

સમ્યગ્ દર્શન અને અદ્યાત્મ જ્ઞાન

યાને સુખની કુંચી (ચોક્ષની કુંચી)

• સંપાદક

ડૉ. જોત કે. ગાંધી

પ્રકાશક

શ્રી ગામજી વેલજી વીરાણી તથા શ્રી કડવીબાઈ વીરાણી

સ્મારક ટ્રસ્ટ

દિવાન પત્ર, રાજકોટ.

તેમજી ભેટ
પ્રથમાવૃત્તિ

[પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૮૩]

[બીજી આવૃત્તિ ૨૦૧૦]

મૂળ કિંમત

રૂ. ૪-૦-૦ ચાર રૂપીયા

ખર્ચા કિંમત

રૂ. ૨-૦-૦ બે રૂપીયા

ઘાટર એના કે ત્રીધીએ સમ્યક દર્શન ગ્રન્થની સ્થના કરી છે તેમાં નય નિરૂપનો અધિકાર અત્યંત ઉપયોગી છે કેમકે શ્રી વીતરાજ ધર્મતે વસ્તુનું સ્વરૂપ છે તેનું પશુજ સુદ નિરૂપ્ય કરવામાં આવ્યું છે શુભ આત્માના અનુભવધીજ શુભ શાન્તિનો લાભ થાય છે તથા આત્માનુભવનો અભ્યાસ એવા પદમાં પદોચ્ચારી દે છે કે જ્યાં સદાશ શુભ અને શાન્તિ રહે છે. આ સમ્યક દર્શન ગ્રન્થ આત્માનુભવને માટે પરમ ઉદાર અને હાતાર સમાન છે. સર્વ સાધારણ સુગમ બોધને માટે વિસ્તારથી લખાયેલ છે આત્મિક વિકાસને માટે લખ્યું છે એને ખાવા ગ્રન્થોની મહાન આવશ્યકતા છે. સમ્યકદર્શનના અભ્યાસમાં કદી મોક્ષ થતો નથી. આત્માના અંગેનું દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી નિમિત્ત રૂપે વિશ્લેષ્ય કરાવનાર આ ગ્રન્થ અપૂર્વ છે. એમાં સિદ્ધાન્તાનુસાર સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિના ઉપાયો સુદ રીતે સહસિન કરવામાં આવ્યા છે. આ સસારમાં જીવે મિષ્ટાત્વના વશે બનત દુઃખ પામે છે. જ્યારે પોતાના તરફના પુણ્યકર્મથી સમ્યક્ દર્શન (નિર્વિકલ્પ પ્રતિભિતિ) પામે છે ત્યારે અદ્ભુત મુક્તિ પદ પ્રાપ્ત કરે છે. દરેક વસ્તુ અનેક ધર્મ મય છે તેનું સ્વરૂપ સક્તનથી અનેકાન્ત પહેલું કર્યું છે. સાતત્ય સંપત્તિથી સ્વરૂપ અર્થ પહેલું લખવાથી એકાન્ત ક્ષાત્રહરણ મિષ્ટાત્વનો નાશ થાય છે. પ્રજુષ્ટી મહાવીર દેવના વચન સાંપેલ પહેલું કર્યું છે. એમ આ ગ્રન્થ સમર્પન કરે છે. અનેકાન્ત મય આત્મ સ્વરૂપ સદાશન જન્મત કર્યું. આ ગ્રન્થ દ્વારા સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિમાટે અનેકાન્ત મહત્ત્વ વચાર્થ જ્ઞાન કરીને પહેલું સ્વ સ્વભાવમાં રમજુના કરી સ્વ સ્વભાવમાં રમજુના કરવાનું મુખ્ય કારણ અખ્યાત્મ જ્ઞાન છે. અખ્યાત્મ જ્ઞાન વિના ખરી સમાધિ મળતી નથી સમ્યક દર્શનમાં સમાધિ થાય છે. જ્ઞાનમાં જ્ઞાન દ્વારા સ્વચ્છ પહેલું તેને જ્ઞાનીએ અદ્ભુતની સમાધિ કહે છે. આ સમાધિમાં પહેલી સમાધિ, સમ્યક્દર્શનની કદી છે. અખ્યાત્મ જ્ઞાનથી સાચી સમાધિથી જીવિદાત્મ ભાવ ખુદે છે. (દ્વેષ) અને અદ્ભુત પોતાના સ્વરૂપાભિમુખ પ્રવૃત્તિ કરીને સમ્યકદર્શનની સમાધિને પામે છે. અખ્યાત્મ જ્ઞાન પૂર્વક સમ્યક દર્શનની સમાધિથી બનત શુદ્ધિ વધે છે. આ સમ્યક દર્શન ગ્રન્થ અદ્ભુતમાંથી જીવેને બહુ ઉપયોગી છે. મોક્ષ સાધક જીવેને પોતાના આત્મામાં વિશ્વાસ રાખી સદાશ સમાધિની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવાની પ્રેરણા કરવામાં આવી છે. આ ગ્રન્થ વચાર્થ પહેલું મનન કરવાથી આત્મ સાધક જીવેને જરૂર લાભ થશે અને જીવાસુ જીવેને ઉન્નતિ કરે. અદ્ભુતમાં સદાશ જ્ઞાન થશે કારણ કે અપૂર્વ તત્વોની એમાં જણાવટ કરેલી છે.

શુભ અશુભ સંચોગો પ્રાપ્ત કર્યા બાદથી ત્યારે સ્ત્રી બાદરૂપ નવત્વ આસેમન કરતુ એજ બાદરૂપો ખરી ઉદ્ધાર છે. ઉદ્ધાર થી શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ.

સિ. એક સમર્પિત પ્રેમી

(મહારાજશ્રી દેશવલ્લભશ્ચ સ્વામિ)

મુદ્રક : મુખ્યસ્થાન :
શ્રીમદ્દેશવલ્લભ મનોરથાસ વૈરાગી
જયવલ્લભ મિન્ડીજ પ્રેસ
અમીત શાસ્ત્રી

પુસ્તક પ્રવેશ

પુસ્તકનું નામ પહેલો ભાગ સમ્યગ દર્શન છે અને બીજો ભાગ અધ્યાત્મજ્ઞાન છે તેનો ખુલાસો—સમ્યગ દર્શન, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપનું અથવા પરમાર્થરૂપી મોક્ષ માર્ગનું છે તેમાં પરાક્રમ (વીર્ય) દોરવવાથી કર્મો છૂટાય છે તેથી જૈન ધર્મનું છે એટલે જૈન ધર્મ કે મોક્ષ માર્ગનો પરિચય તે પરમાર્થ સસ્તવ છે સમ્યગ દર્શન તેમજ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં આત્મ દર્શન થાય છે તે અપેક્ષાએ બંને એક રૂપ છે પણ સમ્યગ દર્શનમાં મોક્ષ માર્ગ લક્ષવાળો સર્વ બાહ્ય બ્યવહાર આવી જાય છે ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં આત્મગમણતા, નિશ્ચય સમકિત, અનુભવજ્ઞાન, એક દેશ શુદ્ધ પારિણામકભાવ, ક્ષયોપશમાદિ વિશુદ્ધ ભાવો કેળવવાની મુખ્યતા બતાવી છે.

સંગ્રહ—આ પુસ્તકના ભાવો, સૂત્રો અને ત્રયોમાથી ચક્રવર્તિની ખીરમાકક એકલા કંવામાં આવ્યા છે તે આવી રીતે-તત્ત્વોના વિષયનો સાર પુસ્તકની ખાલી જગ્યામાં કે જુદી નોટમાં એકઠો કરી પછી તે નોંધોમાથી તેનો સાર બીજી નોટોમાં તારવી અને ત્યાંથી મગજમાં સંગ્રહ કરી ત્યાંથી પુસ્તકના વિષયમાં અનુક્રમે ગોઠવેલ છે તેમાં જે ખોટ રૂપ લાગી તેની પુરવણી પુસ્તકો કે નોટોમાથી પુરી કરેલ અથવા સુધારેલ છે જેને જ્ઞાનની તિવ્ર રૂચી હોય તેણે આ પ્રમાણે કરવું એટલે ચોક્કસ જ્ઞાન મળશે લખવું અને પાના ઉપર પદો વગેરેનો સંગ્રહ કરવો તે પણ એકજ ગણાય. આ પુસ્તકમાંના સંગ્રહ એક અથવા વધારે ભાવો નીચેના પુસ્તકોમાથી મળી આવશે—૩૨ સૂત્રો, ૨૦૬૬ સંગ્રહ, ૨૫૬૬૬ મંજરી સમકીતસાર, પરમાત્મ માર્ગદર્શક, જૈનતત્ત્વ પ્રકાશ મુક્તિ સોપાન, ઉપનિષિત ભવ પ્રપચકથા, અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ, આનંદધનપદ મોહનમાળા, પ્રવચનસાર, સમયસાર સંવેદ છત્રીશી તત્ત્વાર્થ સુત્ર, કર્મ પ્રકૃતિ ૫૮ ખડાગમ અહિં દ્રવ્યાનુ યોગની મુખ્યતા છે, બીજો નજર ચરણકરણાનુ યોગ પણ છે દ્રવ્યાનુયોગમાં અનુયોગદ્વારની જરૂર રહે છે

હેતુ—સમકીત ધર્મરૂપી વૃક્ષનું બીજ છે, તે બીજ અને વૃક્ષ પણ આ પુસ્તકમાં ખુલાસા સાથે દાખલ કરેલ છે દ્રવ્ય ક્રિયા સાથે ભાવ અને નિશ્ચય જોડવા માટે સમ્યગ દર્શન બહુ ઉપયોગી છે તેથી પચમહાવ્રતધારી મુનીગણે તથા બ્યારવ્રતધારી શ્રાવકો તેમજ છુટક રીતે સામાયક પ્રતિક્રમણ પોષધાદિ વ્રતોનું સેવન કરનાર શ્રાવકો માટે આ પુસ્તક બહુ ઉપયોગી છે દ્રવ્યક્રિયા ક્રમ દેવલોકના સુખ આપે છે તેની સાથે સમકીત હોય તો જ ૦ ૧ ૭૦ ૧૫ ભવમાં ચોક્કસ મોક્ષ થાય ત્રો નહિ પાળનાર દર્શન શ્રાવકો માટે પણ એણું ઉપયોગી નથી કારણ કે સમકીતથી જે પડે નહિ તે ચોક્કસ ૧૫ ભવમાં ચારિત્ર પામી મોક્ષ જાય સાક્ષરતાની અપેક્ષાએ જઘન્ય મધ્યમ અને જમાના પ્રમાણે સૌથી વધારે જાણકાર પણ પોત પોતાની પ્રજા પ્રમાણે કંઈકને કંઈક ગ્રહણ કરી પુસ્તકની સાર્થકતા સિદ્ધ કરી શકે છે

વિષય—વિષય મોક્ષ માર્ગનોજ છે એટલે સાધુ અને શ્રદ્ધા તથા ક્રિયાવાળા શ્રાવકો માટે ખાસ ઉપયોગી છે સમ્યગ દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન મોક્ષ માટે રામચાણુ ઇલાજ છે, તેમાંના વિષય-મેદો અનુક્રમણિકામાથી જોઈ લેવા કેટલાક આદરવા યોગ્ય તત્ત્વો ઉપર નવ નિર્લેપા વગેરે ૨૫ દ્રષ્ટીથી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે પુસ્તક મુમુક્ષુ માટે મનન કરવા યોગ્ય છે ભાવસમકિત નિશ્ચય સમકીત, એવ ભુતનયનું સમકિત, આત્મભાવ વગેરે કેળવવા માટે ઘણું ઉપયોગી છે

સ્વાધ્યાય—કેટલાક તત્વો સ્વાધ્યાયમાં ઉતાર્યા છે આધ્યાત્મમાં કેટલાક આચાર્યો કેટલાક બાબતોમાં “અ” અને “એવ” તો પ્રયોગ કરે છે અને કેટલાક સસ્તુતવાદી “અ” અને “એવ” સર્વથા નિરૂપ કરે છે અર્થિ તે બાબતમાં ડોહતો પણ કે નિરૂપ ન સમજાવે, જે કે એકાંત બાહ્યસ્વરૂપ હતાં આચાર્યોનું કથન ડોહ વખતે ધધારે બધે બેસતું હોય એમ લાગે છે. તેમાં ખુલાસો પાના ૧૧૪ ઉપર છે. અપરણીમાં મિઠા સખધી ડોહ ડોહ ઠેઠાણે શુદ્ધો છે જેમકે છવ્વ ને જઘમે છવ્વ, સત્ત્વ ને જઘમે સત્ત્વ તે સુધારીને વાંચતુ

સાવચેતી—ધ્યોપદ્યમાંની વિચિત્રતાને લઈને આચાર્યોમાં ડોહ ડોહ ઠેઠાણે ખતમે છે તે તે જતાવેલ છે જેમકે કેવળજ્ઞાન કેવળ દર્શન ઉપરોચ અને ધ્યાનક સમર્પિત બાબી ખતમે છે તે બધાં ખતમે છે ત્યાં સુત્રજ્ઞ પ્રહણ કરવો બજવા તત્વ કેળવી ગમ્ય કરતુ અપરણીમાં શુદ્ધો છવ્વ છે તે શુદ્ધિપત્રક ઉપરથી પેદા પોતાની યોપધીમાં સુધારી લેતી, તેમ જતાં ડોહ છવ્વ કેબાચ તો સુધારીને વાંચવા વિનવતી છે.

ધ્યાપના—કેવળી સત્ત્વજ્ઞાન અને મુકિતવળીની બાબતોમાંની અપેક્ષાએ ડોહ છવ્વ કેબાચ તે સુત્રો સાથે સરખાવીને આત્રી કરીને જલ્લાવવા કૃપા કરવી આ પુસ્તકમાં સર્વથા વિકાસની વાણીની અપેક્ષાએ મહાપણ અધર, કાનો માત્ર, મીંકુ સખ્વ કે જઘ એતકુ અધિક કે વિપરીત થતુ હોય તો અતતા સિદ્ધ સત્ત્વજ્ઞાન અને સર્વ અર્થિત નીસામે તરસ મિચ્છમિ દુઃકલ.

આચાર અને અપરણ પવિત્ર—સમ્પ્રદ દર્શન અને અબ્યાત્મ જ્ઞાનના સેષો લખાવા મહત્ત્વા તે પહેલાં જ્ઞાન મેળવવામાં પહેમેથી છેલ્લે સુધી અને જેમની સદ્બાધ મળી છે તેમના અનુક્રમે મુગ્ધારક નામે.—સ્વપણમાં પ્રેરક મારા પુન્ન પિતાથી કુવરણ વહાલજી ત્રીધી જમ્પણના સર મહારાજની છવ્વજી સ્વામિ, ત્યારપાદ પ્રેરક મહારાજની સ્વામજી સ્વામિ, સુત્રો બાપનાર હસિપુરી મહારાજની જસોતમજી સ્વામિ, ખુલાસા કરનાર આચાર્ય મહારાજની હાધીજી સ્વામિ, તત્ત્વ પ્રેરક આચાર્ય મહારાજની અમુલ્લખ જગીજી સ્થાપના નિશ્ચેપતો ખુલાસો કરનાર મહારાજની હાધીરામજી સ્વામિ તથા અવારનવાર બીજા સાધુ સાધ્વિ જેમના નામ માદ નથી, તથા સુત્રો લખનાર અને લખાવનાર આચાર્યથી અમુલ્લખ ફીજી તથા પ્રથો લખનાર આચાર્યો એ સર્વેનો કુ ઉપકાર માનું છુ તે સર્વેનું કુ મનુમાન કર છુ તેમને સર્વને તથા સમ્પ્રદ દર્શનના આરાધકને આ પુસ્તક અર્પણ કર છુ

ખતાવના—આ પુસ્તકનો વિષય સિધ્ધિ અને સરજ જતાં, ધ્યોપદ્ય અને ફળીની અપેક્ષાએ મહત્ત્વ હોવાય સુધારો વધારો કરવા માટે આ જલ્પ પુસ્તક વાંચવાની કૃત્ત્વ આચાર્ય મહારાજઓને લાગ્યેજ મળી શકે તેથી તે જોત્ર જની શકે તેમ નથી પણ મહારાજની કેલવલાલજી સ્વામિએ કેટલોક બાજ જોયો છે તેને માટે આભારી છું અને એક સમર્પિત પ્રેમી તરીકે નિવેદનમાં પેદાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે તે અર્થિ અપેલ છે.

લી

સર્વજ્ઞ થાઓ આરહત શાસન સ્ત્રી એવી લખનાં પુત્ર મુખ્ય
ઠા બેન. કે. ગોધી

પ્રકાશકનું નિવેદન

શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી

મુમુક્ષુ વાંચકોને નમ્ર નિવેદન

પરમ પવિત્ર સઘ (પરમ પુણ્ય મુનીરાજે, સાધ્વીજી, શ્રાવકો અને શ્રાવિકા),

આ વખતે આપની સમક્ષ એક એવું પુષ્પ મુકતાં આનંદ થાય છે કે મુમુક્ષુઓ તે પુષ્પ સુધતા ધરાયજ નહિ ઘણા વખતથી સેવાતા ભ્રમણા ચુકત તર્ક વિતર્ક અને પ્રશ્નોનો ખુલાસો અહિં આપો આપ થઈ જાય છે. આપણે ઘણા કાળ પૂર્વે ચારિત્ર પાળ્યું હશે પણ હવે ૧૫ ભવથી વધારે રખડવું નહિ પડે કારણ કે મોક્ષની ચાવી અથવા તો ક્રિયાનું રહસ્ય આ પુસ્તકના મનનથી જાણાઈ આવશે એટલે દરેક ક્રિયામાં આત્મભાવ કેળવવાનો અભ્યાસ થઈ શકશે સમ્યગ દર્શન એ ધર્મવૃક્ષનું ખીજ છે, ધર્મ નગરનો દરવાજો છે, ધર્મ મહેલનો પાયો છે. ધર્મ ઝવેરાતની પેટી છે, ધર્મ ભોજનનું પાત્ર, ધર્મનો આધાર વગેરે અનેક ઉપમાથી શોભે છે સમ્યગ દર્શન આત્મભાવ બતાવે છે અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન તેમાં પરિણતિ કરાવે છે વળી તે દરેક ક્રિયાની સાથે જોડાઈ શકે છે અને દરેક ક્રિયાને શાંત રસમય બતાવે છે તેની સાથે અનતી નિર્જરા થાય છે અહિં જૈન ધર્મના ઘણા ખરા રહસ્યો સક્ષેપમાં સમજાય તેવી રીતે આવી જાય છે

સમ્યગ દર્શન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં લેખોનો પરિચય કરાવનાર અને છાપવા માટે પ્રેરણા કરનાર મારા ધર્મ પ્રેમી પુત્ર વિનોદચંદ્ર છે, તે જાણી વધારે આનંદ થાય છે

કિં જહુના, પુસ્તક વાંચવાથીજ બધી ખાત્રી થશે

હી મુમુક્ષુ

દુર્લભજી શામજી વિરાણી.

सम्पन्न दर्शन की लैम्बव ही मुख बुझिया है उसको ज्ञाना ज्ञाना दुआ नय, तप ज्ञानाई ज्ञानाई जो भी शरभमयु नहीं है सकता, ज्ञानाई जनत तप भगवतों शक्ति वासा जो भी मात्र सम्पन्नदर्शन की है नहीं कर्ति, कर्तितर और कर्तितम के अभावमय सधुहा अन्य आचार पाष सकता है, कर्ति साधना कर सकता है, किंतु सम्पन्नदर्शन के अभावमे उसको जनत नयन मयु नयेकि त्रीं भने रहने है सम्पन्नदर्शन के सम्भावमेही त्वाज, विराज, तप, विजि और यास्त्रि, कर्में के इक्षम क्ति के इक्षार (विष्कर) (पाद्रीने) (जिर्किर) साधन अभावनाय मुज प्राप्त ज्ञाना नसकता है, जेसा अविनय अनुपम और अद्वितीय प्रभाव है सम्पन्नदर्शनका।

तत्त्वार्थ के भ्रदाना की सम्पन्न दर्शन कहते है, तत्त्व क्या है ? जिस वही तो इस प्रवक्ता विज्ञ है, छात्सुको तत्त्वका विषय विवेचन इस प्रकरण में मिलेगा, मैने तत्त्व समधी क्कोक अर्थ देने, किंतु जेसा विवेचन इस प्रकरणे हुआ है जेसा जो प्रकरणे मैने अभावक नहीं देना।

आय, नय, निक्षेप, प्रभाव, सत्त्वजो और निक्षेप अन्धकारादि जिरिणी दृष्टिसे जिरिणी तत्त्वको है जेम्ना आदेजे तो आयडी गिरासा यह अर्थ पूर्ण कर देना, आयको प्रत्येक दृष्टिसे स्पष्ट विवेचन मिलेगा यह अर्थ जैन तत्त्वज्ञान की पुष्ट है नाम तेर इसका सम्पन्नदर्शन है, किंतु इसमे सम्पन्नज्ञान, सम्पन्न यास्त्रि और सम्पन्न तप परभी विवेचन ज्ञाना तथा न, कर्में कि यह तत्त्व और उसको के प्रमेदो पर प्रकाश प्रकाश मया है, इसमे सर्व जाने आ गती है।

इस प्रवक्तृका मन प्रत्येक जैनी के तो कलाही यादिके, किंतु आचार जैन अभावो, स्तानो, वेभो, सम्पादो और जैन विद्यासे के विषयको के समसे पहले विशेष रूपसे कला यादिके, ज्ञाना उसको केना अभावस स्मृति नहीं है। सोया धार्मिक परिया मोर्डे जैनी इस प्रवक्ता पाठन कर्में अवश्यमेव रचना यादिके और मोर्डे के इस और आस बय देना यादिके।

जो इसका भी ज्ञान है कि वह इस जो पूर्ण ज्ञान है, दूसरे प्रकाशने के अनिवार्य (अवश्य) इसे प्रार्थनाकता है यदि जो इसने इस प्रकरण का समाज में सार प्रकाश दिया तो वह ज्ञान के प्रचारका अत्युत्तम कार्य का सोभी और उसकी यह ज्ञान जड़ी मेरा होगी यह कार्य आत्म प्रकाशनसे कम अत्युत्तम नहीं है इस अर्थ के भजन के बाद आत्मोका स्वाभाव अनिवार्य साधना है सोया।

यों देना नय तो यह अर्थ अपने विषयमें आत्मोका सार दी है ज्ञान आभाव कर्मेयते है अपनी स्वाभाव मे इस प्रवक्ता प्रथम मान देना यादिके।

सम्पन्न दर्शन यासिक प्रथम यह अर्थ द्विती अनुवासे ७ : वर्त तक निस्तार प्राप्ति देना सः इसो १७ पातीने को इस-सेवनायाही पुनः वाचनाही और कर्मेसे दी

બન્ધુઓને તો અપની રૂચિ વ્યક્ત કરને હુએ બતાયા કિ યદિ ઇસકી હિદી આવૃતિ છેપે તો હમ લાગત મૂલ્યમે એક સો પ્રતિયો ખરીદિએ.

ઇસ સમય યહુ અથરાજ ગુર્જર ગિરા મે પ્રકાશિત હો રહા હે, યહુ પ્રસન્નતાકી બાત હે કિતુ રાષ્ટ્ર ભાષા હિન્દી મે બી સુદર ઓર સરળ અનુવાદ પ્રકાશિત હોનાહી ચાહિએ ઓર સર્વત્ર પ્રચાર હોના ચાહિએ

ડોક્ટર ગાંધીજીકી યહુ રચના જૈન સમાજકે લીએ પરપોકારી સિદ્ધિ હોગી મૈ ચાહતા હુ યહુ અથ પ્રત્યેક જૈન કે સ્વાધ્યાય મે રહે

રતનલાલ ડાશી

જૈન સિદ્ધાંત માસિકના તત્રી શ્રી નગીનદાસ ગીરધરલાલ શેઠના અભિપ્રાય.

મુમુક્ષુ અતિમ લક્ષ્ય મોક્ષ છે એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટેની આરાધના કરવી એ મુખ્ય આવશ્યક વસ્તુ છે જૈન ધર્મ મોક્ષ માર્ગ બતાવે છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તેની આરાધના સુગમ અને સફળ બને છે.

મોક્ષ માર્ગ ત્રણ પ્રકારનો છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તેમજ મોક્ષમાર્ગના પાંચ પ્રકાર પણ કહેવામા આવે છે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ અને વીર્ય, તેમા તપ અને વીર્યનો આગ્રિમા સમાવેશ કરીને ત્રણ પ્રકાર કહેવાય છે

એટલે મુમુક્ષુએ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ અને વીર્યનું જ્ઞાન અને અધ્યાત્મજ્ઞાન મેળવવાનું આવશ્યક છે. આ સર્વ પ્રકારના અનેક ભેદો છે જેમકે -

જ્ઞાનમા છકાયના જીવોનું સ્વરૂપ, નવતત્ત્વ અને તેમા ખાસ કરી ને પુણ્ય અને પાપની પ્રકૃતિ તથા કર્મની પ્રકૃતિઓ લોકલોક નું સ્વરૂપ વગેરે.

ચારિત્રમાં સાધુના પાંચ મહાવૃત્ત, આઠ પ્રવચનમાતા, પચીશભાવના-બાર પ્રતિમા-તેમજ શ્રાવકના બાર વ્રત અને અગ્યાર પ્રતિમા-પાંચ ચારિત્ર-પાંચ નિર્મથ વીગેરે.

વીર્યમા ઉત્થાનક્રમ-વીર્ય-બળ-પુરૂષકાર-પગક્રમ વીગેરે

આ સર્વ બાબતોનું સક્ષેપમા જરૂર પુરતું સર્વજ્ઞાન એકજ પુસ્તકમા મળી શકે તેવું એકેય પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું ન હતું હો શ્રી ગાંધીએ આ સર્વ બાબતોનું સૂત્ર શાસ્ત્રોના આધારે સરળભાષામા વિવરણ લખેલ છે અને તે સર્વ આ પુસ્તકમા સમાવેલ છે એટલે આ પુસ્તક આપણા ધર્મ જ્ઞાનનું અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનનું એક પ્રમાણ બૂત પુસ્તક બનેલ છે આ રીતે આ પુસ્તક સર્વને માટે આવશ્યક બની ગયેલ છે

લી મુમુક્ષુ

નગીનદાસ ગીરધરલાલ શેઠ.

પાતાના દર્શની નિરતર પ્રકાશતી
ધર્મ જ્ઞાન-રૂપીતિ
મારા છવતમા પજ્ઞ મમના તેજ મધરનાર

સ્વ પૂ પિતાશ્રી
પુ શ્રી શામલ વેલલ વીરાણી

તેમજ

સ્વ પૂ માવશ્રી
પુ શ્રી કડવીખાઈ વીરાણીને

શ્રી દેવ ધર્મસાર

સમ્યગ્ દર્શન અને અધ્યાત્મજ્ઞાન
યાને સુખની કુચી (મોક્ષની કુચી)
સ મ પ જ

ગી ઓ
દર્મલ શામલ વીરાણી
તા વસ્ત

સ્વ ધર્મોત્તરાગી પૂજ્ય

પિતાશ્રી શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી

સ્વ: ધર્મનિરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કડવીયાઈ વીરાણી

વિષયાનુક્રમણિકા

સમયગૃહ દર્શન

વિષય	પૃષ્ઠ
વ્યાખ્યા, અર્થ, પર્યાય ભાવાર્થ	૧
૬૭ ભેદ, ૪ શ્રદ્ધાન્. પરમથથ સથવે	૨
દેવ અરિહંતનુ સ્વરૂપ, આગમ પ્રમાણ	૩
મુખ્ય ગુણો, ૧૮ દોષ રહિત	૩
પ્રતિહાર્યાદિ તિર્થંકરના ૧૨ ગુણ	૪
અગિહ તના પર્યાય વાચક નામ	૫
અનુમાન પ્રમાણથી દેવ અરિહંત	૮
ઉપમા, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, નિર્લેપા	૧૦
૭ નય દ્વારા અરિહંત સ્વરૂપ	૧૧
૭ નયમા જ્ઞેન	૧૨
નિશ્ચય-વ્યવહારમા અગિહંત	૧૪
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી અગિહંત	૧૬
સિદ્ધ ભગવાન દેવ તત્ત્વમા	૧૬
સિદ્ધ સ્વરૂપ અને આઠ ગુણ	૧૭
„ „ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ	૨૦
„ „ પટકારક ધ્યાન	૨૧
„ „ ૭ નયમા	૨૧
કેવળજ્ઞાન	૨૨
„ તથા દર્શનમા મતભેદ ચર્ચા	૨૪
શુદ્ધતત્ત્વ	૨૫
નિમ્નથ અને તેના પાંચ ભેદ	૨૬
„ નિર્લેપામા	૨૯
„ ૭ નયમા	૩૧
„ સામાન્ય, વિશેષ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ	૩૨
„ આગમ પ્રમાણ	૩૪
આચાર્યના ગુણો	૩૫
„ ની સંપદા	૩૬
ઉપાખ્યાય અને માધુના ગુણ	૩૭
નિમ્નથના આદીના ૮ પ્રમાણ	૩૭
ધર્મ કવચોનો અર્થ	૪૦

વિષય

પૃષ્ઠ

ધર્મ તત્ત્વનો નિર્ણય	૪૧
કેવળીના ધર્મની ઉત્તમતા	૪૨
જીવની ત્રણ દશા	૪૩
વ્યવહાર ધર્મના ભેદ	૪૪
અહિંસાનુ વિવેચન	૪૫
ધર્મના ૪-૫-૧૦-૫૭-૭૦ ભેદ	૪૬
સાંકળના જોડાણ માફક ગુણો	૪૭
અણગાર ધર્મ, પાંચ મહાવ્રત	૪૮
દ્રવ્ય, ભાવ અને નિશ્ચય પૂર્વક	
આઠ પ્રવચન માતા	૫૦
મહાવ્રતોની ભાવના	૫૩
આગાર (શ્રાવક) ધર્મના ભેદ	૫૪
વ્યવહાર, ભાવ અને નિશ્ચય પૂર્વક	
નવ તત્ત્વ, જીવતત્ત્વ,	૫૭
જીવની વ્યાખ્યા, ૧૦ પ્રાણ	
જીવના ભાવ પ્રાણ	૫૮
૧૪ ગુણ મ્યાન	૫૯
જીવના ૪ પ્રમાણ	૬૭
„ પર્યાય	૬૮
જીવ દ્રવ્યની ઉત્પાદ, વ્યય, પ્રીત્ય મિથિતિ	૭૦
કર્તા ભોક્તા	૭૧
જીવનુ સ્વરૂપ ૭ નયમા	૭૪
„ „ ૪ નિર્લેપામા	૭૬
જીવના પાંચ ભાવ	૭૭
જીવનો આદ્વાદ	૭૯
વર્તમાન પ્રશ્નોનું નિગદ્યજ્ઞ	૮૨
અજ્ઞાતત્ત્વ	૮૬
પુદ્ગળ, પરમાણુ, ચર્ક-આદિ-અપર્ણા	૮૯
૧૪ ગદ્યલોક	૯૧
પુદ્ગળ, પશ્ચિમનના ભેદો	૯૨
મુખ્ય તત્ત્વ	૯૨
„ „ નાનંથ નિર્લેપા	૯૫
પાંચ તત્ત્વ	૯૭

વિષય	ક્રમ	વિષય	ક્રમ
આશ્રમ તત્વ	૬૮	ગોષ્ઠ આશી સ્વચ્છતા	૧૭૨
સપર ૧૧ પાંચ ઇંદિય સપર	૧૦	સમક્ષિતા ૧૭ બેઠે, ૪ મહા	૧૭૩
મન વિનય	૧૨	" " ૩ સિંગ	૧૭૪
૨૨ પશ્ચિમ ૧૨ આવનાં	૧૪	૧૦ વિનય, ૩ શુદ્ધી, ૪ કુલ્યુમાન	૧૭૫
સામાયિક ચરિત્ર	૧૫	પાંચ કુલ્યુ, સમક્ષી ૨૫ ઇંદિ	૧૭૬
નય, નિષ્કેષ, પ્રમાણ વગેરે	૧૭	સવેગાદિ કુલ્યુ	૧૮૩
આક્રમના ૪ આર્થિક	૧૬	૮ પ્રમાણના	૧૮૫
સપર લખના નય, નિષ્કેષ	૧૧	૫ કુલ્યુ	૧૮૬
" " પ્રમાણ વગેરે અનેક ઇંદિ	૧૧૨	૭ મના, ૭ અભિષેક, ૭ આવના	૧૮૭
નિર્જન તત્વ	૧૧૭	૭ રવાન	૧૮૮
૭ આક્રમ (દબ્બ, કોન કાળ, કાવ, કુલ્યુ)	૧૧૮	જોમ સગાએ કર્મ ત્રિપતિ કાપી સમક્ષી	૧૬૧
૭ અન્યતર તત્વ	૧૨	આદ્ય દેવી રસિ આશ્રમ વધુ	
૧ પ્રાથમિક	૧૨૧	અનતાનુ બધી કાવનાં લેપદમ	૧૬૩
વિનય, લેપદમ, સમગ્રજન ધ્યાન	૧૨૧	નિષ્કાલવનો લેપદમ	૧૬૪
ધર્મના ૪ ભેદ	૧૨૩	નિષ્કાલવના બેઠો	૧૬૬
ધર્મ ધ્યાનના પદ્ધતિ	૧૨૪	બૌદ્ધાદિ ધર્મ	૨૦
" " ભેદ	૧૨૫	૭૬૩ પામલી મત	૨૪
" " કુલ્યુ આશ્રમના	૧૨૭	સમક્ષિતા ૫ ભેદ	૨૫
ધર્મ કાવના ૪ પ્રકાર, અનુચિત	૧૨૮	" ૧ ભેદ	૨૬
શુદ્ધ ધ્યાન	૧૨૬	૧૦૫૬ સમક્ષિતા ૧૦ ભેદ	૨૬
વ્યુત્કર્ષ	૧૨૭	સમક્ષિતા ૮ આવાન	૨૧
નિર્જનની નય, નિષ્કેષ, પ્રમાણ વગેરે	૧૨૩	૭ નયનાં સમક્ષિત	૨૧૧
તપના ૧૨ કોનાં આક્રમજાવ	૧૩૭	૪ નિષ્કેષામાં "	૨૧૪
નય તત્વ	૧૩૮	૪ પ્રમાણની "	૨૧૫
નય તત્વ આશી પ્રચોતર	૧૪૬	અન્યદ્વાર, નિષ્કેષ સમક્ષિત	૨૧૮
ગોષ્ઠ તત્વ	૧૫૧	કાવ સમક્ષિત	૨૨
સિદ્ધાન્ત સુખ	૧૫૩	સામાન્ય, વિશેષ, ક્રમ, કોન, મગજાવ	૨૨
ગોષ્ઠના ૪ પ્રમાણ	૧૫૪	સમક્ષિત સપર ન્યાયવાદ	૨૨૨
કુપક શીલો	૧૫૫	" આશી કિપાદ, નય કુવતા	૨૨૪
" " નો કમ	૧૬	સમક્ષિતા પાંચ ભેદોની સરખામણી	૨૨૪
સમક્ષિત ગોષ્ઠનીય કમ અન	૧૬૨	બીજા અંગે સાથે સમક્ષિત ભેદ આદ્ય	૨૨૫
કસવાના સમક્ષિત		સમક્ષિત સપર અનુચિત કાવના ૪ કુલ્યુ	૨૨૭
ગોષ્ઠ સમક્ષી ૪ નિષ્કેષ	૧૬૬	અને ભેદ પ્રમાણ	
" સ્વચ્છતા	૧૭	નિષ્કાલ અને અનતાનુ બધી પ્રમાણિક	૨૨૫
૭ નયનાં ગોષ્ઠ તત્વ	૧૭૧	ધર્મની કિપતિ	૨૨૭
		ધર્મ કિપ નિષ્કેષ	૨૨૮

વિષય	પૃષ્ઠ
ભારતમાં જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ	૨૩૯
તાપસ મતની ઉત્પત્તિ વેદ ધર્મની ઉત્પત્તિ	૨૪૦
બ્રાહ્મણ, વેદ અને યજ્ઞની ઉત્પત્તિ	૨૪૧
સાખ્યમતની ઉત્પત્તિ	૨૪૨
જૈશ્રવ ધર્મની ઉત્પત્તિ	૨૪૩
શિવલિંગની પુજાની ઉત્પત્તિ	૨૪૩

વિષય	પૃષ્ઠ
ક્રિયાના ૭૩ મુદ્દા ઉપર આત્મભાવ	૨૪૫
સમકિતનો સાક્ષાત્કાર	૨૫૭
સુખની શોધમા	૨૫૯
શુદ્ધ ઉપયોગ	૨૬૧
અનુભવ જ્ઞાન કેળવવાની રીત	૨૬૫

અધ્યાત્મજ્ઞાન

વિષય	પૃષ્ઠ
અધ્યાત્મજ્ઞાન	૨૬૯
જ્ઞાન અને ક્રિયાનું સહચારિત્વ	૨૬૯
અધ્યાત્મ જ્ઞાનનો અર્થ	૨૭૨
„ „ ના અધિકારી	૨૭૩
„ „ „ વિષય	૨૭૪
ધ્યાનના અંગો	૨૭૫
અધ્યાત્મ જ્ઞાન યોગ જીવનું સ્વરૂપ	૨૭૬
૭ નય, ૪ નિક્ષેપ, આઠવાદ, ૪ પ્રમાણ	
આત્મામાથી ગુણો શોધવાની રીત	૨૭૯
ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનનું એકત્વ	૨૮૧
૧૬ ભાવનામા અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૨૮૧
આત્માના ગુણોનું ધ્યાન	૨૮૬
જીવનું કથયિત્ સ્વરૂપ	૨૯૩
પાંચ આચાર અતર્ગત અધ્યાત્મજ્ઞાન	૨૯૫
આત્મ મંથનના કિરણો	૩૦૦
અગ્નિત્વ	૩૦૦
અસંવેદનજ્ઞાન, સમાધિ, લય સમાધિ	૩૦૧
ઔદાસિન્ય વૃત્તિ, સમગ્મી ભાવ	
ઉન્મત્તની ભાવ	૩૦૨
મનગ્રિત દ્રષ્ટિવિજય અમનરૂકતા પ્રસન્ન-ચિત, શુદ્ધ ઉપયોગ પગિણામ	૩૦૩
શુદ્ધક્રિયા, નિશ્ચયજ્ઞાન-દર્શન-આગ્રિ ભાકિત-મોક્ષમાર્ગ-પ્રતિક્રમણ	૩૦૪

વિષય	પૃષ્ઠ
ભાવ નિર્જરા, શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ	૩૦૫
એક દેશ શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ, આત્મ-ભાવ, તત્ત્વ રસ આસ્વાદન, સત્ત્વિદાનદ, દર્શન સુખ આત્મ પ્રદેશીમા વિશ્રાંતિ	
પોતામા સમાધુ, અરૂપી એકત્વ, નાયક ૩૦૬	
ભાવ, શુદ્ધ સ્વરૂપનો લાભ ચેતન્ય અભાવ પ્રાપ્તિ, સ્વરૂપસ્થિરતા વિરક્તભાવ	
ભેદ જ્ઞાન, સુખનો અનુભવ સહજ આનંદ-૩૦૭	
મય થેન, આત્મરૂપી	
સમતા, સુખરૂપ ચેતના, લીનતા, ગુણોની એકતા, ગુણોનું દર્શન ક્ષયોપશમ જ્ઞાન	૩૦૮
અજ પા જાપ, અનુભવ જ્ઞાન અભિનવ ૩૦૯	
જ્ઞાન, ભાવ પ્રાણ	
સમકિત પ્રાપ્તિ, આત્મશુદ્ધિ, સુખદુઃખમા	૩૧૦
સમભાવ, ઇષ્ટ અનિષ્ટપણાની બુદ્ધિનો અભાવ, આત્મ ધ્યાન, અસમોહ ભાવ-સામાયિજ-કાર્યોત્સર્ગ-પ્રાયાજ્ઞાન પટકારક ધ્યાન, કેવળ જ્ઞાનની ભાવના	
છ કારક આત્મા, એકત્વ અન્યત્ત્વ	૩૧૧
વીતરાગ સમકિત, નિશ્ચય પત્ર	૩૧૨
જ્ઞાન-દર્શન-આગ્રિ-વીર્ય-આત્મા સમતા-પ્રાપ્તિના ઉપાય	૩૧૩
અમતા મસ શુ છે?	૩૧૫
સમતાના અંગ, સમતામા ત્રણ રીતે ઉપયોગ	૩૧૬

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
ચિત્ત એકાગ્રતાની ખ્યાલિ	૩૧૬	કપાલ યોગી કપાલે ખ્યાલે ૧	૩૫૦
અનુભવ શાન	૩૧૭	એવ શાવક સમર્થ	૩૫૧
કાપલ સમક્ષિત પામવા માટે અનુભવ શાન	૩૧૮	મધેના પ્રકાર	૩૫૨
સિદ્ધ સ્વરૂપ	૩૧૯	એવ મધેનું અપૂર્ણ શાન	૩૫૩
કુલેનું એકત્ર કરવાની રીત	૩૨૦	એવ મધેની કોષ્ટતા	૩૫૪
કુલુ પચાસિના એકત્રવનો અભ્યાસ	૩૨૧	અભ્યાસ શાન આશુ	૩૫૫
અભ્યાસશાન યોગ્ય દ્વારોપોક્તી	૩૨૩	અપૂર્ણ કરણ	૩૫૬
કુલક નોધ		પરિશ્રામ અને ઉપયોગ	૩૫૭
ખ્યાન ધર્યાન રચાન ભાવ નમસ્કાર	૩૨૬	તીપુતોના પાકનું ભાવ સ્વરૂપ	૩૫૮
શબ્દેષ મદ કરવાની રીત	૩૨૭	પરિશ્રામ, અખ્યસાધ, વિચાર, કેસવા,	૩૫૯
ખ્યાનમાં પાસણ વચેનું સદ્ગુણત્વ	૩૩૧	દેવ ઉપાસનું કોષ્ટક	૩૬૦
ભવ નિવારણ	૩૩૨	શાંત સ્થિતિ પ્રાપ્તિ	૩૬૨
સમતા માટે અભ્યાસિક બોધ	૩૩૨	આત્મ દર્શન	૩૬૩
આત્મભાવના મતિની પરિક્ષા	૩૩૮	ભાવ ચારિત્ર	૩૬૪
કુલેની તાત્પર્ય	૩૪૦	કેવળ શાન ઉપર ૨૫ દ્રષ્ટિ	૩૬૬
કુલેનું એક અભેદ સ્વરૂપ	૩૪૧	સમુચ્ચય શાન ઉપર ૨૫ દ્રષ્ટિ	૩૬૭
શાનચર્ચિવ વૈરાગ્ય, મધવના કુ બો	૩૪૨	પાર્થ ઉપર ૨૫ દ્રષ્ટિ	૩૬૮
સમપાસના સ્થિતિ સ્થિતિ આત્મિક	૩૪૪	ઈદિવાર્તા આત્મિક મુખ ઉપર ૨૫ દ્રષ્ટિ	૩૬૯
મુખ ભોગ્યવ્ય		બવદ્વાર અને નિમ્ન શાન અને કિવા	૩૭૦
કપાલ વિભવ	૩૪૫	શાન અને કિવામાં સામાજિક સપર્શવ્ય	૩૭૧
વૈરાગ્ય ઉપન કરવાની આવના	૩૪૬	શુદ્ધ અશુદ્ધ બવદ્વાર ઉપર નયો	૩૭૨
પચ્ચખાવ સદ્ગુણી, શાનના કુ પ્રકાર	૩૪૮	સત્યનું ૨૫ દ્રષ્ટિ થી અનુભવ	૩૭૩
૮ કિવામાં અદ્ભુતભાવ	૩૫૦	સત્યનો સ્વાદ વાદ	૩૭૪

શુદ્ધિ-પત્રક

પા નાં પંક્તિ અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પા. ના પંક્તિ અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧ ૯ અસક્ષી	અસક્ષી	૨૧ ૨૧ ઉત્પાદન	ઉત્પાદ
૨ ૧૧ પરમથ્ય	પરમથ્ય	૨૧ ૨૬ પારિણામિક	પરિણતિ
૨ ૨૪ ભાંગ	ભાંગા	૨૨ ૪ ગુણોના	ગુણોમા
૩ ૧૮ તેમાં	x	૨૩ ૧૯ ઉપયોગ	ઉપયોગ
૪ ૧ પ્રતિહાથી	પ્રતિહાર્ય	૨૪ ૩ આલે	આલે
૪ ૧૦ ધર્મની	ધર્મની	૨૬ ૨ શ્રીધર્મે	નેધર્મે
૬ ૧૧ લોકોમા	લોકમાં	૩૦ ૨૮ સમ્યગ્	સમ્યગ્
૬ ૧૭ થયેલા	થયેલા	૩૪ ૧૯ પ્રિગ્રહ	પરિગ્રહ
૬ ૧૯ દર્શન ઉપયોગે	કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન ઉપ- યોગે	૩૬ ૨૫ મધુરતા	મધુરતા
૭ ૧૩ નીકથી	ખીકથી	૩૭ ૨૦ સમ્યગ્	સમ્યગ્
૯ ૧૫ મુક્તિને	મુક્તિનો	૩૮ ૨૫ ખળખળાટ	ખળખળાટ
૯ ૧૫ તાશ	નાશ	૪૨ ૨૦ ઉત્પન્ન	ઉત્પન્ન
૧૦ ૧૧ વિચારતા	વિચરતા	૪૩ ૯ ગરમ	પરમ
૧૨ ૬ ઉપકેશ	ઉપદેશ	૪૬ ૧૫ ક્રાધને	ક્રોધને
૧૨ ૨૫ નયમાં	નયમા	૪૮ ૧૧ તાન	જ્ઞાન
૧૩ ૧૧ સહિત	x	૪૮ ૨૪ સદાઉપયોગવર્ત	સદાઉપયોગવત
૧૩ ૧૧ સમકીર્તી	સમકીર્તી	૫૦ ૪ નિંસગ	નિ સ ગ
૧૩ ૨૪ બનાવવાનાં	બતાવવાના	૫૫ ૨૨ નિશ્ચયથી	નિશ્ચયથી
૧૪ ૧૧ તેમાંના	તેમાંના	૫૬ ૨૪ વિશુદ્ધિ	વિશુદ્ધી
૧૪ ૨૦ ચક્રમા	ચક્રમા	૫૭ ૮ શ્વાસ્થવાસ	શ્વાસોઞ્વાસ
૧૪ ૩૦ ક્રિયા	ક્રિયા	૫૭ ૯ પ્રાણોન્દ્રિય	પ્રાણોન્દ્રિય
૧૪ ૩૦ છન્દ્ય	છન્દ્ય	૫૮ ૧૮ અજ્ઞાન	અજ્ઞાન
૧૫ ૨૦ આકાશમાં	આકાશમાં	૫૯ ૧૯ પુણ્યથાને	પુણ્યથાને
૧૫ ૨૩ રૂપે	રૂપે	૬૦ ૨૦ સમકિત	સમકિતી
૧૫ ૨૪ સર્વથા	સર્વથા	૬૧ ૧૯ દુસ્ત્રમ	દુસ્ત્રમ
૧૫ ૨૭ રૂપે	રૂપે	૬૧ ૨૨ શબ્દનો	શબ્દનો
૧૬ ૧૬ ભાવથી	ભાવથી	૬૨ ૭ સમકિત	સમકિતી
૧૭ ૧૨ રમ્તે	રમ્તે	૬૨ ૯ ઓળખતા	ઓળખાતા
૨૦ ૧૪ હાથ	હાથ	૬૨ ૧૦ સમકિત	સમકિતી
		૬૨ ૧૦ સત્યગ	સમ્યગ્
		૬૨ ૨૬ સમકિત	સમકિતી

પા. નં.	પ્રકૃતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩	૧૨	મચ્છ	મચ્છ
૧૩	૧૬	આમલ	આમલ
૧૪	૨૨	સવુઝ	સવુઝ
૧૬	૧૭	ત	તે
૧૬	૧૩	જીવન	જીવના
૭૨	૭	આમલધીન	આમલધીન
૭૨	૮	પોતાના	પોતાની
૭૨	૨૧	આકાશી	આકાશી
૭૫	૩	પૂર્વે	પૂર્વે
૭૫	૭	શુદ્ધ	અશુદ્ધ
૭૬	૧૪	જીવ	જીવ
૭૬	૧૮	જ	જ
૭૬	૨૭	જીવિતિ	જીવિતિ
૮	૧	જીવ	જીવ
૮	૫	કાશી	કાશી
૮	૫	સ્વાધ્યાસી દરેક કાશીમાં	જીવને મધ્યે જીવ સમજવું
૮૧	૨૫	આજીવ	આજીવ
૮૩	૭	સ્વાત, અસ્તિત્વે	સ્વાત, અસ્તિ
૮૫	૮	પાણ પુનને	પાણ પુનને
૮૫	૧૬	મોજ	મોજ
૮૫	૨૧	મોજ	મોજ
૮૮	૨૬	મોજા	મોજા
૮૮	૨૮	મોજા	મોજા
૮૯	૨૬	મોજા	મોજા
૯૬	૧૫	જીવન	જીવન
૯૬	૧૪	પુરુષોત્તમ	પુરુષોત્તમ
૧	૬	નિમ્ન	નિમ્ન
૧	૧૬	કોઈ	કોઈ
૧૧	૧૮	જીવન	જીવન
૧૧	૨૩	મઝા	મઝા
૧૧	૨૪	મઝા	મઝા
૧૨	૧	(મોજા)	પોચો

પા. નં.	પ્રકૃતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫	૨૦	ધર્મ અર્થે	ધર્મ-અર્થે
૧૬	૧૨	કેવામાં	કેવામાં
૧૮	૨૨	આજીવ	આજીવ
૧૯	૬	નાસ	નાસ
૧૧૧	૧૭	અવલોકન	અવલોકન
૧૧૧	૩૧	રમણના	રમણના
૧૧૧	૩૨	આવે	આવ
૧૧૨	૭	સવસ્તવના	સવસ્તવના
૧૧૨	૮	ચારમકાર	ચાર પ્રમાણ
૧૧૨	૧૨	સ્થાનથી	સ્થાનથી
૧૧૩	૨૭	જાન	જાન
૧૧૩	૨૫	આપો	આપો
૧૧૩	૧૭	તે	અને
૧૧૩	૨૪	રજા	કર્તા
૧૧૪	૨૬	(બીજા તર)	આટલું વધારવું અને અશુદ્ધ રૂપે છે
૧૧૪	૨૬	બીજા	બીજા
૧૧૫	૨૩	નથી	નથી
૧૧૬	૨૬	સવર	સવરનો
૧૧૭	૧૧	સકામ નિર્ગત	(૨) સકામ નિર્ગત
૧૧૭	૧૬	તે	તે
૧૧૮	૫	જોઈથી	જોઈથી
૧૧૮	૭	જીવરિક્ત	જીવરિક્ત
૧૧૮	૧૬	અવલોકન	અવલોકન
૧૧૮	૧૭	અવલોકન	અવલોકન
૧૨૨	૧૪	આપવામાં	આપવામાં
૧૨૨	૧૮	વિવેકથી	વિવેકથી
૧૨૨	૨૬	જા	જાન
૧૨૩	૨૨	પોતાના	પોતાના
૧૨૭	૩૧	અનિરમણ	અનિરમણ
૧૨૮	૬	મોતામાં	મોતામાં
૧૬	૨	કિષ્કિન્ધા	x
૧૩૪	૧૩	જી	નથી
૧૩૬	૧	અસ્તિત્વે	અસ્તિત્વે

પા ના	પકતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩૬	૧૮	સમજની	નથી
૧૩૮	૧૯	ઉમર	X
૧૪૦	૫	અતરાય	અતરાય
૧૪૦	૨૯	છે	X
૧૪૧	૨૨	પહેલી	પહેલી
૧૪૨	૧૫	છવતે	છવતે તથા
૧૪૩	૭	પ્રયલા	પ્રયલા પ્રયલા
૧૪૪	૧૪	નરગ	નરક
૧૪૪	૧૮	ગુણગુણને	ગુણગુણને
૧૪૪	૨૫	ગુણગુણને	ગુણગુણને
૧૪૬	૧૧	આહાર	આહારક
૧૪૮	૨૭	ઉપધામ	ઉપધાત
૧૫૨	૨	આત્મિક	આત્મિક
૧૫૨	૨૭	આત્મિક	આત્મિક
૧૫૨	૨૮	આલોક	અલોક
૧૫૬	૨૪	છવતે	છવતેની
૧૫૮	૧	એકદ	એકદમ
૧૫૮	૧૫	અધ્યવસાયગ્રાન્થ	અધ્યવસાયગ્રાન્થ
૧૫૯	૧૧	અત કરણ	અતરકરણ
૧૫૯	૧૭	સહજમા ચિત્ત	સહજ ચિત્ત
૧૫૯	૧૯	ગભાવસ્થાના	ગભાવસ્થાના
૧૬૪	૬	બહુશ્રી	બહુશ્રી
૧૬૪	૧૨	ધર્મ	ધર્મીયા
૧૬૪	૨૧	પૃથ્વી	પૃથ્વી
૧૬૮	૨૪	ની	નય
૧૬૮	૨૬	દ્વિચરણ	દ્વિચરમ
૧૭૧	૧૦	છદ્મચરણ	છદ્મચરણ
૧૭૩	૯	ચાન	ચાય
૧૭૬	૧૯	સૂત્રમા	સૂત્રમા
૧૭૭	૧૧	ગખે	ગખે
૧૮૦	૯	અટકાય	અટકાય
૧૮૦	૧૧	તે	તે
૧૮૧	૧૫	પરિગ્રહો	પરિગ્રહો

પા ના	પકતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૮૧	૧૬	પડત	પડત
૧૮૨	૨૧	તે	તે
૧૮૩	૧૩	વગેરે	X
૧૮૩	૧૪	અધ્યાત્મિક	X
૧૮૪	૨૬	આશુની	આશુની
૧૮૫	૩	સમ્યગ	સમ્યગ
૧૮૬	૯	સેવ	સેવા
૧૮૮	૨૮	કાષ	કાષ
૧૮૯	૧૩	આત્મ	આત્મા
૧૯૦	૧૯	વિસ્તાવાળુ	વિસ્તારવાળું
૧૯૧	૪	ગણ	ગણ
૧૯૩	૯	જણાય છે	જણાય છે
૧૯૩	૧૨	વાળે	વાળો
૧૯૪	૧૩	તિર્વ	તિર્વ
૧૯૫	૩૦	વળી	વળી
૧૯૯	૨૪	ઉપચરણ	ઉપચરણ
૨૦૧	૨૭	મનવાળા	મનવાળા
૨૦૨	૭	હિસામા	હિસામા
૨૦૩	૧૪	મે	તે
૨૦૬	૧	અનોદ્ય	અનુદ્ય
૨૦૭	૯	કરે	ત કરે
૨૦૭	૧૦	અનાદ્ય	અનુદ્ય
૨૦૭	૧૨	કળા	કળા
૨૦૮	૮	જેણ	X
૨૦૯	૧૨	કલ્પન	કલ્પન
૨૧૦	૧૯	સમકિર્ણી	સમકિર્ણી
૨૧૧	૭	ભક્તોની સાથે	ભક્તોની સાથે
૨૧૧	૧૭	આપતન	આપાપાદિ
૨૧૧	૧૭	નિદા	નિદા
૨૧૪	૨૪	દાર	દાર
૨૧૫	૧૬	ભા	ભાવ
૨૧૬	૧૩	નોક્ષ	નોક્ષ
૨૧૬	૨૪	સુત્ર	સુત્ર
૨૧૭	૧૭	અનુભવ	અનુભવ
૨૧૭	૧૮	બેરોપાગ	બેરોપાર

પા. ના	પંકતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૮૧	૨૬	મૈગી	મૈત્રી
૨૮૩	૮	ગુણુકિદ્રાણુમા આવાવાથી	ગુણુમાં ઉડા ઉતરવાથી
૨૮૩	૧૧	અથવા એક ગુણુમાથી ખીજા ગુણુનો અનુભવ કરવા જતા	
		(ભુલથી આટલુ ડગલ છપાયુ છે)	
૨૮૪	૪	તે	તો
૨૮૭	૧૪	જ્ઞાને	જ્ઞાન
૨૮૭	૨૫	મદ	મદ
૨૮૮	૨૦	આભખી	ઓળખી
૨૮૯	૧૪	દોષ	દોષ
૨૯૦	૨૫	આ	x
૨૯૦	૮	આત્મતા	આત્માના
૨૯૦	૧૯	પ્રાત પ્રક્ષિ	પ્રતિ પક્ષિ
૨૯૧	૪	આત્માને	આત્માતે
૨૯૧	૧૮	ચ્વત્ર	ચ્વત્ર
૨૯૪	૧૬	નયથા	નયથી
૨૯૬	૧૩	તે ગુણો મનમા આ ભુલથી ડગલ બોલવાની જરૂર છપાયુ છે પડે ત્યારે	
૨૯૬	૧૫	આશ્વવથી	આશ્રવથી
૨૯૬	૭	સ્વપને	સ્વરૂપને
૨૯૬	૨૦	સિદ્ધિ	સિદ્ધિ
૨૯૬	૨૨	ક્રવળાદર્શન	ક્રવળદર્શન
૨૯૭	૧	આત્મ	આત્મા
૨૯૮	૨૧	આત્મા	આત્મા
૩૦૦	૩	દાર	દારા
૩૦૦	૧૨	અભ્યા	અભ્યાસ
૩૦૨	૧૯	ચ્છીન	ચ્છીન
૩૦	૧	મને	મન
૩૦૩	૩	વિષયમા	વિષયમાં
૩૦૩	૨૯	આત્મા	આત્મા
૩૦૩	૩૦	બધાપ	બધાપ

પા. ના	પંકતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૦૪	૧૧	અનર્થભુથી	અતર્થભુથી
૩૦૪	૧૩	છ	છે
૩૦૯	૮	ધગ્ણ	ધારણા
૩૦૯	૧૮	ચતનના	ચેતનના
૩૧૧	૧૨	ઉપજે	ઉપજે
૩૧૨	૧૬	આદમા	આન દર્માં
૩૧૨	૧૯	દર્શનાત્મા	દર્શનાત્મા
૩૧૪	૩	પર્પાઠ	પર્પાય
૩૧૪	૫	શુદ્ધી તરફ	શુદ્ધિ તરફ
		અપેક્ષાએ અશથી ગમનને અપેક્ષાથી	
		શુદ્ધિ સમજવી અશથી શુદ્ધિ	
		સમજવી	
૩૧૫	૧૯	દ્વ	દ્વી
૩૧૬	૧૩	રીત	રીતે
૩૧૬	૨૫	શકશે	શકશે
૩૧૭	૧૧	ધર્મ	ધૈર્મ્ય
૩૧૭	૨૧	પ્રગટ	પ્રગટ
૩૧૭	૨૯	વીન	લીન
૩૧૭	૨૯	ભાવના	ભાવમા
૩૧૮	૧૧	ઓગવવા	ઓગવવા
૩૧૯	૭	સર્વદોહિત	સર્વદોહિત
૩૧૯	૧૨	નિદ્રાતીત	નિદ્રાતીત
૩૧૯	૨૦	અગર્શ	અપર્શ
૩૧૯	૨૪	અભ્યુતા	અભ્યુતા
૩૧૯	૨૫	ચિથ	ચિથ
૩૧૯	૨૬	નિરપૂહ	નિરપૂહ
૩૧૯	૨૬	નિરાકુલ	નિરાકુલ
૩૧૯	૩૦	ચ્વરવરૂપ	ચ્વચ્વરૂપ
૩૧૯	૩૧	આત્મચ્વરૂપ	આત્મચ્વરૂપ
૩૧૯	૩૧	આત્મચ્વરૂપથી	આત્મચ્વરૂપમાં
૩૨૦	૬	વત	વંત
૩૨૦	૯	નિર્વિકલ્પ	નિર્વિકલ્પ
૩૨૦	૧૦	અમેદ સ્વરૂપ	અમેદસ્વરૂપ

પા. નં.	પદ્ધતિ	અર્થ	શુદ્ધ
૩૨	૧	ચિદ્ધ પત	ચિદ્ધ પત
૩૨૧	૧૮	અણેતુ એકત્વ	અણેતુ એકત્વ
૩૨૧	૨૦	સર્વ	સર્વ
૩૨૧	૨૫	બેતુ	બેતુ
૩૨૧	૨૫	બેતુ	બેતુ
૩૨૨	૫	આ	×
૩૨૨	૨૩	આત્મ	આત્મા
૩૨૩	૮	ગાત	ગાતા
૩૨૪	૧૧	પર્વાયા	પર્વાયા
૩૨૪	૨૩	પર્વાયા	પર્વાયા
૩૨૬	૭	સુખદુઃખી	સુખદુઃખી
૩૨૮	૬	રતિ	×
૩૨૮	૨૪	બેતુ	બેતુ
૩૨૬	૬	લોકાલોક	લોકાલોક
૩૨૮	૧૮	શુદ્ધિ	શુદ્ધ
૩૨૮	૨૪	દર્શા	દર્શા
૩૩૦	૧૨	સુખમય	સુખમય
૩૩૧	૧	કિયાથી	કિયાથી
૩૩૧	૧૧	અખત્ત	અખત્ત
૩૩૧	૧	એતુત્ત	એતુત્ત
૩૩૨	૧૮	આત્માના	આત્માના
૩૩૪	૧૭	સ્વરૂપ	સ્વરૂપ
૩૩૫	૧૧	જનના	જનના
૩૩૫	૨૭	પ્રેમીના	પ્રેમીના
૩૪૧	૧૬	દર્શ	દર્શ
૩૩૬	૨૪	નિર્વિકલ્પ	નિર્વિકલ્પ
૩૩૮	૨૪	આત્મધારથી	આત્મધારથી
૩૩૮	૧૩	સ્વરૂપ	સ્વરૂપ
૩૩૮	૧૭	તને	તને

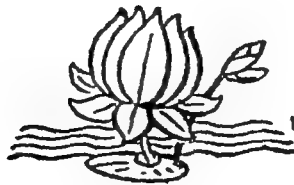
પા. નં.	પદ્ધતિ	અર્થ	શુદ્ધ
૩૩૮	૨૧	નાન	નાન
૩૪	૧૮	દ્વાપદ	દ્વાપદ
૩૪૨	૧૬	સમર્થતા	સમર્થતા
૩૪૩	૬	કલ્પ	કલ્પ
૩૪૩	૨૧	તે	અને
૩૪૪	૧૮	કાલ	કાલ
૩૪૫	૧૩	સાવધાન	સાવધાન
૩૪૫	૨	કાવિ	કાવિ
૩૪૫	૨૬	મણ	પણ
૩૪૬	૨૪	જા	જા
૩૪૭	૨૭	તે	તે
૩૪૮	૧૪	કાવમ	કાવમ
૩૪૮	૨	કિયાથી	કિયાથી
૩૪૮	૨૧	રમણી	રમણી
૩૪૮	૨૩	પુણ	પણ
૩૪૮	૨૮	પરિણતિ	પરિણતિ
૩૫	૨૮	જીવંત	જીવંત
૩૫૧	૭૫	પ્રતિબિંબ	પ્રતિબિંબ
૩૫૩	૨	પરમજ્ઞાન	પરમજ્ઞાન
૩૫૩	૫	પરિણા	પરિણા
૩૫૩	૮	ગુણ	ગુણ
૩૫૩	૧૪	જા	જા
૩૫૪	૨૫	જોડવા	જોડવા
૩૫૫	૧	કાલ	કાલ
૩૫૫	૨૩	પર્વાયા	પર્વાયા
૩૫૬	૭૧	પરિણતિ	પરિણતિ
૩૫૭	૧	પ્રમાણ	પ્રમાણ
૩૫૭	૬	કાવિ	કાવિ

પા. નં. ૩૨૧ પદ્ધતિ ૨૭ ૨૪ આ પ્રમાણે છે—

૭ મુકામીનુ એકત્વ તે એક એક પર્વાયા રૂપે પદ્ધતિ, જ્યુ તે પર્વાયા મુકામી કહેવાય. એક એક મુકામી જનત જનત મુકામી ૭ તે રૂપે સમયે અગ્રા જ્યુ મુકામી પદ્ધતિ વાનિત્વિ પામે છે.

પા ના	પ કિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૫૭	૧૦	સપમમા	સયમમા
૩૫૭	૨૨	અનર્પિ	અનર્પિત
૩૫૯	૨	આભ્યંતર	અભ્યંતર
૩૬૩	૨૫	તે	તે
૩૬૪	૧૨	મેટવુ	મેટવુ
૩૬૪	૨૧	આત્મ	આત્મ
૩૬૭	૧૯	બધાનય	બધીનયો
૩૬૮	૧૦	કેવળજ્ઞાન	કેવળજ્ઞાન (૧)
૩૬૮	૩૩	માન	માત
૩૬૯	૨૪	મિથ્યા	મિથ્યા
૩૭૦	૧૮	નયમા	નયમા
૩૭૦	૨૭	ક્ષયોપશમનો	ક્ષયોપશમનો
૩૭૧	૫	શ્રુતજ્ઞાન	શ્રુતજ્ઞાન
૩૭૧	૬	રૂપી પ્રાણુ છે	તે પ્રાણુ છે
૩૮૧	૯	શ્રુતજ્ઞાન	શ્રુતજ્ઞાન
૩૭૧	૩૦	શ્રુતજ્ઞાની	શ્રુતજ્ઞાની
૩૭૪	૫	પડિમ	પડિત
૩૭૪	૧૧	છે પછી આવી	અપેક્ષા વાળુ
૩૭૫	૨૫	અહિં	અહિં
૩૭૬	૨૪	દ્રવ્ય	દ્રવ્ય
૩૭૮	૫	ચારિત્ર	ચારિત્રથી
૩૭૮	૬	ભવ	ભાવ
૩૭૮	૧૨	અનદ	અનત

પા ના.	પ કિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૭૯	૨૨	ગુણામા	ગુણોમા
૩૭૯	૨૯	પટે	પટે
૩૮૦	૨૪	ઉતારવાની	ઉતારવાની
૩૮૩	૪	અમુહર્ત	અત મુહર્ત
૩૮૪	૧૬	ક્ષપક પછી ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦	૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦
૩૮૪	૨૬	નત્વમા	તત્ત્વમા
૩૮૫	૧૧	શ્રુત	શ્રુત
૩૮૬	૧	ધર્ષણ	સધર્ષણ
૩૮૭	૬	તેને	તેણે
૩૮૮	૧૦	ઝહી	કરી
૩૮૮	૨૯	એકવ	એકત્વ
૩૮૮	૩૧	જ્ઞાનને	જ્ઞાન
૩૮૯	૬	શુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૯૦	૩૦	શરૂઆત	શરૂઆત
૩૯૧	૧૦	આત્મા	આત્મા
૩૯૨	૩૧	વ્યવહાર	વ્યવહાર
૩૯૩	૩	નિશ્ચયની	નિશ્ચયથી
૩૯૩	૯	બોલુ	બોલવુ
૩૯૩	૧૧	નાહ	નહિ
૩૯૩	૧૮	ચોક્ષમાર્ગ	ચોક્ષમાર્ગ
૩૯૪	૧૦	પક્ષમા	પક્ષમા

મહાનુભાવો,

નીચેના ખર્ચ કરાણી કરતાંની ઉપયોગી ઉપકરણો અને ધાર્મિક પુસ્તકો ૫૫૨
કિલોગ્રામ કરતાં અર્ધાં કિલોગ્રામ આપવામાં આવે છે તે નીચેના જરૂર હોય તેમણે નીચે
આપેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા જરૂર પોસ્ટથી મંગાવી લેવા.

વિષય	૫૫૨ કિલો	અર્ધાં કિલો
શ્રી જ્ઞેન તત્ત્વશાસ્ત્ર	૧- -	૩-૦-
શ્રી જ્ઞેન જ્ઞાનસાગર	૩-૦-૦	૧-૮-૦
સમ્યક્ જ્ઞેન અને અધ્યક્ષમક જ્ઞાન જ્ઞાને		
સુખની કુચી (મિલ્કતી કુચી)	૪- -	૨-૦-૦
બ્રહ્મ ચોક સમ્યક્		૭૫૫ છે.
શ્રી ખર્ચધ્યાન અને સમ્યક્ માળા	૨-૦-	૧-૦-૦
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૦-	૦-૮-
શ્રી નવતત્ત્વ અને જ્ઞેન વિચાર	-૮-	૦-૪-૦
શ્રી પ્રતિકમ્બુ સૂત્ર	૦-૧-	૦-૩-૦
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૨-૦	-૧-
કલ્યાણ (પદ્ય)	૧ ૧૨-૦	૦-૧૪
માળા (નવકાવ્ય) સુખાળી	૧-૦-	૦-૮-૦
સુખાળી		અનુભવ

(પોસ્ટલ ખર્ચ અસર થશે)

સ્થળ
શિવાજી પરાક્રમી નં ૧
રાજકોટ

શ્રી ચામણ વેલ્લેજી વીરાણી અને
શ્રી કડવીબાઈ વીરાણી સમારક દ્રવિડ

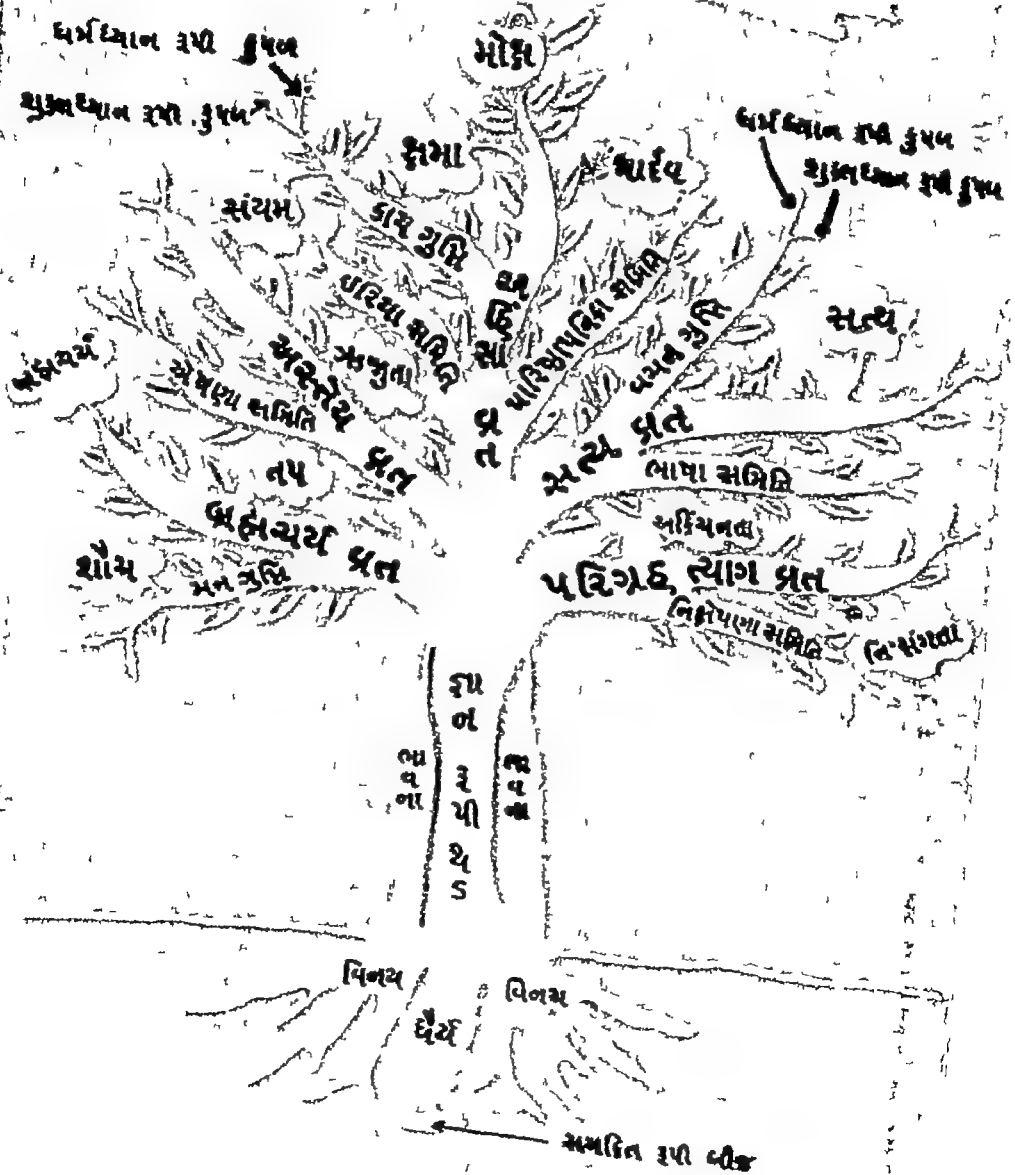
શ્રદ્ધાજલ્લી

આપ પ્રેમ આપા શુદ્ધ મુની શ્રી પ્રાણવાસી મહારાજ તરફ આપી
પરમ સકિત બાલ તેમને આપી મહાજલ્લી આપીને આ પુસ્તક
પ્રકાશન કરે છે

શ્રી અમલ
કુલમણ ચામણ વીરાણી
ના જીવે

સમજીત તે ધર્મ વૃક્ષનું બીજ છે.

ધર્મ વૃક્ષ

ધર્મ વૃક્ષનો ખુલાસો

ધર્મવૃક્ષ બીજ સમક્રિત છે તેમાં વિનયની જગાં છે તેથી વિનય ધર્મવૃક્ષના મૂળ સમાન છે વિનયવતને વિના સખતી ખડે છે તેથી વીર ધર્મવૃક્ષના કાંતા રૂપ છે વીર વચ્ચે યોગ અને નીકલે તેથી યોગ, ધર્મવૃક્ષનું સ્કેષ છે યોગિ નિર્ભય ભાવ રાખી સહે છે આદિ ૧૨ ધર્મજાતના તથા પાંચ મહાત્મેશ્વરી ૨૫ ભાવના ધર્મવૃક્ષની તથા રૂપ છે શુભ ભાવના વચ્ચે સખત અને નીકલે અને સખતી પાંચ મહાત્માધારી હોય છે તેથી પાંચ મહાત્મા ધર્મવૃક્ષની શાખા રૂપ છે આદિ પ્રસ્થાન માન્ય (પાંચ સમિતિ અને વજ્ર ક્રમિ) મહાત્માઓનું સ્વરૂપ છે તેથી તે ધર્મવૃક્ષની પ્રતિશાખા છે ક્રમિવત ખાતી હોય છે તેથી ધર્મખાન અને શુભ ખાન, ધર્મવૃક્ષના જાડા સમાન છે શુભ ખાન નિવસી સંદેહ રહે છે તેથી પાંચ ધર્મીયોના ૨૩ વિનય અને ૨૪ નિકલથી નિવૃત્તિભાવ રૂપ જન છે નિવૃત્તિમાને અનેક કુલો પ્રાપ્ત થાય છે તેથી ૧ જાતિ ધર્મ તથા અનેક ઉત્તર કુલો રૂપ શુભથી પુરો છે તેથી કુલોવાળા મોક્ષ પ્રાપ્ત છે તેથી ધર્મવૃક્ષનું રૂપ મોક્ષ છે તે મોક્ષથી રૂપ જનત જ્યેષ્ઠ જન્યાનાં જનુષ જનુષમ જન્યા નિસ્તમજુ શુભ રૂપ સ્વથી જલપુર છે આદિ ધર્મવૃક્ષીવાળા સર્વ જન્મ જીવોએ સમયગ મર્યાદાની આશાધના રહવી.

પરમાર્થ માર્ગ દર્શક

સમ્યગ્ દર્શન

અને

અધ્યાત્મિક જ્ઞાન યાને સુખની કુંચી

સગ્રાહક

ડા શ્રી એન કે ગાંધી

*

વ્યાખ્યા—તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યગ્ દર્શનમ્

અર્થ—સમ્યક્=સર્વજ્ઞતા વચન અનુસાર યથાતથ્ય, દર્શન=જોવું, જોઈને વિચારવું, વિચારીને નિશ્ચય કરવો, નિશ્ચય કરીને ધારી રાખવું અને તેમાં ચિંથરતા થવી. કઈ વસ્તુનું સમ્યક્ દર્શન કસ્તું ? તો કે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન તત્ત્વ = નવતત્ત્વ, અર્થ = રહસ્ય, સાર, યથાર્થભાવ. તેમાં આત્મ તત્ત્વની સ્વાનુભૂતિ, શ્રદ્ધા = આગ્રહા = અસ્તિત્ત્વ ધરાવતી વસ્તુઓની માન્યતા

શ્રદ્ધાના બે પ્રકાર છે (૧) સામાન્ય શ્રદ્ધા-તત્ત્વોનું રહસ્ય ન સમજાય ત્યાં સુધી જિનવચનમાં શુક્લ આત્મપરિણતિ (૨) વિશેષ શ્રદ્ધા-તત્ત્વના રહસ્યને યથાર્થ ભાવે સમજીને તેમાં દૃઢતા, નિશ્ચય, પ્રતિતી રૂપી, ચિંથરતા કરતી. શ્રદ્ધામાં મનની જરૂર છે સરી જીવને શ્રદ્ધા થઈ શકે છે અમંક્ષી મિથ્યાત્વી હોય છે, નો મંજીનોઅમજી (કેવળી)ને આત્માના પરિણામરૂપ સમકિત હોય છે

સમકિતના પર્ચાય વાંચકનામ—(અપેક્ષાપૂર્વક, ભેદ અભેદ સ્વરૂપે) સમકિત, સાચી તાત્વીક સમજણ, આત્મદર્શન, આત્માનુભવ, સ્વાનુભૂતિ, આત્મમજતા, આત્મદ્રવ્યમાં ચિંથરતા, પરમરહસ્ય જ્ઞાન, આત્માનો સાક્ષાત્કાર, આત્મેનિશ્ચય, પરમતત્ત્વનો અનુભવ, તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધા, અતઃ ઉપયોગ સહિત દ્રવ્ય ભાવપૂર્ણ તથા સર્વ અપેક્ષાપૂર્વક નવતત્ત્વનું જ્ઞાન તથા શ્રદ્ધા, મોહિરત્ન, સત્ય તાત્વીક નિશ્ચય, પરમતત્ત્વરૂપી, પરમસત્ય દર્શન, નિશ્ચય સત્ય, આત્મખોદ, વગેરે.

ભાવાર્થ—જેય (જાણવા યોગ્ય નવ તત્ત્વ), ઉપાદેય (આગ્રહા યોગ્ય-આત્મતત્ત્વ, મંવર, નિર્જરા, મોક્ષ એટલે કે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ), હેય (ત્યાગ કરવા યોગ્ય-અજીવતત્ત્વ, પાપ, આશ્રવ, બધા) મા યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરીને આત્માની શુદ્ધિ કરીને, સિદ્ધસ્વરૂપે સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં લઈ જવાની ભાવના તે સમ્યગ્ દર્શન

પુલાસો—મોક્ષ માર્ગની સાધના ઘણાખરા જીવને ધીમે ધીમે થાય છે અને અરાઅર આચાર જેવો જોઈએ તેવો એકદમ પાળતા આવડતુ નથી, તેથી પાપની અપેક્ષાએ પુણ્ય તત્ત્વનો

સમ્યક્ આપો આપ વચ્ચે હજીએ થાય છે. પાતના ફળથી હજી તે કોઈ હતું નથી, પણ સમક્ષિની થયો પુણ્યના ફળથી પણ હજી નહિ કસ્ય કોવાયી, પુણ્યનત્વને મોક્ષની બંધેથી ઉપારે વિભાગમાં મૂકી સારી નહિ. [

અ.મ.—સમ્યક્ દર્શનના ૧૭ બંધ છે એટલે કે ૧૭ અંગના સમૂહ તરીકે સમ્યક્ દર્શન વ્યવહારથી મણી શકાય. નિમજ્જી બનવાના, અત દર્શન, અત આનંદ મુખમાં નિસદેશક અને સ્વચ્છેષ્ટ તે અનિર્ણયિત અભ્યંતર અક્ષર મુસ્તિતિ છે. વ્યવહાર તે અભ્યંતર પદ્ધતિવ્યાપનો બાલ મણુ વચ્ચે આચાર છે.

૬૭ કોટ્ટ—૪ મહાન, ૩ વિષ, ૧ વિષ, ૩ શુદ્ધિ, ૫ કુલ્ય ત્યાગ, ૮ પ્ર ભાવના, ૫ શુદ્ધ, ૫ શુદ્ધ, ૬ મના, ૬ અસિધેય, ૬ ભાવના, ૬ ન્યાન તે સર્વ અર્થનું સમ્યક્ સમક્ષિતા ૮ આચારથી થાય છે.

આર મહાન—(૧) પ્રત્યક્ સર્વો, (૨) શુદ્ધિ પ્રમથ સેવ્ય, (૩) વાચન વચ્ચે, (૪) કુલ્ય વચ્ચે.

પરમથ સર્વો—પરમથ સર્વ = મહાન અર્થનો પરિચય કરવો, એટલે નક્કરત્વ સ્વયં નક્કર, નક્કરત્વ મહિત્તા. હજીત્વમાં આત્મત્વ દેવત્વ, મુક્તત્વ, ધર્મત્વ આવી બધે તે પરિચય મધ્ય માર્ગદર્શક સ્વેચ્છા વાંચના અને સ્વમુક્તા ઉપદેશ મળ્યુંથી થાય. મોક્ષમાર્ગમાં જવાને જાણે વિષય વિષામાં જો જમારા દેવ, શુદ્ધ અને સ્વેચ્છાથી જન્મના મારે શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ શુદ્ધ અને શુદ્ધ ધર્મની શુદ્ધિપૂર્વક શોધ કરી લેવું.

કેટલાક મણુઓ થોડાં સ્વયં તત્વો મળ્યું કરીને તેમાં પોતાના કુલકથી ઉચ્ચ અર્થ કરીને નવી સત્ત્વે ઉત્પન્ન કરે છે. તેઓ હોયે હાં તે સર્વ તરીકે પુણ્યવાનો જન્મના તે મહાન શુદ્ધ તરીકે જાણે જવાનો હોય છે અને પોતાની હજી પોતાના મારે મોક્ષ સોધાને ધર્મના જોયા નીચે તેઓ કયાં છે પણ તેની વચ્ચે વિચાર પરિપક્વ જ્યાં આવી હોય છે તેમ શુદ્ધિમાન મણુઓ પરીણાહરિને જ્યાં દેવ, શુદ્ધ, મની શોધી કરે છે.

પાર્શ્વના આધીના શાસનના ગ્રામીણ જગજગરે મહાવીર સ્વામી સર્વ છે અને મોક્ષાશ્રી નથી એવી ખાતી અમુક બાંધ દારા કરી હતી કે ? બાંધા સર્વ સિવાય પોતાની મેં કેટલા પ્રકારની થોડે નહિ.

શુદ્ધિમાને મોક્ષમાર્ગના અનુભવી સર્વજનું ૪ વાન પોતાની સાધના મારે મળ્યું કયા નવા હોય છે કાચુ કે કપાળ કસિપ સત્ત્વો તે સ્વ કોઈ નીચળી સકે છે તેની મેક્ષ માથ મારે કઈ કિમ્ત નથી કમળજીમાં એક પણ જ્યાં આવી જાને તે પછી ગળો તો તે સમ્યક્ દર્શનથી જલ્દ થાય છે. માર દેવ અદ્વિત્ય શુદ્ધ નિર્મલ અને ધમ કેવળીનો સાચો, એની આવી વચ્ચે શુદ્ધ ન્યાય નજીવાથી થાય છે. તે સમક્ષિનું પદ્ધતિ પદ્ધતિ છે.

આગમ પ્રમાણે દેવ સ્વરૂપ

દેવ અરિહંતનું સ્વરૂપ—(૧) દ્વિવ્યતા, (૨) દાન શક્તિ. દ્વિવ્યતા=પ્રકાશ, પ્રકાશનો પૌદ્ગળિક અર્થ તેજ થાય છે તે જડ છે પ્રકાશનો અધ્યાત્મિક અર્થ જ્ઞાન થાય છે અને સંપૂર્ણ જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન છે. પૌદ્ગળીક તેજવાળા દેવતાઓ હોય છે અને કેવળજ્ઞાનવાળા અગ્નિહત દેવ હોય છે, દેવતા પૌદ્ગળીક વસ્તુનું દાન દઈ શકે છે અને અગ્નિહત દેવ અનંત આત્મિક મુખ્ય કારણ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન દાન દઈ શકે છે

અરિહત = અગ્નિ = શત્રુ + હત = હણ્યા, દેવતાના ઇન્દ્રો અને નરેન્દ્રો બાહ્ય શત્રુને હણી શકે છે, ત્યારે સર્વજ અરિહતે અભ્યંતરના કર્મ શત્રુને હણ્યા છે, તે આવશ્ય કરતાં ચાર ધનધાતિ કર્મ છે મોહની કર્મ મુખ્ય છે તે સર્વેનો અરિહત દેવે શુકલ ધ્યાનથી નાશ કર્યો છે*

અરિહંતના ગુણ—અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત તપ, અનંત વીર્ય, + ક્ષાયક સમક્ષિત, યથાખ્યાત ચારિત્ર—એ મુખ્ય ગુણો છે— આ બધા ગુણો જેનામાં નથી તે સર્વજ નથી, અગ્નિહત ૧૮ દોષ રહિત હોય છે અજ્ઞાન નિદ્રા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મદ, મત્સર, હાન્ય, રતિ, અરતિ, લય, શોક, પ્રેમ, જીવ હિંસા, અસત્ય, ચોરી, ક્રીડા, આ અઢાર દોષભાથી એક પણ દોષ જેમાં હોય તે સર્વજ નથી.

અરિહંતના બે ભેદ—૧ તીર્થંકર, ૨ સામાન્ય કેવળી. તે બંનેમા ઉપરના બધા સર્વજના ગુણો હોય છે તીર્થંકરમાં અમુક વિશેષતા છે

તીર્થંકર જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાન લાઇને આવે છે, ઇન્દ્રો અને દેવતાઓ તેમનો મહોત્સવ કરે છે અમુક વખત સંસારમા રહી, પોતાની મેળે દીક્ષા લે છે, તેથી તેઓ સ્વયંબુદ્ધ છે, દીક્ષા લીએ કે તરત જ તેમા તેમને મનપર્યવજ્ઞાન ઉપજે છે ત્યારબાદ ચાર ધનધાતી કર્મનો વીતરાગ સયમ સાથે પ્રધાન તપથી સર્વથા નાશ કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તીર્થંકર નામ કર્મનો હિંસ થાય છે તેથી સર્વજના ગુણો ઉપરાંત આઠ પ્રાતિહાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે

* શુકલ ધ્યાનથી નાશ કર્યો છે

+ અનંત વીર્યમા અનંત દાન લાખ્ધી, અનંત આત્મિક ગુણોની લાભ લાખ્ધી, અનંત ગુણોનો ભોગ ઉપભોગ અને શક્તિ અતર્ગત થાય છે

— યથાખ્યાત ચારિત્રમા અનંતી ક્ષમા, અનંત વિનય, અનંતીસરળતા, અનંત આત્મ-સંતોષ, ગભીરતા, વિરક્તભાવ, અખેદ, નિર્ભયતા, અશોક, અદુઃખ, અવેદીપણુ વગેરે અનંત ગુણો અતર્ગત થાય છે

આઠ પ્રાતિહાર્ય

૧ અશોક વૃક્ષ—તે દેશના દેવાના ધ્યાન (સમોચ્છવ્ય)માં વિસ્ત્રા , પુનઃપ્રેરણા આકાશમાં ઉપલબ્ધ થાય છે; સસારના તાપમયેથી જમાવીને સમકિત અને મોક્ષના સુખની ક ક મેળવવાનું ધ્યાન આપી છે એમ તે વૃક્ષ ઉપરથી અનુમાન થાય છે.

૨ સિંહાસન—ભગવાન મોક્ષ મે છે ત્યાં આકાશમાં અંધર વિસ્ત્રા પુનઃપ્રેરણા ચક્રિક સિંહાસન થઈ આવે છે તેના ઉપર ભગવાન બેસતા નથી તે ભગવાનનું નિર્મેયપણું નિરાશન્નપણું અને સુખ શાન સ્વરૂપ સ્પષ્ટ છે.

૩ છવ્વનય—અશોકવૃક્ષ નીચે અને ભગવાનની ઉપર અંધર જગ્ન છવ્વ થઈ આવે છે તે જગ્ન મોક્ષનું સ્વામીપણું તથા સ્વતંત્ર સુખને છે એમ અનુમાન થાય છે.

૪ સ્વર્ગમ્—ભગવાનની અને માણુ રૂઢિકાચાર દેખાય છે, તે ઉપરે યજ્ઞ દેખાય પણ નીચે કિસ્તા ન દેખાય; તે ભગવાન પ્રકાશિત થમની આસપાસથી સમભાવથી સિંગળા અને ઉર્વરપ્રતિ થાય એમ આવે છે.

૫ વામઠળ—ભગવાનના મસ્તકના પાછલા ભાગમાં વામઠળ પ્રકાશ કરે છે તે અનતપ્રાપ્ત સ્વચ્છ છે.

૬ અશ્વેત અને સુગંધી પુષ્પ શુષ્કિ—અશ્વેતથી શાસનની નિર્દોષતા, સુગંધી ઝાંઝાની ઉત્કૃષ્ટતા, પુષ્પ શુષ્કિથી વ્યવસ્થાની કિંમ્મતા સ્પષ્ટતામાં આવે છે.

૭ કિંચક ધ્વનિ—ભગવાનની કિંચ વાણીનો પડે છે. વાણી અને વામઠળી બેંદી શાન દસની બેંદી તેજઃ અજુગાર આચાર થમની બેંદી સ્વચ્છ થાય છે.

૮ દેવ કુકુલી—આકાશમાં મે કુકુલી વાયે છે તે થમ શાસનની ધૈર્યતા કરતી દેખાય છે.

આ ઉપરાંત તીર્થ કરમા આર વિશેષતા છે.

૧ પદમ પૂજ્યપણું—દેશાઓ અને ઈન્દ્રો પૂજે છે અજિતાની-નિષ્વાતી ભગવાનને દેખીને જ નથી પડે છે.

૨ ઉપદ્વરશિવપણું—સમોચ્છવ્યમાં શિવ આવે તે તેના થાય કે ઊંચ જગ્ન પદ મુખથી જવાનું મન થઈ નથી. આર જગ્નની પ્રખટ શાસિથી ઉદ્દેશ શાંભલે છે આસપાસ ૨૫-૨૫ બેંદળ શેર, અગ્રાઈ કુકાળ, પ્રતિકુળ સંધાએ વગેરે ઉપદ્વરો નથી છે.

૩ અનંત વાણી અતિશય—૩૫ પ્રકારના શ્રેષ્ઠ ગુણયુક્ત વાણી, જોગન સુધી વિસ્તારવાળી હોય છે

૪ ચોત્રીશ અતિશય—૧૦૦૮ ઉત્તમ લક્ષણ, આકાશમા ધર્મધ્વજ, ધર્મચક્ર, વગેરે ધર્મ સામ્રાજ્ય બતાવે છે

અહિ અનંત જ્ઞાન અતિશય કેટલાક માને છે પણ તે તો સામાન્ય કેવળી ભગવાને પણ હોય સામાન્ય કેવળીમા આ બાગ અતિશય હોતા નથી. તીર્થંકરના પૂર્વના ત્રીજા ભવમા “સર્વ જીવ કંઠ શાસન મ્મી” તેવી ભાવના અને વીસ ગુણોમાના કેટલાક ઉત્કૃષ્ટ રીતે સાધવાથી તીર્થંકર નામ કર્મ બધાય છે, તે અત્યાગે ઉદય આવવાથી તે કર્મના પ્રતાપે આકાશમા ધનુષ્યબાણ દેખાય છે, તેવી રીતે વિસસા પુદ્ગળોનું આકર્ષણ થઈને આવદેખાવ થઈ આવે છે પ્રતિકૂળ સયોગોના પુદ્ગળો અનુકૂળ રીતે પરિણમે છે અને દેવતાઓના મન પણ અમુક કાર્ય કરવાને આકર્ષાય છે આ બાગ આત્મિક ગુણો નથી પણ તીર્થંકર નામ કર્મના અતિશય રૂપે છે

પણ આ પૌદ્ગળીક દિવ્યતા તીર્થંકર સિવાય કોઈ મનુષ્ય કે દેવ આશ્રી ઉત્પન્ન થતી નથી તેમા તીર્થંકર પોતે નિઃસ્પૃહ છે, પગ્નુ કારણ વગર કાર્ય ન હોય તેથી પ્રાતિહાર્યો પણ અર્થસૂચક સમજવા પુદ્ગળોના સયોગ વિયોગ અને પુદ્ગળોની જીવની સાથે શુભાશુભ પરિણતિ કર્મ ઉપર આધાર ગણે છે, તેથી પ્રાતિહાર્યોનું સ્વરૂપ કર્મ વિપાકની રીતે સમજી શકાય. એવું છે

તીર્થંકરને કેવળજ્ઞાન થાય કે તરત જ દેવતાઓ સમોસરણ રમે છે અને ભગવાન ઉપદેશ દે છે, ત્યારે તરત જ ચાગે તીર્થ=સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાની સ્થાપના થાય છે તીર્થ સ્થાપવાથી તીર્થંકર કહેવાય છે. ભરત, ધ્રુવત ક્ષેત્રોમા ઘણા કાળથી ધર્મ ન હોય ત્યારે ત્રીજા આરામા તીર્થંકર ઉપજે છે અથવા શાસનમા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું બધ થઈ બધ ત્યારે તીર્થંકર ઉપજે છે, તેથી તીર્થંકર ધર્મની આદિ કરનારા ગણાય છે

અરિહંતના જગવિજ્યાત

પર્યાયવાચક નામો

૧ અગિહત ભવબંધક કર્મોના સર્વયા નાશ કર્યો તેથી

૨ જિન, ભગવાન રાગદ્વેષ વગેરે ભાવ કર્મોને જીત્યા તેથી

૩ શક્ય સર્વ જીવની રક્ષા કરવાથી તેમ જ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર કપી ત્રિશુબ્ધી કર્મ શત્રુઓને છેદી નાખ્યા તેથી

૪ ષ્ઠાઃ શ્લોક (આત્મા), ષ્ઠાઃ (ચિત્)નું જ્ઞાન દેવાથી જ્ઞાનના પ્રકાશનાર્થ દેવાથી.

૫ વિષ્ણુ વિષ્ણુ એટલે છત્ર છત્ર તે આત્મા આત્મા તે પરમાત્માની સક્તિ તેની સત્તામાં છે એટલે પ્રજ્વળથી પરમાત્મા ક્ષણની જ્ઞાનામાં સક્તિ છે સ્વપૂર્ણ મુક્ત આત્મા તે પરમાત્મા તે અપેક્ષાએ વિષ્ણુ. અથવા વિષ્ણુજ્ઞાન-પામિ જીવિતોને ઉપરોક્ત તથા કથાઓ જોને આત્મા છે.

૬ મહાદેવ દેવના પત્નિ દેવાપતેવ તે આતેવ.

૭ સુધ્ધ નત્વે (વશાથી) તે મયાનથ જગજ્ઞાથી.

૮ હવેત્ જ્ઞાત જ્ઞાન દર્શન, આત્મિ, વીર્યનું અર્થ પ્રાપ્ત કરવાથી.

૯ પરમેશ્વર સર્વ જ્ઞાના તથા તથા આત્મા દેવાથી.

૧૦ વિષ્ણુપદ સર્વ કન્ધ, શ્લેષ, કાળ અને કાલનું જ્ઞાન દર્શન દેવાથી તે અપેક્ષાએ તથા દેવની સમુદાયમાં એક સમય સર્વ દેવોમાં આત્મ પ્રતિષ્ઠા આપી જવાથી.

૧૧ અર્જુન સુરેન્દ્રો, નરેન્દ્રોના પૂજ્ય દેવાથી.

૧૨ ભગવત્ સત્ગુણ જ્ઞાતરુણોના સમુદાય જ્ઞાત દેવાથી.

૧૩ પદ્મોદી સુદૃઢ આદિમક સુખના જ્ઞાન દેવાથી.

૧૪ પ્રજ્ઞા જ્ઞાત આદિમક સક્તિ દેવાથી.

૧૫ સ્વા મિયાનક જ્ઞાનનનો પદ, જ્ઞાનનક સ્વરૂપ, મુક્ત આદમ સ્વરૂપ.

ઉપર જગજ્ઞાન મુક્ત મુક્ત જ્ઞાનમાં અનિહિત સાક્ષર સર્વજ્ઞ વીરજ્ઞ ભગવાન છે તેમજ આદ્યુષ્ણ પૂર્વ જ્ઞાની સાથે જ્ઞાન કથેશ્વર નામ, એવર અને વેદની કર્મ તાલ કથાથી, તેમજો અસરીરી નિરાકાર આદમ પ્રતિષ્ઠાનો ધન સિદ્ધિ કરી દેવોના સર્વથી જ્ઞાના ભાગમાં સિદ્ધિઓમાં જ્ઞાન તથા કથાઓ મહિ મિષ્ટ થાય છે અને જ્ઞાત આદમ આદિમક સુખમાં દર્શન ઉપરોક્ત વીન છે છે અને આત્મી દેવાથી કરી કર્મનયે કથો નથી અને તેથી પુનર્જન્મ કથો નથી.

એક સિદ્ધિ ત્યાં જ્ઞાત સિદ્ધિ દેવાથી તથા સર્વ નિરાકાર દેવાથી તથા એક જ પ્રકારનું જ્ઞાતજ્ઞાન દર્શન સુખ સર્વને દેવાથી, સમજ નહીં એકજ્ઞાતથી એક જ હવેર છે એમ એમ દેવતાય જ્ઞાનથી માને છે તેમ જ સર્વ જ્ઞાનમાં એકજ્ઞાન દેવતાથી જ્ઞાનદર્શનનો ભાગ કથાપદ્યમ પ્રમાણે દેવાથી સર્વ જ્ઞાને એકજ્ઞાતથી હવેરનો ભાગ માને છે, પણ એકજ્ઞાત નિષ્પાદ્ય છે.

જ્ઞાન જી ન જ્ઞાને સિદ્ધિ જ્ઞા પ્રાપ્ત કરવાની સક્તિ દેવાથી તે જ્ઞા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે હવેરના સ્વરૂપમાં કથા તથા એમ માને છે પણ એકજ્ઞાતથી સર્વ જ્ઞાને એક જ હવેરના ભાગ

હોય તો એક જીવને મારવાથી બંધાને લાગવું જોઈએ અને કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનની અપેક્ષાએ સિદ્ધ ભગવાન અને અગ્રિહત ભગવાનનું એક સ્વરૂપ હોવાથી કેટલાક અજ્ઞાનદર્શાથી એમ માને છે કે ધર્મ અવતાર લે છે પણ સર્વ આત્માઓ તથા પરમાત્મા સ્વતંત્ર છે સર્વ પોતપોતાના જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં રહે છે. વિપરીત માન્યતાનું કારણ એ છે કે સર્વ અપેક્ષાઓથી, તેઓ અગ્રિહત અને સિદ્ધનું ખરૂં સ્વરૂપ જાણતા નથી.

એક વાર ખરૂં સ્વરૂપ જાણવામાં આવે તો પછી ભગવાનના સ્વરૂપમાં કે ધર્મના સ્વરૂપમાં કોઈ બિંદુ ચતુ સમજવી શકે નહિ જેમકે હાથ, અને કંઠમાં માળાવાળો કોઈ દેવ બતાવે તો જ્ઞાની સમજે છે કે ગણતરીમાં ભૂલ થવાથી માળા રાખે છે, માટે સર્વજ નથી કોઈ કહે કે અમુક દેવ ભક્તને સુખી કરે છે અને અભક્તને દુઃખ દે છે તો સમજવું કે તે રાગ અને દ્વેષવાળો હોવાથી સર્વજ નથી.

કોઈ દેવને સ્ત્રી હોય તો સમજવું કે તે પ્રેમ અને ક્રીડાનો શોખીન છે માટે સર્વજ નથી

ત્રશુળચક્ર વગેરે જીવ હિંસક શસ્ત્ર કોઈ દેવ રાખતો હોય તો સમજવું કે બીજાની નીકથી રક્ષણ માટે શસ્ત્ર રાખે છે અને હિંસક ભાવવાળો હોવાથી ક્રોધી છે, તેથી તે સર્વજ નથી.

તમે માફ નામ લ્યો, મારી આગ્રહાજ દક્ત રાખો, મારા વાડામાં જ રહો તો બીજું કંઈ નહિ કરવું પડે, હું તમને મોક્ષમાં લઈ જઈશ. એવી લાલચ બતાવનાર દેવ માયાવી હોવાથી સર્વજ નથી.

તમે મારી અમુક કૃણ પ્રુલાદિ દ્રવ્યોથી પુજા કરો, મારી સ્તુતિ કરો એટલે હું તમને મોક્ષમાં લઈ જઈશ અહિં સુખ આપીશ, વગેરે કહેનાર દેવ લાલચુ (લોભી) હોવાથી સર્વજ નથી. અને જે સર્વજ નથી તે વાસ્તવીક ભગવાન નથી

ભગવાનને સ્ત્રી હોય એવી બ્રમણા થવાનું કારણ એ છે કે આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે અવેદી છતાં વ્યાકરણની અપેક્ષાએ પુરૂષ કહેવાય જેમકે આત્મા કેવો છે! અને તેનું લક્ષણ 'ચેતના' આત્માનો ગુણ હોવા છતાં વ્યાકરણની અપેક્ષાએ સ્ત્રી કહેવાય. જેમકે ચેતના કેવી છે? જેમ સસારમાં પુરૂષ સ્ત્રીમાં તદ્દીન હોય તેમ આધ્યાત્મિક રીતે આત્મા શુદ્ધ ચેતનામાં તદ્દીન હોય છે, ચેતના તે જ્ઞાન દર્શનનો ઉપયોગ

સિદ્ધ ભગવાન અને અગ્રિહત ભગવાન જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં તદ્દીન રહે છે ચેતના આત્માનો નિત્ય ગુણ છે પણ જ્ઞેય પદાર્થોના પથથાના સમયે સમયે પરિવર્તનની અપેક્ષાએ શુદ્ધ ચેતનાના પર્યાય સમયે સમયે ફરે છે તે અપેક્ષાએ ઉત્પાદ (ઉત્પત્તિ) અને વ્યય (નાશ) મનાય છે કે જેનો કર્તા આત્મા છે

સસાર દષ્ટિએ કાંતે પિતા મનાય છે તેથી પદ્માને પોતાની પુત્રી સાથે ભોગ કરનાર અમાની સોદાએ બાવુ ખરી રતિ આપ્યા તો શુદ્ધ ચેતનાતા ઉપરોક્તમાં તત્કાલીન હોયજ છે.

આવી રતિ અજ્ઞાનજનક પડી શકે શક્ય છે. જેમકે, શાન્ત, દર્શન, ચરિત્ર એ ત્રણ સાધનાથી કર્મ થાય શક્ય છે. તેને રૂપક મનાવતાં (અશુદ્ધ સ્થાપના નિયેષમાં નાખતાં) ત્રિશુભ મનાવ્યું અને તે શકર (આત્મા)નું સ્વભાવ બન્યું તીર્થંકરના મુખ્ય સિધ્ધે મહુવર હોય તેને રૂપક આપતાં, શકરના પુત્રને મહુવરિતિ મનાવ્યા.

અજ્ઞાનતાથી એકબીજાનું આશયનું કરવામાં વિચ્છન્ન એમ જ થયું વિષ્ણુ એટલે છત્ર, વસ્ત્રો અને પરમાત્મા વસ્ત્રોને કર હનર રાણી હોય; તે મહુવરી શુભી જન્મથી ૧૬ હનર રાણી મહુવરી અસ્થિતમાં ૧૮ હનર સિદ્ધાંત હોય, અસ્થપ્ત અઘી બધીનું આશયનું કરવાથી અશુદ્ધ સ્વરૂપે ભોક્ષે કહે છે કે વસ્ત્રોને ૧૬ હનર રાણી છતાં બહુવારી હતા તેનું આપુ અમળું સમજવાની કમત્યા તેનું કારણ અજ્ઞાન આ બનેલું ઝેરી કુદાળું જી શાય તે સમજાવ્યું ન શક.

અનુમાન પ્રમાણથી દેવ સ્વરૂપની સાખીતી

અસ્થિત અને સિદ્ધ ભક્તવાન સર્વદા છે તે આત્મ પ્રમાણથી જોયું હવે અનુમાન પ્રમાણથી તેની સાખીતી કરીએ.

(૧) જે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ હોય છે તેજ વસ્તુ અનુમાનપ્રેરક નિશાન્તવાળી હોય છે. કુખાએ જોયેની અમિનું અનુમાન શાય, પણ અમિ વચ્ચે તો કુખાડો હોય જ નહિ. કેળાવાન તે સંપૂર્ણ શાન્ત તેનું અનુમાન કરાવનાર નિશાની તે આગમ છે.

પરસ્પર અવિરોધી, અર્થદર્શક આપી જાય સ્વભાવ પરમાણુ અને દુર્લભી કબ્જેનું અવિરોધી રતિ સ્વભાવ જર્જન કરનાર શાન્ત તેમજ સંપૂર્ણ રતિ તિરારથી નિમ્બસિદ્ધ નિર્મમલ આચાર બતાવનાર આગમ, કેળાવાની સિવાય કોઈ બીજાનું પ્રવચન હોય શકે જ નહિ.

એ એટલું બધું, હ નરો શાખે વૈળી કબ્જે, આખી તમારો પોતાનો જ અનુભવ ભો, તો સાખીતી થશે કે તમે ભુલ કર્યા વગર સોચી જ નહિ, ત્યારે સર્વદા દ્વા સ્વ કરનાર નથી.

આદિસા ધમ પ્રકાશવા છતાં એમ કહેવું કે કર્મ કરવામાં શાયા પાપની છુત તે પરસ્પર વિરોધી અર્થ થયો આચાર થયે મમત થયું કુદાણુમા પરિબલ થયું થયો.

તે આગમ તે સર્વદાણુનું અનુમાન કરાવનાર નિશાન છે. તે આગમ પરસ્પર નહિ સમજવાથી ૮ તેજમ, વેદ વગેરે પુસ્તક મતો ઉભા થાય છે બ્યારે તેનું આગમ તેનું તે જ છે. નથા મતો કેવી રતિ ઉપમ થાય છે તે આગમ ઉપર ચોખ્ખું સ્થાને આવશે.

(૨) અનુભવથી જાણી ગઈએ છીએ કે દરેક મનુષ્યમાં થોડા વધુ પ્રમાણમાં કંઈ ને કંઈ જાતનું જ્ઞાન હોય છે. જગલનો બીલ, ખેરીઝર, ડોકટર અને વિદ્વાન સાધુઓમાં જ્ઞાન અને ઉત્કૃષ્ટ જાણપણીનું માપ કાઢો એટલે ખાતરી થશે. આ તારતમ્યતાનું કારણ—“એવા પ્રકારનો પ્રયત્નથી ક્ષયોપશમ.” બીલ પણ વિદ્વાન સાધુ બની શકે છે તો ઉત્કૃષ્ટ યાત્રિ, તપ અને જ્ઞાનના સયોગથી કેવળજ્ઞાન કેમ ન થાય? જો આત્માની ચેતના અમુક હદ સુધી શુદ્ધ થાય તો સંપૂર્ણ શુદ્ધ કેમ ન થાય?

(૩) જો મુક્તિ ન થાય એટલે મોક્ષમાં ન જવાનું હોય તોય તો પછી ધર્મની શી જરૂર છે? ધોગ તપ ક્રિયાની શી જરૂર છે? ગુણોની શી કીમત છે? ફક્ત સગ્ન ન થાય તેટલા પુરતી બાહ્ય નીતિ ગમે એટલે ખસ જેનાથી કાયમનું સુખ ન મળે તેવા ધર્મની શી જરૂર છે?

આપણે ગુણોની કંઈક કીમત તો પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ, ગુણો અને ધર્મોમાં તારતમ્યતા પણ નોંધ્યે છીએ, સંપૂર્ણ રીતે સર્વ ગુણોનો આ વિભાવ, સર્વ કર્મોથી તેમજ સર્વ બંધનોથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્તિ, આત્મા પોતાના સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ ધર્મમાં રહે તે જ મુક્તિ, અમુક હદ સુધી ગુણો પ્રાપ્ત થાય તો સંપૂર્ણ રીતે સર્વ ગુણો કેમ પ્રાપ્ત ન થાય? ગુણો અને ધર્મને સ્વીકારે તો મુક્તિને સ્વીકારી જ પડે મુક્તિને સ્વીકારી તો સર્વજનપણું સ્વીકારવું જ પડે

કર્મથી સર્વથા મુક્તિને કેમ આ પ્રમાણે છે પહેલાં મિથ્યાત્વ મોહનીયનો તાલ થાય પછી ચત્રિ મોહનીયનો, પછી જ્ઞાનાવસ્થીય, દર્શનાવસ્થીય અને અતરાયનો એક સાથે નાશ થાય, ત્યાગ્યાદ બાકીના ચાર કર્મોનો નાશ સર્વથા થાય એટલે મુક્તિ

(૪) સર્વજ્ઞ નહિ માનનારને પુછો કે તમે કેવી રીતે જાણ્યું કે સર્વજ્ઞ ત્રણ કાળમાં નથી? જ્ઞાનથી જાણ્યું કે તર્કથી?

જ્ઞાનથી તમે જાણતા હો તો તમે પોતે સર્વજ્ઞ થઈ ગયા છતાં ત્રણ કાળમાં સર્વજ્ઞ નથી એમ તમે કેમ જુદું બોલો છો? જુદું બોલનાર સર્વજ્ઞ થાય નહિ. તેથી તમે જ્ઞાની નથી પણ અજ્ઞાની છો અને અજ્ઞાનતાને લઈને તમારી માન્યતા જુદી છે

તર્કથી કહેતા હો તો અજ્ઞાનતાને લઈને તમારો તર્ક કૃતર્ક છે, તેથી તમારો તર્ક ખોટો છે.

કોઈ વસ્તુના આદિ અને અંત સર્વજ્ઞ બતાવતા નથી એ ઉપરથી કહેતા હો તો તમારો તર્ક પ્રમાણે જુદું બોલે ને સર્વજ્ઞ નાગ્નિને અગ્નિ કહેનાર તો જુદા બોલો ગણાય, સર્વજ્ઞ ન કહેવાય. જે વસ્તુની આદિ નથી તેમજ અંત નથી તે વસ્તુની આદિ અને અંત સર્વજ્ઞ કેવી

રસે પૂરે! કુલુદિપી પશુ માર્ગર ઉપગતી સઘાય છે, તેથી કુલુદિવાન સર્વગ્ના પ્રત્યક્ષ સિદ્ધાન્ત માર્ગ આગમને સ્વીકારત્યા તેવાર નથી.

આગમ પ્રમાણ્ય અનુમાન પ્રમાણ્ય થયા, હવે

ઉપમા પ્રમાણ્ય

અગ્નિમાં નેચી વળુ વિષ વગર ઘાટે આવે તે બધી વસ્તુ પ્રતિનિધિ તે નાનકડા અગ્નિમાં પડે છે ફાટામાં પડે છે તો શાન્તસ્થિતિ કર્મના આત્મસ્થિતિ વિષ નેનું સર્વથા નાશ થાય છે એવા સર્વગ્ના આત્મમાં સર્વ દમ, સર્વ ક્ષેત્ર, સર્વ કાળ, સર્વ ભાવ, સર્વ પદ્ધતિ વગેરેના નિમિત્તથી કેવળ શાન્તમાં અવધી-અચુર-સમુ પદ્ધતિ ઉપજે છે.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ્ય

(૧) જો માર્ગ અવધિવાનની કે દેખા મળે તો તે અધિકૃત ક્ષેત્રમાં વિસ્તારા વીસ તીર્થકર અને ઓઠામાં ઓઠા બે કોડ સામાન્ય કેવળા રૂપે વિસ્તારા અસ્થિતને નેચે સહે ત્યાંના સોકા સર્વગને પ્રત્યક્ષ જુએ છે જૂનામાં જૂનારે હતા ત્યારે દેખાતા હતા, સવિધમાં પણ દેખાતું.

(૨) અનુમાન પ્રમાણ્ય પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ્યું સિદ્ધ છે.

(૩) અસ્થિત ભગવાન બી ન અસ્થિત ભગવાનોને આત્મ પ્રત્યક્ષથી કેવળશાન્ત સ્વરૂપે જુએ છે.

એ ચાર પ્રમાણ્યથી સર્વગની સામીની જઈ, અસ્થિત પણ સર્વગ છ હવે અસ્થિતનું પૂજનીક વસ્તીક સ્વરૂપ ક્યા નિષેધમાં આવે છે તે નેચેએ.

અરિહતના ચાર નિષેધા

૧ નામ, ૨ રચાપના, ૩ દમ, ૪ ભાવ.

૧ નામ અરિહત મેલ એક દમ, અસ્થ, તદ્દમ અમર અસ્થ, અસ્થ, તદ્દમ અસ્થ નામ અસ્થિત શાસ્ત્ર સેષ તે આ પૂજનીક વસ્તીક નથી કાસ્ય કે તેમાં અસ્થિત (સર્વગ)નું કુલ નથી, (૨) અસ્થિત અસ્થિત એવી નામ સગા આત્મચાક્ર દોવાથી રહન (૫૫) મારે ઉપયોગી છે.

૨. રચાપના અરિહત- તેના બે નેચ-(૧) સ્થાપના રચાપના અસ્થિત=અસ્થિતના ટેલીય ફરચારિ આધુનિકાથી મુર્તિ તેના મહાત્મીથી આનેદુન મુર્તિ કે જ્યાં આ પૂજનીક નથી, કાસ્ય કે તે મુર્તિમાં અસ્થિતના કુલ નથી, જો કે દેખા સિદ્ધાન્ત મેલ આવી મુર્તિ જનાવી સો નદિ પણ અપ્યાકારમાં કમળાથી પાપાનુમુર્તિ જનાવી સઘાય છે તે આનેદુન મુર્તિ નથી.

(૨) અસ્થા રૂપ રચાપના અસ્થિત રાજ, કાઠી વગરે મોઢ વળુને તથા કાઠિયા મુર્તિને અસ્થિત નગીક સ્થાપે ને વસ્તુ પૂજનીક નથી.

(૩) અસ્થિતના અસ્થા દમ અને કુલુમી અમાં રચાપના ત કાવ નિષેધનો વિષય છે.

૩ દ્રવ્ય અરિહંત-

આગમથી,

નો આગમથી-ત નરીગ, ભવ્ય શરીર, શરીર વ્યક્તિગત (લૌકિક, લોકાત્તર, કુપ્રાવચન)

(અ) આગમથી દ્રવ્ય અગિહત-અગિહતના સ્વરૂપને ઉપયોગ વગર ગોખી જનાર જીવ, જેમકે પુસ્ત્રી ગુણ મુખ પાક બોલી જાય, પણ એમાં કંઈ સમજે નહિ કે શુ છે, અથવા અગિહતના ગુણોનો અભ્યાસ કર્યો છે પણ હાલ ઉપયોગમાં નથી આ જીવ પૂજનીક નથી

(બ) નો આગમથી-ત શરીર દ્રવ્ય અગિહત-અગિહત સિદ્ધ થયા પછીનું તેમનું મૃતક શરીર આ શરીરમાં જીવ નથી, તેથી ગુણ નથી, તેથી મોક્ષ નિમિત્તો પૂજનીક નથી.

(ક) નો આગમથી ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય અગિહત-ચમ્પ ગરીરી તેજ ભવમાં અગિહત થવાના છે, પણ હજી થયા નથી તેથી અગિહતની જેમ મોક્ષ નિમિત્તો ન પુજન્ય તે અગિહત થવાના છે, તેથી તેના ઉપર બહુમાન થવાનો સભવ છે પણ દીક્ષા લીધી હોય તો નીચેના ગુણુચ્ચાન વાળા સાધુ તરીકે તેમને પુજે

(ડ) ન શરીર ભવ્ય શરીર સિવાયના નો આગમથી દ્રવ્ય અગિહત-(અ) લૌકીક વાસ્તુદેવ, ચક્રવર્તી વગેરે શત્રુને જીતનાર મોટા રાજા (બ) લોકાત્તર અગિહતના ગુણુ વગરનો ભ્રષ્ટ સાધુ પોતાને અગિહત કહેવાડાવે તે જેમકે ગોશાળો (ક) કુપ્રાવચન હરીહર, ક્ષત્રા વગેરે મિથ્યા દષ્ટિએ માનેલા દેવ કે કલ્પિત દેવ જેમાં અગિહતના ગુણુ નથી અગિહતના ગુણુ વગરના આ ત્રણે ભેદ ધર્મ નિમિત્તો પૂજનીક નથી

ભાવ નિર્દેષામાં અરિહત

આગમથી ભાવ અરિહંત:-અગિહતના સ્વરૂપના સાક્ષમાં ઉપયોગ, અરિહતના આત્મ દ્રવ્ય અને ગુણોમાં ઉપયોગ, આનિક્ષેપ ઉપાદેય છે

નો આગમથી ભાવ અરિહંત - ગુણુ ધ્યાન ૧૨, ૧૩, ૧૪ વાળા પરમાત્મા આનિક્ષેપ પુજનીક છે

નો આગમથી ભાવ અરિહંતમાં પરિણ્વિત:- આત્મભાવે અરિહતના ગુણોમાં પરિણ્વિત કરનાર જીવ, ધ્યાનમાં અગિહતના ગુણોનો યથાશક્તિ અનુભવ કરનાર જીવ શુ ૭ થી ૧૧ આનિક્ષેપ ઉપાદેય છે

સાત નય દ્વારા અરિહતનું સ્વરૂપ

નૈગમ નયથી-દ્રવ્યથી મોહની કર્મ રહિત શુદ્ધ જીવાત્મા, ગુણથી શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ, પર્યાયથી ચરમ શરીરી આકાર મનુષ્ય પર્યાય

સમજ નયથી—અસખ્ય પ્રેરથી શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ.

વ્યવહાર નયથી—ચાપ્પાત મારિતી, સ્પેગી, જમ શુદ્ધ ભેરો, સાકાર દેવાધિર.

આ સર્વ વ્યવહારમાં ઉપોગી છે ચાલિ સપૂર્ણ રીતે નિદેશ તે મન, વચન અને કાયાના નેત્રથી સ્પેગી છે બાવ મન નથી એકમે કેવળાને વિચાર કરતો પતો નથી; પણ દમ્યમતની વર્તણૂકની અસૂચે સ્વના કામને અનુસર વિમાનના દેવાને મનથી પૂરેલા પ્રયોગો જવાબ બધા છે તેથી મન નેત્ર છે. વચન નેત્રથી ઉપદેશ કે છે કે ને બાવ મુખજાનનો પ્રકાશ કરે છે કાયાથી ચમત્કારમળ થાય છે સ્પેગીપણને કામને પરમ શુદ્ધ લેવા છે અને મેષ્ટ માર્ગનું જ્ઞાન દેવાથી દેવાધિર છે.

નોંધ—અશ્વિતના દમ્યમનો વર્તણૂક સળથી જ્યુ મન છે—૧ અશ્વિતના પ્રયત્નથી મનોવર્તણૂક અસૂચે ગોઠવાય ૨ આયોગ્યાય ગોઠવાય ૩ મનોવર્તણૂક નિર્મલ રહે છે ત્ય જ્ઞેવી મન.

શુદ્ધસુત્ર નયથી—પાત્સિમિક બાવ, ધ્યાયક બાવ પદીત વીર્ય ધ્યાયક સમકિત, શુદ્ધ ઉપોગ. આ નય ફક્ત વર્તમાન ઉપોગને માને છે ઉપરના સ્વ ગુણો દરેક સમયમાં ઉપોગમાં મેળુ છે. પાત્સિમિક બાવ કસિ જ્ઞાન ઉપોગમાં હોય, કાં તો દર્શન ઉપોગમાં પસ્તિરે, તે મને શુદ્ધ ઉપોગ છે વીર્ય તે મનેમથી મેષ્ટિયુ ઉપોગમાં સજ્જારી હોય છે ધ્યાયક સમકિતથી તે ઉપોગમાં વિસ્તેમાં સદ્ધાતીનયુ કાચમ રામે છે અને એ સ્વ ધ્યાયક બાવ છે.

શબ્દ નયથી—કર્મ રજુ હસ્યા, તેથી અશ્વિત કહેવાય છે બીજા પર્યાયસ્થ સ્વે પજુ સ્વપ્નમાં એકાર્થપણે આવે છે.

સમકિતક નયની અપેક્ષાએ—સપૂર્ણ અને અનત જ્ઞાન હોવાથી સ્વરૂ છે ત્રિકાળજુ જ્ઞાન હોવાથી ત્રિકાળ છે સપૂર્ણ અને અનત દર્શન હોવાથી સર્વભાઈ કહેવાય છે વીતસત્ર સચમ હોવાથી ચાપ્પાત મારિતી અને સ્નાયક નિર્મલ છે; કમોને અને રાત્રકને છતેલા હોવાથી જિન છે.

એવંસુતની અપેક્ષાએ—અશ્વિત ધ્યાયક આવે (સજ્જ સ્વભાવે) આત્મ ઉપોગમાં રહે છે કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન શુદ્ધ આત્માનુ વ્યવજ છે.

સમકિતક નયમાં અશ્વિતને જિન કહ્યા છે અને જિન ઉપરથી જૈન શબ્દ ઉત્પન્ન થયો, તેથી જૈનશ્વર સ્વરૂપ સત્ત નય દ્વારા જાણ્યુ નોંધો.

સાત નયની રીતે વ્યવહાર મારે જૈનોની ઓળખાણ

મેગમ નયથી જૈન—(૧) જૈનજ્ઞાનો બાવ છે. જેમકે ઓપરમ્યા કષ્ટ ઉપરઉપર જાણ્યુ સામાયિક વારે જિનામાં કષ્ટ કષ્ટ પ્રકાર, દમ્ય માવકષ્ટ, દમ્ય સર્વજ્ઞ આવે છે.

મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ ગિયતિ કક્ષા જે એક જ વાર બાધે તો સકૃદ બધકપણામાં આવીને દોઢ પુદ્ગળ પરાવર્તનની અદર મોક્ષ બાધ.

(૨) સંકટપ—મોક્ષની ઇચ્છા દ્રઢ થાય, મોક્ષનું સ્વરૂપ સમજે, સસાર પર અગ્નિ થાય, અરિહત ઉપર શ્રદ્ધા આવે. પણ હજી સમકિત પામ્યો નથી, તે જીવ અપુનર્બંધક (મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ ગિયતિ ૭૦ કોડાકોડ સાગરની નહિ બાધનાગે) થઈને પુદ્ગળ પરાવર્તનમાં મોક્ષ બાધ

સંગ્રહ નયની અપેક્ષાએ જૈન—(૧) જેની આત્મ સત્તામાં જૈનનું જૈનત્વ (કર્મને છતવાપણું) અને ગુણત્વ જેનામાં છે તે જૈન (૨) મોક્ષ જવા માટે યોગ્ય ગુણોનો અને ધર્મ સાધનોનો સંગ્રહ કરતો બાધ

વ્યવહાર નયથી જૈન—વ્યવહારિક જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર તપમાં પ્રવૃત્તિ અને ભાવથી અપૂર્વકરણ સુધી પહોંચેલો હોય તે વ્યવહારથી જૈન કહેવાય

નોંધ—પહેલી ત્રણ નયવાળો ક્રિયાની તારતમ્યતા અને સહિત વિવિધતા સહિત સમકીર્તી પણ હોય અને મિથ્યાત્વની પણ હોય, ક્રિયાની અપેક્ષાએ તે વ્યવહારથી જૈન ગણાય

રૂઝુસુત્ર નયથી જૈન—જૈનત્વના પરિણામમાં હોય તે વખતે જૈન સમ્યક્ત્વના પરિણામમાં, આત્માના ઉપયોગમાં હોય તે જૈન

શબ્દ નયથી જૈન—સમકિત સહિત સવર નિર્જરાનું આચરણ કરી કર્મને છતે તે જૈન

સમલિરૂઢ નયથી જૈન—ક્ષપક ત્રેણીથી જીવ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાની સન્મુખ છે ગુણ-આન ૮ થી ૧૨

એવંભૂત નયથી જૈન—ભગવાન અરિહત અને અગાઉ કર્મોને છતેલા હતા તે અપેક્ષાએ સિદ્ધ ભગવાન

કર્મને છતવામાં ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરુષાકાર, પરાક્રમની જરૂર છે તેની વહેચણી કરતા, નિગમનયમાં ઉત્થાન, સંગ્રહનયમાં કર્મ, વ્યવહારનયમાં બળ, રૂઝુસુત્ર નયમાં વીર્ય, શબ્દ અને સમલિરૂઢ નયમાં પુરુષાકાર અને એવંભૂત નયમાં પરાક્રમ, આદિ (અપેક્ષાભેદે) આવે છે, નયોનું અવિગેધપણે સાપેક્ષ ભાવે સહકારપણું તે સમ્યક્ દર્શનમાં ઉપકારી છે

સાત નયથી જૈનત્વ બનાવવાના ત્રણ મુદ્દા છે (૧) જે કોઈ કરતું હોય તેની નિષ્ઠા કરીને તેમાંથી હકાવતું નહિ, પણ જ્ઞાન દાન અને ઉત્સાહ વધારીને તેમને આગળ ચડાવવા (૨) દરેક જીવે મોક્ષની ઇચ્છા દ્રઢ કરવી, ગુણોનો તથા તેના સાધનનો સંગ્રહ કરવો, એટલે સત્સંગ અને સૂત્ર અભ્યાસ કરવો, વ્યવહારથી વિધિ મુજબ યથાશક્તિ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર તપમાં પ્રવૃત્તિ વધાવતા જવી, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ (અરિહત તથા સિદ્ધસ્વરૂપ) ને જાણીને તેમના ગુણો મગજમાં ઉતારીને તે ગુણોને અનુભવવાનો અભ્યાસ વધાવતા જવો, જેથી ઉત્થાન, કર્મ બળ,

વીર અને અસહી પુણ્યકાર સુધી તે આ પાંચમા આરામાં અત્યારે સૈન્ય પાત્રી સમાય. (૩)
અમર નામ આમરસુધી પરિક્ષા કરે છે કેવળા નિમ્મણી અમરતર રુચે ગળે છે.

નિશ્ચય અને વ્યવહારની અપેક્ષાથી અરિહતનુ સ્વરૂપ

નિશ્ચય અરિહત-૧૨, ૧૩ ૧૪માં અવસ્થાનવાળા અને સિદ્ધ ભાવત નિમ્મણી
અનિહત છે.

૧ મા અવસ્થાનના ઉપમા સમયે મોહની કર્મનાશ પામે તેથી ૧૨ મા ક્ષીણ મોહ અવસ્થાને
મોહ (સર્વ ધનપાતિ કર્મના રાગ)નો સર્વથા નાશ થયેલ હોય છે એટલે કે મોહની કર્મના અનાવ
હોય છે તેના ઉપમા સમયે આપીના રૂપ ધનપાતિ કર્મ સ્વયં થાય છે. ૧૩ મા અવસ્થાનવાળા
સમયેથી કેવળા છે. ૧૪ મા અવસ્થાનવાળા અપેક્ષી કેવળા છે તે રૂપે અવસ્થાનવાળા સાકાર
અનિહત છે અને સિદ્ધ ભાવવાન નિગ્રહાર અનિહત છે.

અમર નામની અપેક્ષાએ તેમના કોઈનું કાવ્ય દુરમન નથી, તેથી અનિહત છે. તેમના ભાવોનો
કેટલું પશ્યમણી અનુભવ કરવાથી કેવળા રાગ પ્રગટ થાય છે તેથી અનિહત અને સિદ્ધ દેનાત્વમાં
છે કારણકે તેમના આત્મજન્યથી અરિહતપણુ મેળવી શકાય છે. દેનાત્વ તે શુદ્ધ આત્મત્વ છે.

વ્યવહાર અરિહત-સામાન્ય રીતે સર્વેથી કેવળા વ્યવહાર અનિહત છે અને વિશિષ્ટ
દક્ષિણી વીરેકર વ્યવહાર અનિહત છે કારણકે તેઓ સાધુ, સાધ્વી, માવક અને આવિકા એ ચાર
વીરેકી સ્થાપના કરે છે. જૈન શાસ્ત્રના નાશક છે અને જ્યાં ધર્મના નાશ થયે હોય અમરના કેવળ
રાગની કલ્પિતિ નષ્ટ થઈ હોય ત્યાં (તે દુષ્ટિમાં) ધર્મની આલિંગા કરનાર છે. એ સ્વયં શુદ્ધ છે.

૧૨ મા અને ૧૪ મા અવસ્થાનવાળા ઉપદેશ દેના નથી, તેથી વ્યવહારમાં ઉપદેશની અપેક્ષાએ
ઉપયોગમાં આવતા નથી. કાવ્ય સુરિય દ્રવ્ય વીરેકર કોઈ વખતે આર્થ વ્યવહારના પણુ હતી થાય છે.
પાંચ ભાગ અને પાંચ ભક્ત એ બે ભક્તોમાં, વીર કીમકોડ સામરના એક કાળ ચૂકમાં, ૧૮
કીમકોડ સામર જેટલા ભાગમાં મનુષ્યની જાતિ મુગધ રૂપે રહે છે તેઓ ક્ષત્રી જાતના ક્ષત્રીઓને
આપારે, ક્ષત્રી મુગધ, વગર અદેહતે, સર્વ પ્રકારના મોહાત મુગધ મોગરે છે. આ પુત્રપુત્ર એક કોડ
બીજા સર્વ મુગધથી વ્યતર છે તેઓ સામાન્યજનિ ધર્મ અર્ધર્ધ આદિ તત્ત્વની અમરણુ અમરણુ
નિમ્મણી હોય છે. ક્ષત્રી નાશ પામવા માટે ત્યારે વીરેકરનો જન્મ થાય છે.

નિમ્મણી જેમાં જૈનશુ સમીક્ષાથી રહે થાય છે અને સિદ્ધ સ્વરૂપે પૂર્વ થાય છે પણ
જૈન શિષ્યા કરનારને અમર ન હતી શો કે આ સમીક્ષા છે કે નહિ, તેથી પણ વ્યવહારથી તે
જૈન મેરણા વળી સમીક્ષાની દ્રવ્ય સામે નવામાં થામણ થઈ શકે છે.

આ અવસર્પીણીના ત્રીજા આરાના છેવટના ભાગમા મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત શ્રી રૂપભદ્રે તીર્થ કર્તો જન્મ થયો ગૃહસ્થ અવસ્થામાં ગળ તરીકે હતા, તેથી તેમણે કલ્પવૃક્ષોના મુકાવાથી દુ ખી થતા ભુગલીયાઓને સર્વ પ્રકારની કળા, ભાષા અને વિદ્યા બતાવી અને આર્થ વ્યવહારની રચના ઉત્પન્ન થઈ, તેથી અજ્ઞાની લોકો શ્રી રૂપભદ્રેને એકાંત દષ્ટિથી સ્પષ્ટિકર્તા બ્રહ્મા માને છે

અવસર્પીણીના પાંચમા આરાને અતિ ભગ્ત અને ધરવત ક્ષેત્રોમા સર્વ વ્યવહાર નાશ પામે છે મનુષ્ય જાતિને દેવતા, શાશ્વતિ ગંગા સિંધુના ખીલ (બોયગ)માં લઈ જાય છે બાકી બધે ગ્રથે ગતિના અસંભવ ગરદી અને દિવસમા અસંભવ ગમી પડે છે તેથી તેઓ ત્યાજ રહે છે આવી રીતે ૪૨ હજાર વર્ષ મુધી ચાલે છે

ત્યાર બાદ ઉત્સર્પીણીના બીજા આરાના પહેલા દીવસથી (અષાઢ વદ એકમથી) શરૂ કરીને, પુષ્કર મેઘ, કીર મેઘ, ઉવાડ, ધૃતમેઘ, અમૃતમેઘ, ઉવાડ, રસમેઘ દરેક સાત સાત દિવસ રાત્રિના થાય, તેના કુલ ૪૯ દિવસ થાય ત્યાર બાદ ભાદરવા સુદ પાંચમને દિવસે, ત્રાસ પામેલી મનુષ્ય જાતિ શાંતિમા આવે, બોયરામાંથી બહાર નીકળે, મેઘોથી વનસ્પતિ ઉગે, તેના આધારે જીવન ચલાવે.

આ ઉપરથી કેટલાક માને છે કે દૂર દૂરના આપણા બાપદાદા જ ગલી હતા, ઉત્સર્પીણીના ત્રીજા આરાની શરૂઆતમાં તીર્થ કર્તો જન્મ થાય તે કેવળ જ્ઞાન થાય ત્યારે તીર્થની સ્થાપના કરે અને ધર્મ વ્યવહાર ચાલુ થાય આ ઉપરથી સમગ્ર પડો કે વ્યવહાર અગ્રિહતની ધાર્મિક તેમજ વ્યવહાર દષ્ટિએ કેટલી મહત્વતા છે, તેથી અપેક્ષાએ વ્યવહાર અગ્રિહત સ્પષ્ટિકર્તા કહેવાય

તીર્થ કર્તા ઉપદેશ વાણીમા ૩૫ પ્રકારની અદ્ભુત રસવાણી મહત્વના છે જેમ પર્વત ઉપર વરસાદનું આકર્ષણ થાય છે, જેમ પુન્યશાળીના પુન્યના ઉદયથી મનોરથ વસ્તુઓનું તેના તરફ આકર્ષણ થાય છે, તેમ તીર્થ કર નામ કર્મના ઉદયથી, યોગ્ય વખતે, વિસસા પુદ્ગલો (આકાશમાં દ્રવ્ય ધનુષ્યાદિના દષ્ટાંતે) બાહ્યરિક્ષિ રૂપે પરિણમે છે, પણ હાથમા આવતા નથી

વાણીની વિરિષ્ટતાનું નિમિત્ત કારણ પણ તીર્થ કર નામ કર્મનો ઉદય છે તીર્થ ચ પણ તીર્થ કર્તોના ઉપદેશ સમજે છે વાણી દિવ્યધ્વનિ રૂપે પ્રગટ થાય છે, તેથી વેદમતવાળા માને છે કે શાસ્ત્ર અપૌત્રીક વાણીથી ઉત્પન્ન થયા છે વળી તીર્થ કર્તોનું મોહનીય કર્મ સવધા નાશ થવાથી, અવેદી થવાથી, ભાવથી પુરુષવેદ નથી, તેથી પણ અપૌત્રીક છે તીર્થ કર્તાની વાણીથી દ્રઢ મિથ્યાત્વનો પણ મદ ગળી જાય છે અને તેઓ તીર્થમા જોડાઈ જાય છે

તીર્થ કર્તોના ઉપદેશ અર્થ રૂપે હોય છે એટલે શ્રોતાને સર્વ પ્રકારના ભાવ સમજાય છે અને શ્રોતાની યોગ્યતા અને કર્મ બંધાવવામા જરૂરીઆત પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે તીર્થ કર્તાના ઉપદેશ ઉપરથી ગણધંધા ક્રમસર સૂત્રની રચના કરે છે જે પરપગએ શાસનમા ઉપયોગમા આવે છે

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવની દૃષ્ટિથી અરિહતની હદીકત

દ્રવ્ય (સજ્જા)થી જન્ય તીર્થંકર ૨ સામાન્ય સજ્જા ક્રેવળા બેસે, ક્રેવળ તીર્થંકર ૧૭ સામાન્ય સજ્જા ક્રેવળા નવેસે હોય.

ક્ષેત્રથી મહાવિદ્ધમાં સર્વદા હોય, અત્ત ઇત્ત ક્ષેત્રોમાં તીર્થંકર સુખ દુઃખ કાળ અને દુઃખ સુખ કાળમાં હોય. સામાન્ય ક્રેવળા જ ન આપી અસ્વર્ણિણીમાં સુખ દુઃખ કાળ અને દુઃખ સુખ કાળમાં હોય અને ક્રેવળામાં દુઃખ કાળમાં પશુ હોય.

કાળથી મહાવિદ્ધમાં સર્વદા હોય, અત્ત ઇત્ત ક્ષેત્રોમાં અસ્વર્ણિણીમાં તીર્થંકર ૩ ૪ આરામાં હોય. સામાન્ય ક્રેવળા જન્યથી ૩ ન, ૪ થા આરામાં અને પ્રવર્તન આપી ૩ ૪ ૫ આરામાં હોય અને ક્રેવળામાં પ્રવર્તન આપી ૩ ૪ આરામાં હોય.

ભાવથી અસ્થિત, પરિસ્થાનિક તથા ક્ષાયક ભાવમાં હોય અને વેદની-આયુષ્ય-નામ-ચોક્કી અપેક્ષાએ ક્રેવળા ભાવમાં હોય છે.

સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાળ, સ્વભાવ આપી-અસ્થિતનું આત્મ દ્રવ્ય શુદ્ધ છે. ક્ષેત્રથી અસ્થિત પ્રદેશમાં સ્થિત છે. કાળથી સમયે સમયે ચોક્કી અપેક્ષાએ જ્ઞાન દર્શનની વર્તના થાય છે (સિદ્ધસર્વ દ્રવ્ય, સર્વક્ષેત્ર, સર્વકાળ, સર્વભવન અને સર્વ અર્થ પર્ણ). ભાવથી અનત જ્ઞાન, અનત દર્શન, અનત આદિ, ક્ષાયક સમક્ષિ અને અનત વીર્ય સહિત છે. એટલે અનત વીર્યની સ્થાપનાથી, અનત આદિશ ઝુલે. સહિત, સ દેહાતીતકષ્ટે પરિસ્થાનિક કાંઈથી જ્ઞાન દર્શનના શુદ્ધ કૃપોત્તમાં વર્તે છે.

સામાન્ય રસિ વસ્તુ સ્વરૂપ ૨૫ દ્રષ્ટિથી થાય છે. ૭ નય, ૪ નિરોપ, ૪ પ્રમાણ, ૪ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ, ૨ નિર્ભય અવદ્વાર ૨ દ્રવ્ય-ભાવ, ૨ સામાન્ય-વિરોધ દ્રવ્ય અને ભાવને નિરૂપમાં અતર્કિત કરીને, સામાન્ય-વિરોધને સ્વદ્વાર અસ્થિતમાં અતર્કિત કરીને તેા દુઃખ વક્તાઅત્તાની અપેક્ષાએ, અસ્થિતનું આ દિશિત સ્વરૂપ અદ્ધિ પુર થાય છે.

સિદ્ધ ભગવાન દવ તત્ત્વમાં

આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણ્યા વગર, સમક્ષિ પ્રવદ્ થતું નથી. અનુદ્ધ આત્માના વિકારી કાવોનો ત્યાગ થઈ શકાય નથી, શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમાં પ્રાપ્તિ થઈ શકિત નથી. સિદ્ધ સ્વરૂપ તે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. પોતાનો આત્મા, સત્યએ સિદ્ધ સ્વરૂપ સમાત છે એમ ખાતરી થયા વગર નિર્ભય સમક્ષિ આવડતું નથી અને સિદ્ધ કાલ્યાણના સર્વ ઝુલેનું પોતાના આત્માથી-કાલથી અનુદ્ધ-અનુભવ થયા વગર સમક્ષિ સ્થિર થતું નથી તેમજ ક્ષયક્રેવળામાં પ્રવેશ થવાનું નથી.

અગિહતની વાણીરૂપ આગમથી સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ (પરમાત્મા દ્રવ્ય, ગુણો વગેરે) જાણીને અચમુર્દ્ધર્શન (મન)થી દ્રવ્યનાથી જોઈને તે પ્રમાણે પોતાના આત્માને સ્થાપીને ભાવથી અને તેટલા અગે, અભ્યાસ મુજબ, ગુણોનો અનુભવ કરી શકાય છે આવી રીતે સમક્રિતની પ્રાપ્તિ, સમક્રિતની શુદ્ધતા અને ક્ષાયક ભાવ માટે સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ ઉપયોગી હોવાથી સિદ્ધસ્વરૂપ દેવ તત્ત્વમાં છે

અગિહત અને સિદ્ધ, આત્મશુદ્ધિ માટે નિમિત્ત કાળુ છે અને પોતાનો આત્મા ઉપાદાન કાળુ છે ઉપાદાન કાળુ નિમિત્ત કાળુના અયોગથી, કાર્યરૂપે પશ્ચિમે છે, તેથી પોતાનો આત્મા પોતાને માટે નિશ્ચય અગિહત છે

આ ઉપરથી જણાશે કે ધર્મરૂપી રથને અગિહતની આજ્ઞા પાલન રૂપી વ્યવહાર ચક્ર અને સિદ્ધ સ્વરૂપ સમાન નિજ આત્માની શુદ્ધિ કરવા રૂપી નિશ્ચય ચક્ર એ જે ચક્ર (પૈડા) સાથોસાથ છે અને તે જે પૈડા વગર મોક્ષ દારૂ (કેવળ જ્ઞાન) સુધી સાચી (આત્મા) પહોંચી શકે નહિ તે રથ ૧૮૦૦૦ શીળ રૂપી અગ (વિભાગ)થી અનેલો છે અને રાગદ્વેષ ગહિત શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન ઉપયોગ રૂપી જે અશ્વ સીધે રચે લઇ જાય છે

અગિહતને હુણ સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરવું છે, છતાં પચ પગમેષ્ટિમાં અગિહત નામ સજા પહેલી આવે છે તે એમ બતાવે છે કે વ્યવહાર વગર નિશ્ચય માર્ગ પ્રાપ્ત થતો નથી અને વ્યવહાર માર્ગ અધાપનાર જગત ગુરુ, શ્રી અગિહત છે તેમ હોવા છતાં સિદ્ધ ભગવાનની ભક્તિ ઓછી થતી નથી કારણ કે સિદ્ધ ભગવાન પહેલા અગિહત થઇ ચુક્યા છે, વળી ભૂતકાળનું વર્તમાનમા આરોપણ કરવાથી અગિહત પણ કહેવાય છે અને આડે કર્મને હણ્યા હોવાથી અગિહત કહેવાય એટલે તે અપેક્ષાથી અગિહત હોવા ઉપરાંત વિશેષ પદમાં સિદ્ધ નામ સજા આવે છે

દેવ તત્ત્વમા સિદ્ધ પદનું મહત્વ જોયું તેથી સિદ્ધસ્વરૂપ કદમક વિશેષતાથી સમક્રિત પામવા તથા આત્માની શુદ્ધિ માટે, ભક્તિથી વિધિથી જાણવું જાહેર

૧ અહો! સર્વજન નિરજન દેવ! જીવસ્થ અવસ્થામા, વિકારોને દૂર કરીને, આનુભાવ રૂપ જ્ઞાન સમાધિથી જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો સર્વથા નાશ કરીને, કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ (ખુલ્લું) કર્યું છે તેથી આપ સર્વજન, ત્રિકાળજન, પ્રહ્લ્લસ્વરૂપ, અમળ જ્ઞાનસ્વરૂપ, પરમજ્ઞાન-જ્યોતિસ્વરૂપ, સપૂર્ણ જ્ઞાની-જાતા-જાયક, અનંત જ્ઞાની થયા છો, ચેતનનું ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ સ્વરૂપ પામ્યા છો, લોક અલોકના સપૂર્ણ સ્વરૂપને જાણો છો, સમસ્ત જ્ઞેય (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, ભવ અને પચિયો)ના આકારોના પ્રતિબિંબ સ્થાન છો સ્વપ્ન પ્રકાશક શુદ્ધ સ્વરૂપ છો અને તે સર્વ એકી સાથે એક જ સમયમા જાણો છો કર્મરૂપી આવરણનો ખીલકુલ અશ ન હોવાથી, જીવજનની પેઠે જાણવા માટે ક્રમશઃ ઉપયોગ મુકી જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી

૨ અહો, સર્વદર્શી પ્રભુ! સપૂર્ણ વિકલ્પોથી શુન્ય નિજ શુદ્ધ આત્માનું અવલોકન જે પહેલા કર્યું હતું તેથી દર્શનાવસ્થાથી કર્મ નાશ કરીને કેવળ દર્શન પ્રકટ કર્યું હતું તેથી એકી વખતે લોક અલોકના સર્વ પદાર્થોને દેખો છો

૩ રાજકેવ વગેરે પુણ્યજી જાતીન સુખ દુઃખ વિભાવોને છૂટ કરી, અતીન્દ્રિય, આત્મસુખનો, એક દેશથી અનુભવ ખોલેલાં કર્યો હોય તેના કળ રૂપે વેદનીય કર્યોનો નાશ કરી, અભ્યાસ (બાધા પીડા વગર) અર્જન આદિનક સુખ પ્રાપ્ત (પ્રગટ) કર્યું છે, તેથી આપ અર્જન અર્જન, નિરોધી, નિરુદ્ધતી નિરાકુળ (આકુળતા વગર), નિરુપાધી (સ્વં છપાધી રહિત) અનેન્દ્રીય (હિંમોલી જર વગર) અનુભવ (ને માટે સસાસના કોષ્ઠપણ સુખની ઉપમા નથી) સ્વ અનુભવ વચ્ચે, અનન સમતા ન્વરૂપ, નિર્વિકારી, પુણ્યજાતીન (પૌરુષથી કોષ્ઠપણ વસ્તુના સમય રહિત), નિરાશથી (સ્વતઃ) અપ સત્, શાન્તાઈ સુખમાં સ્થાને માટે લીન છે. આપ, સ્વર આનંદ, મહિ, આનંદન, પરમાનંદ સ્વરૂપ છે.

૪ અહો ગુણનિધાન પરમાત્મા! પૂર્વે તપાદિ ક્રિયા અવગ્રાહ્ય, આપે એવી ભાવના બારી હતી કે * તિજ આત્મા કેવળાદિ અનત ગુણોનું આનંદ છે. તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રજ્ઞાથી મેળવી શકાય છે શુદ્ધ સ્વભાવે આત્મા સ્વતંત્ર સ્વરૂપ છે એવી રૂપી રૂપી નિશ્ચય સમજિતના પ્રભાસથી આપે ક્ષાત્રક સમજિત પ્રગટ કર્યું હતું કે તેથી ને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, કાલાદિ આપના શાન દર્શનના વિસ્તારમાં છે તેમાં સંદેહાતીતપણ છે એટલે ને પાર્થ ને સ્વરૂપમાં છે તેથી વિપરીત આગ્રહ રૂપી પરિણામ કદી સ્તુ નથી અને આપના અનત ગુણો પ્રગટ હોવાથી, તેમાં રમણના કરવાથી, આપ પરમ સત્ત સ્વભાવી છે. નિષ્ક્રિય અને નિષ્કાયાથી હોવાથી અદ્વિત્ય સ્વરૂપ છે, શુદ્ધ સ્વરૂપ હોવાથી મિત્થા ભાવ દિત સત્ત સ્વરૂપ છે, અનુભવી હોવાથી અન્યોર્થ ન્વરૂપ છે શુદ્ધ શાન દર્શન ઉપપોત્તરૂપી ભેદમાં લીન હોવાથી અન્યર્થ સ્વરૂપ છે. નિર્મલની અને દ્રવ્યભાવ કર્મ નોકર્મ વગેરે પરિણામ રહિત હોવાથી નિષ્કર્મીય સ્વરૂપ છે એમહો, અમહો, અમાયત્મે, અમેહો હોવાથી સમગ્ર સ્વરૂપ છે, હાસ્ય નહિત હોવાથી ગમ્હર છે, નિ-અનિ ભુવ્વસાનો ક્ષય ક્ષવાથી આત્મામાં લીન છે, અસૌક અને નિકાય છે અસૌકી છે અસૌકી, નિર્મોહી નિર્મલક, નિર્મલ (સદૃશ્ય વિકલ્પ રહિત) અપરિમાણ [અનત ગુણવારક] અસૌક પારમ, નિર્મલ, નિર્મલ, અસૌકી અવિકારી પરમ પવિત્ર સ્વરૂપ છે.

૫. આયુષ્ય કર્મનો નાશ કરવાથી આપ અસ્ય અમર, અમર, અપુનર્ત મ શાશ્વત, નિશ્ચિન્ન સ્વરૂપ છે.

૬ નામ કર્મનો ક્ષય કરવાથી અતિરહિત, અતિરહિત, અસરી, અતીન્દ્રિય, અસરી અસર્વો અપિ અસર્વો, અસર્વો, અમર્ત નિરાશથી, અમાયક, નિરુદ્ધ નિરાકુળ, અરૂપી, અશ્રિય, કુદ, અસૌક, અસૌક, અસૌક પ્રદેશ અપીડા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે. ચિદ્દેશમાં શુદ્ધ આત્મપ્રદેશના ધન સ્વરૂપ આત્મી અનુભવ અવગ્રાહના હોવા છતાં કોઈને સમજ કે બાધા પીડા જતી નથી.

૭ જોત કર્મનો ક્ષય કરવાથી, અનુક ક્યુ ક્યુ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેથી આપ નિરાશથી, નિશ્ચ અકપ નિરુદ્ધ, અનુભવ નિશ્ચ આત્મ સ્વરૂપમાં રિશ્ત છે.

૮ પહેલા આપને અત્યંત ઘોર પરિણામ ઉપસર્ગી વખતે નિરજન પરમાત્માના ધ્યાનમાં ધૈર્યથી અડોલ રહ્યા હતા તેના કૃણ રૂપે, અતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી, અનંત પદાર્થોના જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં ખેદ (થાક) ના અભાવરૂપ લક્ષણ સહિત અનંત વીર્ય ગુણ પ્રાપ્ત કરેલ છે, પણ ચારિત્રનું કંઈ કાર્ય કરવાનું ન હોવાથી આવીર્ય અકરણ વીર્ય છે

સિદ્ધ ભગવાનના અનંત ગુણો મુખ્ય આઠ વિભાગમાં સમાઈ જાય છે અને તે આઠ ગુણ આત્મરમણતારૂપ એક ગુણમાં સમાઈ જાય છે.

અવ્યાપ્તાધ સુખ, અક્ષયપાણુ, અરૂપીપાણુ અને અગુરુલઘુપાણુ—એ ચાર, શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યના પચાસ સ્વરૂપે છે તેમાં અગુરુ લઘુપર્યાયમાં છ પ્રકારે હાનીવૃદ્ધિ થવાથી અનિત્ય છે, બાકીના ત્રણ પર્યાય નિત્ય છે, અનંત આત્મિક શક્તિ જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં સહાયક છે અને ક્ષાયક સમક્રિત નિસદ્ધેહ સ્વરૂપે સમયે સમયે તે ઉપયોગમાં સહચારી છે, એટલે શક્તિ અને સમક્રિત, જ્ઞાન દર્શનમાં ઉપર પ્રમાણે અતર્ગત થઈ જાય છે

અનંત ગુણો પરમ શાંત સ્વભાવ આત્મરમણતામાં અતર્ગત થઈ જાય છે જ્ઞાન અને દર્શન—એ બે લક્ષણ ચેતનાના છે અથવા દર્શન તે મણાકાર ઉપયોગ અને જ્ઞાન તે સાકાર જ્ઞાન ઉપયોગ અને ચેતના તે જ્ઞાન અને દર્શનના પશ્ચિમન કરનાર શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ કે જેના અસખ્ય પ્રદેશ જ્ઞાન ધન રૂપે થઈ રહેલ છે

આવી રીતે સિદ્ધ ભગવાનના અનંત ગુણો એક આત્મામાં અમેદ સ્વરૂપે છે એવી રીતે ગુણોનું એકત્વ એકાકારપણું, અમેદ સ્વરૂપ સમજાય છે

અગુરુલઘુ શબ્દની સમજણ—અગુરુલઘુ ગુણથી આત્મા ભારે નથી કે જેથી નીચે ઉતરી પડે અને હળવો નથી કે જેથી રૂના તાતણાની માફક વાયુથી આમ તેમ હડી જાય સિદ્ધ ભગવાન ગ્ધિર છે અગુરુ લઘુ પર્યાય દ્વારા અનંત ગુણોમાં, સમય સમય ઉત્પાદ બ્યય રૂપ હાનિવૃદ્ધિ થાય છે અસખ્ય પ્રદેશાત્મક જ્ઞાન ધનને અરૂપી અરિસાની ઉપમા આપીએ તો લોકના સર્વ દ્રવ્યો સર્વ પદાર્થો અને અલોકના આકાશ અને તેના પદાર્થોના અરૂપી પ્રતિબિંબ પડે છે, રૂપી અગ્નિમાં રૂપી પ્રતિબિંબ પડે, અરૂપી અરિસામાં અરૂપી પ્રતિબિંબ પડે

જાણુવા તથા દેખવાના પદાર્થોમાં સમયે સમયે ફેરફાર થાય છે, તેથી આ પ્રતિબિંબોમાં (અગુરુ લઘુ પર્યાયોમાં) સમયે સમયે ફેરફાર થાય છે તે હાનિવૃદ્ધિ કહેવાય છે અથવા બીજી રીતે જ્ઞાન દર્શનના વિષયના પદાર્થોમાં ફેરફાર થાય છે તે ફેરફાર સમયે સમયે થાય છે, ફેરફારમાં નવાણુની થાય છે, એટલે નવો પર્યાય ઉપજે અને જુનો પર્યાય નાશ પામે, તેથી ઉત્પાદ—વ્યય કહેવાય અને દ્રવ્ય અને ગુણ કાયમ રહે તે ધ્રુવ કહેવાય દરેક દ્રવ્ય અને ગુણમાં ઉત્પાદ, દ્રવ્ય અને ધ્રુવપણું હોય છે

નોંધ :—અગિહત અને સિદ્ધમાં જેવો અરૂપી પ્રતિબિંબ રૂપે પડે છે તે સમજાવવા માટે ત્રયકાળેએ લખેલ છે, સુત્રમાં પ્રતિબિંબ નથી માટે પ્રતિબિંબના કવન આથી તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય સમજવું

ઉપર કહેલ દેશ્વર ૭ પ્રકારનો થાય છે—(૧) સખ્યાત ગુણો, (૨) અસખ્યાત ગુણો, (૩) જ્ઞાત ગુણો, (૪) સખ્યાતમે બાળે, (૫) અસખ્યાતમે બાળે, (૬) જ્ઞાતમે બાળે તે ૬×૨ (દાનિ અને દુદિ) અને સમયે સમયે કાં તો દુદિ થાય, તેથી તે ૫. અથવા દાનિ કે દુદિ અણુ છે અણુકણુ પર્યાયના અગ્નિદેવથી દરેક દ્રવ્ય અને દરેક સ્થિતિ અમ્બા ગુણુ પેલપેલાના અવભાવમાં રહે છે. એટલે દ્રવ્ય મટી અણુ થતો નથી, અણુ મટી દ્રવ્ય થતો નથી. ધર્મોગ્તિકામ નામ પામી આકાશગ્તિકામ રૂપે પશ્ચિમતા નથી એમ બધા દ્રવ્યોનું સમજવું તેમજ જ્ઞાન મટી દર્શન જ નથી દર્શન મટી જ્ઞાન થવું નથી એમ બધા ગુણો બાધી સમજવું.

દ્રવ્ય, કૈત્વ, કાળ અને ભાવની દ્રષ્ટિથી સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ

દ્રવ્ય દ્રષ્ટિથી વિવેચન—(૧) દ્રવ્યથી એક-સર્વ સિદ્ધ ભગવાન એક સિદ્ધ નામ સદાશી ભેદાય છે તેથી સમદ્વનથી એક. (૨) દ્રવ્યથી અસખ્ય-દરેક સિદ્ધ ભગવાનનું આત્મ દ્રવ્ય અસખ્ય પ્રદેશોનું છે. તે સામાન્ય સત્તા થયું સમદ્વનથી છે. (૨) દ્રવ્યથી જ્ઞાત-સર્વ સિદ્ધ ભગવાનની સખ્યા જ્ઞાત છે એટલે જ્ઞાતતા આત્મા (આત્મદ્રવ્ય, પદ્માત્મા) સિદ્ધ સ્વરૂપે છે.

કૈત્વથી—(૧) અગ્નિજન અવગ્રાહના ચરમ સરીતરી અવગ્રાહનાથી ૨/૩ તે, અસખ્ય એક દામ અને આઠ આંજળ, મધ્યમ આર દામ અને સોળ આંજળ, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩૩ મનુષ્ય અને ૩૨ આંજળ.

(૨) સર્વ સિદ્ધ આમી ક્ષેત્ર એટલે સર્વસિદ્ધ સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં છે. સિદ્ધક્ષેત્ર ૪૫ લાખ ભોજન માંસુ, ૪૫ લાખ ભોજન પદોણુ અને ૧/૬ ગાઉ (૩૩૩ મનુષ્ય અને ૩૨ આંજળ) ઉચ્ચામાં છે તે ભોજના અતમાં ઉપાત્માં હતું છે. મુક્તિ સિદ્ધા અને સિદ્ધ ક્ષેત્રનું અતર એક ભોજનમાં ૧/૬ ગાઉ એટલું એટલું છે. સિદ્ધ ભગવાનને અધ્યાત્મી તર નથી.

(૩) અણુદ્રવ્યી સિદ્ધ ભગવાન અસખ્યાત આકાશ પ્રદેશથી ક્ષેત્રમાં છે.

(૪) નિશ્ચયથી (અદ્વેય આમી) સિદ્ધ ભગવાન નિજ આદિમક અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાં અવગ્રાહક છે.

કાળથી (૧) એક સિદ્ધ આમી બાધિ છે પણ જ્ઞાત નથી, (૨) સર્વ સિદ્ધ આમી બાધિ નથી તમ જ્ઞાત પણ નથી, (૩) સ્વકાળથી, સમયત ભોજ અત્યોક્ષમાં પ્રતિ સમય જ્ઞાતિ ઉપાસન અને વ્યક્તી વર્તનાના ચાલ તથા દૃષ્ટા છે.

ભાવથી—સિદ્ધ ભગવાનને સાધિક અને પાશ્વિકામિક ભાવ છે. સાધકભાવ તે કેવળમાન, કેવળજ્ઞાન, સાધિકસમર્પિત, સિદ્ધ ભગવાનના એકેક આત્મ પ્રદેશમાં જ્ઞાત જ્ઞાત ગુણુ પ્રગટ કરેલ છે એકેક ગુણુમાં જ્ઞાનભાવે પર્યાયની ત્રીકાલીક વર્તના છે એકેક પર્યાયમાં અપેક્ષા પૂર્વક જ્ઞાતભાવત ધર્મ પ્રગટ છે.

એક જ્ઞાન પર્યાયમાં જ્ઞાતભાવત ત્રીકા અણુકણુમાં બાળે એક સમયે જ્ઞાતભાવત ગુણુ પર્યાય (અન્ય અર્થે એક પર્યાય) દ્વારા આ અણુકણુમાં દરેક પર્યાયમાં જ્ઞાતભાવત ધર્મ પ્રગટ.

પારિશ્રામિક ભાવથી સિદ્ધ ભગવાન પોતપોતાના ગુણ પર્યાયમા પશ્ચિમે છે દરેક સમયે અનતાનત ગુણ પર્યાયો પ્રવર્તે છે પણ એક સમયમા એક ગુણનો એકજ પર્યાય પ્રવર્તે છે

સિદ્ધ ભગવાનમાં ૫૮ કારકનું ભેદ અભેદ રતરૂપ

૧. કર્તા—સિદ્ધ ભગવાન પોતાના ગુણોના પોતે જ કર્તા છે ગુણો ઉપરનું કર્મ આવશ્ય નાશ કરી, ગુણોને પોતે જ પ્રગટ કર્યા છે, પોતાની વીર્ય શક્તિથી જાનાદિ ગુણોનો ઉપયોગ કર્તા પોતે જ છે

૨. કર્મ—(૧) અહીં કર્મ આવશ્યના અર્થમા નથી, પણ કર્તા હોય ત્યાં કામ કરેનું હોય તે કર્મ ગુણો તે કરેનું કામ ગુણોને પોતેજ કર્યા છે (૨) સર્વ આવશ્ય કર્મો નથા વિભાવ પર્યાયોનો નાશ તે અપાદાન કર્મ, એટલે વિભાવ પર્યાયોનો નાશ અને સ્વભાવ પર્યાયોની ઉત્પત્તિ એ કામ પોતેજ કર્યું છે

૩. કાર્ય—ગુણો ઉત્પન્ન કરવાની ક્રિયા પોતે જ કરી છે, (૧) કર્મ આવશ્ય નાશ કરવાની ક્રિયા પોતે જ કરી હતી, (૨) ગુણ દ્વાગ ગુણને યોગ્ય કાર્ય પોતે કરે છે જેમકે જ્ઞાનથી અનન પદાર્થોને જ્ઞાણવાનું કાર્ય કરે છે, દર્શનથી અનન પદાર્થોને દેખવાનું કાર્ય કરે છે આત્મ ગુણોથી આત્મ ગુણોમા ગ્મણતા કરવાનું કાર્ય કરે છે, અનન વીર્ય શક્તિથી અનન ગુણોમા સહાયકતા કરી કાર્ય કરે છે

૪. કારણ—(૧) નિમિત્ત કારણ વ્યવહાર જ્ઞાન દર્શન આગ્નિના નિમિત્તથી ગુણો પ્રગટ થાય છે (૨) ઉપાદાન કારણ સત્તામા રહેલ ગુણો (નિમિત્ત અને પ્રયત્નથી) પ્રગટ થાય છે કારણ કાર્ય રૂપે પશ્ચિમે તે ઉપાદાન કારણ, તે નિશ્ચય જ્ઞાન, દર્શન આગ્નિ. (૩) પોતાની કશ્ચ શક્તિ (વીર્ય શક્તિ)થી ગુણો પ્રગટ થયા છે અને તે ગુણોનો ઉપયોગ પણ પોતાની શક્તિથી થાય છે

૫. સપ્રદાન—પોતાનું સ્વરૂપ પોતાને જ દીએ તે સપ્રદાન સમય સમયમા, પોતાના જ્ઞાનથી પોતે પોતાને તથા પોતાના ગુણોના ઉત્પાદન-વ્યય રૂપ પર્યાયોને પોતે જ જાણે છે અને તેની જ રીતે દર્શનથી દેખે છે, આત્મસ્વભાવથી પોતાના ગુણોથી પોતાના નિજ સ્વરૂપમા લીન રહે છે, પોતાના વીર્યથી પોતાના જ અભિનવ ગુણ-પર્યાયોમા સહાયકતા થાય છે

૬. આધાર—સર્વ ગુણોનો આધાર સિદ્ધ ભગવાનનો આત્મ દ્રવ્ય (અસખ્યાત પ્રદેશો) છે

નયવાદઃ—જીવ આત્મી નયવાદમા વ્યવહારથી સિદ્ધ ભગવાનનું સ્થાન એવજ્ઞ નયમા છે, નિશ્ચયથી ફક્ત સિદ્ધ ભગવાનના સ્વરૂપને નયવાદમા ઉતારીને જોઈએ તો—(૧) નિગયનય સામાન્યથી નિરાવશ્ય શુદ્ધ ચેતના અને વિશેષથી જીવનો સિદ્ધ પર્યાય બતાવે છે (૨) સપ્રદાનય કર્મ રહિત શુદ્ધ અસખ્યાત પ્રદેશ બતાવે છે (૩) વ્યવહાર નયથી સિદ્ધ ભગવાન સર્વ દ્રવ્યોના ઉત્પાદ, વ્યય, પ્રવ ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે (૪) જીવ સુત્રનય પારિશ્રામિક ભાવ (શુદ્ધ ઉપયોગમા પારિશ્રામિક)

જ્ઞાવે છે (૫) સમ્યક નય, જ્ઞાનક સમર્થિત જન્યવે છે. (૬) સમર્થિતનય જ્ઞાત જ્ઞાન, દર્શન, આકર્ષણશક્તિ અને વીર્ય જન્યવે છે (૭) એવજ્ઞાનનય આકર્ષકર્મનો સ્વભાવ હવે જ્ઞાતી અર્થે અર્થુરુ હવે પામ્ય અને જ્ઞાત સક્તિ સક્તિ જ્ઞાત જ્ઞાન, જ્ઞાત દર્શન, જ્ઞાત આત્મિક મુખ્ય જ્ઞાત ગુણોના સ્વભાવથી સીનપત્ર જ્ઞાવે છે.

કેવળજ્ઞાન

અસ્થિત અને સિદ્ધ એ બને કેવળજ્ઞાન સમ્યક છે તે જાનેના જ્ઞાનમાં શ્રીકૃષ્ણ અથવા માત્ર પત્રુ ફરક નથી તેમના પોતાના અને બીજાના સુખનુ કારણ કેવળજ્ઞાન છે માટે તેથી કષ્ટ વિશ્વ દર્શકત તથા નોંધેલ અસ્થિત ઉપદેશ આપે છે તેથી તેમનુ કેવળ જ્ઞાન જીવનના સુખનુ નિમિત્ત કારણ છે.

તે જ્ઞાન જ્ઞાન પ્રદેશના અવસાથથી પ્રકાસે છે તેથી શુદ્ધ નિષ્કર્ષ આત્મવર્ત્ત છે તે જ્ઞાનક જ્ઞાતનુ છે તેથી નિષ્કર્ષ છે અને તેનો પ્રચલનથી ઉપજાય કરેલા પત્રો નથી કારણ કે જ્ઞાનવ્યક્તિય કર્મનુ આત્મક સર્વથા નાશ પામવાથી કષ્ટ વિશ્વ આત્મક નથી અને અતરંગ કર્મનુ આત્મક સર્વથા નાશ પામવાથી મહેનત (ખેડ, થાક) જ્ઞાતના નથી, તેથી ઉપજાય જ્ઞાત છે.

સુખોપજય જ્ઞાતનુ ઉપજાય નોંધેલ (વ્યવસ્થા) એટલે સ્વ (જ્ઞાન ગુણો) તારે જ અને તેટલા સુખમાં જ્ઞાન રહ્યો તેટલા જ પદાર્થમાં તથા જ્ઞાન થાય છે. તારે કેવળજ્ઞાનનો ઉપજાય જ્ઞાત છે તેમ જ સર્વ સુખો એટલી સુખો જ્ઞાત છે.

અસ્થિત સર્વ પ્રવૃત્તિ કેવળજ્ઞાનના ઉપજાયથી જ કરે છે. સાદિ સક્તિ પામ્યા કેવળજ્ઞાનમાં જ નિ સક્તિયે પ્રતિભાસિત થાય છે. જ્ઞાતિ જ્ઞાત જે પદાર્થો જ્ઞાતિ જ્ઞાતત્વે કેવળજ્ઞાનમાં પ્રતિભાસિત થાય છે. જ્ઞાતિ જ્ઞાત જ્ઞાત જ્ઞાતિ જ્ઞાતત્વે પ્રતિભાસિત થાય છે.

જેવળ જ્ઞાત છે તે જ્ઞાન પત્રુ જ્ઞાત છે. કારણથી જ્ઞાતિ અને જ્ઞાત વચ્ચેની દ્રવ્યથી જ્ઞાત વસ્તુઓને તે જ પ્રમાણે જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસિત થાયથી, સર્વ વસ્તુ નિષ્કર્ષ મર્મજ્ઞાનમાં જ્ઞાતિ નથી. જેવળ જ્ઞાતિય જ્ઞાનમાં જ્ઞાતિ જ્ઞાતત્વે જ્ઞાતિ પ્રતિભાસિતથી કેવળજ્ઞાન પ્રદેશ છે.

જ્ઞાતિ વસ્તુ સાદિયે પ્રતિભાસે તે વસ્તુ જ્ઞાતિ કરે નહિ. તેજ કેવળજ્ઞાન વધાર્થ ન હો વસ્તુનો સર્વથા જ્ઞાત માત્રિયે તે જ્ઞાતિ જ્ઞાત જ્ઞાતમાં જ્ઞાત જ્ઞાતિ થયો હોત અને સર્વ જ્ઞાન હોત. પત્રુ હવે સુખી જ્ઞાત જ્ઞાતિ નથી એ ઉપજાય નિષ્કર્ષ થાય છે કે હવે જ્ઞાત જ્ઞાતિય નથી અને જ્ઞાતિ જ્ઞાતિયે તે જ્ઞાતિય વસ્તુ જેવી રીતે ઉપજાય થાય.

જ્ઞાતિ અને નાશ વસ્તુ (દ્રવ્ય)ના પામિયો હોય છે. દ્રવ્યનો નહિ દ્રવ્ય પોતાના દરેક પામિયો મોજુદ (જુદ નિષ્કર્ષ) હોય છે. વસ્તુમાંથી વસ્તુ જ્ઞાતિ નથી. વસ્તુમાંથી જ્ઞાતિ

થતી નથી. ગુણ પર્યાયોનો સમુહ તે દ્રવ્ય દ્રવ્યોનો સમુહ તે જગત્ [લોક] અલોકમા રૂઢત એકજ આકાશ દ્રવ્ય છે વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાળના પર્યાયો સહિત સર્વ દ્રવ્યને એકીસમયે જાણે તે કેવળજ્ઞાન છે,

છદ્મ્ય એક દેકાણે ઉપયોગ રાખે ત્યાં જીજ્ઞાસુ પદાર્થોનું જ્ઞાન જૂએ છે, ત્યાં જ કેવળજ્ઞાની સદા એકી સાથે સર્વ પદાર્થોના ઉપયોગમા રહે છે

અરિસામા—ફળી પદાર્થોનો જ્ઞાસ થાય છે, ત્યારે તે પદાર્થ અરિસામા પેસી જતુ નથી, પણ વિસસા પુદ્ગલો પદાર્થના રૂપે અરિસામા પરિણમે છે તેવી રીતે કેવળ જ્ઞાનીને વસ્તુ જાણવા માટે સર્વ વ્યાપક થવું પડતુ નથી તેમજ સર્વ વસ્તુ કેવળજ્ઞાની અદર આવીને પેસી જતી નથી, પણ ફળી તેમજ અફળી સર્વ દ્રવ્યોનો કેવળજ્ઞાનમા અગુરુ-લગુ-અફળી પર્યાય તરીકે પ્રતિભાસ થાય છે

કેવળજ્ઞાનથી જાણીને વચન વર્ગણા યોગ્ય પદાર્થનું સ્વરૂપ કેવળી ભગવાન વાણીથી પ્રરૂપે છે અને કેવળજ્ઞાની વાણી દ્રવ્ય શ્રુતજ્ઞાન* છે, કેવળજ્ઞાની સર્વ પદાર્થોને સાક્ષાત્ સંપૂર્ણ રીતે યથાતથ જાણે છે તે સર્વ વચન વર્ગણામા મૂકી શકાતુ નથી, તેથી કેવળજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન સરખા નથી શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનથી સર્વ પદાર્થોને દેશથી પગેક્ષ રીતે અને કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અમ્પષ્ટ રીતે જાણે છે

કેવળ જ્ઞાનમા મનની વિચારવાની જરૂર રહેતી નથી, તેથી તે જ્ઞાન કલ્પનાતીત તથા નિર્વિકલ્પ [સકલ્પ વિકલ્પ રહિત] છે તેની અગેખરી કરનાર કોઇ બીજું જ્ઞાન ન હોવાથી એક છે, અનંત વિષયક હોવાથી અનંત છે, સ્વયમેવ સમ્યક, સત્ય, શુદ્ધ સ્વરૂપ હોવાથી સંદેહ રહિત છે પદાર્થની સર્વ અશોધી વિશેષ રીતે વ્યક્તવ્યતા જતાવનાર હોવાથી સાકાર ઉપયોગ વાળું જ્ઞાન છે, શુદ્ધ આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હોવાથી સુખ રૂપ છે, સર્વ પ્રકાશક હોવાથી પરમજ્યોતિ છે, સમસ્ત જ્ઞેયોના આકાશનું પ્રતિબિંબ મ્યાન છે, અક્ષય જ્ઞાનોદય સ્વરૂપ હોવાથી સર્વદાહીત જ્ઞાન છે, બીજા ચાર જ્ઞાનમાના કોઇપણ જ્ઞાનદ્વારા કેવળજ્ઞાનની કલ્પના થઇ શકતી નથી તે નીચેની હકીકત ઉપથી જણાશે

જઘન્ય અનંત ને ત્રણવાર વર્ગિત સવર્ગિત કરવું, તેમા સિદ્ધ જ્ઞ, નિગોદરાશિ, પ્રત્યેક વનમ્પતિ, પુદ્ગલગણિ, ત્રણ કાળના સમય, અને અલોક આકાશ એ છ ગણિઓ મેળવવી, પછી જે ગણિ આવે તેને ફરી ત્રણવાર વર્ગિત સવર્ગિત કરવી. તેમા ધર્માન્તિકાય અને અધર્માન્તિકાયના

* કેવળજ્ઞાની વાણી વચન વર્ગણાના પુદ્ગલથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી પુદ્ગલ સ્વરૂપ છે પણ તે ભાવસ્વરૂપ છે અને ગ્રહણ કરનાર મનિથી ભાવશ્રુતરૂપે પચિણ્ણમાવે છે તેથી તે વાણી ભાવ રૂપ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ છે, કારણમા કાર્યનો ઉપચાર ક્રિયાથી તે પણ શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય.

અણુ સુખ અણુના અનિબાધ પ્રતિબદ્ધો મેળવીને ૭ ગણિ આવે તેને ફરી ત્રણ વાર વર્જિત સવર્જિત કરીને તેને કેવળજ્ઞાનમાંથી પડાવે અને ફરી રીત કેવળજ્ઞાનમાં મેળવે, તેથી તે ગણિ આસે તે કેવળ જ્ઞાન પ્રમાણુ થાય. પડાવવું અને ફરી મેળવવાનું કયુ તેના અર્થ એટલેજ કે એવી મોટી ગણિ જ્યુ કેવળજ્ઞાન પ્રમાણુથી ઓછી ૭ કાચુ કે ઓછી સખ્યા હોય તે વધારે મોટી સખ્યામાંથી બાક ફરી રાકાય.

વર્જિત સવર્જિતનુ દર્શાવ—“૨” ને ત્રણ વાર વર્જિત સવર્જિત કર્યા છે— $2 \times 2 = 4$ એક વાર $4 \times 4 \times 4 \times 4 = 256$ ને વાગ ને ગણિ [૨૫૬] આથી તેને ૨૫૬ થી ૨૫૬ વાર ગુણવથી ૬૧૭ આકાશ હારખ મુખને મળ્યા માંડીએ ને જે સખ્યા થાય તે “૨” ને ત્રણ વાર વર્જિત સવર્જિત કરવાથી થાય. ત્યારે અનતનો વર્જિત સવર્જિત કરવાથી ૭ સખ્યા આવે તે અસંસરી કર્મના બહારનો વિષય છે. તેના કરતાં જ્યુ કેવળજ્ઞાન પ્રમાણુ વધારે છે. મારે જુવાના દેશને સમુદ્ર માપ કાઢવા જવું નહિ.

કુતર્કથી કેવળજ્ઞાની અને કેવળજ્ઞાનની આસાતના કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ મિશ્રાત્મ શાહનીય સહિત ૭-૮ કર્મનો બંધ થાય છે મારે સુમુક્ષુ સમ્પદ જીવે વિચાર ફરી સમયમ્ દર્શનમાં પરાક્રમ મેળવવું.

કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનનુ બેક વ્યસેક સ્વરૂપ અને અતસેક

આત્માના એક એના ગુણના ને ઉપયોગ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાન એટલે આત્મા અને એના દ્વારા તે બને ઉપયોગ એકબ [અમે] સ્વરૂપ છે. એતાના જ્ઞાન અને જ્ઞાન એટલે ને જર્મ છે તેથી જ્ઞાન [એના] નો ને પ્રકાર ઉપયોગ થવો જોઈએ.

કેવળજ્ઞાની અને જ્ઞાત્રના ઉપયોગની રીત એક સખ્યા નથી. કેવળજ્ઞાની, જ્ઞાનથી સર્વ જ્યોતે વિરત સ્વરૂપ આકાર (બે) સહિત જાય છે અને દર્શનથી નેતરહિત નિરાકાર સ્વરૂપે જુએ છે. એક સમયે જ્ઞાનનો ઉપયોગ અને બીજે સમયે જ્ઞાનનો ઉપયોગ એમ સખ ઉપયોગ ચાલ્યા જ કરે છે અને સમય એટલો બધો સદ્ગત આવિજ્ઞાની કાળ છે કે એક આંખના પચકારમાં અસખ્ય સમય વીતી જાય છે તેથી કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગનું અનુભવ જ્ઞાત્રથી જઈ શકવું નથી.

જ્ઞાન દર્શનનો બેક અસખ્ય દ્રષ્ટિએ જતાવી શકાય છે તે આ પ્રમાણે—એક જગ્યામાં બધા માણસની આધુતિ જોઈ તે જ્ઞાન, તેમાં કોની કોની આધુતિ છે તે બેક સહિત જાયવું તે જ્ઞાન, સર્વ જગ્યાની સામાન્ય સત્તા (અસખ્ય પ્રેર) જોતી તે દર્શન, તે જીવોને મનુષ્ય, દેવ વગેરે પર્ણમાં જીવો તરિકે જ્ઞાન તે જ્ઞાન, મનુષ્યોના સમુદાયમાં મનુષ્યવ સામાન્ય સત્તા દર્શનનો વિષય છે ફરેક મનુષ્યને ૨૪, આધુતિ, વગેરે બેકથી એજાખવો તે જ્ઞાન, જોના દર્શન સામાન્ય સત્તા (અસખ્ય) જોતી તે જ્ઞાન, જ્યુ પુત્રમળ, ધર્મોત્તિકાર વગેરે બેકથી અસખ્ય તે જ્ઞાન, જ્ઞાત્રી અ. જેવું કષ્ટ જોવું તે જ્ઞાન, જ્યુ તરિકે એજાખ્ય તે જ્ઞાન.

કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનના ઉપયોગ સમ્પન્ન બે મત છે એક મુત્તકારનો મત અને બીજો તાર્કિકમત.

મુત્તકારનો મત : જે સમયે કેવળી ભગવાન જાણે છે તે સમયે દેખતા નથી અને જે સમયે દેખે છે તે સમયે જાણતા નથી એટલે એક સમયે કેવળ જ્ઞાનનો ઉપયોગ અને બીજો સમયે કેવળ દર્શનનો ઉપયોગ શુદ્ધ ચેતના એ શુદ્ધ આત્માના અનંત ગુણો માહેલો એક ગુણ છે, તે ગુણના બે ઉપયોગ રૂપી બે પર્યાયો છે દરેક ગુણને એક સમયે એક જ પર્યાય હોય છે તેથી ચેતનાને પણ એક સમયે એક પર્યાય હોય તેથી એક સમયે સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયોને એકીસાથે કેવળજ્ઞાન ઉપયોગ પર્યાયથી જાણે અને બીજો સમયે સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયોને એકી સાથે કેવળ દર્શન ઉપયોગ પર્યાયથી દેખે, એક સમયે બે ઉપયોગ ન હોય. ન્યારે એક ઉપયોગ પ્રવર્તે હોય, ત્યારે બીજો ઉપયોગ ગૌણતામા રહે છે પણ નાશ થતો નથી વળી દરેક દ્રવ્ય તથા પર્યાયને જાણવું પણ જોઈએ અને દેખવું પણ જોઈએ તેથી બે ઉપયોગવાળી ચેતના યથા યોગ્ય રીતે તેવા ઉપયોગમા પરિણમે છે.

તાર્કિક મત : આ મતની આદિમા ચિદ્દસેન દીવાકર ગણાય છે—આગમા ગુણુ મ્ધાનના અન સમયમા જ્ઞાનાવસ્થા તથા દર્શનાવસ્થા બન્ને એકીસાથે નાશ પામે છે તેથી બન્ને પ્રગટ ગુણુ એકી સાથે કામ કરવા જોઈએ. ન્યારે જ્ઞાન કામ કરે ત્યારે દર્શન પણ પ્રગટ હોવાથી તેનું કામ કરેજ, એક સમયે બે ઉપયોગ ન હોય તે હજારથને લાગુ થાય પણ કેવળીને લાગુ ન થાય. કેવળીને જ્ઞાન અને દર્શનનો ઉપયોગ યુગવત્ હોય છે આના સમર્થનમાં બીજો તાર્કિકમત (શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ) એમ કહે છે કે જ સમય જાણુષ ત સમય ન પાસષ એનો અર્થ એમ છે કે જે આત્મભાવ (સમય) જાણવાનું કામ કરે છે તે દેખવાનું કામ કરે નહિ, આવો અર્થ કન્વર્થી એક સમયમા બે ઉપયોગ નિષેધ થતા નથી ત્યારે ત્રીજો તાર્કિક મત (શ્રી કેશવદાસજી મહારાજ) એમ કહે છે કે જે સમયે જાણે તે સમયે ન દેખે અને જે સમયે દેખે તે સમયે ન જાણે એ વ્યવહાર કથન છે પણ નિશ્ચયથી કેવળી એકી સમયે સર્વ દ્રવ્યો તથા પર્યાયોને જાણે છે અને દેખે છે.

સમાધાન : સમય એટલો બધો બાગિક કાળ છે કે તે ફક્ત કેવળી ગમ્ય છે, તેટલા કેવળી ગમ્ય કાળમા હજારથનો અનુભવ અસભવ છે તેથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ હજારથને મળી શકે નહિ, તર્ક મતિજ્ઞાનનો વિષય છે તે અનુમાનને પ્રમાણુ તરીકે માને તે તથાપ્રકારનો ક્ષયોપશમ હોય પણ ન્યા સુધી આગમ પ્રમાણુથી સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી તે પ્રમાણુ ન ગણાય માટે જ્ઞાસુએ આગમમા હોય તે માનવું અને સ્પષ્ટ ન લાગે તો બધા સુત્રોના મુળ પાઠ પરથી નિર્ણય કરવો અને છતાં ન સમજાય તો તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય કરવું.

હવે ગુરૂ નિગ્રથ તત્ત્વ સાબીત કરવા ગુરૂતત્ત્વ તપાસીએ.

ગુરૂતત્ત્વ

ગુરૂભારી, વજનદાર, કર્મ અને દોષથી વજનદાર હોય તે સસારમાં ખુટેલો હોય તે બીજો તારી ન શકે. ગુણથી મહાન હોય તે જ તારી શકે. તેવા પુ.પને ગોત્તવાની રીત એ કે

તેઓ બહારના ચિન્હ તરીકે ઓળખાય જતાનો સાંસારિક પરિગ્રહ રાખતા નથી અને વ્યવસ્થા યોગ્ય કે સાધ્ય જણાતી નથી તેમ જ મોટે જતના રાખ્યા વગર બોલતા નથી. કામાથી રાખી પ્રવૃત્તિ દેખાતી નથી અને સહવાસમાં રહેતા કોઈક દોષ જણાતા નથી, પણ અંતરિયો સમૃદ્ધ હતા દેખાય છે.

ધર્મ અને તરીકે ઓળખાવનારામાં કોઈની હરીજન ક્યા પક્ષમાં લાગુ પડે છે તે જોવું જોઈએ અને તે સ્વયં જુદીથી જોવું જોઈએ, નહિ કે મૂળાથી, મૂળતાથી અજાનનાથી હામકથી, પદ્માનથી કે સ્વાર્થ જુદીથી તથાસ કર્યા જણાશે કે આવા ગુરુ, નિમગ્ન પ્રત્યક્તમાં હોય છે નામ પ્રમાણે ગુરુ છે કે નહિ તે જણવા માટે નિમગ્નનો અર્થ તથા તેના બીજા સ્વરૂપ પદ્મ જણવું જોઈએ કે જેથી થાય ન ખાતરી પડે, અમત્ત ન સપ્તાર્થ જવું પડે.

નિમગ્નને ત્રણ [ગદ્ય, પરિગ્રહ] નથી તે નિમગ્ન ગદ્ય, અમત્ત, આત્માને સર્વથા ખાતરી સંસારમાં રખાયે ત ગદ્ય પરિગ્રહના બે પ્રકાર દ્રવ્ય અને ભાવ.

દ્રવ્ય પરિગ્રહ—(૧) ખેતર બાજ વગેરે ઉપાત્તી જમીન, (૨) ધર, માળા વગેરે હોલી જમીન, (૩) રૂપ સોનુ અને ધાતુ, (૪) કીરોળોની વગેરે એરાન (૫) શેઠ નાણુ નોટ રૂપીયા સોનામકોર વગેરે ધન, (૬) ધાન્ય તે સર્વ પ્રકારના અનાજ વગેરે માણિકીની ખાવાની વસ્તુ (૭) કુપન—ભી, પુરુષ, છોકરાં, માતા, પિતા બાપ બી ન સર્વ વહાણો દાસ દાસી વગેરે, (૮) ચોર—ચાચ, ભેંસ, બગદ વગેરે, ધનુ પક્ષી, (૯) કુવચ—સહસ્થ ઉપરોચી પરવખરી તથા નાણાની પરસ્તુત્વ ચીજો આ નવ જાતના દ્રવ્ય પરિગ્રહનો નિમગ્ન સર્વથા ત્યાગ કર્યો હોય છે.

ભાવ પરિગ્રહ—(૧) દ્રવ્ય કર્મત્યાગ એટલે નિમગ્ન, “અહિંસા, સત્ય અન્યૌર્થ યત્નય પરિગ્રહ ત્યાગ” એ પાંચ મહાક્રોધી આવતા કર્મને શેર અને તપથી જુદા કર્મનો નાશ કરે.

(૧) ભાવકર્મ ત્યાગ એટલે રાગ અને દોષ છુટવામાં પરાક્રમ કેળવે રાગના સહચારી માયા, લોભ હાન્ય, નિ, કીવેદ, પુરુષવેદ, નપુસાવેદ અને કપના સહચારી ક્રોધ, માન, અરિ, બધ, મોહ કુમત્ત એ સર્વ વિકાર વ્યવેત્તે નાશ કરવામાં ચિત્ત રાખે.

(૨) નો કર્મ—પોતાના કર્મને ઉપ મમત્વ ન રાખે પાંચ કન્દિતના વિષમાં સમભાવ રાખે, અને જ્ઞાનમાં જોયા કરે, વસ્તુ પાત્રાદિ ઉપકરણમાં મમત્વ ન રાખે.

આ ઉપરથી પરિગ્રહનો અર્થ ત્રણે જટ થાય છે. પરિગ્રહને બાબુનીમમત્વ—પરિ આત્મા ઉપર આ બાબુથી ધરે પામ તે પરિગ્રહ.

સામાન્ય રીતે સર્વ નિમગ્નમાં, આત્મમહા પાંચ મહાકર્મ, ત્રણે જોગલ ત્યાગ, દ્રવ્ય પાંચ ત્યાગ અને સામાન્ય રીતે હાતી જોઈએ એટલે કે બારી ઉપર પરિગ્રહ વગર થઈ

ભાવમાં રહે છે અને સંયમના રક્ષણ માટે રજોહરણ, ગુચ્છો, પાત્ર મહોપતિ વગેરે ખાસ જરૂરના ઉપકરણ રાખે છે.

વિશેષ પ્રકારે, ખીજથી પુનઃ સુધીના ચક્રમાની ઉપમાએ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, લિંગ અને યથાસક્ષમ બેદાથી નિઃશ્ચેતને પાંચ વિભાગમાં મૂક્યા છે—પુલાક, બકુસ, કુશીલ, નિઃશ્ચેત, રનાતક, અત્યારના નિઃશ્ચેત બકુસ અને કુશીલના વિભાગમાં આવે છે પણ તેમનામાં નિઃશ્ચેતપણું રહે છે.

૧. પુલાક—આ લખ્ધીવાળા હોય છે જૈન ધર્મની હીલના દેખે, સઘ ઉપર કષ્ટ દેખે તો લખ્ધીનો ઉપયોગ કરી, ચક્રવર્તી જેવાની સેનાનો નાશ કરી શકે છે સઘને માટે આવા નિઃશ્ચેત ઉપયોગના થઈ પડે છે પણ પોતાના સયમનો તે વખતે નાશ થાય છે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ ફરી દીક્ષા લેવી પડે છે.

આવી રીતે પુલાક સાધુ મુળ ગુણ (પાંચ મહાવ્રત) અને ઉત્તરગુણ (૧૦ પ્રત્યાખ્યાન)ની પ્રતિસેવના કરે. પણ જીન પ્રવચન ઉલ્લેખે નહિ.

ગોશાળાના ઉપસર્ગ વખતે મહાવીર સ્વામીના ઘણા નિઃશ્ચેત લખ્ધીવાળા હોવા જતા, સંયમના નાશના ભયથી લખ્ધીનો ઉપયોગ કર્યો ન હોતો. મૂળગુણ તે પંચ મહાવ્રતમાંથી એક પણ મૂલ વ્રત ભાગે તો સયમનો નાશ થાય.

લખ્ધીધર નિઃશ્ચેત મહાપરાક્રમી હોવાથી, પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ ઉત્કૃષ્ટ તપ કરી પુલાક ભાવ ત્યાગ કરી તેજ ભવમાં સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કરી શકે. પુલાક લખ્ધીનો ઉપયોગ અતર્મુહુર્ત સુધી રહે છે અવસર્પણી કાળના ૩, ૪ આરાના જન્મેલા હોય તો જ પુલાક થઈ શકે પુલાક નવપૂર્વની ત્રીજી આચારવધુ સુધી ઓછામાં ઓછું ભણેલા હોય. ૬ નવ પૂર્વ પુરા ભણે પુલાક ભાવ રહે તો મરીને ૮ મા દેવલોકથી આગળ ન જઈ શકે તેમનું ચારિત્ર સામાયિક અથવા હેદોપસ્થાપનીય હોય.

૨ બકુસ નિઃશ્ચેત—તે ભણપણે કે અભણપણે, છાના કે પ્રગટ દોષ લગાડે (જેમકે પગ વગેરે ઘોવા, શરીરની સભાળ, કપડાની ટાપટીપ વગેરે કંઈ કંઈ દોષ સેવે પણ પાંચ મહાવ્રતમાં કોઈ વ્રત ન ભાગે. ઉત્તરગુણમાં (દશ પ્રત્યાખ્યાનમાં) પ્રતિસેવના કરે. જ્ઞાન જીવન્ય આઠ પ્રવચન માતાનું અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ પૂર્વ સુધીનું હોય. કાળકરીને ખારમાં દેવલોકથી ઉપર ન જઈ તેમનું ચારિત્ર સામાયિક અથવા હેદોપસ્થાપનીય હોય.

૩ કુશીલ નિઃશ્ચેતના બે ભેદ—પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ.

(૧) પ્રતિસેવના કુશીલ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, લિંગ (વેષ)માં વિરાધના કંઈ તપ કરીને નિયાણું કંઈ કે મને અમુક ફળ પ્રાપ્ત થાઓ, મૂળગુણ ઉત્તર ગુણમાં વિગતના (અતિયાગ)

હરી નાખે પાંચ ઇંદ્રિયોને જરાજર વચ ન મળે પ્રાપ્તિના કષ્ટ શુદ્ધિ કરે તેનું ચાત્રિ સામાયિક અપવા ઉદ્ધારમાણીય હોય તેનું જ્ઞાન બહુશ પેટસુ હોય કાળ કરીને જ્યાર કેવેલોક ઉપ ન ભય.

(૨) કથાચ કુશીલ—જ્ઞાન દર્શન, ચાત્રિ, સેવ આથી કષ્ટક ક્યાય સેવે, મનમાં વખત આવે ક્યાય સેવે, નિદા સાંભળી કોષ કરે, મહિમાં સાંભળી અભિમાન કરે, પાંદોને છન્દમાં કપટ કરે સિંધનો સોભ કરે મધાખ્યાન ચાત્રિ સિવાયના મી ન ઝાઝ એક ચાત્રિમાં હોય જીવ્યા હયા અણુ જ્ઞાન સુધી પહોંચી શકે. મૂળ અણુ પાંચ જન તમા ઉત્તર અણુ (૧૭ પચ્ચઅણુ)માં દેવ ન કરાડે. મહાવીરજીનો નાશ નથી પામ્યો અપવા સંપૂર્ણ ઉપશમ આવ નથી, તેથી ક્યાય કુશીલ કહેવાય જ્ઞાન જ્ય-જ આડ પ્રવચન માતા ઉત્કૃષ્ટ ૧૪ પૂર્વ આદારક સરક ક્યાય કુશીલ નિમ્નય હોય તે ૮ કરી શકે. (આ પાંચમાં જ્ઞાનમાં ક્યાય કુશીલ હોય પણ આદારક સરક ન કરી શકે તેમ ૮ ઉપશમ કે ક્યાય કેસી ન મરે) ક્યાય કુશીલ કાળ કરી અનુત્તર વિમાન સુધી જાડ શકે સનવચનની આર ક્યાયમાંની ૪ ૩ ૨ અપવા ૧ હોય.

(૩) નિમ્નય—ક્યાયને સર્વથા ઉપશમાવે અપવા નાશ કરે, નોક્યાય હાર્ત્ત, સંતિ, જાતિ, કાય, સોક દુઃખજા, અવેક, પુરુષવેક, નપુસકવેક, સર્વ ભાવોને ઉપશમાવે અપવા નાશ કરે, તેથી અવેકી હોય, વીરરાત્રી સયમ હોય, સાધુના કમ્પની પેલી થા (કથાતાત્રી) હોય, ચાત્રિ મધાખ્યાન હોય, સખતમાં મીઠામુશ દેવ ન કરાડે. જ્ઞાન જ્ય-જ આડ પ્રવચન માતા, ઉત્કૃષ્ટ ૧૪ પૂર્વ (આ પાંચમાં જ્ઞાનના જન્મેલા નિમ્નય ન કષ્ટ શકે) કાળ કરે તે સર્વજી સિદ્ધિ વિમાનમાં જન્મ કેસયા દેવત એકજ-શુદ્ધ કેસયા હોય નિમ્નય આવ અત્યુર્ધુર્ત સુધી રહે અણુજ્ઞાન ૧૧ અપવા ૧૨ હોય, તેમાં ૧૨મા અણુજ્ઞાનપાળા કાળ ન કરે તેમજ અપડીવાદ હોય અને કેવલોક થાય.

(૪) સ્નાતક—અલિહિત સ્નાતક ૭. અણુજ્ઞાન ૧૭-૧૪ અવેકી, અક્યાય, વીરરાત્રી, કથાતાત્રી, અસ્થાપન કેવળી, મધાખ્યાન ચાત્રિપાળા, કુલ અતિરિક્ત (આ પાંચમાં જ્ઞાનમાં જ મેલ સ્નાતક ન હોય), યતિ મોક્ષની હોય, કેસયા એક-સમ શુદ્ધ કેસયા ૧ હોય. ૮ અત્યુર્ધુર્ત અને ઉ ટોચેલા પૂર્વ કોડ લી મેલ જાવ, સાચક ભાવમાં હોય, અડી દીપમાં એકી વખતે પ્રલોક કોડ હોય.

૧ -

નોંધ—સ્નાતક નિમ્નય કેવળી ભગવાન ઉ તે ઉપસી સ્નાતક મમ જ્ઞેન સ્વયં સર્વથા શુદ્ધ હોવો જોઈએ, પણ જ્ઞેનર મતો સ્નાતક નામ પરાંવે ઉ અને કેસીક વિદ્યાપીઠ સ્નાતકનું બીજું પાસ જનારને આપે ઉ કે જ્ઞેન સમ્યક્ દર્શનનું જ્ઞાન યજુ ન હોય.

અ.વી રીતે સ્નાતકને એક ઉંચામા ઉંચા યજુ, તરીકે કલુલ કરવા જતા તેનો વાસ્તવિક અથ જાણવામા કેસી અજ્ઞાનતા ઉ અને અપામ્ય મતો અને વિદ્યાર્થીને ઉત્કૃષ્ટ નામ કક્ષા આપવાથી સ્નાતકની / આસાતાના થાય ઉ તેની તેમાને જાણ નથી.

ઉપરના પાંચ નિમિત્તો પામ્યાના એક યાગ્રિમા હોય છે, તેથી અગસપગ્સ સળધ જણાવવો શ્રીકૃષ્ણ-પુત્રાદિ, બદ્ધ અને પ્રતિભેવના કુશીલ નિમિત્તોમા સામાયિક અથવા છેદોપચાપનીય યાગ્રિ હોય કપાય કુશીલ નિમિત્તોમા સામાયિક અથવા છેદોપચાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધ, સુક્ષ્મ સપગય એ યાગ્માંથી એક હોય નિમિત્ત અને આતકમા યથાખ્યાન યાગ્રિ હોય

ચારિત્ર એટલે મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી આત્માની શુદ્ધિ કર્યા કરવાની પ્રવૃત્તિ અને આત્માની અશુદ્ધિ (મલીનતા) થાય તેવા દામ કરવામાંથી નિવૃત્ત થતા જનુ, એટલે સસાગ્માંથી નિવૃત્તિ અને આત્મભાવમા પ્રવૃત્તિ.

નિર્લેપ દ્વારા નિમિત્તની સમજ

(૧) નામ નિમિત્ત—કોઈ માણસનું નામ નિમિત્ત પાડ્યું હોય તે આવા ગુરુ કરવા લાયક નથી.

(૨) સ્થાપના નિમિત્ત—કોઈ મૂર્તિને નિમિત્ત તરીકે સ્થાપી હોય તે આ કા તો અશ્વ હોય અથવા એકેન્દ્રિય હોય, તે ગુરુ તરીકે લાયક નથી. રાગ દ્વેષ, ધન્યાગ, પૈસા વગેરે સુક્ત કોઈ માણસને ગુરુ તરીકે સ્થાપે તો ગુરુ અને શિષ્ય ઉડા સસાગ્મા બુદ્ધે

(૩) દ્રવ્ય નિમિત્ત—(૧) આગમથી (૨) નો આગમથી—જ શરીર, ભવ્ય શરીર, તદ્વ્યતિગ્રિત આગમ દ્રવ્ય નિમિત્ત—ઉપયોગ વગર (અર્થ વિચાર્યા વગર) નિમિત્ત અવરૂપ દર્શક શાસ્ત્ર ભણે તે આ ગુરુ નથી.

નો આગમ જ શરીર દ્રવ્ય નિમિત્ત—આત્મા વગરનું નિમિત્તનું શરીર અહીં જવ નથી તેથી નિમિત્તના ગુણ નથી, તેથી ગુરુ નથી.

નો આગમ ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય નિમિત્ત—જન્મ લીધો છે, નિમિત્ત થવાનો છે, પણ હાલમા નિમિત્ત નથી, તેથી ગુરુ નથી.

નો આગમ જ શરીર ભવ્ય શરીર વ્યક્તિરિક્ત દ્રવ્ય નિમિત્તના ત્રણ ભેદ—(૧) લોકિક ધર્મ, ગાર, સગાસબધી વગરનો ભિખારી, તેનામા નિમિત્તના ભાવ નથી, તેથી ગુરુ નથી.

(૨) કુપ્રાવચન—પાપ પ્રકારના ઉપર ખતાવેલ નિમિત્તના ગુણ (ભાવ) રહિત, મિથ્યા દર્શનથી કોઈ નિમિત્ત કે સાધુ કે ક્ષી યાય અથવા પોતાને કહેવરાવે અથવા બીજા તેને માને, તે મોક્ષ માર્ગ માટે ગુરુ કરવા યોગ્ય નથી, પોતે સંસારમા બુદ્ધે છે અને બીજાને બુદ્ધાડે છે, કાચુ કે મોક્ષ માર્ગને જાણતા જ નથી.

(૩) લોકોત્તર નિમિત્તના સર્વ આચાર્ય યરાચાર શાસ્ત્ર મુજબ પાત્ર છે પણ સમ્યગ્ દર્શન નથી અભવ્ય પણ આવા દ્રવ્ય સાધુ થઈ ઘણાને તારે, પોતે પણ ચોખ્ખી કરણી પાળી, મરી,

નવ ક્રેનેશઃ મુધી નય આને, ખલુ ઠરણીનો હેલુ, મોક્ષ-સિદ્ધ-અસ્થિત અને આત્માના સ્વરૂપી અભવ્ય અને મહા રહિત હોવાથી સસામો પાર ન પામે.

કેતાનુ આયુષ્ય અસપ્ખાતા વર્ણનુ હોવાથી અમાની સોમ તેમોને અમર માને છે અને સેસોહને મોક્ષ માને છે. પૌષ્પળીક મુખને અમ મુખ માને છે આત્મીક મુખને અમુખ માને નથી તેથી સમ્યક્ દર્શન થતુ નથી, તેથી સસારનો અત અત્યવો નથી.

ચોખ્ખા દ્રવ્ય ચારિત્ર્યાળા વ્યવહારી નિગ્રમ છે અને અરુ તરીકે મહત્વ હતા ચોખ્ખા અભાતીના છુટ્ટા મોક્ષ નમ છે કાલુ કે જ્ઞાન તેના ધરતુ નથી, ખલુ અસ્થિતતુ છે. પોતાને દ્રવ્ય રૂપે છે ખલુ અભાતને કાલ રૂપે મરતી રહે છે જેમ પુત્રાનુ જ્ઞાન પાતાનુ નથી, ખલુ અસ્થિતતી વાણીનુ છે અને તે જ પુત્રત્વ વાંચી જ્ઞાતી થત રહાય છે કેવળ જ્ઞાતી સિવાય મર્મ નક્કુ નથી કે ચોખ્ખુ દ્રવ્ય ચારિત્ર પાળનાર અમુક સાધુ સમ્યક્ દર્શન રહિત છે કે નહિ. મારે આવા સાધુ અરુ તરીકે કામ કરી રહે છે.

૪ ભાવ નિગ્રમ ૧ આગમ્યી ૨ નો આગમ્યી.

(૧) આગમ કાલ નિગ્રમ—જે માલુસ નિગ્રમના (શાસ્ત્ર) મુખ્ય અણોના ઉપયોગમાં છે ખલુ કામને મારે જીવનમાં મુક્યા નથી, તે પોતાને અરુ કે નિગ્રમ કહેવાયવતો નથી ખલુ આ મેલ ઉપોદ્ય છે.

(૨) નો આગમ્યી કાલ નિગ્રમ—આ અરુ કાલ નિગ્રમ છે તે મુદત્ત સિગમાં હોય, સ્વચિગમાં હોય, અન્ય સિગમાં હોય, ખલુ સ્વચિગમાં હોય તોજ અવહારી અરુ તરીકે મહત્વ હતા ચોખ્ખા છે કાલુ કે અન્ય સિગમાં કેવળ જ્ઞાન કાલ તો ખલુ સ્વચિગ ખેડમાં સિવાય તે કેવળી કાલવાન ઉપોદ્ય દેતા નથી, કાલુ કે અવહારમાં કામ ઉપોદ્ય કે આવા વેતધારી ખલુ સર્વિય હોય છે.

અન્ય સિગમાં કેવી રીતે કેવળ જ્ઞાન કાલ છે તે હકીકત અહીં નક્કી નોંધ્યો કે જેથી જમો નાશ કાલ કેલ તાપ્સ માસ માસના ઉપવાસ કરી, તપ્યામાં, હાથ ઉઘા કરી, સર્વ તરફ દ્રષ્ટિ રાખી, અકામ નિર્જરા મુક્ત તપ કરે છે તેનામાં પચપત કે હા નથી, જેમ હતાં હતાં કુનેપકમથી તેને વિશમ જ્ઞાન કાલ, તેથી વિશમ જ્ઞાન અને અન્યિ દર્શનથી તે જેવી જાતના ખલુ ખોટા સાધુને જુએ, તેમો આચાર જુએ તેમાં તેને ખાતી કાલ કે નિરાશી, નિષ્ક્રિયથી અને ફક્ત આત્માની મુદિ કરવાવાળા અને કેળવણી પ્રકારી પૌષ્પળીક અન્ય વચસના નિગ્રમો જેમ શાસ્ત્રમાર્ગ દેખાય છે, તેથી ન્યાયુદિથી પોતાના અમાનપણા મારે પ્રાયશ્ચિત કર છે અને સમ્યક્ દર્શન પામે છે (ચોથે કલ્પ સ્થાને આવે છે), એટલે વિશમ જ્ઞાન (ઉચ્છુ જ્ઞાન), અન્યિ જ્ઞાન તરીકે પરિણમે છે અને ધ્યાનમાં છે મે અજ્ઞાને જામ છે, વર્ષમાન મુદિ ઉપોદ્યથી ૮ મે અજ્ઞાને જામ છે અને કુપા મેલુથી ૬ ૧ ૧૨ અજ્ઞાને જામને ૧૩ મે અજ્ઞાને આવે છે.

સયોગી કેવળી યાય છે, વધારે આયુષ્ય હોય તો દેવતા સ્વલિંગ ઉપકરણ આપે છે, પણ અન્ય લિંગમા ઉપદેશ ન આપે, આયુષ્ય વધારે ન હોય તો ૧૪મે ગુણસ્થાને જઈ અન્ય લિંગે સિદ્ધા થાય છે

નયદ્વારા નિગ્રંથની સમજ

૧. નિગમ નય—આ નયથી બાહ્ય નિગ્રંથનુ ચિહ્ન ક્રૂરત જોવાય છે અથવા અશથી નિગ્રંથપણુ પાળે તેને પણ નિગ્રંથ કહે, નિગ્રંથપણુના સકલ્પવાળાને પણ નિગ્રંથ કહે, ઓગ્રસજાથી નિગ્રંથ તરફ દોષે છે, આમા કોઈ નિગ્રંથ હોય કે ન હોય

૨. સંગ્રહ નય—સર્વ પ્રકારના નિગ્રંથને એકત્વમા નાખે છે એ નિગ્રંથ હોય તેને પણ એક નિગ્રંથત્વમા મુકીને એક નિગ્રંથ કહે છે

૩. વ્યવહાર નય—નિગ્રંથના સર્વ આચાર પાળનાગને નિગ્રંથ કહે છે દ્રવ્યનિગ્રંથને નિગ્રંથ કહે છે સ્વલિંગીને નિગ્રંથ તરીકે સ્વીકારે છે

૪. ઋણુસુત્ર નય—નિગ્રંથના ભાવ ઉપયોગમા હોય તેજ વખતે તેને નિગ્રંથ કહે, સાધુનો વેશ હોય અને જુદા ઉપદેશ દીએ તો તેને મિથ્યાત્વી માને

બાહ્યક્રિયા નિગ્રંથની હોય, પણ મનમા પૌદ્ગળીક સુખની ઇચ્છા થાય તો તે વખતે તેને નિગ્રંથન માને. વ્રતમા હોય છતાં જતના વગર ઉવાડે મોટે બોલે જેથી વાચનાના જીવ હણાય તો તેને અમ્તતી કહે

૫. શબ્દ નય—નિગ્રંથ શબ્દના અર્થ પ્રમાણે જેનામાં ગુણ હોય તેને નિગ્રંથ કહે સામાન્ય અર્થસૂચક જુદા જુદા શબ્દો જેમકે શ્રમણ, માહણ, સાધુ, નો અર્થ નિગ્રંથ કરે

૬. સમલિરૂપ નય—ક્ષપક ઓણીમા હોય તેને નિગ્રંથ કહે

૭. એવ ભુત નય—સ્નાતક હોય તેને નિગ્રંથ કહે.

ખુલાસો—નિગમ નય અને સંગ્રહ નયનો ઓગ્ર સજાએ અલિખાય હોવાથી, તે નયો જેને નિગ્રંથ માને તેવા નિગ્રંથોમાથી જેઓ વ્યવહાર નયના કે આગળની નયના મત પ્રમાણે જે નિગ્રંથો છે તેમા દાખલ થઈ શકે એવા નિગ્રંથને નિગ્રંથ તરીકે માનવામા વાધો નથી.

વ્યવહારથી ગુરૂ—અસ્થિત (જગત ગુરૂ), આચાર્ય ઉપાધ્યાય, સાધુ

નિશ્ચયથી ગુરૂ—(૧) ધર્મ ગુરૂલ ધ્યાન ધરનાગ સિદ્ધ ભગવાનનુ કપાતીત ધ્યાન ધરે ત્યાગે સિદ્ધ ભગવાનનુ આલળન લીધુ કહેવાય, તેથી સિદ્ધ ભગવાન નિશ્ચય ગુરૂ અહિ કાચુમા કાર્યનો ઉપચાર યાય છે

(૨) ક્ષણ મૈત્રીએ ચોસો આત્મા, પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિતમાં પોતપોતાને ઉદ્દેશ આપી, વર્તમાન પરિસ્થિતિથી કર્મ ખાતલતે મૈત્રીમાં આપણ આસો. જાણ, તેથી ક્ષણ મૈત્રીવાળો આત્મા પોતાને માટે નિશ્ચય ગ્રહ છે. એટલે કે નિશ્ચય ગ્રહ આત્મા છે. આત્મા આત્માને બોધ આપે ત્યારે જ સંસારનો પાર પામે. જ્ઞાન દ્વારા બોધ આપણ છે માટે જ્ઞાન પોતેજ નિશ્ચય ગ્રહ છે.

સામાન્યથી ગુરુ—સર્વ સાધુઓ ગુરુત્ત્વમાં છે. સાધુઓ જન્મ પચ પરમેશ્વર નામ મે છે તેમાં “નમો ભોલો સત્ય સાધુજી” કહે છે.

વિશેષ ગુરુ—ભાવક માટે સમક્ષિત પમાડનાર તથા ભાવકના કામાં સ્થાપન કરનાર સાધુને માટે વિદ્યા દેનાર અને વાંચનાચાર્ (આચાર્ય ઉપાધ્યાય), અનુવરણ મળના ગુરુ ગ્રહ છે.

સાધુ માટે વાંચનાચાર્ ગુરુ સમાન છે, તેથી સાધુઓએ મિથ્યા દ્રષ્ટિ શક્તી પાસે શિખવું ન જોઈએ, કારણ કે ગુરુ તરીકે તેને ન માને તો ખરી વિદ્યા ન થઈ ગુરુ તરીકે માને તો સમક્ષિતથી ક્ષમ્ ક્ષમ કારણ કે મિથ્યા દ્રષ્ટિ, સાધુનો ગુરુ હોઈ શકે નહિ.

સાધુ ને ભાવક પાસેથી વાંચના લીએ તો વિનય, અનુમાનની અવેશાએ જાતાચાર્ દોષ લાગે છે. માટે મેળાપથી સાધુને જાનના આચાર પાળવા જોઈએ. બાકી સાધુજી પાસે સાધના તાંત્રા મારક જેવું આગુણ્ય બોલવી ફરી સંસારમાં રખડવું હોય તો તે મરત પ્રભાવે વર્તે સત્તા અધિક ગુણ (ગુણ) નો ખુલાસો અનુકાર ભાવક પાસેથી કાંઈમાં વાંચી નથી તે કર્મ કર્મમાં અગ્રણ્ય.

(૨) કેટલાક મારાએ વિદ્યોત ગુણેજ ગ્રહ માને છે. અને બીજાને ગુરુ તરીકે સ્વીકારત નથી, એવી રીતે વાંચનાથી અને સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિ કરે છે. કેટલાક સાધુ આવી રીતેજાતને પોત છે તથા જાને સમક્ષિતથી જાણ થાય છે. “નમો ભોલો સત્ય સાધુજી” માં સર્વ સત્ય ગુરુત્ત્વમાં છે સાધુને અસત્ય કહે તે મિથ્યાત્વ છે. ગુણેજ અગ્ર કહે તે જન્મ મિથ્યાત્વ છે.

દ્રવ્ય દૈત્ય, મળ ભાવથી નિમગ્નની લક્ષિત દ્રવ્ય સખ્યા આશી

પ્રતીપદ પરિજ્ઞાન આશી એક સમયવા	પૂર્વ પ્રાપ્તિ આશી
(૧) પુજાક દોષ ૩ ન દોષ દોષ તે ૧ ૧૨, ૩, ૭ મુદ્દા પ્રમેક (મે થી નવ) મો એક ૨ થી ૬	દોષ ૩ ન દોષ દોષ તે ૧ ૧૨, ૩, ૭ પ્રમેક દગર
(૨) અનુસઃ દોષ ૩ ન દોષ દોષ તે ૧ ૧ ૨, ૩ ૭ પ્રમેક મો	૧ ૭ પ્રમેક સા દોષ

(૩) પ્રતિસેવણા કુશીલ: બકુશથી વધારે	બકુશથી સખ્યાત ગુણા
(૪) કષાય કુશીલ: હોય કે ન હોય હોય તો જ ૦ ૧, ૨, ૩, ૭ ૦ પ્રત્યેક હજાર	જ ૦ ૭ ૦ પ્રત્યેક હજાર કોડ (ખે હજાર કોડથી નવ હજાર કોડ)
(૫) નિગથ: હોય કે ન હોય, હોય તો જ ૦ ૧, ૨, ૩, ૭ ૦ ૧૬૨ ઉપસમ શ્રેણીવાળા ૫૪ ક્ષપક શ્રેણીવાળા ૧૦૮ ----- ૧૬૨	હોય કે ન હોય, હોય તો જ ૦ ૧, ૨, ૩, ૭ ૦ પ્રત્યેક મો
(૬) સ્નાતક: હોય કે ન હોય, હોય તો જ ૦ ૧, ૨, ૩, ૭ ૦ ૧૦૮	જ ૦ ૭ ૦ પ્રત્યેક કોડ (જ ૦ ખે કોડ, ૭ ૦ નવ કોડ)

ક્ષેત્રથી—જન્મ આશ્રી ૧૫ કર્મભૂમિ (પાય ભરત, પાય ધરવત, પાય મહાવિદેહ) ના હોય, સાહુરણ આશ્રી અકર્મ ભૂમિમા હોય, પણ પુલાકનુ હજુ થઇ શકે નહિ અને કેવળ સમુદ્ધાન આશ્રી સ્નાતક સર્વ લોકમા વ્યાપક હોય.

ભરત ધરવતના			મહાવિદેહના
કાળથી	-અવસર્પિણી કાળમાં	ઉત્સર્પિણી કાળમાં	નો અવસર્પિણી નો ઉત્સર્પિણી } કાળમાં
(૧) પુલાક	જન્મ-૩ ૪ આરામા વિદ્યમાન- ૩, ૪, ૫ આરામા	જન્મ-૨, ૩, ૪, આરામા વિદ્યમાન- ૩, ૪ આરામા	દુ ખમ સુખમ કાળ
(૨) બકુસ (૩) પ્રતિસેવણા કુશીલ,	જન્મ અને વિદ્યમાન અવગથાઆશ્રી ૩, ૪, ૫ આરામા	પુલાક માર્ક પણ સાહુરણ આશ્રી ખીજા કાળમા હોય.	દુ ખમ સુખમ કાળ પણ સાહુરણ આશ્રી ભગત ધરવતના અન્ય કાળમા હોય
(૪) કષાય કુશીલ	સાહુરણ આશ્રી અન્ય કાળમા		

(૫) નિમ્નથ	પુષ્પાક માફક ખજ સાદરણ આથી ભીળ કાળમાં દોષ	પુષ્પાક માફક ખજ સાદરણ આથી ભીળ કાળમાં દોષ	પુષ્પાક માફક ખજ સાદરણ આથી ભીળ કાળમાં દોષ,
(૬) સ્નાતક			

સ્વકાળ આથી—પુષ્પાકભાવ ન વ અતર્નુર્તુ સુધી છે બહુ પ્રતિભેદા કુશીલ અને ક્યામ કુશીલ ન એક સમય, ઉ દેહિજા પૂર્વ કોડ સુધી છે નિમ્નથ ન એક સમય, ઉ અતર્નુર્તુ સુધી છે સ્નાતક ન અતર્નુર્તુ ઉ દેહિજા કોડ પૂર્વ સુધી છે પછી સ્નાતક ન મોડ નાથ.

બહુ જીવ આથી—જુ પુષ્પાક અને જુ નિમ્નથ ન એક સમય ઉ અતર્નુર્તુ બહુ, કુશીલ અને સ્નાતક સર્વ કાળ છે છે.

ભાવથી—સ્નાતક, ક્યાક ભાવમાં જ દોષ નિમ્નથ ઉપરાંત ક્યાક સત્ત્વમાં દોષ નાશીના નિમ્નથ ક્યોપસમ ભાવમાં દોષ અજ્ઞા કોષક પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ ક્યાક અને કોષ અપેક્ષાએ ક્યોપસમ ભાવમાં દોષ (ક્યાક ભાવ વ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્યાક સમક્ષિ, ક્યાખ્યાત આરિ, અન્ત પરીત વીર્વ ક્યોપસમ ભાવ તે પહેલાં ચાર યાન, જુ દર્શન, સમક્ષિ હરિ, જોશા ચાર આરિ, ઉદ્દેશ જાનાદિ પાંચ લખી, પતિત વીર્વ પાંચ હરિઓ સમય, અન્ત ઉપાંચ પૂર્વેકિ બહુતર, સમય ભાવ, આત્માર્જની પદિમાં).

ચાર પ્રમાણની અપેક્ષાએ નિમ્નથ એરસે ચાર દીતે
નિમ્નથની સાબીતી (પરીક્ષા) થઇ શકે

આગમ પ્રમાણ નિમ્નથ—(૧) ક્યા તથા ભાવ પ્રગ્નિહ સંહિત તે નિમ્નથ (૨) પુષ્પાક બહુ, કુશીલ, નિમ્નથ, સ્નાતક એ પાંચ ભેદે નિમ્નથ (૩) અન્નિત, આત્માર્જ ક્યાખ્યા, ક્યા તે નિમ્નથ (૪) ક્યા, સ્વદરજી, ગુન્ન, પતિતધારા, જગમજાનધારા, અત્તરસ સ્વદરસ સિદ્ધાન્તસવારા, અજ્ઞા આચાર અરિતા તે ક્યા નિમ્નથ (૫) સામગ્રિક હોયસ્થાપનીય, અન્નિત વિદ્યુક, સુક્ષ્મસપ્તક અને ક્યાખ્યાત એ પાંચમાંના કોષખજ એક આરિજાળા તે નિમ્નથ (૬) પાંચ સુમક્ષિ જુ ગુસ્થિજાળા તે નિમ્નથ (૭) દો પતિપર્વ ધારક તે નિમ્નથ.

નિમ્નથના ગુણ

અસ્થિતના ગુણોનું કર્વન દેવકવમાં થઈ ગયું છે.

આત્માર્જના સાબીતના ગુણ ઉપરાંત ૩૬ ગુણો દોષ છે—પાંચ મહાજન, પાંચ સુમક્ષિ, જુ ગુસ્થિધારક પાંચ હરિય અને ચાર ક્યાખ્યા દેહનાર, યાન, દર્શન, આરિ, તપ, વીર્વ એ

પાંચ આચારના ૩૯ લેહા પોતે પાળે અને શિષ્યોને પાળતાં શિખવે; નવ વાડવિશુદ્ધ
બ્રહ્મચર્ય પાળે મુત્રોમાં આચાર્યનું અનેક રીતે વર્ણન છે જેમકે ૩૬ ગુણના ધારક આચાર્ય
થઈ શકે

- ૧ જાતિ સપત્ર માતૃપક્ષ નિર્મળ
- ૨ કુલ „ પિતૃપક્ષ નિર્મળ
- ૩ બલ „ કાળ પ્રમાણે ઉત્તમ સધયણ,
પગકમી
- ૪ ડંપ „ સમયતુરસ્ત્ર સસ્થાન, શરી-
રનો આકાર મનોજ
- ૫ વિનય „ ક્રોમળ, નમ્ર.
- ૬ જ્ઞાન „ નિર્મળ મતિ-શુભજ્ઞાન,
જેનેતર મતોના પણ જાણુ.
- ૭ દર્શન „ શુદ્ધ શ્રદ્ધા
- ૮ ચાગ્રિ „ શુદ્ધ આચાર
- ૯ લજ્જા „ દોષ સેવવામાં લજ્જા થાય
- ૧૦ લાઘવ „ ભડઉપક્રમણ અને કષાયથી
હળવા
- ૧૧ ઉચસી (ઓજ્જ્વી) પરિસહમાં ધૈર્ય ગમે
- ૧૨ તેયમી (તેજસ્વી) પ્રતિભાશાલી
- ૧૩ વચ્ચસી (વર્ચસ્વી) જાળમાં ન ફસાય
એવી ચતુરાઈવાળા વચન બોલે.
- ૧૪ જસસી (યજ્ઞસ્વી)
- ૧૫ જીય કોહિ ક્ષમાથી ક્રોધને જીતે
- ૧૬ „ માણે વિનયથી માનને જીતે.
- ૧૭ „ માયે સરજતાથી માયાને જીતે
- ૧૮ „ લોલે સંતોષથી લોભને જીતે
- ૧૯ જીધ્રિયે, ધ્રિયો વશ રાખે.
- ૨૦ જીયનિદે નિદ્રાને જીતે (અલ્પ નિદ્રા
લીએ), પાપને નિદે પણ પાપી ને ન નિદે,

- નિદ્રાની દગ્ધા કરે નહિ
- ૨૧ જીય પગ્સિહે
 - ૨૨ જીવિયાસ મરણ ભય મુક્કા
 - ૨૩ વય જ્યહાણે વન પાળવામાં પ્રધાન
 - ૨૪ ગુણોમાં પ્રધાન
 - ૨૫ કરણ સિત્તરીમાં પ્રધાન
 - ૨૬ ચરણ સિત્તરીમાં પ્રધાન
 - ૨૭ નિગ્ગહ જ્યહાણે અણાચરણનો નિષેધ
કરવામાં પ્રધાન
 - ૨૮ નિશ્ચય પ્રધાન દ્રવ્ય, નય, પ્રમાણાદિના
સુક્ષ્મ જ્ઞાનનો નિશ્ચય કરવામાં પ્રતીણ, ધંડ
કે રાજનિધિ ક્ષોભ ન પામે.
 - ૨૯ વિદ્યા પ્રધાન
 - ૩૦ મત્ર પ્રધાન
 - ૩૧ વેદ પ્રધાન
 - ૩૨ બ્રહ્મ પ્રધાન બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં તથા
પરમાત્માનો અનુભવ કરવામાં પ્રધાન
 - ૩૩ નય પ્રધાન
 - ૩૪ નિયમ પ્રધાન અભિગ્રહના નિયમો,
પ્રાયશ્ચિતની વિધિના જ્ઞાતા
 - ૩૫ સત્ય પ્રધાન
 - ૩૬ શૌચ પ્રધાન પદ્મીયોગ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરે
અને પાપ ૩૫ મેલ ન રાખે.

૧) આચાર્યશ્રી ૮ સપદાના ૩૨ શ્લોકો સંખ્યા ૪ વિનય મળ્યા ૩૬ મુદ્રાણા હોય.

૧ આચાર્ય શ્રી પદા પાંચ આચાર પાળે,
તેના ૪ શ્લોક -

- (૧) ૫ મહાવ્રત, ૫ સમિતિ, ૩ ગુહી
- (૨) મહત્ત્વ ગુણ સપત્ત
- (૩) નમસ્કર્મી નિહાર કરે
- (૪) સૌમ્ય (નિર્વિહારી) અન્નચળ)
મુદ્રાવાળા

૨ સુત્ર સપદા તેના ૪ શ્લોક

- (૧) સુત્ર પ્રધાન જે કાળે જેલ્યા સુત્ર
હોય તે સર્વના રાક્ષા
- (૨) આત્મપરિક્ષિત, પરિક્ષિત નાથી નિમજ્જ
રાખી શકે
- (૩) ઉત્સર્ગ અને અપચાર આર્તમાં કુલજા
- (૪) સ્વ સમય અને પર સમયમાં ધ્યુ

૩ શરીર સપદા

- (૧) પેશાના પ્રત્યક્ષ પ્રભાસે શરીરની
લગાડ
- (૨) બેઠ રહિત (લીન કે અપિક) અન્ન
રહિત, કુષોદ્રા અન્નચે ન હોય, ૨
આર્તગ્રસ્ત હોય
- (૩) સપૂર્ણ ઉપવેશ
- (૪) ૬૬ મેષવસ્ત્ર-તારવેદ્યારાત્રિમાં બાંધે નહિ

૪ વચન સપદા

- (૧) પ્રવ્રત વચન, (૨) મુદ્રા (૩) અના-
મિત કેળવેલો વ્યવહાર નહિ, (૪)
મુદ્રા (ગણ વચન)

૫ વાચના સપદા

- (૧) ભેગો પાત્રી પોષિતા પ્રભાસે જાન
આપે
- (૨) પ્રણિત પત્ની શરે એકમ અને
એવી રીતે જાન આપે
- (૩) નિરચા પશિતા આચાર્યનાત્વ
જેવા ક્ષિપ્તને નત્તરી લગ્નથી તૈયાર
રાખે
- (૪) નિર્વાહકાલ પેશા સન્દેશમાં અર્થ બંધો
જેવા સરળ સન્દેશી વાંચના આપે

૬ મતિ સપદા અગ્રહ, હ્રદય, અગ્રાસ અને
પાસ્વા મુક્ત અગ્રાસ ચાર મુદ્રાના પશુ
૭ પ્રવેશ સપદા પર પ્રવહાઓને છત્વામાં
કુલજા તેના ૪ શ્લોક

- (૧) શકિત જ્ઞાન પ્રતિષ્ઠાની શક્તિ
નક્ષી લીએ
- (૨) પુરુષ જ્ઞાન પ્રતિષ્ઠાની ક્યા મળે
છે તે નક્ષી લીએ અન્ન તેનાજ
સન્દેશી લખાવે
- (૩) કોત્ર જ્ઞાન ભોડોનો સ્વભાવ નક્ષી
લીએ કે તેના ક્યા પશુમાં દોરવાજ
નક્ષ તેના છે
- (૪) વસ્તુ જ્ઞાન, સાગ વગેરે અર્થચારીનો
સ્વભાવ બંધો

૮ સમક સપદા

- (૧) અણુપ્રેમ: કુર્મજ, ગીતાર્થ તાસ્વી,
શમી, સાધુઓનો નિર્વાહ ક્યા જેવા
શરે આત્મમાં રાખે

(૨) સ સક્રત્ સમય પર કામ આવે એવા પાટ, પાટલા, પરાઇ, વ. નો સગ્રહ રાખે.

(૩) ક્રિયા વિધિ જે કાળમાં જે ક્રિયા કરવાની હોય તે કાળમાં તે ક્રિયાના ઉપયોગી સાધનોનો સગ્રહ રાખે

(૪) શિષ્યોપ સગ્રહ શિષ્યોને વ્યાખ્યાન દાતા, વાદી, વિજયી વૈયાવચ્ચી વગેરે યોગ્યતા પ્રમાણે બનાવી તૈયાર રાખે

ચાર વિનય,

૧ આચાર વિનય (૧) સયમ સમાચારી (૨) તપ સમાચારી, (૩) ગુણ સમાચારી તપસ્વી, જ્ઞાની, નવ દીક્ષીતનું પ્રતિલેખનાદિ કાર્ય પોતે કરે, બીજા પાસે કરાવે, (૪) એકાકી વિહાર સમાચારી.

૨ શ્રુતવિનય (૧) ભણે ભણાવે, (૨) અર્થ ધરાવે, (૩) જ્ઞાનના અધિકારીને જ્ઞાન આપે

(૪) આરબેલ સુત્ર પૂર્ણ કરાવી બીજા ભણાવે

૩ વિદ્યેષ વિનય, (૧) મિથ્યાત્વીને સમજાતી બનાવે. (૨) સમજાતીને ચારિત્રી બનાવે (૩) સ્થીરી કરણ કરે. [૪] નવા સમજાતી, નવા ચારિત્રી બનાવી ધર્મ વૃદ્ધિ કરે

૪ દોષ પરિધાન વિનય, દોષોનો નાશ કરે કરાવે દોષના અવગુણ અને ગુણની શક્તિ બતાવી દોષનો નાશ કરે અને ગુણોમા સ્થાપન કરે.

[૧] ક્રોધ પરિધાન.

[૨] વિષય „

[૩] અન્ન „ રસ લોલપીને તપ કરતા શિખવે.

[૪] આત્મદોષ પરિધાન.

ઉપાધ્યાયમાં સાધુના ગુણો ઉપરાંત ૨૫ ગુણો હોય છે—આ પાંચમા આરાની અપેક્ષાએ ૧૧ અગ અને ૧૨ ઉપાગ ભણે ભણાવે, ચરણ સિત્તરી અને કરણ સિત્તરી પાળે સમુચ્ચય અપેક્ષાએ ૧૨ અગ ભણે ભણાવે, ૨ કરણ સિત્તરી ચરણ સિત્તરી યુક્ત, ૮ પ્રભાવના યુક્ત, ૩ યોગ સમ્યગ્ માર્ગમા પ્રવર્તવે.

સાધુજીના ૨૭ ગુણ—૫ મહાવ્રતયુક્ત, પાંચ ઇન્દ્રિય વશ રાખે, ચાર કષાય છોડે, મન વચન કાયાના યોગે એ ત્રણ એક સરખા સમ્યગ્ માર્ગમાં ચાલે, ૩ ભાવ, કરણ અને યોગ સત્ય હોય, ૩ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સપન્ન, ક્ષમાવત્ત ગૌરાગ્યયુક્ત, વેદનો (દુષ્પ સુષ્પ) મા સમભાવ, શ્રુત્યુભય રહિત

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નિગ્રંથ—જેની પાસે રજોહરણ, ગુચ્છો અને માત્ર હોય, કલ્પ પ્રમાણે વસ્ત્ર પહેરેલા હોય, સુખ વસ્ત્ર હોય, ઉઘાડે મોઢે ન ખોલે, પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયરા, વનસ્પતિ અને હાલતા ચાલતા જીવમાના કોઇ પણ જીવની હિંસા ન કરે, જીંદુ ન ખોલે પૌદ્ગલીક સુખ મેળવવાનો ઉપદેશ ન આપે, મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ આપે, અણુદિધેલન લીએ, મૈથુન ન સેવે, પરિગ્રહ ન રાખે, ક્રોધ, માન, માયા, લોભને રશુલ ક્રમમા જાહેર ન કરે પણ યથાશક્તિથી જીને, તેવા ગુણ જેનામાં દેખાય તે દેખીતી રીતે સાધુ નિગ્રંથ સાખીત થાય છે અને ગુરૂ કૃપા યોગ્ય છે

અનુમાન પ્રમાણ નિગ્રંથ—જે નીચે જોઇએ હજવે હજવે ચાલે છે, ખાસ કાગણ વગર ખોલતા નથી, બારીકાથી તપાસ કરીને જુદે જુદે ઠેકાણેથી થોડા થોડા નિર્દોષ આહાર ખાણી લઇને

દાસદિત જ્યુ મેળના અણ્ણેખના ખાચ છે વગ પાન વગેરે મધુ સામ્યોત્તી જેલ પુછ સે છે અને મુઠે છે યુદ્ધ મળખો વગેરે રાખતી રીકે છે પેલાજ અણ્ણેખનાં પાનનાં ફરી છુટા છુટા થોડો થોડો અણ્ણે જમીન ઉપર નાખે છે, જનકમાં અણ્ણે જરૂર છે વગર મળ્ણે દાવજ ચાલતા નથી કે મોલતા નથી અને ખાનમાં વધારે વખત કારે છે એ સાવતી સાધુ છે એમ અનુમાનથી સાબીત થાય છે.

ઉપમા પ્રમાણુ નિર્ણય—સર્વ જ્વત, અગ્નિ, સ્ફુટ, આકાશ, રથ, જગદ, વગ, પત્ની, કમળ, સર્વ ખવત એ ૧૨ વસ્તુ તે દરેક સાત સાત બોધ સાધુ ઉપર મુજુ રૂપે ઉપમાથી ઉચ્ચ છે સર્વ મળા ૮૪ ઉપમાં થાય તેમાં લાલુ લખાણુ થાય પણ ઉપમા નિર્ણયમાં કલ્પ વસ્તુ નેત્રે તેવી થોડી ઉપમા અધિ જતાની છે—

સર્વની ઉપમા

એમ સર્વ ઉદરે જનાવેલ જ્વમાં રહે તેમ સાધુ જીતમ મારે જનાવેલ મહાત્મમાં રહે.

અવધન મુળનો સર્વ પોતાનુ કોર થાણુ ન ખેત્રે તેમ વખત કલ્પ બેઠાણથી વિશે સધુ ફરીતાર ન મળ્ણુ કરે.

સર્વ સીધી મતિ કરે તેમ સાધુ મોલ્ણના માર્ગમાંજ રહે.

સર્વ કાંટાથી રે તેમ સાધુ દોષ રૂપી કાંટા (ખાસ કરીને જ્યુ લક્ષ્ય)થી ડરે.

પર્વતની ઉપમા

જ્વત વાયુથી ન કમ્પે, સાધુ પરિસહથી શોક ન પામે.

જ્વતમાં સુનાની ખાલો દોષ તેમ સાધુમાં યાનાદિ જ્યુ સુનો દોષ.

અગ્નિની ઉપમા

અગ્નિ ઉપમાથી ન ધરાય, સાધુ મુજુથી ન ધરાય, અગ્નિ ક્યારે નાથે, સાધુ તપથી કમ નાથે, મિથ્યાવચ્છથી અધકાર ક્યારનો નાથ કરે, અગ્નિ ક્યારે રૂપી સુવર્ણને ઉપેક્ષ રૂપી લાવથી નિર્ભય કરે, સિંચ ખાવક વગેરે કામા પાત્રને લાલેણથી પાકા કરે.

સમુદ્રની ઉપમા

સમુદ્રની જેમ સાધુ રજરિ દોષ, સ્ફુટ માઝ ન મુઠે (પૃથ્વીને મેળા ન ફાંચે) તેમ સાધુ તિર્થ કમ્પી આગા ન ઉચ્છે, અગ્નિ રૂપી પાન કિંમોના ખાજખાજ (વીન ક્યાર)થી શોક ન પામે સ્ફુટ સુનોની ખાજ, તેા સાધુ સુવેલી ખાજ.

આકાશની ઉપમા

આકાશની માફક સાધુનું મન નિર્ભળ છે, નિરાલસ છે (ગૃહસ્થના આશ્રયની જરૂર નથી.) આકાશ અનંત દ્રવ્યને અવગાહના આપે છે સાધુ અનંત ગુણોને ધારણ કરે છે આકાશ શસ્ત્રથી છેદાતુ નથી, સાધુ દોષથી ચરિત્રને છેદતા નથી.

પવનની ઉપમા

અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરે, અનેક દિશામાં વિહાર કરે વૈરાગ્ય કે શીતલતા લહેરથી વિષય કષાયરૂપ તાપને નિવારિને શાંતિ ફેલાવે, દ્રવ્ય ઉપાધિ અને કષાય ભાવથી હળવા રહે

વૃક્ષની ઉપમા

વૃક્ષ ઠંડી તડકા સહન કરીને આશ્રિતોને ઠંડક આપે, સાધુ પરિવહ સહન કરે પણ જીકાયના જીવનું રક્ષણ કરે. વૃક્ષ મુસાફરોને આધારભૂત છે, તેમ સાધુ ચાર ગતિમાં રખડનાર જીવને ધર્મ ઉપદેશથી આધાર આપે છે વૃક્ષ ગમે તે ભોગે સ્વચ્છાન ન છોડે તેમ સાધુ ઉત્કૃષ્ટ પરિસહમા પણ સયમ રૂપી સ્વચ્છાન ન છોડે

ભ્રમરની ઉપમા

આહાર પાણી ગ્રહણ કરતા, દાંતાર રૂપી ફૂલને ફુલ ન ઉપજાવે ધણા ફૂલોરૂપી ધરોથી થોડો થોડો આહાર લઈ અપ્રતિબદ્ધપણે વિચરે બોલાવ્યા વગર ઓચિંતા ગૃહસ્થને ઘેર સિક્કા માટે જાય.

મૃગની ઉપમા

અદાર પાપ રૂપી સિંહથી ડરે રોગ થાય ત્યારે દવા ન કરે, એક ચ્છાને રહે કોઈને શરણું ન જાય, રોગથી મુક્ત થયે અપ્રતિબદ્ધ વિહારી થાય.

પૃથ્વીની ઉપમા

સર્વ પ્રાણુભૂત જીવ સત્ત્વના આધાર ભૂત, બોધિ બીજની ઉત્પત્તિના કાગણુભૂત, અન્યના સયોગથી થતા કલેરા રૂપી કાદવનો નાશ કરે છે

કમળની ઉપમા

કામરૂપ કાદવ અને ભોગરૂપ પાણીથી વિશ્ન ન થાય, તીર્થ કમ્બી આનારૂપ સૂર્યની સન્મુખ રહે ઉપદેશરૂપ સુગંધથી ભગ્ય જીવને સુખ ઉપજાવે

સૂર્યની ઉપમા

જ્ઞાન પ્રકાશથી મિષ્ટાત્વ અને અજ્ઞાન રૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર્ય સદ્ગુણો ભેદો રૂપી મિષ્ટોત્પત્તિ ચાર તીર્થરૂપ સંતોમાં શામે છે. સમ્યક્ દર્શન આદિ ગુણોના તેજની પાખડી આગીઆ કરેલા તેજન છુપાવે છે.

નિમ્નચોત્ત સેક અસેદપત્ર

સર્વ નિમ્નચોત્ત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે તેથી સનત્સની અપેક્ષાએ અસેદપત્ર છે. સનત્સની તાસત્ત્વ (ગુણ સ્થાન ભેદ) તથા ક્રિયા પગાવવાની અને જ્ઞાન આપવાની અપેક્ષાએ નિમ્નચોત્ત ભેદો છે. સર્વ વ્યવહારિક નિમ્નચો સાધુ છે. ગુણ અને ક્રિયાની શુદ્ધતાની તાસત્ત્વના કરે કારણેથી અસ્થિત, અત્યારે ઉપાધ્યાય કરે ભેદો છે અસ્થિતમાં દેહાત્વ અને ગુણાત્વ અને છે. આક્રમ નિમ્નચોત્ત ગુણાત્વ છે. આત્માર્થ જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા પગાવ છે, તેથી તેનું પદ ઉપાધ્યાયની નધારે છે.

આ પ્રમાણે નિમ્નચોત્ત વ્યવસ નક્કી તેમને ઝડ તરીકે સ્વીકારવા તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ સાધન છે.

અસ્થિતને દેવ તરીકે ઓળખ્યા, નિમ્નચોત્ત ગુણ તરીકે નક્કી હવે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ ત્રીજું સાધન “પર્મ કેવળીનો સત્ય” તેનો પરિચય કવે નોંધે.

પર્મ કેવળીનો સત્ય

તમેવ સુખ્ય નિમ્નચોત્ત નિર્નિવેદિ પવેપ્રમ

દેવ તત્ત્વ અને ગુણાત્વ સમજવાની સાથે, સમ્યક્ જ્ઞાન પામવને માટે, એવો નિર્ણય થયે નોંધે કે કેવળી સમજાને ક્યું તે સત્ય છે અને સહા વગર છે. અભ્યાસ અને શુદ્ધિની આખીને કાને કેટલાક પાર્થિક સ્તરો ન સમજાય તે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય એમ વિચાર્યું નોંધે.

ફિનાદારની અભ્યાસમાં નેતાં જાતી થાય છે કે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ અત્યુક હવેની આજ્ઞા થઈ શકતા નથી ત્યારે સ્વદ સમાન વિદ્યાગ સમાન જવાને સ્વધી રતિ સમજાય તે જત્યા એવ નથી માટે સ્વજ્ઞાનથી વિચરિત શુદ્ધિ જાગવાને પ્રવળ ઊઠી હવે “તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય” એવું એવ પાસ્યું હતું બાળકની છે.

મનિ, મુન, અપિ અને મનસ્વીવને ચાર જ્ઞાનવાળા ભણેવ દત્ત તીર્થકરે દિવા લીધેવ તેવા ખાં, કેવળાન અને તીર્થકર પદ પામ્યા બધે ઉપેક્ષ આપ્યા નથી અને તીર્થની પાખડા કવ્યા નથી, તે ઉપરથી સાતીન થાય છે કે સત્ય અને શુદ્ધ પર્મ, કેવળી સમજવાન વિવાય કોઈ પ્રકારથી શકે નહિ.

તેથી કેવળજ્ઞાન વગરના ઉપદેશકોએ કેવળીના વચન અનુસારજ અક્ષરે અક્ષર ઉપદેશ આપવો જોઈએ અને ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ ગમવો જોઈએ કે જેથી કેવળીના માર્ગથી જરા પણ ઓછું અધિક કે વિપરીત ઓછી ન જવાય અને ધર્મની ઇચ્છાવાળાએ કેવળીના માર્ગ સિવાય કોઈપણ માર્ગની ઇચ્છા કરી નહિ જોઈએ એક ભૂતવાળો ધર્મ અનત સસાર ગમડાવી શકે છે તેથી મોક્ષાર્થી માટે તે ધર્મ નથી.

જિન શબ્દ ધર્મને જો જણાય છે અને જૈન શબ્દ ધર્મને જીતનાર છે તેમને ઉદ્દેશીને છે તે આત્મ ધર્મ છે કોઈકોમ, સમ્રાટ, જાત કે વાડાના શબ્દો નથી. દરેકને જૈન થવાનો અધિકાર છે અને દરેક જૈનને જિન ભગવાન થવાનો અધિકાર છે પણ તે થવાની સત્તા અને જોગવાઈ જોઈએ, ધર્મ તત્ત્વનો નિર્ણય કરવા માટે કેટલાક મુદ્દાઓ તપાસવા જોઈએ

વ્યાખ્યા—ધર્મ શબ્દ ધૃ ધાતુમાંથી નિકળ્યો ધૃ=ધરતુ, પકડવું, કદી ન છોડવું આ સંબંધ સયોગ સંબંધ નથી પણ તદ્દ રૂપ સંબંધ છે ત્યાં પ્રથમ ઉપજે કે કોણ કોને કાયમને માટે ધરી રાખે છે? જવાબ આવે છે કે દ્રવ્યો પોત પોતાની જાતિના ગુણ (સ્વભાવને, છોડતા નથી અને ગુણ દ્રવ્યને છોડતા નથી.)

લોક છે જાતના દ્રવ્યોથી ભરેલો છે કેટલાક ગુણો જેમ કે અગ્નિત્વ, ઉત્પાદ, વ્યય ધ્રુવ વગેરે છે અને જાતના દ્રવ્યોને આમાન્ય રીતે લાગુ પડે છે, પણ કેટલાક ખાસ ગુણો અમુક દ્રવ્યમાજ હોય. જેમકે—

૧. ચલણ સહાય ગુણ ધર્માસ્તિકાયમાં જ હોય.

૨. ચિત્તર સહાય ગુણ અધર્માસ્તિકાયમાં જ હોય

૩. અવગાહના દાન આકાશાસ્તિકાયમાં જ હોય

૪. વર્તના (સમય પછી સમય, અહોરાત્રિ પછી અહોરાત્રિ, માસ પછી માસ, વર્ષ પછી વર્ષ, સાગરોપમ પછી સાગરોપમ. કાળચક્ર પછી કાળચક્ર—આવા પ્રકારની વર્તના) કાળમાજ હોય

ખીજા દ્રવ્યોની વર્તનાનું નિમિત્ત કારણ પણ કાળ છે

આ ચાર દ્રવ્યો પોતાના મૂળ સ્વભાવમાજ રહે છે

૫. પુદ્ગળ પુદ્ગલ=પુરાવું, મળવું, એકઠું થવું, ગળેગળી જવું, વીખગાઈ જવું, જુદું થવું, એકઠું થવું ને જુદા થવું તે ગુણ પુદ્ગળનો જ હોય આ અર્થ પ્રમાણે પુદ્ગળ પોતાના સ્વભાવમા રહે છે, પણ અવિભાજ્ય પુદ્ગળ તે પરમાણુ પુદ્ગળ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપે કાયમ માટે રહી શકતું નથી. રક ધમા આવે અને જાત તે અપેક્ષાએ પુદ્ગળ પોતાના મુળ સ્વભાવમા રહી શકતું નથી, પણ વિભાગ શાઓ ધાતુ કંઈ છે

૧ છવઃ નક્ષત્ર (માન)-દેખતુ (દર્શન) કૃત્યોત્ત્ર આત્મ પરિક્ષિત (દ્રષ્ટિ), સુખ, વીર્ય (સક્તિ)-એ સુલો છવમાન હોય. છવો સપૂર્ણ રીતે મૂળ શુદ્ધ સ્વભાવમાં રહી રાક્ષા નથી તેનું કારણ કર્મ છે કર્મવાળા છવો સસારી છે કર્મને કાઢી સસારી છવો પૌરુષવીર સુખનું ખતો ખતુભાવ કરે છે

છવના સ્વભાવની શુદ્ધતા અશુદ્ધતાની તારતમ્યતા ચોક્કસ અવસ્થાન દ્વારા જણાતી સમ્યક છે

વિજ્ઞાત-વિજ્ઞાતી-અશુદ્ધ જ્ઞાવાળા સસારી છવમાંથી શુદ્ધ સ્વભાવ (નિમ્મલ ધર્મ-મોક્ષ) સિદ્ધ સ્વરૂપમાં આવ્યા માટે જે આશયન છે તે પડે છે તે વ્યવહાર ધર્મ સાધન ધર્મ મોક્ષમાર્ગ કેવળીનો જ્ઞાતવેશ ધર્મ છે કે જેનો અધિ નિર્ણય કરવાનો છે

નિમ્મલ ધર્મ ધ્યેય, લક્ષ્યનિદુ, હેતુ છે વ્યવહાર ધર્મ આશયન-આશય-પાલન રૂપ છે વ્યવહાર ધર્મને યોગ્ય જ્યાં માટે સમ્યક્ દર્શનની જરૂર છે જે યોગે અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે

એટલે વ્યવહાર ધર્મના અવસ્થાન ૪ થી ૧૪ છે જે કે કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્ષાયક સમક્ષિત, શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ અને જ્ઞાત આત્મિક સક્તિ રૂપી નિમ્મલ ધર્મ ૧૩ એ અવસ્થાને કેવળી ભજવાનને પ્રમદ થાય છે ખરું જ્ઞાત આત્મિક સુખ અને સપૂર્ણ શુદ્ધ અવ્યય સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રમદ કરવાનું આપી શકે છે. તેથી ૧૩ એ અવસ્થાને વ્યવહાર અને નિમ્મલ ધર્મ બન્ને હોય છે.

કેવળીના ધર્મની ઉત્તમતાનું પ્રમાણ

તે ધર્મ નિમ્મલ પ્રવચન છે. માલ, મિત્રતા, ધન, સગા સબંધી વગેરે સસારી નબળા અને ત્યજ દોષ દોષ વગેરે આધ્યાત્મિક બંધનથી રહિત તે નિમ્મલ પ્રવચન છે.

પ્ર = પ્રાર્થ મેટુ પ્રેમ:-

- (૧) કેવળજ્ઞાનથી સપૂર્ણ રીતે જેમણે કલ્પ સ્વરૂપ, વસ્તુ યોગ્યથી વાળામાં ઉપાદેય વચન
- (૨) પત્રીસ પ્રકારની વાણીના અતિશયની અવસ્થા સ્થ કલ્પન કરનાર વચન
- (૩) કાવળને માટે કર્મ સસારી છવના દુઃખને નાશ કરનાર ખરમ વિનાશક વચન
- (૪) પતિત, શુદ્ધ, રોગરહિત વચન

આ ચાર પ્રકારે મેટુ વચન તે નિમ્મલ પ્રવચન છે. તે ધર્મ સુખ છે, કર્મ અશોધી કર્મ છે અસંજયવળીનો એક ખરું જાણ નથી, કર્મ અગ્રી અગ્રેયા (સ્વાસ્થ્ય) થી સુખ સ્થાપિત થાય છે. સસારી ધર્મ નામે આશય કર્મ આ આર્થયોમાં નય અને પ્રવચનથી અનુભવ પ્રવચન સામીન કરનાર વચન ૮.

કેવળીનો પ્રરૂપેલ ધર્મ સર્વ વિદ્યા તથા સામાન્ય વિશેષ બેદાથી સપૂર્ણ છે, ન્યાયયુક્ત છે. સામાન્ય ન્યાય શાસ્ત્રોના અતથી દૂર જઈ ને ઉત્કૃષ્ટ ન્યાય આપે છે સામાન્ય ન્યાય ખુનીને કાસીએ ચડાવીને વેરતી પરપરા વધાડે છે કેવળીનો ધર્મ ખુનીને સુધારીને આત્માના વિકાસ અત્યે દોરે છે, અને મરણાતિક પરિસહ સહન કરનારને આધ્યાત્મિક શ્રેણીમાં ઉતારીને પરમાત્મપદ આપે છે

તે ધર્મ સમ્યક પ્રકારે શુદ્ધ છે એટલે આત્માની સર્વથા શુદ્ધિ કરી શકે છે, સદેહ કપટ અને પૌદ્ગલીક ધ્વજાકપ કટાને ખેચી કાઢે છે, આત્માના સર્વ પરમ અર્થ [સુખ] સિદ્ધ કરવાનો માર્ગ છે, સર્વ કર્મ વગેરે બધનોથી છુટવાનો માર્ગ છે સર્વ કર્મ અને કાર્યનો અન લાવવાનો માર્ગ છે, સસારના તાપને શાત કરીને શિતળતા ગરમ શાતિ આપનારો માર્ગ છે યથાતથ્ય નિ સદેહ માર્ગ છે, આધિ વ્યાધી, ઉપાધિ વગેરે સર્વ દુ ખોને નાશ કરનાર માર્ગ છે

કેવળીના કહેલા ધર્મમા રહેલા જીવો સિદ્ધ થાય છે, સર્વ પદાર્થને જાણનાર થાય છે સર્વ કર્મથી મુક્ત થાય છે જન્મ જરા મરણના દુ ખથી છુટીને શિતલી ભૂત થઈ ને પરમ શાત સુખ અનુભવે છે, સર્વ દુ ખોનો કાયમને માટે અત કુટે છે

સમ્યક દર્શનવાળા જીવ તે ધર્મની શ્રદ્ધા ગણે છે અને ખીજને સમજાવે છે, પ્રતિતી- નિશ્ચય-ખાત્રી કરે છે અને ખીજને નિશ્ચય કરાવે છે, ધ્વજાપૂર્વક આત્મજ્ઞાન અનુભવ કરે છે અને ખીજને તેમ કરવાની ધ્વજા ઉત્પન્ન કરાવે છે, તે ધર્મને અપેક્ષે છે, પાળે છે, સર્વ પ્રકારે પાળે છે અને ખીજને અપેક્ષા છે વિશેષ રીતે પાળાવે છે

તે કેવળીના ધર્મમા ઉપયોગ સહિત ઉદ્યમ કરવો દોષરહિત સર્વ રીતે આરાધના [સાધના] કરતી વિરાધનાથી નિવર્તવું [પાછા હાંપવું] કે જેથી પરમપદ મળે.

સસારી જીવમા સર્વથી વધાડે કનિષ્ઠ દશા મિથ્યાત્વની છે તેમાથી છુટી વ્યવહાર ધર્મ પાળી નિશ્ચય ધર્મમા જવું છે માટે ત્રણે દશાના આશિક સ્વરૂપને મુકાબલો કરવો સુગમ પડશે.

મુદ્દા	મિથ્યાત્વ (આત્માના ગુણો વિભાવ દશામા)	વ્યવહાર ધર્મ	નિશ્ચય ધર્મ સ્વભાવ ધર્મ
જ્ઞાન	અજ્ઞાન (જે જ્ઞાન સકામ નિર્જગને હેતુ નથી તથા મિથ્યાત્વ મુખ્ય છે તે અજ્ઞાન છે)	૧ ૨ મતિજ્ઞાન, સત્ત્વજ્ઞાન=શ્રુતજ્ઞાન (અવધિ જ્ઞાન અને મન પર્યાવ જ્ઞાન, કેવળ જ્ઞાનના હેતુભૂત નથી)	કેવળજ્ઞાન (સર્વ જ્ઞેયોનું સાકાર સ્વરૂપ જાણવાનું સપૂર્ણ જ્ઞાન)

દર્શન	દેખતું	વસ્તુની સામાન્ય સત્તાનું સ્વરૂપ બતાવનાર દર્શન	નિરાકાર દેવતા દર્શન
દ્રષ્ટિ	તત્વમાં ખોટી માન્યતા પૌણ્યથી વસ્તુને પેલાની માનવી	સમ્યક્ દર્શન	સાચક સમર્થિત
આરિત્ર	કુઆરિત્ર, અસત્ય સકામ નિર્ગરા વગની ક્રિયા	સમમાસત્ય પાંચ આરિત્ર	આત્મ અસ્યોમાં સ્વાભાવિક પત્તિકૃતિ
તપ	બાળતપ	સકામ નિર્ગરા	જાગર નથી
વીર્ય	કુવીર્ય	પરીત વીર્ય	અનત આત્મિક શક્તિ
સુખ	પૌણ્યથી સુખ કુખનો અનુભવ અને તેમાં ઉપર અનિર્ણય સુધિ	આત્મિક સુખનો અસ્યો અનુભવ પૌણ્યથી સુખ કુખમાં સમભાવ	અનત આત્મિક સુખ

વ્યવહાર ધર્મોના ભેદ

૧ એક કોઈ—

(૧) સૈમેથી અવગણ, અસ્તુતાન ૧૪ અદિ આત્મ અનુભવમાં અવગત લીનતા છે મુક્તિ આનંદો એથી વાગે એકાદી તેમણી તેઓ એકાદ એક અદિ નિમ્ન ધર્મની અપ્પત્તા છે કરીતમાંથી કુટા પડ્યાની કીચાપ્પત્તો ન વ્યવહાર છે.

(૨) સમેથી પ્રેમની મુ. ૧૩ અનત જ્ઞાન-દર્શન તથા વચાઅપ્પત્તિ, પરીત વીર્ય અનત તપ અદિ જલ નિમ્ન ધર્મની અપ્પત્તા છે અને મોગ પ્રત્યેક નેટ્યો વ્યવહાર છે.

(૩) એકત્ર વિદ્યા અવિચાર મુ. ૧૨ કુલુટ સ્ત જ્ઞાન વચાઅપ્પત્તિ આરિત્ર, અનત તપ અને પરીત વીર્યની એકતા.

(૪) જમજ્ઞ વિદ્યા અવિચાર મુ. ૮ થી ૧૧ આરિત્ર, તપ વીર્ય સમીત જ્ઞાન દર્શનમાં ઉપેક્ષા.

(૫) ધર્મ આત્મ-મુ. ૭ તપ (જ્ઞાન દર્શન અને આરિત્રમાં ઉપેક્ષા સદિત).

૨ બે ભેદ—

[૧] જ્ઞાન અને ચારિત્ર, [દર્શન જ્ઞાનમાં અતર્ગત થાય છે, તપ અને વીર્ય એ બંને ચારિત્રમાં અતર્ગત થાય છે]

[૨] આગાધર્મ [સમક્રિત] અહિંસા શ્રાવકના બાગ વ્રત અને અણગાધર્મ (પાત્ર ચારિત્રમાંથી એક ચારિત્ર, પાત્ર મહાવ્રત સાથે)

૩ ત્રણ ત્રણ ભેદો

[૧] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર [તપ ચારિત્રમાં અને વીર્ય એ ત્રણમાં અતર્ગત થાય છે] વીર્યની જરૂર ત્રણે ભેદમાં હોય છે અને ત્રણેના આચરણથી તપ થાય છે

[૨] અહિંસા, સયમ, તપ, અહિંસામાં અહિંસા ભાવની મુખ્યતા પૂર્વક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપ વીર્ય સર્વ આવી જાય છે, સયમમાં મુખ્યતાથી ચારિત્ર આવે છે.

[૩] આચાર્ય ધર્મ, ક્રિયા ધર્મ અને દયા ધર્મ

અહિંસાનું વિવેચન

તેનું પર્યાયવાચક નામ દયા તેના ભેદ—

[૧] સ્વદયા—પોતાના આત્માને કર્મબંધનથી બચાવવો તે. ‘ સર્વ ’ કર્મબંધનના પાત્ર કારણેના ત્યાગ કરવાથી, સમક્રિત, વિગતી, અપ્રમાદ, સમભાવ, અયોગીપણું નીપજે છે .

[૨] પરદયા—પારકા જીવનું દ્રવ્યથી રક્ષણ, ભાવથી અનુકંપા અથવા સમભાવ અને પગલિભાવના એટલે “ સર્વો જીવ કર્ત્ત્વં શાસન રશી ” એવી ભાવના

(૩) વ્યવહાર દયા—સાધુ અને શ્રાવક, જીવોનું રક્ષણ કરે તે.

(૪) નિશ્ચય દયા—સંપૂર્ણ સર્વ, સિદ્ધ સ્વરૂપ, આત્મરમણતા

(૫) દ્રવ્ય દયા—જીવને માગવો નહિ તે.

(૬) ભાવ દયા—બીજાનો જીવ પોતાના જેવો જાણવો, સમભાવ.

ઉપરના ખુલાસાથી અહિંસામાં જીવજીવનું જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય સર્વ આવી ગયું

સયમ=સમ્યક્ પ્રકારે યમ યમ=નિયમ. તેમાં પાત્રયમ=પાત્ર મહાવ્રત, પાત્ર ધ્વજ પર અકુશ (ગુપ્તી) ચાર કપાય પર અકુશ એટલે સયમમાં ચારિત્ર આવી ગયું બીજી રીતે પાત્ર ચાવર, ત્રણ વિગલેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય જીવનું રક્ષણ અને અજીવ આશ્રી સયમ (રાગદ્વેષનો અભાવ), જતના માટે નિરીક્ષણ, સ્વધર્મોનું રક્ષણ અને પાપીની ઉપેક્ષા (મધ્યસ્થભાવ), પ્રમાર્જના, પાશ્વિકવણીયા, મન-વચન-કાય સયમ

(૪) ચાર ચાર કોટ

(૧) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ (વીર્ય ચારેમાં અતર્જત થયું)

(૨) જ્ઞાન, શીષણ, તપ, કાવ. (આ ચારેમાં જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અતર્જત થયું શકે છે.)

જ્ઞાન-(૧), અભયજ્ઞાન, અદ્વિત્ય સ્વ અદ્વિત્યા અને પર અદ્વિત્યા વચ્ચે અદ્વિત્ય (દયા)ના બેદો લાગુ પડે છે. (૨) જ્ઞાન જ્ઞાત્રી જ્યોતે “ગિત્ત સાસન સ્તી” જનાવાય છે. (૩) સુધન જ્ઞાન-સયમ નિર્જરાના હેતુરૂપ છે શિષણમાં સીધ, ચારિત્ર આવી શકે છે.

(૫) પાંચ પાંચ કોટ ધર્મ

(૧) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને તેના આચારના ૩૬ બેદ.

(૨) ઉત્થાન, કમ્પ, બળ, વીર્ય પુરુષારથનાં ૫૦ પાંચ વીર્યના બેદોનો ૬૪ બાળમાં ઉપયોગ કરવો કે અક્ષય શુદ્ધિમાં, મોક્ષ માર્ગમાં, જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર તપમાં.

(૩) પાંચ મહાવ્રત (૪) પાંચ ચારિત્ર.

(૬) દશ વર્તીધર્મ

યતના-નતનાયાના તે યતિ નતિ તેના ૧ ધર્મ -

(૧) ક્રમા-તેમાં સમતા, સમભાવ (કાવ ચારિત્ર) ધૈર્ય સાક્ષિ આવી નય છે. ક્રમને નિષ્ફળ કરવો તે ક્રમા, જ્યોતમાં અધી યૈનન્ય એકતી કપી સમભાવ, અજ્યોતમાં સત્ય દેખીને અભાવ, આત્મભાવે સંકરણમાં લીન.

(૨) આત્મ સતેષ-અહીં કમ્પ તથા કાવ પરિચય ત્યાગ અને આત્મ-રમણતા તે આત્મ પ્રદેશ અને કુલ્યોમાં લીનનાવૃત્તિ સતેષ.

(૩) સજ્જતા, કર્ણ નિવ્રત્ત્ય હોય તેજ સત્ય મહા અને ધમ ધાત્વ કરી શકે છે.

(૪) મુદ્ધતા-નમ્મતા વિવેક, વિનય, ઓમળના.

(૫) લાધવ-અભય ઉપકરણ, અધિકારણ, કર્મના ભોગત્રી હલકાપણ.

(૬) સત્ય.

(૭) સયમ.

(૮) તપ.

(૯) ચૈત્ત્ય-જ્ઞાનજ્ઞાન.

(૧૦) અસ્તર્જવાસ તે સુ કુળમાંના તથા આત્મ રમણતા.

(૭) સતાવન પ્રકારે સંવર ધર્મ

૫ સમિતિ, ૩ ગુપ્તિ, ૨૨ પગિસહ, ૧૦ યતિધર્મ, ૧૨ ભાવના, ૫ આગ્નિ.

(૮) ક્રિયાધર્મના ૭૦ ભેદ

૩ ગુપ્તિ, ૪ અભિગ્રહ, ૪ પિડ વિશુદ્ધિ, ૫ ઇન્દ્રિય નિગ્રેહ, ૫ સમિતિ, ૧૨ ભાવના, ૧૨ પ્રતિમા, ૨૫ પડીલેહણા, કુલ ૭૦ ભેદની કારણ સિત્તરી થઇ.

૩ જ્ઞાન, દર્શન, આગ્નિ, ૪ (ક્રોધ-માન-માયા-લોભ) કષાય ત્યાગ, ૫ મહાવ્રત, ૯ અલ્પચર્યની વાડ, ૧૦ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ, ૧૦ યતિધર્મ, ૧૨ તપ, ૧૭ સયમ.

(૨) આગ્નિના ૧૮૦૦ ભેદ (શીલાગ) તે આગળ આવશે

આત્માના અનંત ગુણો એક આત્મામાજ સમાઇ જાય છે અને આત્મા સાથે અભેદ તદ્દરૂપ સ્વરૂપે છે, છતાં જુદા જુદા ગુણોના જુદા જુદા નામ અને કાર્યની અપેક્ષાએ ભેદ (પૃથક્ત્વ) થાય છે એવી રીતે વ્યવહાર ધર્મમા એક ભેદના અનેક ભેદ અપેક્ષા વગેરે યુક્તિથી કરી શકાય છે અને અનેક ભેદ અપેક્ષા વગેરેથી એક ભેદમા અતર્ગત થાય છે વળી જોણે એક ગુણુ સાધ્યો તેને સાંકળના જોડાણ માફક ખીજા ગુણો પાણુ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ બાબતનો એક દષ્ટાંતથી ખુલાસો કરવામા આવે છે

ધાત્રે કે આપણે “ક્ષમા” ને ધારણ કરવી છે ક્રોધ કરવાના પ્રસંગ વખતે ક્ષમાનો આશ્રય લેવો પડે છે ક્રોધ ઉપજાવનાર કારણો પહેલા આવેસ ઉત્તમ કહે છે, જીવના મગજનુ સમતોલપણુ દૂર થાય ત્યારે આવેશ આવે. સમભાવ રાખવાથી સમતોલપણુ દૂર થતુ અટકે છે

દ્રવ્યોના મૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપમા જ્ઞાનથી ઉપયોગ રાખીએ તો સમભાવ રહે, તે માટે દ્રવ્યાનુ-યોગનુ જ્ઞાન જોઈએ કે સર્વ આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે અરૂપી ચૈતન્યસ્વરૂપ છે વિભાવ દશા કર્મ જનિત છે, આત્મા કર્મથી પરવશ થઇને અકાર્ય કહે તેવા પરતત્ર બનીએ તો જ્ઞાની અજ્ઞાનીમા શો તફાવત છે

વળી પરિસહ દેનાર કર્મ રૂપી દેવુ ખપાવે છે તેથી ઉપકારી છે એમ વિચારી મગજનુ સમતોલપણુ રાખીએ. તે કામ ચાલુ રાખવા માટે ધૈર્યની જરૂર છે જ્યાં આપણે જ્ઞાન, સમભાવ અને ધીરજનો આશ્રય લીધો ત્યારે તે વખતે માન, માયા લોભ, રાગ, દોષ, હાન્ય, રતિ અરતિ, વગેરે ક્રોધની સાંકળમા જોડાયેલા સર્વ દોષો આપોઆપ શાંત થાય છે

અહિ ક્રોધપર્યાય કર્મ ઉદયનો, વીર્ય (પરાક્રમ) થી ક્ષય કર્યો અને ખીજા દોષોનો ઉપશમ થયો. ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમથી મરણાતિક જેવુ દુઃખ સહન કરી ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી સાખી શકીએ

તે કોઇનો સર્વથા ધૂષ થાય ત્યારે ઉપશમ કાવચી અગત્ય થયેલા બીજા દેવ ઉપરના આશ્રય નવ તેમ તેમ ધૂષકોણીમાં ધૂષ થતા જાય.

(૨) ક્ષેત્રમાં મલ્લુ થાય તે ક્ષેત્રના ચોખ્ખા ગતિમાં જવું પડે.)

આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે કોઇ એક ગુણની સાધનામાં જ્ઞાન, માર્ગિય તપ અને વીર્ય બધાય હાજર થાય છે.

જ્ઞાન ઉપશોચ = જ્ઞાન + વીર્ય

તેની સાથે માર્ગોચ તે જ્ઞાન = તપ

આત્મના ગુણમાં રમણના = કાવ માર્ગિય

જ્ઞાનને ઉપશોચમાં કરનાર તે વીર્ય

તત્કલા નિરાકાર સ્વરૂપમાં જ્ઞાન જાય ત્યારે દર્શન, શુદ્ધ તત્વમાં નિઃશયપૂર્વક પરિવૃત્તિ સે તેમાં તાન અને માર્ગિકી એકતા થાય છે.

એક ધ્યાની સાથે એ બધાય આપોઆપ હાજર થતાં હરે વ્યક્ત્યાર ધર્મના ક્ષેત્રમાં કોઈ મલ્લુક વિચાર પૂર્વક નમ્લુવા જોઈથી.

‘અવ્યુમાર (સાદૃ) ધર્મના પાંચ મહાવ્રત

આ પાંચ મહાવ્રત કલ્પ કરવું—કલ્પ કરવું અને કરતાં પ્રત્યે અનુભવના રાજર્ષ અને તે કલ્પ ચોચ (અન્ન, વસ્ત્ર, કાચા) થી પાળવાનાં છે. એક એક ચોચને કલ્પ કરવું થાડ પાડવાથી નવ કોઈ થાય છે.

પચમહાવ્રતનું સ્વરૂપ

પાંચ મહાવ્રતનું રૂપ, કાવ અને નિશ્ચય, સ્વરૂપ સંદેશી અદ્ધિ જાતવ્યવાનાં આવ્યું છે સમક્ષિત જીવને કાવ અને નિશ્ચય સ્વરૂપ ખાસ રામજન્યવાની જરૂર છે.

વ્રત	દ્રવ્યથી પાલન	કાવથી પાલન આ તર્ગત કાવ સમજાવ	નિશ્ચય સ્વરૂપ (વ્રતના જાણુ ધ્યેય)
૧ અદ્ધિ-સા	કલ્પ વિધામાંથી નિશ્ચય થયું (શોષ જીવનો નાશ કરેલા નહીં) નવ કોઈ પાલન	કૌનન્ય લક્ષણ સ્વભાવનો કાર્ત, સાત્ત્વગોચર્યત અને જાણુ ખ્યા ત પ્રકેશની અપેક્ષાએ સર્વ કલ્પ કરના છે કર્મના કાર્ત, કર્મના	સંપૂર્ણ અદ્ધિ સા સ્વરૂપ સિં જાણુવાનું છે. કાણુ કે અવશ રીરી હોવાથી અદ્ધિય છે અને અણુથી હોવાથી તે

		<p>ભોકતા, સુખદુઃખનો જાણ્યને વેદક આશ્રી સર્વ સસારી જીવ સરખા છે માટે કોઈ જીવ પર રાગદ્વેષ કરવો નહિ, સર્વ જીવ પોતાના જીવ જેવા છે માટે સમભાવ રાખી કોઈ જીવને કોઈરીતે દુઃખ ન દેવું અને તેમનું અને ત્યાં સુધી મોક્ષ માર્ગ તરફ વલણ કરવું અને સસાર-જાન-દુઃખ રૂપી હિંસાથી પોતાના અને બીજાના જીવને બચાવવા</p>	<p>જીવને તેમનાથી દુઃખ થઈ શકતું નથી. આ સ્વરૂપ વ્રત પાલનનું ધ્યેય છે</p>
૨ સત્ય	અસત્ય ન બોલવું તે પાળવાની નવ કોટી.	<p>સર્વ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનું સત્ય સ્વરૂપ જોવું તે સમ્યક્ દર્શન સર્વ દ્રવ્યમા દ્રવ્યત્વ, ગુણોમા ગુણત્વ, પર્યાયોમા પર્યાયત્વની અપેક્ષા એ સરખાપણાને લઈને રાગદ્વેષનો અભાવ તે સમભાવ.</p>	<p>ક્ષાયક શમકિત</p> <p>વસ્તુ સ્વરૂપમાં સંદેહાતીતપણું તે ધ્યેય છે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તેજ સર્વથા સત્ય સ્વરૂપ છે</p>
૩ અચ્ચેય	ચોરી (અદત્તાદાન ત્યાગ) નવ કોટી પાલન.	<p>પર દ્રવ્ય-કર્મ, નો કર્મ (શરીર વગેરે) ભાવ કર્મ (રાગદ્વેષ) પૌદ્ગળીક બાહ્ય વસ્તુઓની ઇચ્છા કરતી નહિ તે નિષ્કામ વૃત્તિ (નિરીચ્છા)</p>	<p>સિદ્ધ ભગવાન કર્મોદ્ધિ કોઈ પૌદ્ગળીક વસ્તુ કે કોઈ પર દ્રવ્યને ગ્રહણ કરતો નથી, (તે પર દ્રવ્ય કર્મોદ્ધિ અગ્રહણ, તે સિદ્ધ સ્વરૂપ ધ્યેયરૂપે છે)</p>
૪ પ્રહાય	મૈથુન ત્યાગ નવ કોટી પાલન	<p>સ્ત્રી પુરુષમા સમભાવ, શરીર પૌદ્ગળીક મુદ્દ છે, નિર્માણ કર્મથી જુદા ઘાટ બને છે, આત્માનુમૂળ સ્વરૂપ અશરીરી અવેદી છે તેથી કોઈ સ્ત્રી નથી, કોઈ પુરુષ નથી, કોઈ</p>	<p>અભિનય શુદ્ધ આત્મા અર્થ=ગુણોમા આનંદમય સમણતા</p> <p>જ્ઞાનાનંદ સિદ્ધપદ ધ્યેય છે</p>

		નપુસક નથી, સર્વ સુરખા છે માટે જ્ઞાનપુર્વક સમજાવ આવું રોજનાં ઉપયોગ.
૫ પરિબ્રહ્મ ત્યાગ	નવ પ્રકારના સર્વે પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ	કર્મબંધ કારણોનો ત્યાગ અણુકાય (સવર) બાવ સતોષ, હિંમતનો અભાવ, પાંચ ઇંદ્રિયનાં નિષ્કર્મ સમજાવ.
		નિરજન નિર્વિકારી નિઃસં સિદ્ધ ભગવાનને કર્મ કરી કે કેઈ પણ બન્ધ દબો પરિબ્રહ્મ નથી.

સાંસારીક સુખથી ફળ મેળવવાની હિંમત સહિત દબ પાલનથી શુભા શુભ કર્મનું બંધન થાય છે ફળ મળ્યા પછી સંસાર જામણ થાય છે ફળની હિંમત વગર દબ પાલનથી સુખસંતોષે શુભ કર્મનું અને ત્રોષનાથી અણુકાય કર્મનું બંધન થાય છે અને આત્માનો વિકાસ કરવાની તક મળે છે. સમજાવથી જ ના પાળવાં, એ નિર્જરોનો હેતુ છે અને આત્મ ભાવનાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારથી ખોલે ફળામૃત થાય છે એટલે સિદ્ધ પદ (નિઃશ્વ સવર સ્વરૂપ) મળે છે. પાંચ નિઃશ્વ અણુકાય નિઃશ્વ કર્મની અણુકાયે શુભ આત્મત્વભાવ છે. દબ, ભાવનું કારણ છે ભાવથી નિઃશ્વ સ્વરૂપ મળે છે. પાંચ અણુકાયે સ્વરૂપ આઠ પ્રવચન માતા=૫ સુમનિઃકસુમિતી થાય છે.

આઠ પ્રવચન માતા.

પાંચ સમિતિ

૧ ઇર્ષ્યા સમિતિ

(૧) બાલબન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર (સમજાવ અને અણુકાય પૂર્વક જોઈને અણુકાય અને સ્વરૂપ કર્મ)

(૨) કિસે માણુ રાત્રે અનિવાર્ય કાર્જ માટે માણુ પડે તે કિસે નેત્રેથી નજાએ જવું

(૩) માર્જ પોરી સ્તોત્ર, રાહદારિયા.

(૪) જમાલ

દબથી-નિયમે જન વગરને નેત્રે માણુ

દિવથી-જાલ દાઢ પ્રમાણ માર્જ આમળ નેત્રે માણુ

મળથી-રિયમે નેત્રે, રાત્રે અપારાધ પુરો માણુ.

ભાવથી—ચાલતાં શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શનો અનુભવ ન કરવો તેમજ વાંચન, પૂજવું, પરિવર્તન, ધર્મકથા અને વિચાર એમાંનું કંઈ ન કરવું.

ગુણથી—નિર્જરાનો હેતુ

૨ ભાષા સમિતિ

દ્રવ્યથી—૧૬ જાતની ભાષા ન બોલવી—કર્કશ, કઠોર, છેદક, ભેદક, પીડાકારી, હિંસાકારી, સાવધ, મિશ્ર, કોંધી, માની, માયાવી, લોભપૂર્વક, રાગવાળી દ્વષવાળી, મોહક અને વિકથા

દ્વેષથી—સ્તામા ચાલતા ન બોલવું

કાળથી—પહોર રાત્રી ગયા બાદ જોતી ન બોલવું

ભાવથી—ઉપયોગ સહિત બોલવું (સ્વપર હિંતકારી વચન)

ગુણથી—નિર્જરાનો હેતુ

૩ એષણ સમિતિ

દ્રવ્યથી—૪૨ દોષ ટાળીને આહાર કરવો

દ્વેષથી—એ કોસથી વધારે દૂર આહાર લઈ ન જવો

કાળથી—પહેલા પહોરનો આહાર ચોથા પહોરમાં ન ખાવો રાત્રે અને અધારામાં ન ખાવું

ભાવથી—વખાણીને, વખોડીને, ભૂખ વગર, મર્યાદા ઉપરાંત, ઇષ્ટ લાગે એ રીતે મિશ્રણ ખનાવીને ખાવું નહિ એકેન્દ્રીય ભાષ્યોના મડા સમજી ઉઠાસીને ભાવે ખાવું

ગુણથી—નિર્જરાનો હેતુ

૪ આયાણભટ મત નિરૂપના સમિતિ

દ્રવ્યથી—વસ્ત્ર પાત્ર વગેરે સભાળથી લેવું મુકવું કે જોતી કોઈ જીવ ન મરે.

દ્વેષથી—સાધુની નેશાળની વસ્તુ ગૃહસ્થને ઘેર ન રાખવી.

કાળથી—સવાર સાંજ બે વખત પ્રતિલેખણ કરવી.

ભાવથી—ઉપયોગ સહિત લેવી, મુકવી, વાપરવી, રાગદ્વષ ન કરવો

ગુણથી—નિર્જરાનો હેતુ

૫ ઉચાર પાસવણ બેલજદલ સઘાણ પારિઠાવણિયા સમિતિ

દ્રવ્યથી—લઘુનીત, વડીનીત, વમન, નાકનો મેલ, જળખા, મૃતક શરીર, અણુઉપયોગી આહાર વગેરે જીવના રક્ષણ સહિત પરિઠે-દૂર કરે, ત્યાગ કરે, દસ બોલ વજીને સાધુ પરદે.

દેવધી-નળ્યા, ક્ષુભિ મના કરેશ રથાને પડશે નહિ.

કાળધી-દિવસે જોઈને, અને રાત્રે, દિવસે જોઈને જળ્યામાં પડશે.

ભાવધી-કેપોત સહિત, જતા આવસથી ૩ વાર, પરિવર્તા વોષરામિ ૩ વાર, આવતા નિસિદ્ધિ મળવાર કહે. જળી ક્યોતદિ પડિશને.

ગુણધી-નિર્ગમનો હેતુ.

ત્રણ ગુણિ

૧ મન ગુણિ

દ્રવ્યધી-સારક સમારક અને આ જના કાજમાં જતા મનને શેઠુ.

દેવધી-શોક પ્રમાણે.

કાળધી-નવ છત્ર.

ભાવધી-કેપોત શુદ્ધ.

ગુણધી-નિર્ગમનો હેતુ.

૨ વચન ગુણિ

દ્રવ્યધી-સારક, સમારક અને આ જના કાજમાં જતા વચનને શેઠુ ચિદ્યા ન જતા જન્મતા મૌન સ્થેતુ.

દેવધી-શોક પ્રમાણે.

કાળધી-નવ છત્ર.

ભાવધી-કેપોત શુદ્ધ.

ગુણધી-નિર્ગમનો હેતુ.

૩ કાવ ગુણિ

દ્રવ્યધી-જનાથી હો, બેસ, કુને, આય, કરે, પમિ ઉડિયાના વ્યાપાતમાં કાવધાન જો સારક-સમારક અને આ જના કાજમાં કરીને પ્રવર્તે નહિ.

દેવધી-કામકામ ન હોય ત્યારે સિદ્ધ આસ્ત્ર સને.

કાળધી-નવ છત્ર.

ભાવધી-આત્મ કટિના કેપોત શુદ્ધ.

ગુણધી-નિર્ગમનો હેતુ.

પાંચ મહાવ્રતની ૨૫ ભાવના

ભાવનાથી વ્રતોમાં ઉપયોગ રહે છે

અહિંસા વ્રતમાં-ધરિયા, એષણા, નિક્ષેપના, મન અને વચન ભાવના.

સત્ય વ્રતમાં-વિચારીને ખોલવું, હામ્ય ન કરવું, ક્રોધમાં ન ખોલવું, લોભથી ન ખોલવું, ભયથી ન ખોલવું

અચોર્ય વ્રતની ભાવના-આસા માંગી જગ્યા લેવી, આજ્ઞા વગરની જગ્યામાંથી ક્રોધ ચીજ ન લેવી. મ્થાનક સમારવું નહિ સ્વધર્મી સાથે ભાગલા પાડી વસ્તુ ભોગવવી નહિ, મોટેરાનો વિનય કરવો

બ્રહ્મચર્યની પાંચ ભાવના-સ્ત્રી, પશુ નપુસક રહિત મ્થાન ભોગવવું, સ્ત્રી કથા ન કરવી, પૂર્વ કામભોગ યાદ કરવા નહિ સરસ આહાર ન કરવો, સ્ત્રીને આસને ન બેસવું

પાંચમા મહાવ્રત (અપરિગ્રહ)ની પાંચ ભાવના-શ્રોત, ચક્ષુ, ધ્રાણુ, રસ, સ્પર્શના એ પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભુક્ષિ ન રાખવી

પાંચ સમિતિ અને ગણ ગુણિને ધ્યાનથી આત્મ ભાવમાં જોડવાની રીત

૧ આત્માના ગુણોનું અવલોકન કરવું

૨ આત્માના ગુણોની ભાષાથી મ્થાપના કરવી જેમકે અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આત્મિક સુખ, ક્ષાયક સમકિત, અનંત ગુણોમાં ગમણતા, અક્ષયપણું, અરૂપી, અગુરૂ લઘુ, અનંત વીર્ય

૩ તે ગુણોની શુદ્ધતાની ગવેષણા કરવી.

૪ ગવેષણા કરીને દોષો રૂપી મેલ તારવી કાઢવો

૫ ગુણોનો અનુભવ કરીને દોષોને દૂર કરવા

૬ મનને આત્મ પ્રદેશો સાથે તથા આત્માના ગુણો સાથે જોડવું અને તેમાં લીન થઈ જવું

૭ વચનથી ગુણોનું (અભ્યંતર ધ્યાનમાં) નામ પ્રકાશવું

૮ આત્માને શરીરથી ભિન્ન રીતે અનુભવ કરવો, આત્મિક સુખનો અભ્યાસથી અનુભવ લેવો

પાંચ મહાવ્રત અંતર્ગત શિલાંગરથ ધારા

૧૦ યતિધર્મ × ૧૦ આરભ ત્યાગ × પાંચ ઇન્દ્રિય સવગ × ૪ સજા ત્યાગ × ૩ જોગ ત્યાગ × ૩ કરણ ત્યાગ ૧૦ × ૧૦ = ૧૦૦ × ૫ = ૫૦૦ × ૪ = ૨૦૦૦ × ૩ = ૬૦૦૦ × ૩ = ૧૮૦૦૦

૧૦ આશના ત્યાગ તે સધમ—

પૃથ્વી, અપ, લેહ, વાયુ, વસ્તુતિ, એ ઈદ્રિય, તે ઈદ્રિય, અથ રિદ્રિય, ૫૪ ઈદ્રિય—એ નવ આશનો ત્યાગ તથા દશમે અશ્વના સમારમનો ત્યાગ. એમનો સર્વથા ત્યાગ, ૧૪ મે અશ્વનાની યામ છે ત્યારે સપૂર્ણ સવર યામ છે.

આગાર ધર્મ

આવક ધર્મના ૧૨ ભેદ

૧ અદિસા

વ્યવહારથી—મર્ચકા બહારના સ્થાવર જીવ તથા અપરાધી સિવાયના સ્થ જીવને માત્રવાની બધી અપરાધીમાં પણ અડેલી અને ગ્રાપ્તને સગ ન કરી.

ભાવથી—સર્વ જીવમાં સમભાવ, આવા પીવાની વસ્તુમાં છાસીન ભાવ, અપરાધી જીવથી પોતાનું સ્વયં કરતાં જ્યાં અભ્યંતર વૈર ભાવનો અભાવ.

નિશ્ચયથી—પોતાના આદ્રમાના સર્વ ધર્મ નાશ કરી, અકર્મો અદિષક શુદ્ધ આત્મા સ્વયં યામવાનો હેતુ.

૨ સત્ય

વ્યવહારથી—સોઠ નિશ્ચિત અસત્ય ભાવસુ ત્યાગ.

ભાવથી—ધૈર્યશિક વસ્તુને પોતાની વસ્તુ નહિ માનવાની શુદ્ધિ અને સમ્યક્ દર્શન.

નિશ્ચયથી—પરસ્તુ ત્યાગીને આદ્રમાનુ શુદ્ધ સ્વયં સિદ્ધ સ્વયં મેળવવાનો હેતુ.

૩ અદત્તદાન (અત્યોર્ધ)

વ્યવહારથી—પરસ્તુ-ધન્યાદિ ન ભેદ.

ભાવથી—પુરુષના દુઃખની ઇચ્છા વગર ધર્મ કરેલી કરી.

નિશ્ચયથી—ધર્મ અદત્તુ એવું સિદ્ધ સ્વયં પ્રાપ્ત કરવાનો હેતુ.

૪ મૈથુન ત્યાગ

વ્યવહારથી—અદાન સતોત, પસ્તીનો ત્યાગ.

ભાવથી—આ માને અતેડી માનવે.

નિશ્ચયથી—શુદ્ધ આદ્રમ અવ્યય (બલ)માં સમ્યક્ કરવાનો હેતુ.

૫ પરિગ્રહ પરિભાષુ

વ્યવહારથી—નવ પ્રકારના પરિગ્રહ (ખેતર, ઘર, રૂપુ, નાણુ, અનાજ, ઘાસ, ઢોર, ઘગ્ગપરી)ની મર્યાદા કરવી

ભાવથી—પાત્ર ઇદ્રિયના વિષયમાં ઉદાસીનતા

નિશ્ચયથી—અનાત્મ વસ્તુ ને અનાત્મ ભાવોનો સર્વથા કાયમનો માટે જ્યાં ત્યાગ છે એવા નિર્ભયત્વ નિસંગ અને અકર્મી સિદ્ધ સ્વરૂપ મેળવવાનો હેતુ

૬ દ્વિશા પરિભાષુ મત

વ્યવહારથી—જવા આવવા માટે ઊંચી નીચી ત્રિણી દિશાની મર્યાદા કરવી.

ભાવથી—આરે ગતિ (નરક, તિર્થંક, મનુષ્ય, દેવ) તરફ ઉદાસીન ભાવ

નિશ્ચયથી—જવુ આવવુ ન પડે એવુ મ્થિર સિદ્ધ સ્વરૂપ મેળવવાનો હેતુ

૭ ભોગ ઉપભોગ પરિભાષુ મત

વ્યવહારથી—ભોગ વસ્તુની મર્યાદા

ભાવથી—ભોગ વસ્તુ અનાત્મિક હોવાથી તેમા ઉદાસીન ભાવ.

નિશ્ચયથી—શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ જ્ઞાનાનંદ મેળવવાનો અને ભોગવવાનો હેતુ

૮ અનર્થ ૬૬ વિરમણુ મત

વ્યવહારથી—અયોજન વગરના પાપકારી, આરબથી નિવર્તવુ

ભાવથી—કર્મ બધ પળ હેતુથી નિવર્તવાની ઇચ્છા,

નિશ્ચયથી—સંપૂર્ણ સવર (અબધક) સિદ્ધપદ લેવાનો હેતુ

૯ સામાયિક

વ્યવહારથી—વખતની મર્યાદાપૂર્વક આરબ ત્યાગ.

ભાવથી—સમુભાવ (રાગ દ્વેષનો ત્યાગ)

નિશ્ચયથી—શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરવાનો હેતુ

૧૦ દિશાવગાથિક

વ્યવહારથી—નિયમીત ક્ષેત્રમા સ્થિતિ કરવી

ભાવથી—જ્ઞાન ધ્યાનમાં ઉપયોગ લગાડવો

નિઃશયથી—આત્મ પ્રેરણાથી જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ ભોગ્યવાનો હેતુ.

૧૧ પોષક

વ્યવહારથી—સત્ય વ્યાપારને છેદીને અદ્ધોરાત સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં પ્રાપ્તિ કરવી.

ભાવથી—આત્માના ઝુલ્મે વધારવા અને શુદ્ધ કરવા.

નિઃશયથી—સર્વથા શુદ્ધ આત્મ ઝુલ્મેમાં સમજાય કરવાનું સિદ્ધ સ્વરૂપ ભોગ્યવાનો હેતુ.

૧૨ અતિથિ સંવિભાગ મત

વ્યવહારથી—સુખાત્મ મન, ૧૪ પ્રકારની વસ્તુ સાધુને વદોરાત્મી.

ભાવથી—જ્ઞાન, દાન, સત્ય, નિર્જરણો હેતુ.

નિઃશયથી—સપૂર્ણ સવર તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો હેતુ.

અહિ નિઃશય તે અતિથિ ધ્યેય મોક્ષ છે ભાવમાં આત્માની અત્યંત શુદ્ધિ અને નિર્જર છે, એટલે ભાવ અને નિઃશયમાં અપેક્ષા ભેદ, ભેદ અભેદજન્ય છે.

હવે જ્ઞાન, કર્મ, આદિ, તપ અને વીર્યનું સંયોજન વર્ણન કરતું જોઈએ. અપેક્ષાનો આશ્રય થઈએ તો આ પાંચે ઝુલ્મે દરેક જગ્યાં હોય છે પણ તેના સંયોજન પૌરુષિક સંસ્કારિક મુખ મારે કર્યો હોય, આરભ પશ્ચિમ દિશા મુક્ત કર્યો હોય, વિપરીત રીતે કર્યો હોય, અપાનતા અને બેપત્તવાઈથી કર્યો હોય, ખરી મદારદેહન કર્યો હોય તો તે સર્વ ઝુલ્મે અન્યથા રૂપે પરિણમે છે અને સંસાર જન્યુ થાય છે. પણ સંયોજન, વિધિ અને જીવતા પ્રમાણે શુદ્ધ મદાર સંક્રિત, નિરાશી ભાવે, સ્વાભાવિક આત્મ ભાવથી, ફક્ત આત્માની સપૂર્ણ શુદ્ધિ મારે કર્યો હોય તો મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

સમુચ્ચય જ્ઞાન

પાંચજ્ઞાન—મનિ, કુન, અવધિ, આપર્ણવ અને કેવળ જ્ઞાન.

જન્ય જ્ઞાન—મતિ અને કુન જ્ઞાન, અને વિજ્ઞાન જ્ઞાન તેમાં જ્ઞાન હેય છે.

અહિ એકસુ ભાષણુ જોઈએ કે—

મનિ શુદ્ધિ વિચારપૂર્વક જ્ઞાનના પર્મ મારે આશ્રયન રૂપ છે. જ્ઞાનનાથી શુદ્ધ અન્યથા જ્ઞાને છે અને પરિણામોની વિશુદ્ધિ કર્યા કર્યા એકત્વ વિનં અવિચાર રૂપી શુદ્ધ આત્મનો મીઠો પાયો સ્વયં મેલુમાં અંતે તે કેવળજ્ઞાન થાય.

શ્રુતજ્ઞાન, જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) હોય (જાણવા) અને ઉપાદેય (આપવા યોગ્ય) એમ સર્વ પ્રકારે વસ્તુસ્વરૂપ બતાવે છે. તે ઘણું વિશાળ છે તેનું વર્ણન અંગ ઉપાગ દ્વારા થાય છે, પણ તેમાંથી તાગતી કાદેલા નવતત્ત્વનું જ્ઞાન, સમ્યક્-દર્શન માટે ખાસ જરૂરનું છે.

નવ તત્ત્વની માહિતી

હવ તત્ત્વ

વ્યાખ્યા—હવે તે હવ. વ્યવહારથી દ્રવ્ય પ્રાણના બળથી હવ હવનાં દેખાય છે. નિશ્ચયથી ભાવ પ્રાણથી હવ હવે છે

દ્રવ્ય પ્રાણ દશ છે—૧ કાયા, ૨ સ્પર્શેન્દ્રિય, ૩ શ્વાસ, ૪ આયુષ્ય, ૫ એન્દ્રિય, ૬ વચન, ૭ દ્રાણેન્દ્રિય, ૮ ચક્ષુષ્ઠન્દ્રિય, ૯ શ્રોતેન્દ્રિય, ૧૦ મન

આ દશ પ્રાણ પુરુષાણ મુદ્ધોના બને છે. હવની સાથે કર્મ સંયોગ સંબંધે બધાય છે, હવના વ્યંજન પર્યાયની ઓળખાણ આપે છે, હવના બુદ્ધ બુદ્ધ ભવોમાં બદલાયા કરે છે, તેથી તે અપેક્ષાએ અનિત્ય છે

હવના વીર્યના ઉપયોગથી તે દ્રવ્ય પ્રાણોમાં બળ આવે છે, એટલે બળ પ્રાણ કહેવાય છે

એન્દ્રિય હવ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ)ને પહેલા ચારજ દ્રવ્ય પ્રાણ હોય છે. પૃથ્વી (જેમકે પથ્થર) અને વનસ્પતિ વૃદ્ધિ પામીને સચેતનપણુ બતાવે છે. અગ્નિ અને વાયુ ગતિ કરવાથી સચેતનપણુ બતાવે છે. પાણીનું સચેતનપણુ શ્રદ્ધાથી જણાઈ ગયું, તેને આશ્રિત એક હવો યત્રોથી દેખાય છે

બાકીના હવો હલન ચલન આદિ ક્રિયાથી સચેતનપણુ બતાવે છે, તેમાં બે દ્રવ્ય હવો (જળો, કીડા, પોરા વગેરે)ને પહેલા જ પ્રાણ છે. તેન્દ્રિય હવો (કીડી, મોકાડી, જુ, વગેરે)ને પહેલા માત્ર દ્રવ્ય પ્રાણ હોય છે. ચૌત્તેન્દ્રિય હવો (માખી મચ્છર, ડાસ વગેરે)ને પહેલા આદિ દ્રવ્ય પ્રાણ હોય છે

અસરીપચેન્દ્રિય (સમુર્જિત) હવોને પહેલા નવ પ્રાણ હોય છે અને સરી પચેન્દ્રિય (દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યચ અને નાગકી) હવોને દશ પ્રાણ હોય છે. તિર્યચ પચેન્દ્રિયમાં માછલા વગેરે જળચર, ગાય, ઘોડા, સિંહ, કુકડા વગેરે ચળચર, ચર્પ વગેરે ઉપર, હિંદુ વગેરે ભુજપર અને પક્ષીનો સમાવેશ થાય છે

સમક્રિતિ હવનો હેતુ—દ્રવ્ય પ્રાણ વગેરેથી હવોને ઓળખીને તેમની પોતાના ગુણગુણાન્તની યોગ્યતા પ્રમાણે રક્ષા કરવી જોઈએ.

છવના સાવ પ્રાણ-જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય દ્રષ્ટિ (માન્યતા) એ મુખ્ય જીવ છે તે વધારે ઓછા પ્રમાણમાં અથવા કોઈ પણ અનુકરણરૂપે સર્વ છવોને લક્ષ્ય હોય છે તેથી નિત્ય છે. સાવ પ્રાણ છવ સાથે લક્ષ્ય (એકાકી એકલ) સંબંધે હોય છે છવથી જુદા નથી, તે છવના અર્થ પર્યાય છે.

સાવ પ્રાણ શુદ્ધ હોય તે સુખ રૂપે છે અને રાગાદિ દોષ મુક્ત અશુદ્ધ હોય તો અસુખ રૂપે છે જેમકે અજ્ઞાન, ઉપ, પૌરુષીય સુખ દુઃખ, નાશ વીર્ય મિથ્યાત્વ-એ જ્યાં અસુખ હોય મેગવેશા કર્મના ઉદ્ભવથી થાય છે એટલી પુણ્ય સંયોગે ઉપજે છે. તે અસુખો સર્વથા નાશ પામે તે અપેક્ષાએ અત્યંત છવને જ્ઞાન દ્વારા છે. સર્વથા નાશ ન પામે ત્યાં સુધી પગલાં અપેક્ષાએ નિત્ય છે અને ઉપરોક્ત આધિ અનિત્ય છે. સાવ પ્રાણ સર્વથા શુદ્ધ થતા જતી અકર્મપણાને લઈને શુદ્ધ જ રહે છે.

સાવ પ્રાણનું એક અસોરપણું

છવનું શક્તિ વાન્ય (ચેતના) છે તેમાં આભાવિક સુસ્ત્રા થાય તે વીર્ય (આત્મ સક્તિ) ના ઉપયોગથી ચેતના સાકાર ઉપરોક્ત જ્ઞાનમાં પરિવર્તિત છે અને નિરાકાર હતોત્તેરે દર્શનમાં પરિવર્તિત છે અને તે જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં સમભાવ હોય છે ત્યારે સુખ રૂપે પરિવર્તિત થાય છે અને ગત્ર રૂપે હોય તો સુખ-દુઃખ રૂપે પરિવર્તિત થાય છે.

તેથી સાથે વસ્તુને વસ્તુ રૂપે માનવી તે જલ્દી (માન્યતા), તેમાં વસ્તુને શુદ્ધ સ્વરૂપે માનવી તે સમક્ષિત અને વસ્તુને અશુદ્ધ સ્વરૂપે માનવી તે મિથ્યાદ્રષ્ટિ.

જ્યારે મિથ્યા દ્રષ્ટિ હોય ત્યારે જ્ઞાન, અજ્ઞાન રૂપે પરિવર્તિત છે. કાલજી કે વસ્તુને અશુદ્ધ સ્વરૂપે જાણી તે અજ્ઞાન જ છે. છવના એક સુખમાંથી બીજા સુખમાં (સમભાવે) પરિવર્તિત તે આદિત્ર અને એક અસુખમાંથી બીજામાં પરિવર્તિત તે કુસાદિત્ર (અસવનો આશિષ સદ્યારી વીર્ય તે પદ્ધિતવીર્ય અને અસવમનું સદ્યારી વીર્ય તે બાળ વીર્ય).

સાવ પ્રાણથી છવ ચેતનાને તેમજ બીજા છવોને દ્રવ્યોને જાણી શકે છે. કુ કોણ કુ ! એવી જોને મુસ્ત્રા, હન્ય. અનુભવ વગેરે થાય છે તે કોણ ! તો જો છવ અજ્ઞાનને આવે અનુભવ, બેદા નથી.

સમક્ષિત છવનો ઉત્તર—સાવ પ્રાણને જોઈને તેમને વધારે વધારે નિર્ભજ બનાવવા થાય, અને સર્વથા સમૂહ રીતે શુદ્ધ બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરતાં રહેવું જોઈએ. તેના પરથી જ સમજવા માટે સાવ પ્રાણની અપેક્ષાએ છવોના ચૈત્ર સુખજ્ઞાન વિભાગ જાણવા જોઈએ.

પહેલું મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાન

અહિં જીવ બહિરાત્મા છે એટલે બહારના દેખાવ ઉપરજ આધાર રાખે છે જેમકે શરીરને જ જીવ માને છે ત્રિશુળવાળા ચિત્રને શક્ર માને, દુશ્મન મનુષ્ય કે રાક્ષસને મારનારને ઇશ્વર માને, સસાગના સુખમા જ મદદ કરનારને ઇશ્વર, દેવ કે ઉપકારી માને, વળી સસારી મુખ માટે દેવતા માનતા કરે, ધર્મ ક્રિયાઓ કરે, શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મનું સ્વરૂપ ન જાણે, જીવો તથા બીજા દ્રવ્યોની ઓળખણ ન હોય, શુદ્ધ ધર્મ સ્વરૂપમા ન્યુનાધિક વિપરીતપણું કરે, કપોલ કલ્પિત પરસ્પર વિરોધી સૂત્રોને ખરા માને, અપેક્ષા ગમ્યા વગર એકજ હકંતે પકડી રાખે, પોતાનો દોષ દાકવા કુયુક્તિથી શાસ્ત્રનો આધાર બતાવે, તત્ત્વ સહુરૂપ ન જાણે આ જીવ અનાદિ અનત સસારમા ચાર ગતિ, ૮૮ લાખ જીવ યોનિમા ભ્રમણ કરે

અહિં પણ ગુણસ્થાન છે, કારણ કે આત્મ વિકાસ કરનારા જીવો અનાદિના મિથ્યાત્વ-માથી જ નીકળનારા અને ઉપર ચડનારા હોય છે (જૈન દર્શનની દ્રવ્ય ક્રીયાથી) ૬૯ કોડાકોડી સાગત્વી કર્મની સ્થિતિ મિથ્યાત્વમા રહીને ખપાવતી પડે છે

સમકિત જીવોએ મિથ્યાત્વી જીવો ઉપર અદ્રેષભાવ, માધ્યમ્ય પગિણામ, પગ્મતસહિષ્ણુતા ગમ્ભવા જે બે અને સમાગમા ગમ્મણી તેને માટે મનમા દયા લાવતી જેમ્મએ

બીજું સાસ્વાદન ગુણસ્થાન

સમકિત જીવને અનતાનુમધી કષાય (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ)નો ઉદય થઇ ચુક્યો છે અને મિથ્યાત્વ ભાવમા સપડાએલ નથી ત્યાં સુધી સમકિતનો સ્વાદ જગ રહે છે આ બહુ દુકા કાળનો હોય છે, જગ ૧ સમય, ઉં ૬ આવાલિકા અને ૭ સમય. ત્યાગ્યાદ તે જરૂર પહેલા પુણસ્થાને આવે

ત્રીજું મિશ્ર ગુણસ્થાન

ધર્મ અને મતમતાતરમા બેદ જાણુવા જેટલી સૂક્ષ્મ ભુદ્ધિ નથી, એટલે મતમતાતરને પણ ધર્મ માને છે અને સમજે કે સર્વ ધર્મ સગ્યા છે, કારણ કે શુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ કે શુદ્ધ દેવ અને ગુરુને ઓળખવા જેટલી ભુદ્ધિ નથી, પણ એટલો જ વિચાર કરે કે—

જો સર્વ મતો ધર્મરૂપે સગ્યા હોય તો તેના જુદા નામ કેમ પડ્યા? આચાર વિચારમા ભયકર કેન્કાર કેમ? ધર્મમા પાપને ધ્યાન કેવી રીતે અપાણુ? ઇન્દ્રિય ઇશ્વરમા લડાઇ કેમ? ધર્મી કહેવાતા મનુષ્યોમા પરસ્પર લડાઇ કેમ? વળી એમ માનો કે કોઇ આ ગ્રસ્તે મોક્ષ જાય, કોઇ બીજો ગ્રસ્તે મોક્ષ જાય તો શુ મોક્ષ કપી નગરે જુદે જુદે દેકાણે હોય? સપૂર્ણ શુદ્ધ આત્મ ગુણો મેળવે ત્યાં મોક્ષે જાય કે ચોડી વણી ક્યાસ ગ્હી જાય તો પણ મોક્ષે જવાય?

સર્વજ સર્વજના જ્ઞાનમા શુ કેન્કાર હોય? દેશકાળ અનુસરતુ વાક્ય, મૂળતત્ત્વ વિરોધી હોય તો શુ ધર્મ કહેવાય?

આવા વિચારો કરે તો સમજવું બાકી રહે પશુ મિત્ર ભાવનાઓમાં તેથી હુદ્દિ થતી નથી. સસારી કાળમાં જો તેથી હુદ્દિ થાય પશુ ધર્મમાં હુદ્દિ ન થાય તો અગાતી જ જોવાય પશુ મિત્રમુક્તમાનવાળા છેવટે સમક્ષિત પામવાના છે કદાચ તે જ જગમાં ન પામે.

નોંધ.—સર્વ ધર્મ કરના અને મોક્ષના અનેક સ્તાનોનો ખરો અર્થ એવો છે કે ધર્મના બેધે અથવા સ્તના ગાન, દર્શન, ચારિત્ર, તથા તેમાંથી કોઈની કિમ્ત ન્યૂન કે અધિક ન વધતી સદ્ગુણમાં કદાચ હજુ મુક્તિપાત્રી એક ગુણને ઉત્કૃષ્ટ ક્રમે આરાધે, પશુ બીજા ગુણમાં કદાચ નજર લગાડે અને છેવટે સર્વગુણ સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ કેવળ જ્ઞાન થાય.

ગુણસ્થાન ચાલી બાર મુખીના છવો તાત્પર્યના સંક્ષિપ્ત સમક્ષિત (અતરત્ત્વ) છે અને મુક્તિસ્થાન ૧૭ ૧૪ વાળા સર્વગ અને સિદ્ધ ભક્તિસ્થાન પરમક્રમા છે. ગુણસ્થાન બીજાવાળા છવોતી બહિરાત્મા ક્ષવાતી તૈયારી છે ગુણસ્થાન ત્રીજાના છવો અતમુક્તમાં બહિરાત્મા થાય અથવા અતરત્ત્વભાવમાં જાય, ત્રીજો ગુણસ્થાને કોઈ મટે નહિ.

મોક્ષ ગુણસ્થાન અવિરતિ સમક્ષિતી છવવું છે

અહિ શુદ્ધ દેહ, ગુર અને ધર્મનો સ્વીકાર અને નિશ્ચય થાય છે અને તેમાં આનંદ ઉત્પન્ન છે નકલવતુ જ્ઞાન થાય છે એકત અને જર્મનું સ્વરૂપ સમજાય છે સમક્ષિતતા સર્વ બેધોનું પાલન થાય છે બાહ્યને મન, વચન, કરીર અને અસ્થુપી દેખાતી સર્વ વસ્તુપી વિન્ન મનાય છે અને આત્માનો અનુભવ સ્પષ્ટ થાય છે પશુ ચારિત્રનું બીજાગુણ પાલન થતું નથી.

પશુ જો સમક્ષિતમાંથી જાણ ન થાય તો ૧૬ આગર મુખીમાં ક્ષાયક સમક્ષિત અને ચારિત્ર પામીને ત હજુ મોક્ષે નજ અને પચાસ થાય તો અર્ધપુણ્યના પાતકોનમાં આગા આગ વા ન્યૂન તેલકા કાળમાં ફરી સમક્ષિત પામી મોક્ષ જાય ન.

સમક્ષિત છવો અતરત્ત્વના ક્ષેત્રાય, કાવ્યુ કે તેલકા માલ્લુપ કાળ ફરત નથી જોય પશુ ત્યુ અત્તરત્ત્વ અમ્મ ગુણે છે એ કે—સર્વના શરીરને જુએ ત્યારે શરીરમાં એક પશુ શરીરની વિન્ન અભાવતાના આત્માને જુએ છે અને તે પોતાના જેવો જણે છે.

ત્રિશુભધારી—અનુચિત વિષ જોને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ફરી ત્યુ પામવાવાળા આત્માત્મિક સર્વથી કર્મ થપી સંકુનો નાશ કરીને ઉત્કૃષ્ટ રસિત બનાવે પચાસમાં પચાસ આવે છે.

વૈશ્વવ—(વશનવ) નામ વચ્ચી પાંચ ઉદ્ધિત જ્ઞાન અને આગ ક્ષાયક વશ ક્ષવાતો પચાસ આવે છે.

બ્રાહ્મણ—નામ પચ્ચી આત્માને તજ્ઞાત પચાસમાં પચાસ "મા ક્ષેત્ર" નો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પામીને પચાસ આવે છે.

સરસ્વતી—દેવી તે સ્વસ્થી ઉપજતી સર્વજ્ઞી વાણીનું રૂપ છે

વાગેશ્વરી—તે શ્રેષ્ઠ પ્રવચન, તીર્થ કુચ્છી વાણીનું રૂપ છે

હસવાહિની—તે આત્માથી હસતે દેગનારી વાણીનું રૂપ છે

હોળી, યજ્ઞ, હોમ—તે કર્મ કાષ્ટને બાળનાર તપ થી અગ્નિનું રૂપ છે

દીવાળી—તે જ્ઞાન પ્રકાશનું રૂપ છે, એટલે મિથ્યાત્વી, દેખાતા અને ધર્મ માટે પૂજે છે, ત્યાં સમકિત અતઃ ગહ્ય તત્ત્વ બોધથી બોધી કાઢે છે

ખ્રિસ્તીનું નિશાન—તેનો ખગે અર્થ એવો થાય છે કે જ્ઞાન-ચારિત્ર-દર્શન-તપ, એ ચારનો આશ્રય લઈ પર વસ્તુ (પૌદ્ગળીક વસ્તુ) નો ભોગ આપવો એટલે ત્યાગ કરવો, કોઈને કંઈ નાખવાનું તે નિજાનમાંથી નીકળી શકતું જ નથી

વેદ—તેનો અર્થ જ્ઞાન થાય છે

આ ઉપથી એમ જણાય છે કે ધર્મના સ્વરૂપને યાદ રાખવાની આતિયી રૂપક (મૂર્તિ) સ્વરૂપ કોઈએ બનાવ્યું, ત્યાં એ જ્ઞાની હોય તે રૂપકને પૂજવા મર્યાદા અને ધર્મનું સ્વરૂપ ગુમાવીને અધર્મ અજ્ઞાન દગા ધારણ કરી

કુષળે અર્જુનને શસ્ત્રથી દુઃખનને માગવાની કુચ્છ બતાવી તે સસારી બાબતને અજ્ઞાની હોય, ધર્મ તરીકે સમજવા મર્યાદા, પણ ધાર્મિક અર્થ તો એવો જ છે કે આત્મા (કુષળ) જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર થી આધ્યાત્મિક શસ્ત્રથી વીર્ય (અર્જુન) કોઈની ક્રોધગત્તેનો નાશ કરે તો ધર્મ કહેવાય

નહી માણસને માગવાની ધર્મ થતો હોય તો અપૂર્ણ ધર્મો પરમાત્માનો તે માણસ શું દુઃખન હતો ? અને જો તેમ હોય તો તે પરમાત્મા નહિ, કાચુ કે પરમાત્માને દુઃખ હોયજ નહિ અને કોઈને માગવાનો શેષ તે મેવેજ નહિ, પરમાત્મા સર્વથા દોષ રહિત (નિર્દોષ) છે

અમકિની હવે મિયા ન કરી શકે, તો પણ પોતાનો પ્રમાણ છુપાવવા ધર્મના સ્વરૂપમાં સ્ફુટ કરનાર યુક્તિમાત્ર નક્કેનો ઉપયોગ ન કરે, કાંઈ મિયાદાડ કરતું હોય તેને ગુપ્ત ક્રિયાવાદી ન કહે, કાચુ કે પોતે એળી નથી કે જેથી કોઈના મનની ચાત જાણે તેમજ ગુપ્ત ક્રિયાવાદીને અક્રિયાવાદી કહતા અજ્ઞાની વચાગે નહીં છે અને વ્રત-મિયાથી કેટલાક પાપ ઓગળ થાય છે

અમકિની હવે મોટાઈ કે સસારીક વાલ્ય માટે દોષ ધર્મ કાર્ય ન હોય પણ તેના કાર્યમાં આત્મ વિકાસની જ બાબતો હોય છે,

સમક્ષિતી છવ, પૈઠ મેલવી, રીતિના નવુપતિ, હનુમાન વગેરે લૌકિક દેવની માનતા છે ન જ હરે, પણ શાંસારી સુખ માટે તીર્થ કરેલ, શુરુ કે ધર્મની પણ માનતા ન કરે

સમક્ષિતી છવ સર્વજ્ઞ પ્રકૃતિ પ્રવચન અનુસાર જ ધર્મ કાર્યમાં અભિપ્રાય આપે, ન અમમ્મ લેવી બાબત હોય તો “ નત્તવ કેવળી વમ્મ ” નો આશ્રય લે, પણ સ્વચ્છરી અભિપ્રાય ન જ આપે

સમક્ષિત છવ સર્વજ્ઞ (મહાવીર, વગેરે તીર્થ કરેલ અને કેવળી) ને બીજા અસર્વજ્ઞ (પુદ્ગલ વગેરે) ની પકિતમા નજ મુકે તેમજ સમક્ષિત અને પાશ મહાવ્રત વગરના સન્વાસી વગેરે નામથી ઓગળતા છવની પકિતમા સાધુને ન મુકે

સમક્ષિત છવ કુસ્મનને સમ્યક્ જ્ઞાનમાં પરિવ્રુત્તી થકે છે જેમકે મહાભારતની સમગ્રમાં દેવતાકે હાથબિગોને બાધા એવા હાથા કે તેના જેટલી તે હાથબિગો ઉંચા આકાશમાં ચડી ગય, તેમાંના દેવતાકે હજી ત્યાંજ અહર છે આ અસંભવિત વાક્યને યોગ્ય બર્મમાં મેલવી શકાય છે તે એવી રીતે કે દેવતાકે હાથબિગોના છવ ત્યાંથી નીકળી સુખ નિત્રોત્તમાં ઉમે નહ ઉપજી શકે તેમાંના દેવતાકે તેજ આવેને હજી ચલતા અને ઉપજતા હોઈ શકે

જેનેતર શાસ્ત્રોને સીધી રીતે યોગ્ય બાદર કરવાથી હરેલ થાય છે અને સાચા કહેવાથી મિત્તિત્વ થાય હોય છે તેથી જિનવચનને બાધા ન આવે એવો બર્મ લાગુ પાડવાથી શાંતિ જળવાઈ શકે છે તેમજ બીજાને સમજાવી શકાય એવો માટે સમક્ષિતી છવેએ શાસ્ત્ર સવુ લેખેએ

સમક્ષિત છવ સાંસારીક કામમાં અદ્ય દરિ રાખીને જોઈ પાપ થાય એવી રીતે ભુલિ થાયને પશુભવનથી એમ ન સમજે કે આ કામમાં બર્મ આવેલ થાય છે ત્યાં કુ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે કુ જ્ઞાનનો ઉપયોગ મોક્ષમાર્ગમાં જ હોય છે. સમક્ષિત વચના પ્રસાંગમાં અલ્પ ગ્રામી જ્ઞાનમાં માલુમો કેલ વખતે નિત્રોત્તમાં જાત ઉપજે છે

યોગા સુવ્રજ્ઞાનવાળા મરી જન્મન પહેલે દેવસોકે, ઉત્કૃષ્ટ ભાગને દેવસોકે નજ અને જ શીલે બને, ઉત્કૃષ્ટ ૧૫ ભવે મોક્ષ નજ તેઓ જાતમાં કેલ છવ સાથે વેર ન રાખે તેમને જ્ઞાતાનુમતી ક્રોધ-માન-માયા-સેવ તથા મિત્તિત્વ મોહનીય, મિત્રોહનીય ઉદયમાં ન આવે જન કેલ્યાણ સમક્ષિત મોહનીયનો પણ ઉદય ન થાય આ ૭ મુદ્દાનો ધ્વજ કે ઉપરામ કે કલ્યાણમય થાય સંસારી વાસના ધટી જાય છે હાથે ઉપજી નજ તે પાછળથી પચ્ચાય છે

પાશ્વશુ શુભરથાન

દેશ વિસ્તિત સમક્ષિત છવવ છે

અર્થ જ્ઞાતાનુમતી તેમજ જાણ્યાપ્તાની એ જાણ ક્યાં ઉદય જાણમાં ન આવે તેમજ ક્યાં નિહને પણ ઉદયમાં ન આવતા કે દર્શન સમક્ષો થાય, કે ઉપચમ કે કલ્યાણમય થાય અને

અપ્રત્યાખ્યાની કષાયનો ક્ષયોપશમ હોય સમક્રિતા ગુણ ઉપરાંત, અશથી વ્રતનિયમ પાળે જઘન્ય એક પચ્યાખ્યાણ કરે, મધ્યમથી ખારવ્રત પાળે, સામાયિક પ્રતિક્રમણ, પોષધ કરે, ધ્રુષ્ટ ઘેર રહીને સાધુના જેવા નિયમો પાળી અગીયાગ્રી પ્રતિમા આદરે અને સથારો કરે કષાયોના ઉપજવા વખતે જ પશ્ચાતાપ કરી તેમને શમાવે.

૩ થી ૧૫ ભવમા મોક્ષ જાય મરીને ૧ થી ૧૨ દેવલોકમા ઉપજે, સ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહુર્ત ઉ પૂર્વ કોડમા ૮૧૧ વર્ષ ઓછા

છડું ગુણસ્થાન

પ્રમત્ત સંયતિનું

અહિં અનતાનુબધી-અપ્રત્યાખ્યાની કષાય એ ખાર કષાયને ઉદયમા ન આવવા દે તેમજ દર્શન ત્રિકને પણ ઉપજવા ન દીએ દર્શન સમક્રનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ હોય અને અપ્રત્યાખ્યાની તથા પ્રત્યાખ્યાની એમ આડ કષાયનો ક્ષયોપશમ હોય

સામાયિક, છોટાપચ્યાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ-એ ગણુ ચારિત્રમાથી એક ચારિત્ર પાળે સમક્રિત સહિત પાચ મહાવ્રત પાળે, સત્તર બેદે સજય પાળે, ખાર બેદે તપ કરે.

ચિત્તિ-જન્મ અતર્મુહુર્ત, ઉં ૮૧૧ વર્ષ ન્યુનકોડપૂર્વ

જઘન્ય ત્રીજે ભવે, ઉત્કૃષ્ટ ૧૫ મે ભવે મોક્ષ જાય, જઘન્ય પહેલે દેવલોકે ધ્રુષ્ટ અનુત્તર વિમાને ઉપજે સજવલનના કષાયનો ઉદય આવવાથી કેવળજ્ઞાન ન પામે.

આ ગુણુ યથાને જન્મ બે હુજોર કોડ ઉં ૯ હુજર કોડની સખ્યા હોય

સાતમું ગુણસ્થાન

અપ્રત્ત સંયતિનું

અહિં ખાર કષાય અને ત્રણ દર્શન ત્રિક ઉપરાંત સજવલનના કોષને ઉદયમા ન આવવા દે, પાચ ઈદ્રિયના ૨૩ વિષયને તાળે ન થાય, ખાલ જગતમાથી મનને બેચીને ધર્મખ્યાનમા વીતરાગ સ્વેની આરા, સસાગના દુ ખના કાગ્લો, કર્મના વિપાક, લોકના અધ્યાન અને પરમાત્માના ગુણોનો વિચાર કરે, સકલ્પ ત્રિકલ્પને અટકાવે.

સમભાવ, સમતા રસ, ક્ષમા, શાંતિને ખાસ અનુભવમાં મુકવામા આવે છે અહિં લેશ્યા પણ શુભ જ છે અહિં સુધી ત્રણ સમક્રિતમાનુ કોઈ એક સમક્રિત હોય

સ્થિતિ નબળાં એક સમય, ઉત્પત્તિ અતર્થુર્કુર્ત નબળાં તેજ બંધે મોક્ષ નબ, ઉત્પત્તિ ત્રીજો બંધે મોક્ષ નબ, આત્મા મરે તે નવ ક્ષેત્રે અને અનુત્તર વિમાનમાં ઉપર

આ ગુણ ગ્ધાતમાં એક સમયે ૭ ૬ ૬ છે એવાં છે.

આત્મા ગુણસ્થાન

અપૂર્વ દશક

અર્થે શુદ્ધ આત્મા પહેલો પાપો ત પૂર્ણત્વ વિતર સવિચાર શરૂ થાય છે કુતચાન અનુસાર પૂર્વે કદી ન થયેલ પોતાનાજ વિશેષિયાસથી વિચાર મેલુ ઉત્પન્ન થાય છે નામકાનો ઉત્તમ રસિ વિકાસ થાય છે અન્યતર પરિણામે ત્રિધર અપ્પક્ષાય કર્યા બાદ ક્યાય નાક ચળગાથી છવ નિવરો છે. અર્થે સમક્ષિત ઉપશમ કે ક્યાય કોય પવ્ય ક્ષયોપશમ સમક્ષિત ન કોય ક્ષયક મેલુત્પાને ક્યાય સમક્ષિત કોય.

ઉપશમ મેલુ અક્ષય ક્યાય મેલુની તૈયારી થાય છે પોતાના આત્માનું અને સ્થિતિ પમાત્મા ક્યાય એકત્વ કસ્યામાં આવે છે. સંસ્થ વિશ્વ નથી, પવ્ય વિશ્વ છે છ છે આત્મા ગ્યાયક બાવમાં પરિણમે છે હજી સંસ્થમાં અક્ષય અર્થ નથી, નોક બાલ કાવોમથી નિરતિ ક્યા છે ક્યા મ્યુત્ત દેખાના ક્યાપમથી પવ્ય નિરતિ થાય છે તે અપેક્ષાને નિરતિ નાક ગુણસ્થાન ક્ષેત્રાય.

સ્થિતિ નબળાં ૧ સમય, ઉત્પત્તિ અતર્થુર્કુર્ત

૮,૬ અને ૧ ગુણસ્થાને એક સમયે ૭ ૬ ૬ છે.

નબધુ ગુણસ્થાન

અનિરૂપિત બાદક

અર્થે આત્માના ક્યા ગુણ પર્ષામમાં રમવા કસ્યાનો અતર્થત ઉત્તમથી નિરત થયેલ નથી જતી અર્થાત્ નાક સંક્રામ ત્રિમાથી હજી નિરતિ ક્યા નથી તેની તે અનિરૂપિત નાક ગુણ ગ્ધાન ક્ષેત્રાય નાર અનુત્તર નથી ક્યાય અને ગુણ દર્શન ત્રિકનો ઉપશમ કે ક્યા ગુણસ્થાન આદ્ય મુખીમાં થયેલ કોય છે. આ ગુણસ્થાનમાં અનુત્તર ૨ પ્રતિબોનો ક્યા કે ઉપશમ થાય છે- ૪ અક્ષયાત્માની તથા ૪ પ્રત્યાત્માની ક્યા, નપુસકવેદ, તેવિદ, ક્યા, રતિ, અક્ષતિ, ક્યા, શ્રેષ્ઠ, કુશલેષ, કુશલેષ, સ ત્થનો કોય, સ ત્થનો માન, સગ્ધની માયા એવા અનુક્રમથી ક્યા મેલુત્પાનો મોદની ક્યાની પ્રતિબોનો ક્યા કરે છે અને ઉપશમ મેલુત્પાનો, ઉપશમ કરે છે. આ ગુણસ્થાન મુખીમાં કુશ ૨૭ પ્રતિબોનો ક્યા કે ઉપશમ થાય છે અને સગ્ધના મોદનો નોકાર ક્ષયોપશમ થાય છે. અર્થે અવેદોક્ષ અને અમાધોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. શુદ્ધ આત્મા પહેલો પાપોજ હજી આમે છે. તેની સ્થિતિ ન ૧ સમય ૭ ૬ ૬ અતર્થુર્કુર્ત

દશમુ ગુણસ્થાન મુક્રમ સંપરાય

અહિ અશમાવર્થી ૪ સસારી પર્થાય છે, ૯ મા ગુણસ્થાનની ૨૭ પ્રકૃતિ ઉદયમા આવતી નથી, ઉપશમ અથવા ક્ષય થયેલી હોય છે અહિ સતોપનો ઉત્તમ રીતે વિકાસ થાય છે, આત્મ-શાંતિ અનુભવ ૩૫ મમાધિ ઉપજે છે, લેશ્યા અને ધ્યાન શુદ્ધ છે

ત્રિયિતિ જ્ઞાન્ય ૧ સમય, ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહુર્ત, ચાત્રિ મુક્રમ સંપરાય છે અતિમ સમયે લોભનો સર્વથા ઉપશમ અથવા સર્વથા ક્ષય થાય છે

નોંધ: કેટલાકની ઝેરી માન્યતા છે કે હાન્ય પટક અહિ ક્ષય કે ઉપશમ થાય છે પણ ક્ષપક શ્રેણીની રીત જોતા હાન્ય પટક પુરૂષ વેદ પહેલા ક્ષય થાય છે.

અગીયારમુ ગુણસ્થાન ઉપશાંત મોહ

અહિ સમક્રિત ઉપશમ હોય કે ક્ષાયક હોય પણ ચાત્રિ મોહનીય કર્મની સર્વે પ્રકૃતિ ઉપશમ લાવમા ગેરુ છે ત્રિયિતિ જ્ઞાન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહુર્ત, ધ્યાન અને લેશ્યા શુદ્ધ છે ધ્યાનમા કાળ ક્રે તો અનુત્તર વિમાનમા જાય, પછી મનુષ્ય થઇ મોક્ષ જાય, અને કાળ ન ક્રે તો પડવાઇ થાય, પણ આગળ ન જાય. ચાત્રિ યથાખ્યાત હોય છે પડવાનુ કાગ્જુ એ છે કે આગળ ચડવાની શક્તિ નથી, ધ્યાન પણ વધારે ગ્હી ગકતુ નથી, તેથી ક્ષાયોનો ઉદય થવાથી પડે છે

અહિ એક સમયે ઉં ૫૪ જીવ લાભે.

બારમુ ગુણસ્થાન ક્ષીણમોહ

મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિનો સર્વથા કાયમને માટે ક્ષય થયો હોવાથી ક્ષીણમોહ કહેવાય છે શુદ્ધ ધ્યાનનો ખીન્ને પાયો એકત્વ વિતર્ક અવિચાર છે લેશ્યા શુદ્ધ છે, સમક્રિત ક્ષાયક છે ક્ષપકશ્રેણી, ક્ષાયક લાવ, અમાયી, અકપાયી, વીતગગી, લાવ નિર્ઘ્રથ, સપુર્ણ સવુક, અમોહી, અનિકારી, વર્ધમાન, પરિણામી અપડીવાઇ અતર્મુહુર્ત રહે કાળ ક્રેવો નથી. પુનર્ભવ નથી છેલ્લે સમયે પાંચ જ્ઞાનાવસ્થાનિય નવ દર્શનાવસ્થાનિય, પાંચ અતગય, ક્ષય કરી, નિશ્ચયથી અરિહત થાય

અહી એક સમયે ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ જીવ લાભે

તેરમુ ગુણસ્થાન સયોગી કેવળી

સયોગી કેવળી ૧૦ બોલ સહિત વિચરે-(૧) સયોગી (શુભ, મન-વચન-કાયાના યોગ સહિત બાહ્યાન્ય ચલોપ કરણ થાય છે), (૨) સ-શરીરી, (૩) પરમશુદ્ધલેશી, (૪) યથાખ્યાત ચાત્રિ, (૫) ક્ષાયક સમક્રિત, (૬) પડિતવીર્ય, (૭) શુદ્ધ ધ્યાન, (૮) કેવળજ્ઞાન, (૯) કેવળ દર્શન, (૧૦) છેવટના ભાગમા ત્રૈલેશીકરણ થાય છે કે જોથી મન, વચન, કાયાના યોગો ક્ષાય છે

રિયતિ નમન્ય અતર્પુર્વત ઉદ્દેષ્ય પૂર્વકોર્થાં ૮૥૫ વર્ષ ન્યુન અતભાગર્થાં શુદ્ધ ધ્યાનને ત્રીન્ને પાથેઃ મુમક્ષિણા અપ્રતિપાતિ ધ્યાન યથાથી જન, વચન, કાયાના યોગ રૂપી ત્રાયે છે.

આં મુમુક્ષુઘાને એક સમયે ૭ ૬ કોડ અને ૪ મે કોડ કેવળી ભક્તવાન હોય.

ચીદમુ શુદ્ધસ્થાન

અયોગી કેવળી

સાત યોગ સદ્વિત ત્રિમયે—સત્ચરીત્ર, યથાખ્યાત ચારિત્ર, સાચક સત્તત્ત્વ, પંચિ વીર્ષ શુદ્ધ ધ્યાન, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, શુદ્ધ ધ્યાનનો યોગે પાથે, સમુદીન્નક્રિયા અપ્રતિપાતિ અનિરતિધ્યાતા અયોગી, (જન વચન, કાયાના યોગ સંકિત) રૂપાતિત પરમશુદ્ધ ધ્યાન ધ્યાન, મેહની પેઠે અગ્રેષ્ઠ, વચન રિશ્ત ચાચ, સરીતના પોતા ભાગ જ્યાં આત્મ પ્રેક્ષ નથી હોતા તે પોતા ભાગ પુરાવ એટલે સરીતના પ્રમાણથી ૨/૩ અવગણના પ્રમાણ આત્મ પ્રેક્ષાનો જન ચાચ.

સૌમેયીશ્વરે ગાય લખુ અચ્ચર અ ધ ઇ ઝ ડુ ઉચ્ચાર પ્રમાણુ નેટમે કાળ રહિનિ બાધીના વેદનીય, આકુષ્ઠ, નામ યોગ એ ચાગ કર્મ ધુચ કર્મિ ઔદારીક કેલસ કર્મણુ સરીતને કવચને માટે સર્વથા હોપિનિ, સમક્ષેણી રૂપુત્તિએ, અન્ય આકાશ પ્રેક્ષને ફરતેના વચન, એક સમય માત્રમાં કીર્ણવત્તિએ સિદ્ધ ક્ષેત્ર (મુહિન જન) માં નાચ અને ત્યાં સાકાર ઉપેક્ષા સિદ્ધ ચાચ, શુદ્ધ ચાચ, ચારજન ચાચ, પરપત્રત ચાચ સકળ કર્મ અર્થ સાધી, જનત આત્મિક મુખમાં લીન છે. એ સિદ્ધ જનો સ્વાયે સર્વ જતી છવને હોખે. !

નોંધ—અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૧ મે મુમુક્ષુઘાને કાળ ન કરે તો પાચાઇ ચાચ વ ઉપરથી ધર્મની પરીક્ષા કરનારાઓએ સમગ્રતુ નેટએ કે ૧૧ મે મુમુક્ષુઘાને કચ્છીમાં કચ્છાસ એ વેળી પાચાઇ જતુ પડે છે અને કાઈ વખતે અર્ધપુરુષ પરાકર્ષન નેટએ જનતો કાળ રખણુ પડે છે તો જે શક્તિમાં જસણુ જૂઠ હોય તે શક્તિ મેદ્ય જવામાં કેવી રીતે સલાહ ચાર ઉપારે ? તો જહી જે શક્તિ મેદ્ય જવામાં સાધન રૂપે ન હોય તે શક્તિ ધર્મ શક્તિ કેવી રીતે કહેવાય અને તેવા શક્તિમાં અપાવેલ સ્વરૂપ, ધર્મ તરીકે કેવી રીતે જણાય ?

મેદ્યમાં લલ નાચ તે જ પરમાર્થ દ્રષ્ટિએ ધર્મ છે કુસાત્ર કહે છે કે સત્તાન વચતે સ્વર્ગ ન જાય, તેના આપારે જમ્બઝિ નાપસ પોતાની નપસા છપર ખણ્ણી ફેલી લગ કર્યા નીકળેલ. જે શક્તિએ જમ્બ વિરોધી આખ્યાનથી સક કલ્પન કરે જણુ આકાશી રીતિથી સમન્વય ન કરી શકે તેના નાચ કચ્છેલ વચી અપેક્ષા વગર એકાંત પછ્છી સ્થાપના કરે તેના પણુ ત્યાજ કરેલ કાણુ કે ક્ષેત્રવશમ સમક્ષિત્વાળાને અણુસમર્થ હોવાની આત્મ વિકાસમાં પડેલો થયો ? છે.

સ્થિતિ જન્ય અત્યુર્ધ્વત્ ઉત્પન્ન પૂર્વકોદ્ગર્ભા ટાા વર્ષ ન્યુન. અતભાગમાં શુદ્ધ આત્મો
ત્રીને પામે સ્થૂળક્રિયા અપ્રતિપાતિ આત્મ સ્વાધી મન, વચન, કાયાના ચેત્ત્ર રૂપી નામે છે.

આ શુદ્ધિમાને એક સમયે ૭ ૬ કોડ અને ૪ બે કોડ કેવળી બચવાન હોય.

બીજા શુદ્ધિમાન

અયોગી કેવળી

સાત બોલ સહિત વિચરે—સતરીરી, ચામ્યાત ચારિત્ર, કાયક સમક્ષિ, પત્તિ
વીર શુદ્ધ આત્મ, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, શુદ્ધ આત્મો ચોથો પામે, સ્થૂળીન્નક્રિયા અપ્રતિપાતિ
અનિરતિઆત્મ અયોગી, (મન વચન, કાયાના ચેત્ત્ર ગદ્ધિત) રૂપાત્મક પરમશુદ્ધ આત્મ આત્મ,
મેક્ષી પોં અગ્રેય, અસ્ય સ્થિર ચામ, સરીસ્તા પોષ્ટા ભાગ બના આત્મ પ્રેક્ષ નથી હોતા તે
પોષ્ટા ભાગ પુરુષ પ્રેક્ષે સરીસ્તા પ્રમાણથી ૨/૩ અવગ્રાહના પ્રમાણ આત્મ પ્રેક્ષોનો મન ચામ

સૌમેશીપ્રેક્ષે રામ લખુ અચર અ ઇ ઈ ઈ ઈ ઈ ઉચાર પ્રમાણ ૭૬૦ કોડ રહી આત્મ
વેદનીય, આયુષ્ય નામ ચેત્ર એ ચાર કર્મ દુષ્કરિને ઔદારીક વેગસ કર્મણુ સરીસ્તા કાયમને
માટે સર્વથા બેદીને, સમક્ષિ રૂપાત્મક, અન્ય આકાશ પ્રેક્ષને હસ્તે વચન એક સમય
માત્રમાં કોર્પસતિએ સિદ્ધ થેન (યુક્તિ પદ) માં નય અને ત્યાં આકાર ઉપચોન સિદ્ધ ચામ,
શુદ્ધ ચામ, પારક્ત ચામ, પરપ્રાપ્ત ચામ, સદગ કર્મ અર્થ સાધી, અત્ત આત્મિક યુષ્મમાં લીન
એ એ સિદ્ધ પદો ન્દાવો સર્વ કરી છવને હાળો । ।

નોંધ—અત્રાષ્ટિ ન્યુબ્યા પ્રમાણે ૧૧ મે શુદ્ધિમાને કાળ ન કરે તો પદાષ્ટ ચામ વ
ઉપરથી કર્મની પરિણા બના વ્યેએ સમગ્ર્યુ બેદીએ કે ૧૧ મે શુદ્ધિમાને ક્યુમાં ક્યાસ રહી
તરી પદાષ્ટ યુ પડે છે અને કોઈ વખતે નર્ધપુરુષગ પાર્વર્તન બેદીએ અત્ત કાળ ગ્યાપુ
પરે છે તા જે શક્તિમાં ગ્યાપુ શુદ્ધ હોય તે શક્તિ મેક્ષ ન્યામાં કેવી રીતે સચાર પાર
ઉચરે । તો કરી ૭ શક્તિ મેક્ષ ન્યામાં સાપન રૂપે ન હોય તે શક્તિ કર્મ શક્તિ કેવી રીતે
કેવળાચ અને તેવા શક્તિમાં આત્મેશ સ્વયં, કર્મ તરીકે કેવી રીતે ગ્યાપુ ।

મેક્ષમાં લઈ નય તે જ પરમાર્થ દર્શિએ કર્મ છે કુચાત્ર એ છે કે સત્યાન વચ્ચે
સ્વર્ગ ન નાય, તેના આધારે જામ્મિ નાપસ પોતાની તપસ્યા ઉપર પાણી ફેલી લખ ક્યા
નીકરો ૭ શક્તિ પરસ્પર વિરોધી આજ્ઞાની સદા ઉત્તમ કરે જન આજ્ઞાની રીતિથી
સમન્વય ન કરી સહે તેના ત્યાગ કરેલા વચી અગ્રેયા વચર એકાંત પડુની સ્થાપના કરે તેના
જન ત્યાગ કરેલા કાળ કે યુરોપચમ સમક્ષિચાળાને અનુસમગ્ર્યુ ઉચારી આત્મ વિશ્વાસ
પડો લમા ?

દેકે ગુણુમા પણ ગુણુ હાનિ-વૃદ્ધિ રૂપે ઉત્પાદ-અય થાય છે જેમકે જ્ઞાનથી અમુક વખતે એક જીવ જાણ્યો, ત્યાર બાદ અનતા જીવ જાણ્યા આવી રીતે વિકાસ પામતા જ્ઞાન ઉપયોગમા વૃદ્ધિ સમજની અને જ્યાં ઉપયોગ સંતોષ પામે ત્યાં હાનિ સમજની અહિં પૂર્વ જ્ઞાન ઉપયોગ પર્યાયનો નાશ તે વ્યય, ઉત્તર ઉપયોગ પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને સમુચ્ચય જ્ઞાન ઉપયોગની સુવતા સમજની

સિદ્ધ ભગવાનના ગુણુમા પણ હાનિ વૃદ્ધિ રૂપે ઉત્પાદ અય થાય છે અનતા દ્રવ્યના અનતાનત પર્યાયો સમયે સમયે બદલાયા છે છે, મુદ્દમતા મ્યુક્તતા ધાગ્યુ કરે છે, તે જોય (જાણવાની વસ્તુઓ) ની અપેક્ષાએ જ્ઞાનમા ઉપયોગ રૂપે ઉત્પાદ અય થાય છે, ત્યાં જ્ઞાન સુવ ગ્રહે છે, વળી ઉપયોગની મોહતા, મુખ્યતા, આમાન્યતા, વિગેષતા આત્રી, જેમકે જ્ઞાન ઉપયોગમાથી દર્શન ઉપયોગમા જ્ય ત્યાં જ્ઞાન ઉપયોગનો વ્યય, દર્શન ઉપયોગનો ઉત્પાદ અને જ્ઞાન દર્શનમા મુદ્દરની એતનાની સુવતા યદ

જીવના ગુણોનુ ભેદ અભેદ સ્વરૂપ

જીવના અનત ગુણો જીવમા તદ્દુપ (એકેત્વ એકાકાર) સ્વરૂપે છે, જીવન પ્રદેશમા તેમનુ જુદુ જુદુ મ્યાન નથી સર્વ ગુણો, જીવના સર્વ પ્રદેશોમા એકત્વ સ્વરૂપે છે પણ જાણુ, દેખુ વગેરે જુદી જુદી ભાવક્રિયા આત્રી પૃથક્ત્વ (ભેદ) રૂપ છે, જેમકે એતનાની મુદ્દરણા થાય તે ઉપયોગ, જાણવાનુ કાર્ય કરે તે જ્ઞાન, દેખવાનુ કામ કરે તે દર્શન

કાંઈ કરવાના પ્રયત્ને ક્ષમા ગુણુ કામ કરે, પ્રશસા વખતે નિગલિમાનપણુ વગેરે વગેરે નિમિત્તોને કાગણુ જીવના ગુણોમા બ્યવહારિક ભેદપણુ છે અને તે બ્યવહારીક ભેદો ન હોય તો કેવે પ્રસંગે નુ કરવુ, કેની રીતે આત્મવિકાસ કરવો, દોષયુક્ત સસારી જીવને દોષમાથી છુટવાને ક્યા ગુણોને, કેની રીતે જાણવા, સમજવા, અનુભવવા ? તે સર્વ જાણી શકાય નહિ અને આત્મ વિકાસ યદ શકે નહિ, તેથી બ્યવહારિક ભેદો આલમન માટે ઉપયોગના છે

જીવના ગુણોનુ અભેદપણુ અમુક રીતે સમજી શકાય છે ધાંગ ૬ એક માણસ મ્યાનના ખેડો છે અહીં કાયાનુ આસન ચિત્ર હોવાથી કાય ગુપ્તિ છે, મૌન હોવાથી વચન ગુપ્તિ છે, મનને શ્રુતજ્ઞાનના ગજ્ઞાન ચિત્તવનમા જોડયુ છે અથવા આત્મ પ્રદેશમા જોડયુ છે અથવા શુદ્ધ આત્મા (પરમાત્મા)ના ગુણોના ચિત્તવનમા મનને જોડયુ છે, તેથી મનગુપ્તિ યદ, અપ્રમાદ અવગ્યાએ જ્ઞાનના ઉપયોગમા હોય તેથી જ્ઞાન અને પડિત રીતે પણ છે, તે વખતે કાંઈ દ્રવ્ય ઉપર ગગદ્રેષ નથી, તેથી સમભાવ (ભાવ ચાગ્રિ) છે તે વખતે તત્ત્વોમા સ દેહપણુ ન હોવાથી, સમ્યક્ત્વ છે અહીં

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સર્વ એક સાથે જ છે વળી સિદ્ધ ભગવાનની આત્મ ગમણતામા સર્વ ગુણોનો એક સાથે આવિર્ભાવ છે

(૧) વિશેષ સ્વરૂપ કથન—તોફ (વિષ)ના છ દ્રવ્યોમાં હવે પણ એક દ્રવ્ય છે. હવે સિવાયના બીજા બે જડ છે અને હવે મેતાના મુક્ત છે દરેક દ્રવ્ય પોતાના મુક્તથી દ્રવ્ય છે (કરે છે) અને પર્યાયમાં રહે છે તેવી રીતે હવે બધું પણ બધું હવે પર્યાય દ્વારા હવેનું વિશેષ સ્વરૂપ બતાવાય છે.

જીવના પર્યાય

અવગાહના બધા જન પર્યાય—હવે મનુષ્ય, નિર્ધાર્ય અને નાસ્તી અમુક પર્યાય છે અને સિદ્ધ પર્યાય શુદ્ધ છે.

અર્થ પર્યાયમાં—કેવ, માન, માયા લોભ, હાન્ય, નતિ, અતિ, ભય, શોક દુઃખ, ક્રોધ, પુન્ય, નિપુણતા (મનુષ્ય બાવ), મિષ્ટાત્વ, અન્ન, પ્રમાદ, અજ્ઞાન-એ સર્વ અમુક છે અને અવગાહન છે.

હવેના શુદ્ધ પર્યાયો—જ્ઞાન, દશન આત્મિક મુખ્ય, પરીતરીત સમજાવે, ક્રમા વિનય, સરળતા સતોષ, ગમીશ્તા, વૈરાગ્ય, અપેક્ષા, નિર્ભયતા, અસીદ્ધ માધ્યસ્થતા, અવેદ, વિસ્તિ, અપ્રમાદ, ચારિત્ર-એ સર્વ શુદ્ધ રૂપે છે જેનાથી મોક્ષાર્થી હવેને વિકાસ ક્રવાતો હ તે કુલ કળવવાના છે અનુભવના મુક્તવાના છે અમુકમારી મુક્તો કળવતા અને મુક્તમાંથી જલ્દી જલ્દી અમુકમાં પરિવર્તન અસમ્યક્ શુદ્ધાશુદ્ધ પર્યાય ઉપર છે.

ક્યા બીજા દ્રવ્યોની માફક હવે પણ ઉપાદા બધા અને કુવડાથી વ છે (કરે છે) દરેક હવેને અસમ્યક્ પ્રવેશ હોય હ તે સર્વદા નિત્ય હ એક પણ પ્રવેશ વધતો હ ઘટતો નથી, એ જન પર્યાયમાં સિદ્ધ પર્યાય નિત્ય છે બીજા પર્યાયો અનિત્ય છે અર્થ પર્યાય પર્યાયની અપેક્ષાને નિત્ય છે અજિતન અર્થપર્યાય ઉપરોત્ત આધાર અનિત્ય છે અમુક અર્થપર્યાય અવ્ય હવે માત્ર અનાદિ સાત છે અસમ્યક્ માટે અનાદિ અનત છે સપૂજ શુદ્ધ પર્યાય સાદિ અનત છે પણ ઉપરોત્ત આધાર અનિત્ય કહેવાય, પણ તે અનિત્યતા સર્વથા નાશ સુચક નથી.

એક હવે-નાબુદ્ધ મરીને હવે થાય, ત્યારે મનુષ્ય પર્યાયનો નાશ થયો અને હવે પર્યાયનો ઉપાદા થયો, જુ હવે તે કુવડા તો ન હોય એવો તે પોતે ન છે.

અમુક અર્થ પર્યાયમાં એક હવે કોઈ અસ્તિમાન કરે ત્યારે કોઈનો બધા અને અસ્તિમાનના ઉપાદા અને અમુક પર્યાયની કુવડા જલ્દી.

શુદ્ધ અર્થ પર્યાયમાં જ્ઞાન ઉપરોત્તમાંથી દર્શન ઉપરોત્તમાં બધા ત્યારે જ્ઞાન ઉપરોત્તનો બધા અને દર્શન ઉપરોત્તનો ઉપાદા, પણ મેતાના ઉપરોત્તની કુવડા છે. કાલુકે જાતે ઉપરોત્તો મેતાના વિશેષ સામાન્ય પર્યાય છે.

અન્ય દ્રવ્યોથી દરેક આત્મ દ્રવ્ય ભિન્ન છે એટલે બીજા જીવોથી તેમ જ મન-વચન-કાયા-ઇન્દ્રિય વગેરે પુદ્ગલ મંકલો તથા સર્વ પૌદ્ગળીક, ગિદ્ધિ તથા સર્વ બીજા અણ્વ દ્રવ્યોથી આત્મા ભિન્ન છે, અન્ય છે તે અન્યત્વ ભાવના ભેદ જ્ઞાન છે અને આત્માનું પોતાના શુદ્ધ ગુણોની સાથે તદુપ એકત્વ છે તે અભેદ જ્ઞાન. આવી રીતે આત્માનું ભેદ અભેદ જ્ઞાન જાણ્યા વગર નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય નહિ, માટે તે જ્ઞાન ખાસ જરૂરનું છે

વ્યવહારથી આત્મા કર્મનો

કર્તા અને ભોક્તા છે

ગગ દેવથી આત્મા, પોતે અવગાહન કરેલ આકાશ પ્રદેશ રૂપી ક્ષેત્રમાં રહેલ પરમાણુ પુદ્ગલોમાંથી, કર્મ થોડા પુદ્ગલોને ખેંચે છે, ખેંચાયેલ પુદ્ગલો આત્મ પ્રદેશ સાથે જોડાય છે અને કર્મ રૂપે પરિણમે છે. આ કામ આત્માના અશુદ્ધ ભાવોથી થાય, તેથી આત્મા કર્મનો કર્તા છે, તે કર્મો પાકે અને ફળ આપે તેમા આત્મા છૂટ અનિષ્ટ ભુદ્ધિ ગળી, સકલ્પ વિકલ્પ કરી, સુખ દુઃખ ભોગવે છે, તેથી આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે

નિશ્ચયથી આત્મા પોતાના ભાવનો કર્તા છે

અને ભોક્તા પણ છે

કર્મનું મૂળ દ્રવ્ય (ઉપાદાન કારણ) પુદ્ગલ છે, આત્મા નથી, આત્મ પ્રદેશ કર્મ રૂપે પરિણમતા નથી, પુદ્ગલ કર્મ રૂપે પરિણમે છે, માટે આત્મા કર્મનો કર્તા નથી પણ પોતાના શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ભાવોનો કર્તા અને ભોક્તા છે વળી કર્મનું ફળ સાડ હોય કે ખરાબ હોય પણ જો આત્મા, તે ફળમાં છૂટ અનિષ્ટ ભુદ્ધિ ન રાખે પણ સમભાવે, જ્ઞાન ઉપયોગમા રહે, તો કર્મ ફળ નિર્ફળ જાય છે, તેથી આત્મા કર્મ ફળનો ભોક્તા નથી થતો

આ ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે આત્મા છૂટ અનિષ્ટ ભાવો ઉત્પન્ન કરી, સુખ દુઃખ ભોગવે છે એટલે કે આત્મા પોતાના ભાવોનો ભોક્તા છે પણ કોઈ પણ પૌદ્ગલીક વસ્તુમા સુખ દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ નથી માટે જે આત્મા ખરા સુખની ઇચ્છાવાળો છે તે ગમે તેવા સન્નિગોમા આત્મિક સુખ (જે પોતાના જ આત્મ પ્રદેશમાંથી મળે છે તે જ્ઞાન) ભોગવી શકે છે અને તે સુખ પૌદ્ગળીક સુખ (શાતા અશાતા વેદની રૂપે, પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષય રૂપ સકલ્પ વિકલ્પ રૂપ સુખાભાસ) કરતા અતગણ્ય શુદ્ધ અને સાચું છે

જાણી આત્માના ગદા ગુણોનું પૃથક્ત્વજ્ઞાન તથા આત્મ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયની સિન્નતાનું જ્ઞાન તે પણ ભેદ જ્ઞાન છે અને આત્માના ગદા ગુણોનું એકત્વ (અભેદસ્વરૂપ) તે અભેદ જ્ઞાન છે

આત્મ દ્રવ્યની ઉત્પાદ, વ્યવ, પ્રવ સ્થિતિ

દ્રવ્યથી—અસખ્યાત પ્રેક્ષાત્મક છવ દ્રવ્યને સસારી અવસ્થામાં કાર્મણ ચરીત્રને ધમ્મે અવત્રાદના આથી સહોચ વિકાસ થયું હોય છે. જેથી કાપતો છવ મરિને કાપી થાય, ત્યારે અશુચના અસખ્યાતમાં કામની અવત્રાદના મુદ્દા, મોટી અવત્રાદના કરે અને આત્મ પ્રેક્ષા કરી પ્રભાસમાં સહોચ વિકાસ થયું રહે છે. તેથી અવત્રાદના આથી વ્યવ અને ઉત્પાદ થયા ત્યારે આત્મ પ્રેક્ષા પ્રવ છે.

દેવથી—સસારી છવના આત્મ પ્રેક્ષામાં કરીતી અસ્થિતિને ધમ્મે કપ થાય છે તેથી દેવ વખતે તેના તેજ આકાશ પ્રેક્ષામાં અવત્રાદના રહેતી તેથી અમુક દેવથી બીજા દેવનાં બન્ધ, ત્યારે પૂર્વદેવ આથી વ્યવ અને ઉત્પાદ દેવ આથી ઉત્પાદ ત્યારે આત્મ પ્રેક્ષા પ્રવ છે.

કાળથી—કાળચક્રના ગુદા ગુદા સમયોમાં આત્મદ્રવ્યનું કર્મિત્તવજ્ઞ થવાથી તે અપેક્ષાએ ઉત્પાદ વ્યવ થાય છે.

ભાવથી—અર્થ પર્યાય અને અનન્ય પર્યાયોમાં ફેરફાર થવાથી, પૂર્વ પર્યાયોને વ્યવ અને ઉત્પાદ પર્યાયોને ઉત્પાદ થાય છે ત્યારે આત્મ દ્રવ્ય પ્રવ રહે છે.

સિદ્ધ કર્મપ્રદાનામાં અસુર લઘુ પર્યાય (સર્વ જ પર્યાયોના આથી પ્રતિબિંબ) ના ફેરફાર થવાથી સમયે સમયે ઉત્પાદ વ્યવ થાય છે ત્યારે આત્મદ્રવ્ય પ્રવ જ છે.

દેવ દ્રવ્યને અનન્ય અણુલઘુ પર્યાય હોય છે તેથી પોતપોતાના ૪ ભાવોમાં પરિવર્તન કરે છે અને એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય સ્વરૂપે ફરી જાય તેથી.

પર્યાયોના ઉત્પાદ વ્યવની અપેક્ષાએ આત્મા અસ્થિત છે અને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિવ્ય છે. તેથી છવનું નિત્યાનિત્યનું સ્વરૂપ સ્થાદાથી સમજી મેલું.

સમુચ્ચય છવોની અપેક્ષાએ—છવ દ્રવ્યો અનન્ય છે, દેવથી આખા લોકમાં ભર્યા છે કાળથી અનાદિ અનત છે. ભાવથી ક્ષિય, પરિવર્તિત થયોપસન્ન, ઉપસન્ન, યાચક એ રાજ્ય ભાવોમાં રહે છે ગુણથી ચેતન્ય લક્ષણ મુક્ત છે.

એક છવની અપેક્ષાએ—સ્વ આથી એકલ ૮ અન્ય દ્રવ્યોથી બિન્ન છે. દેવથી સસાર બન્ધન આથી (અસ્થિતિત ક્ષેત્ર આથી) સાદિ સર્વ છે. સિદ્ધ કર્મથી આથી સાદિ અનન્ય છે કાળથી અનાદિ અનત છે. ભાવથી નિજ ભાવોમાં રહે છે ગુણથી ચેતન્ય મુક્ત છે.

આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પુદ્ગળ અજીવ છે અજીવ હોય તે અનંત શક્તિવાળા જીવને કેવી રીતે સુખ આપી શકે? હવે જો ખરાબ વસ્તુ દેખાય તો એમ વિચારવું કે પુદ્ગળ પોતપોતાના ભાવોમા રહ્યા કરે છે, તેઓ આત્માને કંઈ કરી શકતા નથી, તો શા માટે ખરાબ ભાવથી દુઃખ વહોરી લેવું અને આત્માના જ્ઞાન આનંદ સુખનો ત્યાગ છોડી દેવો?

વળી દુનિયાની વસ્તુ જ્યાં છે ત્યાં જ છે, તે વસ્તુના આકાંક્ષે મનને પરિણામથી, તેમાં રાગ દ્વેષ ભોગની બુદ્ધિ રાખવાથી મનોયોગથી આત્મા પોતા ઉપરજ રાગદ્વેષ કરેછે અને પોતેજ ભોગ બને છે એટલે જીવ ભોડતા અને ભોગ બને છે, જો એટલેજ વિચાર આવે કે હું કેવો પાક ભજવું છું, તો પોતાની મૂર્ખાઈ જણાઈ આવે છે અને મનોમય જગત બંધ થાય છે અને કર્મ સમય પણ બંધ થાય છે.

હવે પૌદ્ગલીક સુખમા જીવને સુખાભાસ થવાનું કારણ જીવના ઉત્સાહને લઈને માનસિક તારતમ્યતા છે, આલબન પૌદ્ગલીક વસ્તુ છે, એટલે મોહની કર્મના ઉદયથી એવો ક્રમ થાય છે કે પૌદ્ગલીક વસ્તુ સુખ આપે છે, પણ નિશ્ચયથી પુદ્ગળ પુદ્ગળના ભાવોમા ગ્રહે છે અને આત્મા આત્માના ભાવોમા રહે છે.

જો જીવ આત્મિક આલબનમા તેટલેજ ઉત્સાહ અને માનસિક તારતમ્યતા રાખે તો તેથી અનંતગણ આત્મિક સુખ ભોગવી શકે પણ તે માટે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું સત્ત્વદ્વારા જાણપણ જોઈએ. માટે સમકિતી જીવે શાઓકત શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ જાણી, સમજી, મગજમા ઉતારી વારંવાર અનુભવમા મૂકવું જોઈએ.

પૌદ્ગલીક સુખમા ક્રમ થાય છે તેનું કારણ અશુદ્ધ વ્યવહાર નય, માટે વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ મે સુખ્ય નય જાણી લેવાની જરૂર છે.

વ્યવહાર નય — તે ઉપનય છે, કાંઈ કે પુદ્ગળના ભાવને આત્મ દ્રવ્યમા આરોપણ કરે છે અને પુદ્ગળના નિમિત્તથી ક્રિપ્ત ચતા ભાવને આત્માના ભાવ તરીકે માને છે અને નિમિત્ત કારણને કાર્ય માને છે, તેના બે ભેદ, શુદ્ધ અને અશુદ્ધ,

રાગદ્વેષવાળી પ્રવૃત્તિ. પૌદ્ગલીક વસ્તુ અથવા જીવાદિ અન્ય દ્રવ્યને પોતાના માનવા, સાસારિક કામ કરવું વગેરે અશુદ્ધ વ્યવહારમા છે એટલે પહેલા ત્રણ ગુણસ્થાન સર્વથા અશુદ્ધ વ્યવહારમા આવે છે.

મોક્ષ માર્ગ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ (સાધન ધર્મ) એ સર્વ શુદ્ધ વ્યવહાર નયમા આવે છે અહિં સર્વ ક્રિયા આત્મ શુદ્ધિ, નિર્જેશ અને મોક્ષ માટે સમભાવે થાય છે.

નિશ્ચય નય આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ દોરે છે. જીવના શુદ્ધ ભાવ બતાવે છે.

તે પછી દુષ્ક્રિયા પ્રતિષ્ઠા પૌરુષગીઠ સુખ માટે મુમુક્ષુની આશ્ક રૂપે આત્મા અને માની જેવું કે વૃ સુખી જુ તેના કરતાં તેવી પૌરુષગીઠ હિમ્મતથી મળે તેથી જોઈને આત્માની સાથે જોડી જેવું ચોક્કસ કે વારંવાર અભ્યાસ પછી ખાતરી થઈ કે ખરું સુખ આત્મામાંથીજ મળે છે ખીજો ક્યાંયથી મળતું નથી. વળી કવચિત્ પૌરુષગીઠ વસ્તુ પ્રપ્તિના કાર્તા જ્યુ ન મળે, ત્યારે આત્મિક સુખ પ્રપ્તિની જગત મળે છે.

જ્યુ જેમ અગ્નિશ્લેષી અગ્નિજ્વ પેઢી રાક્ષસ નથી તેમ આત્મા પૂર્વ સરકાર (સિદ્ધિ) પૌરુષગીઠ વસ્તુ પ્રત્યે આકર્ષણ છે. આત્મા પૌરુષગીઠ દ્રવ્ય મન સાથે જોડાય અને પૌરુષગીઠ મન પ્રવૃત્તિ તરફજ આકર્ષાય છે. જ્યુ જ્ઞાતીની વસ્તુ સ્વરૂપ વિચારે તે પોતાની જૂઠ્ઠા જગતમાં આવે છે અને સમક્ષિતી જોડાઈને જોડાય અને તેજુ જ્ઞાન મેળવજુ જોડાઈને મનોપોષને સત્ અભ્યાસમાં જોડાય કરુ તે પછી વારંવાર જ્ઞાન ઉપપોષથી પૌરુષગીઠ રૂપે કાળક્રમે જુગી નથી.

કર્મ અને કર્મફળની ઉત્પત્તિ નિમિત્ત કારણ આત્માના રાગાદિ અશુદ્ધ આવે છે અને ઉપાદાન કારણ પ્રવૃત્તિ છે.

કર્મફળ ભેદસ્વાભાવ આત્માના કાલ ઉપાદાન કારણ છે અને કમ નિમિત્ત કારણ છે.

રાગાદિ કાલના નિમિત્તથી, પ્રવૃત્તિ કર્મ રૂપે પરિણમે છે અને કર્મના નિમિત્તથી આત્મા રાગાદિ કાલેમાં પરિણમે છે. રાગાદિ કાલે કાલ-કમ છે અને કર્મ પ્રવૃત્તિ તે દ્રવ્ય કર્મ છે. તેઓ એક બીજાને ઉત્પન્ન કરે છે. અવધાર નય નિમિત્તને કારણ માટે છે અને નિમિત્ત નય ઉપાદાનને કારણ માટે છે. ઉપાદાન કારણ તે મૂળ દ્રવ્ય છે. અવધારથી નિમિત્ત કાર્મ કરે છે અને નિમિત્તથી ઉપાદાન કારણ કાર્મરૂપે પરિણમે છે.

જો આત્મા શુદ્ધ આત્મ ગુણોમાં ઉપપોષ રાખે અને તથ રૂપ ન કરે તે સત્તામાં જોડાય અને કર્મો ઉત્પન્ન આવે તે જ્યુ તે કાલ કર્મ ઉત્પન્ન કરી રાક્ષસી નથી, તેવી નવીન કર્મ બોધાય નથી અને જુના કર્મ નિર્મલ્ય મરિ છે. જ્યારે જુના કમ નિર્મલ્યને આત્મા આકર્ષી જુ જુના ત્યારે આત્મ પ્રેક્ષ સાથે કર્મ ખીજા જો નહિ તેવી તથા કમ આત્મા સાથે બોધાય સો નહિ તે સિદ્ધ અભ્યાસ કર્મ સમ્ય જોડાને પ્રાપ્ત થોઈ.

જો આત્મા જ્ઞાન ઉપપોષથી રૂપે જ્યુ મૂળ દ્રવ્ય કોઈ કરે અને તે મૂળ દ્રવ્ય સ્વરૂપ વિચારે તે આપોઆપ મોહનો નાશ થાય. દાખલા તરીકે જ્યુજેથી વસ્તુ જોઈ તે જ્યુ જાતી ત્યારે જ્ઞાન ઉપપોષ આવે, દેખાતી સમેત વસ્તુ જોઈ તે તેમાં જોઈ આત્મા અસખ્ય પ્રેક્ષમ અતર્મજુની આત્મસ્તર દેખાય અને વસ્તુ પ્રવૃત્તિ રૂપે જ્યુજા ત્યારે શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્ય અને શુદ્ધ અભ્યાસ પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપો વિચાર કરે.

આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પુદ્ગળ અણુ છે. અણુ હોય તે અનંત શક્તિવાળા છવને કેવી રીતે સુખ આપી શકે? હવે જો ખરાબ વસ્તુ દેખાય તો એમ વિચારવું કે પુદ્ગળ પોતપોતાના ભાવોમા રહ્યા કરે છે, તેઓ આત્માને કંઈ કરી શકતા નથી, તો શા માટે ખરાબ ભાવથી દુઃખ વહોરી લેવું અને આત્માના જ્ઞાન આનંદ સુખનો આનંદ છોડી દેવો?

વળી દુનિયાની વસ્તુ જ્યાં છે ત્યાં જ છે, તે વસ્તુના આકારે મનને પરિણામી, તેમા રાગ દ્વેષ ભોગની ભુદ્ધિ રાખવાથી મનોયોગથી આત્મા પોતા ઉપરજ રાગદ્વેષ ડરે છે અને પોતેજ ભોગ બને છે એટલે જ ભોક્તા અને ભોગ બને છે, જો એટલોજ વિચાર આવે કે હું કેવો પાક ભજવું છું, તો પોતાની મૂર્ખાઈ જણાઈ આવે છે અને મનોમય જગત બંધ થાય છે અને કર્મ સંચય પણ બંધ થાય છે.

હવે પૌદ્ગલીક સુખમા છવને સુખાભાસ થવાનું કારણ જીવના કિસાહને લઈને માનસિક તાસ્તમ્યતા છે, આલબન પૌદ્ગલીક વસ્તુ છે, એટલે મોહની કર્મના ઉત્પત્તિ એવો ભ્રમ થાય છે કે પૌદ્ગલીક વસ્તુ સુખ આપે છે, પણ નિશ્ચયથી પુદ્ગળ પુદ્ગળના ભાવોમા રહે છે અને આત્મા આત્માના ભાવોમા રહે છે.

જો જીવ આત્મિક આલબનમા તેટલોજ કિસાહ અને માનસિક તાસ્તમ્યતા ગમે તો તેથી અનંતમાત્રુ આત્મિક સુખ ભોગની રાઈ પણ તે માટે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું સ્વદ્વારા જાણપણુ જોઈએ માટે સમકિતી જીવે શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ જાણી, સમજી, મગજમા ઉતારી વારંવાર અનુભવમા મૂકવું જોઈએ.

પૌદ્ગલીક સુખમા ભ્રમ થાય છે તેનું કારણ અશુદ્ધ વ્યવહાર નય, માટે વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બે સુખ્ય નય જાણી લેવાની જરૂર છે

વ્યવહાર નય —તે ઉપનય છે, કારણ કે પુદ્ગળના ભાવને આત્મ દ્રવ્યમા આરોપણ કરે છે અને પુદ્ગળના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થતા ભાવને આત્માના ભાવ તરીકે માને છે અને નિમિત્ત કારણને કાર્ય માને છે, તેના બે બેદ, શુદ્ધ અને અશુદ્ધ,

રાગદ્વેષવાળી પ્રવૃત્તિ. પૌદ્ગળીક વસ્તુ અથવા જીવાદિ અન્ય દ્રવ્યને પોતાના માનવા, સાસારિક કામ કરવું વગેરે અશુદ્ધ વ્યવહારમા છે એટલે પહેલા ત્રણ ગુણુગ્રાહન સર્વથા અશુદ્ધ વ્યવહારમા આવે છે

મોક્ષ માર્ગ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ (સાધન ધર્મ) એ સર્વ શુદ્ધ વ્યવહાર નયમા આવે છે અહિં સર્વ ક્રિયા આત્મ શુદ્ધિ, નિર્જરા અને મોક્ષ માટે સમભાવે થાય છે.

નિશ્ચય નય આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ દોરે છે જીવના શુદ્ધ ભાવ બતાવે છે

અવહાર નયમાં ચાર અને નિમગ્ન નયમાં ત્રણ મળી સામાન્ય રીતિ સાત નય થાય છે તેમાં છવ્વનું સ્વરૂપ ઉપાસ્યુ જોઈએ.

સાત નયથી

છવ્વનનું સ્વરૂપ

૧ નૈમગ્ન નયથી છવ્વ—આ નય છવ્વના શુભ અને ખરાબ, સામાન્ય અને વિશેષ, અંશથી જતાવે છે. સામાન્ય અંશ કૈાન્ય છે અને વિશેષ પર્યાવાસ દ્રવ્ય પ્રાપ્તિમાંથી છે. નિમિષાત્તા છવ્વને અશ્વર્ગીય અને તમો ભાગ ઉપાડે છે અને સિદ્ધ ભગવાનને અને ત સાત છે. હવે નૈમગ્ન નય અત્તની અવિદ્યાને જાનેને સરમાં જણે છે. દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ હવે તે આથી છવ્વના ૫૬૩ જેઠ પી છે. નાસીયા ૧૪ તિયમ્મા ૪૮ મનુષ્યા ૩ ૩ કેવળાના ૧૬૮ તે યે મોઠક સમઢમ્મથી વિસ્તારથી નક્કી થવા જોઈએ.

નૈમગ્ન નય વાસ્તા પ્રાપ્તિને જોઈને કહે કે આ છવ્વ છે ત્યાય અને વૈશેર્વિક મતવાળા આ એકજ નયને માને છે.

નૈમગ્ન દુર્નયવળા દ્રવ્ય પ્રાપ્તિને છવ્વ માને, છવ્વ પાંચ જુદાનો અનેકો છે અને પાંચ જુદો નાસ થાય ત્યારે છવ્વ પસુ નાસ થાયે એમ માને એમ કરી મોઢ્ય માર્ગ બધે કરે છે.

નુનિમગ્ન નય દ્રવ્ય પ્રાપ્તિને મુજ્જગ સ્વરૂપ માને છે તેમાં જળ ફોલનાર છવ્વને જુદો માને છે તેથી વિશિષ્ટ સમજ માટે બીજા નયનો અભિધાય જણવ રાખે છે.

૨ સ મઢક નય—આ નય છવ્વની સામાન્ય સત્તા “અસખ્ખાન પ્રોથ” અને “અવગાહના માને છે. સર્વ છવ્વ સત્તાથી સિદ્ધ સમાન માને છે વેદાતી ફેલ્લ આ એકજ નય સ્વીકારે છે. દુર્નય કહે છે કે છવ્વ એકજ છે, છુદા છુદા રૂપોમાં અંશ તરીકે છે, એમ કરી અદેતવાદ સ્થાપે છે. ત્યારે મુનય કહે છે કે બધામાં એકજ છવ્વ ફોલ તા એકને માત્તવાથી બધાને સામ્યુ જોઈએ માટે મુખ ૬ ખી તાસત્તવા અને બબ્બન પર્યાયની વિશિષ્ટતાનુ કાસ્યુ અવહારના પાસેથી નક્કુ જોઈએ.

૩. અવહાર નય—અહિ મુખા ખી તાસત્તવા અને છવ્વના બબ્બન પર્યાયની વિશિષ્ટતાનુ કાસ્યુ કર્ય છે. છવ્વ કર્મનો કર્તા છે અને કર્મફળનો સોઢતા છે તે જાતવળા માટે આ નયમાં ૧૪ ઝુજ્જવાનની (સરી, ધનિયો અને વનનીયી ખી) બાહીકિયા આવી અપ, પસ ૧ થી ૧૪ ઝુજ્જવાનમાં બાહીકિયા સાધુના બાજ આચારમાં આવી જાય.

૭ થી ૧૪ ઝુજ્જવાનનો આધા અપ્પત્ત વાવ (પરિવામ) ઉપર છે તથી તે સર્વ સમઢકિ આન નયમાં નપ, પસુ પ્રોથા ૭ ઝુજ્જવાનમાં બીજા વપ્પુ આપુખ બધાય છે તેથી તે સવે અવહાર નયમાં નપ, છવ્વ આ ઝુજ્જવાને આપુખ બધેતો થોમ ૭મે ઝુજ્જવાને જાય અને ૭થા

ગુણસ્થાનની શરૂઆતમાં આયુષ્યનો બધ પુરો કરે એટલા પુરતો જ ૭ માં ૫ નો ભવબંધ આશ્રી વ્યવહાર સમજવો.

વળી ઉપશમ એણી ગુણસ્થાન ૮ થી ૧૧, ભાવ આશ્રી છે, પણ જોણે પૂર્વે આયુષ્યનો બધ બાંધ્યો હોય તે કદાચ ઉપશમ એણીમાં કાળ કરે વળી ઉશમ એણીવાળા પડવાઈ થાય છે તે અપેક્ષાએ તેમને વ્યવહારમાં ગણાય અને ભાવ આશ્રી નિશ્ચય નયમાં ગણીએ તો શબ્દ નય સુધી ગણાય. ઉપશમ એણી એવજ્ઞતં નય સુધી લઈ જતી નથી.

વ્યવહાર નયના બે બેદ શુદ્ધ અને શુદ્ધ અશુદ્ધ વ્યવહાર નયમાં પહેલા ત્રણ ગુણસ્થાન આવી જાય શુદ્ધ વ્યવહાર નયમાં બાકીના ગુણસ્થાનોની યોગોના અવલંબન રૂપી બાહ્ય કરણી આવી જાય. અહિં શુભ અને અશુદ્ધમાં કષ્ટક ફરક બતાવીએ, રાગદ્વેષ રહિત તે શુદ્ધ, તે સવર તત્ત્વમાં જાય, અને સમભાવ (સવર) સાથે કરણી તે નિર્જંગ તત્ત્વમાં જાય.

શુભ સામાન્ય રીતે પુન્ય તત્ત્વમાં જાય છે, અશુભ પાપ તત્ત્વમાં જાય. સગમ સયમમાં, રાગ ભાવ હોવાથી મોક્ષ મળતુ નથી, પણ આખરે રાગ તુટી જાય એવી પરપરાએ તક મળે છે.

સસારી વાસનાની પૂર્તિ માટે જે દ્રવ્ય ચારિત્ર વગેરે પાળવામાં આવે તે મિથ્યાત્વમાં છે, વ્યવહાર નય ફક્ત યોગોના આલંબનવાળી બાહ્ય આકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે, પણ ભાવ સમજવા માટે ઉપગતી નયની વાત માન્ય કરે તો સુવ્યવહાર નય કહેવાય કુવ્યવહાર નય ફક્ત બાહ્ય દેખાય તેટલું જ માને.

ચાર્વાક મતવાળા ફક્ત વ્યવચાર નયને જ માને છે.

૪. ઋણુસુત્ર નય—વ્યવહારિક ક્રિયા જોઈને આ નય કહે છે કે જીવના વર્તમાન કાળનો ઉપયોગ તે ખરી ક્રિયા કોઈ સામાયિકમાં બેઠો હોય પણ વ્યાપારમાં બ્યાન જાય ત્યારે તેને વ્યાપારી કહે કોઈ પરણુવા બેઠો હોય, પણ તેનું મન જો ધર્મ બ્યાન શુદ્ધધ્યાનમાં જાય તો તેને તે વખતે (શુદ્ધ બ્યાનમાં હોય ત્યારે) સાધુ કહે છે.

બૌદ્ધમતવાળાઓએ ફક્ત ઋણુસુત્ર નયને જ માનીને ક્ષણિકવાદ સ્થાપ્યો કે જીવ ક્ષણે ક્ષણે મરે છે અને થાય છે ત્યારે સુનય કહે છે કે જો જીવ ક્ષણે ક્ષણે મરે તો એક જીવ પાપ કરે અને બીજને જીવ નરકે જાય, એક ગુનહો કરે અને બીજને સગમ પામે, પણ તેમ નથી, જીવદ્રવ્ય છે, તેની (પર્યાય) ત્રિયતિમાં ફેરફાર થયા કરે છે, તેનો વિસ્તાર બહુવા માટે બીજા નયોને માનવા જોઈએ.

ઋણુસુત્રનય શુભાશુભ બંને પ્રકારના જીવના ઉપયોગ (વર્તમાન કાળ આશ્રી) બતાવે છે.

૫. શબ્દનય—તે સખ્ખના વાચ્યાર્થ પર્યાયને માને છે અને કહે છે કે ભાવ પ્રાણથી જીવે તે જીવ અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર પ્રત્યે ગમન કરે (પરિણમે) તે આત્મા. જીવ પોતાના

ભાવનો ક્ષતિ છે અને પોતાના ભાવનો ભોક્તા છે આ નયમાં છત્વું શુદ્ધ-સ્વરૂપ (અત્મ) એ
આપ છે અને સમ્યક્ દર્શન સ્વરૂપ ખતાવવામાં આવે છે

૬ સમ્યક્દેહનય—તે કહે છે કે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપની નજીક હોય તે છત્વુ આ નયમાં
દ્વાયક સમક્ષિત, દ્વાયક ક્ષિપ્તિવાળા તથા સયોગી અને અયોગી કેવળી આવે.

૭. એવ છત્વતત્ત્વ—પોતાના શુદ્ધોપી પૂર્ણ હોય અને પ્રતિસમ્યક્ આત્મસ્થિતિમાં સમક્ષિત
કરે તે છત્વુ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. આ નય શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ (સિદ્ધ સ્વરૂપ) ખતાવે છે

સાશરશ—અથા છત્વેતુ સ્વરૂપ ખતાવવા માટે તેમ જ એક છત્વુ સપૂર્ણ સ્વરૂપ
ખતાવવા માટે તથા વિશ્વસ્ય માટે થાવે નયની જરૂર પડે છે. દરેક નય પોતપોતાનો વિશ્વાસ
ખતાવે છે. એજ નયને પદ્ધતી ગણનાર એકાંતવાદી, અધ્યાત્મી અને નિષ્વાદી છે.

સમક્ષિતી છત્વ સર્વ મુક્તિની વાત માન્ય રાખે છે અને એક નયની વાત અસંધી સ્વ
માને છે. પણ તેના એકાંતવાદને મોક્ષમાર્ગ નરહિ માનતો નથી. તેમજ તે તત્ત્વ અદેવકાંક્ષે
આધ્યત્મમાત્ર પ્રાપ્તિ છે.

ચાર નિરૂપણી છત્વતુ સ્વરૂપ

ત્રેય—અહિ છત્વુ ત્રણ ભાગવા માટે છત્વે નિરૂપણમાં ઉપરોક્ત છે પણ નિરૂપણ
સપૂર્ણ સ્વરૂપ ખતાવેલ નથી.

નિરૂપણ ચાર છે—(૧) નામ, (૨) સ્થાપના, (૩) દ્રવ્ય, (૪) ભાવ.

નામ નિરૂપણી છત્વની ઓળખાણ—(૧) કોણ છત્વુ નામ “છત્વ” આપતુ
જેમ કે છત્વી, છત્વે, (૨) કોણના ક ક્રમમાંના મૈત્ર્ય સ્થાપનાવાળા દ્રવ્યનુ નામ હજા “છત્વ”
એવો અપદ્ધાર કરતો ને, (૩) અછત્વ વસ્તુનુ નામ “છત્વ” આપતુ તે અહિ અછત્વમાં છત્વ
નથી, તત્તી શુદ્ધ સ્થિતિ હોવાથી અવત્ય છે

સ્થાપના નિરૂપણ છત્વ—(૧) છત્વના કોઈ એક અજન્ય પદ્ધતિ જેમકે અત્મનુ મિત્ર
મર્તિ અહિ મિત્ર કે મર્તિ પુરુષના ક્રમ છે છત્વ નથી તેથી અત્મનુ છે પણ છત્વુ મિત્ર
હોવાથી સ્વશ્રુત અવત્ય છે. (૨) અછત્વ વસ્તુની જેમકે કોઈની છત્વ તરીકે સ્થાપના અહિ
અસંસ્થિત અવત્ય છે. (૩) “છત્વ” એમ સમ્બોધની લીધેમાં સ્થાપના કરવી તે દ્રવ્ય સ્થિતિ
વિશ્વ છે. (૪) છત્વના સ્વરૂપની ખામી સ્થાપના કરવી, તે અવત્યત ખામનો વિશ્વ છે.

અવત્યનિરૂપણ છત્વ—(૧) ઉપરોક્ત ક્રમ છત્વ-આ અત્યુ છે કાત્તુ કે છત્વ સ્થિ
અવત્યનો છે. કાત્તુ નિરૂપણ છત્વ પણ અવત્યત ખામતમાં કાત્તુ જોવા અધ્યાત્મ અને અવત્ય

દર્શનના, ઓઘસગાથી ઉપયોગમા રહે છે (૨) અસખ્યાત પ્રદેશી આત્મ દ્રવ્ય-(દ્રવ્ય આત્મા)-અહિ આઠ આત્મામાનો એક પ્રકાર બનાવ્યો છે (૩) જીવ મબધી શાસ્ત્રનો ઉપયોગ ગહિત અભ્યાસ.

જીવનો ભાવ નિશ્ચેપ—(૧) આગમથી જીવના ભાવ. (૨) નો આગમથી, આગમથી જીવના ભાવ છે—૧ ઉત્પન્ન ભાવ, ૨. ક્ષયોપશમ ભાવ, ૩. પારિણામિક ભાવ, ૪ ઉપશમ ભાવ, ૫ ક્ષાયક ભાવ એ પાંચ મુખ્ય ભાવ અને જીવો સાન્નિપાતિક ભાવ (સયોગી ભાવ)

૧ ઉદય ભાવ—તે આઠ ઝર્મના ઉદયથી થાય છે, તેમા જીવને સખોધીને બ્યવહારથી જે બેઠો કહેવાય છે તે જીવ ઔદાયિક અને શરીરને સખોધીને જે બેઠ કહેવાય છે તે અજીવ ઔદાયિક છે.

જીવના ઉદય ભાવ—૧ ગતિ, પૃથ્વી આદિ જકાય, ૨ ક્રાંતિ, ૩ વેદ, ૪ લેશ્યા, મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ, અમતીપણ્ય અમતીપણ્ય, અજ્ઞાન, આહાર ઝન્વાપણ્ય જન્મસ્થપણ્ય, સયોગીપણ્ય અસિદ્ધપણ્ય, સસાર ભ્રમણ અકલ્પણીપણ્ય

અજીવના ઉદય ભાવ—ઔદાયિકાદિ પાંચ શરીર તથા જે જે પુદ્ગલો તે પાંચ શરીરના વ્યાપાર માટે પગિણમે તથા વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, તે બધા શરીરના ભાવો છે

૨. ક્ષયોપશમ ભાવ—અહિ જીવ, જે કર્મ ઉત્પન્ન આવે છે તેને અપાવે અને ઉદય નથી આવ્યા તેને ઉપશમાવે તે ક્ષયોપશમભાવ કહેવાય. તેનાથી જે કળ ઉપજે તે ક્ષયોપશમ નિષ્પન્ન કહેવાય તે આ પ્રમાણે—મતિ, શ્રુત, અવધિ મન.પર્યાય એ ચાર જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, ચક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિ એ ત્રણ દર્શન, ૩ દ્રષ્ટિ, પહેલા ચાર આગ્નિ, આવકપણ્ય, દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ, ૩ વીર્ય, પાંચ દન્દ્રિય, પૂર્વેનો અભ્યાસ, આચાર્યની પદ્ધતિ

૩. પારિણામિક ભાવ—પગિર્તનવાળા ભાવ તેના બે બે —

૧ અનાદિ પારિણામિક ભાવવાળી વસ્તુ પોતપોતાના ભાવમા ફર્યા કરે, પણ બીજી વસ્તુના ભાવ કે પગિણમે નહિ તેથી પોતાનુ મુળ સ્વરૂપ સાચવી ગમે છે તે દર્શ છે—ધર્માન્તિકાય, અધર્માન્તિકાય, આકાશાન્તિકાય, જ્વાસ્તિકાય, પુદ્ગલાન્તિકાય, અદ્વાકાળ, ભવ્ય, અભવ્ય, લોક, અલોક એ દર્શ સર્વદા છે. ભવ્યનો અભવ્ય ન થાય, અભવ્યનો ભવ્ય ન થાય, લોકમાથી અલોક ન થાય, એમ દર્શે બોલનુ સમજવુ પણ એ દર્શમાથી દરેક—જેમ કે જીવ જીવનાજ ભાવોમા ફર્યા કરે, પુદ્ગળ પુદ્ગળનાજ ભાવોમા ફર્યા કરે. પારિણામિક ભાવનુ ત્રણ અશુદ્ધ લઘુ ગુણ છે

૨ સાદિ પારિણામિક ભાવ જે વસ્તુ આખથી દેખાય છે, એટલે જે સર્વ વસ્તુ પુદ્ગળની બનેલી છે, તેમા પુદ્ગળ જાય, આવે ગળે, મળે કેટલીક વસ્તુનુ સ્વરૂપ આપણા

દેખતાં જુદી જાત છે સરિરમાંથી રાખ કે માટી થઈ નય છે મોટી મોટી વસ્તુ જેમ કે પૃથ્વી તે અમારે જે પુણ્યભોની બનેલી છે તે સર્વ પુણ્યભો અત્યુક કાણે બીજો દેહપ્રેર્યાત્મા નય અને બીજો પુણ્યભો આવીને તે પૃથ્વીપ્રે પરિણમે, પણ પૃથ્વી પૃથ્વીપ્રે સ્થે. આવી મોટી વસ્તુ સામ્યથી ક્ષેત્રાય અને જેનું નામ નિશાન ન રહે તે અસામ્યની વસ્તુ મણ્ડાય, ૭ નરક, ૮ પૃથ્વી, દેવગ્રામ મુક્તિસિદ્ધિ વગેરે સામ્યતા છે તેના વિસ્તાર સામ્યોથી નયસી લેવા, તે દ્રવ્ય વસ્તુપ્રે સામ્યતા છે પણ પુણ્યભોના આવળ આથી અનિત્ય છે.

૪ ઉપશમ ભાવ—જ્ય, બ્યારે મોહનીય કર્મની ૭ પ્રકૃતિ અનતાનુમથી મોહ, મન, માયા, લોભ એ ચાર અને દર્શન મોહનીયની ૭ મળી ૭ સર્વથા ઉપશમાવે—દાકે—મીસકુવ ઉપશમ ન આવવા કે તેા ઉપશમ સમક્ષિત પામે તેના ગુણ સ્થાન ૪ થી ૧૧ અને મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ સુધી ઉપશમ આવે તેા ઉપશમ ચારિત્ર પામે તેના ગુણસ્થાન ૮ થી ૧૧ આ ભાવની સ્થિતિ અત્યુકુર્તની ૪ છે.

૫ ક્ષાયક ભાવ—જ્ય, બ્યારે અનતાનુમથી ક્ષાયની ચાગ અને દર્શન મોહનીયની ૨૮ મળી સદા પ્રકૃતિતો સર્વથા ક્ષય કરે ત્યારે ક્ષાયક સમક્ષિત પામે. મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિતો સર્વથા ક્ષય કરે ત્યારે ક્ષેત્રગ્રામ મણ્ડાય ક્ષાયક ચારિત્ર પામે અને ચાર પન થાતિ કર્મતા સર્વથા ક્ષય કરે ત્યારે અનતાગાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્જ પામે અને કેવળા ભગવાન થાય અને આદે કર્મતા નાશ કરે ત્યારે સિદ્ધ ભગવાન થાય.

૬ સામ્યપાતિક ભાવ—ને કાષ એક સ્વતંત્ર ભાવ નથી, પણ ઉપશમ આવોર્માના કેલ્યાક સર્વોમી (મિશ્ર) ભાવ છે.

મે ભાવ મિશ્ર-જેમી ક્ષાયિક અને પરિણામિક ભાવ સિદ્ધને છે.

જ્યુ ભાવ મિશ્ર-ક્ષાયિક પરિણામિક અને ઉપ ભાવ સર્વોમી તથા અર્વોમી કેવળાને હોય.

ચાર ભાવ મિશ્ર-ક્ષયક ક્ષેત્રીયાગાને ઉપશમ સિદ્ધાગતા ચાર ભાવ હોય.

પંચ ભાવ મિશ્ર-ઉપશમ ક્ષેત્રીયા ક્ષાયક સિદ્ધાગતા ચાર ભાવ હોય પણ તેની સાથે ક્ષાયક સમક્ષિત હોય તેા તે પચિ ભાવ હોય.

જ્યુ ભાવ મિશ્ર-કુપેલશમ સમક્ષિયાગાને ૪ થી ૭ ગુણસ્થાન સુધી તથા પદ્ધેશ અ ગુણસ્થાનગાને ક્ષય કુપેલશમ અને પાન્નિમિક ભાવ હોય.

તેા આગમથી જીવના ત્રણ પ્રકાર—(૧) શૌકિક જીવ-અવધાનિક જીવ, (૨) મુણ્ડવ નવાગા જીવ ત મિશ્રાવી, (૩) મોહોત્તસમક્ષિ સક્ષિત ગાન-દર્શન-ચારિત્રી જેના ભાવ હોય તે જીવ.

આનમથી જીવ—આગમ પ્રમાણે જીવના ભાવ (જ્યુ).

તેા આગમથી જીવ—જીવ પોતે (અર્વોમ દ્રવ્ય).

નય નિક્ષેપાની હકિકતમા સર્વસ વીતરાગની વાણીથી, ઓછુ અધિક કે વિપરીત થયુ હોય અને જ્ઞાનતા ૧૪ દોષમાથી કોઇ દોષ લાગ્યો હોય તો અનત સિદ્ધ કેવળી ભગવાનની સામે નમ્સ મિચ્છામી દુક્કઃ

સ્વાદ્વાદથી જીવનુ સ્વરૂપ

સ્વાદ્વાદ મુખ્ય સાત ભાગમા આવી જાય છે, તેથી સમજાગી ન્યાય કહેવાય છે “આત્” એટલે ધ્યયિત અથવા અપેક્ષાપૂર્વક “વાદ્” થી વસ્તુનુ સ્વરૂપ ખતાવાય છે “એવ” થી નિર્ણય ખતાવાય છે એટલે અપેક્ષાથી જે વાત કરવામા આવે તે જ સાચી છે એમ સ્વાદ્વાદ ખતાવે છે

કોઇ શબ્દના અમુક અર્થને જ વળગી રહે છે કોઇ વસ્તુનુ અમુક સ્વરૂપ જ પકડી રાખે છે. બાકી બધા અર્થ કે સ્વરૂપનો નિષેધ કરે છે આનુ નામ એકાતવાદ અથવા મિથ્યાત્વ, અથવા જ્યેનેતર મતો છે કે જે સર્વનો અમુક અમુક અપેક્ષાએ સમન્વય, જ્યેન મત જ કરી શકે છે અને તેથી જ્યેન મત પ્રમાણભુત કહી શકાય.

પ્રમાણુ અર્થે અહણુ કરનાર જ સમકિત દર્શન પામી શકે છે અને સમકિત દર્શન વગર મમે તેટલુ ચારિત્ર કે નષ કચે તો પણ તે ગમે ત્યારે તેમાથી ભ્રષ્ટ થાય છે હવે સ્વાદ્વાદમા જીવનુ અવલોકન કરીએ.

૧. પહેલો ભાગો સ્વાદસ્ત્યેવ જીવ

સ્વાત્ અસ્તિ એવ જીવ—અહિ જીવનુ સ્વરૂપ ખતાવવામા આવે છે કે જીવ પોતાના જ સ્વરૂપમા રહે છે. ડપ તે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવનુ સમજવુ સ્વદ્રવ્યથી જીવ પોતાના જ આત્મદ્રવ્યમા રહે છે, એટલે એક જીવ બીજા જીવ કે અજીવ દ્રવ્યોના સ્વરૂપથી રહેતો નથી.

આ સ્વરૂપની ગેઝમજથી એકાતવાદી અદ્વૈત જ્યેનેતર મત ઉપજે છે. સ્વક્ષેત્ર એટલે અસખ્ય ક્ષેત્ર સ્વરૂપી જીવનુ સ્વક્ષેત્ર છે. તેમા જ દરેક જીવ પોતપોતાના ક્ષેત્રમા રહે છે સ્વકાળથી જીવ પોતાના જ પર્યાયની ગ્થિતિકાળથી રહે છે અશુદ્ધ દ્રવ્ય પર્યાય તે દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ અને નારકી શુદ્ધ દ્રવ્ય પર્યાય તે સિદ્ધ પર્યાય કે જે સાદિ અનત છે, વળી જીવનો ઉપયોગ કાળને પણ સ્વકાળ છે.

ભાવથી જીવ પાચમાના અમુક ભાવ પર્યાય કાળમા રહે છે અને નિશ્ચય, નયની અપેક્ષાથી દરેક જીવ (તથા દરેક અજીવ) મા સમયે સમયે ઉત્પાદ-વ્યય થાય છે. પૂર્વ પર્યાયનો વ્યય અને નવા પર્યાયની ઉત્પત્તિ તે ઉત્પાદ વ્યય કહેવાય છે પર્યાય કાળ તે જીવનો સ્વકાળ છે સ્વભાવથી જીવ પાચ ભાવ (ઉદય, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાયક, પાગિણામિક) માના અમુક ભાવમા જ રહે છે

૨. બીજો ભાગે સ્વાત્તાસ્ત્યેવ છવ

સ્વાત્ નાસ્તિ એવ છવ—પર દ્રવ્યના સ્વરૂપમાં છવ નથી જ ન્હેતો એમ અહિં જણાવ્યું તે ઉપરથી એમ સમજવું કે છવ સિવાય અછવ દ્રવ્યો (ધર્મસ્થિતિમાય આકાશ, ધર્મ અને પ્રાણ) પણ છે. જેમનું પોતપોતાનું સ્વરૂપ જુદું છે એટલે છવને ઓળખવા માટે અછવ દ્રવ્યોનું પણ સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ. તેમ જ એક ગ્રામને ઓળખવા માટે બીજા ગ્રામસ્થિતિમાય અને જનવસોને જાણ કરવા જોઈએ, ત્યારમાઠ સરખી જેવી સામગ્રી ગ્રામોમાંથી રચ વગેરે દેશોથી અમુક ગ્રામ જ છે એમ ઓળખી શકાય.

૩. ત્રીજો ભાગે સ્વાત્તાસ્ત્યેવ સ્વાત્તાસ્ત્યેવ છવ

સ્વાત્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ છવ—અહિં એમ જણાવી શકાય કે છવ પોતાના એક કર્મમાત્ર પર્યાયમાં જ રહે છે પણ એકી સાથે સર્વ ત્રીજાવીક પર્યાયમાં રહેતો નથી. વળી અમુક અપેક્ષાએ એક સ્વરૂપમાં રહે છે બીજી અપેક્ષાએ બીજા સ્વરૂપમાં રહે છે (પણ તે સર્વ સ્વરૂપ છવના જ છે અહિં ખોટા ભાવનો નિર્ણય નથી).

ખુલાસો—એક છવ ક્રિયા અન્ય હોય કે તે જ હોય કે વિરુદ્ધ હોય કે નાસ્તી હોય પણ એક છવ એકી વખતે સર્વ સ્થિતિ પાત્રું કરી શકે નથી (સિદ્ધ પર્યાય સામ્યા પછી બીજી મેઘ પ્રતિભા પર્યાયમાં આવી શકે નથી.) વળી કોઈના હોય ત્યારે માનમાં ન હોય માનમાં હોય ત્યારે દર્શનના ઉપોદગમાં ન હોય, એમ સર્વ ગુણ કે અગુણ આપી અવહાસી અપેક્ષાએ સમજી શકું.

વળી એક સાથે નિશ્ચયી પરિણામ જે સ્વરૂપ હોય તેવાથી બીજો સમયે બીજું સ્વરૂપ હોય, આની પ્રેક્ષામજથી ભુલોને એકાત ક્ષણિકવાદ ઉત્પન્ન થયા, કારણ કે સમયે સમયે હતાય અથવા માત્ર છે પણ મુખ્ય (નિશ્ચય) આશુ સ્વેચ્છાથી પ્રેક્ષામજ દુર થઈ શકે છે, એટલે છવ દ્રવ્યથી નિશ્ચય છે પણ પર્યાયથી અનિશ્ચય છે, અવહાસી કર્મના કાર્ત્ત્વ્ય છે, પણ નિશ્ચયી કર્મના કાર્ત્ત્વ્ય નથી પણ ભાવનો કાર્ત્ત્વ્ય છે એવી રીતે કર્મના બોક્ષા અબોક્ષા સમજવે.

અવહાસી કષ્ટ વસ્તુથી મુખ્ય અને અનિશ્ચય વસ્તુથી મુખ્ય થાય છે પણ મુખ્ય કષ્ટમાં કારણ સમય હોય છે. કરીમાં છવ હોય શકે પણ કરીર છવ નથી, એવી રીતે અન્ય સ્વરૂપ કર્મપ્રતિભાના છવ આપી વિવેકપૂર્વક સમજી શકું વળી છવ જે વખતે પોતાના સ્વરૂપમાં રહે છે તે જ વખતે બીજા દ્રવ્યોના સ્વરૂપ આપી નાસ્તિત્વ રૂપે હોય છે. આવી રીતે કર્મની રીતે પ્રત્યક્ષ વિશેષી તત્ત્વો (અસ્તિ-નાસ્તિ)ને અહિં સમન્વય થાય છે.

૪. ચોથો ભાગે સ્વાત્તાસ્ત્યેવ છવ

સ્વાત્ અવકાશમાય એવ છવ—અહિં એમ જણાવે છે કે છવનું સ્વરૂપ કદી સમય નહિ તે કદ અપેક્ષા છે તે જોઈએ—

(૧) શુદ્ધ જીવનું સ્વરૂપ અકોપીપણું જ્ઞાનાનંદ વગેરે ધણા ગુણો કેવા હોય તે ઉપમાથી કહી શકાય નહિ, દુનિયામાં એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જેની સાથે અજાણી પણ ચકાય.

(૨) જીવનો એક ગુણ બોલીએ એટલામાં અનંખ્ય સમય વીતી જાય છે, તો એક સમયમાં બોલવાની અપેક્ષાએ જીવ અવકૃતવ્ય છે.

(૩) જીવ દ્રવ્યના અનંત ધર્મ છે. અકેક પ્રેરે અનંત પર્યાય છે, તે બધાનું વર્ણન કદી બધ શકે નહિ તેથી પણ અવ્યક્ત છે

(૪) જીવના ગુણ બોલવા હોય તો અનુદમથી કહી શકાય, પણ એકી વખતે એક શબ્દથી એકથી વધારે ગુણ બોલી શકાય નહિ

પ મો ભાગો આત્મત્યેવ આત્મવકૃતવ્ય મેવ જીવ (આત્મ અગ્નિ ચ અવકૃતવ્ય ચ એવ જીવ)

ક દ્વો ભાગો આત્માત્મત્યેવ આત્મવકૃતવ્ય મેવ જીવ (આત્મ નાગ્નિત્ય અવકૃતવ્ય ચ એવ જીવ)

આ બંને ભાગાનો ખુલાસો સાથે આપ્યો છે -

(૧) અસ્તિ=સત્ ને દ્રવ્યાર્થિક નયમાં લક્ષ્યે તો તે ત્રણે કાળમાં મોજુદ છે અને નાસ્તિને પર્યાયર્થિક નયમાં લક્ષ્યે તો તે જૂન અને ભવિષ્યકાળમાં નથી, તેથી, તેથી નાસ્તિ રૂપે ગણ્યુ, કારણકે ત્રણે કાળમાં એકજ પર્યાય મોજુદ નથી. વળી દ્રવ્ય કે પર્યાય રૂપે જીવનું સપુર્ણ વર્ણન બધ શકે નહિ તેથી અવ્યક્ત પણ કહેવાય.

(૨) આ બંને ભાગો ચોથા ભાગાનો વિશેષ ખુલાસો પણ કરે છે જેની રીતે જીવનું અવકૃતવ્યપણું છે તેવી રીતે અગ્નિરૂપે પણ અવકૃતવ્યપણું છે અને નાગ્નિરૂપે પણ અવકૃતવ્યપણું છે

સાતમો ભાગો

આત્મત્યેવ આત્માત્મત્યેવ આત્મવકૃતવ્યમેવ જીવ

સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ અવકૃતવ્યં (સ્યાત્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકૃતવ્યં)
ચ એવ જીવ અહિ પાચમાં અને છઠા ભાગાનું મિશ્રણ દેખાય છે અહિ શબ્દ નયનો આશ્રય લઈને થોડો ખુલાસો નપાસીએ

મન-વચન-કાયા, એ ત્રણે યોગના પ્રયત્નમાં (યોગમાં) આત્મ પ્રદેશોનું પરિષદ થાય છે તેમજ મનદ્રવ્ય, વચન વર્ગણા અને શરીર (એમાંથી જેનો ઉપયોગ યાય તે) કે જે પુદ્ગળ સ્વરૂપો (અજીવ=નાગ્નિજીવ) ના બનેલા છે તે સક્રિય બને છે, ત્યારે કોઈ પુછે કે યોગ જીવ કે અજીવ તો એકાત્ર ગીતે બે માયી એક જ છે એમ કહી શકાય નહિ

એકાંત નિષ્ક્રમવાદી કહે છે કે છવ્વ સક્રિય છે પુણ્યગણ સક્રિય છે ત્યાં એકાંત બ્યક્તિવાદી એમ કહે છે કે છવ્વ ન સક્રિય છે અને શરીરાદિ પુણ્યગણ સક્રિય અછવ્વ હોવાથી સક્રિય છે ત્યારે આ બંન્ને એવો ખુલાસો કરે છે કે છવ્વ સ્વાત્ સક્રિય અને વ્યાત્ સક્રિય છે

આથી રીતિ ક્રોધાદિ મોહની પ્રકૃતિઓ પુણ્યગણ સક્રિય સ્વરૂપ છે. પણ “ક્રોધી એમાં છવ્વ અને પુણ્યગણ બન્નેનો સંગ્રહ થયો. આથી રીતિ બીજી પ્રકૃતિઓ આથી સમગ્રવુ.

અહિં ફક્ત છવ્વ આથી સ્વાદાદ ખતાઓ. પણ વ્યાદાદ સમ્યક્ દર્શનનું બાજુ છે અને આ લેખ સમ્યક્ દર્શનનો છે માટે સાથે સાથે તેના કેટલાક તત્ત્વો ઉપર હવે પછી વિચાર કરીશું કે જેથી ફરીવાર સ્વાદાદ સબધી ખાસ લખવું ન પડે.

કેમ કહે છે કે “સર્વ ધર્મ સરખા” માટે એને સ્વાદાદમા સુટીએ.

૧ સ્વાત્ અસ્તિ અમુક અણેણાએ આ વાત ખરી છે ધર્મ સ્વરૂપ શુદ્ધ લક્ષ્યો અને તેના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીત વગેરે બ્યક્તિારિક સાધન ભેદ પાડીએ તો એમાંના એક વચર બાજે તેમ નથી, એ બધાં એક સાથે એકાંત થાય અને ઉકૂટ અવસ્થાએ પહોંચે તો ન કેવળ જ્ઞાન થાય એ અણેણાએ સર્વ ધર્મ સરખા છે

૨. સ્વાત્ નાસ્તિ આ વાત બધી અણેણાએ ખરી નથી. ધર્મનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એક જ છે, તેમણી જરા પણ એણુ અધિક કે વિષરિત હોય તો છવ્વને મોહકથી ખોસી જૂર ફરી કે છે આરે શુદ્ધ ધર્મ સંપૂર્ણતાએ પામે ત્યારે જ ખેત્ર મળે છે. ત્યારે અમુક સાધન ક્વી રીતે ખેત્ર તરફ પહોંચાડે અને બધાં ખેત્ર ન મળે ત્યાં ધર્મ નથી.

૩ સ્વાત્ અવગતમ્ અમુક માણસ કેવળ જ્ઞાન મેળવ્યું કે નહિ તે જલ્દની ફરી સકાય નહિ.

વતમાનના કેટલાયે પ્રશ્નોનું નિરાકરણ બહુ જ સફળ રીતે અને સ્પષ્ટતાપુર્વક થઇ શકે છે તેના પ્રમાણર નીચે મુજબ છે

કુતર્ક —સ્વાદાદ સમજાવ શીખવે છે ત્યારે સર્વ ધર્મમાં સમજાવ કેમ નથી સમજાવ

જવાબ —સાનું અને ક્યારે તરફેન વચલી દરિયી ભેદ સકાય પણ બન્નેની કિમ્ત એકજ છે એમ કેમ ફરી સકાય? પરમત સદ્વિકૃતા રાખો માધ્યમ દરિયે ભયો, પણ ધર્મને અધર્મ કહેવો અને અધર્મને ધર્મ કહેવો તે મિથ્યાત્વ છે. સમજાવના અર્થે પ્રદેશ-રહિતવુ તેમજ નુમ્મત થાય છે. તરી મોખ સક્રિય મોખ ખુલાસાથી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

કેમ કેમ બ્યક્તિ મહાત્મીત્વામીને શુદ્ધ, અદમ્ય, પંચ ન જીવિષ્ણવ વચલી પંક્તિમાં થો છે ત્યારે પ્રત થાય કે એ સર્વ સર્વિય કરી? ને એમ લાય તો એક પંક્તિમાં સુટી સકાય. કેમ કહે

કે તેઓ પણ સર્વજ્ઞ હોય, ત્યારે પ્રજા થાય છે કે એમણે જુદા જુદા પત્ર કેમ કાઢ્યા ? તેમના શાસ્ત્રોમા કેમ ફેરફાર ? શુ સર્વજ્ઞના ફેર હોય ? ત્યારે કોઈ કંઈ કે હોય, તો એમ સમજવું કે તમે સર્વજ્ઞનો અર્થ જાણતા નથી. કારણ કે ફેરફાર છે તેજ જાનતી તાત્ત્વ્યતા બતાવે છે. ત્યારે ક્વણ જાનના તાત્ત્વ્યતા નથી અપૂર્ણજ્ઞાન તેટલું અજ્ઞાન, જેટલું ખોટું એટલું મિથ્યાજ્ઞાન અને ત્યાં મિથ્યાત્વ છે ત્યાં બધું મિથ્યા બની ગય છે

પુણ્ય તત્ત્વનો સ્વાદાદ—તત્ત્વના મિથ્યાનીને અંગેન પાણી પાનું તે પુન્ય કે પાપ ?

જવાબ—આત્, અગ્નિ: તે પાપ પુન્ય=પુન્ય છે. આત્ નાગ્નિ—સચેત પાણીના જીવ હુપાય તેટલું પુન્યનું નાસ્તિત્વ (કાગળ કે પાપ) ન્યાત્ અવસ્તવ્ય=એકાત પુન્ય કે પાપ કંડી રાકાય નહિ

ત્યારે તત્ત્વનાને પાણી પાવું કે નહિ ? જવાબ—પુન્યના ફળની કચ્છાથી ન આપવું, પણ તન્મ પીડિત દુખી જીવ ઉપર અનુકંપા ભાવ યવો જોઈએ જ

પણ અચેત પાણીની મધી હોય તો ? તો દૂધ આપવું કે કોઈ ખીજે ગ્તે તન્મ મટાડી.

પણ સાધુ પાસે માગે તો ? તેને કંઈવું કે અમારો એવો આચાર છે કે તમે સાધુ થાઓ તો જ આપી રાકાય

પ્રશ્ન—કોઈ સાધુને પૂછે કે આરી બાબતમા અમારે શુ કરવું ?

જવાબ—તમારી છુટ અથવા ગુણગ્રાહનની યોગ્યતા પ્રમાણે તમારી બુદ્ધિથી રતો શોધી કાઢીને જીવ ઉપર દયા લાવવી, પણ નિષેધ ક્રિયામા અતગત ઈર્મ બધાય છે અને વ્રત ભાગવાથી અનાચાર લાગે છે અને જો અનુકંપા ગુમાવશે તો સમ્યગ્ દર્શનનું એક લક્ષણ ખોઈ ખેસશે બુદ્ધિ વગરના તેમજ હુકામડી અથવા વફ હોય તે શુદ્ધ ધર્મમા પ્રવેશી શકતા નથી.

પ્રશ્ન—અરે અમે તો સૂત્રને અનુસરનાગ છીએ, સૂત્રમા બતાવેલ કે આવી રીતે પુન્ય થાય ? અમે થોડાંક સર્વજ્ઞ માની શકતા નથી.

જવાબ—તમે સૂત્રજ જાણતા નથી, જો જાણતા હો તો આટલી બુદ્ધિ કેળવી શક્યા ન હો એમ બની જ ન શકે,

પ્રશ્ન—અરે પણ અમે તો બહુ મૂત્રો વાંચ્યાં

જવાબ—શલ્ય ગંખીને બહુવાથી અર્થ પ્રાપ્તિ થતી નથી, ઝઝઝજીએ ધર્યો

અહિં ન્યાદાદમા ગોઠવ્યા વગર, કટલાક સ્વચ્છનો અને ભ્રમણા દુર કરવા માટે પ્રશ્ન-જવાબ રૂપે થોડું લખવું પડશે

પ્રશ્ન—જૈનર મતમાં પણ અદિષ્ટા, કલ્પ, અત્યોષ, અલ્પમય પરિમિત ત્યાગ વગેરે છે તે વર્મ કેમ નહિ?

જવાબ—પ્રશ્નેમાં તો એ જોવું કે આવા નિયમોનું તેમના સાત્ત્વનાં સંપૂર્ણ અવધ છે! સંપૂર્ણ અવધ તેમણે જ્યે છે અને માને છે કે વર્મની ખાતર કેમ છુટ છે? જો વર્મનાં કર્મ વિનાશમાં અવર્મની છુટ હોય તો સમન્વયમાં અરોગ્ય પરસ્પર વિરોધી તત્ત્વો એક સાથે સ્ત્રી સો નહિ. વર્મને અવર્મ કહે અને અવર્મને વર્મ કહે તે નિષ્પાત્ર છે. વળી સમ્યક્ દર્શન વગર અદિષ્ટા આદિ નિયમો આત્મભાવે પશ્ચિમી સહે નહિ. અદિષ્ટા આદિ શુદ્ધભાવો શુદ્ધ આત્મા સાથે શ્રી સમય પરાવે છે તે બાજુ જોઈએ.

પ્રશ્ન—જ્યાં જૈનો શુ સંપૂર્ણ અવધ પામે છે?

જવાબ—પાળવા મારે ૫ થી ૧૮ ગુહસ્થાન છે સૌ સૌની ચોક્કસ પ્રમાણે પાલે, પણ માન્યતામાં એણે અધિક, વિપરીતપણુ કરે તો ચોક્કસી પણ પડે અને નિષ્પાત્રમાં બાક અને વર્મ મારે અરોગ્ય થાય.

વર્મની હવ્વચાળાએ ચોમે ગુહસ્થાનથી નહિ પડવાની ખાસ કાળજી રાખતી અને આજ્ઞા જવાતો પ્રશ્ન કરતો સમ્યગ્ દર્શનથી પાયા વગરનું આરિચર્યથી ઘર તે કામળતા થઈથી પણ હીન છે કલ્પ આગ્રિ પાળા અમલી જીવ પણ નવ કોવેશ મુઠી તક આવે છે પણ મોટા મેળતી સહ્યા નથી. ધોળી અપેણાએ યમ-નિયમને ત્યાદામાં મેળવી સમય.

પ્રશ્ન—ત્યારે અન્ય સિને સિદ્ધા કશું તે કેમ?

જવાબ—મે હક તપ કરવાથી નિષ્પાત્રીને વિજય જ્ઞાન થાય છે તેની સાથેના દર્શનથી સર્વ સિચના સાધુઓને જુએ છે હક ઉપાદિને વિચાર કરતાં પોતાની જુસ બચ્ચે છે અને ત્યાગે છે ત્યારે સમ્યક્ દર્શન પ્રાપ્ત કર્યા વિજય જ્ઞાન મળીને અત્યધિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે જુસનો પ્રમાણમાં કર્યા કુપક મેલુએ એ છે અને ૪ ૭ ૮ ૯ ૧ ૧૨ ગુહસ્થાન અર્થ કરીને અન્તઃક્રિયા કેવળી થાય છે આયુષ્ય ખરાસ જી હોવાથી ૧૪મુ ગુહસ્થાન અર્થ સિદ્ધ થાય છે. “અન્ય દર્શને સિદ્ધ” એમ કશું નથી તે ખ્યાન રાખવું.

૧૩ મે ગુહસ્થાન વધુ વખત રહે તો ફેલાય અથવા કેમ સાધુના કપડાં આપે પણ જૈન સાધુના કપડાં પહેર્માં વગર ઉપરિરા ન આપે. કપડાં વગેરે ચિદ્ધથી અન્ય સિચ છે પણ જાતથી અધિક તે શુદ્ધ જ્ઞાન, દશન, અરિય, તપ જ હોય. અધિક સિચને ત્યાદામાં મેળવી સમય.

પ્રશ્ન—જૈનનાં જ્યાં આધુ મોટાં બાપ?

જવાબ—સમ્યક્ દર્શન સહિત આગ્રિ પાળનાં આપવું જોઈએ અને જ્ઞાન આગ્રિ આપવું જોઈએ. જાનસા તરિક, જલ્પજન-કનથી સબેત ત્યાગ તે નવ કાદીથી જોઈએ, નસવાથી વેલ

રક્ષણ કરવું, બ્રહ્મચર્યને અને આત્માને શુ સખધ છે તે જોવું, બ્રહ્મ એટલે શુદ્ધ આત્મા અને ચર્ય એટલે તેમા વિચરવું એટલે મનને ઓપશમ અને ક્ષયોપગમ ભાવથી આત્મા સાથે જોડ્યા ડગવાનો અભ્યાસ કરવો.

-કર્મની આવક કરતા જવક વધારે યયા કરે, જેવટે એવો વખત આવેકે પુનર્જવ બાંધી ન શકાન એટલે ક્ષપક શ્રેણી આવે જ અને સર્વ અનાતમક ભાવોનો નાશ થાય ત્યારે કેવળજ્ઞાન થાય આ પ્રમાણે દરેક વ્રત કે નિયમનો આત્મા સાથે શુ સખધ છે તે જાણવામા આવે અને પાળવાનો ઉપર મુજબ અભ્યાસ ચાલુ રહે તો જ ધ્યેય પાઠ પડે જે સાધુ આ પ્રમાણે આરાધના ચાલુ ગમે તે તેજ ભવમા કે થોડા ભવમા મોજ જાયજ

પ્રશ્ન—ત્યાગે આત્મભાવપૂર્વક ન યાય તો સર્વ નિયમો નકામા જ છે ને ?

જવાબ—દ્રવ્ય ચારિત્ર સસાર માર્ગમાથી ધીમે ધીમે છોડાવતુ છોડાવતુ ભાવમા પ્રવેશ કરાવનાર નિમિત્ત છે નિમિત્ત એ પાત્ર સમવાય કારણમાનુ એક છે કારણ વગર કાર્ય ન બને વ્રત, નિયમાદિનો નિર્ણય ડગનાર અક્રિયાવાદી મિથ્યાત્વી છે અહિ ચારિત્રને આદ્વાદમા અપેક્ષાપૂર્વક ગોક્તી ગરાય. એટલે વ્રત નિયમો નકામા નથી તેમજ આત્મ ભાવપૂર્વક ન પાળે ત્યાસુધી મોક્ષ ન યાય દ્રવ્ય કરણીથી મિથ્યાત્વમા રકીને ૬૬ ક્રેડાક્રોડ સાગરની ત્રિયતિના કર્મ ખપાવવા પડે છે ત્યાગમાદ સમકિત આવે છે

પ્રશ્ન—જૈન ધર્મની કેટલીક મુદ્દમ વસ્તુનુ સ્વરૂપ મગજમા ઉતરતુ નથી તો કેવું રીતે માનવું

જવાબ—સગળતાપૂર્વક સમજવા બને તેટલી મહેનત કરવી છતા ન સમજાય તો કુતર્ક ન ફોડાવવા, પણ “તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય” એવી આત્મ પગિણુતિ રાખવી. સૌ પોતપોતાની બુદ્ધિની શકિત જેટલુજ સમજી શકે છે

પ્રશ્ન—જૈનધર્મને માનવા જતા, સર્વ દુનિયા માથે ચડી બેસે અને ગળી જાય

જવાબ—ખોટી માન્યતા કરતા ખરી માન્યાતા પ્રગતિને માર્ગે ચડાવશે, બળ આપશે પાળવા માટે શકિત અનુસારજ પાળી શકાય ૪, ૫, ગુણુચ્ચાનવાળા શકિત અને યોગ્યતા મુજબ પોતાનુ રક્ષણ કરે અને હોદ્દા અનુસાર છુટ મુજબ સામનો કરે તો વ્રત ભગ ન યાય અને અભ્યતર ભાવમા ઉડો વેગનો ડખ ન ગમે તો આગધક યાય અને ભવાતરમા સર્વ અર્થ સિદ્ધ કરે, પણ જે મિથ્યાત્વમા રહે તો અનત સસાર રખડવો જ રહ્યો

અહિ જૈનત્વની સખળતા, વગેરેનો આદ્દ ગોક્તી શકાય. જૈન સાત્ત્વમા જ્યા ત્યા ન્યદ્વાદ ભગ્યો છે, પણ તેને ઓળખતા આવડે, ત્યાગે જ વસ્તુસ્વરૂપ સમજાય ઉંધી સમજને ભડને જ જૈનોમાથી પાર વગરના પથો નિકળ્યે જ જાય છે. અને મિથ્યાત્વ રૂપે પરિણમે.

બીજી અજીવ

નવ તત્વમાં બીજી અજીવ તત્વ છે તેમાં સર્વ પાંચ દ્રવ્યો જ્ઞાતી ભવ છે તે સર્વ નથી. અજીવ તત્વનું સામાન્ય સ્વપદ્ધત્ર મેષ્ટકથી અદિ જ્ઞાત્યુ છે

	૧ ધર્મોસ્તિકાય	૨ અધર્મોસ્તિકાય
દ્રવ્યથી	એક	એક
દેવથી	એક પ્રમાણ	એક પ્રમાણ
કાળથી	અનાદિ અનાત	અનાદિ અનાત
ભાવથી	અદ્વૈતી (અસર્વ)	અદ્વૈતી (અસર્વ)
ગુણથી	અજીવ, (મતિ) સ્થાવર જોમ પાસ્ટીવર આજીવુ જાલી છે નહિ તેમ જા દ્રવ્ય વચ્ચે જીવ કે ગુણન મતિ કરી છે નહિ	સ્થિર સ્થાવર જોમ પૃથ્વી કે રક્ષ વચ્ચે પૃથ્વી જેટલી છે છે નહિ તેમ જા દ્રવ્ય વચ્ચે મતિવાળા દ્રવ્યો આજીવ ન કેરે, પણ સ્થિર જીવ ન છે.
રકષ	એકજ	એકજ
દેવ	રકષનો એક ભાગ તે દેવ, પણ તે દેવ રીતે રકષમાંથી જ્ઞાત રીતે હયા ન પડી છે.	
પ્રેક્ષ	કૃત્ત્ર અસંખ્યાન અસંખ્યાન તે અસંખ્યાનો નવમે એક	
મતિસુખ અભવ સ્થિર	સ્થિર	સ્થિર
જ્ઞાત, પ્રુથ અરિમાની ન અનિસદ્ય દ્રવ્ય કે પદ્ધત્ર	નથી	નથી

તત્ત્વ

સૈતન્ય સ્થિતિ નહીં છે, તેથી તેના નુષ્ઠ દુષ્ઠ કેન્દ્રાણુ નથી, ઉપયોગ નથી, જ્ઞાન નથી, જ્ઞાન

૧ આકાશગિતકાય	૨ કાય	૫ પુરુષગાથિતકાય
એક	આગળ બુદ્ધિમાનુષ્યો	મધ્ય અનત અનત
લોક તેજસ્વ અંશો પ્રમાણ	અગત્યની અહીં હીપમા	આખા લોકના પુરુષો જ્યાં છે
અત્યંત અનત	અત્યંત અનત	અત્યંત અનત
અગત્ય (અનત)	અગત્ય (અમૂલ્ય)	ગી (ધર્મ, મધ્ય, ન્ય, અપર્ણ, આકાશ પુરુષ)
અવગત્યના આપે છે વિકાસ કરાવે પુક્ત છે લીનમા ખીસો ખેરી શકે તેનું કાચું આ કાચું છે	અનુભવે નીચી બુદ્ધિ રહે પર્વના સક્ષણ ઉગરમા નાનું -મોટું, બુદ્ધિ-નવું, આયુષ્ય, અનુભવી ગિયનિ અતાવે.	પુરુષ=પુરુષ, ગણ=ગણે મળે, વિષય અંશોગવિયોગ ન્યભાવવાળું
એકજ	નથી	અનંત અનત
	નથી	કાંઈ પણ એક સ્વધર્મો એક ભાગ તે દેવ સમજવો
અલોકના અનત અનત પ્રેરણા પણ લોકના આકાશ પ્રેરણા હિ અમ અમ છે	નથી	કાંઈ પણ સ્વધર્મ ક દેવમા સ્વેચ્છા પરમાણુ પુરુષત્વ પ્રેરણા સહેવાય
ગિય	નિશ્ચયકાળ તે કાચાકાળ તે એક એક કાળાણુ ન્ય આકાશ પ્રેરણા ગિય છે અવલોકનકાળ અનિય છે કાળાણુ સમગ્રી જે મત છે તે આગળ આવશે.	કાળના નિમિત્તથી અથવા ઉત્કૃષ્ટતા-ગિયવતનાના ગાળાથી અથવા અંશોગિય ગતિ પામે
નથી	સમય (તે કાળનો પર્યાય છે)	પરમાણુ પુરુષ (તે મુળ કાચું છે અનતા અનતા પરમાણુ છુટા હોય)

પારિણામિક ભાવથી દરેક દ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવમા પરિણમે છે

દરેક દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ કાચમ સખનાર અગુણસુ ગુણ દરેક દ્રવ્યમાં હોય છે તે બુદ્ધિમાં અનત અનત પર્માર હોય છે તેમાં સમયે સમયે છે પ્રકારે હાનિરૂઢિ થાય છે તેમાં પૂર્વ પર્મારનો નાશ તે વ્યય અને નવીન પર્મારની ઉત્પત્તિ તે ઉત્પાદ અને ગુણનું કાચમણુ તે કુક્ષા (નિમ્બણુ) છે. આ ઉત્પાદન (હાનિ પ્રતિરૂપ) દ્રવ્યનો અવધીય (પોતાનો સ્વતંત્ર) છે તેનું નિમિત્ત નિમ્બકાળની વર્તના છે અને ઉપાદાન કારણ અસુર સધુ ગુણ છે

બીજા દ્રવ્યોના નિમિત્તથી થતા ઉત્પાદ-વ્યય

મતિ ક્ષનારા જ્યો તથા પુષ્પવો ધર્માન્તિકાચમાં ઉત્પાદો કરે છે રિપર જ્યોનારા દ્રવ્યો અધર્માન્તિકાચમાં ઉત્પાદો કરે છે એક જગત્ત્રયો બીજી જગત્ત્રયે જનાર દ્રવ્યો આકાશસ્તિકાચમાં ઉત્પાદો કરે છે અને ઉત્પાદો થાય એટલે પૂર્વ પર્મારના વ્યય થાય જ ત્યારે દ્રવ્યનો જુદો તેમજ દ્રવ્યો નિત્ય છે રિપર છે. આવા ઉત્પાદનવ્યય, મૂળ દ્રવ્યોમાં કંઈ ફેરફાર કરી સજ્યા નથી પણ બીજા દ્રવ્યો (જ્ય અને પુષ્પજ) ના નિમિત્તથી કચાય છે. જ્યના નિમિત્તે પુષ્પવોમાં અને પુષ્પજના નિમિત્તે જ્યમાં પણ ઉત્પાદ વ્યય થાય છે

કાળ

અવધાર કાળ —અવધાર કાળ અદ્વિધીપમાં સર્વ મદ્રવી મતિ ઉપત્તી ઉત્તરે છે સમય, આવરીકા, ધાતુ સ્તોક સુકુર્ત કિલ્લ, તવિ, માસ, રૂપ, સવસ્તર પૂર્વાત્ર પૂર્વમાત્ર સર્વ પ્રોત્તીકામુખી અગ્ની થાય છે પત્ર, સાગર, કિલ્લીષ્ટી, —અવસર્ગીષ્ટી, કાળચક્ર પુષ્પજ પરાવર્તન એ સર્વ ઉપમાથી જાણી સકાય છે આ બધા કાળની વર્તના બધા કરે છે એકે સમય જી સમય થવના પુષ્પજ પરાવર્તન જી પુષ્પજ પરાવર્તન એમ આસ્વા કરે છે.

વળી વર્તનાન, મૂળ અને અવિધ્ય એ પણ અસુ અવધાર મારે ઉપમાથી છે તેમાં જાકાળ પુષ્પકાળજ નહીં છે વર્તમાનકાળની મૂળમાં અને અવિધ્યકાળની વર્તમાન અને સુતકાળમાં વર્તના થાય છે.

સર્વથી મુકુમ કાળ તે સમય છે એકવા બીજા ઉપાગિએ અને બીજે કરીએ તેમાં અસખ્યાત સમય જગ, એક આવરીકા ના જગત્ત્રય મુકત અસખ્યાત સમય થાય.

નિર્લેષકાળા—ત કાળ દ્રવ્ય છે તે સખાધિ મે અભિધાયો છે. ૧. આકાશકાળ— તે અનત છે તર્તી મદ્ર, વામાન અને અવિધ્યના સર્વ સમય આવી જાય છે થાવત સર્વ પુષ્પજ પરાવર્તનો આવી જાય છે. ૨. કાળાણુ—જાના અસખ્યાત આકાશપ્રદેસ છે તે દરેક આકાશ પ્રદેસમાં એક એક કાળાણુ છે આકાશ પ્રદેસ અને કાળાણુ તદુપ માનવામાં આવે છે, એકલ અસખ્યાત અસખ્યાત કાળાણુ કહેવાય. ત્યાંમે અભિધાય કાળ ત્યાં તત્વ કેવળી જગ સખ્યાત

વર્તના અને સમય તે કાળના પર્યાય છે તેનું મુળ દ્રવ્ય નિશ્ચયકાળ છે અન્ય દ્રવ્યોમા સમય વર્તી પર્વિર્તનનું નિમિત્ત કારણ પણ નિશ્ચયકાળ છે, એટલે કે સ્વપરની વર્તનાનું નિમિત્ત કારણ નિશ્ચયકાળ છે

સમય કાળની ઉત્પત્તિ — (૧) એક પરમાણુ પુદ્ગળ મઃ ગતિથી એક આકાશ પ્રદેશમાથી નેડેના બીજા આકાશ પ્રદેશમા જાય ત્યારે એક સમય થાય (૨) સર્વ દ્રવ્યોમા સમયે સમયે પર્યાયાતર યાય છે એટલે દ્રવ્યોની ગ્થિતિ સમયે સમયે પલટાય છે તેથી એક પર્યાયમાથી બીજા પર્યાયમા જતા એક સમય લાગે છે

છદ્મસ્થને સમયનો હિસાબ નથી, કેવળી ભગવાન જ સમયને જાણી શકે અસંખ્યાતા સમય નેટલો કાળ થાય ત્યારે છદ્મસ્થના વ્યવહારમા આવે.

અલોકમા આકાશ પ્રદેશોના અગુરૂ લઘુ પર્યાયની વર્તના લોકના કાળાણુના નિમિત્તથી મનાય છે અને અઢી દ્વીપ બહાર ત્રણ ગતિના જીવોનું આયુષ્ય પ્રમાણુ વ્યવહારકાલ મુજબ થાય છે

પુદ્ગળ

પુદ્ગળ દ્રવ્યને ખાસ જાણવું નોંધ્યે, કારણ કે જીવને સસારમા રખડવાનું કારણ પુદ્ગળઆનંદ, પુદ્ગલાસક્તિ, પુદ્ગળ પરિણતિ, પુદ્ગળમયપણુ છે તેથી જૈનેતર લોકો તેને “માયા” કહે છે આ મોહ માયામા જીવ ફસાય છે અને તેથી જન્મ મરણ કર્યા કરે છે

પરમાણુઓ સ્વતંત્ર એકાકી છુટા પણ ગ્રહે છે અને સમુહ (સ્કંધ) રૂપે પણ રહે છે સમુહ રૂપે એ વી ગરૂ કરી સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા, અનંતા, અનંતાનંત પરમાણુઓ સ્કંધરૂપે રહે છે

કાનથી સંભળાય તે શબ્દ, અવાજ, આખથી દેખાય તે રંગ, રૂપ, આકાર, મૂર્તિ, નાકથી સુધાય તે ગંધ, જીભથી સ્વાદ આપે તે રસ અને ચામડીથી સ્પર્શી શકાય તે સ્પર્શ એ સર્વ પુદ્ગળના જ પર્યાય છે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ સર્વ પુદ્ગળનાં ગુણ પર્યાય છે

અજવાળું, અધારૂં પ્રકાશ, જાયા, પ્રતિબિંબ, તડકો, કિરણો, વાદળા, ધનોદધી, ધનવા, પહાડો, ગામ, સમુદ્રો, દ્વીપો, સાત નરક, ભનનપતિના ભુવન, દેવતાના વિમાનો, સિદ્ધશિલા, પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, હાલતા ચાલતા તિર્થંચ, મનુષ્ય, નારકી, દેવતા એ સર્વ જીવોના સર્વ પ્રકારના શરીરો, મન દ્રવ્ય, વચન એ સર્વ પુદ્ગળના જ બનેલા છે અનંતાનંત પુદ્ગળોનો સ્કંધ ન બને ત્યાસુધી આખથી દેખાય જ નહિ

સચેત પુદ્ગળ, સ્કંધો, કે જેમા જીવ છે તે પ્રયોગમા પુદ્ગળ છે જે પુદ્ગળો જીવે છોડ્યા તે મિશ્ર કહેવાય છે અને જે એકદમ દેખાઇ ગકે કે વિસ્તાર થઇ જાય, જેમકે વાદળા, ધનુષ્યપાણુ, આકાશના વિવિધ અક્રમાતિત ચિહ્ન, પ્રતિબિંબ, જાયા વગેરે વિશ્વસા પુદ્ગળ છે

પરમાણુ પુર ૧.૧

દરેક પરમાણુ પુરુષગતને પાંચ વર્ણમતિના એક વર્ણ (ગત) ને મતિના એક ગત, પાંચમતિના એક સ્વ અને આકર્ષના એ પદ (શક્તિ અને સ્વ અથવા શક્તિ અને સ્વિત્ત્વ અથવા જીવ અને સ્વ અથવા જીવ અને સ્વિત્ત્વ ને પ્રમાણે) હોય છે.

(શક્તિ અને સ્વ પુરુષગત પરમાણુ વિષે સ્વભાવી ખ્યાલ છે અને જીવ સ્વિત્ત્વ પુરુષગતો પરમાણુ ગતિ મુક્ત ખ્યાલ છે. તેથી પ્રમાણના વધારે જીવુના અને સ્વિત્ત્વના તેથી પ્રમાણના વધારે ગતિ આ કાલિ-કર્મના છે એટલું કેવળી જમ્ય છે.)

પરમાણુ પુરુષગત એક સમયમાં એક આકાશ પ્રદેશમાંથી બોરેનાં બીજાં અકાશ પ્રદેશમાં જાય તે મદ ગતિ છે એક સમયમાં બોરના એક હોમી ૧૮ રાત્રીએક ઉત્સવી બીજે હોમે જાય તે ઉત્સવી ગતિ એકાં આકાશમાં એક પરમાણુનું કપન થાય તે જમ્ય મદ અને કહેવાય પરમાણુ જાય નહિ તેના કેવળ રીતિ નાશ ન થાય, તેના જે ભાગ ન પડી શકે તેથી અવિભાજ્ય અને પ્રદીપ્તો બનેલો નહિ હોવાથી અપ્રદેશી છે.

એક એક પરમાણુમાં અનન ગુણ (ધર્મો) છે એકેક ગુણમાં અનતાનત પર્યાય થાય છે તેના દરેક ગુણમાં સમયે સમયે છે પ્રકારે હાનિ શકિ થાય પરમાણુના એક પર્યાયમાં એક ચોક્કસ ધ્યાન વિષે થાય તો શુદ્ધ ધ્યાનનો બીજો પાપો એકત્વ વિતક અવિચારે પ્રાપ્ત થાય કાચુ કે ત્યાં રાત્રીનો સર્વથા અભાવ છે.

અકલ્પશાં પુરુષગત સ્વધી

આકર્ષક અક્ષર પાંચ સ્થાન, મનપોત, વચનપોત, કાર્મણુ શરીર અને પુરુષ પ્રદેશી સ્વધે તે સર્વ ગુણો છે તેમાં પાંચ વર્ણ ને ગત, પાંચ સ્વ અને ચાર સ્પર્શ (શક્તિ, જીવ, સ્વ, સ્વિત્ત્વ) હોય પણ આ સ્વધે હિન્દ્રિય જમ્ય નથી.

જ્ય કલ્પ કાર્મણુ શરીર શક્તિ પગલનાં જાય છે, પ્રદેશી રાત્રીએ તે જોવા બહુ પાપ અને મહેનત કર્યાં હતાં પણ જોઈ શક્યા નહિ, પણ પાછળથી કેટલી સ્વામી પાસેથી વસ્તુ સ્વધે સમજ્યા.

આકર્ષકશાં પુરુષગત સ્વધી

ચાર શરીર (ઔદારિક વેદિય, આહારિક, તેજસ), ચાર પુરુષગત સ્વધે, ૭ દ્રવ્ય લેખનાં અને કામગીરી પ્રાપ્ત તેમાં પાંચ વર્ણ ને ગત, પાંચ સ્વ અને આકર્ષકશાં હોય છે આમાં ઔદારિક શરીર અને કામગીરી તો બધા પ્રમાણુ જુએ છે આપણું શરીર ઔદારિક છે, તે પુરુષગતો સ્વધે છે તે આપણે જોયું.

પુરુષગત અસ્ત્ય છે અને આપણા આત્મા જ્ય છે. મારે જ્ય અને શરીર વિતલ છે (જે રાત્રી, અન્ન-વિભાજ્ય) જ્ય વિત્ત્વ દ્રવ્ય છે અને શરીર પુરુષગત દ્રવ્યનો પર્યાય છે તેથી અવિત્ત્વ

છે, એટલે નાશ પામવાના સ્વભાવવાળું છે અનિત્ય ભાવના) વળી પુદ્ગળ સ્કંધો ઘડીક સારા દેખાય, ઘડીક ખગળ દેખાય, જેમકે માંડ શરીર રોગથી સડી જાય

શરીર અશુચી ઉત્પન્ન કરે છે (અશુચી ભાવના) તેજ શરીર ખાતર પાપ કરીએ છીએ (આસ્તવ ભાવના) અને તેથી સસારમા રખડીએ છીએ (સસાર ભાવના) માટે શરીર ઉપર મોહ ન રાખવો

સ્ત્રીનું શરીર પણ તેજ પ્રકારનું છે, સુદર રૂપની વસ્તુઓ પણ પુદ્ગળ સ્કંધોજ છે, તે ' પર ' વસ્તુઓ છે, જીવ નથી જીવ સર્વના મ્વતત્ર અને સગખા છે, એવી રીતે મૂળ તત્વ તરફ જવાથી પુદ્ગળાસક્તિ દૂર થાય છે માટે સમકિતી જીવોને તત્ત્વજ્ઞાનની જરૂર છે

પાપ અજીવ અને જીવ દ્રવ્ય મળી છ દ્રવ્યથી લોક બનેલ છે, માટે લોકનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ તેમાના સર્વ દ્રવ્યો નિત્ય છે, તેના પર્યાયો ક્યાં કરે છે દ્રવ્યથી લોક ભરપુર છે લોક આકાશમા બધા દ્રવ્યો એક બીજાની સાથે ઓતપ્રોત હોવા છતાં પોતપોતાના સ્વભાવમા દરેક દ્રવ્ય રહે છે

ચૌદ રાજલોક

લોકના નીચેના છેડાથી ઉપરના છેડા સુધીમા ચૌદ રાજ થાય છે એક એક રાજ અમખ્યાત જોજનની કોડકોડીના ગુણાકારથી યાય છે ત્રસ જીવ ત્રસ નાડીમા રહે છે, તે નાડી ૧ મજ લાખી પહોળી અને ૧૪ રાજ ઉચી છે

નીચેના સાત રાજમા અધો લોક છે તેમા અનુક્રમે સાત નરક છે, તેમા નાન્કી રહે છે પહેલી નરકના આંતરામા ભવનપતિ દેવો રહે છે પહેલી નરક પૃથ્વીની સપાટી ઉપર અસખ્યાત દ્વીપ તથા સમુદ્રો છે દ્વીપોની પૃથ્વીના દળમા અથકારમતે ૧૦ જોજન નીચે ૮૦ જોજનની પોલાણુમા જુલકા દેવ રહે છે અને તેની નીચે ૧૦ જોજન પછીથી ૮૦૦ જોજનની પોલાણુમા વાણુચ્ચતર દેવ રહે છે જુલકા દેવતાનું ઉપરોક્ત નિવાસ સ્થાન અયકારના મતે છે.

સુત્રકારમતે પહેલી નરક પૃથ્વીની સપાટીના દ્વીપોની પૃથ્વીના દળમા ૧૦૦ જોજન નીચે ૮૦૦ જોજનની પોલાણુમા બધા વાણુચ્ચતર દેવ રહે છે

દ્વીપોમા નિર્વચો છે તથા દેવતાની રાજધાનીઓ છે અને વચલા અઢી દ્વીપમા મનુષ્યો પણ રહે છે દ્વીપોમા પર્વત મરોહર વગેરે છે સમુદ્રોમા તિર્થચો રહે છે મધ્ય દ્વીપ જલુદ્વીપની મધ્ય ભાગમા મેરૂ પર્વત છે તે એક લાખ જોજન ઉંચો છે જમીનની સપાટી ઉપર તેની લગાઇ પહોળાઇ ૧૦ હજાર જોજન છે તેના મધ્ય ભાગમા આક રૂચક પ્રદેશ છે

રૂચક પ્રદેશની ઉપર નીચે ૯૦૦ + ૯૦૦ એમ ૧૮૦૦ જોજન ઉચાઈમા અને એક રાજ લગાઇ પહોળાઈમા ત્રિજો લોક છે કે જેમા ડહેલા દ્વીપો તથા સમુદ્રો આવે છે અને તેથી ઉપર સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાના સમુહવાળું ૧૧૦ જોજનની ઉંચાઈવાળું જ્યોતિષ ચક્ર છે

ત્રિજ સોઠ ઉપર સાત રાત્રીની કાષ્ઠ ઓછી નેછી ઉપાસવાળા ક્ષેત્રમાં કાષ્ઠ સોઠ છે, તેમાં અનુક્રમે ૧૨ દેવસોઠ, ૬ શ્રેવેષઠ ૫ અનુસર વિમાન આવે છે તેમાં દેવતા સ્થે છે તે ઉપર સિદ્ધ સિદ્ધા અને છેવટે સિદ્ધક્ષેત્ર છે ત્યાં અસાગરી સિદ્ધ વસવાન નિધર સ્થે છે

દરેક નરક નીચે ૨ હાસર નેજાન પનોદ્ધવિ અને અસખ્યાત બોજન પનવા, તત્વા અને આકાશ છે. ખેડા ને દેવસોઠ નીચે પનોદ્ધવિ છે ૩ ૪ ૫ દેવસોઠ નીચે પનવા છે, ૬-૭-૮ દેવસોઠ નીચે પનોદ્ધવિ અને પનવા છે. બાકીના ઉપરના દેવસોઠ શ્રેવેષઠ, વિમાન નીચે આકાશ છે

પહોળાઈમાં સોઠ—૭ મી નરક ૭ રાત્રિ ત્રિજ સોઠ એક રાત્રિ પાંચમે દેવસોઠ પાંચરાત્રિ સર્વર્થ સિદ્ધ વિમાને એક તળ

અસખ્યાત દેવસોઠ નેજાનની એક ફેલ્લી થાય, ફેલ્લી x ફેલ્લી = અંતર, અંતર x અંતર = બોજન પનાકારમાં સોઠ ૩૪૩ સળ થાય છે.

છવત્તુ જમણુ થાય છે તે આ સોઠમાં થાય છે પણ સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત થયા પછી જમણુ થી બાજ છે, આટે સમક્ષિતી છત્રે સિદ્ધપદ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો નેજાએ પુણ્યકાના સ્વૂળનાથી મુક્ત અને મુક્તનાથી સ્વૂળ એમ વિવિધ પ્રકારના પરિણામથી ત્યાં પ્રવર્તે છે. છવત્તુ ભાવે અને કાળદશ્ય તેમાં નિમિત્તરૂપે છે

લોકસના સમજવા માટે પુણ્યના પરિણામના બેદા જાણવાની જરૂર છે—

- (૧) જાણ જાણ રહેલ તેના ભાગ ક્યા પછી મળે નહિ જેમકે પત્થર, લાકડું
- (૨) જાણ રહેલ જેમકે પાણી, તેમ તેના ભાગ કત્તાથી પેટાની મેંત્રે નળા બાજ
- (૩) જાણ મુક્ત દેખાય પણ હાથમાં ન આવે, જેમકે ચંદ્રની ચાંદની
- (૪) મુક્ત જાણ દેખાય નહિ પણ બીજા ઉદ્ધિયેલી બાણી સમાય, જેમકે છન્દ, ગ્રંથ, વાયુ.
- (૫) સુખસ્થ, ડોઈ ઉદ્ધિયેલી ચંદ્રન ન કરી સમાય, જેમકે કર્મ વર્ષણ
- (૬) મુક્ત સુખ, જ્યુક રહેલ અને ખનણુ પુણ્ય

ત્રીજુ પુણ્ય તત્ત્વ

શુભ કાચ કત્તાથી, શુભ કર્મોના જપ પી, તે શુભ કર્મોના ક્રિય થાય ત્યારે તેનું કાચ મોક્ષના આદ્યનાતે નીકું થાયે તે પુણ્ય તત્ત્વ

શુભ કાર્ય નવ રીતે થાય

- (૧) અમ આજ્ઞાથી, (૨) પાણી પાત્રથી, (૩) જળા આજ્ઞાથી, (૪) પથારી આજ્ઞાથી, (૫) સ્ત્ર આજ્ઞાથી, (૬) માથી જાનુ હજ્જાથી, (૭) મીકું દ્વિતમરી વચ્ચે

ખોલવાથી, (૮) શરીરથી અનેક પ્રકારે મદદ કરવાથી, (૯) નમસ્કાર કરવાથી. શુભ કર્મ દ્રવ્ય પુણ્ય છે અને શુભ પરિણામ, ભાવ પુણ્ય છે

કેવા હેતુથી શુભ કાર્ય કરવું ?

સમકિતી ગૃહસ્થી જીવ, સાધુને દાન આપે ત્યારે સાધુના સગમ તપમા વૃદ્ધિ કરવાના હેતુથી તથા પોતાના કર્મની નિજગના હેતુથી આપે, પણ આ લોક કે પરલોકના કોઈ પણ શુભકર્મ મેળવવાની ઇચ્છા ન કરે

વળી આનંદ અને ભક્તિથી દાન આપે, રોગી સાધુને વૈયાવચ્ચ માટે ઉત્તમ ભાવથી આપે, પડીના ધારી શ્રાવડને ધર્મના વૃદ્ધિ કરવાના હેતુથી ભક્તિપૂર્વક આપે, વ્રતમા ગહેલ શ્રાવડને વૈયાવચ્ચ માટે વાત્સલ્ય ભાવથી આપે, અત્રી સમકિતી જીવને વાત્સલ્ય પ્રભાવનાના હેતુથી આપે

મિથ્યાત્વી જીવને નુધારવા માટે અથવા અતુકપા ભાવથી આપે, જૈનધર્મની હિંસના ન થાય તે માટે આપે, ન આપવાથી કલેશ થાય તેમ હોય તો અરસપગસનો કપાય ઉપરામ કરવાના ભાવથી આપે, તે પણ પોતાના વ્રતની મર્યાદામાં રહીને આપે અને બદલાની કદી ઇચ્છા ન કરે

જોકા ગુણધ્યાનવાળા સાધુ બીજા સાધુની વૈયાવચ્ચ કરવાના હેતુથી આપે તે પણ પોતાના અભિગ્રહ કે નિયમની મર્યાદામાં રહીને આપે સાત અને તેથી ઉપરના ગુણધ્યાનવાળા સાધુ ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં હોય છે, એટલે તેમને દુનિયાના કોઈપણ જીવ કે અજીવ દ્રવ્ય સાથે સબધ નથી. તેવી રીતે ધ્યાનસ્થ શ્રાવડ માતમા ગુણધ્યાનના ભાવમા રહી શકે તો તેને દુનિયા સાથે સબધ નથી

પાત્ર—ઉત્તમ પાત્રને દાન આપવાથી ઉત્તમ ફળ મળે અને સસાર પરિત થાય, જ્યારે હલકું પાત્ર આવી ચડે ત્યારે એવો વિવેક રાખવો કે જેથી જૈન ધર્મની હિંસના ન થાય, અતગય કર્મનો બધ ન પડે, પોતાના વ્રતનો ભગ ન થાય તેમજ ખોટી પડપણા ઉભી ન થાય

વસ્તુ—સાધુને કલ્પે એવી વસ્તુ જ સાધુને અપાય, બીજાને આપવા માટે એવી વસ્તુ જોઈએ કે જેથી પોતાના વ્રત નિયમનો ભગ ન થાય

પુણ્ય તત્ત્વ સગધી સાધુને કોઈ પુણ્યે ત્યારે એવો જ્યામ આપે કે જેથી ઓછી, અધિક કે વિપરીત પ્રશ્નણા ન થાય, સર્વજ્ઞે જે ભાવ પ્રકાશ્યા છે તે પ્રમાણે સગળતાથી ખોલે.

સાધુને કોઈ પુણ્ય કે અમુક પુણ્યનું કામ હું કરું ત્યાગે તેમા જો સાવધ બ્યાપાર આવતો હોય અને સાધુ ધર્મની મર્યાદા લોપાતી હોય તો સાધુ મૌન રહે “ ના ” પણ ન કહે અને “ હા ” પણ ન કહે “ હા ” કહે તો ત્રોપ લાગે અને “ ના ” કહે તો અતગય કર્મ બાધે, હર્ષ હણાય

માનવને કોઈ પુછે ત્યારે આવક પોતાના કા નિષ્કામી મર્યાદાને યોગ્ય વ્યવ મોડે નિષ્કામ સાવધી જવાનું આપે. પણ તત્ત્વનો નિર્ભય કરવો, પુરુષ તત્ત્વ નિર્ભય કરવા માટે તેથી જુદો યોગ્ય વખતે આપોઆપ નાસ કાઢે નવું છે.

પુરુષ તત્ત્વમાં કોઈ કોઈ વખત બારે મોડાઓ લેતો થાય છે. કોઈ સાધુ કા મગદાને ઉત્સવીને પુરુષના પક્ષના ઐકાંતિક રીતે તાણે છે કે જેથી કોઈ વખતે ચાલિના ખર્ચ બે મવાનો વખત આવે છે કે જેની તો ખતર છેતી નથી.

ત્યારે કોઈ સાધુ ઐકાંતિક રીતે પુરુષનો નિર્ભય કરીને સર્વજની આત્મા ઉત્સવીને નિષ્કામત્વ પેસી નવું છે અને જાગી જુઓની પરપરા અમાવે છે અને જુઓને ઘાંઘા માટે કપડાં લેવે છે જ્યાં માને છે કે અભેજ સાધુ હોએ, ખીચી નથી, કાન્યુ કે પોતાના નિષ્કામત્વ તો બાત જુ લેવું નથી.

જુ તે એટલું જાણુ નથી કે સમક્ષિત વચ્ચે દ્રવ્ય ચાલિ જુ ક્યાં મુવી ઠકવાનું છે? અમવા સમક્ષિત વચ્ચે ચાલિ ક્યાંથી ફોપ અને પોતાના આદમાને કેવી રીતે સસાસવી મુલક કરી રાખે?

માટે પુરુષત્ત્વની માન્યતામાં વિવેક અને સમજવાની આશ જરૂર છે. તેમજ અલિંગની આદાનો ખરાબ વિચાર કરવો જોઈએ અને જુદિ ન આમે તો મૌન જોવું અમવા "તત્ત્વ કરતો મત્ત કરતુ જુ જુદુ કઈ ઠોડી મેસાવુ નહિ.

તેમજ સમાજ કે અમજલ સોજની "દા એ દા" કરવાની કઈ જરૂર નથી. કાસુ કે આદમાનું સજુ અજિત અને પોતાનો જ આદમા છે અમ કાસ નથી. કોઈ સમાજવાળા તથા કોઈ પાસેથી વાકવાદની હમજવાળા તથા ગુપ્તની હમજવાળા સાધુએ સમજવું જોઈએ કે પરોઢક્યાં તમે સાથે આવવાના નથી કે ? પોતાના કર્મનું ફળ એકવની વખતે સમાજ કરે.

એન ખરૂં સાજમાન નથી તમને વચ્ચે મુમિ તખતી અને ખરૂં સાજ રાત ફોપ તેમજ સાત અનુસાર મોસતુ જુ સાજના અર્થ ખરૂં વા નાંધ.

શુભ કર્મના બાધ

પુરુષ કાન કરતી વખતે મન, વચ્ચે અમવા કાપાનો પોત ફોપ છે તેથી આદમ પ્રત્યેએ અત્યાદમ આકાસ પ્રત્યેનાના કેલ્યાક પુરુષને પરમાત્મકરૂપે ઉત્તમ કર્મ રુપે ખરૂંએ છે અને સમાજ બાજથી તેનો આત્મ પ્રત્યે સાથ સવાથી જાધ થાય છે અને સમાજમાં રહે છે. અમાપાકાળ મુવી કઈ ફળ આપવા નથી. આ માનક મુખ્યતાએ સમજની, કાસુ કે મુખની વાધે મીજતાથી અમુલ કર્મ જુ જાધ છે. કર્મનું ઉપાદાન કાસુ પુરુષ છે અને નિમિત્ત કાન્યુ છવના મુખવાચ અને મુલક કાસ છે.

શુભ કર્મતું ક્ષણ

અધ્યાધિકાણ પૂરે થતા, શુભ કર્મનો વિપાક થાય છે, એટલે કર્મનો ઉત્તર થઈને ક્ષણ આપે છે, તે શુભ ગતિ, આયુષ્ય, શરીર, અગકિપાગ, સવચણ, સસ્થાન, વર્ણ ચતુષ્ટ, ત્રસ દસક તીર્થ કર નામ, નિર્માણ નામ વગેરે ૪૨ પ્રકારે ભોગવે તેનું વર્ણન થોડકાની ચોપડીમાંથી જાણવું બેઠકે.

નોંધ—સત્તામા રહેલું શુભ કર્મ નિકાચિત હોય તો જગ્ગ ક્ષણ આપે, મદ હોય તો શુભ અધ્યવસાયથી મજબુત થઈ શકે, અને અશુભ અધ્યવસાયથી ઉલટી રીતે ક્ષણ આપે, માટે કર્મ કે તેના ક્ષણની ધ્વજા કરવીજ નહિ અને શુભ ભાવનામા રહેવું.

મમણ ગ્રેહનો જીવ સાધુને લાડુ વહોરાવી પાછળથી લેવા ગયો ત્યા સાધુ આહાર કરી ગયા હતા એટલે તેને પુણ્યનું ક્ષણ મળ્યું પણ તે ભોગવી શક્યો નહિ અને અનતાનુમધી લોભના ઉત્પે કરી નરકમા ગયો, ત્યારે શાળીભદ્રનો જીવ સાધુને ખીર વહોરાવી પછી મરીને શાળીભદ્ર થઈ, પુણ્યના ક્ષણનો ત્યાગ કરી, દીક્ષા લઈ અનુત્તર વિમાને ગયા, ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ મોક્ષ જશે.

આવી ખુબી અધ્યવસાય (ભાવો)ની છે પુણ્ય અને પાપ સરખી કક્ષામા નથી, આત્મ વિકાસમા પહેલા પાપ તત્ત્વનો નાશ મુખ્યતાથી કરવામા આવે છે.

શુભ કર્મતુ ક્ષણ મળે તો તે ભોગવવામા અસકિત ન રાખવી નહિતર અલ્પદત્ત ચક્રવર્તિની જેમ નરકમા જવું પડે, પણ ઉદ્ય ભાવને પવચપણે આંધીન થઈ, રૂક્ષ ભાવે દવાની જેમ સેવન કરી, જેમ અને તેમ જલ્દી ત્યાગ કરવાની ધ્વજા રાખી, વખત આવ્યે ત્યાગ કરી આત્મ કલ્યાણ કરવું બેઠકે.

શુભ ક્ષણ ભોગવવામાં જે સુખ લાગે છે તેનું ઉપાદાન કારણ જીવના ભાવ છે, ક્ષણ ફક્ત નિમિત્ત કારણ છે, માટે આત્મામાંજ સુખતુ કારણ જાણી પુદ્ગલાસક્ત ન થવું.

સવર અને નિર્જગની ક્રિયા કરતા કરતા જે શુભ ઝામ થાય છે તેમા જે પુણ્ય બધાય છે તેનું ક્ષણ ઉત્તમ મળે છે અને ભોગવતા આસકિત થતી નથી, તેનો એકદમ ત્યાગ થઈ શકે છે અને ઉદ્વેગ સયમ તપ આરાધી શકાય છે કે જેથી કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

સાત નયની વહેચણીમાં પુણ્ય તત્ત્વ

૧. નિગમ નયવાણો—અશ, સામાન્ય અને વિશેષ ગ્રહણ કરે છે અશ ગ્રહણ—મુદ્ગમ નિગોઢ અપર્યાપ્ત જીવો સર્વ જીવોથી હીન અવસ્થામા છે, છતા ઔદારીક, તેજસ, કાર્મણ શરીરો

કે જે પુણ્ય પ્રવૃત્તિનું ફળ છે તે તેમને હોય છે તેથી સર્વ જીવોમાં પુણ્ય તત્ત્વ માને છે. સામાન્યથી બાહ્યરિક્ષિને અને વિશેષથી નવ જાતના પરિશ્રદ્ધને પુણ્ય તત્ત્વમાં માને છે.

નિયમ એવો તેને જમ ન હોવાથી એ લગિા વિચાર ન કરે કે બાહ્યરિક્ષિ હોવા છતાં જ્યાં રાગી અને દ્વિષ્ણુ હોય તો તેથી રિંદિ શા કામળી છે.

૨ સમ્યક્ નયવાળો આત્મ પ્રવેશો સાથે શુભ કર્મ પુરૂગળનો બંધ અને સત્તાને પુણ્ય તત્ત્વ માને છે. અને પુણ્ય તત્ત્વતા સર્વ બેદોને પુણ્ય એવા સામાન્ય જનમાં શામલ કરે છે.

૩. બ્યવહાર નયવાળો ઉપ કુળ જાતિ, પંચ ઇન્દ્રિય સંપૂર્ણ નિરાગી કરી નવ પ્રકારે પુણ્ય બ્યવહાર વગેરે બ્યવહારમાં ઉપયોગી કિનાને પુણ્ય તત્ત્વ માને છે.

૪ રજુસૂત્ર નયવાળો કર્મમાન પુણ્ય યજ્ઞતિના ઉદયને પુણ્ય તત્ત્વ માને, ધાત્વ કે લગ્નમાં ઉતરેલા મેધના આવેશવાળા અર્ધવર્ગી રા અને પાપ તત્ત્વમાં માને.

૫. રાજનય પુણ્યભાવ, શુભ ભાવ અને પુણ્યના ફળના અનુભવમાં સુખ રૂપી ઉપભાવ વગેરે પુણ્ય તત્ત્વના કારણને માને છે.

૬ સમવિદ્યેશનય પુણ્ય તત્ત્વનો ભાવ જ્યારે આત્મામાં હાજર હોય ત્યારે પુણ્ય તત્ત્વ માને.

૭ એવ જ્ઞાતનય પુણ્ય તત્ત્વના ધર્મન હતાલ કારણે (પશ્ચિમવાળા) આત્માને પુણ્ય તત્ત્વ માને.

નિરોપમા પુણ્ય તત્ત્વ

(૧) પુણ્ય એવી તત્ત્વની નામ સચા, (૨) આત્મા-શુભ કર્મની આત્મ પ્રવેશમાં સચા, (૩) કલ્પ પુણ્ય (૧) શુભ ભાવ વગરનું પુણ્યનું કલ્પ, (૨) સુખ વગરની રિંદિ, (૩) શુભ કર્મનો આત્મા સાથે બંધ, (૪) ભાવ પુણ્ય-શુભ અખ્યવચ્ચ, મુખમાં લીનતા, શુભભાવવાળા અને મુખમાં લીન આત્મા.

પુણ્ય તત્ત્વનું પ્રમાણ—(૧) આત્મરૂપી પુણ્ય તત્ત્વ-આત્મમાં પુણ્ય તત્ત્વનું વર્ણન છે. તે ઉપરથી તેમાં મત્તા હતી. (૨) ઉપમાં પ્રમાણ-અનિન્દ્રિય આત્મિક સુખ માસે પુણ્યના ફળનું સુખ કદ દેશાનમાં નથી આ પંચમા આસના પુણ્યનું સુખ, કા ૧ થા આસના સુખની અપેક્ષાએ કુ-મ ૩૫ છે (૩) મન્ય પ્રમાણ-દેશકાને સુખી નેહોએ હોએ અને દેશકાને કુ-મી નેહોએ હોએ એ સુખના કાલ્ય પુણ્ય તત્ત્વની પ્રમણ સાબીતી છે. (૪) અનુમાન પ્રમાણ-આત્મારે પુણ્ય ફળ નથી, છતાં ૭ સુખી છે. તેમજે પૂર્વ જનમાં પુણ્ય કદ્ય હોયું નેહોએ એ અનુમાન પ્રમાણ.

પુણ્યના બે પ્રકાર ખાસ જોવા જોઈએ—(૧) પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય—નિરાશી ભાવે, નિર્જીરના હેતુથી સયમ તપની વૃદ્ધિ કરવા માટે, શુદ્ધ ભાવથીજ કામ કરવામા આવે ત્રાપણ તરીકે ઉત્તમ સાધુને નિર્દોષ અચેત આહ્વાગદિકતુ દાન કરવામા આવે આવા કાર્યો કરતા આપો આપ જે પુણ્ય બંધ થાય તેનુ ઉત્તમ ફળ મળે, તે અનાસક્તભાવે ભોગવી તેનો ત્યાગ કરી આત્માનુ કલ્યાણ કરવામા આવે તે, (૨) પાપાનુબંધી પુણ્ય—ફળની આસક્તિ માટે જે પુણ્ય કરવામા આવે, તેનુ ફળ આસક્તિથી ભોગવી મરીને નરકે જાય તે, તથા જે પ્રકારના પુન્યથી આત્મા સાથે પાપ (અશુભ કર્મ બંધ) ની પગલગ ચાલી આવે તેવા પ્રકારનુ પુન્ય કે જેમા મિથ્યાવાદિ અશુભ કાર્યોનુ પોષણ થાય છે

વ્યવહાર પુણ્ય—વ્યવહાર સાચવવા માટે દાન આપવુ પડે.

નિશ્ચય—આત્મ દષ્ટિ સહિત દાન આપવાપણુ કે જેનુ ફળ મોક્ષ મેળવવામા સહાયકારી થાય.

એવી રીતે સામાન્ય, વિશેષ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી પુણ્ય પ્રજા પ્રમાણે સમજી લેવા, તેમા એકાતિક હક કે દુગમ્હ ન રાખવો, કે જેથી સર્વજ વીતરાગની આજ્ઞા લોપાય અથવા કલેશ ઉત્પન્ન થાય.

ચોથુ પાપ તત્ત્વ

અશુભ ક્રમાણીથી, અશુભ મેલા કર્મ પુદ્ગળોનો આત્મા સાથે બંધ તથા સત્તા યાય, અશુભ કર્મના ઉદયથી જે ફળ મળે તે ભોગવતા આત્માને કર્મના લાગે તે સર્વ પાપ તત્ત્વમા આવે

અદાર રીતે પાપ થાય

૧ પ્રાણાતિયાત-હિંસા

૨ અસત્ય વચન

૩ ચોરી.

૪ મૈથુન

૫ પરિગ્રહ

૬ ક્રોધ

૭ માન-અભિમાન-અક્રોધપણુ

૮ માયા-કપટ-વક્રતા

૯ લોભ

૧૦ ગગ-પ્રેમ-આસક્તિ.

૧૧ દ્વેષ-અદેખાધ-મત્સર-ધૃણા

૧૨ કલેશ-કળ્યા-કકાસ.

૧૩ કોષ માથે આળ ચડાવવુ તે. અભ્યાખ્યાન

૧૪. પિશુન-ચાડી.

૧૫ પાતકી નિદા

૧૬ સાસારિક સુખમા આસક્તિગતિ અને ધાર્મિક કામમા-ડટાળો-અરતિ

૧૭ કપટ સહિત અસત્ય

૧૮ મિથ્યા દર્શન શત્રુ, તત્ત્વ સંબંધી જોટી માન્યતા

આ અદારે પાપ સર્વથા ત્યાગ કરવા ચોગ્ય છે અશુભ કર્મ તે દ્રવ્ય પાપ, અશુભ પરિણામ તે ભાવ પાપ છે

પાપ કામ કરવાથી સર્વ આત્મ પ્રક્રિયા સાથે અશુભ કર્મ પુરવઠાનો સર્વાંગી ભાગ થાય છે અને સત્તામાં સ્થે છે અમાપાકાળ વીતે અશુભ કર્મનો ઉત્પન્ન થાય અને અશુભ ફળ મળે તે ૮૨ પ્રકારે બોધવવા પડે, તે આઠ કર્મની અશુભ ૮૨ પ્રકૃતિ યોગ્યની ચોપગીમાંથી નક્કી નેત્રે.

અપાન, નિ ૬, કુખ, કયાય, નોકયાય, વેદનો ઉદય, નિષ્પાદ્ય, નરક-નિર્ધયની પ્રતિ, દશમ મેયમ્સુ અને સસ્થાન, અશુભ વર્ણ ચતુઃ દરેક કામમાં વિષ, નીચ ગ્રામ, આવર દરેક વતરે થાય છે.

પૂર્વે ૭ પાપ કમ હોય તેનું ફળ બોધવતી વખતે સમક્ષિની અને સમવાય-સાંતિ રાખવી, આકુળ આકુળ ન થવું, કર્મનું ફેલું ચુકવવી વખતે રીસ ન કરવી પણ આત્મ ભાવમાં રહી અતિદ્રિષ્ટ આત્મિક મુખમાં લીન સ્થાવ પ્રજ્વલણીય બનવું નેત્રે, કાસ્ય કે મુખનું ઉપાકાન કાસ્ય આત્મ ભાવ છે તેમાં દહ સ્વાથી નિમિત્ત કાસ્યુપ અશુભ કર્મફળ કષ્ટ ન કરી દે.

પાપ કરીને ખસાય વો તો કર્મ નીચા પડે છે અને આત્મ પામે તો દહ થાય છે. જરૂર કરીને ઉદ્ધૃત પમાત્પ થાય, જ્ઞાન દર્શન આત્મિક ઉદ્ધૃત આત્મભાવ સ્થાવ ધર્મક મેયમ્સુ ચો તે પ્રસન્નસદ્ ગુણસિંધી માફક કેવળ જ્ઞાન પામે મહાપાપીનો પણ જ્ઞાન દર્શન આત્મિકા આત્મજનની સંજ્ઞા રાખતી જેમ ઉદાર થાય છે મારે દ્વિષ્તા હારી નાંખ મનુષ્ય જન્મ એકે જન્મ ન હો નેત્રે. પાપ તત્ત્વનું વિશેષ વર્ણન પુણ્ય તત્ત્વથી ઉચ્ચ રીતે સમજાવેલું.

પાપમુ આસવ તત્ત્વ

આસવ = આત્મ પ્રક્રિયામાં શુભ અથવા અશુભ કર્મનું આકર્ષણ, ત સમજવા માટે ઉપમા આપી છે કે જીવ ફરી તળાવમાં અક્ત અને અપ્રત્યાપ્તવાન્ય પ્રજાતી, વિષ, કયાયને સેવવાથી હૃદિયાદિક ત્રાણાણ (ખિનો) વારે કર્મફળી જળનો પ્રવાહ આવે (સવે) તે આસવ, આસવ કોઈ રીતે થાય છે તેની સમજાવવાની રીત આવી રાખાય છે પણ તે બેસીના સમુદ્રો અપ્રસસ્ય અતર્જત થાય છે તેથી મર્ધ પણ સમુદ્ર સંકાપુક્ત નથી.

આસવના કોટો—(૧) ને બેસિ-૧ ક્ષય (યોગ) ૨ ભાવ (કયાય).

(૨) સત્તર બેસિ-૪ સગા, ૩ અશુભ ક્રેસા, ૫ હૃદિયનો મેયમયોગ ૨ અશુભ ખાન (આર્ત રોહ), ૩ અદ્યેય મોહ એ તત્ત્વ = ૧૭

(૩) વીસ બેસિ—૪ હૃદિય અસવ ૩ યોગ, ૫ અક્ત, ૫ આસવ સમુદ્ર (નિષ્પાદ્ય અક્ત, પ્રમાદ કયાય, અશુભ યોગ, વસ્ત પાવ ખાના (ઉપયોગ) વગર સેવા સુદ્યા, સોય-પુલાય વગર ઉપયોગ વગર રાખે.

(૪) ૪૨ બેસિ-૫ આસવ, ૫ હૃદિય અસવ ૪ કયાય, ૩ યોગ, ૨૫ કિયા.

(૫) ૫૭ લેખ કે જે ૫૭ હેતુ તરીકે ઓળખાય છે—૫ મિથ્યાત્વ, ૨૫ ક્રયાય, ૧૫ યોગ, ૧૨ અવન, (૫ ઇદ્રિય અમવર, મન અમવર, જડાયાની ન્હા ન કચી તે ૧૨ અવન) = કુલ ૫૭

(૬) ૫૭ હેતુમા ૫ ને અલ્લે ૨૫ મિથ્યાત્વ મેળવીએ તો ૭૭ લેખ થાય

કર્મ વર્ગણા આગમન નવા કાયયોગ અને વચનયોગ તે દ્રવ્ય આસ્રવ છે, મનોયોગપ્રવૃત્તિ તે ભાવ આસ્રવ છે, સરાગી જીવની યોગ પ્રવૃત્તિ વધુવધુ અગે ગગ કે દોષયુક્ત હોય છે

અવહાન્યી આસ્રવના બે લેખ પડે—શુભ અને અશુભ શુભ આસ્રવ પુણ્ય તત્ત્વ તરફ લઇ જાય અને અશુભ આસ્રવ કે જે સર્વથા ત્યાગ કરના યોગ્ય છે તે પાપ તત્ત્વ તરફ લઇ જાય છે શુદ્ધ નિત્ય નયની સર્વ આત્રવનો છેવટે ત્યાગ કરવામા આવે છે

પુણ્યનો આત્રવ માનીને ત્યાગ કરવામા આવે અને સ્વાર્થ માટે પાપ આત્રવ ચાલુ રહે તો તે જીવના મનાગનો પાગ આવે જ નહિ

પુણ્યાત્રવમા (૧) પ્રશસ્તગગ (ગુહ્યેવ અગિહત, શુદ્ધનિત્ય, અહિનધર્મના સરાગપાણુ) કે જેનાથી કુશુર, કુલ્લે, કુધર્મ અને વિપયાનુગવાળો પાપાત્રવ દૂર થાય છે (૨) અનુક્રપા (૩) અકલુપિત ભાવરૂપી શુભ પરિણામ આવે છે ૪, ૫, ૬ શુભચાનવાળા અને કેટલેક અગે ૭ મા શુભચાનવાળા આવા પ્રદારના પુણ્યસ્ત્રવથી પાપાસ્રવને હઠાવતા જાય છે અને આગળ વિકાસ પામતા જાય છે

અશુદ્ધ ભાવ

ગગ —	પરિણામ —	કર્મના
દોષ		આગમન
		અધ
વિષય	કર્મચક્ર	મત્તા
ગ્રહણ	સ્વરૂપ	ઉદ્ય
ઇદ્રિયો	— શરીર —	ગતિ

અશુદ્ધ ભાવથી કર્મ આવે કર્મથી ચાગ ગતિમા ગમન થાય, ગતિ પ્રાપ્તિથી શરીર મળે, શરીરને ઇદ્રિયો હોય, ઇદ્રિયોથી વિષય ગ્રહણ થાય, વિષય ગ્રહણમા રાગદ્વેષ થાય કે જેથી અશુદ્ધ ભાવ થાય એવી રીતે કર્મચક્ર ચાલ્યા કરે છે

ભાવકર્મનું ઉપાધાન કારણ આત્મા છે, દ્રવ્ય કર્મ તેમાં નિમિત્ત બને છે

દ્રવ્ય કર્મનું ઉપાધાન કારણ પુદ્ગલ છે, જીવના શુભાશુભ ભાવ તેમાં નિમિત્ત બને છે ભાવ કર્મ તે ગગદ્વેષ યુક્ત આત્માનું પરિણામ (શુદ્ધ ભાવના રાગદ્વેષહોતો નથી તે સવર છે)

શુભ ભાવ અને શુભ ભાવમાં આવી રીતે અવધારથી સમજાવા માટે ફરક બતાવવામાં આવ્યો છે. એવું જણી છે કે પશુ અનાદિ કાળથી કાર્મણુ શરીરના સંયોજની રૂપી બન્યો છે, એટલે કે પશુ પુણ્ય, કર્મ રૂપે પશ્ચિમીને કાર્મણુ શરીર સાથે જોડાય છે.

છઠ્ઠું સવર તત્ત્વ

છવ્માં ઇન્દ્રિયો વગેરે દ્વા. ૧૭ કર્મ આવે તેને ક્ષત્રિયાખ્યાન વગેરેથી રોકાએ તે સવર.

તેના સામાન્યથી ૨ બેદો—પાંચ ઇન્દ્રિયો સવર (ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજ્ઞાન), ૩ યોગ બ વચ્ચે કાપાનો સવર, વચ્ચે પાંચ જ્ઞાનથી ભેદ, મુદ્ધર્ત, સોય કુશાચ ઉપરોચપૂર્વક મુદ્ધ, પાંચ મહાકર્મ, સમક્ષિ, જન, અપ્રમાદ અધ્યાય, યોગેની નુષ્ઠિ અદિ શુભ યોગ કેમ છે તે અવધારિક વચ્ચે કે તેમાં અશુભ યોગનો ત્યાગ છે તે સમજાવુ, કાલજુ કે નવે યોગનુ એટલે રૂઢન કરવાથી સર્વ સવર પ્રાપ્ત થાય છે.

વિષય રતિ સવરના ૫૭ બેદો—૫ સમક્ષિ, ૩ અનુષ્ઠિ, ૨૨ પશ્ચિમનું સમજાવે અનુષ્ઠન કર્મ ૧ પતિ કર્મનું પાસન, ૧૨ ભાવના અને પાંચ આસ્તિ સવર તત્ત્વ આસ્તિય યોગ્ય છે.

કર્મને આદ્ય પ્રદેશમાં આવતા રોકવા તે દ્રવ્ય સવર અને સવરના પશ્ચિમ તે ભાવ સવર ૭ વાસ્તવિક સવર ચોથે અનુષ્ઠાને રોક થાય છે અને ૧૪ મે અનુષ્ઠાને સર્વ સવર થાય છે.

અવધારિક રીતે નિષ્પાત્તમોક્ષનીય કર્મ ચોથે અનુષ્ઠાનેથી રોકાય છે અનુષ્ઠાની આજ્ઞા કર્મ, અનુષ્ઠાની પાંચમે અને સર્વથા હો અનુષ્ઠાનેથી રોકાય છે પ્રમાણથી આજ્ઞા કર્મ ૭ મે અનુષ્ઠાનેથી રોકાય, કપાચ અધીયારમે અનુષ્ઠાનેથી રોકાય છે અને અનુષ્ઠાચ અધ્યાયપશ્ચુ માગે અનુષ્ઠાને થાય છે. સૌમ્યથી અનુષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સર્વ સવર પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે સવ તત્ત્વની અનુમાપણ (અનુસન-અનુમાસ) કરીએ.

પાંચ મહાકર્મ, પાંચ મુદ્ધર્ત, અનુ નુષ્ઠિ, ૧ પતિ કર્મ એટલુ કેવળીના કર્મની ઉત્તમતા નીચે કર્મ વિશાળમાં આવી ગયેલ છે. આજ્ઞાનુ અદિ કુશાળમાં આવેથી.

પાંચ ઇન્દ્રિય સવર

(૧) એતોદ્ધિય વિષય-સાન ૩ ખરાબ, મીઠા કે કઠક લખ્દ, અવાજ ભાષા, ધંત્રી વગેરે ૭ કર્મ સમજાય તે સર્વનું મુદ્ધ ઉપાદાન કાલજુ અનુષ્ઠા છે. નિમિત્ત કાલજુ એવું અનુષ્ઠા હોય અવાજ ઉપમા જવાનું નિમિત્ત કાલજુ મયે ત્યારે ભાષા વર્તણૂકના અનુષ્ઠા લખ્દ સ્વયં થાય છે.

૧ સખ્દ અનુષ્ઠાને આદ્યમાં ૭૭ જગ્યાની મુદ્ધારી રોકવા નથી, તે પછી એવું શરદ્રીયમ અનુષ્ઠા આવે ઉપમા કરી, ૧૮ અનિષ્ઠાનુની કાળજા કરી તા માટે મુખ કુખ નેદીને નવાં કર્મ

બાધવા ? તે તથા પ્રકારની પુદ્ગળ પરિણતિ પોતપોતાને સ્થાને હોય, તેમા જીવને કલેશ શાનો ? પુદ્ગળોનો એવો સ્વભાવ છે માટે આત્માએ સમભાવ ગણવો, ક્ષોભ ન પામવો, ખગમ ગમ્મ તરફ વશા ન કરી અને સારા અગીત કે વચનમા મોહિત ન થવું

(૨) ચક્ષુ ઇન્દ્રિય વિજય (અકુશ, દમન) - સુદર કંપો, અગ્નયમી પમાડનારા દેખાવો, કુદરતી દેખાવો, સ્ત્રીના મનોહર અગઉપાંગો એ સર્વ પુદ્ગળ ચક્રો છે, જડ છે, અજીવ છે, અનાત્મિક વસ્તુ છે, જેમા જીવ છે તે સર્વ જીવાત્મા પોતાના આત્મા જેવાજ છે દેખાતી વસ્તુઓનું મૂળતત્ત્વ પુદ્ગળ છે અને દેખનાર જીવ તત્ત્વ છે આવી રીતે મૂળતત્ત્વોનું શુદ્ધ સ્વરૂપ વિચારવાથી આમોહ દૂર થાય છે

કેટલાક સાધુ મોટા મોટા પર્વતો વગેરે જોવા નીકળે છે તેમને દીઠીયા ક્રિયા લાગે છે.

(૩) શ્રાણેન્દ્રિય વિજય - સુગંધ અથવા દુર્ગંધ પુદ્ગળ સ્વરૂપ છે તુલધી વસ્તુ દુર્ગંધ પામી શકે છે અને દુર્ગંધી વસ્તુ સુગંધ પામી શકે તો પછી પુદ્ગળમા રાગદ્વેષની પરિણતિ કરીને સારી નરસી ગંધમા ગમ-દ્વેષ કરીને શા માટે નવીન કર્મ બાધવા એમ વિચાર કરવો

(૪) રસેન્દ્રિય વિજય - રસ પુદ્ગળનો ધર્મ છે, તેમા તન્મય થવાથી એટલે સાગમા ઇષ્ટ-પણાની અને સુખની કલ્પના કરવાથી અને ખરાબમા અનિષ્ટપણાની અને દુઃખની કલ્પના કરવાથી તેવા પ્રકારના અસયુક્ત પુદ્ગળોમા એકેન્દ્રિયપણે ઉપજવું પડે છે

વળી પુદ્ગળના ધર્મો પુદ્ગળમા રહે છે, જીવના ધર્મો જીવમા રહે છે તો ગગદ્વેષ રૂપી ભાવ કર્મ ક્ષત્ર્પત્ત કરીને જીવે શામાટે નવા કર્મ બાધવા ?

ખાતી પીતી વખતે પુદ્ગળના સ્વભાવ પ્રમાણે તેના ગુણો જીવ નાણી રાત્ર છે, તે વખતે જીવે પોતાને ફક્ત જાતા, દ્રષ્ટા તરીકે જ માનવો અગાઉના વજ્રરૂપના નારાય સચ્ચિદાના સાધુ ઓગડને આવ્યા વગર ગળી જતા, પણ હાલનું સધયણ હલકું હોવાથી આવવું પડે છે, નહિતર રોગ થાય, તેથી આવવાની ક્રિયા તરીકે તે કામ કરતા સના ઇષ્ટ અનિષ્ટપણાનું ધ્યાન ગમવું નહિ

વળી જે વસ્તુ ખાવા પીવામા આવે છે તે એકેન્દ્રિય જીવોના મડા છે અને અમલાવની દ્રષ્ટિમા એકેન્દ્રિય જીવો પણ આપણી પેઠે ચેતનાયુક્ત હોઈને આપણા ભાષ્યો છે, તેથી તેના મડા ખાવામા શો આનંદ હોય ?

તેને તો સમાર રૂપી બળતા અગ્નિમાથી છુટવા માટે મંચમ તપની આગધનને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સુધી લાવવા માટે, જીવિતબ્ય ટકાવવા માટે, આહાર રૂપી ભાડુ દીધા વગર, આહારથી બનેલું શરીર સયમ તપમા સહાય કરવા તૈયાર ન હોવાથી, લાચારીથી આહાર કરવો પડે છે, તો પછી તે આહારમા સુખ દુઃખની કલ્પના કરવી નહીં, આવી રીતે એકેન્દ્રિયનું દમન થાય છે

(૫) કપરોન્દ્રિય વિનય ચીત, ઉલ્ક, સ્ત્ર, નિમ્મ, હળવો (ચોષો), બારે (કમ્બ), મનમયો, સીસો-આ આઠ ગુણો પુરુષગત છે. અમુક ગુણોમાં પ્રીતિ રાખતી અને અમુક ગુણોમાં દુઃખ દેતો તે અન્યાય કહેવાય.

પુરુષનું જ્ઞાન કમ છે એને જેમ સહેલ હોય તેમ સહે પૌરુષીક વસ્તુ કેટલી કામને માટે છે નહિ હતી નહિ અને ઘણું પણ નહિ, તો જળી સારા નસ્યા સ્પર્શમાં હજી અનિદ્રાજ્ઞાની કમ્પના કરી મુખ કુખની માન્યતા બેઠારી થઈ, રાજ દોષ રૂપી બાલ કમ કરી, કમ કમોડું આકર્ષણ કરી સા માટે સંસારમાં રખાવું.

વળી એક સમયે મે ઉપરોક્ત નેત્રો નથી, એટલી વખતે એક પણ બાજુ જેવા કમ પાણીમાં રાખે અને બીજે પણ ગરમ પાણીમાં નખે, તો ખાતી થયે કે ગરમ અને ઠંડો ગુણ એટલી વખતે જ્ઞાનના કમ્પ ઉપરોક્તમાં આવતા નથી, પણ વારા ફરતી એક પાત્રને ગરમી સાગરી અને એક પાત્રને ઠંડી સાગરી ત ઉપરથી સાબીત થાય છે કે તે જીવ આત્મ પ્રકૃતિમાં ઉપરોક્ત રાખે તો સરિસા સર્વ નુખ કુખ અદ્ભુત થઈ નય છે.

મનવિનય

મન હલિય નથી, પણ તે મનો હલિય કહેવાય છે. હલિયો હાલ જે કિલો પ્રકૃતિ થાય છે તેનું મન હાલ જીવ તરફ પડ્યાવાળા આવે છે તે કામ એટલા સ્થૂળ વખતમાં કમ નય છે કે કમ્પન જ્ઞાને સાધાવતું રીતિ ખમર નેત્રી નથી.

વળી હલિયાના વિષય ઉપરાંત મન ત્વકન રીતે પણ મનિ હાલ કામ કરી શકે છે. મન પચામિ જ્ઞાની એવી સહિત છે કે જે હાલ, આત્મપ્રકૃતિને અવમાદના હરેશા ફેરનાં મનોવર્તમાના પુરુષને કે સહે છે તેને મનોવત્ત્વ રૂપ મકન કરી, જેનો વિચાર કરવાનો છે તે આકારે પશ્ચિમવારી આત્મપ્રકૃતિ ખાતીને તે પુરુષને તથા દયામાં આવે છે.

આપે આત્મપ્રકૃતિ થાય છે ત્યાં મનકમની સાથે આત્મ પ્રકૃતિનો કમ થાય છે તેથી મનોવત્ત્વ ઉપર છે. એટલે કે કમનો વિચાર કરવામાં આવે છે તેના આકારે મનકમ આત્મ પ્રકૃતિ સાથે ના વાય છે.

એનો અર્થ થતા છે કે જે વસ્તુ ઉપર આપણે પ્રત્યેક કરીએ છીએ તે વસ્તુ બતાવે તેમ છે ત્યાં રૂપ છે પણ આપણા જ આત્મના મન કમ સાથે તેના બાવમાં પશ્ચિમ છે તેથી આપણે આપણા ઉપર ન પ્રત્યેક કરીએ આપણી જ બાવ સા કરીએ છીએ. આ વાત ઉપરોક્તમાં આવે છે તેના જ પ્રત્યેક ઉપર નય છે કમ મનન ઉપર નય છે સમજાવ આવે છે.

ખીણ રીત આ છે કે મન કામ એક વિચારનાં મરી નય, ત્યારે ત્યારે એવી જ્ઞાને વાતમાં ખમ બાલ ઉત્તર બેઠી રૂપ અને ત્યારે આત્મ પ્રકૃતિમાં કમ નુ દને આત્મ પ્રકૃતિ તથા રખાતા નથી, પણ મન હાલ તુ સ્થાન નહિને કરી સહાય છે.

જળી આત્માનો ગુણ જ્ઞાન છે જ્યાંથી જ્ઞાનની મુક્તિ થાય છે, ત્યાં આત્મ પ્રેરણા છે. જાણ કે જ્યારે વગર ગુણ ન હોય અને જ્યાંથી જ્ઞાનની મુક્તિ અનુભવી શકાય ત્યાં મન અનુસાર અંતરી આત્મ પ્રેરણાની કલ્પના કરીને તેના મનને જોડી દેવું મન સ્વિચ ન મેલે તો ગભગભ નહિ જીવનનો ઉપયોગ જ સમયથી વધારે એક કંડાળું મેલે તો નથી, કરીકરીને મનને આત્મ પ્રેરણામાં જોડ્યા કરવું.

આવી રીતે એક પ્રકારનો આત્મ જાણ થાય છે અને જાણ વૃદ્ધ આત્માનો હોય છે, એટલે આપણા આત્મ પ્રેરણાને વૃદ્ધ સ્વરૂપે ઓળખવા પ્રયત્ન કરવો એમ અભ્યાસ યતા સિદ્ધ પરમાત્માના સ્વરૂપ સાથે આપણા આત્માનું એકત્વ થાય અને તે ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપે થાય તો કલ્પજ્ઞાન થાય.

બીજી રીત એવી છે કે, આત્મ ધ્યાન કે ગૈર ધ્યાનના વિચારો આવે ત્યાં શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો, નવકાર મંત્રનો જાણ વગેરે શકિત પ્રમાણે કરવા અથવા આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણમય મનને જાનારી દેવું.

મનોવિજ્ઞાનના વિષય ઉપરથી સાબીત થાય છે કે જ્યારે આત્માથી ભિન્ન છે પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મન ઉપર વિજ્ઞાન લાવવામાં, જીવની પાત્રતા અનુસાર, તારતમ્યતા મેલેલી છે કે જેથી સવર્ણ સાથે નિર્જગ, ઉન્નત શુભ કર્મજીવની પ્રધાનતા, અશુભ કર્મજીવની ગોળતા એ સર્વ સાથે થાય છે. કાંઈ પણ એક તત્ત્વ એકાત્મિક રીતે ચતુર રીતે કામ કરવું નથી, પણ સર્વ તત્ત્વો અસપન્ન કાંઈ અને કાંઈ અપેક્ષાએ સંબંધ ધરાવે છે.

મનને વરા કરવાની બીજી રીતો પણ છે જેમકે (૧) ખગલ લાવ આવે, સમજે કે ક્રોધ આવે તો પ્રતિપક્ષી ગુણ (ક્ષમા) નો જાણના જોરથી અને વધારે લાગ્યા વખત સુધી વિચાર કરવો (૨) દુઃખ પડે તો કર્મરૂપી દેવું ખપે છે તે માટે આત્મિક પ્રસન્નતા રાખવી (૩) સુખની શોધ આત્મામાં જાય છે, તો બીજો શા માટે જવું? શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ જ વિચારવું કે જેથી સુખ ઉપજે.

વચન સંવર—તે વચન ગુણથી થાય અને અમુક અપેક્ષાથી (અસત્ય અને સસાર માર્ગની ભાષાનું રૂઢન કરીને) ભાષા સમિતિથી થાય ભાષા સમિતિમાં ભાવની તાત્ત્વજ્ઞતાના આધારે સવર, નિર્જગ તથા પુણ્ય તત્ત્વ ઉપજે છે.

કાંચ સંવર—મુખ્યતાથી કાર્યોત્સર્ગ કરવાથી અથવા કાંચ યોગમાં પ્રવૃત્તિ અટકાવવાથી અશથી થાય છે.

નોંધ—એક વાત બુદ્ધિવાની નથી કે સવર અને નિર્જગ તત્ત્વ, મોક્ષ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી સાથે જ રહે છે.

સમકિતના ઉપયોગથી મિત્યાત્વના પુરૂષાણનો સવર થાય છે.

શુભચોખ્ખી મુખ્યતાએ સવર, નિર્જરા અને શુભકર્મ બધે થાય છે.

બાવીસ પરિસદ

પરિસદ મુખ્યતાથી સાફનો લાગુ પડે છે પણ કલ્યાણ પરિસદ ત્રાપારી આવકને સ્વરૂપે લેવા પડે જેમકે પોતામાં એકાદ આવકને બૂમ તત્ત્વ લાગે તો સમભાવ સમયે લેશે.

૧૧ પરિસદ અસાતા વેળાપના ઉપથી આવે છે—મૂળ, તત્ત્વ ૪૫, તાપ, સ્વિચ્છન્ન ૪૬, આસવાનો, મેઘનો, જેવી તેવી સમ્યા, વધે શેષ, તુલ્યપર્ષ

૮ પરિસદ મોહનિય કમના ઉપથી આવે—અવેશપ્રભુ (ચોખ્ખ કપડાં ન મળે) તેવી નમ અવસ્થાની સમ્યા અસ્તિ (ખર્ચ કામમાં કલ્યાણ આવે), અભિય આલેશવચનો, ચામવાને એક આસન પર બેસી સ્થેવાનો, સકાર પુરુષાર અને દર્શન

માનાવચ્છેદિય કર્મના ઉપથી પ્રમા અને અસાતનો પરિસદ થાય, અતરાય કર્મના ઉપથી અસાત પરિસદ આવે.

૭ કર્મના ઉપથી જે પરિસદ આવે તે કર્મનું સ્વરૂપ અને અવસ્થાથી વિનિત્ય સમજીને તથા બાહ્ય નિમિત્ત કે પ્રેમથી પરિસદ ઉપન થયો હોય તેને કર્મનું ફલ અપાવી દેનાર ઉપકારી તરીકે માનીને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન સ્થેવાથી પરિસદો ઉપર વિનિત્ય મળે છે અને આત્મ કલ્યાણ થાય છે.

મારે બાવના

આ સર્વ તથા આવક બનેને મારે છે

(૧) અનિદ્રા બાવના—નવ પરિસદ, સમયમયથી, સરીર, મુલાતી એ સર્વ નિત્ય નથી તેનો નાશ કર્યા વાર થાકતી નથી થતી અચળ છે આમુખ પાણીના પરપેટા સમાન છે, કર્મ અને કર્મફળ મદ્યમાન રહે છે ફળ પોતાનો આત્મા નિત્ય છે, તેમથી જ મુખ્યની પ્રાપ્ત થતી.

(૨) અશરણ બાવના—શરણી પરિવાર સાથે આત્મા નથી, શેષ પીપ્પા કેસ વહેતી થતી નથી, ૧ મ મુખ્યતા ૬ ખમથી મુક્ત કરવા વ્યવહારથી અસ્થિતાઈ મારે શરણ અને નિમિત્તથી આત્મ પુરુષાર સિવાય કેસ સમજાવતી નથી.

(૩) સસાર બાવના—કર્મના કાન્ધથી સસારમાં અનેક પ્રકારના મિત્ર વિવિધ સંબંધ થાય મોરામાં સાખ છવ પોતિમાં રખતું પડે સસાર તે નમ, જરા, મરણ, શેષ, આપિ આપિ જાણિ ફેરે ૬ મ ૧ છે મારે સસારથી સર્વથા છુટવામાંજ વચ્ચે રાખવું.

(૪) એકત્વ ભાવના—જીવ પરલોકથી એકલો આવ્યો અને એકલોજ ગય છે, કરેલા પાપનુ ફળ એકલો જ ભોગવે છે, દુ ખમાં ભાગ લેવા કોઈ આવતુ નથી આત્માનુ એકત્વ કેકત જ્ઞાન દર્શન મુખ અને શક્તિઓ માથે છે, માટે નેર્માજ લીન મહેવુ

(૫) અન્યત્વ ભાવના—જીવથી શરીર, પુત્ર, સ્ત્રી, સગા, મનુષી, નવ જાતના પશ્ચિમ વગેરે જુદા છે અન્ય જીવથી પણ દરેક જીવ જુદો છે જ્ઞાનાદિ આત્મ ગુણો સિવાય કોઈ જીવનુ નથી માટે અન્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરીને સ્વચ્છ (નીજ ગુણ)મા લીન થવુ

(૬) અશુચી ભાવના—શરીર સાત અશુચી ધાતુનુ બનેલુ છે અને તેમાથી મળ, મૂત્ર, પસેવો વગેરે નિગત વહેતા મહે છે આવા શરીર ઉપર મોહ અધ્યાને છે માટે અસારીરી થવામા પ્રયત્ન કરવો

(૭) આશ્રય ભાવના—મિથ્યાત્વ, અવત, પ્રમાદ કપાય, યોગથી નવા કર્મ આવ્યા કરે છે, તે બધ ડ્યો વગર ક્રેય થવાનુ નથી.

(૮) સંવર ભાવના—તત પચ્ચખાણથી આવતા કર્મને મોકયા વગર છુટકો જ નથી

(૯) નિર્જરા ભાવના—મત્તામા મહેલા કર્મને બાગ પ્રકાગ્ના તપથી નાશ કરવા જ પડે છે

(૧૦) લોક ભાવના—કેવડો મોટો લોક છે? તેમા કેટલા જાળથી રખડવુ પડ્યુ ? હવે લોકનુ એલું આન મેળવલું કે ત્યાવી કરી જન્મ મરણ ન કરવાં પડે

(૧૧) બોધ ભાવના—સમકિત પામવુ બહુ જ મુશ્કેલ છે. સમકિત વગર ખગે તત્ત્વબોધ મળી શકે નહિ, ખરા તત્ત્વબોધ વગર ચારિત્ર ખરીદીને પાળી શકાય નહિ અને કાયમને માટે દુ ખમાથી છુટા થઇ શકાય નહિ, માટે સમકિત મેળવવા અને શુદ્ધ કરવાને માટે નિગત મહેનત કરવી જોઈએ. હું-ત્યાગ, સત્ય, ધર્મ, અદ્વેષ, વિવેક, ન્યાય અને નિખાલસ મન વગર સાચી સમજાગુ આવી શકે નહિ આત્માનુ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમય સ્વરૂપ બ્રહ્મવુ, ઓળખવુ અને અનુભવવુ તે આત્મબોધ છે

(૧૨) ધર્મ ભાવના—સર્વજ્ઞ પીતરાગનો શુદ્ધ ધર્મ પાળ્યા વગર આત્મધર્મ પાળી નકાય નહિ જ્ઞાન, દર્શન, ચાગ્રિ, તપ સાધન ધર્મ છે અને કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન આત્મિક મુખ અને શક્તિ સાધ્યધર્મ છે તે આત્મધર્મ છે કારણનો કાર્યમા ઉપચાર કરવાથી સાધન ધર્મ અને છે પાચ ચાગ્રિ સવર તત્ત્વમા છે.

પહેલુ સામાયિક ચારિત્ર

અર્થ—આત્મિક મુખ, જ્ઞાતિ, સમસીભાવ પામવાને માટે જે વર્તન ગપવામા આવે તે સામાયિક ચાગ્રિ. સમસમભાવ, સમતા, જ્ઞાતિ, સુખ, તુલ્યપણુ, અસોભપણુ, આત્મ સમક્ષ જ્ઞાન,

દર્શન, માત્રિ તપસ્યતા જે પુરુષાર્થ કરવામાં આવે તે, આત્મભાવનાવચ્ચાજ આત્મ ભાવમાં આત્મ દર્શન (સમક્ષિત)થી સર્વજ્ઞતા થાય છે સંપૂર્ણ શુદ્ધ આત્મભાવ પામવા માટે—

ક્રમ્યથી—અધાર પાપ આનકનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

દેવચથી—સર્વ લોકમાં કોઈ પણ ભાગમાં પાપકર્મ કરવાની જાણી કરી જોઈએ.

કાળથી—આવકને ઓઠામાં ઓણું એક મુદ્દર્ત (૬૮ નીનીટ), વધારેનાં વધારે રાત્રિ નાણે, મહાચિદ્દેવેના સમક્ષે તથા જલત કરવામાં બીજાથી જેવિસાયા તીર્થ કરના સાક્ષતા સાધુ માટે તર શરૂ અને જલત કરવાના રથ તથા હેમચા તીર્થ કરના સાક્ષતા સાધુ માટે સ્ના પ્રિયસદી ૭ માસ મુખી થી મુખી હોયતમાપતીય ચરિત આપવામાં ન આવે ત્યાં મુખી

ભાવથી—જનુ કન્ય (કનુ નદિ, કનસ્તુ નદિ, કનતા પ્રત્યે અનુભવેલા કરતી નદિ) અને જનુ માર (મન, વચન, કાયા)થી એવી રીતે નવ મોડેથી પાળી જાણી કરવામાં આવે છે.

પ્રભુથી—સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, માત્રિ, તપ, વીજ્યા સાધનથી શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન દર્શન ચરિત અધરે આત્મભવે પામવા માટે સામાયિક કરવામાં આવે છે. અર્થ આત્માના શુદ્ધ ક્રિયામાં પ્રગતિ અને સિદ્ધતા જવાથી સમજા અનો અનુભવ થાય છે.

સામાયિકમાં પુનઃપચ્ચાના ભાવ એવા છે કે લોકના ૭ પ્રકારના કન્યકની અપેક્ષાથી સર્વ ક્રમો કરવા છે સર્વ પચ્ચા પચ્ચાકની અપેક્ષાએ કરવા છે સર્વ પુનઃ ૭ થો ૭મો કરતિ મન વચન, કરપથી વચરે અમાઈ જણાવેલા પુનઃ ૨૬ થો, પુનઃ તત્ત્વની અપેક્ષાએ કરવા છે અર્થકની અપેક્ષાએ સર્વ શુભા કરવા છે દેવકની અપેક્ષાએ સર્વ દેવા કરવા છે સાક્ષત (સમક્ષિત સમક્ષિત પચ મહાજાત)ની અપેક્ષાએ સર્વ સાધુ કરવા છે પણ સાધુ અને કુસાધુ કરવા નથી. ખર્ચ અને અર્ધને કરવા નથી, અસ્થિત અને અસ્થિત રેવા કરવા નથી, મોક્ષમાર્ગ અને કમ્પીતમાર્ગ કરવા નથી, માટે ભુદિપૂર્વક સમજના અથ મહત્ત્વ કરવા.

સામાયિકનો સમજાવચ્ચાચરેય રીતિતપ્તુ સુખ કુખની કરવા તીક્ષ્ણતપ્તુ તટસ્થમાપ્ત નજાત, જલ અસ્થિ રીતિતપ્તુ સુખ કુખની કરવા તીક્ષ્ણતપ્તુ આ ભાવ સમજાવ પામવા માટે સામાયિક ચરિત છે એમ સમજતુ આ ભાવની તાત્પર્યમાની અપેક્ષાએ સામાયિક ચરિત ૭ થી તર મહત્ત્વના મુખી છે.

સમજાવના એવો અર્થ થવા નથી કે જતને ખોટા અને ખોટાને ખરા માનવો, પણ ખરા ખોટા અને તરક સમજાવ દેવ ન કરવો સામાયિક ચરિતમાં કુખની સર્વથા સમજેય રીતિતપ્તુ ચરતી સમજ નથી કારણ કે સમજાવના કષ્ટ (સેધ, માન, માયા, લોક)નો પ્રસંગ માત્રે કષ્ટાવ ઉદય થાય તે પણ શુદ્ધ ઉપોચ આચરે વિભાગ રહી નથી છે.

વળી તેની તાસ્તબ્ધતા મદ રહે છે તેથી સાધુપણુ ચાલુ રહે છે, નવમા ગુણસ્થાનવાળા ક્રોધ, માન, માયાનો નાશ કરી શકે છે પણ સુક્ષ્મ લોભનો નાશ 'સર્વથા' કરી શકતા નથી, ગુણના વિકાસમા આગળ ચડે તો આગળનું સુક્ષ્મ સપાય ચારિત્ર પામે.

સામાયિક ચારિત્રમાં ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અથવા ક્ષાયક એ ત્રણ સમકિતભાવી એક સમકિત હોય નવ નોકપાય (હામ્ય, ગતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુઃખ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુસન્નવેદ) બહુ મદ હોય અથવા શાત હોય અથવા વધારે વિકાસવાળા સાધુએ તેમનો ક્ષય કર્યો હોય. સામાયિક ચારિત્રના પાય મહાવ્રતોનું વર્ણન આગળ આવી ગયું છે તે પાય મહાવ્રતોનું રક્ષણ પાય સમિતિ, અને ત્રણ ગુપ્તિથી થાય છે, તેની વાત પણ આગળ આવી ગઈ છે તેમજ ૨૫ ભાવનાથી પાય મહાવ્રતની શુદ્ધિ થાય છે.

આ ચારિત્રમા સવર તત્ત્વના તેમજ નિર્ગંગ તત્ત્વના સર્વ બેદોનું ચલાશક્તિ પાલન ડગવામા આવે છે. આ ચારિત્રમા પુલાક, બકુલ, પ્રતિસેવના કુશિલ અને કપાય કુશિલ નિર્ગંગોનું વર્ણન અગાઉ આવી ગયું છે, તેનું અવલોકન કરી લેવું નવકાર મંત્રની પાય પદ્મીમાંથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુની ત્રણ પદ્મી આ ચારિત્રમા પામી શકાય છે માટે તેમના ગુણનું પણ અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ફરી અવલોકન કરી જવું. સાધુની નિર્મળ આહાર પાણીની વિધિ દશવૈકલીના ચારિત્ર સૂત્રમાંથી જાણી લેવી જોઈએ.

સાત નયથી

સામાયિક ચારિત્રનું અવલોકન

(૧) નિગમ નયવાળો જાડી બુદ્ધિથી અશનુ ગ્રહણ કરે એટલે અહિંસા, અત્ય, ઔચર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપગ્રિહનું અશથી પાલન કરે નેને સાધુ કહે, અને જાત્ર ક્રીયા અને વેષ ઉપર આધાર ગમે.

(૨) સગ્રહ નયવાળો દ્રવ્યથી સર્વ સાધુ નિર્ગંગોને એક સાધુના બેદમા ગણે

(૩) વ્યવહાર નયવાળો દ્રવ્યથી વચન અને કાયાના જોગથી સર્વ આચાર પાળનાગ નિર્ગંગોને ચારિત્રી માને

(૪) રૂપસૂત્ર નયવાળો સાધુપણના માનસિક ઉપયોગમા વર્તમાનકાળમા વર્તનો હોય તેને માને. સાધુ હોય છતાં અણજાજતો ક્રોધ કરે તો તે વખતે તેને ચડાળ માને, અને ગુહુચ્ચીનું ક્રોધ કામ કરતો હોય તે વખતે તેને ગુહુચ્ચી માને, આશ્રવનું કામ કરનારને અસયમી માને, મૈથુનની ઇચ્છા કરનારને અબ્રહ્મચારી માને

(૫) શબ્દ નયવાળો સામાયિક ચારિત્રના જેટલા અર્થ થાય તેમાના ભાવમા વર્તમાનમા ગેદનારને ચારિત્રી માને

(૬) સમભિરૂઢ નયવાળો સમભાવવાળા ધર્મધ્યાન શુદ્ધ ધ્યાનયુક્ત હોય તેને માને

(૭) એવંભુત નયવાળો નવમા ગુણસ્થાનવાળા કષપદ ટ્રેણીયુક્ત ઉત્કૃષ્ટ સામાયિક ચારિત્રના પર્યાયવાળા શુદ્ધ ધ્યાની આત્માને માને

સામાયિક ચારિત્રવાળાને ઓળખવાના ચાર પ્રમાણ

(૧) સુતમાં બતાવેલા નિયમ પ્રમાણે જે વર્તે તે આચર પ્રમાણ. તેમાં આચારજનકુળી મુખ્યતા છે.

(૨) સ્નેહસ્તુ, ગુસ્સો, પાત્ર સખતાર તથા પાંચ મહાવ્રત અને વ્યવહાર સમિતિમાં કોઈ ન હોય એવી રીતે જે પ્રત્યક્ષ રીતે સ્નેહો દેખાય તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ.

(૩) સાધુની ૮૪ ઉપમાયુક્ત દોષ તે ઉપમા પ્રમાણ.

(૪) પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિયુક્ત જે ચાલતો દેખાય તે અનુમાન પ્રમાણથી સાચું છે.

નિષ્કેપાથી સામાયિક ચારિત્ર અવલોકન

(૧) નામ નિષ્કેપ—આ ચારિત્રી “સામાયિક ચારિત્ર” એવી નામ સચા છે.

(૨) સ્થાપના નિષ્કેપ—સમિતિ સહિત પાંચ મહાવ્રત આચરણ કરવામાં આવે તે સ્થાપના.

(૩) દ્રવ્ય નિષ્કેપ—સ્વહારથી સર્વ ક્ષેત્ર અને સમિતિનું પાલન કરવામાં આવે તે ક્ષેત્ર દ્રવ્ય ચારિત્રથી નવ ક્ષેત્રિક સુધી કાઠ સકાય, પણ ભાવ ચારિત્ર ન આવે તો સંસારનો પાર પામી શકાય નહિ.

(૪) ભાવ નિષ્કેપ—જે થી નવ ગુણગણના ભાવમાં સ્નેહ તે સામાયિક ચારિત્ર ગાન, ઈર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યમુક્ત સમજાવમાં સ્નેહ તે.

દ્રવ્ય તથા વ્યવહારથી ચારિત્ર—તે સાધુના વેસ સહિત દ્રવ્ય ચારિત્ર આચરણ.

ભાવ ચારિત્ર—તે સાધુના વેસ દોષ કે ન દોષ પણ ભાવથી : થી કે ગુણગણના ભાવમાં આત્મા પ્રવર્તે તે.

નિષ્કેપ સામાયિક ચારિત્ર—ત ગાન, ઈર્શન, ચારિત્ર, તપ અને પદ્ધિ વીચું આત્માનું આચરણ, એકાકાસ્થવુ લગભગ નિષ્કેપી આત્મા પોતે સામાયિક સ્વરૂપ છે તે મુક્તિ પાતળી કાયક મિત્રીમાં પ્રાપ્ત થાય.

દ્વિત—કાળા ઈર્શન તપન્ય ખૂબે લવચક અને ક્રોધે અનુચર વિગ્રાને બાપ, પણ વિરુદ્ધના ન હો તે જ આચર મહે તો કાયક મિત્રી પામી, ક્રમ સંપાદ અને યથાચાલ ચારિત્ર પામી મોક્ષે વ્યવ.

ત્રિતીય ઉપદેશ આ ભવ મુક્તિ આ ચારિત્ર પામે ભાવથી ક્રોધ રીતે ૬ • વાર એક ભવમાં સામાયિક ભાવ પામે તપન્ય એક સમય અને ક્રોધે ૬૭૬ કમ નવ વર્ષ કુલ પૂર્વે મોક્ષ.

મુધી વ્યવહારી આ ચાગ્રિ પાળે ચાગ્રિથી બ્રહ્મ યાગ તો જ્ઞાન્ય અતર્મુહુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અર્થ પુદ્ગળ પગવર્તન દેશે જીજ્ઞુ તેટલા વખતમા ફરી ચાગ્રિ પામીને આગળ વધીને મોક્ષ જાય.

સામાયિક ચારિત્રવાળા સાધુની સખ્યા પ્રત્યેક હજાર કોડ હોય છે સામાયિક ચાગ્રિના પરમ અર્થ (આત્મભાવ)મા રહી શકે તેને તે વખતે જે સમતા રસનો અનુભવ યાય છે તેનુ સુખ જ્ઞાન્ય પહેલા દેવલોકના દેવથી વધારે અને ઉત્કૃષ્ટ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના દેવથી વધારે મળી શકે છે

ખીજુ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર

છેદ—પૂર્વ પર્યાયનો છેદ તે ભરત ઇશ્વરના પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના શાસનના સાધુ આત્રી દુકા કાળ જ્ઞાન્ય ૭ દિવસ, મધ્યમ ૪ માસ, ઉત્કૃષ્ટ ૬ માસના સામાયિક ચારિત્રનો છેદ અથવા પ્રાયશ્ચિત આપીને, જેનુ દુષિત ચારિત્ર છેદ કચ્વામા આવે છે તે છેદ + ઉપસ્થાપનીય = છેદ કર્યા પછી જે ચારિત્રની ફરી સ્થાપના કરવામા આવે છે તે છેદોપસ્થાપનીય ચાગ્રિ. ભરત ઇશ્વરના ત્રેવીશમા તીર્થ કરના શાસનના સાધુ ચોવીશમા તીર્થ કરના શાસનમા ભળી જાય તેને પણ આ ચારીત્ર ગ્રાપવામા આવે છે

આ ચારિત્ર ભરત ઇશ્વરમા પહેલા તથા છેલ્લા તીર્થ કરના સાધુ માટે છે, વચ્ચા બાવીસ તીર્થ કરના શાસનના સાધુ તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રના સાધુ માટે સામાયિક ચાગ્રિ છે

છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા કલ્પાતીત ન હોય, અન્ય લિંગમા ન હોય, આ ચાગ્રિ એક ભવમા પૃથક્ વીસ વાર લાભે, સર્વકાળમા ન હોય જ્ઞાન્ય ૨૫૦ વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦ લાખ કોડ સાગર મુધી આ ચારિત્રવાળા હોય અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તો ૬૦૦ કોડ હોય. આ કાળમા પાય ભરત અને પાય ઇશ્વરમાં જેટલા સાધુ છે તેમને માટે આ ચારિત્ર છે

આટલી હકીકત સિવાય ચાગ્રિની અપેક્ષાએ સામાયિક ચારિત્ર અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર સરખા છે જેદલી ક્રિયા અને જેટલા ગુણ સામાયિક ચારિત્રમા હોય તેટલા સર્વ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમા હોય, માટે બાકીનુ વર્ણન સામાયિક ચારિત્રમા લખ્યુ છે તે અહિ પણ સમજવુ નિશ્ચય નથી શુભ યોગ તે શુભાસ્રવ છે, પણ તેનાથી અશુભ આસ્રવ અટકે છે તે અપેક્ષાએ સ્વર છે

બાકીના ચારિત્ર

પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રથી અમુક ખાસ પ્રકારનો તપ કચ્વામા આવે છે તે હાલમા કયાય નથી, તેની હકીકત સુત્રમાથી જાણી લેવી

સુદૃઢ સંપરાય ચારિત્રવાળા અવેદી, કલ્પાતીત, અપ્રતિસેવક, દસમા ગુણુચાનવાળા, ઉપશમ કે ક્ષપક શ્રેણીવાળા હોય છે, તેમને મોહનીય કર્મ તથા આયુષ્યનો બધ નથી, તેઓ હોય કે ન હોય. જો હોયતો જ્ઞાન્ય ૧, ૨, ૩, ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક સો હાલમા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા હોય પણ અહિ તો નથી

યજ્ઞાખ્યાન ચારિત્રવાળા નિર્મલ અને સ્નાતક છે તેઓના ગુરુસ્થાન ૧૧ થી ૧૪ સુધી છે તેમાં ઉપસમ મેલ્લીવાળા તથા કષ્ટ મેલ્લીવાળા તથા સર્વજ્ઞ આવે છે, તેઓ કાલકર્મ મહાહિંસા કેવળ પ્રત્યેક કોઈની સખ્યામાં છે.

નયોની અપેક્ષાથી

સવર તત્ત્વનું અવલોકન

(૧) નિમગ્ન નય પ્રમાણે શુભ ચોર તે સવર શુભ ચોર દશમા ગુરુસ્થાન સુધી સવસ્તુ કાલ્પ છે આ નય પ્રમાણે કાલ્પમાં કાર્તિકા ઉત્પાર કલ્પમાં આવે છે તે અપેક્ષાએ શુભ ચોર તે સવર છે શુભચોરમાં પ્રકર્ષતા અશુભ ચોરમાંથી નિવૃત્તિ થાય છે તે સવર કે આ નય વાળા બાહ્ય કલ્પી ઉપર આધાર રાખે છે.

(૨) સમ્રાટ નય પ્રમાણે સવસ્તુ સર્વ કોઈને એક સવર તત્ત્વમાં મુકાય છે. પણ મોઠા સવસ્તુ જુદાજુદા ક્ષેત્રમાં કિંચ કલ્પ હોય તે સર્વ એક સવર તત્ત્વમાં છે એમ કહી શકાય.

(૩) બ્યવહાર નય-પ્રમાણે ક્ષત્ર પચ્ચખ્યાણ વગેરે સવસ્તુ સર્વ બ્યવહારિક ક્ષેત્રો આચરણ તે સવર ક્ષેત્રમાં.

(૪) રશ્મિસૂત્ર નય પ્રમાણે કર્તમાન કાળમાં દ્રવ્ય કર્તિના વ્યાપ્તિમાં આવતાં અગ્રાજ્ય થતો હોય અને કર્તમાન આખી સવર પરિણામ હોય તો સવર ક્ષેત્રમાં સમુદા વેશમાં ખાન અવસ્થામાં કોઈ રોડ ખાનમાં હોય તો તે આત્મવ તત્ત્વમાં છે એમ આ નયથી કહી શકાય. પણ બીજા નયના ક્ષેત્રની સર્વથા ઉપેક્ષા રાખી ન શકાય.

(૫) રાજા નય પ્રમાણે સમક્ષિત, ક્ષત્ર, અગ્રાજ્ય, અક્રામ અને અયોગી અવસ્થામાં પરિણામમાં હોય તે સવર છે ગુરુસ્થાન ૪ થી ૧.

(૬) સમક્ષિત નય પ્રમાણે સમક્ષિત, રાજકોનો અભાવ, હર અનિષ્ટકારનો અભાવ, સંમભાવ, વીતરાગ દશા તે સવર છે ગુરુસ્થાન ૧૧ થી ૧૮.

(૭) એકમુત નય પ્રમાણે સર્વ સવર સ્વધી ૧૪ મા ગુરુસ્થાનની સૈમેશી અવસ્થા તથા સિદ્ધ પર્ણ તે સવર છે.

નોંધ—સિદ્ધ અવસ્થા સવર સ્વધ છે કાલ્પ કે તેમના આત્મ પ્રદેશમાં કોઈપણ કર્મ આચરન થતું નથી પણ સવરમાં ચારિત્રો નેત્ર પણ છે કે નહીં આત્મ અટકાવવા રૂપી કિંચ થાય છે તે નિદ્રામાં નથી, એટલે સિદ્ધ કર્મની અપેક્ષાએ સવર નથી પણ ને સમરે સર્વ કર્મમાંથી મુક્ત થાય તે સિદ્ધ થાય તે / બ્યક્તિના સમરે સવર છે, પછી નથી પણ સ્વ સ્વધની અપેક્ષાએ સર્વ સવર સ્વધ છે એ કે તે અવસ્થામાં કોઈ પ્રજા કલ્પાનો કોતો નથી તેથી ચારિત્ર હોય નથી.

ચારિત્ર પણ સવર છે, માટે ચારિત્રનું પણ સાત નયથી ઉપર મુજબ ગુણની અપેક્ષા સહિત અવલોકન કરવું કોઈ પણ એક નય પ્રમાણે સવરમા હોય તેને સવર નથી એમ કહેવું તે પણ મિથ્યાત્વ છે જો કે નિશ્ચયથી એવંજૂત નય પ્રમાણે આત્મ પ્રદેશોની અકપ અવસ્થાસ્વરૂપી સવર તત્ત્વમા દ્રાવ્ય થયા વગર મોક્ષ નથી

આવી રીતે નય વાદ પ્રમાણે દરેક તત્ત્વ સમજવામા આવે તો સાધુ શ્રાવકોના અદર અદરના ઝઘડા શાત થઈ જાય. વળી એટલું જાણવું જોઈએ કે સર્વ જગત્ સમાન ભાવની અપેક્ષાએ સર્વ જીવ સરખા છે વ્યક્તિગત નય પ્રમાણે જેમના આચાર વિચાર સરખા છે તેઓ તે નયની અપેક્ષાએ સરખા છે તારતમ્યતાની અપેક્ષાએ એવંજૂત નય પ્રમાણે સવર ભાવમા હોય તે શ્રેષ્ઠ છે જોયે જોયેના નય નીચેના નય કરતા શુદ્ધ, શુદ્ધતર, શુદ્ધતમ થતા જાય છે

નોંધ નં. ૨—જ્યા ચારિત્ર અને સાધુપણની વાત આવે ત્યાં સર્વજ વીતરાગની આસા પ્રમાણે વ્યવહાર સમકિત સહિત પાત્ર મહાવ્રતમાથી કોઈ પણ મહાવ્રતને જે દ્રાવ્ય ખડિત ન કરી નાખે તે સાધુ છે અને ચારિત્રમા છે અને સ્વલિંગની અપેક્ષાએ તીર્થના સાધુ માટે રજોહરણ, ગુચ્છો અને પાત્રા જોઈએ, બાકીના ઉપકરણ કલ્પ પ્રમાણે હોય ઉધાડે મોદે સાધુ ખોલે તો વાયુના જીવ હંફાય અને પહેલા મહાવ્રતની વિગધના થાય. હિસા થાય એવું કરવા માટે સાધુ, શ્રાવકને ઉપદેશ આપે તો પહેલા મહાવ્રતની વિગધના થાય

નિક્ષેપાથી

સંવરનું અવલોકન

(૧) નામ સંવર—કોઈ માણસનું નામ સવર હોય તે પૂજવા કે આદરવા યોગ્ય નથી, પણ મવર તત્ત્વને “મંવર” એવી મંજા આપેલી છે તે મજાથી શબ્દ પ્રયોગ થાય.

(૨) સ્થાપના સંવર—(૧) કોઈ વસ્તુને “સંવર” તરીકે સ્થાપી હોય તે પૂજવા કે આદરવા લાયક નથી (૨) કોઈ માણસ પોતાના ભાવને આત્મ પ્રદેશમા અથવા સવરના કોઈ બેદમા સ્થાપે, મિથ્ય થાય તે ભાવ નિક્ષેપાનો વિષય છે તે ઉપાદેય છે (૩) મવર ગળ્ફની લીપીમા સ્થાપના

(૩) દ્રવ્ય સંવર—નિક્ષેપાની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય સવર વાળી રીતે વર્ણવી રાકાય, પણ અહિં ઉપાદેય સ્વરૂપ બે પ્રકારનું છે (૧) દ્રવ્ય સવરની કળણી ભાવ વગર જો દ્રવ્ય કળણી કરનામા આવે તો મોક્ષનું કળ ન મળે, પણ સ્વર્ગાદિ કળ મળે. (૨) પુદ્ગળ દ્રવ્યોનું કર્મ પણ આત્મ પ્રદેશોમા ન આવવું તે પણ દ્રવ્ય સવર છે, તે ઉપાદેય તત્ત્વ છે

(૪) ભાવ સંવર—એટલે સવરમા ભાવ, પગ્ગિલામ, આત્મપરિણતિ, રાગદ્વેષની મદ્દના કે અભાવ, વસ્તુમા સાગ નરસાની કલ્પના ન કરવી તે, તેમા ઇષ્ટ અનિષ્ટ ભાવ ન ગમવો, તથી મુખી કે દુખી ન થવું સમાનભાવ ગમવો તે ભાવ સવર છે ભાવ સવર વગર મોક્ષ નથી. આત્મપ્રદેશોનું અકપપણ તે પણ સવર છે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમા ગમણના કરવી, પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યમા એકાકાર થવું તે પણ ભાવે સવર છે અને તેની સાથે નિર્જંગ પણ થાય છે

વજ્રાખ્યાન આરિવવાળા નિર્મલ અને સ્નાતક છે તેમના અવસ્થાન ૧૧ થી ૧૪ સુધી છે તેમાં ઉપરના મિશ્રિતવાળા તથા ધરક મિશ્રિતવાળા તથા સર્વજ આવે છે, તેઓ કામને આશ્રિત કેવળા પ્રત્યેક કોની સખ્યામાં છે.

નરોની અપેક્ષાથી

સવર તત્વનું અવલોકન

(૧) નિમગ્ન નય પ્રમાણે શુભ ચોજ તે સવર શુભ ચોજ હયા અવસ્થાન સુધી સમસ્ત કાચ છે આ નય પ્રમાણે કાચમાં કાચના ઉપચાર કરવામાં આવે છે તે અપેક્ષાને શુભ ચોજ તે સવર છે. શુભચોજમાં પ્રસૂતા અશુભ ચોજમાંથી નિવૃત્તિ થાય છે તે સવર છે આ નય વાળો નાશ કરતી ઉપર આધાર રાખે છે.

(૨) સમસ્ત નય પ્રમાણે સવસ્ત સર્વ બેદને એક સવર તત્વમાં મુકાય છે. કમ્પ લોકો સવસ્ત જુદાજુદા બેદમાં ક્રિયા કરતા હોય તે સર્વ એક સવર તત્વમાં છે એમ કહી શકાય.

(૩) અવકાર નય-પ્રમાણે કા પચ્ચખ્યાણ વચેરે સવસ્ત સર્વ અવકારિ બેદોનું આચરણ તે સવર કહેવાય.

(૪) રૂણસૂત્ર નય પ્રમાણે વર્તમાન કાળમાં કમ્પ કરતો આત્મામાં આવતા અકાર મ્તો હોય અને વર્તમાન આત્મી સવર પચ્ચિયમ હોય તેને સવર કહેવાય સાધુના વેશમાં ખાન અસ્તવામાં મોઢ રોડ ખાનમાં હોય તે તે આત્મવ તત્વમાં છે એમ આ નયથી કહી શકાય. પણ બીજા નયના કમ્પની સર્વથા ઉપેક્ષા સખી ન શકાય.

(૫) રાજ્ય નય પ્રમાણે સમક્ષિ, કા, અપ્રમાદ, અકમાય અને અયોગી અવસ્થાના પચ્ચિયમમાં હોય તે સવર છે અવસ્થાન ૪ થી ૧

(૬) સમવિષદ નય પ્રમાણે સમતા, સમ્પ્રજ્ઞો અભાવ, કમ્પ અનિવૃત્તિઓ અમ્પ્રજ્ઞો અભાવ, વીતરાજ હયા તે સવર છે અવસ્થાન ૧૧ થી ૧૪

(૭) એવ છુત નય પ્રમાણે સર્વ સવર વ્યપ્તી ૧૪ માં અવસ્થાનની સૌકેશી અસ્તવા તથા સિદ્ધિ જ્યાં તે સવર છે

નોંધ—સિદ્ધિ અસ્તવા સવર વ્યપ્ત છે કાચ છે તેમના આત્મ પ્રદેશમાં કદાપી કંઈ અવગમન થતું નથી પણ સવસ્તમાં ચાલિતો બેદ પણ છે કે નહીં આત્મ અકારવાળા રૂપી ક્રિયા થાય છે તે મિદમાં નથી, એટલે સિદ્ધને કહેતો અપેક્ષાને સવર નથી પણ ને સમને સર્વ કર્મમાંથી મુક્ત થાય તે સિદ્ધ થાય તે જ અક્ષિત સમને સવર છે, પછી નથી પણ સ્વ સ્વકામી અપેક્ષાને સર્વથા સવર વ્યપ્ત છે ને કે તે અસ્તવામાં મોઢ પ્રસૂત કમ્પની લેવો નથી તેથી આત્મ રૂપે નથી.

ચારિત્ર પણ સવર છે, માટે ચારિત્રનું પણ સાત નયથી ઉપર મુજબ ગુણની અપેક્ષા સહિત અવલોકન કરવું કોઈ પણ એક નય પ્રમાણે સવરમા હોય તેને સવર નથી એમ કહેવું તે પણ મિથ્યાત્વ છે જો કે નિશ્ચયથી એવજૂત નય પ્રમાણે આત્મ પ્રદેશોની અકપ અવગ્યાત્વરૂપી સવર તત્ત્વમા નાખક થયા વગર મોક્ષ નથી

આવી રીતે નય વાદ પ્રમાણે દરેક તત્ત્વ સમજવામા આવે તો સાધુ શ્રાવકોના અદર અદરના ઝઘડા શાત થઈ જાય વળી એટલું બાણુ જોઈએ કે સર્વ જગત્ સમાન ભાવની અપેક્ષાએ સર્વ જીવ સરખા છે વ્યક્તિગત નય પ્રમાણે જેમના આચાર વિચાર સરખા છે તેઓ તે તે નયની અપેક્ષાએ સરખા છે તારતમ્યતાની અપેક્ષાએ એવજૂત નય પ્રમાણે સવર ભાવમા હોય તે શ્રેષ્ઠ છે જોયે જોયેના નય નીચેના નય કરતા શુદ્ધ, શુદ્ધતર, શુદ્ધતમ થતા જાય છે

નોંધ નં. ૨—ત્યા ચારિત્ર અને સાધુપણની વાત આવે ત્યા સર્વજ્ઞ વીતગગની આજ્ઞા પ્રમાણે વ્યવહાર સમકિત સહિત પાત્ર મહાવ્રતમાથી કોઈ પણ મહાવ્રતને જે પ્રાપ્ત અડિત ન કરી નાખે તે સાધુ છે અને ચારિત્રમા છે અને સ્વલિંગની અપેક્ષાએ તીર્થના સાધુ માટે સ્નેહરણ, ગુચ્છો અને પાત્રા જોઈએ, આકીના ઉપકરણ કલ્પ પ્રમાણે હોય. ઉધાડે મોટે સાધુ ખોલે તો વાયુના જીવ હજારા અને પહેલા મહાવ્રતની વિગધતા થાય હિસા થાય એવું કરવા માટે સાધુ, શ્રાવકને ઉપદેશ આપે તો પહેલા મહાવ્રતની વિરાધના થાય

નિક્ષેપાથી

સંવરનું અવલોકન

(૧) **નામ સંવર**—કોઈ માણસનું નામ સવર હોય તે પૂજવા કે આદરવા યોગ્ય નથી, પણ મંવર તત્ત્વને “મંવર” એવી મત્તા આપેલી છે તે મંત્રાવી શબ્દ પ્રયોગ વાય.

(૨) **સ્થાપના સંવર**—(૧) કોઈ વસ્તુને “સંવર” તરીકે ગ્રાપી હોય તે પૂજવા કે આદરવા લાયક નથી (૨) કોઈ માણસ પોતાના ભાવને આત્મ પ્રદેશમા અવવા સવરના કોઈ બેદમા સ્થાપે, મિથ્ય થાય તે ભાવ નિક્ષેપાનો વિષય છે તે ઉપાદેય છે (૩) સવર શબ્દની લીપીમા ગ્રાપના

(૩) **દ્રવ્ય સવર**—નિક્ષેપાની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય સવર વણી રીતે વેળાવી શકાય, પણ અહિં ઉપાદેય સ્વરૂપ એ પ્રકારનું છે (૧) દ્રવ્ય સવરની કળણી ભાવ વગર જો દ્રવ્ય કળણી કળ્યામા આવે તો મોક્ષનું કળ ન મળે, પણ સ્વર્ગાદિ કળ મળે. (૨) પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું કર્મ પણ આત્મ પ્રદેશોમા ન આવવું તે પણ દ્રવ્ય સવર છે, તે ઉપાદેય તત્ત્વ છે

(૪) **ભાવ સંવર**—એટલે સવરમા ભાવ, પરિણામ, આત્મપરિણતિ, ગગદેવની મન્તા કે અભાવ, વસ્તુમા સાગ નગ્નાની કલ્પના ન કરવી તે, તેમા છષ્ટ અનિષ્ટ ભાવ ન ગમવે, તથી નુખી કે દુખી ન થવું સમાનભાવ રાખવે તે ભાવ સવર છે ભાવ સવર વગર મોક્ષ નથી. આત્મપ્રદેશોનું અકપપણ તે પણ સવર છે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમા રમણના કર્ત્રી, પોતાના જ્ઞાન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, વીર્યમા એકાકાર થવું તે પણ ભાવે સવર છે અને તેની સાથે નિર્ગત પણ થાય છે

જાણ સવરના ત્રણ પ્રકાર

(૧) જાગૃતી જાણ સવર-જાગૃત પ્રમાણે સવર તત્વમાં ઉપયોગ. (૨) તે જાગૃતી સવર-સવર તત્વમાં સ્થેય આત્મા આ સ્વરૂપ સમજાતી રીતે જાણ છે અને ૧૪ મે કુલ્લકાને સપુર્ણતા પામે છે. સિદ્ધ સ્વરૂપ સ્વભાવિક રીતે પ્રજ્ઞાન વગર સવર સ્વરૂપ છે. (૩) વ્યવસ્થિતો જાગૃતી જાણ સવર-સવર તત્વમાં આત્મ પરિણામ, પરમાત્મ સ્વરૂપમાં લીનતા, યાત્રા, કર્તૃત્વ, મારિત્વ તથા વીર્યમાં એકાકાંતજીવ.

સવ તત્વના

ચાર પ્રકાર

(૧) આત્મજ્ઞ પ્રમાણ—અતિશય કમિત્વ, અર્થ પ્રમાણે ૭ કુલો છે, તેમાં સવર તત્વ આવે છે તે ઉપદેશ છે.

(૨) ઉપમા પ્રમાણ—એમ પાળ બાંધવાથી સરોવરમાં પાણી જઈ રહેતું નથી. તેમ અક્ષર પાપ આત્મની પચ્ચત્ત્વાણુ વગેરેથી જાણી કરવાથી આત્મ-પ્રદેશ તરફ આત્મનો પાશભંગ કરી પ્રવાહ શેકાઈ જાય તે સવર સ્વરૂપ છે.

નોંધ—આત્મ તત્વમાં પુરુષ અને પાપ કાચ અને યુગ્મ વ્યગુલ કર્મ એ બંને આવે છે, પણ પુરુષના પચ્ચત્ત્વાણુ હોતા નથી, કારણ કે નિરાશી, નિઃકામ, નિઃસ્વાર્થ સુદિધી કુલ્લકાનેથી ચેતનાથી પુરુષ કરવામાં આવે તો તેનું કળ આવે તે ધર્મ માર્ગમાંથી છૂટી શકી રહેતું નથી અને તેથી ભોગવવું પડતું નથી. આસોક પરચેકના સ્વાર્થ સુદિધી પુરુષ કરવાના પચ્ચત્ત્વાણુ થઈ રહેતો.

ધેખી દરિયા આપણે કેવું સવરનું સ્વરૂપ ભોગવવું એટલે કે તેની જાણ માટે સિદ્ધ સ્વરૂપ છે તે ઉપદેશ છે.

૩ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ—સવર તે આત્માનો અણુજીવ છે તેની સામીલી મારે કુલો કે માર્ગ મધ્યસ્થ છવનો થતા કરતો હોય તેના ઉપર કુલ્લકાનુગ્રહ (પ્રયોગ) જ્ઞાન નથી આવતો, પણ એ છવની ત્યાં કરે છે અત્યા મત પચ્ચત્ત્વાણુ લીએ છે તેના ઉપર પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ જાણ આવવા દેખાય છે. સર્વ તેની પ્રતિષ્ઠા કરે છે અને આપણે આપણા જાણ સમતા વગેરે સવરમાં અત્યા તેના સ્વામી ને અત્યા છે તેના પ્રદેશમાં સિદ્ધ કરીને આપણે હોય તો આપણે સ્વતંત્ર જ્ઞાનનો અનુભવ સ્વપ્રત્યક્ષ (આત્મજ્ઞ) થાય છે સિદ્ધતા નુખતો અત્યા અનુભવ અહીં એકાં એકાં જવો હોય તો સવરની જાણ છે.

(૪) અનુમાન પ્રમાણ—સવર જ્ઞાન સુખ વ્યાપ્ત છે અને સવર જાણમાં સ્વપ્રત્યક્ષ અતર્પિત આત્મિક સુખનો, પૌરુષગીક પ્રતિષ્ઠાના સુખની નૂરા પ્રકારનો, અત્યા અપૂર્વ અનુભવ થાય છે તો, દુઃખના અસ વગરનું મધ્યમ સિદ્ધ સ્વરૂપનું સુખ ભોગવવું હોય તો સપૂર્ણ સવર

કે જે સપૂર્ણ સુખ આપી શકે છે, તે મેળવવાના ઉત્કૃષ્ટ સાધન મેળવવા જ જોઈએ, એટલે કે મવગ ઉપાદેય છે

વ્યવહારથી સંવર—ત્રત પચ્ચખાણુ વગેરે સવરના સર્વ બેદોનુ પાલન

નિશ્ચયથી સંવર—અશુદ્ધ નિશ્ચય નયથી વ્યવહાર સવરના પાલનમાં જેટલે દરજ્જે આત્મભાવ કેળવાય, સમતાભાવ આવે રાગદ્વેષનો અભાવ થાય, આત્માની શુદ્ધિ થાય તેટલે દરજ્જે સવર થાય છે પણ ધ્યેય સપૂર્ણ સમર સ્વરૂપ સિદ્ધ પદ પ્રાપ્તિનું હોવું જોઈએ

આવ્યુ પાછુ ન જાય એવું નિશ્ચયથી સવર સ્વરૂપ ક્ષપક શ્રેણીમાં બાગ્મે ગુણસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે સર્વથા શુદ્ધ સવર સ્વરૂપ ૧૪ મે ગુણસ્થાને આવે છે સર્વથા શુદ્ધ નિશ્ચય નયથી શૈલેસી પ્રાપ્ત અવસ્થા તથા સિદ્ધ સ્વરૂપ તે સપૂર્ણ સવર છે

ભાવ અને નિશ્ચય અપેક્ષાએ બે અર્થે સ્વરૂપ છે ભાવ = પરિણામ અને નિશ્ચય = દૃઢતા (દૃઢ પરિણામ) એ અપેક્ષાએ અર્થે રૂપે છે કારણ કે બંનેના પરિણામ સામાન્ય છે ભાવ એટલે કળ મેળવવાના પરિણામ અને નિશ્ચય તે કળ, એક કારણ, તો બીજું કાર્ય, એક કર્તા, તો બીજું કળ રૂપી કર્મ તે બેદ રૂપે છે, તે પણ નિગમ નયની અપેક્ષાએ (કારણ તે કાર્ય) અર્થે રૂપે છે ભાવ ધ્યાતા છે, નિશ્ચય તે ધ્યેય છે ધ્યાતા વગર ધ્યેય નથી અને ધ્યેય વગર ધ્યાતા નથી

અહિ “કળ” શબ્દ વાપર્યો તે સમજાવવા પુત્રો છે, કારણ કે નિશ્ચયથી સવર અકળ (પાપ પુન્યના કળ રહિત) છે

હવે ભાવની બાહ્ય ક્રિયા તે વ્યવહાર નય છે તેનો એક દાખલો

ચાલવું છે તે શા માટે? તો કે આહાર, નિહાર, વિહાર, વૈયાવચ્ચ માટે ચાલ્યા વગર છુટકા નથી પણ એની રીતે ચાલવું કે પાપ કર્મ ન બધાય (મવગ થાય) અને નિર્જરા થાય એવો હેતુ રાખીને ચાલવું છે કે જેથી ધ્યેયમાં વાધો ન આવે, માટે સ્ત્રતામાં જીવને જાણીને, દેખીને, દયા ભાવ કે સમાન ભાવથી, ગગદ્વેષ રહિતપણે, રક્ષણ કરીને, ઉપયોગથી ચાલવું તે ઈર્ષા મુમતિ.

અહીં ઈર્ષા મુમતિ તે વ્યવહાર માર્ગ અને મોક્ષ ધ્યેયવાળી મવર તથા નિર્જરા તે નિશ્ચય માર્ગ ‘કડમાણુ દો’ની અપેક્ષાએ નિર્જગ પણ ધ્યેય છે કારણ કે મોક્ષ એકદમ યતો નથી, નિર્જગ કળતા રક્તા છેવટે અતિમ ચરમ કર્મમાંથી મોક્ષ થાય છે

જેઓ વ્યવહાર અને નિશ્ચય માર્ગમાં ગુચ્ચવાઈને એકાતવાદી યઈને બંને માર્ગ ખોષ ખેસ તેના માટે આ દાખલા ઉપરથી સમજવાનું છે કે, નિશ્ચય માર્ગ મેળવવા માટે વ્યવહાર માર્ગ કુટિલ અને સરળ રસ્તો છે, જેટલે દરજ્જે વ્યવહારનું ઉલ્લંઘન થાય તેટલે દરજ્જે નિશ્ચય માર્ગ દૂર જાય છે. ગમે તેવો એકાંત આત્મવાદી હોય પણ તે ઈર્ષા મુમતિ રૂપી વ્યવહાર ન સાચવે તો જરૂર તેને પાપ કર્મ બધાય છે.

આની રીતે, સર્વ મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણોમાં કયા વ્યવહાર છે, કયા નિશ્ચય માર્ગ છે તે જાણવું જોઈએ વ્યવહારના સર્વ બેદોને એકી સાથે દરેક આત્માથી પાળી શકાતા નથી અને દરેક

બેદો પાળવાની જરૂર તેને આવડી નથી, પણ બચાવવાના એક પણ માર્ગની વિશધતા, પ્રજ્ઞાથી જ્ઞાતા આવે તે નિષ્વાસ પર્ણ આવે છે

દ્રવ્ય સવર—(૧) સવસ્તા બેદોનું બ્યવહારિક પાક્ષા (જો તેમાં ભાવ ન હોય તે એકાંત દ્રવ્ય સવર ક્રમભવો) (૨) જો દ્રવ્યનું આદ્ય દ્રવ્યમાં આવવું ન થાય તે દ્રવ્ય સવર તે અદ્યવ્ય છે.

ભાવ સવર—(૧) સવસ્તા બેદોમાં અતર્ક્યસુધી ભાવ પરિણામ, આદ્ય ભાવથી પાક્ષા (૨) તાદેયો અભાવ, સમવા (૩) આદ્ય પ્રસિદ્ધ પથાસક્તિ ચિત્રી કરવું.

દ્રવ્ય અને ભાવ સવરમાં જે બે મુદ્દા બતાવ્યા તેમાં છપ્પનો મુદ્દા ન (૧) કાચ છે અને નીમ્બો ઝીરો ન (૨) કાચે ફળ છે અને ભાવ સવરમાં જે ન ૨ છે તે ભાવ સવરમાં ન ૧ તથા ન ૨ નો સહચારી છે.

સવર તત્ત્વનો સ્વરૂપ

અહિ જે ક્ષમ પ્રલોભ જ્ઞાતા આવે છે તેની સમજ પડેલા બાધી થવી.

(૧) સ્વાદ્ય સ્થિતિ આ સ્વસ્થી બીજા તત્ત્વ તથા વિધી તત્ત્વની અપેક્ષા પૂર્વકે મુક્ત સમવામાં આવે છે એટલે બીજા તત્ત્વો કે ધર્મેને જોઈ શખીને મુખ્યત્ત્વ અવ્ય ધર્મનું જ્ઞાન કરવામાં આવે છે.

(૨) “અનિ” સ્વસ્થી મુખ્ય તત્ત્વો સ્વસ્થ, ક્ષય, કાળ, ભાવ સ્વસ્થી પ્રકાર થાય છે.

(૩) “અ” સ્વસ્થી એક વાક્યમાં તત્ત્વોના સ્વસ્થનો સમુચ્ચય રસિ ભાષ થર્મિત જ્ઞાતા આવે છે. “અ” એમ જ્ઞાતા છે કે સવસ્થી સાથે બીજા તત્ત્વો દોષ અવ્ય એક ધર્મની સાથે બીજા ધર્મો દોષ.

(૪) “એવ” સ્વસ્થી મુખ્ય તત્ત્વ કે દ્રવ્યનો નિર્ણય થાય છે.

(૫) “નાનિ” સ્વસ્થી વિરોધી તત્ત્વ અવ્ય બીજા તત્ત્વો અવ્ય અવ્ય પર્ણ મુખ્યત્ત્વની જ્ઞાતવામાં આવે છે.

(૬) “અવ્યવ્ય” સ્વસ્થી તત્ત્વનું એકી વખતે અવ્યવ્ય જાહેર થાય છે. તેના પ્રાપ્ત જ્ઞાતા—

સ્વાદ્ય અસ્થિતિ એવ સવર—(૧) સવર ન્વ સ્વસ્થમાં (દ્રવ્ય-સ્વસ્થિ ગતિ) એકસ સવર છે બીજા તત્ત્વનું છર્મમાં સવર સાથે બીજા તત્ત્વોનો વિરોધ નથી.

દ્રવ્યથી—સવસ્થુ એ જ્ઞાતા છે. અન, વચન, કાયાના શુભ ચોલ (શી અમુક પાવને સવર થાય છે. અને ચિત્તાની વાસ્તવ્યના પ્રમાણે જો પ્રમાણ આત્મ પ્રેરણામાં આવેલા બાધી છે તેના મુખ્ય પર્ણ એક સમક્તિ વિન્ની, અપ્રમાણ, અપ્રમાણ, અપ્રોત્તીપત્ત.

ક્ષેત્રથી—લોકના જેટલા ભાગની પચ્ચખાણથી બંધી કરવામા આવે તેટલા પ્રમાણમા કર્મ પ્રવાહ ઓછો આવે. ગરી બધ કરવા માટે જવજવ સુધી અમુક હદ જ રાખવી તેથી તેટલી હદ સિવાય સર્વ લોકની સામાન્યથી રાવી બધ થાય અને અમુક વખતે ૯-૧૦-૧૧મા વ્રતનુ પાલન કરવાથી વિશેષથી ઈચ્છા નિરોધ વાય. સાધુને માટે સુત્રમા બતાવ્યા પ્રમાણે બાધિત ક્ષેત્રો સખધી જિનાના પ્રમાણે નિયમ હોય સવગ્નુ ક્ષેત્ર આત્મ પ્રેરણા છે

કાળથી—જ્ઞાકાળની પૂર્વકૃત ગરી આવતી હોવાથી જ્ઞાકાળની રાવી વોસરાવીને બધ કરવી. વર્તમાન કાળ અને ભવિષ્ય કાળ આશ્રી યથાશક્તિ ભાવપૂર્વક પચ્ચખાણ પાળવા જવન્ય અતમુકુર્ત ઉત્કૃષ્ટ જવજવ. વળી સ્વકાળ તે જવનો સવરમા ઉપયોગ છે

ભાવથી—૩ કરણ અને ૩ યોગમાથી જેટલે દરજ્જે કોટી પચ્ચખાણ થાય અને રાગ-દ્રેષની મક્કા થાય તેટલે દરજ્જે સવર વાય વળી સવરનો સ્વભાવ તે આત્મ સ્મરણતા છે

ગુણથી—જેટલે દરજ્જે સમતા, રાગદ્વેષ રહિતપણુ, વીતગત દશા, યોગોનુ અકપણુ, શુદ્ધ આત્મભાવ-પરિણતિ-અનુભવ કેળવાય તેટલે દરજ્જે સવર ગુણ પ્રાપ્ત થાય.

ભાવથી અને ગુણથી મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષય કરવાનો છે તેની તાત્કાલિકતાના ગુણગ્રંથાન ૪ થી ૧૨ છે ત્યાગ્યા ૧૩ મા ગુણગ્રંથાનની અતે કૃત યોગો કથવાના છે તે સહેજે વાય છે. ગમે તેટલુ શારીરિક દુખ આવી મળે છતા સહજ સ્વાભાવિક ધન્દિયાલિત આત્મિક સુખનો જેટલા અંગે અનુભવ થાય તેટલે અશે સવર ગુણ મળ્યો અને ધ્યેયની નજીક છીએ એમ સમજવું

નોંધ:—કર્મ અગ્રહણુ રૂપે સિદ્ધ સ્વભાવિક રીતે મંદગ સ્વરૂપ કહેવાય પણ મંદગ કરણીમા વીર્યનો અભાવ છે તે કરણીની અપેક્ષાએ સવર નથી.

(૨) સ્યાદ નાસ્તિ ચ એવ મંદગ —વિરોધી તત્ત્વ આશ્રય અને ખીજન સહચારી તત્ત્વોના સ્વરૂપે સવર તત્ત્વ નથી ત્યા સુધી મિથ્યાત્વ ભાવ છે ત્યા સુધી નિશ્ચયથી સવર તત્ત્વની ગતિઆત થતી નથી જે કે જેટલે દરજ્જે ઓછુ પાપ કરે તેટલે દરજ્જે ઓછો આસવ થાય અને દ્રવ્ય ચાગ્રિ પાળી નવ રેવેયક સુધી જવ પણુ સવરના પરિણામ થથી

શુદ્ધ સ્વરૂપ (સિદ્ધ અવસ્થા)ના પરિણામ આવે તે ભાવનાની ખાસ જરૂર છે પણ નિગાકગ ભગવાન સાકાર રૂપ મગ્ન પ્રમાણે ધારણ કરે એવી માન્યતામા રડી ખોટી અવસ્થામા ભાવના ભાવે તો સમઙ્ગિત કે સવરનો કંઈ લાભ મળે નહિ અથવા તો દેવતા સુખ માટે ચારિત્ર પાળે અથવા દેવગુરુ અને ધર્મ તત્ત્વની અને આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા ન હોય તો સમઙ્ગિત નથી અને તેથી સવર નથી અને ભવનો પાર નથી આત્માના ગુણોની આત્મા સાથે એકતાનો અનુભવ કેળવવા ન આવડે તો પણ નિશ્ચયથી સવરનો લાભ ન થાય

(૩) સ્થાહ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ સ વર —એક જગત્-એકી વખતે સવર તથા આત્મવ (નાસ્તિ સવર) તથા બીજા તત્ત્વો હોઈ શકે છે તેના દાખલા :—

પુણસ્થાન	સ વર	આત્મવ
૮	સમજિત	અજ્ઞાન, પ્રમાદ, કાયા, ચેત્ર
૫	સમજિત, દેશ વિરતિ	અવિરતિ, પ્રમાદ, કાયા, ચેત્ર
૬	સમજિત, સર્વ વિરતિ	પ્રમાદ, કાયા, ચેત્ર
૭-૧	સમજિત, સર્વ વિરતિ તથા અપ્રમાદ	કાયા, ચેત્ર
૧૧-૧૨-૧૩	ઉપસ્થા તથા આકાશ	ચેત્ર (હર્ષાવહિ ક્રિયાવેદે)

(૪) સ્થાહ અવકલ્પ્ય ચ એવ સ વર :—(૧) અણુક માણુસ અણુક વખતે સવર તત્ત્વમાં આવે શકે છે કે નહિ તે હજારથી હી શકાય નહિ (૨) એક જ વખતે સવરનું સર્વ વર્ણન શક શકે નહિ, સવર સખ્દ બોલતાં જ અસંખ્યાત સમય નામ (૩) સવર તથા ચેત્રની તત્ત્વ અવસ્થા બીજા તત્ત્વોનું એક સાથે કલ્પન શક શકે નહિ.

(૫) સ્થાહ અસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ સ વર —સવર કરત્ત્વી વખતે સવર ચોક્કસ થાય છે અને શુભ કરત્ત્વીય, એકલા મનથી સવર આવતાં છે કે નહિ તે હજારથી હી શકાય નહિ. દાખલો—અસ્તમ્યદ્ સર્જન બાકથી સાધુ વેદે તાપચાર્યા, અભ્યંતર પરિણામે નિર્મલ તેની એક અવસ્થા.

(૬) સ્થાહ નાસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ સ વર —એક માણુસ જન્મ્યા એકી એક સર્વ હજારથી વધુ છે કે તે સવરમાં નથી અસ્તી અનિત્ય, અન્યથા અને સદાચર આવતાંથી હજાર મેણીએ ચાતા ત હોઈ હજાર જન્મતાં કે હી શકાય નથી કે તે કયા આવતાં છે પણ કેવળ જ્ઞાન થયુ અને દેવ દુકુમી વાગી ત્યારે ખબર પડી.

(૭) સ્થાહ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ સ વર —એક સાધુ સત્ત્વજન મેધના ઉપરનાં દેખાય છે ત્યારે સમજિત અને સર્વ વિરતિ સવર તો છે પ્રમાદ, કાયા અને ચેત્ર હી આત્મવ (સવરની નાસ્તિ) થયુ છે, પણ તેનું ધ્યેય જિજ્ઞાસે મુખાગ્રા મારે દખાવ થાય મેધ છે કે મેધનું પરીણામ છે તે હજારથી હી શકાય નહિ.

સવર તત્ત્વમાં ઉપાદા, વ્યવ અને પ્રવૃત્તા —સવર ચોથે પુણસ્થાને રાવ થાય સમજિતથી મદ્ કર્યા નાશ થાય અને સત્તામાં આદ્યા સમજિત પ્રવ છે અર્થ આદ્યા તે સવર પણ કમથી જવાયેલ છે.

સવર એક એક પાત્રે પડી બીજાને એક પાત્રે ત્યારે પડેમતિ વ્યવ અને બીજાને ઉપાદા પણ સવર તત્ત્વ સામાન્ય રૂપે આધુ એ છે.

વ્યવહારથી સવર એથે ગુણુચ્ચાને મિથ્યાત્વના સવરથી શરૂ થાય છે અને ૧૪ મે ગુણુ-
ચ્ચાને સંપૂર્ણતા પામે છે ૧૪ મા ગુણુચ્ચાનની અતમા વ્યવહારથી સવર નાશ પામે, પણ
નિશ્ચયથી સવર સિદ્ધ અવધ્યામા પણ ચાલુ ગણાય શુદ્ધ આત્મા તે પ્રયત્ન વગર, સ્વભાવિક
રીતે સવર અગ્ર પછે

તવમુ નિર્જગ તત્ત્વ

ભાવાર્થ—આત્મ પ્રેક્ષામાથી અશયી કર્મોનો અભાવ થવો, કર્મોનું ખરી પડવું, નિર્જરી
જવું છુટું થવું કર્મરૂપે નાશ થવો તે નિર્જગ તેના બે બે

(૧) અકામ નિર્જરા—કર્મનો વિપાક, ઉદય, આવે તે અજ્ઞાનપણે ભોગવાઇ જાય
અથવા જાણતપ, અજ્ઞાનતપ, અજ્ઞાન કુપ્તથી અથવા પન્વરાપણે ભોગવાય તે અકામ નિર્જગ । સર્વ
અસારી જીવને ધાય છે તે મોક્ષનો હેતુ નથી

સકામ નિર્જરા—સમકિત સહિત, જ્ઞાન ઉપયોગે, તપની વિધિપૂર્વક, રાગદ્વેષ રહિતપણે,
નિગ્રહીભાવે, મોક્ષના હેતુથી, કર્મને તપાવીને, ક્ષય બનાવીને, કર્મને આગ્નિને, આત્મપ્રેક્ષામાથી
તે કર્મોનો કર્મ રૂપે અભાવ કરવો તે સકામ નિર્જગ, મોક્ષ માટે નિર્જગ તત્ત્વમા છે

મોક્ષ તત્ત્વમા સર્વ કર્મોનો એક સાથે કર્મરૂપે અભાવ થાય છે અને નિર્જરામા
નાશનમ્યતાવાળા અશયી કર્મોનો અભાવ યાય છે, એટલો મોક્ષ અને નિર્જગમા તકાવત છે
કર્મનો વિપાક ઉદય આવે ત્યાગે જ્ઞાનપૂર્વક સમભાવે વેદવામા આવે તે પણ સકામ નિર્જરા
અમજની અમકિતી જીવ મકામ નિર્જગની અગધના કરે નિર્જગ વગર મોક્ષ નથી

નિર્જરાનું સાધન (કાચું) તપ છે કાચુમા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી તપ તે નિર્જરા
છે તપ, જ્ઞાન, દર્શન, આગ્નિ યુક્ત હોય ને મોક્ષ માટે પ્રધાન તત્ત્વ છે અને જોનોમા
તપની પ્રધાનતા દેખાય છે, માટે તપની સફળતા માટે શુદ્ધ ભાવનાની જરૂર છે તે ભાવના જ્ઞાન,
દર્શન અને આગ્નિજન્ય છે તપની સાથે સવર જોઈએ જ

રાખસા તરીકે એક તળાવમા પાણી ખગડ્યુ છે, તે કાઢવું છે, તો ને પહેલા તળાવમા
પાણી આવવાના નાળા બંધ કરવા જોઈએ ત્યાગ આદ પાણી ઉલેચી શકાય એક બાજુથી પાણી
આગ્યા કરે અને બીજી બાજુથી પાણી કાઢતા જોઈએ તો તેનો પાર ન આવે એવી જ રીતે
આત્મ પ્રેક્ષાની સત્તામાથી કર્મોને કાઢવાની સાથે કર્મ આવવાના દ્વાર સવર તત્ત્વથી, બંધ કરવા
જોઈએ જો આ કામ સતત ચાલુ રહે તો સર્વ કર્મોનો ક્ષય થયા વગર રહેજ નહિ

તપના આર ભેદ

હવે તપના આર ભેદ તેમના ગુણ સહિત જોઈએ

(૩) સ્થાઈ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ સવર —એક જગ્યાએથી વખતે સવર તથા આમ્ભ (નાસ્તિ સવર) તથા બીજા તત્વો દોષ સહે છે તેના શબ્દો —

બુદ્ધિસ્થાન	સવર	આમ્ભ
૮	સમક્ષિ	અત્ત, પ્રમાદ, ક્ષાય, યોગ
૫	અમક્ષિ, દેશ વિ નિ,	અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્ષાય, યોગ
૬	સમક્ષિ, સર્વ વિરતિ	પ્રમાદ, ક્ષાય, યોગ
૭-૧	સમક્ષિ, સર્વ કિરતિ તથા અપ્રમાદ	ક્ષાય, યોગ
૧૧-૧૨-૧૩	જિજ્ઞાસા તથા આકાંક્ષા	યોગ (ધર્મોદ્ધિ ક્રિયાશીલ)

(૪) સ્થાઈ અવકલ્પ્ય ચ એવ સવર —(૧) અણુક માણુક અણુક વખતે સવર તત્વમાં આવ રાખે છે કે નહિ તે જાણવાથી કહી શકાય નહિ (૨) એક જ વખતે સવરનું સર્વ વર્ણન થઈ શકે નહિ, સવર સખ્દ બેસતાં જ અસંખ્યાત સમય ગણ (૩) સવર તથા વિરોધી તત્વ અમ્ભ બીજા તત્વોનું એક સાથે કથન થઈ શકે નહિ.

(૫) સ્થાઈ અસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ સવર —સવર કલ્પી વખતે સવર આકાંક્ષ થાય છે અને મુખ કલ્પીત બોલેલા મનથી સવર આવમાં છે કે નહિ તે જાણવાથી કહી શકાય નહિ. શબ્દો-પ્રસન્નમદ સર્જન બાજી સાધુ વેદી તત્ત્વાર્થ, અભ્યક્ત પરિણામે વિચ્છે, તેની એક અવસ્થા.

(૬) સ્થાઈ નાસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ સવર —એક માણુક પવનના બીડા છે એમ સર્વ જાણેલા બુદ્ધિ છે કે તે સવરમાં નથી અસ્તી અનિશ્ચ, અજ્ઞાન અને સંસાર ભાવનાથી કાંઈક મેલથીએ થાય તે દોષ જાણવા નક્કી કે કહી શકાય નથી કે તે કયા આવમાં છે ખત્રુ કંઈક ગાન થતુ અને જે દુડુલી વાગી ત્યારે ખબર પડી.

(૭) સ્થાઈ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ સવર —એક સણ સંબંધન મેખના ઉપરમાં દેખાય છે ત્યારે સમક્ષિ અને સર્વ વિરતિ સવર તો છે પ્રમાદ, ક્ષાય અને યોગ થઈ આમ્ભ (સવરની નાસ્તિ) ખત્રુ છે ખત્રુ તેનું ખોલ જિજ્ઞાસે મુખાર્થ માદ દેખાત માય મેધ છે કે મેધનું પરિણામ છે તે જાણવાથી કહી શકાય નહિ.

સવર તત્ત્વમાં જિજ્ઞાસ, બળ અને મુવતા.—સવર એકે બુદ્ધિસ્થાને થઈ થાય, સમક્ષિથી જઈ થતાં નાશ થાય અને સત્તામાં આત્મા સમક્ષિ મુવ છે. અર્થ આત્મા તે સવર ખત્રુ કંઈથી જાણેલ છે.

સવર એક એક પાત્રે પડી બીજો એક પાત્રે ત્યારે ખોલના વ્યવ અને બીજાનો ઉપાદ, ખત્રુ સવર તત્ત્વ સામાન્ય રૂપે માત્રુ એ છે.

વ્યવહારથી સવર ચોથે ગુણસ્થાને મિથ્યાત્વના સવરથી શરૂ થાય છે અને ૧૪ મે ગુણ-
સ્થાને સંપૂર્ણતા પામે છે ૧૪ મા ગુણસ્થાનની અતર્મા વ્યવહારથી સવર નાશ પામે, પણ
નિશ્ચયથી સવર સિદ્ધ અવસ્થામાં પણ ચાલુ ગણાય. શુદ્ધ આત્મા તે પ્રયત્ન વગર, સ્વભાવિક
રીતે સવર સ્વરૂપ છે

નવમું નિર્જગ તત્ત્વ

ભાવાર્થ—આત્મ પ્રેરણામાયી અશયી કર્મોનો અભાવ થવો, કર્મોનું ખરી પડવું, નિર્જરી
જવું, છુટું થવું કર્મરૂપે નાશ થવો તે નિર્જગ તેના જે ભેદ

(૧) અકામ નિર્જરા—કર્મનો વિપાક, ઉત્પન્ન, આવે તે અજ્ઞાનપણે ભોગવાઈ જાય
અથવા જાણતપ, અજ્ઞાનતપ, અજ્ઞાન કુટ્ટથી અથવા પગલપણે ભોગવાય તે અકામ નિર્જગ 'સર્વ
અસારી હવને ધાય છે તે મોક્ષનો હેતુ નથી

સકામ નિર્જરા—અમકિત સહિત, જ્ઞાન ઉપયોગે, તપની વિધિપૂર્વક, રાગદ્વેષ રહિતપણે,
નિરાશીભાવે, મોક્ષના હેતુથી, કર્મને તપાનીને, રક્ષા યત્નાનીને, કર્મને આકર્ષીને, આત્મપ્રેરણામાયી
તે કર્મોનો કર્મ રૂપે અભાવ કરવો તે સકામ નિર્જગ, મોક્ષ માટે નિર્જગ તત્ત્વમાં છે

મોક્ષ તત્ત્વમાં સર્વ કર્મોનો એક સાથે કર્મરૂપે અભાવ થાય છે અને નિર્જરામાં
તાત્કાલિકતાવાળા અગત્ય કર્મોનો અભાવ થાય છે, એટલો મોક્ષ અને નિર્જરામાં તકાવત છે
કર્મનો વિપાક ઉત્પન્ન આવે ત્યાં જ જ્ઞાનપૂર્વક સમભાવે વેદવામાં આવે તે પણ સકામ નિર્જરા
અમળની. અમળિની હવ અકામ નિર્જગની અગત્યના કરે નિર્જગ વગર મોક્ષ નથી

નિર્જગનું સાધન (કારણ) તપ છે કારણમાં કાર્યનો ઉપયોગ કરવાથી તપ તે નિર્જરા
છે તપ, જ્ઞાન, દર્શન, આગ્રિય યુક્ત હોય તે મોક્ષ માટે પ્રધાન તત્ત્વ છે અને જ્ઞેનોમાં
તપની પ્રધાનતા દેખાય છે, માટે તપની સફળતા માટે શુદ્ધ ભાવનાની જરૂર છે તે ભાવના જ્ઞાન,
દર્શન અને આગ્રિયજન્ય છે તપની સાથે સવર જોઈએ જ

દાખલા તરીકે એક તળાવમાં પાણી જગડયું છે, તે ઢાલ્યું છે, તો તે પહેલાં તળાવમાં
પાણી આવવાના નાળા બંધ કરવા જોઈએ ત્યાં જ પાણી ઉભેલી શકાય. એક બાજુથી પાણી
આવ્યા કરે અને બીજી બાજુથી પાણી ઢાલતા જોઈએ તો તેનો પાર ન આવે. એવી જ રીતે
આત્મ પ્રેરણાની સત્તામાયી કર્મોને ઢાલવાની સાથે કર્મ આવવાના દાર સવર તત્ત્વથી, બંધ કરવા
જોઈએ. જો આ કામ સતત ચાલુ રહે તો સર્વ કર્મોનો ક્ષય થયા વગર રહેજ નહિ

તપના ચાર ભેદ

હવે તપના ચાર ભેદો તેમના ગુણ સહિત જોઈએ

(૩) સ્થાઈ અસ્તિ થ નાસ્તિ થ એવ સવર —એક જગ્યાએ-એકી વખતે સવર તથા આત્મવ (નાસ્તિ સવર) તથા બીજા તરવો કોઈ સહે છે તેના દાખલા —

બુદ્ધસ્થાન	સવર	આત્મવ
૮	સમક્ષિત	અપ્રાપ્ત, પ્રમાદ, ક્યાય, ચોત
૫	અસમક્ષિત, દેશ વિરતિ	અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્યાય, ચોત
૬	સમક્ષિત, સર્વ વિરતિ	પ્રમાદ, ક્યાય, ચોત
૭-૧	સમક્ષિત, સર્વ વિરતિ તથા અપ્રમાદ	ક્યાય, ચોત.

૧૧-૧૨-૧૩ ઉપસ્થા તથા અક્યાય ચોત (અર્થવિદિ ક્રિયાપદે)

(૪) સ્થાઈ અવકલ્પ્ય થ એવ સવર —(૧) અત્યુક માણસ અત્યુક વખતે સવર તત્ત્વમાં આવ રાખે છે કે નહિ તે જણાવવાની કહી શકાય નહિ (૨) એક જ વખતે સવરનું સર્વ વર્ત્તન થઈ શકે નહિ, સવર શબ્દ બોલતાં જ/ખસ/ખ્યાત સમય તથા (૩) સવર તથા વિશેષી તત્ત્વ અથવા બીજા તત્ત્વોનું એક સાથે કબજા થઈ શકે નહિ.

(૫) સ્થાઈ અસ્તિ થ અવકલ્પ્ય થ એવ સવર —સવર કલ્પી વખતે સવર આક્રમ્મ થાય છે અને શુભ કલ્પીય. એટલા માટે સવર આવમાં છે કે નહિ તે જણાવવાની કહી શકાય નહિ. દાખલો—અસ્તિત્વ સમર્થિ બાલ્યથી સાધુ વેસે તપસ્યામાં, અત્યંતર ચત્તિયામે વિચ્છે, તેની એક અસ્તિતા.

(૬) સ્થાઈ નાસ્તિ થ અવકલ્પ્ય થ એવ સવર —એક માણસ પગલુના બંદો છે એમ સર્વ જણથી કુખે છે કે તે સવરમાં નથી અદ્ભૂતી અનિત્ય, અખવ અને સસાર આવનાથી ક્ષણે ક્ષણે ચાલ્યા તે કોઈ જણને અત્યુકના કે કહી શકાય નથી કે તે ક્યા આવમાં છે, પણ કેવળ ગાન થયું અને દેવ કુકુબી વાગી ત્યારે ખબર પડી.

(૭) સ્થાઈ અસ્તિ થ નાસ્તિ થ અવકલ્પ્ય થ એવ સવર —એક સાધુ સત્ત્વસન ક્રેમના જગ્યાએ દેખાય છે ત્યારે સમક્ષિત અને સર્વ વિરતિ સવર તો છે પ્રમાદ, ક્યાય અને ચોત ક્ષણે આત્મવ (સવરની નાસ્તિ) થયું છે, પણ તેનું ધ્યેય સિદ્ધિને મુલાગ્યા નારે દેખાવ માત્ર કોઈ છે કે ક્રેમનું ખરૂંવાળ છે તે જણાવવાની કહી શકાય નહિ.

સવર તત્ત્વમાં ઉત્પાદ, બ્યથ અને ધ્રુવતા.—સવર ચોથે બુદ્ધસ્થાને રહી થાય, સમક્ષિતથી જઈ થતાં નાશ થાય અને સત્તામાં અદ્રશ્ય સમક્ષિત ધ્રુવ છે. અર્થે આત્મતા તે સવર થયું કર્મથી જ્યારેય છે.

સવર એક બે પાછે, જહી બીજો કોઈ પાછે ત્યારે પહેલોના વ્યથ અને બીજાનો ઉત્પાદ, પણ સવર તત્ત્વ સામાન્ય રૂપે થાયું ને છે.

અવદાત્મી સવર મોથે ગુણસ્થાને મિથ્યાત્વના સવરથી શરૂ થાય છે અને ૧૪ મે ગુણ-સ્થાને સંપૂર્ણતા પામે છે. ૧૪ મા ગુણસ્થાનની અતમા અવદાત્મી સવર નાશ પામે, પણ નિશ્ચયથી સવર સિદ્ધ અવસ્થામાં પણ ચાલુ ગણાય. શુદ્ધ આત્મા તે પ્રાપ્ત વગર, અભાવિદ્ રીતે સવર અરૂપ છે

નવમું નિર્જગ તત્ત્વ

ભાવાર્થ—આત્મ પ્રત્યોગાથી અગતી કર્મોનો અભાવ થવો, કર્મોનું ખરી પડ્યું, નિર્જગી જન્મ, છુટ્ટ થવું કર્મરૂપે નાશ થવો તે નિર્જગ તેના મે બેદ

(૧) અકામ નિર્જગી—કર્મનો વિપાક, ઉદય, આવે તે-અજ્ઞાનપણે ભોગવાઈ જાય અથવા ગાળાતપ, અજ્ઞાનતપ, અજ્ઞાન કુટ્ટથી અથવા પચ્ચનપણે ભોગવાય તે અકામ નિર્જગી મર્વ સારી જીવને થાય છે તે મોક્ષનો હેતુ નથી

સકામ નિર્જગી—સમક્રિત સદિન, જ્ઞાન ઉપયોગે, તપની વિધિપૂર્વક, મગદ્ગેય ગહિતપણે, નિગમીભાવે, મોક્ષના હેતુથી, કર્મને તપાસીને, ક્ષેપ જતાસીને, કર્મને આકરીને, આત્મપ્રત્યોગાથી તે કર્મોનો કર્મ રૂપે અભાવ કરવો તે સકામ નિર્જગી, મોક્ષ માટે નિર્જગી તત્ત્વમા છે

મોક્ષ તત્ત્વમા મર્વ કર્મોનો એક સાથે કર્મરૂપે અભાવ થાય છે અને નિર્જગીમા નાશનમ્યતાવાળા અગતી કર્મોનો અભાવ થાય છે, એટલો મોક્ષ અને નિર્જગીમા તકાવત છે કર્મોનો વિપાક ઉદય આવે ત્યાં જ જ્ઞાનપૂર્વક સમભાવે વેદવામા આવે તે પણ સકામ નિર્જગી સમજતી સમક્રિતી જીવ સકામ નિર્જગીની અગત્યના રૂપે નિર્જગી વગર મોક્ષ નથી

નિર્જગીનું સાધન (કારણ) તપ છે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી તપ તે નિર્જગી છે તપ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર યુક્ત હોય તે મોક્ષ માટે પ્રધાન તત્ત્વ છે અને જોતોમા તપની પ્રધાનતા દેખાય છે, માટે તપની સકળતા માટે શુદ્ધ ભાવનાની જરૂર છે તે ભાવના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રજન્ય છે તપની સાથે સવર જોઈએ જ

પાપકા તરીકે એક તળાવમા પાણી યગડ્યુ છે, તે કાટવુ છે, તો તે પડેલા તળાવમા પાણી આવવાના નાળા બંધ કરવા જોઈએ ત્યાર બાદ પાણી ઉલેચી શકાય એક બાજુથી પાણી આવ્યા કરે અને બીજી બાજુથી પાણી કાઢતા જઈએ તો તેનો પાટ ન આવે, એવી જ રીતે આત્મ પ્રત્યોગી સત્તામાથી કર્મોને કાટવાની સાથે કર્મ આવવાના દાર સવર તત્ત્વથી, બંધ કરવા જોઈએ. જો આ કામ સતત ચાલુ રહે તો મર્વ કર્મોનો ક્ષય થયા વગર મોક્ષ નહિ

તપના બાર ભેદો

હવે તપના બાર ભેદો તેમના મહત્ત્વ સહિત જોઈએ

દેશથી—એક જ સ્થાને બેસી રહેવું કે ઉભા રહેવું

૧૫

કાળથી—મનુષ્ય મુક્ત મુખી કે પાદોપવિમત્તની માફક તથા છવ્વ.

ભાવથી—એવો વિચાર કરવો કે આ શરીર આત્માનું સ્વરૂપ નથી, માટે શરીરમાં પાન તાબીને તેના દ્વારા હું જ ભોગવવા કરતાં આત્મ પ્રદેશી સ્વરૂપી પોતાની છવાસ્થિતાએ જ તેમાંજ ઉત્સોગ સમવે કે જેથી આત્માના સ્વાભાવિક સ્વતંત્ર મુખનો અસથી અનુભવ થાય અને કામ ક્રમેયનું હું જ છૂટી જવાય.

ગુણથી—હૃદિયાનિ આત્મિક મુખનો અસથી (સક્તિ પ્રપાલે) અનુભવ.

હેતુ—શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ મેગતવાનો અસરીરી બનવાનો હેતુ

૬ પ્રતિ સદ્ધીનતા

દશથી—પાંચ હૃદિયો અને મન, વચન, કાયાના અનુ ચોત્રને ચોક્કસ.

દેશથી—બી પશુ, નપુસક સ્થિત સ્થાનમાં રહેવું.

કાળથી—સદા ઉપયોગમાં તરફ રહેવું.

ભાવથી—આ કયાને કયા, નક્કા સરળતા અને સતોષજી છતાં, નિર્વિદ્યારી થવું.

ગુણથી—ચોત્ર અને હૃદિયો દ્વારા મુખ મેગતવાનો સ્તેય નામ કરીને સ્વતંત્ર પુરુષના સંકેપની બાધા વચમાં અનેન્દ્રિય સફળ અત્તિક જ્ઞાન જ્ઞાનક મુખનો અનુભવ કરવો.

હેતુ—શરીર અને હૃદિયોની બાધા સક્તિ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ મેગતવાનો હેતુ.

જાણ તપમાં શરીર કર્મની મુખ્યતા જણાય છે તેમ હેતુ શરીર મજત ત્યાગ કરવાનો છે. એટલે શરીર અને હૃદિયોમયી ઉપયોગ ખેચી જીને સત જાનથી નહેચાં આત્મ પ્રદેશીમાં ઉપયોગ મુખવાનો અભ્યાસ કરવાનો છે કે જેથી શરીરનાં હું જમાં પાન ન જાય અને જ્ઞાની નિર્દેશ થાય તેમજ મોક્ષનો લતુ સાર્થક થાય.

જાણતાની સાથે શુદ્ધ આત્મતર આવ ન દોષ તા જ્ઞાણથી દેખાવ પુરો (મોક્ષના હેતુ વચસ્તે) તે તપ થઈ નય, તેથી જાણતર છે હૃદિયોના વિષયમાં જાણતાની અને જાણ કરીને કામમયી જ થયા માટે જાણ તપ સમજાવું કયાજ છે.

૭ અભ્યતર તપ

૧ પાપચિત

જા, નિયમ, સવચ, રસેમાં ઝાઝ ઘણ થાય તેનું નિવારણ કરવા, ધારેલા કર્મમયી નામ થયા માટે તેો રોત ને પ્રપાલે, પ્રપમિત અભ્યાસ છે.

(૧) આલોચણા—ગુરુ પામે કહી દેવું (૨) પ્રતિક્રમણ (૩) આલોચણા તથા પ્રતિક્રમણ. (૪) વિવેક—દ્રવ્યથી અકલ્પનીય વસ્તુ પગિવતી, અકલ્પનીય કાર્યમાથી દુઃ થવું, ભાવથી સાર અસાગનો વિચાર કરી હેયનો ત્યાગ કરવો (૫) કાર્યોત્સર્ગ (૬) તપ (૭) જેદ (૮) મળ—મીઠવાગ દીક્ષા (૯) અપાવ તપ (૧૦) પાગચિય

એમાથી છેલ્લા ચાગ ફક્ત સાધુ માટે છે, બાકીના સાધુ—ત્રાવક ખન્ને માટે છે. સાધારણ રીતે કોઇ પણ પાપનુ કામ થાય અને પછી પશ્ચાતાપ થાય તો બધાયલા કર્મ થોડા, દુકી ચિત્તિના અને મદ રસના થઇ જાય છે, કોઇ કોઇ વખતે તે કર્મ નાશ પણ થઇ જાય અને ભાવના ભાવતા આગળ વધી જાય તો ક્ષપક શ્રેણીએ ચડીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે

ભાવનામા સગળતા અને વિવેક અને જે પ્રકારનો દોષ હોય તે પ્રમાણે દોષનાશક અભ્યવસાયની ખાસ જરૂર છે દાખલા તરીકે એક ગમ્મએ અણુસમજથી કાઢને ૬૩ કર્મે, ભાગ બાદ તે નિર્દોષ લાગવાથી તે ગમ્મ પોતાનું માન મૂકી સગળતાથી વારવાર ખમાવે તો તે દડના પાપથી લાગેલ કર્મનો અભાવ થવા ઉપરાંત ભાવનાએ ચડી જાય તો સસારનો ચાર પાખી જાય માટે ગગદ્વેપ ગહિતપણે સગળતા અને વિવેકપૂર્વક પ્રાયશ્ચિત્ત બહુ ઉપયોગી છે અપાવ તપ અને પાગચિય હાલમા દેખાતા નથી

હેતુ—નિશ્ચય થવું, દોષ કપી ઝડાનું દુઃ કરવું, અહિં સગળતાની મુખ્યતા છે, સગળતા વગર યોગ્ય શુદ્ધિ થતી નથી

૦ વિનય તપ

વિનય = બાણથી નમ્રતાપૂર્વક વર્તન અને અભ્યતર ભાવે આત્માને પરબવનાથી મક્ત કરી અભાવમા દોરી જવો તેના મુખ્ય સાત ભેદ છે —

(૧) જ્ઞાન વિનય—(૧) વાચીને, સાલણીને, શિક્ષાસમાધાન માટે પૂછીને વારવાગ તપાસીને, ધર્મ કયા કરીને તથા વિચાર કરીને જ્ઞાનનો અભ્યાસ વધારતા જવું (૨) મતિ, હૃત, અવધી, મન, પર્યંત, કેવળ જાનીનો વિનય કરવો (૩) જ્ઞાન આનંદ આત્મા સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો

(૨) દર્શન વિનય—(૧) તત્ત્વોમા સમજણપૂર્વક દ્રઢ શ્રદ્ધા (૨) અગિહૃત, અહૃત પ્રક્રીન ધર્મ, આત્માર્થ, ઉપાધ્યાય, ચ્યવિર, કુલ, ગણ, સત્ર, ક્રિયાવત, સભોગી, મતિજાની યાવત કેવળજ્ઞાની એ સર્વનો સત્કાર કરવો, સન્માન કરવું, આશાતના ટાળી, ભક્તી કરવી, ગુણાનુવાદ કરવા અને તેમના ગુણ પોતાના આત્મામા કેળવવાનો અભ્યાસ ગમવો (૩) આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો

(૩) ચારિત્ર વિનય—(૧) પાપ પ્રકારના ચારિત્રીનો વિનય કરવો (૨) ચારિત્ર પાળવું

(૪) મન વિનય—આર્ત રૌદ્રધ્યાન ટાળી, ધર્મ, શુકલ ધ્યાનમા મનને જોડવું

(૫) વચન વિનય—ભાષા સુમતિથી વિચારીને હિત, મિત, પ્રિય વચન બોલવું

(૬) કાચ વિનય—(૧) વધ, ઝુલુ અને પદમાં મોઝેરા હોય તેને આવતાં જોઈ ઉભા થવું અને હાથ જોડી સ્ક્રાફ સન્માન કરવું વદના કરવી, બેસે ત્યાં પચ્ચણ કે ચોચ આવતા ગમી લુ ઉભા છે તો ચોતે પચ્ચણ ઉભા છેવું સેવા ભક્તિ કરવી, પાસે રહે ત્યાં સુધી વૈભવવ્ય કરવી, નય ત્યારે પહેલાવવા જવું (૨) આરૂઢત, સિદ્ધ, મુળ (એક મુળના સિધો), મણુ (એક સપ્તમના સાધુ), સપ, શુદ્ધ કિંચવત, ઘન સીધ તપ ખર્ચના આરાધક, યાન, યાત્રી, સ્થીર, આચાર્ય ઉપાધ્યાય, અસી એટલાની આચારના ન કરવી, ઉત્સાહથી ભક્તિ કરવી, સ્ક્રાફ-સન્માન કરવું ઝુલુની સુત્રી કરવી, (૩) યત્નાથી ચાલે, ઉભા છે, બેસે, સુવે, ઉદ્યપન કરે જાપન કરે ઉદિરિને પ્રવર્તવે.

(૭) યોગ વ્યવહાર—ઝુલુ તથા ઝુલુધિક સ્વર્ગમાંની આચારમાં છે, તેમજ કાચ કરે, ઉપકા ન જૂલે, ચિતા ઉપસાચે, જાપસુથી પ્રવર્તે દેશ કાળ પ્રમાણે વિચારીને આદારનો વખત ખે, ચોચ કાચા બોલે, અસન્નચય રાજે.

વિનય તપનો ધ્યાનમા ઉપયોગ—મનને આત્માના પ્રકૃતિ તથા આત્માના શુદ્ધ ઝુલુ યાન, દર્શન, ચારિત્ર, પતિ વીરમાં જોડવું અને વિકાસાળા પૈદજગીક કાચોમાં જવા ન દેવું તે નિશ્ચય વિનય છે. ધર્મ વધવું મૂળ વિનય છે. જેનો વિનય કરીએ તેમ ઝુલુ આજવામાં આવે છે. તેની તાત્કાલિક આપણી શક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે.

૩. વૈભવવ્ય તપ (ભક્તિ)

કાલી વૈભવવ્ય કરવી? તીર્થ કર, મણુવર, આચાર (પ્રવર્તમાં, ધર્મ, વાંચના, દિત, ઉદેશ સુધુદેશ એમ આચારના ૭ બેઠ), ઉપધ્યાય, સ્થવિર, તપસવી, કિંચવત, ૧ મતિ ધર્મ પાળનાર, સંભોળી, અવર્ધા મુળ, ઝુલુ, સપ, યાન, મુનિ, નર શીક્ષિત, મતિ, મુન, અવર્ધી, મહાસર, કલ્પ ગાની એ ૨ બેઠમાં ભક્તિ કરવી.

કેવી રીતે સેવા કરવી? નીચે જણાવેલ બોધમાંથી વિવેકથી યાજીને સ્વરોચ સેવા કરવી.

(૧) ભક્તિ અનુમાન અપ્પરુવાદ, આચારના યાજી.

() સ્ક્રાફ, આવતાં જતાં જોઈ ઉભા થવું, નમસ્કાર વદના, આવતા આવતુ હાથ જોડી બોધવું આજામાં આવતુ જતાં પહેલાવવા જવું કાચ હજ્યુ મુખ ઉપસાચ.

(૨) નમનારી કમલ જોડવું આ પારખીને તે પ્રમાણે અનુસરવું પજા માણસોમાં વચ્ચે જુનાનુવાદ કર્યા, અનુકરથી કાચ કરવું ચોચ લાગી એમ દૂર કરવો, દેશકાળ વિચારીને પ્રાતિ ખર્ચી, કાચ કુચ્ચના રાખવી, આદાર પાણી ચાલી આજવા, વચર ફક્ત નિ / રના લેવુંથી નિરાધી આવે (પૌરુષથીક કચ્ચ વચર) વૈભવવ્ય તપ કરવો. ભક્તિ કરનારો તે / કરમાં મોલે ન બચ તે આજામાં નનુચ બરમાં મોલ જવાની ઉત્કૃષ્ટ ક્ષમથી મેળવે છે. એકલાથી કેવળ જા પ્રાપ્ત કરે છે.

૪. સજ્જાય તપ

મત્ર અભ્યાસથી, અર્થ અને શકાનો પુછીને ખુલાસો કરવાથી, વારં વાર સભારી જવાથી, દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કરવાથી અને ધર્મ કથા કરવાથી સજ્જાય તપ થાય છે

સજ્જાય તપમા સ્વઅધ્યાય = પોતાનો અભ્યાસ = શુદ્ધ આત્માના ગુણોનો અભ્યાસ આવી જાય છે, તે પાત્રમા તપ ધ્યાનમા બાકુ ઉપયોગી છે

૫ ધ્યાન તપ

ચાર પ્રકારના ધ્યાનમા ધર્મ, શુદ્ધ એ બે ધ્યાનથી જ નિર્જર થાય છે, પણ બે દુધ્યાન કે જેથી 'અધ' થાય છે તેનો નાશીને ત્યાગ કરવો જોઈએ એટલા માટે તેનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ

આર્તધ્યાન—મનને મમે તેવા શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ સયોગની ચિંતા કરવાથી, અમનોજ શબ્દાદિ વિષયોનો વિયોગ ધ્વજવાથી, રોગનો નાશ કરવાની ધ્વજાથી, કામભોગ કાયમ રહે એવી ધ્વજા કરવાથી આર્તધ્યાન થાય તેના લક્ષણ—આક્રં, ગોક, અશ્રુપાત અને વિલાપાત છે, તેથી તિર્યચનુ આયુષ્ય બધાય છે

રૌદ્રધ્યાન—હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વિષયભોગમા આસક્તપણુ, તેનું એકવાર કે વારં વાર ચિંતવન, સેવન, હિંસાથી ધર્મ થાય એવી આપના કરે મરણ સુધી પાપનો પશ્ચાત્તાપ ન કરે તે નરકનું આયુષ્ય બાધે.

નરક અને તિર્યચની ગતિમાંથી બચવા માટે આર્તધ્યાન તેમજ રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો

ધર્મધ્યાન તપ

ધર્મના ચાર ભેદ—(૧) આચાર ધર્મ—તે જ્ઞાન, દર્શન, ચાત્રિ, તપ, વીર્યના સર્વ મળી ૩૯ આચાર.

(૨) ક્રિયાધર્મ—તે ડરણ સિતરીના ૭૦ ભેદ તે અગાઉ લખાઈ ગયા છે

(૩) દયાધર્મ—સ્વદયા = પોતાના આત્માને આસક્તથી બચાવવો પરદયા = જીવરક્ષા દ્રવ્ય દયા = જીવના ૧૦ પ્રાણ માહેનો કોઈ પ્રાણ નાશ ન કરવો તે ભાવ દયા = જીવને પોતાના જેવો આત્મા જાણી અનુક્રમ ગણવી. વ્યવહાર દયા = યતનાથી જીવનું રક્ષણ કરવું નિશ્ચય દયા = આત્માના ગુણમા રમણ કરવું, તે ૧૪ મા ગુણધ્યાનની અતે સપુર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પામે. અનુબંધ દયા = અદ્યથી હિંત સુહિં, બહારથી આડગપણુ

(૪) સ્વભાવ ધર્મ = અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, સમદ્રષ્ટિ આત્મિક સુખ અને શુદ્ધ પાશ્વિમિક ભાવ વગેરે શુદ્ધ ગુણોમા રમણના

ધ્યાન = મનોયોગ = માતસિદ વિચાર = ચિત્તવન, અભ્યવસાય, ભાવવા, અમાધિ.

કમ્પા ધાર, મુદ્દાપુત્ર અને મેસ-પુનઃસ્વી ગેમ (૩) સ્વ-સ્વી-અમ, ઉપર, આસપાસ, મુદ્દા
નિર્મિત કર્યો સંમળવાની તથા મુદ્દાપુત્રી કમ્પા ધાર (૪) ઉપર સ્વી-ગેમ ઉપર મેસ
તાલસર તપ આસપાસની કમ્પા ધાર, તથા આરે, નિમ્મ ધાર કમ્પાની, મુદ્દાપુત્રી, &
કમ્પાની કમ્પા ધાર.

મમ પધાનતા ચાર આસપાસ સહાયકારી છે-(૧) વાંચના-પાનના મમ મુદ્દા
સહિત એ પાસ વાંચના લેવી, (૨) પુણ્ય-પુણ્ય નેતરે દિવા માર્ગે અને મમ હી તાલી
શુદ્ધિ કરી, (૩) પશ્ચિમ-વારવાર સમારી મુદ્દા (૪) મર્મકથા-ગેમ તાત મર્મકથા મેસ
છે તથા જ ભાવ મીડમે મેસ.

મર્મકથા કમ્પાની ચાર રીત છે-(૧) આસપાસ-મેસના મર્મકથા જાણ થો અને જા
ક્રિયા મલ ઉપર એમ કહેવા-સેના મુદ્દાના રાજકીય આગમ, કામ દિવા વગેરે કમ્પાના મર્મ
આગમ મર્મકથા કર્યો અને તમા આગમ મુદ્દાના મર્મ કર્યા આગમની આગમ સહિત મર્મ
કરી, કહે આગમ ઉપર મર્મકથાના આ મર્મકથા મુદ્દા પાસી સહ છે એમ મર્મકથા કર્યો અને
સ્વપાના નિર્મલમ, નિર્મલમ, મુદ્દાના પાસ, નિર્મલમ પાસે પ્રકટ કર્યા મર્મકથા સ્વપાના
કમ્પાના મર્મકથા અવિરોધીથી મુદ્દાના નિર્મલમ આગમની સમન્વયમુદ્દા, ઉપરમાના, મર્મકથા
સમન્વયમુદ્દા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
આગમ રીત મર્મકથાના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા

(૨) નિર્મલમ-મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા

(૩) મર્મકથા-સમારી મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા

(૪) નિર્મલમ-મુદ્દાના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા

મર્મ પધાનની ચાર અનુક્રમણા-(૧) એમના મુદ્દા-એમના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા
મેસના મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા મુદ્દાના મર્મકથા

પોતાને એકલાને જ ભોગવવાનું છે અને કોઈ સાથે આવી મદ્દ કરવાનું નથી વળી જીવને પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, શુદ્ધ પરિણતિ શક્તિ સાથે જ એકત્વપણું (તદુપપણું) છે, માટે પોતાના ગુણોની શુદ્ધિ કરવી એ જ ક્ષેત્ર છે (૨) અણિયાણું પેહા-અનિત્યપણાનો વિચાર-શરીર, યુવાની ધન, સગા, વગ્યાગ, ભોગો વગેરે સર્વ અનિત્ય છે, નાશ પામતા વાગ નથી લાગતી, માટે તેના ઉપર મમત્વ દુસ્થાને છે, પોતાનો આત્મા તથા જૈન ધર્મ નિત્ય છે, માટે આત્માને ધર્મમાં જોડવો તે જ કામનું છે

(૩) અશરણાણું પેહા-અશરણપણાનો વિચાર-ઉપરોક્ત અનિત્ય પદાર્થો કર્મ વિપાકના દુઃખમાંથી બચાવવા સમર્થ નથી, માટે તેમની સહાય નકામી છે, ફક્ત જૈન ધર્મ તથા પોતાનો પુરુષાર્થ ગરણુ આપી શકે તેમ છે, માટે શક્તિઓનો ઉપયોગ ધર્મમાં જ કરવો બાજી છે

(૪) મસારાણું પેહા-સસાર મહા વિચિત્ર છે ભવની પરપરામાં બાપ દીકરો વાચ છે અને સ્ત્રી, માતા વાચ છે, મિત્ર મિત્ર વાચ છે, શત્રુ મિત્ર થાય છે, સારા પુદ્ગળ ખરાબ થાય છે, માઠાના સારા થાય છે વળી મસારની ચારે ગતિમાં દુઃખ છે, ઉનાગિક શરીરો તથા નાગકીના શરીરો અશુભ છે, સર્વ ભોગો, રોગનું મૂળ છે, આવી રીતે સર્વ સસાર દુઃખમય-અસાર છે, માટે તેનો પાગ પામવા ધર્મની આરાધના કર્યા વગર છુટકો જ નથી

નોંધ —બાગ ધર્મ ભાવના, મૈત્રી આદિ ચાર સમકિત ભાવના, ચાસ્તિના સર્વ ગુણોનો અમ્હા, વગેરેનો વિચાર અને સર્વ મુત્રોનો પગ્માયિક સાગનો વિચાર તે સર્વ ધર્મ બ્યાન છે; અહિ ફક્ત સક્ષેપમાં બતાવેલ છે

શુકલ ધ્યાન

શુકલ = નિર્મળ નિર્મળ ગુણો અને નિર્મળ આત્માનું ધ્યાન તે શુકલ ધ્યાન. તે ધ્યાનમાં મન પણ નિર્મળ છે નિર્મળ મન યોગ = નિર્મળ ચિત્ત = સકલ્પ વિકલ્પની ક્રિયા રહિત ક્રિયારહિત, ઈન્દ્રિયાતીત, ધારણાથી રહિત, અવ્યય સન્મુખ, કપાય રહિત, આત્મામાં મન ચિત્ત શુકલ ધ્યાનના અધિકારી-સ્થિત ચિત્ત, ઉત્તમ સવયબ, શરીરના કટકા થાય તો પણ વિકાર ન થાય. જીતેન્દ્રિય, સમભાવ, મહા વૈગમ્યવાળા આત્મા હોય છે

શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદ

૧. પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર

પૃથક્ત્વ = જુદાપણું (એક દ્રવ્યમાં ગૂંથેલા પદાર્થોનું જુદાપણું) ભિન્નતા = વિચારમાં ભેદ, જુદા જુદા વિચારોવાળી, એક વિચાર સપૂર્ણ જિયસ્તાને ન પામે, એટલે વિચાર તટ્ટી પણ જાય. અહિ ભેદ જ્ઞાનનો વિષય છે. શબ્દ, અર્થ, દ્રવ્ય ગુણ, પર્યાય, યોગ, વિચાર વગેરેની ભિન્નતા હોય છે, ભેદ દ્રષ્ટિથી ચિત્તવન હોય છે

ચોથી સેક સંસ્થાન વિચાર—પુનઃજન્મ આકારો ને જોવામાં આવે તે અનિત્ય છે વારંવાર નક્કવાયા કરે છે સારો આકાર નસેલો થાય છે અને ખરાબ આકાર સારો થાય છે નારો સારમાં મોઢ ન રાખવો અને ખરાબમાં ભુલ્યા ન કરવી, સમસાત્ય રાખવો.

લોકોનો આકાર જાણવા માટે ખુબ મોટીમા (સરાવર્ગ) ઉપરાઉપર મુક્યાં નીચકું ઉપુ વચ્ચે મુ મને ઉપસુ ઉપુ સૌથી પહેળા કાગમાં નીચે ૭ મી નરક અને ઉપસુ પહેળા કાગને સ્થાને પાંચમુ દેવલોક બાજવા છે હાથ રાખી માથરા પહેરી એક માવસુ હેર દુકડી ફરે અને ને આકાર થાય તેમાં સૌથી નીચે ૭ મી નરક, મેવુને સ્થાને પાંચમુ દેવલોક અને મુખ સ્થાને પાંચ અનુવર વિમાન, મસ્તકના ઉપસુ કાગમાં સિદ્ધ થેવ, કેને સ્થાને ત્રીજા લોક પનાકારે મોક ૩૪૩ સ્વભુ થાય છે એકેક સ્વભુ અસંખ્યાત મેકાકોટી જોગનની છે.

લોકના ઉપસી નીચેના છે ગતા ૧૪ સ્વભુ થાય છે. પહેળાકમાં સૌથી નીચે ૭ મી નરકે ૭ સ્વભુ ઉપર ગત્યાં જોડી કર્યાં કર્યાં ત્રીજા લોકે એક સ્વભુ પછી વર્ષ્યાં વર્ષ્યાં પાંચમે દેવ લોકે પાંચ સ્વભુ પછી જોડી કર્યાં કર્યાં સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાને એક સ્વભુ લોકમાં ૧૪ સ્વભુ ઉંચી અને એક સ્વભુ પહેળા સ્થ નાદી છે તેમાં સ્થ અને સ્થાવર છપ હોય છે. ગાડીની જગ્યામાં ફક્ત સ્થાવર છપ છે ત્રીજા મોક એક રાજ લગ્નિ પહેલે અને ૧૮૦૦ જોગન ઉચો છે તેની નીચે અધી લોક છે અને ઉપર ઉર્ધ્વ મોક છે.

અધીલોકમાં સાત નરક છે તેમાં ૪૬ પાશ્વ છે જેની પોધારમાં ૮૪ લાખ નક્કવાયા એટલે નાસીને જોવાના સ્થાન છે તેમાં અસંખ્યાત નાસી છે છે તેને જાતી કુખા, તસ્સ, યાદ, અસી મોક, ખસજ જવર, મેગ, પસ્સપશ્વ એ લેખેલના છે.

તે ઉપરાંત ખંચી કસુ નરક સુધી ખસાખમાં દેવો દુ ખ દ છે જેનો અનેક સ્વભો વિદેવની કાપ, કટા કરે બેઠે વેર, પામે, સાય કે વીછી પછી વગેરેના ૬૫ વિદેવો દુ ખ દીએ, અગિમાં શૈવ, બાથ ભીડાવે, વગેરે કરે ખસુ નાસીનુ શરીર પાશ્વ પાગની માફક જોગલ જમ્, અધુરે અગિએ મરે નહિ, તે ઉપરાંત મેધવી જગતા નાસીઓ અસંખસ ૬૫ વિદેવોને એક મીતવને જાનુ દુ ખ દીએ કે ૭ માત્રી ૭ નરકમાં બહુ વિદેવ પ્રમાણમાં છે.

પહેલી નરકના વચ્ચે દસ અંકસમાં ૭ મેક ઉર થાય અસંખ્યાત કાવન છે તેના ૨૦ ઉરો સમપાંચીથી ખાર ફગસ જોગન નીચા રહે છે. અસંખ્યાતિધી અસંખ્યાત છે

ત્રીજા મોકમાં અસંખ્યાત દીપ સમુદ્ધ છે. દીપેલી નીચે જાણા દેવો રહે છે, અને તેમની નીચે અતર જાતિના દેવો રહે છે ત્રીજા મોકની મખમાં ખરી દીપ છે. એકલામાં જ મનુષ્યો રહે છે તેમાં જન્મન વીસ લીધેકર હોય અને ઉત્પદા ૧૭ હોય, જન્મન ને મેક કવચી કાવવાન અને ઉત્પદા નવ મેક હોય, જન્મન ને હવેર મેક અને ઉત્પદા નવ હવેર મેક સાથે સાધી હોય તેના મુખ મામ કરવા મનુષ્યો અક રક ખાંકે ગેસે અગાવ છે તેમાં

ગર્ભમાં મગ્તા જીવો આવી જતા હોય તે સંભવ છે તત્ત્વકેવળી ગમ્ય દીગળર મતમા ૧૯ અક
જેટલા મનુષ્ય ખતાવેલ છે જ્યોતિષી દેવોના અમખ્યાત વિમાન અને ગજધાની ત્રીછાલોકમા
ઉપગ્ના ભાગમા છે

ઉર્ધ્વ લોકમા નીચેથી ઉપર અનુક્રમે ૧૨ દેવલોક, ૯ ગ્રેવેયક, ૫ અનુત્તર વિમાન છે
સર્વ મળી ૮૪૯૭૨૩ વિમાન છે તેના ઉપર મુક્તિ શિલા છે તેના ઉપર સિદ્ધ ક્ષેત્ર છે તે ૪૫
લાખ જોજન લાંબુ પહોળુ અને ૩૩૩ ધુનુષ્ય અને ૩૨ આગળ ઉચુ છે ત્યાં અનંત સિદ્ધ
ભગવાન નિરજન નિરાકાર અડધી સ્વરૂપે ખીરાજો છે તેમના ગુણગ્રામ કરવા સિદ્ધ સ્વરૂપ
પામવાનુ સર્વ સમકિત જીવોનુ જ્યેષ્ઠ છે, કારણ કે ત્યાં અનંત આરિમક મુખ છે અને ત્યાંથી
કરી મરવુ પડતુ નથી

અનુત્તર વિમાનના દેવ સિવાય સર્વ મ્થાને આવડા મોટા લોકમા આ જીવ અનેકવાર
અથવા અનતીવાર ભટકી ભટકીને અહિં આજ્યો છે અને હવે સમકિત સકીત ક્રિયાની આરાધના
નહિ થાય તો એને એ જ મિથિતિ થવાથી છે લોકના સ્વરૂપના ધ્યાનથી સવેગ અને નિર્વેગ
ઉત્પન્ન થાય છે

જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનમા વધારે મહેનત ન કરી શકે તેમને માટે નીચેના પદ્ધતિ ધ્યાન પણ
માર્થક છે. તેમા પદ્ધતિ આલબન લઇ ધ્યાન ધરી શકાય છે—ૐ પદ્ધતિ ધ્યાન અરિહત, અશરીરી,
આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ તે પદ્ધતિ પહેલો અક્ષર અ+અ+અ+ઉ+મ=અગમ=ઓમ=ૐ ૨.
નમુક્રન્તાંપાય પદ્ધતિ ધ્યાન ૩ પોડશાક્ષરીમા ૧૬ અક્ષરનો જાપ—અહીંસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાય સર્વ
સાધુઓ નમ. ૪ અરિહત સિદ્ધ (૬ અક્ષરનો જાપ) ૫ અસિઆહિસા ૬ અરિહત ૭ સિદ્ધ
૮ ચતાગિ મગળનો પાઠ ૯ નમોયુજ્જનો પાઠ ૧૦ ૐ નમો અગિહતાણનો જાપ

અરિહતનુ ધ્યાન ધરવા માટે—૩૪ અતિશય, ૩૫ પ્રકારની વાણી, ૮ પ્રાતિહાર્ય, ૪ મહા-
તિશયો, જ્ઞાનાદિ અનંત ચતુષ્ટય, ૧૨ પર્ષદા—આટલાનુ સ્વરૂપ જાણી તેની માનસિક રચના કરવી,
જાણે કે અતર્યક્ષથી એ સર્વ તદ્દરૂપ દેખાય છે; તેમા પહેલા શ્રોતા થઇને લીન થવુ, પછી સર્વ
સરીર ભાવ છોડીને અગિહતના આત્મ પ્રદેશો અને કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, ક્ષાયક સમકિત, ક્ષાયક
આગ્નિ, પડીત વીર્ય અને શુદ્ધ પાણિશામિક ભાવમા લીન થવુ

સિદ્ધનુ ધ્યાન ધરવા માટે સિદ્ધના સ્વરૂપ અને ગુણની માનસિક રચના કરવી, જાણે કે
પોતાનો આત્મા સિદ્ધ ક્ષેત્રમા જ છે અને સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનુ આત્મભાવે અનુભવ કરે છે
અહીં કંકન સિદ્ધના ગુણોનુ આલબન છે, એટલે ઉપાનીત ધ્યાન કહેવાય છે, કારણ કે કાંઈ
પોદ્ગળીક આલબન નથી

ધર્મ ધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ—(૧) આણાક્રમ—જેમ રોગ નાશ પામ્યા પછી અત્તની ધૃષ્ટિ
થાય તેમ મિથ્યાત્વ જવાથી સર્વજ્ઞ વીતરાગ દેવની આજ્ઞા અગીઝાગ કરવાની ધૃષ્ટિ થાય (૨)
નિસર્ગ કર્મી—પોતાના વ્યભાવથી અથવા અતિમગ્ન જાને કરી સૂત્ર અને આગ્નિ ધર્મ કરવાની

કમ્બ ધાતુ, પુષ્પાણુ અને મેષ-કુમારની જેમ (૩) સુલકમ્બી-અમ, ઉપાંચ, આવરણક અવરણક અનિરિહા સુત્રે સાંભળવાની તથા ભજવાની કમ્બ ધાતુ (૪) ઉપદ્રવ કમ્બી-પુરુષો ઉપદ્રવ સાંભળી માનસવર તપ આસ્ત્રવાની કમ્બ ધાતુ, મહા આવે, નિમગ્ન ધાતુ, કસ્તુરવાની, પાગવાની, પા કિતવાની કમ્બ ધાતુ.

ધર્મ પ્ધાનતા ચાર આસ વળ સહાયકારી છે-(૧) વાંચના-ચાનના આક આના સહિત મુદ પાસે વંચના ભેટી (૨) પુષ્પા-પુષ્પાસા નેચેરે કિતના કાલે પુરુષ પ્રમ્મ હરી તત્ત્વની શુદ્ધિ કરી, (૩) પદ્મિકમ્બા-વારવાર સભારી જુ (૪) કર્મકથા-જેવા ભાવ અસ્થિતે પ્રધેવા ને તેવા જ ભાવ બી નો કહેવા.

ધર્મકથા કરવાની ચાર રીત છે-(૧) આસજી-મોતામાં ધર્મની લાપ પડે અને ન્યાય દ્રષ્ટિથી મલ કિરે જેમ કહેકુ-દેવના અવધર્મ તમદિય, અપાન, કામ દિસા વચેરે દાવનો કર્મકથા અભાવ નહેરે કર્ત્વો અને તેમના અનાત અનુદય નહેરે કર્ત્વો આત્મતાની અનાત સહિત નહેરે કર્ત્વો કહે કર્મકથા ઉપમ પ્રમ્મની આ પરમાત્મ સ્વરૂપ પામી રહે છે જેમ નહેરે કર્ત્વો મુખના અવધર્મ નિરરભ, નિપ્પરિમદ, મહાત્મોનુ પાધન, નિર્મિત્ત વચેરે પ્રમદ કર્ત્વો ધર્મના અવધર્મ તત્ત્વોમાં પરસ્પર અવિરોધીયુ દેખીતા વિશેષનુ સ્વાદાદયી સમવગધુ ઉત્તમભાવના, અદિસા-સજ્જન-તપ્તુ મહત્વ વચેરે જાતાવુ સાધુના કા ન પાળી સભાર માટે આવકના કા અપાત્ત્વો આવી રીતે ધર્મની કૃદ્ધયમા સ્થાપના કર્ત્વી.

(૨) કિષ્કિન્ધી-લેખિત સુત્રોના ફકરા થી તેના શુદ્ધ કર્મ હરી જાતવા કે જેવી જેવી હેતુક્રમીયો હુ હરી, સુત્ર માર્ગમાં આસી યકાત્ લેખિત સુત્રોના પરસ્પર વિરોધી વાક્યો કોધી તેમની સમ્મ પલ્લા, મિષ્ઠાપુત્રની ત્યાગ વરાજની વાતોમાં અસમ્મધીયુ કોધીને લેખ સમ્મી ઉપમ કોધીના ત્યાગ વેરાજની વાતો પ્રમદ કર્ત્વી, પાપ અને મિષ્ઠાત્ત્વનું અવધર્મ તથા ફળ જાતવુ આવી રીતે મિષ્ઠાત્ત્વમાથી મુક્ત કરવાની કથા કર્ત્વી.

(૩) સવેક્કી-સસારી પદ્ધતિનુ અનિરિપ્તુ સુસાસુ કુખ, જન્મ, જ્વા, મરુતુ આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, નરક, નિરોધ, તિર્મજુ કુખ, સજાનુ સ્વાધીયુ પ્રમદ કર્ત્વી, મોક્ષનુ અનાત સુખ આપવું એકો સસારનો વેગ તુરે અને મોક્ષની શુભલ ધાતુ,

(૪) નિર્વજ્જી-અમુક કમનુ અમુક ફળ પરમતમાં મોક્ષવુ પડે છે અને કેટલ વખતે આ ભવમાં જુ મોક્ષવુ પડે, કામગોત્ર અસ્તીમય છે અને તેમાં બધુ સુખ નથી સુખ આત્મમાથી મલ છે જુ મોક્ષ મિષ્ઠાત્ત્વને લાગે કામગોત્રમાં આરોપુ કર્ત્વો આવે છે મુખ કર્મ જુ માહ વિચારથી અમુક થી ના છે માટે સસાર એકાંત્યાત્વા સાચક છે એવી રીતે ત્યાગ ભાવ ઉત્પન્ન કરેલો.

ધર્મ પ્ધાનની ચાર અનુધિક્ષા-(૧) એકવ્યાધુ પેદા-એકવ્યાધુનો વિચાર-જન એકમો આવેો અને એકમો નમે માટે બીજા માટે પાપ કરુ નકલુ છે કાલુ કે તેનુ ફળ

પોતાને એકલાને જ ભોગવવાનું છે અને કોઈ સાથે આવી મદદ કરવાનું નથી. વળી જીવને પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, શુદ્ધ પરિણતિ શક્તિ સાથે જ એકત્વપણું (તદુપપણું) છે, માટે પોતાના ગુણોની શુદ્ધિ કરવી એ જ શ્રેય છે (૨) અણિયાણું પેહા—અનિત્યપણાનો વિચાર—શરીર, યુવાની ધન, સગા, ઘરઆંગ, ભોગો વગેરે સર્વ અનિત્ય છે, નાશ પામતા વાગ નથી લાગતી, માટે તેના ઉપર મમત્વ કુસ્થાને છે, પોતાનો આત્મા તથા જૈન ધર્મ નિત્ય છે, માટે આત્માને ધર્મમા જોડવો તે જ કામનું છે

(૩) અશરણાણું પેહા—અશરણપણાનો વિચાર—ઉપરોક્ત અનિત્ય પદાર્થો કર્મ વિપાકના દુઃખમાથી બચાવવા સમર્થ નથી, માટે તેમની સહાય નકામી છે, કંઈ જૈન ધર્મ તથા પોતાનો પુરુષાર્થ શગળ આપી શકે તેમ છે, માટે શક્તિઓનો ઉપયોગ ધર્મમા જ કરવો બાજબી છે

(૪) સસારાણું પેહા—સસાર મહા વિચિત્ર છે ભવની પરપગમા બાપ દીકરો યાય છે અને સ્ત્રી, માતા યાય છે, મિત્ર શત્રુ યાય છે, શત્રુ મિત્ર થાય છે, સારા પુદ્ગળ ખરાબ થાય છે, માઠાના સાગ થાય છે વળી સસારની ચારે ગતિયા દુઃખ છે, ઉદારિક શરીરો તથા નારકીના શરીરો અશુભ છે, સર્વ ભોગો, રોગનું મૂળ છે, આવી રીતે સર્વ સસાર દુઃખમય—અસાગ છે, માટે તેનો પાર પામવા ધર્મની આરાધના કર્યા વગર છુટકો જ નથી

નોંધ —આઠ ધર્મ ભાવના, મૈત્રી આદિ ચાર સમકિત ભાવના, ચારિત્રના સર્વ ગુણોનો સમહ, વગેરેનો વિચાર અને સર્વ મુત્રોનો પરમાર્થિક સાગનો વિચાર તે સર્વ ધર્મ ધ્યાન છે, અહિં કંઈ મક્ષેપમા બતાવેલ છે

શુકલ ધ્યાન

શુકલ = નિર્મળ, નિર્મળ ગુણો અને નિર્મળ આત્માનું ધ્યાન તે શુકલ ધ્યાન. તે ધ્યાનમા મન પણ નિર્મળ છે નિર્મળ મન યોગ = નિર્મળ ચિત્ત = સકલ્પ વિકલ્પની ક્રિયા ગહિત ક્રિયારહિત, ઈન્દ્રિયાતીત, ધારણાથી રહિત, સ્વરૂપ સન્નિપ્ત, કપાય રહિત, આત્મામા ગત ચિત્ત શુકલ ધ્યાનના અધિકારી—ચિત્ત ચિત્ત, હિતમ સધયણ, શરીરના કટકા યાય તો પણ વિકાગ ન થાય, જીતેન્દ્રિય, સમભાવ, મહા વૈગમ્યવાળા આત્મા હોય છે

શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદ

૧. પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર

પૃથક્ત્વ = જુદાપણું (એક દ્રવ્યમા ગહેલા પર્યાયોનું જુદાપણું) ભિન્નતા = વિચારમા ભેદ, જુદા જુદા વિચારોવાળી, એક વિચાર સપૂર્ણ ચિત્તગતાને ન પામે, એટલે વિચાર તૂટી પણ બાય. અહિં ભેદ જ્ઞાનનો વિષય છે. શબ્દ, અર્થ, દ્રવ્ય ગુણ, પર્યાય, યોગ, વિચાર વગેરેની ભિન્નતા હોય છે, ભેદ દ્રષ્ટિથી ચિત્તન હોય છે

વિતર્ક = મુક્તિજ્ઞાન અનુસાર વિચાર

સુખવિચાર—સખ્ધ અર્થ યોગની સકાન્તિ (પરિવર્તન) સહિત વિચાર એક પદાર્થનો વિચાર કરીને પછી બીજા પદાર્થનો વિચાર, એક સખ્ધનો વિચાર કરીને બીજા સખ્ધનો વિચાર, એક યોગમાંથી એક યોગ થાશે વખત સિદ્ધર કી પછી બીજા યોગમાં નવજ વળી સખ્ધમાંથી અર્થમાં અને અર્થમાંથી સખ્ધમાં નવ, આમ પરિવર્તન થયા કરે

એટલે આ ધ્યાનમાં, સખ્ધ, અર્થ (પદાર્થ) અને યોગના પરિવર્તન સહિત કર્શન એ, શુદ્ધો અને પયશિની, મુક્તિજ્ઞાન અનુસાર, ચિન્તા આધાર છે. હર્ષન-છવ દ્રવ્ય તેનો એક જુલુ ચારિત્ર તેના પયશિ-શુભ, નામતા, સરળતા, સતોષ, તેની ચિન્તા કરી રીતે કે કર્શના કાર્ય બુદ્ધ છે. જેમ કે કુમારી કોષ નિષ્કળ થાય છે નામતાથી માન, સરળતાથી માયા અને સતોષથી લોક નિષ્કળ થાય છે.

એવી રીતે શુદ્ધોની ચિન્તા જ્ઞાન બ્રહ્મવત્ કાર્ય કરે, હર્ષન ક્રમવાત્ કાર્ય કરે, મહા નિષ્કલ્પ જતાવે, ચારિત્ર સમભાવ અને શુદ્ધોની રિષ્ટતા મેળવવાતું કાર્ય કરે. આમ પ્રદેશની ચિન્તા ને એક પ્રદેશ છે તે બીજાથી ચિન્તા છે ત્યારે જ સખ્યામાં મુકાય ચિન્તાવાત્ સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, બાવ, ઉપાદ, બધ પ્રોબ, કુર્તવ, અકુર્તવ વગરે પયશિનું નવ નિષ્કલ્પ પ્રમાણ વગેરેથી વિચારી શકાય છે. મુક્તિજ્ઞાન ૮ ૯ અને ૧ અહિ સમજે છે ઉપરામ મેલ્લીમાં મુ. ૧૧ નુંથી પ્રદેશ પાયો કોષ છે.

૨ એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર

એકત્વ = દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, બાવ, મુક્તતા, આધાર, તદ્ગુણવત્ વગેરે આધાર વિચારી શકાય એક દ્રવ્ય આથી જોયા પયશિનું એકત્વ જેમકે છવના કુમા, સરળતા વગેરે શુદ્ધો છવને આધાર છે અને છવ સાથે તદ્ગુણવત્ છે તારે એકત્વ, અમુક એક છવના બળન પર્યાય જેમકે મનુષ્ય, કે, તિર્થંક, નાહી મનુષ્ય મરી દેવ થાય, દેવ મરી તિર્થંક થાય, તિર્થંક મરી નાહી થાય, તેમાં મૂળ એ દ્રવ્ય-એક છવ તત્વ, તે બધામાં તે અને તે જ છે અને બીજુ ક્રમજ સકષી તે સરીર કપે તે પ્રજ્ઞા અછવ તત્વ, પ્રજ્ઞા પ્રજ્ઞાના એકત્વ કહે છવ અને પ્રજ્ઞા બને દ્રવ્ય છે તારે દ્રવ્યવતી અપેક્ષાએ એકત્વ.

બીજી રીતે-એક પરમણુના અનાત જગત્ પ્રકારે હકત એક ૮ કર્શનુ ખ્યાત થાય અમર્યા અકનાના એક ૮ પ્રદેશમાં કે એકજ નુલમાં કે એક પયશિનાં એકજ યોગથી સમ ખનું તે એકત્વ.

ઉપરામ અને વચ બને બુદ્ધ પર્યાય છે પણ પર્યાયવતી અપેક્ષાએ એકત્વ છે.

યોગ ખનું એક જ કાય છે હકત જ્ઞાનનેજ ઉપરીય કોષ છે.

વિતર્ક = ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર ચતુર્થ જ્ઞાન સ્તુતિ

અપ્રવિચાર-યોગ કે શબ્દ કે અર્થમાં પરિવર્તન નથી. અહિં સમાધિ આવે છે તદ્ અર્થ એવ નિર્ભાસિ = સમાધિ, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે ધ્યેયાકાર વૃત્તિનો પ્રવાહ અવિચિત્ત ગુણ છે તેની છેવટની સ્થિતિમાં મોહનીયકર્મ સર્વથા નાશ પામે છે અને પછી ત્રણ ધનધાતિ કર્મ નાશ પામે છે ગુણધ્યાન આગામી એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર હોય છે

અને કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે ૧૩ મા ગુણધ્યાનમાં જાય છે ત્યાં ધ્યાનાત્મક દ્વારા ગહે છે, એટલે ધ્યાન ધરવામાં નવી આવતુ, પણ ૭ માસ કે અતઃમુહુર્ત આકી ગહે તે વખતે નામ, વેદનીય, ગાત્ર કર્મ, આયુષ્ય કર્મથી વધારે હોય તો કેવળ સમુદ્ધ વાતથી કર્મ નિર્જરી જાય છે અને ચારે કર્મ સર્ગી સ્થિતિવાળા આપોઆપ થાય છે

તેમાં ગુણસ્થાનની છેવટમાં શૈલેશી કચ્છ શરૂ થાય છે તેથી યોગો ૩ ધાય છે પ્રથમ બાહ્ય વચન અને મન યોગનો ક્ષય કરે, પછી બાહ્ય કાય યોગ ૩ ધે, પછી સૂક્ષ્મ વચન અને સૂક્ષ્મ મન યોગ ૩ ધે ત્યાં સૂક્ષ્મ કાય યોગમાં હોય અને શ્વાસોશ્વાસ જેવી સૂક્ષ્મ ક્રીયા ગહે છે તે વખતે શુકલ ધ્યાનનો ત્રીજો પાયો સૂક્ષ્મ ક્રિયા અપડવાઈ કહેવાય આ ધ્યાન ભાવમનનો વિષય નથી પણ અચિત્ત આત્મીય પ્રગટ થવાથી અને આત્મ અનુભવમાં અત્યંત લીન થવાથી કર્મક્ષય થાય છે કર્મક્ષયના હેતુથી તેને ધ્યાન કહેવામાં આવ્યું છે

પછી સૂક્ષ્મ કાય યોગ ૩ ધાય કે તરત જ અયોગી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય અને તેની સ્થિતિ પાય લઘુ અક્ષર-અ ઇ ઈ ઊ-ઉચ્ચાર કાળ નેટલી છે અહિં સંપૂર્ણ શૈલેશી અવસ્થા છે તેમાં આત્મ પ્રેક્ષોનો ધન અને શુકલ ધ્યાનનો ચોથો પાયો સમુચિત્ત ક્રિયા પ્રવર્તે. (તેના દ્વિચરમ સમય સુધીમાં અનુદય પ્રકૃતિ તિમ્બુક સક્રમણથી ક્ષય થાય અને દ્વિચરમ સમયમાં ૫૫ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય) અને ચરમ સમયે બાકી રહેલ ૧૧ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થાય અને તીર્થંગ ને તીર્થ કર નામ કર્મ મળી ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થાય કે તેજ વખતે એક સમયમાં શુદ્ધ પગમાત્રા સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં પહોંચે અને ત્યાં કાયમને માટે સ્થિત થાય આપણા સર્વનો આ જ ધ્યેય છે

શુકલ ધ્યાનના

ચાર લક્ષણ

૧. વિવેક—અ પરનો ભેદ, જ્વનો અનુભવ, અને પરભાવનો ત્યાગ આત્માની ગિદ્ધિ જ્ઞાનાદિ ગુણો છે, શરીર પુદ્ગલનું છે તે આત્મ દ્રવ્યથી ભિન્ન છે, પુદ્ગલો વિખરાઈ જાય કે બીજી રીતે પરિણમે એટલે આ શરીર આપોઆપ નાશ થવાનું જ. તેના ઉપર મોહ વ્યર્થ છે અહિં શરીરથી આત્માની ભિન્નતાનો અનુભવ થાય છે, એટલે શરીરના દુકડા થઈ જાય તો પણ જ્ઞાન ઉપયોગ ચાલુ ગહે છે

૨. વ્યુત્સર્ગ—ઉપર મુગ્ધ વિચાર કરીને દ્રવ્યથી સચા ચેત્તરી અને શોદ્ધાત્મ, જ્ઞાન પાણી, અને સરીતો અને જ્ઞાનથી દ્રવ્ય, સસાર અને કર્મનો ત્યાગ કરવાનાં આવે છે.

૩. આવરો (અવરોધ)—અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ નિવૃત્તિનું ઉપસાગ આપે તે પત્ર ગિષ્ઠ અને સત્પાન, ગાન ઉપરોત્તર કુલ સમભાવનાં, સમ્યા ન્યાયાં લીન મ્હ છે અદ્વિ બ્રહ્મનો અભાવ છે.

૪. અસમોદ્યો—લેવાની શાલ્યમાં જન મોહ પામતા નથી. જ્ઞાતી વિદિ જન તુલ્ય થાય છે. કોઈએ પુણ્યમાં પર્વાં ઉપર મોહ થતો નથી.

શુદ્ધિ ધ્યાનના

ચાર આસિબન

૧. ક્ષમા—અપમાન કે વધથી પત્ર ક્ષમા ન પામે, કુખ દેવાને પોતાના સરખે આત્મા સમજે અને કર્મ અપાવનાર તરીકે ઉપકારી માનીને શાંત આવમાં મ્હ.

૨. નિર્લોભતા—પોતાના આદર્શમાં જ સતોલ ગમે છે. આત્મા સિવાય કોઈ વસ્તુની પ્રત્યક્ષ જાણ નથી.

૩. સમીક્ષતા—ઉપસર્ગ આપનારનો દોષ ન જુએ નિષ્પાસકભાવે વિચારે કે કુખ પડે એટલે સમજાવુ કે માત્ર જ કહેવુ કર્મ જોતવાનુ જાણી કવુ અને કર્મનુ દેવ જાણી જવુ કાવ્યાથી જ્ઞાનમાં મ્હ.

૪. મૃદુતા—કોમળભાવ, પશ્ચિમ ઉપસર્ગ જ્ઞાતુ કોમળતાથી કિત ચિત્તવે.

શુદ્ધિ ધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા

૧. ઉદાહરણપ્રેક્ષા—ઉદાહરણ સત્તા—અધ્યાત્મ ભવ, મૈયુન, પશ્ચિમ એ ચાર અનુપ્રેક્ષા સર્વ આત્મ (ગિષ્ઠાત્મ, અત્મ, પ્રમાદ, દ્રવ્ય, અનુકૂળ ચેત્ત) નુ મૂળ છે. મારે સર્વ અનુપ્રેક્ષા અને આત્મનો ત્યાગ કરવો.

૨. અનુકૂળપ્રેક્ષા—સર્વ અનુકૂળ છે જન્મ, મરણ, નરક, રાગ, આદિ, ઉપાદિ, અમાત્ર, વિષેય વગેરેથી ભરપૂર છે ચારે બાજુમાં કુખ છે તેમાં નરક નિષેધનુ કુખ અનુકૂળ ન છે સસારના સમયો જન અનુકૂળ છે. માતા બીજા જાતમાં સ્ત્રી જાય, સ્ત્રી પશુ જાય, મિત્ર દુરમત જાય, દુરમત મિત્ર જાય, જ્ઞાતુ અનુકૂળ કુમળુ કર્મો કરે છે. ગરીબ પત્ર હાથ, મીઠું, ફળો મળી, મળ, મ્હ, વગેરે અનુકૂળથી ભરપૂર છે. આ સસારમાં કંઈ સુખ નથી, મારે તેમથી હૃદયના માર્ગમાંથી ચક્ષિત ન જવુ.

૩. અનંત વર્તિયાણું પેહા—સસારમા અનંત પરિવર્તન બ્રમણ ક્યું, સર્વ પુદ્ગલોને ઔદાગિક શરીર, વૈક્રિય શરીર, તેજસ શરીર, કાર્મણ શરીર, શ્વામોદાસ, ભાષા અને મનપણે પરિણામી અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન કર્યો, અનંત ભોગ ભોગબ્યા, તેથી ધરાણો નહિ, અનંતાનંત દુષ્પ ભોગબ્યુ તે ભુલી ગયો અને આ વખતે જો મોક્ષ માર્ગમાથી ચૂક્યો તો એની એ જ ગતિ થવાની. મારે અહો અજર અમર અગ્રી આત્મા ! તારા શુભ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવમાં જ સીન મહે

૪ વિપરિણામભાનુપેહા—દરેક વસ્તુ સમયે સમયે જુદા જુદા પરિણામોને પામે છે સાજો મુતા તે સવારે ઉઠ્યા નહિ, સવારે ઉઠ્યા તે સાજો સુતા નહિ, એક ક્ષણ ભરમા શરીરમા રોગ પ્રકટી ઉઠે છે (સનતકુમાર ચક્રવર્તીની જેમ) પુદ્ગલોના ગુણ પ્રમાણે તેઓ મળે છે અને વિખંડાય છે પુદ્ગલોના કેન્દ્રા પ્રમાણે, હે આત્મા ! તેમા રાગદ્વેષ કરી બંધનમા જોડાઇશ નહિ, નહિતર કયાયના કયાય પુદ્ગલો ઘસડી જશે પુદ્ગલો પોતાના સ્વભાવમા મહે છે તો હે આત્મા ! તુ પણ તારા શુદ્ધ અથવા સ્વભાવિક સ્વરૂપ તે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-સમદષ્ટિમા જ મિચર થા અહિ ધ્યાનનો વિષય પુરો થાય છે

છઠો અભ્યંતર તપ

વ્યુત્સર્ગ = ત્યાગ તે દ્રવ્યથી શરીર, સપ્રદાય, ઉપાધિ અને ભાત પાણીનો ત્યાગ અને ભાવથી ૧૬ કષાય, નવ નોકષાય, ચાર ગતિ ૩૫ સસાર અને આઠ કર્મનો ત્યાગ

સાત નયપૂર્વક નિર્જરા તત્ત્વ

૧. નિગમ નય જાડી બુદ્ધિ અને અશથી જુએ, તે ફક્ત બાહ્ય દેખાવને જુએ, વળી બાહ્ય તપ (અકામ નિર્જરા) ને પણ નિર્જગ ગણે કોઇ માણસ ભર તડકામા ચાગે કોગ અગ્નિ અળગાવી તપ કરે તેને પણ તપસ્વી કહે, પણ તે ન જાણે કે અહિ કેટલો આસ્રવ છે ! કેટલી અજ્ઞાનતા છે ! અશમાત્ર વગર સમજ્યે તપ કરે તેને પણ નિર્જગ કહે સુનિગમ નયવાળો સર્વજ પીતગગ કથીત છ બાહ્ય તપ જાણીને તેને નિર્જગ તત્ત્વ કહે પણ ખીજી નયોના અભિપ્રાયને માન્ય ગણે

૨ સત્રહ નયવાળો—નિર્જગતા સર્વ મેદને તથા કુનાગને એક નિર્જગ તત્ત્વમા ગણે કર્મ પુદ્ગલોનો આત્મ પ્રજ્ઞોથી અભાવ તે પણ સત્રહ નયના વિષયમા જાય

૩ વ્યવહાર નયવાળો જાગ બેઠે તપગ્યા કરે, તેને ભાવની અપેક્ષા હોય ક ન હોય

૪. રૂઝુમુત્ર નયવાળો ભર તડકામા બાહ્ય વિધિથી ધ્યાન ધરતો દેખાય, પણ અદ્યની કયાય ભાવ સેવે તો તેને ચકાવ (કષાયાત્મા) કહે વર્તમાનકાળમા વર્મધ્યાન તે નિર્જગ

૫. શબ્દ નયવાળો તપ્તા બેંદીમાં જે ક્ષયોપશ્ચમ કે ઉપશ્ચમ સાન હોય તેને નિર્જસ કહે.

૬. સમલિપ્ત નયવાળો ક્ષયક ક્રેણીવાળાને નિર્જસ તત્ત્વમાં કહે.

૭. એવ છુત નયવાળો ૧૪મા ગુણસ્થાન વાળો કે જેની ઉવટની નિર્જસ છે તેને નિર્જસ તત્ત્વ કહે. સાતે નયોની વાત વિવેક અને અપેક્ષાપૂર્વક પ્રશ્ન કરવામાં આવે એ તે સમ્યક્ દર્શન છે.

આર નિર્ણયામ્
નિર્જસ તત્ત્વ

૧ નામ નિર્જસ—નિર્જસ એ તત્ત્વની સગા કે “ નિર્જસ તત્ત્વ”

૨ સ્થાપત્ય નિર્જસ—તપ્તા ખ્યાનમાં હોય ત્યારે પેતાના આક્રમ પ્રેરણાથી ક્રોધોના અસથી કર્મફલનો અભાવ થતો હોય એવી માનસિક સ્થિતિ કરે. જેમકે માયુ દુ ખે છે ત્યારે ત્યાં દુ ખે છે ત્યાં આત્મ પ્રેરણામાં કર્મની ઉદય અવસ્થાની કમ્પાની કરી, મનમાં ચિત્તવે કે આ ક્રોધોના અભાવ થતો કેમ્પાય છે. નામ નય સ્થાપના નિર્ણયનું બીજું વર્ણન ઉપરોચી નક્ષિ દોવાથી અદ્ધિ લખ્યું છે.

૩ દ્રવ્ય નિર્જસ—(૧) આગમથી દ્રવ્ય નિર્જસ—આગમપૂર્વક તપ્તુ સેવન અને નિર્જાનો અભાસ થયું તે સર્વ મુખ્ય ઉપરોચે, તે મોક્ષ માટે નથી (૨) નોઆગમથી દ્રવ્ય નિર્જસ—તેના અર્થ બે—(૧) ભાષ્ય સરિર=અણુક માણસ ભવિષ્યમાં નિર્જસ તત્ત્વમાં સ્થેષિ તે માણસ (૨) ય સરિર=નિર્જસ તત્ત્વમાં મળિ જેણે કાળ કર્યો તેનું આ સરિર છે. (૩) તથ અતિક્રિત નોઆગમ દ્રવ્ય નિર્જસ તેના અર્થ બે—(૧) બૌદ્ધિક—પ્રત્યક્ષથી દુઃખ સહન, કર્મ વિચારના દુ ખનું સહન કરતુ તે (૨) યોગેશ્વર—તપ કરીને નિષ્કલ્પ અધિ તે (૩) કુપ્રાવચન—અગ્રા જ્ઞા, દ્વિ સાપૂર્વક નિષ્પાત્તવનો તપ કર્યો તે જેમકે પમાચિત્તપ, ઝરડે રીચાલને નીચે અગ્નિ સહન કરે વગરે અજ્ઞાન કટ આ દ્રવ્ય નિર્જસ મોક્ષ માટે નથી.

૪ આય નિર્ણય નિર્જસ—તેના બે બે—(૧) આગમથી આવ નિર્જસ—ગુણગુણાર મનહિત સદિત મોક્ષના દેવથી ઉપરોચપૂર્વક આક્રમમાવે તપ કર્યો તે, તેમજ સમભાવથી માન ઉપરોચ સમિત, પશ્ચિદ, ઉત્તર અનુ સહન કરતુ (૨) નોઆગમથી આવ નિર્જસ—સામ નિર્જસ ક્રમાગ કવ.

આક્રમમાવે તપ = તપના બેંદને આક્રમાના ચુક સ્વરૂપ સાથે કલ્પાયતુ જેમકે અણુકલ્પ કરતી વખતે આક્રમાનુ અણુદ્વારી સ્વરૂપ બાવતુ તે ગતિસંકેષ તપ કરતી વખતે મનને આક્રમામાં મેડતુ એટલે ગતિને આક્રમામાં સમાવી દેવી.

અસ પરિચિત્ત કરતી વખતે આત્માના શાત રસનો અનુભવ કરવો ધ્યાન કરતી વખતે દરેક શબ્દ કે અર્થના ભાવ પ્રમાણે આત્મ પરિણતિ કરવી આવી રીતે ખાત્ર મેદોમાં સમજી લેવું ભાવ નિર્જરા તે મોક્ષનો હેતુ છે

નિર્જરા તત્ત્વના ૪ પ્રમાણ

૧. આગમ પ્રમાણ નિર્જરા—સૂત્રાનુસાર વિધિપૂર્વક મોક્ષના હેતુથી જ્ઞાન ઉપયોગ સહિત સમતા ભાવથી આત્મભાવે ખાત્ર પ્રકાગ્નો તપ કરવો

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ—જે તપ કરતા સમતા અને શાંતિ ઉપજે તો સમજવું કે સદામ નિર્જરા થઈ, કારણ કે તપથી નિર્જરા થાય અને કર્મ પાતળા પડે તેવી સુખ થાય જ

૩. ઉપમા પ્રમાણ—જેમ કોઈ માણસ ગુલ્હો કરે, પકડાય અમુક મુક્તની કેદ મોગવી છુટો થાય અને કેદની મુક્તમા કોઈ ખાસ વખાણવા જેવું રાજનીતિને સહાયક કાર્ય કરે તો વચમાંથી છુટી જાય તેમ કરેલું પાપ કર્મ ઉદયના આવે ત્યાં મોગવવું પડે અને વચમાં સકામ નિર્જરા કરે તો થોડા કાળમાં તે કર્મ મોગવાઈ જાય અને તે કર્મમાંથી છૂટી છુટી થાય

૪. અનુમાન પ્રમાણ—સમગ્રિત સહિત શ્રાવક કે સાધુ જે તૃપ્તારહિત અને શાંત છે અને જેવું શરીર તપથી નિર્જળ દેખાય છે, છતાં આત્મબળથી ધર્મકાર્ય કરે છે તેને જોઈ એવું અનુમાન થાય કે તે નિર્જરા તત્ત્વમાં છે

વ્યવહાર નિર્જરા—ખાત્ર મેદો તપનું પાલન,

નિશ્ચય નિર્જરા—ધર્મધ્યાન, શુકલ ધ્યાન, ક્ષપક ક્રેણી કે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમાં ગમણતા કે જે ક્ષાયક ભાવમાં દોરી જાય છે

દ્રવ્ય નિર્જરા—(૧) આત્મ પ્રતિજ્ઞામાંથી કર્મ સમુદ્ધોત્તો અશયી અભાવ થવો તે (૨) બાહ્યતપ

ભાવ નિર્જરા—(૧) સયોપશમભાવ, ઉપશમ, ભાવ, અપેક્ષાપૂર્વક ક્ષાયકભાવ જેમકે ૪ થે ગુણુચ્ચાને ક્ષાયક સમગ્રિત (૨) અભ્યંતર તપ (૩) તપના મેદોની આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે ચરખામણી કરતા આત્મભાવમાં લીનતા ભાવ નિર્જરામાં પુદ્ગળીક સુખ પર અચ્ચી અને આત્મિક સુખમાં લીનતા થાય છે.

સામાન્ય નિર્જરા—સમુચ્ચય, સામાન્ય નિર્જરા

વિશેષ નિર્જરા—મોક્ષના હેતુથી નિર્જરા, ખાસ કરીને ક્ષપક ક્રેણી

દ્રવ્યથી નિર્જરા—આત્મ દ્રવ્યમાંથી પુદ્ગળ દ્રવ્યોત્તો કર્મકર્ષે અશયી અભાવ

દ્વેષથી નિર્જરા—આત્મ પ્રેક્ષણી આત્માના દ્વેષભાષી હોયેના અસથી અભાવ.

કાળથી નિર્જરા—સમયે સમયે દરેક આત્મ પ્રેક્ષકથી અતત બનત કર્મ પુનઃગતો અભાવ.

ભાવથી નિર્જરા—આત્માની વર્ણમાન વિશુદ્ધિ, આત્મિક સુખમાં લીનતા.

સ્વાદ્વૃક્ષથી નિર્જરા તત્ત્વ

૧ સ્વાદ્વૃક્ષ અસ્તિ ચ, એવ નિર્જરા—અપેક્ષા સહિત સર્વ જ્યને નિર્જરા થાય છે તે ક્ષત્ર અપેક્ષા તો કે સસારી જ્યને નિર્જરા થાય છે અને તેમાં પણ મિથ્યાત્વી જ્યને અકામ નિર્જરા થાય છે અને સમજિતી જ્યને સકામ નિર્જરા (મોક્ષના હેતુથી) થાય છે. વળી નિર્જરા ઉપર જણાવેલ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવની અપેક્ષાએ એટલે સ્વતંત્રની અપેક્ષાએ (હોયેના અસથી આત્મ પ્રેક્ષણીનો અભાવ તે નિર્જરા છે.

વળી નિર્જરાથી પાત્ર પ્રમાણુ લાભ થાય છે. વિપાક નિર્જરાથી કર્મ ન અપાત્ર હોય તે જ્યને કર્મોના જન્મથી વખાળ કરે, એટલે ક્ષત્ર સુખ થઈ શકે ન નહિ. સર્વજ્ઞ ક્ષિતિ શુદ્ધ દ્રવ્ય કસ્ટીના જોડથી અકામ નિર્જરા જતી વેળ ન અભાવે પચાપચિત્તિ કરવું (અતો કોણ કોઈની હક) સુધી લાવી શકે છે તેના ઉપયોગ કરી, કાલક જતી જ્ય આચળ વધે છે તે સમજિત પામે છે. સકામ નિર્જરા સમજિત સહિત હોયેના મોક્ષ માર્ગ છે તેજ વાચ્યવિક નિર્જરા સમજતી.

૨. સ્વાદ્વૃક્ષ નાસ્તિ ચ એવ નિર્જરા —સિદ્ધ પરમાત્માઓને નિર્જન તત્ત્વની જગ નહિ હોવાથી તેમને નિર્જરા નથી. વળી અન્ય તત્ત્વની અપેક્ષાએ નિર્જા તત્ત્વ નથી. વળી મિથ્યાત્વીને સકામ નિર્જરા સમજતી.

૩. સ્વાદ્વૃક્ષ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ નિર્જરા —મિથ્યાત્વી જ્યને અકામ નિર્જરા છે પણ સકામ નિર્જરા નથી. વળી સ્વતંત્રની અપેક્ષાએ નિર્જન છે પરંતુ વળી અપેક્ષાએ નિર્જરા નથી.

૪. સ્વાદ્વૃક્ષ અવકલમ્ય ચ એવ નિર્જરા —સર્વ જ્યને નિર્જરા છે તે તેનો જિસ્તના પુત્રાસા વગર ત્યામ છા સકામ નહિ. વળી નિર્જરાનું સ્વરૂપ એકી વખતે બોલી સકામ નહિ.

૫. સ્વાદ્વૃક્ષ અસ્તિ ચ અવકલમ્ય ચ એવ નિર્જરા —મિથ્યાત્વીને અકામ નિર્જરા છે પણ તે જ્ય તે આચળ ઉપર ચીને આત્મ વિશ્વાસ કરી સકામ કે નહિ તે જણવશી કરી સકામ નહિ. તેમજ સમજિતને સકામ નિર્જન થાય છે, પણ તે ક્યારે મોક્ષ જ્યને ને જણવશી કરી સકામ નહિ.

૬. સ્વાદ્વૃક્ષ નાસ્તિ ચ અવકલમ્ય ચ એવ નિર્જરા —મિથ્યાત્વીને સકામ નિર્જરા છે નથી, પણ તે અકામ નિર્જરાનો લાભ ક્ષત્ર પણ પ્રવૃત્તિ કરવામાં પેલી અપૂર્વકરણ કરી પ્રયોજે કરી, અનિવૃત્તિ કરવા કરી, સમજિત પામી, અજા પ્રવૃત્ત કરી, પુનઃવર્ત હોય, રીત સમજિતી પ્રવેશ મોક્ષ જ્યને કે નહિ તે જણવશી કરી સકામ નહિ.

૭. સ્વાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકતવ્ય ચ એવ નિર્જરા — જે વખતે ઉપયોગમા સમજિતને લઈને સકામ નિર્જરા છે તે વખતે અકામ નિર્જરા નથી હોતી અને મિથ્યાત્વના ઉદયને લઈને અકામ નિર્જરા હોય તે વખતે સકામ નિર્જરા ન હોય, વળી સમજિતને વિષાક નિર્જરા વખતે જ્ઞાન ઉપયોગ હોઈને સમભાવમા ગ્રહેવાથી નવા કર્મ ન થવાતા હોવાથી તે અપેક્ષાએ વિષાક નિર્જરા પણ સકામ નિર્જરારૂપે પરિણમે છે, તેથી તે અકામ નિર્જરા ન કહેવાય, પરંતુ અમુક અવધાનથી સમજિતી દેખાતો જીવ કે મિથ્યાત્વી દેખાતો જીવ, સકામ નિર્જરામા છે કે અકામ નિર્જરામા છે તે ખાત્રીપૂર્વક જાણ્યથી કહી શકાય નહિ તેનો દાખલો અન્યકો સિદ્ધા, ગહુચ્ય કો સિદ્ધા કે જે સાધુના વેષમા ન હોવા છતાં સમજિત સહિત ભાવ સાધુ છે, એટલે વાસ્તવિક રીતે કર્મને છતનાર જૈન છે અને પ્રસન્નચદ શર્ણપિ એકવાગ ધ્યાનમા દેખાવા છતાં કષાય મેવતા હતા.

તપનો સાગ-શરીરાદિ બાહ્ય ભાવ છોડીને આત્મભાવના અનુભવનો અભ્યાસ

તપના બાર બેદાનું આત્મ ભાવે પરિણમન તથા ધ્યાન

- ૧ હે આત્મા! તુ આશાકારી છો
- ૨ તેના અનુભવનો અભ્યાસ કર
- ૩ તારી સર્વ ઇચ્છા આત્મભાવના અનુભવમાજ સમાવી દે
- ૪ આત્માના શાત રસનો અનુભવ કર
- ૫ તુ આત્મ પ્રદેશોમાજ રમણતા કર અને
- ૬ અતીન્દ્રીય આત્મિક મુખમા લીન થઈ જા
- ૭ તુ પર ચ્વરૂપ છોડીને તારા ચ્વ ચ્વરૂપમા લીન થા
- ૮ તુ ચ્વ ચ્વરૂપની સેવા (ઉન્નતિ-વિકાસકર અને
- ૯ દોષો તથા પુણ્યભાદિ સર્વ ભાવનો ત્યાગ કર

૧૦ અનત જ્ઞાન, અનત દર્શન, અનત આત્મિક મુખ, સર્વ ગુણોમા ત્રિયગ્ના તત્ત્વમા નિશ્ચલપણુ એ તારૂં ચ્વરૂપ છે

૧૧ તેમાં જ તારી અનત શક્તિઓનો ઉપયોગ કર અને તેમા લીન થઈ જા અને

૧૨ સર્વ બાહ્ય ભાવોનો ત્યાગ કર આ ચિત્તવન કરતા કરતા અતર્યક્ષુથી આત્મ પ્રદેશો

એના શ્લેષા અને દરેક વિચારોનો તણૂપ અનુભવ કરવા.

મા મુજબ ૧૦ બેદોનો અતર્કાલ છે અર્થ તપનો વિશ્વ સમાપ્ત ક્યો છે

આઠમું અધ તત્ત્વ

અર્થ—આત્માના પ્રેક્ષા સાથે કર્મ પુરુષોનો બધે થાય, કુષ્ઠ અને પાણીની માફક એવા મળી જાય, એક અને અનિર્ણી માફક એકિમૂળ થાય, એક સ્થાન અવગ્રાહના થાય તે બધે તત્ત્વ

ત્યારે મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ થાય છે ત્યારે આત્મ પ્રેક્ષા મધ્યમમાન થાય છે ત વખતે ૭ આકાશ પ્રેક્ષામાં આત્મ પ્રેક્ષા રહે છે તે ૮ આકાશ પ્રેક્ષામાં ત્રેવી કર્મ મોઝ વર્તવાઓ, કર્મ રૂપે પરિવૃત્તન પામીને સર્વ આત્મ પ્રેક્ષા સાથે જોડાય છે અને સર્વ દોષની વિકાસથી આત્મ પ્રેક્ષા સાથે સ્થગિત તથા સ્થિતિ બધે પડે છે.

મન, વચન અને કાયાના યોગોની તાત્કાલિક પ્રમાણે કર્મ પ્રેક્ષાના સમુદાય (નિર્ણય, રાજ) નો બધે થાય છે. મોઝ પ્રવૃત્તિના સ્વભાવ અનુસાર કર્મ પ્રવૃત્તિ મુખ્યતાથી બધાય છે, અને ક્યાંકની તાત્કાલિક પ્રમાણે કર્મોનો અનુભવ (સ્થ) તથા સ્થિતિ બધાય છે.

જે કાસ્ટો (કિયા)ની આસર થાય છે તેજ કાસ્ટોથી બધે થાય છે તત્કાલ એટલે છે કે આસરથી કર્મ રૂપે સ્થિતિ પુરુષ વર્તવાઓ કર્મ રૂપે પરિવૃત્તિ છે અને બધી તે પુરુષોનો આત્મ પ્રેક્ષા સાથે બધે થાય છે.

હરિત્યવદિ કિયા સિવાયના અભિનના દરેક કાષ્ઠમાં નજ અભવ દેન દોષ છે એટલે કે માયા અને કોઈ અભવ દોષ અને માનના અભવ દોષ છે. આસર તત્ત્વમાં પ્રવૃત્તિ (કિયા, કાવ, મોઝ)ની મુખ્યતા છે અને બધે તત્ત્વમાં ક્યાંકની મુખ્યતા છે. પણ સફળતા કિયામાં મોઝ અને કોઈ ક્યાંક સમુદાય છે અને કોઈના મુખ્ય આનોમાં ક્યાંકની તાત્કાલિક પડતી નાજ છે.

મોઝ અને ક્યાંક નર્મ દોષ ત્યાં મિષ્ટાદત્ત, અન્ન અને પ્રમાદ દોષ કે ન દોષ, પણ નર્મ મિષ્ટાદત્ત, અન્ન અને પ્રમાદ છે ત્યાં મોઝ અને ક્યાંક દોષ ૮ તેથી બધે તત્ત્વના મુખ્ય પાંચ દેવ છે તેમાં આત્માનું વીન (કિયાન, કર્મ જાન, વીન, મુખ્યકાર પાઠમ) મળવાથી બધે તત્ત્વ નિર્ણય છે.

તે પાંચ દેવોને વિસ્તારમાં મુખ્યતાથી બધે તત્ત્વના પાંચ દેવ થાય છે. મિષ્ટાદત્તના પાંચ અન્નના માર, ક્યાંકના પાંચ (૧૬ ક્યાંક અને ૬ નો ક્યાંક) અને મોઝના પાંચ બેદ મળી પાંચ દેવ બધે તત્ત્વના છે અર્થ પ્રમાણના પાંચ બેદ—મદ્દ ક્યાંકમાં, વિષય અન્નમાં, ક્યાંક ક્યાંકમાં, નિદ્રા અને વિકલા અગુણ વચન મોઝમાં, નિદ્રાને અર્થે નિદ્રા અર્થે તે ને અન્ન કોષોઝ અન્નમાં આવી નાજ.

પ્રદેશબંધ

દરેક આત્મ પ્રદેશને અનત કર્મ સ્પર્ધક દરેક સમયે લાગે છે, અને તે આયુષ્ય કર્મ સિવાયના સાતે કર્મના પુદ્ગળો લાગે છે આયુષ્ય કર્મ એક ભવમા ફક્ત એક જ વાર અતર્મુહુર્ત સુધી બંધાય છે એકેક સ્પર્ધક અનત (અભવ્યથી અનત ગુણી અને સિદ્ધને અનતમે લાગે એટલી) કર્મ વર્ગણના બનેલા હોય છે અને એકેક વર્ગણ અનત અનત પરમાણુ પુદ્ગળોના મ્કધ કેપે હોય છે વર્ગણ એટલે સખ્યામા સરખા સગખા પુદ્ગળોનો મ્કધ, જેમકે દિ પ્રદેશી મ્કધ બીજા દિ પ્રદેશી મ્કધની તુલ્ય છે

નોંધ :—જીવની સાથે સખંધ ધગવનારી આઠ પ્રકારની પુદ્ગળ વર્ગણ છે—ઔદારિક, વ્રિક્ષિ, આહારક, તેજસ, ભાષા, શ્વાસોશ્વાસ, મન, કર્મ (કાર્મણુ શરીર માટે) એક જઘન્ય ઔદારિક વર્ગણમા અભવ્યથી અનત ગુણા અને સિદ્ધના અનતમા ભાગ પ્રમાણુ પરમાણુથી એક વધારે એટલા પુદ્ગળો હોય છે

તે આઠમા ઉત્તરોત્તર આગળ આગળની વર્ગણમા અનત પરમાણુ પુદ્ગળો વધારે હોય છે અને જેમ જેમ વધારે પુદ્ગળ તેમ તેમ અવગાહના ક્ષેત્ર સ્વક્ષમ થતુ જાય છે તેનુ કારણ પુદ્ગળોની સ્વક્ષમ પરિણતિ છે, આઠે વર્ગણાનુ ક્ષેત્ર અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ છે, પણ એક એકથી એકેકની અવગાહના નાની (ટુકી થોડી) છે આઠે પ્રકારની વર્ગણના (પોતપોતાના) જઘન્ય અને ઉલ્કૃષ્ટ વર્ગણાની વચ્ચે અનતી વર્ગણાઓ હોય છે અને વ્યક્તિગત દરેક પ્રકારની વર્ગણા પણ અનત અનત, લોકમા ભરી છે જેમ થોડુ કે ઘણી જગ્યા ગેકે અને પારાના ઘણા પુદ્ગળ થોડી જગ્યા રોકે તેમ વર્ગણાઓનુ સમજવુ

આઠ માહેની પહેલી ચાર વર્ગણા આઠ સ્પર્શી હોવાથી ગુરુ લઘુ છે અને છેલ્લી ચાર ચોક્કસી (ચાર સ્પર્શ—શીત, ઉષ્ણ, રૂક્ષ, સ્નિગ્ધ) હોવાથી અગ્રુ લઘુ છે, જેમ રૂપી દાર પીવાથી અમૂર્તજ્ઞાન (શુદ્ધિચેતના)મા વાધો આવે છે તેમ રૂપી કર્મ અરૂપી આત્માને ગુણોમા વાધો પહોચાડે છે મિથ્યાત્વને આહારક શરીર યોગ્ય વર્ગણા કે કર્મ લાગતા નથી

પ્રકૃતિબંધ—મળ આઠ કર્મ પ્રકૃતિ છે

- (૧) જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ જ્ઞાન, ઇન્દ્રિયો અને મનને બાધા પહોચાડે છે
- (૨) દર્શનાવસ્થીય કર્મ નિદ્રાથી કે વગર નિદ્રાએ દર્શનમા વિઘ્ન નાખે છે
- (૩) વેદનીય કર્મ પૌદ્ગળિજ સુખ દુઃખનો અનુભવ આપે છે
- (૪) મોહનીય કર્મ બ્રાતિ (સાસારિક કેર) ઉત્પન્ન કરે છે
- (૫) આયુષ્ય કર્મ ગતિની ચાગ જોડીમા નાખે છે
- (૬) નામ કર્મ જીવદા જીવદા રૂપો આપે છે

(૭) જાન કર્મ ઈચ્છા નીચા ચોત્ર આપે છે.

(૮) જાન ૧૫ કર્મ આદ્યમાની શક્તિઓમાં વિષ પહેંચાડે છે.

કાર્યના સ્વભાવ અનુસાર પ્રકૃતિ બધ

(૧) જ્ઞાનાવસ્થીયકર્મ—જ્ઞાન અને જ્ઞાનીના અવસ્થાદ્ (નિદા) કર્ત્વાથી ઉપકાર ઓળવવાથી, અતરાય પામવાથી, દોષ કર્ત્વાથી, આશાતના કર્ત્વાથી ખોટા વિવાહ કર્ત્વાથી જ્ઞાનાનાવસ્થાથી કર્મ બંધાય તેનું ફળ પાકે ત્યારે ઉદ્ધિયો અને વિજ્ઞાન શક્તિઓની હિંસા પામે, અસતીશ્ચું પામે, જ્ઞાન એવળી શકે નહિ. આ કર્મ પામે જ્ઞાનને દાંકે છે અને તેના ક્ષયોપશમ કર્ત્વામાં બાધા નાખે છે તેમજ ક્ષુ અજ્ઞાનની શક્તિને ખસુ આવરે છે.

(૨) દર્શનાવસ્થીયકર્મ—સમક્ષિત અને સમક્ષિતીની નિદા કરે, દોષ કરે, આશાતના કરે, સમક્ષિત આપનારો ઉપકાર ઓળવે. સમક્ષિત પામતો હોય તેને અતરાય પાડે (વિષ નાખે), સમક્ષિતી સાથે ખોટી તકરાર દલીલ કરે વગેરે એવા પ્રકારના કાર્યથી દર્શનાવસ્થીય કર્મ બાંધે અને તેનું ફળ પાકે ત્યારે પાંચ પ્રકારની નિદા (નિ ૧, નિદા નિદા, પ્રમથા, પ્રમથા પ્રમથા, થીલુકિ) પામ તમા ચક્ષુ અસ્પૃશ્ય, અસ્પૃશ્ય, કેવળ એ ચાર પ્રકારના દર્શન થવા ન દે અચક્ષુદર્શન સર્વ અસારી હોવાને હોય છે ખસુ તેમાં તાન્ત્રમ્થા છે.

(૩) વેદનીયકર્મ—ગ્રણી, શ્વ, છપ્, સત્ત (ચક્ષુ અને સ્પર્શ) સર્વ છપ ઉપર અનુકરણ દ્વારા રાખવાથી, તે સર્વ હોવાને કુપ નહિ આપવાથી, ચોતાને બને ખીજને ભોલ અને કુસ્વા નહિ કરાવવાથી, આંસુ નહિ પડાવવાથી, નહિ ઘીટવાથી પતિયાપના નહિ કરવાથી શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય અને તેથી ઉચ્છુ કરવાથી અશાતાવેદનીય કર્મ બંધાય.

શાતાવેદનીય કર્મનું ફળ—મનને ગમે તવા સખ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, પર્શ મથ, મન-વચન-હાવાનું સુખ ઓગવે તથી ઉચ્છુ ફળ અશાતાવેદનીય કર્મનું સમન્નય.

(૪) મોહનીયકર્મ ક્રોધ, માન, માયા, મોહ, દર્શનમોહ, અસ્તિ મોહનીયની તીવ્રતા મનાજી મોહનીય કર્મ બંધાય તેનું ફળ—સમક્ષિત યોગ્યુ ન થવા દ, મિથ્યાત્વમાં મોહ રાખે, સમક્ષિત અને મિથ્યાત્વને પા ખી શકે નહિ, કયાય કરે મોહકાપ—ચાત્રિ મોહનીયને વસ થાય.

ક પ ય

કયાય એવું—

ક૧ = સસાર + આય = જ્ઞાન અધ્યા

ક૨ = નાશ કર્મ + આય = નાશકર્મ.

કયાયથી સસાર ક્રમજી થાય છે અને આદ્યકર્મોના નાશ થાય છે. તે કયાય ચાર છે—ક્રોધ, માન, માયા, મોહ. તે દોહની તીવ્રતા અનુસાર ચાર ચાર બેદ છે મુખ્યત્વે છે.

૧. અનતાનુબંધી કષાય—આત્માને અનત પ્રકારના બંધનમાં નાખે છે, તેમાં ઉદ્યતી જીવ પાપ કરી પસ્તાય નહિ આત્મદર્શન કે તત્ત્વ શ્રદ્ધા મેળવી ન શકે અને શ્રદ્ધા મેળવેલા હોય તો તેનો નાશ કરે છે, મરીને નગ્નમાં જાય છે આ કષાયનો બંધ પહેલા તથા બીજા ગુણજ્ઞાનમાં જ થાય છે દોષને દોષ ન સમજે અને પાપ કરતા પાછો ન હુકે અને પાપ કરીને ન પસ્તાય, અને લાખા કાળનું વૈગમ્યે તો સમજવું કે અનતાનુબંધીનો ઉદ્ય છે

૨. અપ્રત્યાખ્યાની કષાય—તેના ઉદ્યતી જીવ વ્રત, પર્યાજ્ઞાણ કરી શક નહિ, પાપ કર્યા પછી પસ્તાય પણ પહેલેથી ધ્યાન ન રહે, અને તથા પ્રકારનું કર્મ બાધ્યું હોય તો નિર્ચય ગતિમાં પણ જવું પડે આવા સમગ્રી પણ હોય આ કષાયનો બંધ પહેલા ચાગ ગુણજ્ઞાન મુદ્ધી જ થાય છે

૩. પ્રત્યાખ્યાની કષાય—તેના ઉદ્યતી શ્રાવકપાણુ મેળવી શકાય, પણ સાધુપાણુ (મયમ) પામી શકાય નહિ પાપ કર્યા પહેલાં કદાચ વિચાર કરે, તથા પ્રકારના કર્મ બાધે તો મરીને મનુષ્ય-જીવ પામે આ કષાયનો બંધ પહેલા પાપ ગુણજ્ઞાન મુદ્ધી જ થાય છે

૪. સંનવલન કષાય—તેના ઉદ્યતી જીવ કેવળજ્ઞાન ન પામે, પાપ કર્યા પહેલા જ પાપ ન કરવાનો વિચાર આવે, મરીને દેવલોકમાં જાય આ કષાયનો બંધ નવમાં ગુણજ્ઞાન મુદ્ધી થાય છે

નોંધ :—સમગ્રી જીવે, પૂર્વે અશુભ આયુષ્ય કર્મ ન બાધ્યું હોય તો મરીને વખતે કંકત સંનવલન કષાયનો ઉદ્ય હોય છે અને તિર્યચ અથવા મનુષ્ય મરીને દેવગતિમાં જાય અને નારકી અથવા દેવતા સ્ત્રીને મનુષ્ય થાય, પણ સમકિત પામ્યા પહેલા અશુભ આયુષ્ય કર્મ બાધ્યું હોય અને ક્ષયોપશમ સમકિત હોય તો મરતી વખતે સમકિત નાશ પામે, અન્ય ગતિમાં જઈ મેળવવું હોય તો મળી શકે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં મનુષ્ય કે તિર્યચનું આયુષ્ય કર્મ બાધી પછી ક્ષાયક સમકિત પામે તો તે જીવ મરીને મનુષ્ય અથવા તિર્યચમાં યુગલપાણુ પામે, અને જો નરકનું આયુષ્ય કર્મ બાધી પછી જો ક્ષાયક સમકિત પામે તો મરીને પહેલી નરકે જાય અથવા પહેલી ત્રણ નરક મુદ્ધી જાય એમ જો મેલે છે

નોકષાય—(નો = નથી પણ કારણકે છે + કષાય) તે કષાય નથી પણ તેને ઉપનવનાર છે હાસ્ય (હર્ષ), ગતિ (પુદ્ગળાનન્દ), અગતિ (ખેદ), ભય, શોક, દુઃખ, શ્રીવેદ, પુણ્યવેદ, નપુસકવેદ એ નવ નોકષાય છે

(૫) આયુષ્ય કર્મ—૧ મહા આગલ (હિસા-મન, વચન, કાર્યાતી) ૨ મહા પરિગ્રહ (દ્રવ્ય અથવા ભાવનાતી) ૩ માસાહાર, ૪ પચેન્દ્રિયનો વધ એ ચાગ પ્રકારે નરકનું આયુષ્ય કર્મ બંધાય અને મરીને નગ્નમાં જવું પડે

૭ અસત્ય વચન, કપટ સહિત અસત્ય, ન કળી શકાય એવું કપટ સહિત ગાદ અસત્ય અને ખોટા તોલ માપ એ ચાગ પ્રકારે આયુષ્ય કર્મ બંધાય અને મરીને તિર્યચ થવું પડે

આદ ક્રમ ૬૭ નો બધ થાય. મોહનીય કર્મની સમકિત મોહનીય અને મિત્ર મોહનીય બધગ્યાનના નથી, એટલે ૨૬+૨૨=૨૮ પ્રકૃતિનો બધ નથી, પણ ૨૬ નો બધ છે

(૧) પાંચ જ્ઞાનાવસ્થીય પ્રકૃતિનો બધ ૧૦ મા ગુણગ્યાન સુધી છે અને તેની સત્તાનો નાશ ૧૨ મા ગુણગ્યાનના અંતિમ સમયે થાય છે. આનેકુ કર્મ ન્યા સુધી આત્મપ્રેક્ષની માથે એક અવગાહના રૂપે ગહે ત્યા સુધી તે કર્મની સત્તા સમજની ભોગવાઈને કર્મરૂપે અભાવ થાય ત્યા સુધી સત્તામા રહે સત્તામાથી ક્ષય અહિ સર્વ કેડાણે ક્ષયક શ્રેણીનુ સમજવુ

(૨) દર્શનાવસ્થીયની ૯ પ્રકૃતિમાથી નિદ્રા નિદ્રા, પ્રયત્ના અને વિશુદ્ધિ ત્રીજ ગણાય છે તેનો બધ પહેલા તથા બીજા ગુણગ્યાનમા જ થાય અને ક્ષયક શ્રેણીના આદમા ગુણગ્યાનના પહેલા ભાગના અતમા તેની સત્તાનો નાશ થાય છે. નિદ્રા અને પ્રયત્નાનો બધ આદમા ગુણગ્યાનના પહેલા ભાગ સુધી છે અને ૧૨ મા ગુણગ્યાનના દ્વિતીય સમયમા સત્તામાથી નાશ પામે છે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ, કેવળ એ ચાર દર્શનાવસ્થીય પ્રકૃતિનો બધ ૧૦ મા ગુણગ્યાન સુધી છે અને ૧૨ મા ગુણગ્યાનના ચતુર્થ સમયમા ક્ષય થાય છે

(૩) અશાતાવેદનીય કર્મનો બધ છઠ્ઠા ગુણગ્યાન સુધી છે શાતાવેદનીયનો બધ ૧૩ મા ગુણગ્યાન સુધી છે તે એમાથી એક ૧૪ મા ગુણગ્યાનના દ્વિતીય સમયમા નાશ પામે છે અને બાકી ગ્રહેલી એક અનિમ સમયમા નાશ પામે છે

(૪) મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિમાથી ૨૬ બધસ્યાને છે તેમાથી અનતાનુબધી ક્ષાય (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ)નો બધ પહેલા તથા બીજા ગુણગ્યાનમા જ છે તેનો ક્ષય ક્ષાયક સમકિત મેળવતા પહેલા થાય છે ક્ષાયક સમકિત કયે ગુણગ્યાને મળે તેના જે મત છે એક મત પ્રમાણે આદમેગુણગ્યાને આવે, બીજા મત પ્રમાણે ૪ થી ૮ એટલામાથી ગ્રામ એક ગુણગ્યાને આવે

અપ્રત્યાખ્યાની ક્ષાય ચોકનો બધ ૪ થા ગુણગ્યાન સુધી છે તેનો ક્ષય ૯ મા ગુણગ્યાનના બીજા ભાગની અતમા થાય છે પ્રત્યાખ્યાની ચોકનો બધ ૫ મા ગુણગ્યાન સુધી છે, તે પણ ૯ મા ગુણગ્યાનના ૨ જ ભાગની અતે ક્ષય થાય છે

અન્વલન ક્રોધનો બધ ૯ (૨) સુધી, એટલે ૯ મા ગુણગ્યાનના બીજા ભાગ સુધી છે (આ પ્રમાણે આગળ દુકાણનો અર્થ સમજવો) તેનો ક્ષય ૯ (૭) ના અત સમયમા છે

અન્વલનમાનનો બધ ૯ (૩) સુધી છે, તેનો ક્ષય ૯ (૮) ના અતમા છે અન્વલનમાયાનો બધ ૯ (૧) સુધી છે, ક્ષય ૯ (૯) ના અતમા છે

અન્વલન લોભનો બધ ૯ મા ગુણગ્યાન સુધી છે તેનો ક્ષય ૧૦ મા ગુણગ્યાનના અત સમયમા છે

શોક અને અશ્વિનો બંધ ૧૪ ગુરુસ્થાન ગુપ્ત છે અને હાસ્ય રતિ, દુઃખ અને ક્ષમ એ ૮નો બંધ ૮ માં ગુરુસ્થાન ગુપ્ત છે એ છબે હાસ્ય પટક કહેવાય છે. તે બંધનો ક્રમ ૯ (૫) ના અંતમાં છે.

નપુસક વેદનો બંધ ફક્ત પહેલે ગુરુસ્થાને છે. તે કર્મ ૬ સત્તામંથી ૯ (૩) ની અંતમાં નાચ પામે છે.

સી વેદનો બંધ પહેલાં બે ગુરુસ્થાને જ છે તે કર્મ ૯ (૪) ની અંતમાં નાચ પામે છે.

પુરુષ વેદનો બંધ ૯ (૧) ગુપ્ત છે તે કર્મ ૯ (૬) ની અંતમાં ક્રમ થાય છે.

નિમિષાત્વ મોહનીયનો બંધ ફક્ત ૧ લા ગુરુસ્થાનમાં છે તેનો ક્રમ થાય ત્યાર બાદ ધ્યાયક સમક્ષિત આવે. તે ક્યારે આવે તે ક્ષેત્ર આવી ગયું છે.

નિમિષોદ્ગતિ તથા સમક્ષિત મોહનીયનો બંધ નથી. નિમિષોદ્ગતિ તે નિમિષાત્વના અર્થો સ્ત્રોત અને અર્થો કાળો કર્મ પુરુષ સમજવા અને સમક્ષિત મોહનીય તે નિમિષાત્વના સ્ત્રોત પુરુષ સમજવા તે બંને નાચ પામે કે તરતજ ધ્યાયક સમક્ષિત આવે.

(૫) આયુષ્યકર્મ—ગુરુસ્થાન પહેલાંમાં ચારે રતિના આયુષ્યનો બંધ પડે જુ. બીજામાં નસ્ય રતિ સિવાયની ત્રણ રતિના આયુષ્યનો બંધ પડે જુ. ત્રીજામાં મનુષ્ય અને દેવ રતિના આયુષ્યનો બંધ પડે, જુ. ૫ થી ૭ માં દેવ રતિના આયુષ્યનો બંધ પડે. ચાલીસા ગુરુ સ્થાનોમાં આયુષ્યનો બંધ પડે નથી. જુ. ચોથામાં ફક્ત નારદી અને દેવ, મનુષ્ય રતિના આયુષ્યનો બંધ પડે. એ ગુરુસ્થાને આયુષ્યનો બંધ શરૂ થાય તે વખતે સાતમે ગુરુસ્થાને કેટલું જાય અને ૭ મે ગુરુસ્થાને આયુષ્યનો બંધ પડે ૭ મે ગુરુસ્થાને આયુષ્યનો બંધ શરૂ થાય નહિ.

(૬) નામકર્મ—આની પ્રકૃતિમાંથી નરક રતિ, નરકાનુ—પૂર્વી પહેલી ઐકદિપાદિ ચાર ત્વરિ, ત્યાર નામ, સ્વપ્ન નામ, અવર્ષાત નામ, સાધારણ નામ, કુડ સન્ધાન, આત્મા નામ, કિવદુ સપક્ષ્ય એ ૧૩ પ્રકૃતિ નિમિષાત્વમાં જ બંધાય છે. નિમિષાત્વ (૧ લા ગુરુસ્થાન) માં, આહારક રતિ અને વેદો અગ્રોર્ધાત્ર તથા તીર્થ કર નામ એ ત્રણ પ્રકૃતિ સિવાય ૬૪ નો બંધ પડે છે.

બીજા ગુરુસ્થાનમાં કિવલી ૧૩ તથા આહારક દિક અને જિન કર્મ મળી ૧૬ સિવાય, ૫૧ પ્રકૃતિનો બંધ પડે છે. ત્રિષ ચ રતિ તથા અનુપૂર્વી અમુલ વિદ્યાય રતિ, વચ્ચા ૬ સપક્ષ્ય, દુર્ભાગ્ય, દુસ્વર, અનાદ્ય, વચ્ચા ૬ સન્ધાન એ ૧૪ પ્રકૃતિનો બંધ પહેલાં બે ગુરુસ્થાન ગુપ્ત જ પડે છે.

ત્રીજા ગુરુસ્થાનમાં કિવલી ૧૩ ૩ ૧૮ મળી ૩ સિવાય ૩૭ પ્રકૃતિનો બંધ પડે છે.

ચોથા ગુરુસ્થાનમાં ત્રીજાની ૩૭ અને જિન (તીર્થકર) નામ ક્રમ મળી ૩૮ પ્રકૃતિનો બંધ પડે છે. મનુષ્ય રતિ તથા અનુપૂર્વી ઐકદારિક રતિ તથા અગ્રોર્ધાત્ર અને વચ્ચ ૬ નાચ સપક્ષ્ય એ ૫ પ્રકૃતિનો બંધ ગુરુસ્થાન ૪ ગુપ્ત જ પડે છે.

ગુણગ્રંથાન ૫ તથા ૬ મા ઉપરની ઔદાગિક મનુષ્યની પાંચ પ્રકૃતિ સિવાય, ૩૩ પ્રકૃતિનો બધે પડે છે અગ્નિ નામ, અશુભ નામ અને અયશોદ્યોતિ એ ત્રણ પ્રકૃતિનો બધે ગુણગ્રંથાન ૬ મુધી ૪ પડે છે, તેથી ૬ કૃતિ ૩૩ માથી ૩ બાદ કરતાં ૩૦ અને આહાર્ય શરીર અને અગોપાગ મળી ૩૨ પ્રકૃતિનો બધે ગુ ૭ તથા ૮ મા પડે છે ગુણગ્રંથાન ૯, ૧૦ મા ક્રૂત યજોદ્યોતિ નામ કર્મનો ૪ બધે પડે છે આગળના ગુણગ્રંથાનમાં નામ પ્રકૃતિનો બધે નથી.

તીર્થંકર નામ કર્મનો બધે, ૪ થી ૮ મા પડે છે તેના કારણે ૨૦ છે - દોષ વગરનું સમહિત, વિનય, દોષ ગહિત વ્રત પાલન, વાગ્વાર જ્ઞાનમા ઉપયોગ, વૈરાગ્ય, તપ, સુષાત્રદાન, સાધુની વૈયાવૃત્ય, અગિહત-સિદ્ધ-આચાર્ય બહુસુત્રી સ્થવર-તપસ્વી-પ્રવચન એ સાતની ભક્તિ, નિગત એ વખત પ્રતિક્રમણ, જ્ઞેન ધર્મની પ્રભાવના, જિન વચન તથા સધની વત્સલતા, ગેજ નવુ જ્ઞાન ગ્રહણ, સમાધિ-એ વીરા

(૭) ગોત્રકર્મ-ઉચ્ચ ગોત્રનો બધે ૧૦ મા ગુ મુધી છે અને સત્તા ૧૮ મા ગુણગ્રંથાનના ચગ્મ સમય મુધી છે નીચ ગોત્રનો બધે પહેલા ગુણગ્રંથાનમા ૪ છે ઉચ્ચ પાંચમા ગુણગ્રંથાન મુધી છે અને સત્તા ૧૪ મા ગુણગ્રંથાનના ક્ષી ચગ્મ સમય મુધી છે

(૮) અતરાયકર્મનો બધે ૧૦ મા ગુણગ્રંથાન મુધી છે અને સત્તા ૧૦ મા ગુણગ્રંથાનના અનિમ મમયે નારા પામે છે

સ્થિતિબધ

કર્મની ગ્થિતિ, પરપરાની અપેક્ષાએ અભવ્યને અનાદિ અનત છે અને ભવ્યને અનાદિ સાત (અત સહિત) છે અને પડવાધને સાદિ સાત છે, પણ વ્યક્તિગત બાધેલ કર્મ સર્વ જીવને સાદિ માત છે

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અતરાયનો જઘન્ય સ્થિતિ બધે અતમુહુર્તનો ૧૦ મે ગુણગ્રંથાને હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૦ કોડકોડી સાગરનો ઉત્કૃષ્ટ સફલેષ્ટ પરિણામવાળા મિથ્યાત્વીને હોય છે

સાતાવેદનીય કર્મનો જઘન્ય ગ્થિતિ બધે સગગી (૧૦ મા ગુણગ્રંથાને) ૧૨ મુહુર્તનો અને ૧૧, ૧૨, ૧૩ ગુણગ્રંથાને ૧ સમયનો, ઇકૃષ્ટ ૧૫ કોડકોડી સોગરોપમનો બધે મિથ્યાત્વીને હોય સમકિતનો બધે અતો કોડકોડી સાગરની અદર રહે છે

અસાતાવેદનીય કર્મની સ્થિતિ-જઘન્ય ૩/૭ સાગરમા પલ્યનો અચખ્યાતમો ભાગ ઓછી, ઉત્કૃષ્ટ ૩૦ કોડકોડ સાગર પહેલા ૧૨ કષાયની ૪૦ સ્થિતિ ૪/૭ સાગર સન્નલન કોધની ગુણગ્રંથાન ૯ (૨) મા બે મહિતા, સન્નલન માયાની ગુણગ્રંથાન ૯ (૪) મા ૧૫ દ્વિવસ, સન્નલન લોભની ગુણગ્રંથાન ૯ (૫) મા અતમુહુર્ત સોળે કષાયનો ઉત્કૃષ્ટ ગ્થિતિ બધે ૮૦ કોડકોડ સાગરનો છે નોકષાયની ગ્થિતિ-જઘન્ય પુષ્પવેદની ગુણગ્રંથાન ૯ (૧) મા ૮ વર્ષની નપુસદ

વેદ, અરતિ, બ્રમ્હ, શોક દુઃખઅની ઉત્કૃષ્ટ ત્રિવિધિ ૨ કોપકોડ સાચત્વી છે. ૭ પુરુષવદ, હાસ્ય, તિન્દી ૧ કોપકોડ સાચત્વી ત્રિવિધિ, સ્ત્રી વેદની ૭૦ ત્રિવિધિ, ૧૫ કોપકોડ સાચત્વી

નોંધ — કાકિ-સર્મા સખેષ બાહ્ય તે ગુહ્યધાનનો ભાગ સમજાવે.

આયુષ્યકર્મ—નરકાયુ તથા દેવાયુ જન્મન્ય ૧ હજાર વડ ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાચરોપનું નમુન્ય તથા તિય ચતુ જન્મન્ય અતર્ફુર્ત ઉત્કૃષ્ટ ૩ પચોપન, આયુષ્ય કર્મ પ્રદેશથી પુરેપુરુ બોજવાય છે ત્રિવિધિ નિહાચિત કમવાળા પૂરી બોજવે છે સ્ત્રી વખતે કદાચ પ્રાવૃનાશક કાન્ય ભગી આવ પશુ તે કાસ્ય ન ઉપજે તો પશુ તે તેજ વખતે મરે ૮ સકળ આયુષ્યની ત્રિવિધિ કાસ્યરસાત બાહ્યને દુષ્ટી થઈ જાય છે.

નામકર્મની ત્ર્યન્ય ત્રિવિધિ અતમુદુતી, તે જિનનામ કમ તથા આહારક સમક બાધી ૬ બાકીની પ્રકૃતિઓની જન્મન્ય ત્રિવિધિ જુગી જુગી છે નામકર્મની સમુચ્ચય ઉત્કૃષ્ટ ત્રિવિધિ ૨ કોપકોડ સાચત્વી છે જિન નામ કમ તથા આહાર સમકની ઉત્કૃષ્ટ ત્રિવિધિ ૧ કોપકોડ સાચ છે.

જોતકર્મની ત્ર્યન્ય ત્રિવિધિ ૮ મુદુત્તી છે તેણે જોત્તી ૧ મા ગુહ્યધાનની સમજાવના બાંધ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રિવિધિ ૭૪ જોત્તી ૧ કોપકોડ સાચત્વી, ત્રિય જોત્તી ૨ કોપકોડ સાચત્વી છે.

અતરણકર્મની ત્રિવિધિ જન્મન્ય અતર્ફુર્ત ઉત્કૃષ્ટ ૩ કોપકોડ સાચ છે

કર્મ બાંધ્યા પછી જ્યાં સુધી તેણે ફળ ન આવે ત્યાંસુધીનો કાળ તે અભ્યાધાકાળ કહેવાય, તેનો વિચાર્ય એક કોપકોડ સાચત્વી ત્રિવિધિ ૧ કર્મ અભ્યાધાકાળ સમજાવે.

શુભ આયુષ્ય સિવાલ્તા દરેક કર્મની ઉત્કૃષ્ટ ત્રિવિધિના અધિકારી મિત્ર્યા દષ્ટિ પર્યાંત સહી પચન્દીય હોય છે નાનાવસ્તુ હર્ષન આવસ્તુ યસો કિર્તી નામ, જોત અને અતરણ એ જોત્તી ૦ ત્રિવિધિ ૧ મે ગુહ્યધાને બંધાય છે અને મોહનીયની જ ત્રિવિધિ ૬ મા ગુહ્યધાને બંધાય.

અનુભા ૧ (૧૨) બાંધ

પ્રજા સાનનાં વિચારમાં જે અતિમ ત્સાસ = ભાવ પરમાણુ = ન્ય વિભાગ = ન્ય પતીચ્ચક ૬ જે ત્સ અસનો વિચાર ન થઈ શકે તેણે સર્વ જીવોથી અનત ગુણ અધિક ત્સ અસો જે પરમાણુ પુરુષણમાં હોય તેજ પુરુષણ કર્મ યોગ થાય, ત્સી એક અસ ઝોડો હોય તે કર્મ ત્સી તે પુરુષણ ન પચ્છીયી શકે.

ત્રિવિધિ અને ત્સુ કાસ્ય કયાય છે કાસ્યક વીતરાની ગુહ્યધાનોમાં ફળ સાતવેલીકર્મ બંધાય તે સ્વચરન્ય ત્સ છે અને એક જ સમકની ત્રિવિધિવાળુ હોય છે એકનો આકોષ સખ્યામાં ત્સી, જન્મન્ય સખ્યાના એથી સક થાય છે તે અણેસાએ તેની ત્રિવિધિ પશુ ન જવાય.

કપાયનો ૨૨ ૧ થી ૪ ઠાણીયા (સ્થાનીયા) કહેવાય છે તેનું દષ્ટાન્ત-લીંબડાનો ૨૨ ૧ ગેર તેને એક ઠાણીયો (ગ્યાનીઓ) કડવો, કડીએ, તેને અગ્નિમા ઉડાળના પોણોગેર રહે તે એ ગ્યાનીયો કડવો, અર્ધગેર ગહે તે ત્રણ ગ્યાનીયો, અને પાગેર ગહે તે ચાર ગ્યાનીય કડવો સમજવો તેને શબ્દમા ગોઠવતા કટુ, કટુતર, કટુતમ, કટુતમતમા અથવા ત્રીનકટુ, તેથી ઉલટું મદ, મદતર, મદતમ, અન્યત મદ અશુભ ૨૨ પાપ પ્રકૃતિનો સમજવો

લીંબડાને બદલે ગેરડીનો ૨૨ લઘ ઉપર પ્રમાણે પ્રયોગ કરવાથી મિષ્ટ, મિષ્ટતર, મિષ્ટતમ, અન્યત મિષ્ટ તેથી ઉલટું ૨૨મા ઉપર મુજબ મદતા સમજવી. સામાન્ય રીતે શુભ ૨૨ પુણ્ય પ્રકૃતિનો સમજવો

૮૨ પાપ પ્રકૃતિના બધા સજવણની કપાયથી એક ઠાણીયો કડવો ૨૨ ચાચ, પ્રત્યાખ્યાની કપાયથી એ ઠાણીયા, અપ્રત્યાખ્યાની કપાયથી ત્રણ ઠાણીયા અને અનતાનુબધી કપાયથી ચૌઠાણીયો કડવો (અશુભ) ૨૨ ચાચ

૪૨ પુણ્ય પ્રકૃતિનો એક ઠાણીયો ૨૨ હોતો નથી, તેથી તેના બધા અનતાનુબધી કપાયથી એ ઠાણીયા, અપ્રત્યાખ્યાનીથી ત્રણ ઠાણીયા, પ્રત્યાખ્યાની તથા અજ્ઞાની કપાયથી ચૌ ઠાણીયા મિહાગ્સ (શુભગ્ન) ચાચ

જ્યેષ્ઠ દ્વિક સિવાય ૪ જ્ઞાનાવગ્ણીય અને ૩ દર્શનાવગ્ણીય મળી ૭ તથા સજવણના ચોક્ક અને પુણ્યવેદ કુલ ૧૨ પ્રકૃતિનો ૨૨ ૧ થી ૪ ઠાણીયા છે નવમા ગુણજ્ઞાનના સખ્યાના ભાગ ગયા બાદ તે પ્રકૃતિનો એક ઠાણીયો ૨૨-મધ ચાચ. તે બાગ સિવાયની બીજી પ્રકૃતિઓનો એક ઠાણીયો ૨૨ નથી પણ ૨, ૩, ૪ ઠાણીયા છે' કાગ્ન કે ૧૨ સિવાયની અશુભ પ્રકૃતિઓનો બધા ૬ મા ગુણજ્ઞાનમા નથી અને શુભ પ્રકૃતિઓનો બધા એક ઠાણીયો ન હોય

અકલેશના ગ્યાન અસખ્યાત લોહાહાર પ્રમાણ છે, પણ વિશુદ્ધિના ગ્યાન તેથી વધાર છે ઉપશમ ઐણીમા ચડતી વખતે વિશુદ્ધતા અને પડતી વખતે સકલેશના ગ્યાન બન્ને સરખા છે, પણ વિશુદ્ધિના ગ્યાન વધારે ન હોય તો ક્ષપક ઐણી આવે નહિ, કારણ કે તેમાથી પડવાનું નથી

પાપ પ્રકૃતિનો મદ ૨૨ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયથી અને પુણ્ય પ્રકૃતિનો મદ ૨૨ મલિન પરિણામથી થાય છે, તેથી સામાન્ય જ્ઞાનમા પાપ પ્રકૃતિનો જઘન્ય ૨૨ અને પુણ્ય પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ બધા, ગુણજ્ઞાને ચડતા જ્યાંએ બધા વિચ્છેદ થાય, તે પહેલાના અમયે ચાચ,

કોઈ પ્રકૃતિનો મધ વિચ્છેદ જ્યાં ત્યાં તેનો ભાગ બીજી સમ્પત્તિ પ્રકૃતિને મળે, જેમકે ત્રીણદ્વિક ત્રીકનો બધા વિચ્છેદ જ્યાં ત્યાં તેનો ભાગ નિદ્રા પ્રયલાને મળે અને તેનો પણ બધા વિચ્છેદ થાય તો તેનો ભાગ ચક્ષુ દર્શનાવગ્ણીય વગેરેને મળે. સમ્પત્તિ પ્રકૃતિનો બધા વિચ્છેદ થયો હોય તો તેનો હિમ્મો વિનિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિને મળે જેમકે દર્શનાવગ્ણીનો બધા વિચ્છેદ જ્યાં તો તેનો

ભાગ સાતા વેદનીય કર્મને મળે. મિથ્યાત્વનો બંધ વિચ્છેદ બાજુ ત્યારે તેની સંગતિ કર્મન-
મોહનીયતા બંધ ન થતા હોવાથી તેની વિગતિ આત્મ મોહનીયતાને તેનો ભાગ મળે.

સ્વર્થી વધારે ઓછો કર્મ હજુ, કુષ્ઠ કર્મ છળનો. અનતમો ભાગ હોય તે ૨ કર્મ
પાતક પ્રકૃતિને મળે-૧ કેવળ જ્ઞાનાવસ્થીય ૫ નિદ્રા, ૧ કેવળ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૧ કર્મન મોહ,
૧૦ આત્મ મોહનીય કર્મ. બંધ વખતે જે પ્રકૃતિ સેવાથી હોય તે મુખ્ય પહેલે બધાજ અને બાકીના
૬ અથવા ૭ કર્મ ઓછાપણે બધાજ તે સમજવા મારે જાણ્યો -

એક માણસ મોક્ષથી બીજાને માગ આપે ત્યારે ક્રોધ (મોહનીય કર્મ) મુખ્ય, બીજો નેમરે
માગતા વિષયનું અશુભ નામ અને નીચ નામકર્મ, તેમાં અશુભ ભાવનાથી વાર્ધિત્વાય કર્મ તે
વખતે જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બીજાને દુઃખન તરીકે સેવાથી જ્ઞાનાવસ્થીય
કર્મ બીજાને કુખ્ય ભવથી અજ્ઞાતા વેદનીય કર્મ એમ સાતે કર્મ બાધિ અને તે વખતે આમુખ્ય
કમ બંધવાનું હોય તો અશુભક્રમણ અને રોદધ્યાન અને અનતાનુમધીનો ક્રિય જાય તો તરફ
મુખ્ય કર્મ બાધી એ અથવા તેની છદ્મીતા સત્વાગાના કર્મ અને અધ્યારના કર્મથી ક્રિયન જી
આમુખ્ય કર્મ બાધિ આવી રહિ આઠે કર્મનો જમ સમગ્રય વી રહિ થયો.

પાપનુ કાન કર્મ પછી તરવ જ્ઞાનથી રહિ પસ્તાવો જાય તો અપસ્કર્મનાથી કર્મની ચિતિ
દુઃખી જાય અને સ્વમદ જાય અથવા જ્ઞાન દ્વારા નિર્મલથી કર્મનો નાશ જાય અને શુદ્ધ જ્ઞાન
વર્ગજનમાં ઉગે ઉતરી ૧૫ તો પ્રસન્નમદ રાતર્મી પેઠે કેવળ જ્ઞાન જાય, પણ પળા અજ્ઞાન
પશ્ચિમ સહિત નિહાશિત કર્મ બાધ્યુ હોય તો તે ભોજનના વખત પુરોહ નથી.

પુરુષના ક્રિય વખત અનતાનુમધી ક્રિયનો ક્રિય જાય તો પુરુષના જ્ઞાનથી નિદ્રાસ નાશ
પામે છે જાપના ક્રિય વખતે ધર્મધ્યાનમાં થીન જાય તો આત્મિક મુખનો અંતથી અનુભવ જાય
અને શુદ્ધ જ્ઞાનના બી ન જાય પર જિજ્ઞાસ જાય તો કેવળ જ્ઞાન જાય અહિ પ્રેક્ષ ક્રિય અને
ક્રિયજ્ઞાથી કર્મને ભેગરી નાશ કરવાના આવે છે અને ઉપરોચ્ચ નિર્મળ આત્મ જ્ઞાનમાં હોવાથી
આત્મિક મુખનો અનુભવ જાય છે. વળી અજ્ઞાનજાપના જગતી, કેલજલ કર્મની એક ઉત્તર પ્રકૃતિ
પાતકથી તમ કર્મની બીજી ઉત્તર પ્રકૃતિ કે જલસાષ તમ આ નિયમ આમુખ્ય કર્મને સાગ
પડ્યો નથી. તેમજ જ્ઞાનમોહ અતિકરે કે અગ્નિમોહ કર્મન મેલરૂપે સકમ જામતો નથી.

જમ વિચ્છ ન જાય ત્યાં સુધી જમ થયા ૮ કરે ત મુખ જમ પ્રકૃતિઓ જ્ઞેવાય, તેની
૯૭ ૭-૫ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૬ જ્ઞાનાવસ્થીય, મિથ્યાત્વ, ૧૬ કામ, મમ, દુઃખ, મળી ૧૯ મોહનીય
કર્મની, વર્જ્ય મમ, સ્થ, પદ્ય તેજ્ય, ધર્મજ સરીર, અજ્ઞાન મુખનાય, નિર્મળ જ્ઞાન, ઉપજાન નામ
એ ૬ નામ કર્મની પ્રકૃતિ કરેક ચિત્તના છત્રને સરીર મધની છે ૫ અતરાય કર્મ મળી ૯૦

અંધજ જમ પ્રકૃતિ ૭૩ ૯૪ જ્ઞાન, અજ્ઞાતા વેદનીય એ ભેગથી એક વખતે એકનો ૯૮
જમ ૫૬, દાન્ય, મન અને ક્રોધ અનિર્મળથી એક નેટી (મુજબ) તો ૯ જમ ૫૮ એક વખત

એક જ વેદનો બધ પડે એક ભવમા એક જ આયુષ્યનો બધ પડે ૩ શરીર, ૩ અગોપાગ, ૬ સધયજી, ૬ સસ્થાન, ૫ જાતિ, ૪ ગતિ, ૨ વિહાય ગતિ, ૪ અનુપૂર્વી, ત્રસ દસક કે ત્ર્યાયર દસક એટલી પ્રકૃતિમાથી એક એકનો જ એક વખતે બધ પડે, ઉશ્વાસ અને પરાધાત નામ કર્મ અપર્યાપ્ત થવાવાળો ન બાધે, જિન નામ કોષક જ બાધે, આતાપ અને ઉલ્લોગ એકેન્દ્રિય થવાવાળો જ બાધે બે ગોત્રમાથી એક વખતે એક જ ગોત્ર કર્મ બાધે

સર્વ ધાતિ પ્રકૃતિઓ-કેવળ દ્વિક, ૫ નિદ્રા, મિથ્યાત્વ અને અનતાનુયધી અપ્ર-પ્ર એ ૧૨ ક્ષાય મળીને ૨૦ પ્રકૃતિઓ આત્માના અક્રિતગત શુણે સર્વથા ઢાકે છે, તેથી સર્વધાતિ છે

આ ૨૦ સર્વ ધાતિ પ્રકૃતિઓ બધ સ્થાનમાં છે.

ગુ ૧ મા વીસે બધાય, ગુ ૨ મા મિથ્યાત્વ મો સિવાય ૧૯ બધાય, ગુ ૩, ૪ મા અનતાનુ બધી ૪ થીજુદી ત્રીક અને મિથ્યાત્વ એ આઠ સિવાય ૧૨ બધાય, ગુ ૫ મા અપ્ર-ત્યાખ્યાની વધાગમા છોડીને ૮ પ્રકૃતિ બધાય, ગુ ૬, ૭ મા કેવળધીક અને બે નિદ્રા મળી ૪ પ્રકૃતિ બધાય ગુ ૮ (૨) થી ગુ ૧૦ સુધી કેવળ ધીડનો જ કકત બધ થાય, પછી સર્વધાતિ પ્રકૃતિઓનો બધ નથી

બધમાં દેશ ધાતિ પ્રકૃતિ ૨૫ છે ૪ જાનાવગ્ણીય, ૩ દર્શનાવગ્ણીય, ૪ સજ્જન, ૯ નોકપાય, ૫ અતરાય તે આત્માના શુણે સર્વથા ઢાકતી નથી આ ૨૫ દેશ ધાતિ પ્રકૃતિઓ બધ સ્થાનમાં છે

અધાતિક પ્રકૃતિ-બાકી ગ્રેહી ૧૦૧ પ્રકૃતિ આત્માના શુણેને ઢાકતી નથી તેમાની ૭૫ બધ સ્થાનમાં છે- ૨ વેદની, ૪ આયુષ્યની, ૬૭ નામની, ૨ ગોત્રની.

અપરાવર્તમાન પ્રકૃતિ ૨૬-૫ જાનાવગ્ણીય, ૪ દર્શના વગ્ણીય, ૩ મોહનીય (ભય, દુઃખ, મિથ્યાત્વ), ૧૨ નામ કર્મની (વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, તેજસ અને ઝાર્મણ શરીર પરાધાત નિર્માણ, ઉપધાત, અગર લઘુ, ઉશ્વાસ, જિન નામ કર્મ), ૫ અતરાયની મળી ૨૯ પ્રકૃતિનો બધ બીજી પ્રકૃતિઓ સાથે થાય છે

પરાવર્તમાન પ્રકૃતિ-બધની બાકીની ૯૧ પ્રકૃતિનો બધ પોતાની વિરોધી પ્રકૃતિ સાથે એક જ સમયે થતો નથી જેમકે હાસ્યની સાથે શોક ન હોય, ગતિની સાથે અગતિ ન હોય, ક્રોધ વખતે બાકીની ત્રણ માન, માયા, લોભ ન હોય, ત્રણ વેદમાથી એકનો બધ થાય, ૫ નિદ્રામાથી એકનો બધ થાય આવી રીતે અગ્નિ પગ્ન બીજી વિરોધી પ્રકૃતિઓનું બાજુ

બધતત્ત્વ આશ્રી કેટલાક પ્રશ્નોત્તર

(૧) શુણસ્થાન ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, અને ૧૪માં આયુષ્યનો બધ કેમ ન પડે?

આગ્ર મનિમાં બોમ્બસ્વાના આયુષ્યતા બંધન ૧૬ કાન્ધુ જ્ઞાના હ એક એક કાન્ધુમાં અસખ્યાન અસખ્યાત અખ્યવસાય સ્થાન દોષ પશુ તે જાણેનો સમાવેશ ૧૬માં કઇ સ્ત્રે તેમાંનું એક કાન્ધુ આ સાત ગુણસ્થાનમાં ઉપસ્થિત થતું નથી. કાન્ધુ કે ૮ માં ગુણસ્થાનમાં એવીની તૈયારી થાય હ અને ક્રમે સ્થાનથી બેમાંથી એક એવી ચાલુ થાય છે ત્યાં સમગ્રમાં સ્ત્રેઓ સ્ત્રાગભાવ દુટતો નમ છે અખ્યવસાય શુદ્ધ થતા નમ છે અને ક્રમાયનો ક્રિય ભાવ એટલો બધો મઠ થતો નમ છે કે આયુષ્ય કર્મ અને સદ્ધર્માગી કર્મોના બધ કઇ શકેનો નથી. જે સગમ સમયથી ક્રિયાન દેવપશુ પામી સદ્ધર્મ દેખ્યા સરામની તાન્ત્રમ્ભતાથી પશુ અતિ મદ સરામ ભાવને કાળી સ્વેનું આયુષ્ય નથી બાંધી શકાતું તો બી ન આયુષ્યની વાત જ રી !

ત્રીજા ગુણસ્થાનની નિયતિ અતર્હદુર્તની હ તરી નિયતિ કતા આયુષ્ય મંધેના અતર્હદુર્તની સ્થિતિ વધારે છે તેમજ કોઇપણ આયુષ્ય રીત્ય કર્મ બધ માટે ત્યાં પશ્ચિમ (અખ્યવસાય) સ્થાન નથી.

(૨) અશાતાવેદની કર્મનો બધ ગુણસ્થાન ૮ થી ઉપરના ગુણસ્થાનમાં કેમ નહિ ?

હ મે ગુણસ્થાને ધર્મસ્થાન અને આગ્ર શુદ્ધ ખ્યાન દોષ તમાં ત્રણે મોક્ષની પ્રતિભા કાઇ છવને અશાતા ઉપર એવું કાર્ક કરવામાં આવતું નથી. સવ અને નિર્જગ મુખ્યતામાં હ એમ્થ અશાતાવેદની કમ મંધેના કાન્ધુ ઉપગતા નથી.

(૩) ગુણસ્થાન ૯ થી ૧૩ માં તીર્થ કર નામ કર્મનો બધ કેમ નહિ ?

તથા પ્રકારના સરામ ભાવ વગર તીર્થ કર નામ કર્મનો બધ થતો નથી. ગુણસ્થાન ૮ થી ઉપરના ગુણસ્થાનમાં દેટલો પશુ સરામભાવ નથી. દેવ ગ્રહમાં સરામભાવ અને સગમ સમયથી તીર્થ કર નામ કર્મ મંધાય, પશુ કેવળ જ્ઞાન ન મળે.

(૪) નપુસક વેદનો બધ કેવળ પહેલે ગુણસ્થાને કેમ ?

સહી પશ્ચિન્દ્રિયમાં અગરે બી કીને બોમ્બસ્વાની હમ્થ કરે અને પુણ પુણને બોમ્બસ્વાની હમ્થ કરે અજ્ઞા કાઇ જાને જાતિની હમ્થ કરે અજ્ઞા વિદ્ય કનિટ પશ્ચિમ આવે તો સમગ્રતુ કે ન ગુણસ્થાન પહેલુ છે અને આ વિચારનો પમ્થાપ ન થાય તો (નપુસકવેદકર્મમંધેને પમ્થાપથી ન તાડી નાખવામાં આવે તો) નપુસકવેદનો તે ભવમાં અજ્ઞા અગ્રાનમાં ક્રિય થાય.

બીજા એકદિય, વિમધદિય અને અસહી પશ્ચિન્દ્રિય અને નાહી છવે. સર્વ નપુસક વેદમાં છે આવી તનિમાં ઉતરત્યા નહે ? કમ બધ થાય તેના કાન્ધુમ્થ અખ્યવસાય અધોનો કમ પહેલે ગુણસ્થાને છે.

સમુચ્ચય જ્ઞાપ્ય—જ્ઞાનુ વગર કાર્ય નહિ તેમ કર્મ મધનુ યોગ્ય જ્ઞાન મળે તોજ અથ યાય, આત્માના વિકાસ ક્રમમા જેમ જેમ જ્ઞાનનો અભાવ થતો જાય તેમ તેમ તથા પ્રકારના કર્મ અથનો અભાવ થતો જાય

અથ તત્ત્વ બાહુ વિનાશ છે આ બાબતમા વધારે વિસ્તાર નાંદે કર્મ ગ્રંથો તથા મુદ્રિત માપાન અથવા ગુણજ્ઞાન આરોહણનો અભ્યાસ કર્યો આદિ કંઈ ખાસ મુદ્દા બતાવ્યા છે

નવમુ મોક્ષ તત્ત્વ

અર્થ—આત્માના મર્ગ પ્રદેશથી સર્વ કર્મનો અભાવ વાય, ત્યાર આત્મા સર્વ માન્યગિરિ અથનોથી સફાતે માટ સર્વવા છુટો વાય, એટલે સર્વ કાર્યની મિદિ થાય અને મિદ્ધ ક્ષેત્રમા નિગ્ગત નિગ્ગત અક્રિયણે બિગ્ગતે અને કરી પૂનર્જન્મ (અનાર) ન લે ને મોક્ષ તત્ત્વ.

સાધન-સામાન્ય રીતે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ; એ ચારમા વીર્યનો ઉપયોગ (ઉત્થાન, કર્મ, બળ, સીર્ય, પુરુષાકાર અને પરાક્રમ) કર્યાથી પરપગએ મોક્ષ વાય હ અને વિશેષ રીતે ભાવના, અન્યત્વ ભાવનાવાળુ ભેદજ્ઞાન આત્મસ્વરૂપમા અભેદ (એકત્વ) જ્ઞાનથી અનતાનુબધી ક્યાય અને દર્શન ત્રીક ક્ષય કરીને ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત કરી પથકત્વ વિતર્ક સચિચાર ચરણી અપૂર્વ મતિયુત જ્ઞાનમા અપૂર્વ વીર્યોત્ક્રાસપૂર્વક શુકલધ્યાનનુ પ્રથમ ચરણ આગધવાથી તપક એણીની તૈયારી આક્રમે ગુણજ્ઞાને કરીને, તે ધ્યાનમા ઉત્કૃષ્ટ રીત આગળ ૯ મા તથા ૧૦ મા ગુણજ્ઞાનમા વધીને એકત્વ વિતર્ક અવિચાર ચરણી જ્ઞાનમા ગુરુત્ત્વ ધ્યાનના ખીન્ન ચરણીની સમાધિની ૧૦ મા ગુણજ્ઞાનના અત સમયમા મોહનીય કર્મનો સર્વવા ક્ષય કરીને, બારમા ગુણજ્ઞાનના પહેલા સમયે દિગ્ મોહ, ક્ષાયક, અપ્રતિપાતિ, યથાખ્યાત ચારિત્ર (અપૂર્વ સયમ, ઉત્કૃષ્ટ સયમ) પ્રાપ્ત કરીને, આગળ વર્ધમાન પગિશામયી, બારમા ગુણજ્ઞાનના અત સમયમા જ્ઞાનાવગ્નીય, દર્શનાવગ્નીય, અતગયની સર્વ પ્રકૃતિઓનો સર્વવા ક્ષય કરીને, તેમા ચરણી ગુણજ્ઞાનમા કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરીને, અતમા સુદૃઢ ક્રિયા અપ્રતિપાતિ ચરણી શુકલ ધ્યાનના ત્રીજા પાયાના અન્યત આત્મ અનુભવ રૂપી ઉત્કૃષ્ટ તપથી ચાંગોને રૂધીને સમુચ્ચીન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામના ગુરુત્ત્વ ધ્યાનના ચોથા ચરણમા સૈલેશી અચરણી અવધ્યામા આત્મ અનુભવમા અત્યંત લીન થઈને, આત્મ પ્રદેશનો ધન કરીને, ૧૪ મા ગુણજ્ઞાનના દ્વી ચરમ સમય પહેલા ૨૧ અનુત્થ પ્રકૃતિને નિત્યુક સક્રમણથી ક્ષય કરીને અને દ્વી ચરમ સમયમા પચાવન પ્રકૃતિનો ક્ષય કરી, અતિમ સમયમા ૧૧-૧૨ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવામા આવે, એટલે બાકીના ચાર અવાંતિ કર્મનો સર્વવા નાશ વાય ત્યારે મોક્ષ વાય

સાન્ય—(૧) ક્ષાયક સમકિત પહેલા ન આવ્યુ હોય તો આક્રમે ગુણજ્ઞાને ક્ષપક એણીમા જરૂર પ્રાપ્ત વાય, (૨) યથાખ્યાત ક્ષાયક ચારિત્ર સાધ્ય પણ છે અને તેને છોડીને સિદ્ધ થવાનુ હોવાથી સાધન પણ કહેવાય, તે બારમા ગુણજ્ઞાનના પ્રથમ સમયથી રાક વાય છે, (૩) કેવળજ્ઞાન; કેવળદર્શન, અતન પડિત સીર્ય એ ત્રણ ૧૩ મા ગુણજ્ઞાનના પ્રથમ સમ-

અર્થી બ્યવહારીક રતિ ગ્રન્થાય છે. અર્થી ને પતિ વીર્ય કમ્બુ તે પત્ન સાધન તેમજ સાધન ગ્રન્થાય કાલ્યુ ક તે હોડીને સિદ્ધ અવસ્થામાં અનત આત્મિક શક્તિ અવર કમ્બુ સમય (૧) અનત આત્મિક સુખ અસાધ્ય સ્થિતિ, અસૂચીપત્ન, અગુરુ સમુપકુ એ ચર ૧૪મા ગુણધાન પછીના અનતર (અતર તીતના) સમયથી (સિદ્ધ પચાવના ક્ષેત્ર સમયમાં) પ્રાપ્ત થાય છે.

નોંધ—અધ્યાત્માત મારિતમાં રાત્ર દોષ વમેરે મોહનીય કર્મની સર્વ પ્રકૃતિના અમાલની સાથે મન, વચન કાયાના યોગ રૂપી પ્રકૃતિ સ્થેયી છે. તે પ્રકૃતિ સિદ્ધ અવસ્થામાં ન હોવાથી સિદ્ધ અવસ્થાને આત્મિક નથી, તેમજ કદાચ કલ્યાણુ બાકી ન હોવાથી પતિ વીર્ય નથી. સાધનમાં ગ્રન્થાધ્યા પ્રવાણે નિમજ્જી ને ગુણ પ્રાપ્ત થાય તે ગુણ પ્રાપ્ત કરવામાં, ૭ સમયે નોટલી પ્રાપ્તિઓનો ક્ષય થાય, ત્યારે તે પ્રાપ્તિઓથી આત્માનો નિઃશય મોક્ષ ગ્રન્થાય અને ૧૮મા ગુણધાનના અત સમયમાં બ્યવહારીક મોક્ષ ગ્રન્થાય છે. કામાણે કહે (કલ્યા મહિમુ તે કમ્બુ મોહનીય કર્મની એક પ્રકૃતિ સર્વથા ક્ષય થયે તો સમગ્રજુ કે અને ત્યારે નથી કર્મ પ્રકૃતિઓ ક્ષય થવાનીજ છે.

સાધન અને સાધનુ એકત્વ—સાધન જન્મ આત્માના ગુણો છે તે સરીર, દન્દિઓ અને મન રૂપી પૌરુષીક આક્રમણવાળા હોવાથી અપૂર્ણ છે તેમજ સર્વથા શુદ્ધ નથી, તેથી સાધિ સાત છે. સાધન તે નિર્મળ અને સપૂર્ણ આત્મગુણો છે તેથી સાધિ અનત છે, જન્મ ગુણકની અપેક્ષાએ સાધન અને સાધનુ એકત્વ છે કાન્તુ કે સાધન ગુણોની જ શુદ્ધી થતાં થતાં એક સાધનરૂપે પચ્છિમે છે.

સિદ્ધ મતિ—૭ સમયે આત્મા સર્વકર્મથી મુક્ત થાય છે ત્યાર પછીના અતર સંકલ્પનાં સમયમાં, ક્ષુદ્રાતિએ (આકાશ પ્રકેશની સમસ્તિમાં સ્થિતિ) લોકાગ્રે સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં બિરાજે છે. તેમાં કાન્તુ—(૧) પૂર્વ પ્રયોગ—પ્રકૃતિ—જેમ કુભાર કમ્બી ચાકાને ફેરવે છે અને ફેરવવાનું હોડી કે તો જન્મ તે ચાકોડા પાડીવાર સુધી પોતાની મેજે ફેરવે કરે છે બધવા કામોથી હોડીનું બાલુ વચમાં પ્રવેશ વચર આગળ બાજ તેમ (કામ્બુ) સરીતથી અનાદિકાળથી ગતિમાં પ્રવેશ કરવો આત્મા, કર્મમાંથી મુક્ત થવા ખતા, અગાઉની તાલીમથી ગતિ કરે છે.

(૨) જેમ મેજાની બારે (વલ્લભાર) બચેલી ગુબડી પાણીમાં ડુબે છે અને સર્વ લેપ પેચાવ બતાં પાણીમાંથીર આવે છે વળી જેમ એરડાનું ફળ ફાટવાથી બીજ બીજો ઉછળી પડે છે તેમ સર્વ કર્મથી મુક્ત થતાં આત્મા સર્વગતિ કરે છે.

(૩) અગ્નિની ગતિ સ્વભાવથી ઝીલી છે તેમ આત્માની સ્વભાવિક ગતિ સર્વ છે.

સિદ્ધ્ય ક્ષેત્રમાં સ્થિરતા—તે ક્ષેત્રની ઉપર આસોક હોવાથી ત્યાં અસોકમાં ફક્ત આકાશસ્થિતિયાય હોય છે, ત્યારે બર્મસ્થિતિયાય વચર ગતિ ગતી નથી અને લોકાગ્રમની અવમસ્થિતિયાયથી ઉપર થાય છે અને અકિષ્ણપણથી આડી અવળી ગતિ ફરી ઉપજતી નથી અને અનત

આત્મિક શક્તિ અગ્રીપણા અને અગુરુ ગુણપણને વધતે ખીજા સોફના દ્રવ્યો ખેચી રાખ્યા નથી તેમજ એક ક્ષેત્રમાં ગહેવા જતા વિરોધ આવતો નથી.

સિદ્ધત્વ સુખ—વર્તમાન, જન અને ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળના સર્વ જીવોના કકત મુખ વિભાગની ગરિ એકડી કરીને તેનો અસ્પર્શ ગુણાકાર કરીને તેને અનતથી ગુણ્યા કરીએ તો પણ એક મિદ્ધ ભગવાનના એક સમયના સુખથી ને ઓછું છે, કારણ કે તેમાં મનુષ્ય દુઃખ (આધિ), શરીરનું દુઃખ (આધિ ગેગ), અજ્ઞાત દુઃખ (ઉપાધિ), જન્મ-મરણ, ખાવા-પીવા-ડમાવાનું દુઃખ વગેરે દુઃખોને ઉત્પત્ત કરનાર કર્મ પુરુષાણની મિથળતા નથી.

સિદ્ધતા સુખની વાનકી—સમરસી ભાવ—આખો બધાં રંગ, ઇંદ્રિયોના સર્વ વિષયને ગ્રહણ કરવામાંથી ઉપયોગ ખેચી લીએ શરીરને ભરી મનએ મનના વર્ણન પ્રમાણે આત્મ પ્રયોગની મનથી (વિચારની) ચચના કરો, તેમાં મન ચિય કરો અથવા શરીરમાં ગહેવા એક દ્રવ્ય કે જેમાંથી હુ કાણ છું એની જાનતી પ્રેક્ષા નીચળે છે તે ન્યાયી નિરૂપણની સામે ત્યાં મનને ચિયર કરો અને ત્યાંથી જ આત્મિક સુખનો અનુભવ વાય છે તે સુખની કોઈપણ શબ્દની ચચના કર્યા વગર તપાસ કરો તો અસત્ય આત્મિક સુખનો અનુભવ થશે કે જે સુખ નમાગ મર્મ સાંસારિક મુખ જન્તા શ્રેષ્ઠ માણસ પણે.

મિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનો યથાનિર્ણય અનુભવ કરવાથી, મગજમાં ઉતારવાથી પણ તેવાજ આત્મિક સુખનો અનુભવ થશે. સમરસીભાવમાં જે કાયદા-અનતી કર્મ નિર્ગત અને અશયી આત્મિક સુખ (જાનાનદ)નો અનુભવ.

સિદ્ધક્ષેત્ર—સત્યાઈ પહોળાઈ ૪૫ લાખ જોજન, પગિધિ ત્રીગુણી જગતેરી ગોળા આકારે છે, ઉંચાઈ ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ અગુણ પ્રમાણ છે સિદ્ધશિક્ષા અને સિદ્ધક્ષેત્રનું અતર ૧/૬ ગાઉ ન્યૂન એક જોજન છે સિદ્ધક્ષેત્રમાં જ્યાં એક સિદ્ધ છે ત્યાં અનત સિદ્ધ છે, કારણ કે અહીં દ્વીપના કાષ્ઠપણ વિભાગ દ્વીપ, સમુદ્ર, નદી, પહાડ, કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિ, વગેરેમાંથી કોઈ પણ ચ્યજેયી અનાદિ કાળથી મિદ્ધ વાય છે.

મનુષ્યવાસ યોગ્ય ચ્યજમાંથી જગલ વગેરે સ્થિતિ અદ્વાયા કરે છે અને ત્યાં જગવાદિ હોય ત્યાં વસતિ (ગામ) બની જાય છે અને ત્યાં વિદ્યા વિના જઈ ન શકાય ત્યાં જ્યેના સાધુને શરીરને બંધ જાય છે પછી તે ચ્યજે ક્ષપક શ્રેણી મેળની સિદ્ધ વાય છે ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્યની ઉચાઈવાળા સિદ્ધ થાય, તેથી તેની ૨/૩ વનીકૃત અવગાહના તે સિદ્ધક્ષેત્રની ઉંચાઈનું કાણું છે.

૫૮૦ જે સિદ્ધ થાય છે તેમાંથી સ્ત્રી, પુરુષ, નપુસકલિંગે સિદ્ધા અને અન્યલિંગે મિદ્ધા તથા ગ્રહચલિંગે સિદ્ધાનું અત્રે અપ્રીકરણ કરવાની જગ છે.

જન્મથી નપુસક હોય તેને દીક્ષા અપાતી નથી તેમજ તે કાષ્ઠપણ બેઠથી સિદ્ધ ન વાય લિંગ કાપીને નપુસક થાય તે મિદ્ધ થઈ શકે કોઈ મનનો એવો અર્થ કરે છે કે સ્ત્રી તથા

નપુસકને દીકરા ન હોય અને સ્ત્રી નપુસક સરા જે સ્ત્રીમાં છે તે પુરુષ સ્ત્રીમાં છે એટલે તેમ પુરુષને સ્ત્રી કે નપુસક વેદનો ઉદય થયો હોય તે સ્ત્રી-નપુસક સિત્તે સિદ્ધ છે પણ કેમ કે સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુસક વેદના ઉદયમાં મોક્ષ થાય જ નહિ. વેદ ઉદય મોક્ષનીય કર્મથી થાય છે. ત્યારે સિત્ત (અન્ધ) નામ કર્મના વિપાકથી થાય છે તે અધ્યાત્મિક છે. મોક્ષનીયકર્મ કેળવવાન થવા હો નથી ત્યારે નામ કર્મ કંઈ જાણ્યું હોય નથી, તેથી સ્ત્રી પુરુષ નપુસકસિત્ત સિદ્ધ થાય છે. વેદની અપેક્ષાએ અપેક્ષી પડે / સિદ્ધ થાય.

અન્ધ સિત્તેસિધ્ધા—લૈન્ગિક સાધુના વેદમાં સિદ્ધ થાય. પણ ભાવથી તે જૈન સાધુ છે તે આ રીતે કે કેમ જણાવત વચ્ચેના, હાથમક વચ્ચેના સ્વર્ણ તાપ્ત માસ માસના ઉપવાસ કરે ઉનાળાના મધ્યાહને સૂઈ તરફ જો. સપ્તમી, હાથ ઉઠા કરી ઉપ તપાસ્યા કરે તો તેને વિશ્વત્ર જ્ઞાન થાય, તેથી જૈનના સાધુને જો. તેનો આચાર નિરાશ્રયી નિષ્પરિમયી થાય, પોતાની છુલે નુષાડે વેા સમક્ષિત પામે, ત્યારે વિભક્ત જ્ઞાનને અક્ષે અવિજ્ઞાન પામે. પછી ભાવ ચરિત્ર અક્ષય કરી શુદ્ધ જ્ઞાન ધરી, ધૃત્ય મેલુથી કેળવવાન પામે વધારે આપુણ ન હોય તો સિદ્ધ થાય તે ગુણાણા ૮ ૭ ૮ ૬ ૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ સ્પર્શ વધારે આપુણ હોય તો તે વેદમાં જોય ન આવે, હેતુ વગેરે સાધુના વક્ષ આવે તો પાન્થુ કરી પછી જોય આવે.

શુદ્ધસ્થ સિત્તેસિધ્ધા—તેમા મહેવા માતાનો દાખલો સમજવો. તે સચારી વેદમાં ધૃત્યમેલુ પામી, કેળવે જઈ મોક્ષ ત્રણ મનુષ્ય જન્મમાં જ મોક્ષ મળે છે તે જાણી, ચરમ કરી, વ્યવસ્થા સમજવાનો, સતી, પશ્ચિત્ત હોયો જોઈએ તો / તે અપ્રમાદી, દુઃખ સમક્ષિતી, અપેક્ષી, અભ્યાસી, મધ્યાહન ચરિત્રી, જ્ઞાનક નિમજ, પરમશુદ્ધ કેસવાવાળા, પરીત્ર વીરવાન, શુદ્ધાત્મી, કેળવવાની અને કેળવણી જઈ રહે ત્યારે મોક્ષ જાય.

મોક્ષ છે તેની સાબિતી માટે આર પ્રમાણ :

(૧) પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ —(૧) જ્ઞાન જાતી સિદ્ધ પરમકથાને આત્મપ્રકાશથી જાણે છે અને દર્શનથી જો છે. (૨) લીર્નકર અને કેવલી ભક્તવાન નિરાજતા હોય ત્યારે શુદ્ધિવાન પુરુષ પ્રત્યક્ષરિત્તે સાબિતી કરી રહે છે જેમકે ત્રાંચીય અનુવારે પરિચ્છા કરીને અત્તીરે સ્વામીને જોળખ્યા. (૩) જ્ઞાનાદિ આત્મિક ગુણોની કુનિયામાં પ્રત્યક્ષ પ્રકાશ થાય છે વળી તે ગુણોની તાત્પર્યતા જોવામાં આવે છે તે ગુણોની ઉત્કૃષ્ટ નિર્મળતા તે મોક્ષ છે. (૪) સમભાવથી સ્વપ્રત્યક્ષ સુખનુ અનુભવ થાય છે તે સિદ્ધતા મુખી વાતકી (અસંકેપ) છે તે મુખનુ ઉત્કૃષ્ટ અવ્યય તે મોક્ષ છે.

(૨) અનુમાન પ્રમાણ—(૧) મોક્ષ ન હોય તો “મોક્ષ” એવી કંઈ સજ્ઞા / ન હોય. પરંતુ નિમજ સ્વાભાવિક સ્વરૂપ મોક્ષ છે અને વ્યવહારિક અવ્યય તેની સ્થાપના છે. મોક્ષ ન હોય તો પરંતુ એવો સમજ જ ન હોય. (૩) પરંતુ જાણ પાત્રની મુખનો (મોક્ષતા અસતો) અનુભવ થાય છે તે અસંકેપથી અપૂર્ણ સત્ત્વ તત્ત્વનું અનુમાન થાય છે.

(૩) ઉપમા પ્રમાણ—જેમ જાણેલ ખીજનાથી અકુગ કુટના નથી અને ગય ઉત્પન્ન થતુ નથી તેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની ઉત્કૃષ્ટ સાધનાથી આત્મા સર્વથા કર્મ રહિત થાય છે, તેથી મગદ્દેવ રૂપી ભાવકર્મ રૂપી અકુગ રુકુગસ્માન થતા નથી, તેથી નવા કર્મ બધાતા નથી અને ચાર ગતિ રૂપી સસાર વક્ષ ઉત્પન્ન થતુ નથી મૂઢન પન્માત્મા આવી રીતે પુનર્જન્મ લઈ શક્તા નથી અને અક્રિય હોવાથી પોતાની કે પાગડી નીટિ ઉત્પન્ન કરી નહીંતા નથી અને મગદ્દેવ, કુતુહલના વગેરે દોષોનો અભાવ હોવાથી ત્રિષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની તેમને રુકુગલા હોતી નથી.

(૪) આગમ પ્રમાણ—સર્વ કર્મનો નાશ થવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે અને શુદ્ધ ધ્યાનના ચાર ચરણથી સર્વ કર્મનો નાશ થાય છે, ભગ્ન થાય છે, નિરકુર વાય છે કર્મબંધ કાવનાર મુખ્ય નિમિત્ત કાળ મોહનીયકર્મ છે, તે સર્વનો ગળ છે, તેનો ક્ષપક શ્રેણીથી નાશ કરવાથી બાકીના બંધા કર્મ આપોઆપ નાશ થાય છે, માટે ક્ષપક શ્રેણીથી મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓનો અનુક્રમે નાશ કરવો જોઈએ.

ક્ષપક શ્રેણી

ક્ષપક શ્રેણીએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની અંકચતા કરનાર ઉત્કૃષ્ટ પડિત રીયવાળી વિચાર શ્રેણી છે તેનો આનંદપૂર્વક અભ્યાસ કરવાથી આગળના ભવમા તેનો લાભ થવાનો સંભવ છે, માટે તેનો અત્રે ખ્યાલ આપેલ છે તેના ત્રણ પગથીયા છે, દરેક કર્મ પ્રકૃતિને નાશ કરનાર આ ત્રણ પગથીયા છે, તેનું પ્રથમ સામાન્ય સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ.

ત્રણ કરણ

૧. યથા પ્રવૃત્તિ કરણ—યથા=જેમ છે તેમ=વસ્તુનું જે શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તે + પ્રવૃત્તિ= પગક્રમ ક્રોચ્વલુ=ઉત્થાનક્રમ-બલ, વીર્ય, પગક્રમ, પુરુષાકારને તેમાં જોડવા + કરણ=તે કામને પાર ઉતારી આગળ વધવું ભાવર્થ એ છે કે નવનત્વને શુદ્ધ સ્વરૂપે ઓળખવા ગુણ તથા દોષનું નિરીક્ષણ કરવું દોષનું કારણ કર્મ પ્રકૃતિને જાણવી, તે તથા તદ્દનિત સસાર અને સર્વ અનાત્મિક વસ્તુ ઉપર રુક્ષભાવ, અરૂચી ઉત્પન્ન કરી, માધ્યમ્ય ભાવમા પ્રવેશ કરી આગળ વધવું.

આ કરણ અંધ કરણ પણ કહેવાય છે, કારણ કે શ્રેણીમા સર્વથા નીચેના સ્થાનમા છે અને યથાયોગ્ય વીર્ય ગહિત હોય તો ઉચ્ચ વિચારો આગળ વધી શકતા નથી, એટલે વિકાસ અટકી જાય છે.

૨. અપૂર્વ કરણ—અ = નહિ + પૂર્વ = પહેલા + કરણ = કાર્ય એટલે અનાત્મ કાળમા અક્રિયગત કર્મ પ્રકૃતિને નાશ કરવાની તૈયારી માટે સમય અધ્યવસાય અત્યાર સુધી આવ્યો નથી, તે કેવો વિચાર! તો કે ભેદ જ્ઞાનપૂર્વક શુદ્ધ ભાવના, તે અન્યત્વ ભાવના અને પૃથક્ત્વ વિતર્ક સમવિચાર કે જેનાથી અનુભવપૂર્વક આત્મ તત્ત્વ, આત્માના શુદ્ધ ગુણોને પોદ્ગલીક વસ્તુ, દોષો

કર્મ પ્રકૃતિ વગેરે અનાત્મિક વસ્તુઓમાંથી બુદ્ધિ ધારવામાં આવે છે, એટલે કર્મ પ્રકૃતિ બેદાય છે કુદાય છે તેના દુઃખે દુઃખ થાય છે કે જેને મધી ભેદ કહેવામાં આવે છે એટલે કર્મ મધ તરે છે અને શુદ્ધ વિચારની શક્તિ પામતાં અનિવૃત્તિ કરતું આવે છે.

૩ અનિવૃત્તિ કરતું — અ = નહિ + નિવૃત્તિ = છુટકારા એટલે આ કરતું આવે ત્યારે અણુક કર્મ પ્રકૃતિ વિરૂદ્ધ ૭ આત્માનો સ્વભાવિક હુલ છે, તેમાં પ્રવેશ થયા વગર આ કરતું હુલું નથી.

અહીં વ્યક્તિગત આત્મિક ગુણનો શુદ્ધ, શુદ્ધતર, શુદ્ધતમ અનુભવ કરો નય છે. મોર્ષ કેમક પ્રકૃતિ નાશ કરતા માટે અતર કરતું થાય છે અને છેવટે સદગ્ધ આત્મિક સ્વભાવમાં ચિસ્તા થાય છે તે અણુક કર્મ પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ સમજવું અને ત્યારે સર્વ કર્મ પ્રકૃતિઓ નાશ થાય ત્યારે સપૂલુ શ્દ્ધ ૮ આત્મિક સ્વભાવમાં કાયમને માટે ચિસ્તા થાય છે.

નોંધ—અતર કરતુંમાં પ્રવેશ અને આત્મ ગુણમાં સ્થિરતા અનિવૃત્તિ કરતું પૂર થયા પછી થાય છે જે કર્મ પ્રકૃતિ નાશ કરતા માટે વધી પ્રથમ અને બીજી સ્થિતિ સ્થાપન કરવામાં આવે છે તે બન્ને ચિન્તિની વચ્ચેમાં અતર કરતુંના કર્મ છળીમાં નાશ થાય છે તેથી અતર કરતુંમાં પવ્વ અક્ષિત્રત શુદ્ધ ગુણનો અનુભવ વધતો નય છે. ચારાંસ એ છે કે હવે અને ઉપરોક્તના મૂલ્યમાં મૂલ્ય ભેદ જ્ઞાનપૂર્વક ઉપરના કલ્પેથી ૧ આત્મ નિરીક્ષણ, ૨ દેખતો ત્યાગ, ૩ ગુણનો અનુભવ, ૪ શુદ્ધ ગુણમાં સ્થિરતા અને ૫મ પ્રકૃતિનો નાશ થાય છે.

વિશેષ વિવેચન

જન્ય કરતું સામાન્ય અખતરથાય ન્વયપ નસયા રજી જરા ઉમ ઉનરીએ.

૧ યથા પ્રવૃત્તિ કરતુંમાં દરેક સમયે અનત ગુણી વિશુદ્ધિ થાય છે. પરાકર્મ્યાન પ્રકૃતિમાંથી ફક્ત શુદ્ધ પ્રકૃતિનો નય થાય, જેમકે વેલીય કર્મની ફક્ત સાતાવેલીય બધાય. શુદ્ધ પ્રકૃતિઓનો ચૌચાનીય ત્વ બધાય. અશુદ્ધ પ્રકૃતિઓ જે મુવ બધીની છે જેમકે જ્ઞાનાવસ્થાન વગર, તેનો ચૌચાનીયને જરમે દિચાનીય ત્વ બધાય. પહેલાં કર્મનો જે સ્થિતિનય કરો કરો તેના કરતાં સમયે સમયે ઓછો ઓછો સ્થિતિ નય થાય.

અનક છવોને અપેક્ષાએ આ કરતુંના અખતરથાય સ્થાન અસખ્યાત ચોકાકાસ એક પ્રમાણે પહેલા ૮ સમયમાં દેખ છે અને આગળ આગળના સમયમાં વધતાં નય છે તે સ્થાનો વિશુદ્ધિની અપેક્ષાએ પગલુ દાનિ શક્તિવાળા છે, પગ્વ એક છમતી અપેક્ષાએ આગળ આગળના સમયમાં અનત અનત વિશુદ્ધિ થતી નય છે તેથી અનતી નિર્જરા થાય છે.

૨ અપૂર કરતુંમાં દરેક સમયમાં અખતરથાય થાન અસખ્યાત ભેદના દેટથા આકાસ પ્રકૃત થાય, દેટથા છે અને પગલુ દાનિ શક્તિવાળા છે સમયે સમયે અનત ગુણી વિશુદ્ધિ થાય.

છે યથા પ્રવૃત્તિ કરણના છેલ્લા સમય ક્રતા, આ કરણના પહેલા સમયની વિશુદ્ધિ અનત ગુણ સમજની અહિ પાંચ મુખ્ય કામ થાય છે —

(૧) સ્થિતિઘાત—કર્મની સ્થિતિ જે સત્તામા છે તેનો અગ્રભાગ જ્ઞાન્ય પદ્યને અસખ્યાતમો ભાગ અને હિત્કૃષ્ટ ઘણા સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે, તે સ્થિતિના ખડ (ટુકડા ચુરા) અતર્મુહુર્ત સુધી થાય છે, તે બારીક દળીયા (ચુરા) નીચેના આઘ (પ્રથમ) સ્થિતિ જેના ટુકડા કરવાના છે તેમા મળી જાય આકરી રહેલી સ્થિતિનો અગ્રભાગ પદ્યનો અસખ્યાતમો ભાગ અતર્મુહુર્ત સુધી ખડાઇ ને નીચેની સ્થિતિમા મળી જાય

આમ અનેક હુગ્ગ વાર સ્થિતિ ઘાત થાય અને કર્મની સ્થિતિ સખ્યાત ગુણી ઓછી થઇ જાય, સારાશ જેમ જેમ કર્મ પ્રકૃતિની વિસમતા અને રાગદ્વેષ ઓછાં થતાં જાય તેમ તેમ સત્તામાં રહેલાં કર્મની સ્થિતિ ટુંકી થતી જાય. વિશુદ્ધ અધ્યવસાયથી (જેમ માટીના ઢેકાના મુગદળથી ચુરા થાય તેમ) કર્મ પિડના બારીક ચુરા થાય તેમ સ્થિતિ ટુંકી થાય અને નીચેની સ્થિતિમા મળી જાય એટલે વિપાક દેવા સમર્થ ન થાય, પણ પ્રદેશ જિજ્ઞાસી ભોગવાઇ ને ખગલ્ય રસ આપ્યા વગર ક્ષય થાય-

(૨) રસઘાત—સત્તામા રહેલા અશુભ કર્મોના રસનો અનતમો ભાગ છોડીને બાકીનો રસ અતર્મુહુર્તમા ખપી જાય પછી વળી અનતમાં ભાગનો બાકી રહેલો રસતેના અનતમા ભાગ સિવાય સર્વ અતર્મુહુર્તમા ખપી જાય આવી રીતે એક સ્થિતિ ખડની સાથે અનેક હુગ્ગ (અનુભાગ) ખડ થાય રસ ખડના અતર્મુહુર્ત કરતા સ્થિતિ ખડનો અતર્મુહુર્ત હુગ્ગનો ગણો છે અને સ્થિતિ ખડના અતર્મુહુર્ત કરતા અપૂર્વ કરણનો અતર્મુહુર્ત હુગ્ગનો ગણો છે જેમ જેમ કષાયની મદતા થતી જાય તેમ તેમ અનુભાગ (રસ) ઓછો થતો જાય છે.

(૩) ગુણુશ્રેણી—અતર્મુહુર્તની સ્થિતિ બિપરની કર્મ સ્થિતિમાથી કર્મદળખેઆઇ ને ઉદ્યા-વલિની સ્થિતિમા મળી જાય. સમયે સમયે અસખ્યાત ગુણા અધિક મળતા જાય, જુદા જુદા સમયના દળ જુદા જુદા સમયમા મળે જે કર્મ પ્રકૃતિને નાશ કરવી હોય તેના પ્રતિપક્ષી આત્મિક ગુણુની આરાધના કરવી. જેમકે ક્રોધનો નાશ ક્રમા, સમતા સમભાવ, સમગ્મીભાવ વગેરેથી થાય. માનનો નાશ વિનય, નમ્રતા, કોમળતાથી થાય આત્મીકગુણના અનુભવથી પ્રતિપક્ષી કર્મ પ્રકૃતિના સત્તામા રહેલ દળ ખેઆઇ ને આવી રીતે મળી જાય, તેથી વિપાક આવે તે પહેલા કર્મના પ્રદેશો આવી રીતે ભોગવાઇ જાય

૪. ગુણ સંક્રમ—અનતાનુસધી વગેરે અશુભપ્રકૃતિઓનો દળ, બંધાની સજ્જલ વગેરે પ્રકૃતિમા મળી જાય અને તે ઉપે પરિણમે, આવી રીતે સમયે સમયે અસખ્યાત ગુણાધિક દળ ખીજી પ્રકૃતિરૂપે ફેરવાઇ જાય તે અનુભવપૂર્વક સમજવા માટે નાખ્યો—

(૧) ઝાઝમે તાગ દીધી કે અપમાન હતું ત્યારે એક ક્રોધ કે માનનો આવેલ આજે પણ આત્માનો ઉપરોચ આચાર્ય તે આવેલ (તોર, ઉચ્છેદ) એકદમ અડકી જાય અથવા દીવો કાઢી કાઢી જાય જાય અથવા (૨) વિચાર કરે કે ક્રોધ પ્રત્યે મારે વેર લાગે છે કે હા, અમુક માણસે મારા મુઠ્ઠો કર્યો કે નહિ, તેમાં નિમિત્ત મારું હતું અથવા મારા કર્મનો ઉપર હતો, તેનો દોષ નથી.

(૧) ઉદય પામેલે—તથા (૨) સચામાં રહેલો ઉત્તિલાથી ખેંચેલ અનતાનુભવી આવી રીતે મદ કરીને હાથડી પ્રાપ્તિમાં ફેરી સકાય છે— સાધુ પ્યાન પડે છે ત્યારે દર્શનના સ્વાસ્થ્ય આવી સાધુ અભોગીને જાણવા મારે સુખક્રોધ કરે તો, સચામાં રહેલ પુરુષ વેર મોહનીય કર્મ ક્રોધના જાગ્યા સકમ્યુ થાય, વળી વિચારે કે સાધુ તે જાગ્યા હશે તો તે ક્રોધ માનમાં સકમ્યુ થાય, વળી ક્રોધ માન મારે પચાતાય કરી આત્મપ્યાનમાં લીન થાય તો ઉદયમાનપ્રકૃતિ સાથે સકમ્યુ થઈ ભોજવાઈ જાય અને ધૂન થાય આ દાખલા ગુણ સકમ્યા ભાવમાં મુગ્ધ થને મારે છે. સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ કેળવી ભગવાન જ પ્રકાશી શકે છે.

(૫) અન્ય સ્થિતિ બાંધ—આખા કલ્પમાં સમયે સમયે નવા બંધાવા કર્મની નિમિત્ત ઝોઝી ઝોઝી બંધાય છે.

અનિષ્ટા કલ્પનું સ્વરૂપ—આ કલ્પમાં પ્રત્યેક સમયમાં અનેક જીવો મારે એક જ અવસ્થામાં છે પણ સમયે સમયે અનતપુરુષી વિશુદ્ધિ થતી જાય છે અહિં પણ અપૂર્વકલ્પની મારફત સ્થિતિબદ્ધ, સ્થિત ગુણધર્મ, ગુણસકમ, અન્ય સ્થિતિ બાંધ થાય છે. આ કલ્પના અસપ્ષાતા થાય તથા માફ જ્યારે એક જ બાજુ પાડી રહે, ત્યારે કર્મ પ્રકૃતિ ઉદયના સકમ્યુ અને ક્રોધ પ્રકૃતિ અતર કરતુ કરીને ધૂન થાય, મારે તે બંનેનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.

ઉદયવસના સકમ—આ કિંચમાં કર્મ પ્રકૃતિ ક્રોધ છે. (કલ્પવૃક્ષીકામાંથીને મુક્ત કરતુ=કર્મના જાગીર કરવા) જેમકે પુણ્યગતી માટીનું ઢેલુ એવું ક્રોધ કે લેની બારીક સ્વ દાખમાં પણ ન આવી શકે, તેમ રાગક્રોધ રહિત શુદ્ધ જ્ઞાન ઉપરોચથી કર્મ ક્રોધની એવું બારીક થાય છે કે પછી બીજી પ્રકૃતિ કે નીચલી સ્થિતિમાં સકમ્યુ થાય એટલે મળી જાય અને ભોજવાઈ જાય પણ અશુભ વિપાક ફળ ન આપી શકે.

આ કામ અતમુર્ત સુધી થાય, તેના પહેલા અને છેલ્લા સમયમાં કર્મ પ્રકૃતિ ક્રોધની અન્ય પ્રકૃતિમાં નજી જાય, એટલે તે રૂપે પરિણમી તથા, જેમકે અનતાનુભવી, સજ્જના સ્વરૂપમાં ફેલાઈ જાય. વચ્ચે અસપ્ષાત સમયમાં, દરેક સમયે, ક્રોધે જાય અન્ય પ્રકૃતિમાં સકમ્યુ થાય અને ક્રોધે જાય નીચેની સ્થિતિ જે આત્મસ્થિ છે તેમાં પ્રવેશ થાય (સકમ્યુ થાય) પણ બીજી પ્રકૃતિમાં સકમ્યુ થાય તેના કરતાં નીચેની સ્થિતિમાં અસપ્ષાતસકમ્યુ સકમ્યુ થાય અને પાછળના સમય કરતાં આગળ આગળના સમયમાં અનતપુરુષ બારીક જાગે.

પ્રથમ સમયે પત્યનો અસખ્યાતભો ભાગ પ્રમાણુ સ્થિતિ ખડ કુટાય. છેલ્લા સમયમા નીચેની ખાડવાની સ્થિતિ ખાડી નહિ ગ્હી હોવાથી અન્ય પ્રકૃતિમાં જ સક્રમણ થાય, આવી રીતે સર્વ પ્રકૃતિ ક્ષય ક્રવામા આવે, પણ આવલિકા પ્રમાણુ કર્મ સ્થિતિ ખાડી ગ્હે ત્યાગે તે ઉલ્લના સક્રમ બધ થાય અને આવલિકાનાં દળ ઉત્થમાન (વિનાની) પ્રકૃતિમા સક્રમણુ યા ને ત્રિભુક સક્રમણુથી ભોગવાઇ જાય

ત્રિભુક સક્રમણુ એટલે ઉદયમા નથી એવી પ્રકૃતિ ઉદય પામેલી પ્રકૃતિમા મળીને ભોગવાઇ જાય, જેમકે ૧૪ મે ગુણુઆને મનુષ્ય ગતિ અને આયુષ્યનો ઉદય છે પણ તે વખતે ખીછ ગતિના દળિયા ને સત્તામા છે તે વિપાક ઉદય આવ્યા વગર મનુષ્ય આયુષ્યના કર્મના દળિયા સાથે મળીને ભોગવાઇ જાય. ઉલ્લના પૂર્ણ થાય તેજ સમયે અનિવૃત્તિકર્મણુ પુર થાય અને વ્યકિતગત કર્મ પ્રકૃતિ ખલાસ થવાથી તેના પ્રતિપક્ષી આત્મિક ગુણુની અપેક્ષાએ આત્મા સહજ અલ્લાવમાં સ્થિત થાય

અંત કરણુ—અહિ કર્મની ત્રિયિતિના મે ભાગ પાડવામા આવે છે પ્રથમત્રિયિતિ તે નીચેની આઘ ત્રિયિતિ અને ખીછ ઉપગની સ્થિતિ ખીછ ત્રિયિતિના દળ શુદ્ધ અધ્યવસાયથી કુટાઇને વિખેરાઇ જાય અથવા ઉદીગણુથી આદર્પાઇને પ્રથમ ત્રિયિતિમા મળી જઇને ભોગવાઇ જાય અથવા બધાતિ નવી પ્રકૃતિમા મળી જાય

આ ક્રિયા સમયે સમયે વૃદ્ધિ પામતી જાય, પહેલા નજદીકના દળ પછી આગળના એમ સર્વ ખલાસ થાય અને પ્રથમ સ્થિતિના દળ ઉદય પામીને ક્ષય થાય અથવા ખીછ પ્રકૃતિમા મળીને ત્રિભુક સક્રમણુથી ભોગવાઇ જાય અને ક્ષય થાય, ત્યાગે આત્મા સહજમા સ્થિત થાય

આવી રીતે ત્રણ દરણુથી એક પછી એક પ્રકૃતિ ખલાસ થાય તે ક્ષપક એણી કહેવાય

ક્ષપક એણી કેને આવે ?—ઉમર આઠ વગસલી વધારે (અથવા નવ વર્ષમા ગભાવસ્થાના મહિના ખાદ), ગમે ત્યારે આવે. વજ્રક્ષત નારાય સવચણુવાળાનેજ, ગુણુઆન એથા, પાત્રમા, છટ્ટા, સાતમા એ ચાગ્માથી કોઈ એક ગુણુ આનવાળાને શુભ યોગ, શુદ્ધ ધ્યાન અને શુકલ લેસ્થામા આવી શકે, સાતમાગુણુ આનવાળા પૂર્વના જાણુ હોય તે શુકલ ધ્યાન અને ખાડીના ધર્મધ્યાન ઉપગત થાય

ક્ષપક એણી મારે કર્મની સ્થિતિ—અતો કોડાકોડીમાથી પત્યનો અસખ્યાતભો ભાગ તથા અતસુહૃત એછા થાય, ત્યારે ૪યુ ગુણુઆન આવે, તેની સ્થિતિમાથી ૨ થી ૯ પત્યોપમ એછા થાય તો ગુણુ સ્થાન ૫ મુ આવે, તેની ત્રિયિતિમાથી સખ્યાતા સાગર એછા થાય ત્યારે ગુણુઆન ૬ કુ આવે, તેની ત્રિયિતિમાથી સખ્યાતા સાગર એછા થાય ત્યાગે ઉપશમ એણી આવે, તેની ત્રિયિતિમાથી સખ્યાતા સાગર એછા થાય તો ક્ષપક એણી આવે

અતો કેદાદેહીનો અર્થ—કેદ સાગર ગુરુના કેદ સાગરની (આયુષ્ય સિવાયના માઈના) સાત કમની સ્થિતિ દ્વિતર અત પ્રમાણે એક કેદ સાગરથી ન્યુન સ્થિતિને અતે કેદાદેહી કહે છે. સાર એ છે કે મોક્ષ મેળવવાની ચોક્કસતાવાળી છેલ્લી કમ સ્થિતિ જ કેદાદેહી અને અને ઉદ્ધૃષ્ટ એક કેદાદેહ સાગરની અલ્પની રહે તે ઉપરાંત વધે નહિ, અથવા છેલ્લી કમ સ્થિતિ કેદાદેહ સાગરની મધ્યમ, તથા કેવળી ગમ્ય.

સાપક ટ્રેલ્હીનો કમ

પ્રથમ અતતાનુમધી થોક (કોષ, માન, માયા લોક) નો ક્ષય—તે વિસ્તાર જાણી ક્ષય થાય છે તેમાં જલે કર્તુ કરવા પડે છે અનિર્વર્તિ કરતુના છેવટના કાગમાં ક્ષયના સ્વરૂપ થાય છે.

અતતાનુમધી કોષની છેલ્લેથી કરી ક્ષય કરવા દોષ તો વિચારુ કે મારે મન છત પ્રતે વૈભવાવ છે કે નહિ, ને અમાં થાને કે અસુક માણસની સાથે વિશેષ છે તો પોતાનો દોષ દેખાય તો પશ્ચાત્તાપ કરવા અને ન દેખાય તો પોતાના કમનાજ દોષ સમજી ક્ષમા, સમ્યક ધીમ્ની આત્મના કરવી, બી નનો દોષ ન જોવેલ.

અતતાનુમધીનુ મુખ્ય છપુ કારણ મિથ્યાત્વમાં રાગ અને ક્રોધધર્મમાં દોષ છે, એટલે દખાવમાં સમતાવાળા મિથ્યાત્વની સત્તામાં અતતાનુમધી ક્ષાય ચોક્કસ છે તે ગમે ત્યારે પ્રવૃત્તાનો સક્ષય છે. અતતાનુમધી ક્ષાય મિથ્યાત્વનો સ્વભાવી છે જેનુ મિથ્યાત્વ નાશ થયું હોય તેને અતતાનુમધી ક્ષાય ક્ષયમાં ન જ આવે. જે માણસ કોષ, માન, માયા લોકને અતરના ભાવથી તોડવા તૈયાર ન હોય તો અતતાનુમધી સત્તામાં છે એમ સમજવું.

સમભાવથી સર્વ કામનો નાશ થાય છે. કોષ, માન, માય અને લોક તોડવા માટે ક્ષમા વિનય, સદગત્ય અને સતોષનુ આસન્ન થેતુ જેની પાછળ પાછળ જનન જાતના વૈભવાવ અને ધર્મદોષ છે તે અતતાનુમધી કહેવાય. કોઈને દોષ, કદેખાણ, વેદની ખાતર જાત મુશ્કેલી નાશ કરવાતો કે છેલ્લી નાખવાનો વિચાર થાય તો સમજવું કે અતતાનુમધીની સત્તામાં છે પન્નુ દોષ અને મિથ્યાત્વનો નાશ કરવા તે ક્ષાય નથી. સ ન આવક દોષ તેને સ્વચ્છનુ માર ક્ષાય થતું પડે અને સત્તો નાશ કરે પણ અમતર ભાવ, પાપ માટે આસોસ અને વૈભવાવનો અભાવ અને ન્યાયભાવ દોષ તોજ ભાવપ્રજ્ઞ હી રહે.

સાર્થક એક ઉપલામૂઠા સમજી સત્તામાં સ્વેચ્છા કાપેતે ખેંચી ખેંચતે મુક અમતરભાવથી નાશ કરતા નાશ બચ્ચાર કુચ્છાનની પોતા પ્રમાણે કાપ, પજુ અમતર ભાવે નિર્વેપ નવાનો અભાસ કરવા તો આગમના ભવમાં રહેલ સમજવી. અતતાનુમધી ક્ષાય જેનો ક્ષય થયો છે તેજ અમ્ય એક અને ઉદ્ધૃષ્ટ માર ભવમાં મોક્ષ નય.

બીજે નંબરે ત્રણ દર્શન મોહનીય (મિથ્યાત્વ, મિશ્ર અને સમઙ્ગ મોહનીય) નો ક્ષય—અહિં પણ ત્રણ કરણ કરવા વિશેષતા એટલી છે કે અપૂર્વ કણના પહેલા જ સમયથી અનુદિત મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના દળને હિંદવના સક્રમણથી કુટીને ઉત્પત્ત સમઙ્ગ મોહનીયમા ગુણ સક્રમણ કરી સક્રમાવે તે આ રીતે થાય. પચીસ પ્રકારના મિથ્યાત્વના અજ્ઞાન ભાવ, આચાર, વિચાર તથા મિશ્રભાવ પોતાનામા કેટલા છે તેનું નિરીક્ષણ કરી, ખડન કરી તેમનો ત્યાગ કરવો જે જે શકા, આકાંક્ષા ઉત્પન્ન થાય તેમનો સમ્યક્ પ્રકારે સૂત્રાનુસાર ખુલાસો કરવો, એટલે મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર કર્મ દ્વો સમઙ્ગ મોહનીયરૂપે પરિણમી જાય

ચહેલાઈથી સમજવા માટે એકેક દાખલો—

૧, ત્રણને ચળાવવા અપસંગ આવી, તેનાથી એક પુત્રો થઈ તે શકુનલા આ મિથ્યા એટલે ખોટી બનાવટી કયા છે કારણ કે મનુષ્ય અને દેવીના સયોગથી સતાન થાય જ નહિ હવે તેને બીજી રીતે ગોઠવીએ વિદ્યાધર કન્યા વૈદ્યિય લખિંધથી દિવ્ય રૂપ કરીને યુવાન તેજસ્વી મુનિના ધ્યાનમા ભગ પાડી શકે અને અરસપરસ મોહ પામીને સસારમા બેડાય, આ સમ્યગ્ મોહનીયનું વાક્ય આવી રીતે મિથ્યાવચન ને તટસ્થ રીતે સમઙ્ગિતી રીતે ગોઠવવાથી મિથ્યાભાવ, સમ્યક્ રીતે પગિણમે

૨ સર્વ ધર્મ સરખા આ મિશ્ર મોહનીયનું વચન તેનો એવો અર્થ કગવો કે શુદ્ધ ધર્મના સર્વ ભેદ ભેદાતર છે, તે સર્વ મોક્ષ ધ્યેયવાળા હોઈને સરખા છે આવી રીતે મિશ્રભાવ સમ્યક્ પ્રકારે પગિણમે. આ કામ શ્રુતજ્ઞાનથી જ સમજી શકાય.

પહેલા મોટા મોટા કર્મસ્થિતિ ખડને કુટીને વીખેરી નાખે, પછી નાના ખડ કુટાતા જાય, તે ઉપરથી એમ સમજવું કે જે ખોટી વાત છે તેને ખોટી માનીને પછી ખુલાસો કરવો અપૂર્વ-રણ પુરૂ થાય ત્યારે કર્મની સત્તા નિચિતિ અસખ્યાત ગણી ઝોઢી થઈ જાય ત્યારે અનિવૃત્તિ રણમા દાખલ થાય

અહીં મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર તેમ જ સમઙ્ગ મોહનીયના એક પણ સૂક્ષ્મ દોષનું દેશથી ઉપશમન (ખુલાસા વગર દોષને ઢાકી દેવો તે) નિહિતિ નિઝાયના (કર્મનું બંધન તથા ગાઢ બંધન) થતું નથી દર્શન ત્રીકેની નિચિતિ વાત વગેરે પાંચ કાર્ય ચાલુ છે હજમગે નિચિતિવાત પછી, કર્મ-દળના સખ્યાતા ભાગ કરી તેમાનો એક ભાગ ગખી, સર્વ કર્મ ખપી જાય

આમ હજમગે વખત થયા પછી બાકી રહેલા કર્મના અસખ્યાત ભાગ કરી, એક ભાગ ગખી, સર્વ ખપાવે. આમ હજમગેવાર થયા પછી મિથ્યાત્વના અસખ્યાત ભાગ અને મિશ્રના તથા સમઙ્ગ મોહના સખ્યાત ભાગના ચુરા વણી વાર કરે, ત્યારે મિથ્યાત્વનું દળ આવલિઝા માત્ર રહે અને મિશ્ર તથા સમઙ્ગ મોહનું દળ પદ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ રહે

ખાડેલા મિથ્યાત્વના દળને મિશ્ર અને સમઙ્ગ મોહમા પ્રક્ષેપ કરે (મેળવે) અને મિશ્રના દળને સમ્યક્ત્વમોહમા નાખે અને સમઙ્ગ (સમ્યક્ત્વ) મોહના દળ પોતાની નીચેની સ્થિતિમા

મેળવે બાકી સ્વેચ્છા મિથ્યાત્વ હોવા આવશ્યિકા માત્ર તેને સિદ્ધાન્ત સક્રમણી સમ્યક્ત્વ મેળવેલીમાં મેળવી બોમતી નાખે, એટલે મિથ્યાત્વ મેળવેલીય કર્મ સર્વથા નાશ પામે.

ત્યાં બાક બાકી સ્વેચ્છા મિથ્ય તથા સમક્ષિત મેળવેલી અનેક વાર ખૂબ થાય, ત્યારે મિથ્ય મેળવેલી એક આવશ્યિકા છે અને સમક્ષિત મેળવેલી સ્થિતિ આક વર્ષ પ્રમાણ સ્થે ત્યારે બાકી સ્વેચ્છા આવશ્યિકા માત્ર મિથ્યમેળવે કર્મ સિદ્ધાન્ત સક્રમણી સમક્ષિત મેળવેલી સાથે બોમતીન જાણ અને ક્ષય થાય ત્યારે નિમગ્ન નયના મતથી ક્ષયક સમક્ષિતી અનુભવ.

ત્યાં બાક આક વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિવાળા સમક્ષિત મેળવેલીય કર્મ જાણા અનેક ખરે કરી, દરેક ખરે અત્યુદ્ધર્ત સુધી ફરતે, પોતાની નીચેની સ્થિતિમાં જ મેળવે, જોઈતાં કામને સમયે અત્યુદ્ધર્ત ગુણ અધિક સક્રમણે (મેળવે) તે અત્યુદ્ધર્તના યોગ (મરતક) સુધી, પછી ફરી ફરી સક્રમણે ચરમ (ઉચ્ચે) ખ ફરતે સક્રમણે, ત્યારે ક્ષયક ફરતે અત્યુદ્ધર્તના ક્ષાયક સમક્ષિતી કહેવાય.

સમક્ષિત મેળવેલીય કર્મ

ખરેક કરવાના રાખણા

મિથ્યાત્વ અને મિથ્યભાવનો નાશ થયા પછી સમક્ષિત મેળવેલીયથી જ્યાં તક વિતરતે મુન ગાનથી ખુલાસો અને નિર્મૂળ્ય કરી, નાશ કરવા જોઈએ.

તક—અવધિગાની મોહઅને જાણે છે તે મનપર્વ ગાનને જુદા કેમ કહ્યું ?

સમાધાન—મનપર્વગાન અવધિગાનીમાં જોઈતા સગી પોતેનીય જીવેના ચિત્તન યોગ મનાવી આકૃતિઓ સાચાત જાણે છે પણ ચિત્તનીય વસ્તુ જાણી શકાતિ નથી, તે મનાવી આકૃતિ ઉપરથી અવધિગાનથી જાણી શકાય છે. તે ગાન ફક્ત સાધુનેજ હોય તે દર્શન પૂર્વક નથી, વધારે સ્પષ્ટ છે અવધિગાન બીજા દબોની સાથે મોહઅ (મના પર્વ) જાણે, દર્શન પૂર્વક જાણે સચતિ ઉપર બીજા સમક્ષિતિને પણ હોય, મનપર્વગાનથી જેમ મોહઅને સ્પષ્ટરૂપિ નજાણે.

તક—સામાન્ય બોધ (દર્શન)ના અસુદર્શન તથા અવધુ દર્શન એમ બે બે કેમ પડ્યા ?

સમાધાન—બોધ દર્શન જે બોધ થાય તે અસુદર્શન, બીજા ઉચ્ચદારા તથા સ્વતંત્ર રીતે મહાત્મા જે બોધ થાય તે અવધુ દર્શન, અસુ અને મન બંને વસ્તુને સમીપ કર્યા વગર પોતાના વિષયને જાણે છે પણ મન પોતે અસુ નથી.

તક ઉપસમ અને ક્રમોપસમ એમ બે સમક્ષિત જુદા કેમ કહ્યા ?

સમાધાન—ક્રમોપસમ સમક્ષિતવાળાને ૭ મિથ્યાત્વનાં જાણ ઉપર જાણે છે વધી શકા ક્રમોપસમ થાય છે તેને અવધિગાનથી ખુલાસો કરી તબા ૪ નાશ કરે છે અને ૭ મિથ્યાત્વ પાત

ઉદ્યમા નથી આવતા તે ઠંડાયેલા ગહે છે ઉપશમ મગ્નિવાળાને સત્તામા મિથ્યાત્વ પર્ચાય છે પણ ઉદ્યમા આવતા નથી, ઠાક્યા જ ગહે છે, તર્ક વિતર્ક થતો નથી, અને તેનો કાળ ફક્ત અતમુહુર્તનો જ છે, ત્યાં ક્ષયોપશમ સમક્ષિતનો ઉત્કૃષ્ટ ત્રાણ ૬૨ સાગરથી કહંડ અધિક છે.

તર્ક—સામયિક અને છેદોપચ્ચાનીય ચારિત્રના ગુણુચ્ચાન સરખા છે તો ખે જુદા નામ નામ કેમ આપ્યા ?

સમાધાન—જડ બુદ્ધિવાળા હોય તેને ચારિત્રમા જરા દોષ લાગે ત્યાં એમ સમજે કે અમારું ચારિત્ર નાશ થયું તેને આશ્વાસન આપવા માટે તેમને માટે છેદોપચ્ચાપનીય ચારિત્ર ગણ્યુ કે જ્યેતુ તે સમજે કે દોષનો પ્રાયશ્ચિતથી નાશ કરી, કરી ચારિત્રમા ગ્યાપના વધ શંકે છે

તર્ક—પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના શાસનના સાધુ માટે સંદેહ વસ્ત્ર કેમ ?

સમાધાન—તેઓમા બુદ્ધિની સુક્ષ્મતા ઓછી હોવાથી ભાત ભાતના મન પ્રસન્ન વસ્ત્ર ગાળી મમત્વ કરે, માટે તેમને એકજ પ્રકારનું ગ્ગ ગહિત સંદેહ વસ્ત્ર જ યોગ્ય છે

તર્ક—૨૨ તીર્થકરોના સાધુમા ચાર મહાવ્રત અને ખે તીર્થકરોમા પાચ મહાવ્રત કેમ ?

સમાધાન—જડ બુદ્ધિવાળા સ્ત્રીને પરિગ્રહમા સમાવેશ ન કરે માટે તેના ત્યાગ માટે એક વ્રત વધ્યુ

તર્ક—જૈનના સાધુ સપ્રત્યાયમા મતભેદ કેમ ?

સમાધાન—જ્ઞાનવરણીય અને ચારિત્ર મોહનીય કર્મના વિચિત્ર ક્ષયોપશમને લઇને જુદા જુદા ભાવ ઉપજે છે. વળી ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગની વિચિત્ર સમજ થાય છે અપવાદ માર્ગે કોઇએ એકાદ કામ કર્યું હોય તેને ખીજે ઉત્સર્ગ માર્ગમા ઘસડી જાય અને સાધુઓમા ભેદ પાડે, પરંતુ જે આચાર વિચાર આગમ વિરુદ્ધ ન હોય તેને પ્રમાણ ગણવા

તર્ક—જિન કહી સાધુ બહુ કષ્ટ સહન કરે, જના મોક્ષે કેમ ન જાય ?

સમાધાન—કર્મની અમુક ગ્થિતિ ગહે ત્યારેજ ક્ષપક ઔણી આવે, તેમાં ક્રુદ્ધ અથવા અક્રુદ્ધ વારણમ્મ નથી કહ્યો અવગ્થા ભેદ વડે કર્મ ક્ષયના હેતુ કપ છે ક્ષપક ઔણીવાળા કહ્યાતીત હોય છે

તર્ક—સાધુની સમાચારીમા ફેરકાં કેમ છે ? જુદા જુદા સપ્રત્યાયવાળાની સમાચારી કેમ જુદી જુદી છે ?

સમાધાન—વિગેધ ગહિત, નિદોષ અને ગીતાર્થની પ્રવર્તવિલી સમાચારી હોય તે જ યોગ્ય ગણાય.

તક^૧—જુદા જુદા આચારોના જુદા જુદા મત કેમ છે? હાથમાં તરીકે સિદ્ધાંતો વિચારીએ એવો મત હું કે કલ્પાને જાન અને જ્ઞાન એકી સાથે છે

સમાધાન—જાન અને જ્ઞાન બંને આત્માના ગુણ છે તે આત્મા સાથે જ ન્દે છે, આત્માથી જુદા પડ્યા નથી, પણ ઉપયોગ આથી ૭ સમયે નાનનો ઉપયોગ હવે તે સમયે જ્ઞાનનો ઉપયોગ ન હોય, જ્ઞાનથી વસ્તુનું ભેદ સ્પષ્ટ સમુચ્ચ સામાન્ય સદા સ્વરૂપ જણાય છે અને જ્ઞાનથી વસ્તુનું ભેદ આકાસ્થાન વિશેષ સ્વરૂપનું જાણવું થાય છે. જનુમત ન હોય તેથી પેલાનો અભિપ્રાય આથી યોગ્ય નહિ. ૭ જિન પ્રભુએ જાણ્યું છે તેજ સ્વ માનવુ જ્ઞાન સમય સમયના ઉપયોગનું સ્વરૂપ જરાબર ન સમજી શકે, કારણ કે આંખ બંધ કરી ઉપાડીએ ત્યાં અસપ્ષાત સમય જ્યાં કેવળી કાજવાન એક સમયે સર્વ વસ્તુઓને જુલપદ (એકીસાથ) જાણે છે અને બીજે સમયે સર્વ વસ્તુઓને પ્રત્યક્ષ એકી સાથે દેખે છે. અભેદમાં ત્યાં અજનમાં ન ઉતરે ત્યારે તત્ત્વ કેવળી રમ્ય કર્યું

તક^૨—ત્યાં સુખતિથી આસનાર સાધુને યાજ્ઞતા ધાડી હવુય તે હિંસા થાય કે નહિ?

સમાધાન—દ્રવ્ય હિંસા થાય, કાવહિંસા ન થાય, પણ ઉપયોગ વચર (પ્રમાદથી) આવે તો દ્રવ્ય તથા કાવ બંને પ્રકારની હિંસા થાય. ફક્ત મનથી હિંસાનો વિચાર કરે તો કાવ હિંસા થાય, દ્રવ્યહિંસા ન થાય.

તક^૩—નિત્ય વસ્તુ અનિત્ય કેમ થાય?

સમાધાન—વસ્તુ દ્રવ્યથી નિત્ય છે, સ્થિતિ (સ્થિતિ)થી અનિત્ય છે.

તક^૪—સર્વ પૃથ્વીથી ૮ જોજન બચે છે, ત્યાં સવારમાં જિતની વેળા પૃથ્વીમાંથી નીકળતો કેમ દેખાય છે

સમાધાન—આંખની દૃષ્ટિ મર્યાદા Horizon ત્યાં સુધી પહોંચે ત્યાં વાજળાવાળું આકાશ અને જુની મર્યાદા હોય તેમ દેખાય છે, તે તો જમીની રસિ જ મત છે. કારણકે જેમ જેમ આંખ જાણે તેમ તેમ દૃષ્ટિમર્યાદા Horizon તથા સ્વ આંખ જતાં જાય છે અને સર્વ તે દૃષ્ટિ મર્યાદાથી પછે જુ જુ આકાશમાં જાયે હોય છે.

આજે સમક્ષિત ક્ષાયક કાવથી સ્થાને માદ મિથ થાય, ત્યારે ક્ષાયક સમક્ષિત ક્ષેત્રાય, તેની આદિ છે પણ અન નથી તે જન્ય તેજ કાવે મોટું જાય, ઉદ્ભવે ત્રીનો ભર ઉતરી નહિ.

ક્ષાયક સમક્ષિત ક્ષેત્રા કાવ કરે છે? તે સમયે એ મત છે તેમાં કારણ છે—(૧) કાવ્ય વિસોક્ષિએનું સ્વિપાએનું જ્ઞાનથી વિશુદ્ધિ થવાથી. જાનો કાવાય ક્ષેત્રાય “ક્ષાયક સમક્ષિત પામવાથી” એમ કરે છે. (૨) મિત્તલ વિસોક્ષિએનું મિત્તલથી વિશુદ્ધિ કરીને. જાનો કાવાય “મિત્તલ રાજાને” એમ કરે છે. (૩) સમક્ષિતની ઉદ્ભવે આરાધનાવાળાને એક જય તથા જ

ભવ ભગવતિ સૂત્રમાં કહ્યા છે આનો અર્થ કેટલાક ઉત્કૃષ્ટ પ્રયત્ન કરે છે અને કેટલાક ક્ષાયક સમકિત કરે છે એટલે નિગત આત્મ સ્વરૂપમાં ઉપયોગની અપેક્ષાએ તે જ ભવે મોક્ષ જાય અને દ્વિતીય નયની રીતે સમકિત ત્રણ ભવ ઉલ્લેખે નહિ એમ બેમી શકે છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય

સૂત્રના આલંબન સિવાય જગત્તે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપવો નહિ, આ વસ્તુ આપણે સમજતા નથી તેથી અનાદિ કાળથી રખડ્યા કરીએ છીએ

ક્ષાયક સમકિત મળ્યા પછી આરિત્ર મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓ ખપાવવા માટે ૭ મે ગુણસ્થાને યથામૃત્તિકરણ, ૮ મે ગુણસ્થાને અપૂર્વકરણ અને ૯ મે ગુણસ્થાને અનિવૃત્તિ કરણ થાય છે.

અપૂર્વકરણમાં : ત્રિધાતા વગેરેથી, અપ્રત્યાખ્યાની અને પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ૮ કષાયનો ક્ષય થતા યતા, તે કરણ પૂર થાય ત્યારે તે આઠ કષાયની ત્રિધાતા પલ્લવો અસખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણે રહે અહિ સર્વ વિરતિ ભાવ સાથે ખતિ, મુત્તિ, અનંત, મદેવ (મૃદુતા) આલંબન હોય છે એક વાક્યમાં કહ્યું તો સિદ્ધસ્વરૂપી નિર્મળ આત્મધ્યાન ધરતા અને ટકાવતા આવડે તો સર્વ દોષો અને કર્મનો નાશ થાય

અનિવૃત્તિ કરણમાં—અહીં કર્મની ૧૩ પ્રકૃતિ (નરક, તિર્યચ ગતિ તથા નરક તિર્યચ અનુપૂર્વી પહેલી ચાર જાતિ, ધ્યાવર, ઉદ્યોત, અતાપ, સદ્ગમ, સાધારણ) તથા દર્શનોવરણીયની ચિણ્ધધી ત્રીક મળી ૧૬ પ્રકૃતિઓનું, સમયે સમયે, ઉદ્ભવલના (કુટાણુ), સક્રમ (અન્ય પ્રકૃતિમાં મળી જાય), એવી રીતે નાશ થતા જાય અને જ્યારે પલ્લોપમના અસખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણે ત્રિધાતા રહે ત્યારે તે ૧૬ પ્રકૃતિ અને ઉપરની આઠ કષાયનો બાકીનો ભાગ મળી ૨૪ પ્રકૃતિઓ પ્રતિ સમય બધાંતી અન્ય પ્રકૃતિમાં ગુણસક્રમથી સક્રમથી (પરિણામથી—મેળવી) ક્ષય થવા માટે અને આ કરણના સખ્યાતા ભાગ ગયા પછી એક જ ભાગ બાકી રહે ત્યારે તે સર્વ ક્ષય થાય.

ત્યાર બાદ, અતર મુહુર્તમાં, નવ નોકષાય અને સન્વલન ચોક (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ)નું અતર કરણ થાય, એટલે દરેક પ્રકૃતિના દળની બે ત્રિધાતા સ્થાપન થાય, નીચલી એટલે પહેલી સ્થિતિ, ઉપરની એટલે બીજી સ્થિતિ,

પહેલાં નપુસક વેદનો ક્ષય થાય ઉપરની ત્રિધાતા દળને અતર્મુહુર્ત મુદ્ધી કુટીને ખપાવે અને પલ્લવો અસખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણે ત્રિધાતા બાકી રહે ત્યારે બધાંતી પ્રકૃતિઓમાં ગુણ સક્રમથી મળી જાય (અન્ય પ્રકૃતિ કે જે દેવ્યાધ જાય) અને ક્ષય થાય, પછી નીચેની ત્રિધાતા દળ, નપુસક વેદના ઉદયમાં શ્રેણી શરૂ થાય તો, વેદને ખપાવે, નહિતર આવલિમાત્ર રહે ત્યારે ઉદય પામેલી વેદમાત્ર પ્રકૃતિમાં ત્રિધાતા સક્રમથી મળી જાય અને ક્ષય થાય.

પછી સ્ત્રીવેદ મોહનીય કર્મનું દળ પણ તે જ વિધિથી અતર્મુહુર્તમાં ખપાવે, ત્યારબાદ હાન્ય, ગતિ, અગતિ, ભય, ગોઠ, દુઃખ એ હાન્ય પટકને, એકી સાથે સન્વલનના ક્રોધના

ગુણ સકમ્ય કરી અતર્ક્યકૃતિમાં અપાવે, ત્યાર પુરા વેદનાં બધે ઉદય, ઉત્થાન વિચ્છેદ વગર અને પુણ વેદની સ્થિતિ એ આવશ્યિકામાં એક સમય એકાગ્રી એકલી રહે, તે વખતે નિમ્નનામી આવેદી ગણાય.

નપુસક વેદનાં મેલ્લી સરૂ કરે તો પહેલાં સ્ત્રીવેદ તથા નપુસકવેદનો એક જ વખતે ધ્વજ કરે અને પછી તત્ત જ પુરુષવેદ તથા હરય પટકનો એક જ વખતમાં ધ્વજ થાય.

સ્રીવેદના ઉદયમાં મેલ્લી સરૂ થાય તો ખોલાં નપુસકવેદ અપાવે, પછી સ્ત્રીવેદ અને હરય પટક એકાગ્રી સાથે ધ્વજ થાય.

પુરુષ વેદની બાકી એવી રિવાજ સંસ્કરણના કોષના અપકરણ કાળમાં ગુણ સકમ્યની સ્ત્રી જગ ધ્વજ થાય.

કુલે સંસ્કરણના કાળ (કોષ, માન, માયા, લોભ) ના અંતર કરતુની ઉત્તરી (બીજી) સ્થિતિમાં જણી ગુણ વિધિ થાય.

૧. અર્ચવકરણાદિ—અર્ચ કર્મ જણના યોગના કાન જેવા નાનાં કટકા થાય અને પ્રાર્થ વિશુદ્ધિથી, સંસ્કરણ કાળના અંતરકરતુની બીજી ઉત્તરી સ્થિતિમાં કર્મજણના કુલ્ય ને પૂર્વસ્પર્શક (કર્મ બધે યોગ સ્પર્શક) ના બનેલા હતા તે સ્થિતિ અને અપૂર્વ સ્પર્શક (પહેલાં કરી ન થયેલ, કર્મ માટે અસંપૂર્ણ) વાળા કાલ જગ, સમયે સમયે અનંત અપૂર્વ સ્પર્શક થાય ત્યારમા—

૨ કિલ્લિકરણાદિ—સ્થિતિ થયેલા જણની વિશુદ્ધ વર્ષમાન પરિણામથી, કુદી કુદીને અનંત સ્થિતિ એવી અનંતી કાદી થાય તે ગુણ વિભાજનાં ખરે જો કોષના ઉદયમાં મેલ્લી સરૂ થાય તો ૧૨ કિલ્લી થાય, દરેક કાળની ગુણ, આત્મી અને બાહ્ય જો માનોદયમાં મેલ્લી થાય તો કોષને ઉપસન વિધિથી ધ્વજ કરી પછી ગુણ કાળની નવ કીલ્લી થાય. માયાના ઉદયમાં મેલ્લી સરૂ થાય તો કોષ તથા માન ઉપસન વિધિથી ધ્વજ થાય, પછી ૭ કીલ્લી થાય. લોભના ઉદયમાં મેલ્લી સરૂ થાય તો કોષ, માન, માયા ઉપસનથી કુદાખને ધ્વજ થાય, ત્યારમા કલ્પ યોગની ગુણ કીલ્લી થાય. કાદી થયા પછી—

૩. કિલ્લિવેદનાદિ (વેદના કાળ) ની વિધિ થાય. કોષના ઉદયમાં મેલ્લી સરૂ થાય તો પહેલાં કોષની, પછી માનની, પછી માયાની, પછી લોભની કીલ્લી વેદાય અનંત કીલ્લી ગુણ વિભાજનાં ખરે, તેની સમજવા માટે દરેક કાળની ગુણ કાદી બેતી, તેમાં અને ગુણ કાળની ગુણ ગુણ કાદી અને લોભની એ કાદી. દરેક એક એક અતર્ક્યકૃતિમાં અનુક્રમે પહેલાં પ્રથમ, પછી બીજી, પછી ત્રીજી કાદી એમ વેદાય, ગુણ દરેકની એક સમય અધિક એક આવશ્યિક બાકી રહે તો સુધી દરેક કાદી વેદાય તેને બીજે સમયે અન્ય કાદીનું કામ થાય તે એવી રીતે વેદાય કે ઉત્તરી બીજી સ્થિતિમાં કાદીના જણને આર્જક કરી (એટલે) પ્રથમ સ્થિતિમાં કરી, સ્વયં સકમ્ય કરી.

દરેક સમય અસખ્યાત ગુણી વૃદ્ધિ સહિત આગળના કપાયમા (કોધની માનમા, માનની માયામા, માયાની લોભમા) પ્રસેપ યાય, (મેળવાઈને) મેળવાઈને ક્ષય યાય ત્રીજી કીટ્ટી વેદના ડાળના છેલ્લા અમયમા પોતાના કપાયના બધા ઉદય, ઉત્તરણા વિચ્છેદ જય સત્તામા ગ્રહેલ સમયક્રમ એ અવલિડા નેટલા બાંધેલ દળને આગળની કપાયની પહેલી કીટ્ટીમા (કોધને માનમા, માનને માયામા માયાને લોભમા) અતર્મુહુર્ત સુધી ગુણ સક્રમ કરી સક્રમાવે અને અતિમ અમય, તો મર્ત સક્રમ કરી સક્રમાવે ત્યારે ને કપાયનો ક્ષય થાય

પહેલા કોધનો, પછી માનનો, પછી માયાનો ક્ષય થાય. સત્ત્વલન લોભ સમધી એવું જે કે તેની બીજી કીટ્ટી ન્યાયે વેદાની હોય ત્યારે ત્રીજી કીટ્ટીના ટળની સુક્ષ્મ સુક્ષ્મ કીટ્ટી થાય તે બીજી કીટ્ટીની સમય અધિક એક આવલિડા રહે ત્યાં સુધી સક્રમ (૨) કીટ્ટી થાય, અને તેજ અમયે સત્ત્વલન લોભનો બધા વિચ્છેદ જય અને આજ કપાયનો તથા ઉદીગણનો પણ વિચ્છેદ થાય અને નવમું ગુણસ્થાન પુરૂ થાય

તે પછીના સમયથી શરૂ કરી, સુક્ષ્મ સપરાય ગુણસ્થાનમા લોભની સુક્ષ્મ કીટ્ટીના દળને ઉપગની બીજી નિયતિમાથી એચીને પ્રથમ ગ્થિતિમા લાનીને વેદે લોભની પ્રથમ કીટ્ટીની બાકી ગ્રહેલ આવલિડાને બીજી કીટ્ટીના દળમા સક્રમાવે, બીજી કીટ્ટીની બાકીની આવલિડાને ત્રીજી કીટ્ટીના દળમા સક્રમાવીને વેદે અને ત્રીજી કીટ્ટીની બાકી ગ્રહેલ છેલ્લી આવલિડાને પાપ પ્રકૃતિઓમા ગ્થિતપુરૂ સક્રમ કરી સક્રમાવે

હવે લોભની સુક્ષ્મ કીટ્ટીના દળ તથા પહેલાની સમયક્રમ એ આવલિડા વધેલ દળની દરેક અમય ગ્થિતિધાતાદિ કરીને વેદના સુક્ષ્મ સપરાય અદ્ધા (કાળ)ના સખ્યાતા ભાગ જય અને એક ભાગ બાકી ગ્રહે ત્યાં સુધી ખપાવે, પછી છેલ્લા ભાગના લોભની ગ્થિતિ તથા રસ અપવર્તનાથી ઘટાડી, સુક્ષ્મ સપરાયના બાકીના કાળ નેટલા રાખી વેદે, સત્ત્વલનો લોભ સમયાધિક આવલિ માત્ર ગ્રહે ત્યાં સુધી વેદે, પછી તેને ઉદીગણા બધા થાય અને ફક્ત ઉદયથી વેદે તે છેવટ સુધી વેદીને ક્ષય કરે એટલે લોભનો સર્વથા ક્ષય યાય અને ૫ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૪ દર્શનાવસ્થીય, ૫ અતગય ઉચ્ચગાત્ર અને યજ્ઞોર્જીતિ એ ૧૬ પ્રકૃતિઓનો બધા વિચ્છેદ જય, અહિં ૧૦મું ગુણસ્થાન પુરૂ થાય છે ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનમા, મોહનીય કર્મ સિવાયના સર્વ કર્મોના ગ્થિતિધાત, ગ્સધાત, ગુણક્રીણી, ગુણસક્રમ થાય

ક્ષીણ કપાય ગુણસ્થાનના સખ્યાત ભાગ જય અને એક ભાગ બાકી ગ્રહે ત્યારે ૫ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૪ દર્શનાવસ્થીય, ૫ અતગય અને નિદ્રા તથા પ્રયણા ૧૬ પ્રકૃતિઓને અપવર્તના-વસ્થુથી ગ્થિતિ તથા ગ્સ ઘટાડી બાકી ગ્રહેલ ક્ષીણ કપાય અદ્ધા નેટલી અતર્મુહુર્ત પ્રમાણુ કે પણ નિદ્રા પ્રયણાની ગ્થિતિ અપવર્તની અપેક્ષાએ એક સમય ઓછી કરે, પણ કર્મ કપયી બગામર કે ત્યારે ને ૧૬ પ્રકૃતિઓનો ગ્થિતિ વાતાદિ વિગમ પામે, પણ બાકી ગ્રહેલ પ્રકૃતિઓની ગ્થિતિ વાત વગેરે ચાલુ છે

તે ૧૧ પ્રકૃતિઓને ક્રમ ક્રીડાસ્પતી વેદનાં એક મુખ્યાધિક આવશ્ય માત્ર નહ ત્યારે ક્રીડાસ્પતિ વિરામ પામે અને ક્રીડાસ્પતી ન વેરે ક્ષીણ ક્ષાયના દિવસરમ સમયમાં નિદ્રા તથા પ્રવેશા ક્ષય થાય અને આંતિમ સમયમાં ૫ જ્ઞાનાવસ્થાવીય, ૪ દર્શનાવસ્થાવીય, ૫ અતરિય મળી ૧૪ પ્રકૃતિ ક્ષય થાય, તેજ સમયે નિશ્ચય નયના મતાનુસાર કેવળી અજ્ઞાન, પણ વ્યવહારીયે તેને બીજે સમયે કેવળી ભગવાન પ્રજ્ઞાન.

અને તીર્થ કરતે આઠ પ્રતિદ્યાર્ષ ૩૫ વાણીના ગુણ નથા સ્વ અનિશ્ચયે પ્રાપ્ત થાય સામાન્ય કેવળી સર્વોચ્ચી ગુણસ્થાને જન્મન્ય અતમુદ્ગુણ ક્રીડાસ્પતિ (આઠ વર્ષે એક) એક પૂર્વ મુખી સ્થે મેળીમાં વારવાર અતર્ફુર્ત આવ છે તેની મુજબ હુ કયા એટલુ સમજતુ કે એક ક્રીડાસ્પતિ અતર્ફુર્તમાં સ્થિતિની તાત્કાલિકાવાળા અસ્થાનના નાના અતમુદ્ગુણ આવી નય.

આયુષ્ય યોગ હોય અને વંદનીય કર્મ વધારે હોય તો આપો આપ આઠ સમજી કેવળ સ્થાપના થાય અને તે કર્મો સરખી સ્થિતિવાળી થાય સમુદ્ધાન થાય તે તે જહી અતર્ફુર્તનાં (અથવા આત્મેક ૭ મહિને) ગેય થાય, આ સમયે પચાત્તમ પ્રવચન કેવળી રમ્ય છે.

૧૩ મા ગુણસ્થાનના ઉવટના કામમાં યોગને રૂપવા મરિ, તે સૈમેથી કવલ (યોગીનુ રૂપન) નો અનુક્રમ—પહેલાં બાહર આ યોગ રૂપે, પછી બાહર વચ્ચે યોગ, પછી બાહર કાચરોય, પછી સ્ક્રમ આયોગ અને પછી સ્ક્રમ વચ્ચેયોય રૂપે, ત્યારે ફક્ત સ્ક્રમ કાચરોય છે અત ગુણ જ્ઞાનને સ્ક્રમ ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામનો ત્રીજો પારો પ્રાપ્ત થાય તેમાં આયુષ્ય સિવાયના બાકાં કલુ કલમમાન કર્મો અપોચી ગુણસ્થાનની અવસ્થા મુજબ સ્થિતિવત થાય અને અનુક્રમ કર્મોની સ્થિતિ ૧ સમય એકાદી થાય અને સ્ક્રમ કાચરોય રૂપાઇ નય એટલે સપૂર્વ સૈમેથી અસ્થા પ્રાપ્ત થાય અને સ્મૃતિચ્છન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામના ગુણ જ્ઞાનના યોગ પાવવાળુ અત પાંચ થયુ અક્ષર (અ. ૫. ૬. ૩. ૪) ઉચ્ચાર થાય તેટલા કાળનુ ૧૪ મુ અપોચી ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થાય.

તમાં (૧) ઔદારીક કરીસી અંજર ત્રેયા પ્રેક્ષાના પિંદોને પૂરીને આત્મ પ્રક્રિયાનો પત્ર ગાંધવાય, ત્યારે નર કરીસી અવગ્રહનાનાં ૨/૩ કાચ પ્રમાણ પત્ર થાય, (૨) સત્તામાં ત્રેય અનુક્રમ પ્રકૃતિનાં કર્મોમાં ક્રમવર્તિત પ્રકૃતિમાં સ્થિત્યુક સક્રમણી મળીને બોક્ષવાય ન —(૧) ઉચ્ચા બે સમય બાકી સ્થે તે પહેલાં ૩ આયુષ્ય, ૧ વેદની, ૧ નીચ યોગ અને વર્ણ ત્રેય, રસ, સ્પર્શની ૧૬ પ્રકૃતિ આતી રીતે બોક્ષવાય નય અને (૨) દિગ્ગજ સમયમાં ૫૫ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય તેમાંથી ૧ છે ગર્ભ સ્થાપિત્વી (વેદિય અને આહારક કરીસ અને બન્નેનાં બંધન, સધાત, અયોગપાંચ, દેવવ્રતિ અને દેવાનુ પૂર્વો કે જે ફર ગતિના બંધ વખતે બાંધી હતી) અને ૧૫ બીજી (ઔદારીક, લેગ્ન, કાર્મણ કરીસ તેમાં ૩ બંધન, ૩ સધાત, ૧ સપચળ, ૧ સરથાન, ઔદારીક અયોગપાંચ, વર્ણ અનુક્રમ અનુવાનુપૂર્વી પ્રાપ્ત, ઉપપાત, અનુદયપુ, પ્રત્યેક અવસ્થા, ઉપાસ, સ્થિત અગ્નિય ગુણ, અગ્નિય, બે વિદ્યા પ્રતિ સુસ્તર, દુસ્તર, દુર્ભર, અનાદેવ અવસ્થાકર્ત, નિમણુ નામ કર્મ એ સર્વ મળી ૪૫ પ્રકૃતિ) એટલે કુલ ૫૫ પ્રકૃતિ પિંદગમ સમયમાં ક્ષય થાય.

(૩) ઉદયવર્તી પ્રકૃતિ વેદીને ખપાવે અને છેલ્લાં સમયમા ૧૧ મનુષ્ય ગતિ સહચારિણી (એ વેદનીમાથી એક, મનુષ્યાયુ, મનુષ્યગતિ, પચેદ્રિઝગતિ, ત્રસનામ, બાદરનામ, પર્વાત, સુભગ, આદ્ય, યશઃક્રિતિ નામ અને ઉચ ગોત્ર) અને તીથ કર હોય તેને તીર્થ કર નામ કર્મ એટલે સામાન્ય કેવળી ૧૧ અને તીર્થ કર ૧૨ પ્રકૃતિ ક્ષય કરે ત્યારે નિશ્ચય નયથી મોક્ષ થાય

અહીં ક્ષપકે એણી પૂરી થાય છે વ્યવહારથી ૧૪ મુ ગુણસ્થાન પૂરૂ થાય તેના અતઃ ગહિત બીજા સમયમા સિદ્ધ થાય તેનું વર્ણન ૧૪મા ગુણસ્થાનની સાથે સિદ્ધગતિમાં લખાઈ ગયેલ છે ત્યાં જોઇ લેવું સર્વ મુશ્કેલીઓને આ પદ પ્રાપ્ત થાયો! અમ્નુ હવે મોક્ષ તત્ત્વ આગળ તપાસીશું

મોક્ષ સબધી ૪ નિર્દેશા

૧. નામ મોક્ષ—“મોક્ષ” એવી નામ સરા વચનથી સમજાવવા માટે છે કોઇ સ્ત્રીનું નામ મુક્તિ હોય તે નિર્દેશાનો વિષય છે, પણ અત્રે ઉપયોગી નથી

૨. સ્થાપના મોક્ષ—કોઇ વસ્તુને મોક્ષ તરીકે સ્થાપવી તે યોગ્ય નથી પણ મોક્ષ તત્ત્વ અને મુક્તાત્માનું સ્વરૂપ મનમા સ્થાપન કરવું તે બાવ નિર્દેશાનો વિષય છે

૩. દ્રવ્ય મોક્ષ—તેના બેદા—આગમથી દ્રવ્ય મોક્ષ—(૧) મોક્ષ તત્ત્વનો ઉપયોગ રહિત અભ્યાસ (૨) મોક્ષ તત્ત્વ સબધી લખાણ, (૩) દ્રવ્યત્વની અપેક્ષાએ આત્મદ્રવ્યનું પુદ્ગળ દ્રવ્યથી સર્વથા સમાને માટે, મુક્ત થવું તે, આ બાગો ઉપાદેય છે

નો આગમથી દ્રવ્ય મોક્ષ તેનાં બેદા—(૧) સશરીર=મુક્ત આત્માનું શય, (૨) ભવ્ય શરીર=અશ્મ શરીરી, (૩) તદ્દ વ્યતિક્રિત, આગમથી જુદું તે લૌકિક દ્રવ્ય મોક્ષ, બ્યાવહારિક બધન જેમકે જેલમાથી છુટા થવું, મરણ પછી સગપણથી છુટા થવું વગેરે લોકોત્તર દ્રવ્ય મોક્ષ—મિથ્યાત્વ સહિત મોક્ષની કરુણી તેથી મોક્ષ થાય નહિ કુપ્રવચન દ્રવ્ય મોક્ષ—ખોટું કલ્પી કાદેલ મિથ્યાત્વીનું અથવા અભવિતું મોક્ષ તે સ્વર્ગ સિવાય બીજું કંઇ નહિ, કારણ કે મોક્ષમાથી કરી અવનાગ ન હોય, ત્યારે મિથ્યાત્વના ઉદયથી મિથ્યાત્વી મુક્તાત્માને અવતાગ આપે છે

૪. બાવ મોક્ષ તેના બેદા—આગમથી બાવ મોક્ષ મોક્ષના હેતુથી ઉપયોગપૂર્વક મોક્ષ તત્ત્વનો અભ્યાસ. (૨) નોઆગમથી બાવ મોક્ષ તે સિદ્ધ પરમાત્મા (૩) તત્ પરિણતિ બાવ મોક્ષ તે સિદ્ધ સ્વરૂપમા એકત્વ કરનાર ધ્યાનવાળા આત્મા નિર્દેશામા મોક્ષના હેતુ રૂપ જોડેલો વિભાગ છે તે ઉપાદેય છે, હેય અને ઉપાદેયનું બેદજ્ઞાન જેને નિર્દેશાથી ન મળે તે મોક્ષ તત્ત્વને યોગ્ય નથી

આત નયથી નિર્વાણનું અવલોકન

૧ નિગમ નય પ્રમાણે ગતિના બધનમાથી મુક્ત.

૨. સમગ્ર નસથી આત્માના સર્વ અસપ્ષાતા પ્રકૃતિમાં કર્મ પુણ્યનો સર્વથા અભાવ એટલે નિરાવસ્થ શુદ્ધ આત્મ પ્રકૃતિ બવા.

અવધા નસથી કર્મ શરીરી ધ્યાયક સમક્ષિત સદ્ધિત યથાખ્યાત માતિતીતુ નિર્વાકુ.

૪. સુમુક્તનસમાં વર્તમાન સમયમાં ૭ કર્મણ આત્મ પ્રકૃતિથી સર્વથા સ્થાને માટે છુટી થાય છે તે કર્મથી મુક્ત.

૫. સમગ્ર નસથી ધ્યાયક ભાવ તે ધ્યાયક સમક્ષિત, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, તથા શુદ્ધ પારિવ્યાપિક ભાવ.

૬. સમવિક્ષયથી ચિદ્રતિવિમળ.

૭. એવશુન નસથી સિદ્ધ પરમક્રમા, નિજ સ્વરૂપમાં લીન.

મોક્ષનો સ્યાદ્રાઢ

૧ સ્યાદ્ર અસ્તિ ચ એવ મોક્ષ-(૧) સ્વદબ્ધ, ક્ષેત્ર, કાળભાસની અપેક્ષાએ મોક્ષ છે. વદબ્ધ એટલો આત્મદબ્ધ, સ્વક્ષેત્ર એટલો અસપ્ષાત આત્મ પ્રકૃતિનો બન રૂપી ક્ષેત્ર, તેમથી પર દબ્ધ તે કર્મ અને મોક્ષર્મ સ્વરૂપે પુણ્યજ દબ્ધનો સર્વથા અભાવ, અસવ પુણ્યજ દબ્ધથી આત્મ દસ્ટી સર્વથા મુક્ત અવસ્થા, તેમાં સ્વકાળ એટલે નિર્વાકુનો કાળ અથવા ઉપરોક્ત કાળ અને નવભાવ એટલે આત્મ દબ્ધને પોતાનો સ્વદબ્ધ સ્વરૂપી (મુક્તી) ભાવ તે ધ્યાયક ભાવ અને પારિવ્યાપિક ભાવ તે મોક્ષ (૨) કલક્ષિત બબ્ધ જીવને મોક્ષ છે.

૨ સ્યાદ્ર નાસ્તિ ચ એવ મોક્ષ-(૧) મોક્ષમાં પ્રતિષ્ઠ તત્વતુ નાસ્તિત્વ છે એટલે ૭ પ્રવૃત્તિ થવ જઈ ગઈ તેમાં ફરી ગમે કંઈ, કદીત્વુ, સત્તા વગેરે નથી (૨) અભબ્ધ જીવને મોક્ષ નથી.

૩ સ્યાદ્ર અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ મોક્ષ-(૧) ધ્યાયક સમક્ષિત છે ધ્યાયક મિલ્લી માયુ છે વગેરેમાં ૭ પ્રવૃત્તિએ સ્વથા થવ જઈ છે તે પ્રવૃત્તિથી આત્માનો મોક્ષ છે અને આત્મજ અપાનકની છે તે સત્તામાં છે અને તેમથી કેટલીકનો ગમે પચુ છે, તેમથી હજી આત્મા મુક્ત થયેલ નથી તેવી નાસ્તિ, જગત્ આ જીવનો મોક્ષ તે છે જ (૨) અબ્ધ જીવને મોક્ષ છે અભબ્ધ તે મોક્ષ નથી.

૪ સ્યાદ્ર અવશ્યભાવ્ય ચ એવ મોક્ષ-(૧) ધ્યાયક મિલ્લીની ખખમાં જ્યેનો આત્મ કર્મથી મુક્ત છે કે નહિ, તેમાં અપેક્ષા વગર હા કે ના નો ત્યાગ હા સહાય નહિ, અપરમ્પરી દક્ષિએ અવશ્યભાવ્ય છે, (૨) મોક્ષ તત્વને એક / વખતમાં પ્રકાશી ન સહાય (૩) કાલ જીવ સ્થાને મોક્ષ તે તે પદમ્પરી ફરી સહાય નહિ.

૫. સ્વાહ અસ્તિ ચ અવકતવ્યં ચ એવ મોક્ષ—(૧) ક્ષાયક સમકિત આપ્યુ તેનાં ૭ પ્રકૃતિ ક્ષય થઇ, તેટલી પ્રકૃતિની અપેક્ષાએ મોક્ષની અસ્તિ છે, આક્રીની પ્રકૃતિને ક્ષય કરવા માટે ક્ષાયક શ્રેણીમા અમુક જીવ છે કે નહિ તે જ્ઞમસ્થથી કહી શકાય નહિ

૬. સ્વાહ નાસ્તિ ચ અવકતવ્યં ચ એવ મોક્ષ—(૧) એકે પ્રકૃતિ ક્ષય થઇ નથી પણ ચરમ શરીરી છે તેનો કયાએ મોક્ષ થશે તે જ્ઞમસ્થ કહી ન શકે (૨) અભવિને મોક્ષ નથી પણ ભવિ અભવિનુ નિરાકરણ જ્ઞમસ્થથી થઇ શકે નહિ કેમકે કેટલાક ભવી, અભવી જેવા લાગે છે

૭ સ્વાહ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકતવ્યં ચ એવ મોક્ષ—એક જીવ ક્ષાયક શ્રેણીમા છે તેથી અસ્તિ નાસ્તિ બન્ને છે, તેની સર્વ પ્રકૃતિ ક્ષય થઇ છે કે નહિ તે જ્ઞમસ્થથી કહી શકાય નહિ (૨) ભવિને મોક્ષ છે, અભવિને નથી પણ અમુક જીવનો મોક્ષ થશે કે નહિ તેનો નિર્ણય જ્ઞમસ્થથી કહી શકાય નહિ

સાત નયથી મોક્ષ તત્ત્વનું અવલોકન

૧ નિગમનય—(૧) અશથી કરના માડ્યુ તે કયું સમકિત મેળવનાગ અર્ધપુદ્ગળ પરા-વર્તનની અદર મોક્ષે જશે (૨) બની મોક્ષે જશે.

૨ સમહનય—મત્તામા સમકિત છે ને મોક્ષે જશે

૩ બ્યવહાગનય—સમકિત સહિત ક્રિયા કરનાર મોક્ષે જશે

૪ કળુસ્રવનય—જે કર્મના પુદ્ગળ ક્ષાયક ભાવથી આત્મામાંથી વર્તમાન કાળે છુટા થાય છે તેમાંથી આત્માની મુક્તિ.

૫ શબ્દનય—ક્ષાયક ભાવ

૬ સમભિહતનય—કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન

૭ એવલુતનય—અનત આત્મિક સુખના અનુભવ સહિત કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનમા પરિણતિ (ક્ષાયક અને પારિણામિક ભાવમા સિદ્ધ ભગવાન)

દ્રવ્યથી મોક્ષ—આત્મા, સર્વ કર્મ નથા નો કર્મ વગેરે પુદ્ગળ દ્રવ્યથી મુક્ત

દેવથી મોક્ષ—ગતિગમનબધ, સિદ્ધ ભગવાનની અકપ અવસ્થા, જે આકાશ પ્રેરિમા છે ત્યાજ ગહે છે

કાળથી મોક્ષ—મોક્ષની એક જીવ આશી આદિ છે પણ અન નથી અને સર્વ સિદ્ધ ભગવાનની અપેક્ષાએ અનાદિ અનત

ભાવથી મોક્ષ—ધારક સમક્ષિ-તેવળ જ્ઞાન-તેવળ દર્શન તે ધારક ભાવ અને ચારિત્ર્ય મિત્ર ભાવ એ એ જ ભાવ હોય (કેવલ, દુષોપસમ, ઉપસમ એ જન્મ ભાવથી મુક્ત.)

સ્થાદ્વાદશા મોક્ષ તત્ત્વ

૧ સ્થાદ્ અસ્તિત્વ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—મોક્ષ મોક્ષસ છે પણ આજ સંસ્કૃતી અપ્પા નમવામાં આવે છે—(૧)મુતકાળમાં અનતા છવ મોક્ષે ત્રયા છે (૨) વર્તમાન કાળમાં અપ્પ નમન અનત સિદ્ધ ભગવાન સિદ્ધ ધેવનાં કાપનને માટે મુક્ત અવસ્થામાં છે અને હાસ મહાચિદ્ધ ક્ષેત્રનાં એક સમયમાં ત્ત્વ એક અને ઉદ્ધૃત ૧ ૮ સિદ્ધ ક્ષેત્ર સદ છે વગી તેવળી, આપુ તથા અસપ્પાતા સમક્ષિતી છવ વર્તમાન કાળમાં આગપનાની અપેક્ષાપૂર્વક મોક્ષ તત્ત્વમાં છે. (૩) ભવિષ્યમાં અનતા કાલ્ય છવ મોક્ષ જશે.

૨ સ્થાદ્ નાસ્તિ ચ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—(૧) અમતી અને દુર્લભી કદિ મોક્ષમાં ન તથ (૨) અનતાનત જતી હાસમાં મોક્ષ તત્ત્વમાં નથી, (૩) ભક્ત કલ્પતમાં હાસ મોક્ષ નથી.

૩ સ્થાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—(૧) ખર્મ સાધનાનો મોક્ષ ઉપયોગ કલ્પાર માટે મોક્ષ છે પણ ઉપયોગ નહિ કલ્પાર માટે મોક્ષ નથી. (૨) કર્મ પ્રક્રિયા કલ્પના અનુક્રમમાં, જે કર્મના ધ્યાનકલ્પાવે કલ્પ કરે છે તે કર્મની અપેક્ષાએ વર્તમાનમાં નિમ્મ નય પ્રમાણે મોક્ષ છે અને ભવિષ્યમાં જે કર્મના કલ્પ કરવાનો છે તે કર્મની અપેક્ષાએ વર્તમાન કાળમાં મોક્ષ નથી.

૪ સ્થાદ્ અવકલ્પ્ય ચ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—(૧) મોક્ષ તત્ત્વ એકવચનનાં અવ્યય એકી વખતે કલ્પન થઈ શકે નહિ. (૨) કાલ્ય મોક્ષે જશે અને કાલ્ય નહિ જાય એ જ્ઞાનથી કદી સકાય નહિ.

૫ સ્થાદ્ અસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—ભવિ અને આતમક માટે મોક્ષ છે પણ ક્યો છવ ક્યારે મોક્ષ જશે એ જ્ઞાનથી કદી સકાય નહિ.

૬ સ્થાદ્ નાસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—નિષ્પાણી માટે મોક્ષ નથી પણ અપ્પા નિષ્પાણી છવ સમક્ષિ પામીને મોક્ષે જશે કે નહિ તે જ્ઞાનથી કદી સકાય નહિ.

૭ સ્થાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ મોક્ષ તત્ત્વ—અપ્પા માર્ગ્ય દુષોપસમ સમક્ષિતી છે તે સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ મોક્ષ તત્ત્વમાં છે પણ ધ્યાન સમક્ષિતી નથી એ અપ્પાએ મોક્ષ તત્ત્વમાં નથી તેથી તે ક્યારે મોક્ષે જશે તે જ્ઞાનથી કદી સકાય નહિ, કાલ્ય ક સમક્ષિતી જશે કરવાનો સમય છે તેથી પવત્ત ધ્યાન તે અર્ધપુરજળ પત્તકર્મની કદ મુતીમાં કાલ્ય અનતા કાળ ખાનુ પડે.

સર્વ પ્રભોનો જવાબ આ સાત ભાગામાંથી એક ભાગમાં દાખલ થઈ શકે છે.

ક્ષપકચેણીના વર્ણનમાં છદ્મમ્થથી જૂલ થવાનો મહત્વ છે તો તે માટે તથા અગ્નિપણે તત્ત્વોમાં કદ જૂલ ચુક થઈ હોય તે માટે અનંતા સિદ્ધ ભગવાન તથા ક્ષેવણી ભગવાનની સામે તસ્મિન્મિથ્યમિ દુક્કડ તમેવ સમ્ય નિ શંક જ જિતેહિ પવેધય, નિગ્ધય પાવયાણ અથ્ય પમ્મથ્ય ગ્રેષ અનથ્ય અહિ મોક્ષ તત્ત્વનુ લખાણ પુર કરવામાં આવે છે

સમકિતના ૬૭ બોલ

સમકિતી જીવન ગાળવા, આચરણમાં મુકવા માટે સમકિતના મુદ્દા ખતાવવામાં આવે છે તે ૬૭ છે તે નીચે પ્રમાણે-

આ ૬૭ બોલથી સમકિતની પ્રાપ્તિ તેમ જ રક્ષણ ચાન છે. ૪ વ્રધાન, ૩ લિંગ, ૧૦ વિનય, ૩ શુદ્ધિ, ૫ દ્વષણ ત્યાગ, ૮ પ્રભાવના, ૫ જૂલણ, ૫ લક્ષણ, ૬ યતના, ૬ અભિયોગ, ૬ ભાવના, ૬ મ્થાન કુલ મળી ૬૭

ચાર શ્રદ્ધાન

૧. પરમાર્થ સંસ્તવ-અહિ શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મ આત્મા અને નવ તત્ત્વની શુદ્ધ આથે ઓળખાણ થાય છે તેમજ નિજ આત્મ તત્ત્વનો અનુભવ થાય છે તેનો વિસ્તાર અગાઉ આવી ગયેલ છે, તે પમ્મથ્ય સથવે

૨. સુદિદ્ધ પરમથ્ય સેવણા-પરમાર્થ જ્ઞાતુ સેવન, એટલે જોણે પમ્મ અર્થ એટલે મોક્ષ માર્ગ સારી રીતે જાણેલો અનુભવેલો છે તેની સેવા કરવી નવકાર મત્રના પાચે પદોની ભક્તિ અહિ આવી શકે પણ મુખ્યતાથી અહિ ૧૪ પ્રકારનુ મુપાત્ત દાન, શાસ્ત્ર શ્રવણ અને તન, મન, ધનથી યથાશક્તિ આજ્ઞા પાલનનો વિષય છે

અત્યારે અગ્નિહૃત આપણા ક્ષેત્રમાં નથી, તેથી તેમની આજ્ઞાપાલન કંપી સેવા જ કરી શકાય પણ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુની સેવાનો લાભ લેવો તેમનુ અવકાશ અગાઉ આવી ગયેલ છે અને વિનય અને વૈયાવચ્ચ તપના વિષયમાં સેવાની વિધિ આવી ગયેલ છે

રાશ્ત્ર શ્રવણમાં એટલુ સમજવુ કે સૂત્રના ભાવ એકાગ્ર ચિત્તે સામળવા, વાચવા ન સમગ્રય તો પુછવા, વારવાર નિરીક્ષણ કરવુ અને વિચારમાં ઉતારી પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે વર્તનમાં ઉતારવા પણ અશાન વૈરાગ્યની પેડે એક કાનેથી સામળી બીજે કાનેથી કાઢી નાખવા નહિ અને સસાન્ના કચેક કાર્યમાં સાવચેતી ગમ્મવી કે પોતાનુ વર્તન સમ્યગ્ દર્શનનો વાત કહે છે કે નહિ અને વચન પ્રયોગમાં જૈન દર્શનનુ મહત્વ આત્મસમક્ષ ગમ્મવુ

મુખ્ય જ્ઞાન અત્યંત ભક્તિ ભાવથી, સમય નિજ રાત્રા દેવપૂર્વક સાંસારિક જગતી આધાર સંદેહ, શુદ્ધ મન, વચન, કાયાના ચોરપૂર્વક નિર્દોષ, અમેન, પપ્પ અને જ્ઞાન, દર્શન, આસ્તિક્ય સદાકાં આપે એવી ધૌરેણ્ય અને સાધુજીવી જાતરીયાત મુજબ ચોર્ય વસ્તુ જ્ઞાન આપતુ જમ અર્થને સમજીને તેનું આસ્વાદ્યુ કરતુ તે જમ અધિક અતર્યંત અમુક.

૩. વ્યાપન દર્શન વજન—સમજિત પામીને જેણે વળી નાખ્યું છે અને નિષ્પાત્કર્મ દાખલ થયો છે એવા જૈન દર્શનથી પડીયાઈ (જે કષેણ)નો ત્યાગ કરવો અધિક એક વસ્તુ ખુટી પડે છે કે જૈન કષેણી ઉપરિત જૈન દર્શન જીવ્યાથી થાય છે તેઓને થોડું થકુ જ્ઞાન તે ક્ષેણ છે જ પરુ જીવ જ્ઞાના કાલોગમથી કષેણ થયો આવે છે—આચાર ન પાળી શકે એટલા દોષા જ્યાં પડી ન મહે, સ્વધાર, સન્માન, પદ, કચ્છ, કામની વગેરેની અલ્પની અભિધાન તીવ્ર કામ અને નિષ્પાત્કર્મો ઉત્પન્ન થયેલી બુદ્ધ પોતવા કમ્પિત સુતની બનાવટ વગેરે.

ત્યાગ્યાદ પૂર્વે અભ્યાસ કરેલ વ્યવસ્થામાં ફેરફાર કરી નવી ક્ષયની નવા થાય છે અને નવા મનો પ્રચાર થાય છે અને ચાલીયો પ્રવાહ તેને સાથ આપે છે અને સાંસારિક મુખની અભ્યાસ આલ્પિકાની સાથએથી લોકો આકર્ષાય છે એટલે વાસ્તવિક રીતે શુદ્ધ પર્મની પુનઃ સ્થાપના સ્વરૂપ ઉત્પત્તિ અનાદિ કાળથી વીર્ણકરોથી થાય છે અને જૈન પર્મના જીવવારીથી જૈનકર મોતી એક અભ્યાસ બીજા અવરૂપે જાણવાની જતી એવી ઉત્પત્તિ થાય છે. સમજિતથી જીવ કોઈ વખતે સાધુ લીંચ (વે) પહેરી સમે છે તેઓ નિન્દવ છે તેમના આચાર નિષ્પાત્કર્મોને તેઓ ત્યાગ કરેલ.

૪. કુદર્શન વર્ગન (કુસલ્ય વચ્ચળ) — નિષ્પાત્કર્મો અને પર્મ નિમિત્તે નિષ્પાત્કર્મોનો પત્તિઓ ત્યાગ કરેલ, રૂઢ પાપકર્મોનો પર્મ નિમિત્તે ત્યાગ કરેલ, નિષ્પાત્કર્મો ત્યાગ કરેલ, કાલકુ કે કલ્પીના જાનની અલુક વાતો તેઓએ રાખી છે. તે કારણે તેમની બનાવટી વાતો અને વસ્તો વાંચવાથી પ્રભાવ ઉપજે છે એટલે જૈન શાસ્ત્રમાં પરિપક્વ થયા વગર તેમના પ્રયોગ દ્વારા લગાડવા નહિ તેમજ આંખ કે જાન આપવા નહિ.

સમનિષ્પાત્કર્મો પશ્ચિમાવનારા તથા ત્યાગવાળા ગાના, જેઓ જૈન પર્મમાં કુલજ દોષ અને વાહી જીવે નિષ્પાત્કર્મોને તેમના જ શાસ્ત્ર વડે પકડીને, મુસરિને જૈન બનાવવાની જોનામાં સક્રિય દોષ તેઓએ જ જૈનકર સાઓ વાંચવા, કાલકુ કે એકાદ દેકાણે જૈન પર્મને જાણી વાંચ્યો આવે તે બીજો દેકાણે સમકર જીવ કરીને નવા ઉપર પાણી ફેલી દીધે, નાદે સમજાતમાં શુદ્ધ શાસ્ત્રોનું જ આસ્વાદન થેતુ રમ પ્રકાળના નિષ્પાત્કર્મ અને ૩૬૩ પાપકરી મોતી કુપીકલ, નિષ્પાત્કર્મ નાશ કરી સમજિત મેગલવાતા વિષયમાં છે ત્યાંથી અલુકી થેતુ.

મણી સિંગ

સમજિત પાત્તવાળાને અને અવધારથી સમજિત છે તે જાણવાના અગ્ર વિષય છે—

૧. ધર્મ જ્ઞાન સામળવાની અને વાચવા, પુછવા પરિવર્તન કરવા, વિચાર કરવાની તીવ્ર હઝાસા હોય, તેમા એક ચિત્ત કરે, ધાગણામા ઉતારે જેથી ભૂલી ન જાય, આ મુશ્કેલી ગુણ છે તેની તીવ્રતાની ઉપમા-ગાન કળામા પ્રીતિ નિગેગી યુવાન સ્ત્રીના પગિવાર મહિત એક ધનવાન, વિદ્વાન, નિગેગી યુવાન પુરુષની દિવ્ય ગાનનત્ય સામળવા બેવામા જેટલી તન્મયતા વાય તેવી હઝાર ગણી તન્મયતા ધર્મ જ્ઞાન મેળવવામા હોય

૨. ધર્મરાગ—શુદ્ધ આત્મચ્છેદ જાણીને તેની પ્રાપ્તિ માટે, નિગરીભાવે, પાત્ર દન્ડિયતા વિષય મુખતી ધ્વજા ગમ્યા વગર, ગગ, દોષ અભિમાન વગર, આત્મ ઉપયોગની જગૃતિ સાથે કર્મ અને સસાગતી ઉપાધિઓ, બધનેથી મુક્ત થવા માટે, તન, મન, વચનથી, જન, તપ, જપ, નિયમ, પશ્ચિત વગેરે શુભ કાર્યો કરવાની તીવ્ર ધ્વજા વાય, તે ધ્વજાની ઉપમા કોઇ એક ગરીબ જૂખ્યા, અટ્ટી ઓળગીને આવેલા પાછાજાને, લાકુ દેખી તે ખાવાની જેટલી ધ્વજા વાય તેથી હઝાર ગણી લાગણી ધર્મ કરવાની ધ્વજા વાય

૩. દેવ ગુરૂની વૈયાવચ્ચ—અગ્રહિત અને સિદ્ધતા ગુણો વિચારી યથારહિત અનુભવમા મૂકી, તેમના સ્વરૂપમા મનથી લીન થવું, વચનથી સ્તુતિ, ગુણગ્રામ કરવા અને જે દિશામા હોય તે દિશામા કાયાથી વદના નમસ્કાર કરવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય સાધુની ગુણગ્રામની યોગ્યતાના નિયમ પ્રમાણે સ્તુતિ, ભક્તિ, ગુણગ્રામ, સુપાત્રદાન વગેરે કરવા તેની વિગેષ હકીકત વૈયાવચ્ચ તપમા આવી ગઇ છે વૈયાવચ્ચનો હેતુ ગુણીના ગુણ પામવાનો હોવો જોઇએ.

મામાયિક કરીને કોઇ સાધુનો ઉપદેશ સામળે અને વિનયપૂર્વક મુપાત્ર દાન દીએ તે બાલ્ય દેખાવ જોઇને કોઇ જાણે કે આ જૈન છે માટે તે ત્રણને લિંગ કહેલ છે સાધુને પણ છટ્ટાગુણ સ્થાનની યોગ્યતા પ્રમાણે આ ત્રણે લીંગ લાગુ થાય છે

દશ પ્રકારે વિનય દર્શન

પાત્ર પરમેષ્ઠિ, ૬ દુત (જ્ઞાન) ધર્મ, ૭ ચાગ્રિ ધર્મ, (પાત્ર ચાગ્રિ અને ૧૦ યતિધર્મ,) ૮ સવ, ૯ સાધર્મી, ૧૦ સમદષ્ટિ એ દસનો વિનય કરવો તેની સર્વ વિધિ વિનય તપમા આવી ગયેલ છે ત્યા જોઇ લેવું, વિનયનો હેતુ નિર્જગ હોવો જોઇએ

ત્રણ શુદ્ધિ

મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિ મોહની કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિને છતવાનો પ્રયત્ન કરવાથી મન શુદ્ધ થાય છે ભાષા મુમતિથી વચન શુદ્ધિ થાય છે દર્શન વિનય, વૈયાવચ્ચ વગેરે ગરીબ પ્રવૃત્તિથી ત્રણ શુદ્ધિ થાય છે

પાંચ દુષણ ત્યાગ

પાંચ અતિચાર (દુષણ-દોષ)નો ત્યાગ કરવો—સમજિત વિગેધી પાત્ર દોષનું સવન કરવાથી સમજિતનો નાશ થાય છે, માટે તે દોષોનો નાશ કરવો

૧ શકા—સકાનું કાલ્પ મતમેદ છે, એક કહે આમ અને બીજો કહે તેમ તે મે પચ્ચર વિરોધી વાતોનો સમન્વય ન થાય ત્યારે એમ થાય કે આમાં અથ શુ? સ્વાદાદના માનથી સમન્વય થાય છે. સમન્વય કતાં ૭ અર્થ નીકળે તે મોક્ષ માર્ગ (અહિંસા, સત્ય, તપ) વિરોધી ન હોવો જોઈએ; આટલું સમગ્રમ વેદ સમ્યક્ પરિચિત થાકુ સ્થે સ્વાદાદ તે અપેક્ષાવાદ છે તેમાં જે વાત કતી હોય તે મુખ્યતામાં છે છે પણ તેથી સર્વ બીજા વાતોનો નિષેધ થઈ શકેલો નથી, એટલે કે તે વાતો ઔલનામાં છે છે.

હવે ત્યારે અપેક્ષાનો ઉપયોગ વસ્તુના નુસે ખતાવવા મારે થાય છે ત્યારે તે અપેક્ષા “અથ”નું જ્ઞાન થાલ્પ કહે છે એટલે નક્કાદ ઉત્પન્ન થાય છે, સર્વ નેષ એક વસ્તુની છુટી છુટી રીતિ વાતો કરે, પણ તે સર્વ વાતો તે વસ્તુમાં હોવી જોઈએ. તે જ તે પ્રમાણ કહેવાય, પણ નેષ નયોતી વાતો અસ્તપ્તસ મેળમાં ન મળે ત્યાં તે ફરીય કહેવાય. દુર્નિયતી અંકતવાદ ઉપર છે. તે મેતમેદનું કાલ્પ છે અને તેથી શકા ઉત્પન્ન થાય છે.

સ્વાદાદ, તપ, પ્રમાણ વગેરે સર્વ જ્ઞાન બધાને એકદમ મળનામાં છુટી શક્ય નથી, તેથી શુદ્ધ દેવ, મુક્ત, ધર્મર્થ અદ્યા વિશાસ રાખવામાં આવે તો જ ધર્મ (મોક્ષ માર્ગ)માં શાખલ થઈ શકાય.

અહિંસાને શુદ્ધ દેવ તરીકે જાણ્યા, સર્વજ્ઞતાને સ્થાને લેખની ભુલ ન જ થાય અને તપ દેવ રહિત હોવાથી અસ્ત્ય મોક્ષવાનું કષ્ટ કાલ્પ નથી. તેથી તેમનું વચન માન્ય જ કરે છે અને તેમનું પ્રવચન હાલના સૂત્રોમાં છે તે સાન્નિદ કરી શકાય તેમ છે. પણ તેમ મારે અહિંસા થનાય કતવાની જાણ નથી, તે સૂત્રોને અનુસરીને ચાલનાર અને તે સૂત્રોના શુદ્ધ માર્ગ ખતાવનાર કહે ઉપર વિશાસ રાખ્યા વગર આગળ પ્રવર્તે છે જ નહિ અને તે સૂત્રોમાં જે મોક્ષ માર્ગ જ્ઞાનથી ન જ શુદ્ધ સાધન ધરે છે એવી મહા રાખતી જ પામે.

માત્રો કે કેટલે કષ્ટ કાલ્પુર અશક સતમાં કષ્ટ દેશર ક્ષેત્રે કે જાણવામાં ભુલ થઈ તો વિવેક છુદ્ધિથી વિચાર કરવો કે જૈન ધર્મના મૂળ તત્ત્વો—સ વશ, નિર્જર, મોક્ષ, અહિંસા સત્ય, સત્ય, તપથી કોઈ વિરોધ પડે છે? જે વિરોધ પડે તો સમજનું કે કષ્ટ પ્રાસમેદ કોષ્ઠે કતી છે, પણ જ્યારે તે પારખવાની આપણામાં છુદ્ધિ છે તો પછી આપણી સમ્યક્ પરિચિત થાકુ છે. જો સમજનું અને જે આપણામાં તેથી છુદ્ધિ નથી જાણ્યા ૭ માનનામાં આમાથીતો જાણે છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ સતમાં ન મળી શકે (કાલ્પક સૂત્રોનાનું કેલ્પક જ્ઞાન વિચેદ થયું છે) અને અને મતોમાંથી કેલ્પજ્ઞ અહિંસા, સત્ય, તપ વિરોધી નથી તો તત્ત્વ કેવળી મમ્મ કરવું કાલ્પકે તમે ૭ પણ પડે. તે કેવળી અજવાનના માનથી ભુલો જાણાય તો તમે મુખ્યપક્ષી થાય છા.

વળી કટલીક વાતોના નિમ્ન જ ક્રમ કેવળ જાનથી થાય છે. તેના નિમ્ન જ તમે કરતા નહો. તો તમારું નિતિ જાન કે મુખ્યાન છે ત કલ્પજ્ઞાન નથી જ્યાં તમ માની મેલો તો તમે નિષ્પાત્વમાં પેલા ૯, મારે શકાનું નિવાલ્ય મુખ્યાનથી કલ્પ અને નથી ન થાય ત્યાં “તત્ત્વોત્તમીકરણ”

“તમેવ સમ્યં નિરાક જ જિજ્ઞોહિ પવેધ્ય” “સૂત્રમા કલ્પુ તે ખરૂં, પણ શુદ્ધિ ચાલતી નથી” આ ત્રણ બાબત તમારી આગળ રાખશો તો જરૂર તમે બીજા ભવમા કેવળી ભગવાન પામેથી નિષ્ક્રિય મેળવીને શુદ્ધતા થશો.

કેટલીક શકાનુ સાસ્ત્રાનુસાર નિવારણ ક્ષાયક સમકિતની હકીકત સાથે આવી ગયેલ છે, કારણકે શકા સર્વથા નાશ પામે ત્યારેજ ક્ષાયક સમકિત આવે. કોઈ વખત એવું બને કે સગ્મા શુદ્ધિવાળાને જુદું જુદું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, તેથી શકા કરવાની જરૂર નથી, કાગ્નિ કે આડા અવળા વિચાર ક્રિયાવાળાને ક્રિયાકાંડમા રોકવાથી મન ભમતુ અટકી જાય છે.

વિષય વિકાસવાળાને તપથી શુદ્ધિ થાય છે, શ્રદ્ધાવાળો ભકિત, ગુણગ્રામ, ગુણાનુભવથી ગ્રિય થાય છે અને ગ્રિય ચિત્તવાળો જ્ઞાનમા પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યના ૩૯ આચાર ઉપર વિચાર કરશો અને તેની સાથે આત્મ નિરીક્ષણ કરશો તો ભુલ જણાઈ આવશે અને તેમા હક કે દુઃગ્રહ નહિ રાખે તો સમજવું કે તમારો આગળ વિકાસ છે જ.

અવહાનથી શુદ્ધ દેવ અગ્રિહત, શુદ્ધ ગુરૂ નિર્ઘ્રી અને શુદ્ધ ધર્મ કેવળીનો પ્રરોધ વર્મ, તેમા શકા રાખવી નહિ અને નિઘ્રયથી જ્ઞાન, દર્શન, સુખ સ્વરૂપ આત્મા છે અને આત્મા નિઘ્રયથી દેવ, ગુરૂ ધર્મ સ્વરૂપ છે અને તે શુદ્ધ સ્વરૂપજ ઉપાસ્ય છે તેમા શકા રાખવી નહિ.

૨. કંખા કાંક્ષા, ઇચ્છા—(૧) કુંદેવ, કુગુરૂ કુધર્મ અને મિથ્યાત્વની ધર્મ માટે તો ઇચ્છા રાખવી જ નહિ પણ આલોકના સાસારિક સુખો માટે પણ તેમની ઇચ્છા ન રાખવી (૨) શુદ્ધ દેવ, ગુરૂ, ધર્મની આરાધનામા આલોક કે પલોકના પૌદ્ગળીક (સસારી) સુખો ભોગવવાની ઇચ્છા ન રાખવી, નિર્દાન, નિયાણુ ક્રિયાથી સમકિતમાથી ભ્રષ્ટ થવાય છે અને ઇચ્છેલી ચીજ મળે ત્યાં મુઠી સમકીત પાછું આવતું નથી. (૩) આત્માથી ભુદી એવી વસ્તુઓ (નવ પ્રકારના દ્રવ્ય પરિગ્રહ અને કષાયાદિ ભાવ પરિગ્રહ) આત્માની નથી. તેથી અભ્યતર ભાવે પોતાની કરી માનવાની ઇચ્છા ન રાખવી.

૩. વિતિગિચ્છા—વિચિકિત્સા વિવિશેષે કરીને, વિધવિધ પ્રકારે + ચિકિત્સા = પરીક્ષા એટલે બાહ્ય સાસારિક, પૌદ્ગળીક, અજ્ઞાન વગેરે દ્રષ્ટિથી અથવા કૂતરથી ધર્મની પરીક્ષા ન કરવી સમ્યક્ ભાવ પરિણતિ એવી છે કે આ શબ્દના જેટલા અર્થ થાય તેમાંના સમકિતના દુષણ આપનાગ જેટલા શબ્દ નીકળે તે સર્વ અહિં આવી જાય છે તે સર્વે અહીં ભેદ, અભેદપણું રહે છે.

જેમકે આ કંચુની સારી અને તે નહિ સારી, કોઈ કહે જ્ઞાનનું કળ વધારે, કોઈ કહે દર્શનનું વધારે, કોઈ કહે તપનું ફળ વધારે, કોઈ કહે ચારિત્રનું વધારે ફળ. વળી તેના પેટા બેદોમાથી અમુક સાર અને અમુક બોધી કીમતનું આવા તર્કવિતર્ક ન કરવા કારણકે સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપમા એકી સાથે હોય તો જ મોક્ષ થાય.

અમુક માણસનું જ્ઞાન કે ક્રિયા ચુપ્ત છે એવા વિચારથી નિદા ઉપજે પણ પોતે કેવળી નથી એ બાન રાખવું બીજા મતવાળામા અહિંસા ધર્મ પણ છે તો તે કેમ મોક્ષ ન જાય? એ તર્ક

પણ ખોટા છે કાલ્પ કે સ્વદ્વિસા, પદ્ધિસા આપદ્વિસા વગેરે અનેક સદ્ધર્મ જોઈનું તેમને યાન નથી, છતાં જાણતી ઝોળખાણ નથી, તથા સંપૂર્ણ અધિસામાં ડૂબી રીતે જાતી થઈ.

હામા, સ્વદ્વિસા વગેરે મુજો અન્ય મત્તાળામાં દોષ છે તે તેમ ખર્ચ ન કરેવામાં આ બેસમગ્ર છે તે ૧ મતિ ખર્ચમાં આવતા નથી; કાલ્પ કે તમો મુદ્ધ આચાર મુદ્ધ ખોલ અને મુદ્ધ માર્ગને જાણતા નથી અને આદર્શભાવ કેવળી સક્રિયા નથી, વળી એક તત્ત્વ ખોટું દોષ કે તત્ત્વના ખર્ચ વાર નથી જાણતી તેનો દાખલો જાણતી તાપણનો જોઈ લીધો,

મિથ્યાત્વની પ્રતિ સર્વથા નિષ્ક્રિયા નથી, કાલ્પ કે પદ્ધિ મુજબનાં વીનસત્ર માર્ગની મુદ્ધ કલ્પના જોઈતી થતા પ્રવૃત્તિ કરતું નથી અવાય છે પણ સમજિત વગર આશિર રૂપે પ્રવૃત્તિ નથી. સ્વદ્વિસા નથી તેથી શુ મુદ્ધ તમા જવાબ તમે પ્રવચન આરંભવા જાના છો કે પેલાની શુદ્ધિથી ખર્ચના સ્વદ્વિસા ઉપરિ કરો છો તે પછી સત્ત્વની આધ્યા તમારે નકામી છે.

અવાયના સણુ ડેવી રીતે જાણતા તે વખત મુદ્ધ હોય. જાનો જવાબ તે આપુનો કર્યા તમે કેમ જુદી રીતે મોદ્ધ જવાબો સ્તો જોઈ કાલ્પ લાગે છે. બીજું તે કીક પણ આ કલ્પી કરવાથી મોદ્ધ મળતો જવાબ હો. સર્વ કર્મ નાશ થયું, એટલે મોદ્ધ થયું / અને કરેલાં કર્મ વિપાક કલ્પથી અન્યા તપથી કલ્પિત કરી મોદ્ધની નાખવા પછી કાલ્પ કરનારું ન મોદ્ધ અન્યા કરનારું કરે, કરવા માંડતું તે મુદ્ધ મોદ્ધની કલ્પિત કરી તે જોઈ વખત તે કલ્પી પુરી થયું અને મુદ્ધ તેણે નકામું નહિ જાય, મારે આદર્શ મારા ખર્ચીને જાણી મોદ્ધ જલુ દોષ તે વખતે જાણી નહિ.

વળી મોદ્ધમાર્ગની આરંભનામાં જાણી એક ન થયો જોઈએ, ફળનો સ દેહ ન થયો જોઈએ. જેથી થાય લાગે, જાણતી પ્રમાણ કરતો પ્રમાણની સહા કરતો સહાયી સસારી આકર્ષણ થાય તેથી પ્રજ્વાલ થાય અને મોદ્ધ માર્ગ અધિક.

સાધુ જ્ઞાન ન કરે અને મોદ્ધ કર્યા પછેરે તે તેના ઉપર મુદ્ધ, જાણિ, મુદ્ધ અન્યા થાત્તાથી પણ આ જલુ લાગે અને સમજિતથી જલુ થાય, કાલ્પ કે સાધુનો આચાર અધિસા અને નિર્મ મુદ્ધ કેવળવાનો દોષ છે તે દર્શિ તરફ અન્યા આપવો જોઈએ.

નિચાણ એટલે ખર્ચ કરતી કરી પછી વેચાણ કરી પૌત્રવૃદ્ધિ પડીએ મારતી તે, તેથી સમજિતથી જલુ થાય છે આ મેદમાં અનેક દોષો સમાય છે તે દોષથી કલ્પિત ફળમાં સ દેહ થાય ત્યારે બીજા જાણતી પૌત્રવૃદ્ધિ આસજિત થાય, એટલે કલ્પી છુટી જાય અને પુત્રવૃદ્ધિ સસારમાં ખેતી જાય, મારે કલ્પિત ફળમાં સ દેહ કરતો એવો વિચાર ન કરવો.

૪ પર પાખક પ્રશ્નસા—પરજાનક આદર્શ મુજબનાં પાખક મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિ, મિથ્યાભાવ અને મિથ્યાકલ્પી એટલે આદર્શને પાનાના મુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવવામાં હાનિ થાય એવા મિથ્યાત્વના તથા આ દોષ કે પ્રયોજના મુખને મારે મિથ્યાત્વની કલ્પી કરનાર જોઈ.

પચાગ્નિતાપસના વખાણ કરવા તે મહાન દુષણ છે, કારણ કે તેથી મિથ્યાત્વ અને તેની કચ્છી કચ્છાગને પોષણ મળે છે, તેથી તે વધારે હુબતા જાય છે, તેનું નિમિત્ત આપણે બનીએ એટલું જ નહિ પણ મિથ્યાત્વના પુદ્ગળ આપણા આત્મા સાથે બધાય છે, માટે આ દોષનો ત્યાગ કરવો

અપેક્ષાપૂર્વકે અહિં એવો અર્થ પણ થાય કે પાગકા પાખડની પ્રસસા ન કરી પણ પારકા પાખડની પ્રસસા કરનાર અજ્ઞાનપણાને લઇને સમક્ષિત પરિણતિવાળો હોવાનો સભવ નથી. ત્યારે આ દુષણ સમક્ષિતી માટે છે.

બીજું સ્વ. (પોતાના) પાખડની પ્રસસા કરવાની છુટ માની એસે તો તેમાથી થણા ધનીગ નીડળે, તેથી સર્વજ્ઞ આવી છુટ આપે જ નહિ અહિં એવા ભાવ દેખાય છે કે આત્માના સમક્ષિત ગુણોની હાનિ થાય તેમ મિથ્યાભાવ કે કરુણીની પ્રસસા કરી નહિ પગમાર્થ દ્રષ્ટિથી જોતા અનાત્મીક ભાવોની પ્રસસા કરી નહિ

પ. પર પાખડ સથેવો—પરિચય—અનાત્મિક ભાવોમાં ખેચી જાય એવા મિથ્યા તત્વોનો પરિચય સગ નહિ કરવો, મિથ્યાત્વીઓની ધર્મ નિમિત્તે સગત કરી નહિ, આ લોક પરલોકના મુખ માટે મિથ્યાત્વીની કોઈ કરુણી કરવી નહિ, હનુમાનનો ગનિવાર રહેવો વગેરે મર્વ લેન્ડિક મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો

જૈન સિદ્ધાંતપણામાં ઘુશળતા આવ્યા વગર મિથ્યાત્વીઓના તત્વોનો અભ્યાસ કરવો તે પણ આ પ્રકારનું દુષણ છે જેની સમ્યક પરિણતિ સ્થિર હોય તેજ મિથ્યા શાસ્ત્રના મિથ્યા ભાવોનો લોકોમાંથી નાશ કરવા માટે જ જાણે.

સમક્ષિતમા દોષ લગાડનાર અસખ્ય અધ્યવસાય રચાતો હોય તેમાના જે જે આત્મ સમક્ષ આવે તે સર્વ આ પાત્રમા દાખલ થઇ જાય એની વિશાળ દ્રષ્ટિથી આ પાત્ર અતિચારના અર્થ સમજી તેમનો ત્યાગ કરવો એટલે તે દોષોને જેમ જેમ આવતા જાય તેમ તેમ પકડી પકડીને શ્રુત જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરીને તે દોષોનો નાશ કરવો

સમક્ષિતનાં પાત્ર લક્ષણો

આ પાત્ર લક્ષણથી જીવ પોતે જ પોતાની પરીક્ષા અપેક્ષાપૂર્વક કરી શકે છે અહિં અભ્યંતર ભાવ મુખ્યતામાં છે, કોઈ કહે કે મારામા આ લક્ષણ છે અને તેવો દેખાવ કરે તે બાહ્ય દેખાવની ખાસ ડિમત નથી, ત્યારે ત્રણ લિંગમા બાહ્યથી જાણવાના નિશાન છે કે આ જૈન છે

૧ સમ

સમક્ષિત પામવા માટે અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે અનતાનુબધી ડયાયનો ક્ષય, ઉપગમ અથવા ક્ષયોપગમ કરવો, ડખ વૈરભાવ વગેરે મનમાથી નાશ કરવા ક્ષમા, સનોષ, સરળતા,

નિમ્નનો આશય હોય. રાત્રનો કામ, ઉપશમ અથવા દુરોપશમ કરતાં જુદું હજી અનિદ્રાપણની બુદ્ધિ કે આ વસ્તુ સારી અને આ વસ્તુ ખરાબ એવી બુદ્ધિનો ત્યાગ કરતાં જુદું, આ વસ્તુથી સુખ થયું આથી દુઃખ થયું એવા ભાવનો ત્યાગ કરવો, આવા ભાવો કેળવવા માટે “સમ ના અનેક અર્થનો વિચાર કરવો.

સમના અનેક અર્થો—

(૧) સમતા

(૨) ગુણપણ સરખાપણ સામાન્ય સત્તા

(૩) સમતોષપણ તે મન, વચન, કાયાની ચિન્તા, દુરોપશમ

(૪) નિષ્પાત્ત ક્ષાયાદિ મોહની કર્મની પ્રકૃતિઓના આવેશ નો અટકાવ તે ઉપશમ, તે કર્મ પ્રકૃતિનો મુળમાંથી દુષ્ણ તે ક્ષાયકભાવ, ઉપશમન પ્રકૃતિને મદ કરી દુષ્ણ કરવો અને અનુદયનો ઉપશમને દુરોપશમભાવ.

(૫) આત્મિક ગુણોનું એકી સાથે ધારણ કરવું અનેક ભાવ

(૬) એકત્વ

(૭) સમસ્તીકાવ, સર્વ સ્થનો અનુભવ

(૮) સૌન્દર્ય

(૯) સમ્યક્

(૧૦) રાક્ષસ અને મનુષ્યનો અભાવ, હજી અનિદ્રાપણની બુદ્ધિનો અભાવ

(૧૧) સુખ દુઃખની લાક્ષણિકતા અભાવ

(૧૨) અક્રમભાવેલી ઉત્પત્તિ

(૧૩) આદ્યપ્રવેશનું અકળપણ

આ સર્વ જેઠો સમતાની તાત્કાલિકતાની અપેક્ષાએ જુદા જુદા પ્રકારવાને પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ સામાન્ય સાર સમતાવમાં આવી જાય છે, તેથી સમનો વિસ્તારથી ભાવ જાણવો સમજીતી થયે માટે અશક્યનો છે.

૧ દ્રવ્યથી સમભાવ—જનન અણુ, અણુ પ્રકૃતિ અને ઉપશમ આ જ સમાન્ય સત્તાથી સર્વ હોય (હવે દ્રવ્યો) સરખા છે. સરખાપણને ધારે સ્વામી સર્વ બુદ્ધિ મન્ય.

અહુકાર, માયા-કપટ જતા રહે છે સર્વ જીવ સગ્માપણામાંથી અહિંસાભાવ ઉપજે છે. સમભાવનો કર્તા આત્મા એટલે શુદ્ધ આત્મા તન્મ્ અંતર્યામી બન્ય છે, તેથી સમગ્રિત પરિણતિ થાય છે અને આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ તે સત્ય આત્મ તત્ત્વ એટલે સમભાવથી “સત્ય” તત્ત્વો ઉપજે છે

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ નજીવાથી પુદ્ગલ વગેરે અન્ય દ્રવ્યોની અગ્રહણ શુદ્ધિ રૂપી “અચૌર્ય” ઉપજે છે અન્ય દ્રવ્ય અગ્રહણ શુદ્ધિથી સ્વરિદ્ધિ (આત્માના શુદ્ધ ગુણો) શોધવાનું અને તેમાંથી મુખ લેવાનું મન થાય છે તે “ભાવ પ્રહ્લ્લચર્ય” આત્મા ન્યારે પોતાની રિદ્ધિ ભોગવે છે ત્યારે પરભાવ રૂપી ‘નિશ્ચય પરિગ્રહ’ ગ્રહણ કરતો નવી અટલે સમભાવથી પાચે વ્રતોનો ભાવ ઉપજે છે ભાવ ઉપજે તે વખતે દ્રવ્ય પાપો આપોઆપ બંધ થાય છે અને દ્રવ્ય વ્રતોથી ભાવ દ્રઢ થાય છે

દ્રવ્યથી પાચ મહાવ્રત હોય અને સમભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ સર્વ વિગ્તિ ભાવ ન હોય તો મોક્ષકળ નથી મળતું સમક્રિતીને દ્રવ્ય પાચ મહાવ્રત ન હોય પણ ભાવથી વિરક્ત પરિણામ ઉપર મુજબ આવે છે તે પરિણામોની સાથે દ્રવ્ય વ્રતો જોડાય, એટલે ચારિત્ર ઉત્પન્ન થાય, તેનું પોષણ સમિતિ શુભિચી થાય ત્યારે ૧૮ પાપનો અત આવે અને ૧૦ યતિ ધર્મ ઉપજે, તેથી શરીર ભાવ નાશ પામે અને પરિગ્રહો સમભાવે સહન થાય અને સાથે બાહ્ય ભાવના આવે એટલે પડિત વીર્ય ઉપજે

૨. ક્ષેત્રથી સમભાવ—(૧) એક જ ક્ષેત્રમાં અડપણે રહેવું તે તો સિદ્ધ અવસ્થા જ છે (૨) ધ્યાનમાં એક જ ઠેકાણે શરીર ગોપવીને રહેવાનું હોય છે (૩) ગમે તે જગ્યા મળે તે મર્વ મેત્રોમાં સમભાવ ગંખવે

૩. કાળથી સમભાવ—(૧) ઉત્પાદ બ્યયની વર્તના અને દ્રવ્યથી ધ્રુવપણું સર્વ દ્રવ્યોમાં હોય છે, તે અપેક્ષાએ સર્વ દ્રવ્યો સરખા છે (૨) ક્ષાયકભાવ અને પારિણામિક ભાવોનો અત નથી, બદલાતા નથી, તે અપેક્ષાએ સમભાવમાં રહે છે (૩) સર્વ દ્રવ્યો અનાદિ અનત છે, તેઓ તે જ દ્રવ્યપણે રહે છે, તેથી તે અપેક્ષાએ ત્યા સમભાવ છે (૪) સિદ્ધ ભગવાન સર્વ કાળમાં પોતપોતાના એક જ ક્ષેત્રમાં રહે છે

૪. ભાવથી સમભાવ—ભાવ-ગુણ (૧) સંપૂર્ણ શુદ્ધ અને આત્મિક ગુણોની પરિપૂર્ણ અવસ્થા અગ્રિહત અને સિદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે, અહિં અરિહત અને સિદ્ધના જે ગુણો સરખા છે તે લીધા છે તે અપેક્ષાએ અરિહત અને સિદ્ધ સરખા છે (૨) અરિહતની અપેક્ષાએ મર્વ અરિહતો સરખા છે (૩) સિદ્ધની અપેક્ષાએ સર્વ સિદ્ધો સરખા છે (૪) ભવ્ય જીવમાં સિદ્ધના ગુણો અગ્રગટપણે સત્તામાં રહેલ છે તે અપેક્ષાએ અગ્રમત અવસ્થામાં સિદ્ધ સ્વરૂપ સાથે એકીકણ (એકત્વ) ઉત્પન્ન કરી શાત સ્વનો, સમભાવનો અનુભવ થાય છે સૂત્રમાં પણ છે અપા પગપા મોહમ્ = સ + અહમ્ સ = સિદ્ધ ભગવાન તે હુ પણ સત્તાથી છુ (૫) ગુણોની

આરાધનાથી સમભાવ—(૧) ચાર ક્ષાપ અને ઋણ દર્શન મોહનીયમાં અસ્યોભવ્ય સમક્ષિત (૨) આત્મિક ગુણોનો સમૃદ્ધ અને અનુભવ (સામયિક). (૩) ગુણોના જ્ઞાનમાં એકાકારણ્ય સમભાવ જ્ઞાન ક્ષપકમિત્તી (૪) સર્વ ગુણોનું એકત્વ (સમાધિ) પૂર્વક અનુભવ રૂપ સમભાવ અવસ્થાન ૧૨. (૫) ગુણોની સ્થિતિ અને સપૂર્ણતા અવસ્થાન ૧૩-૧૪

(૬) સર્વજ્ઞ સરખા, મૈત્રી (૭) રાજકેષિતો અભાવ સુખ કુ ખમાં સમભાવ, સન્નિ, રૂપ મેષ તથા સ્પર્શ એ સર્વમાં પુનઃકલ્પ રૂપી એકત્વ રૂપે સમભાવ. (૮) આત્મસ્થ, શાંતિ, આત્મિકસુખ, જ્ઞાન, આત્મ અનુભવથી સમભાવ. (૯) રાજકેષિત સંકિત જ્ઞાન દર્શનમાં શુદ્ધ ઉપરોચ.

૫. વ્યવહારથી સમભાવ—સમજાવાળું કાન.

૬ નિશ્ચયથી સમભાવ—સિદ્ધ (શુદ્ધ આત્મ) સ્વરૂપમાં લીનતા શુદ્ધ આત્મગુણોને અનુભવ, રાજકેષિત શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન ઉપરોચ.

૭. સામાન્ય સમભાવ—સુયોષ્ઠમ ભાવ, ઉપશમ ભાવ.

૮ વિશેષથી સમભાવ—કાચક ભાવ.

૯. નામ સમભાવ—સમભાવ એવી નામ સમજા.

૧૦. સ્થાપના સમભાવ—(૧) સમભાવ એવી અસ્યર સ્થાપના. (૨) અસ્થિત તથા સિદ્ધતા અક્રમ પ્રક્રિયાની માર્ગ સ્થાપના. (૩) જીવ તથા અજીવ દ્રવ્યોની દ્રવ્યતામાં સ્થાપના.

દ્રવ્ય નિર્દેષથી સમભાવ આગમથી—દ્રવ્ય સમભાવ, ઉપરોચ વચ્ચે સમભાવનો અભાસ (૧)નો આગમથી દ્રવ્ય સમભાવ (૧) ગણતર, સમભાવમાં સ્ત્રી મત્તુ પામેલા જીવનું સરીર, (૨) અજીવ સરીર—આજીવ જીવમાં અર્થિયમાં સમભાવ કસ્ટે જવું હાલ સમભાવમાં નથી તેવો જીવ, (૩) તથા વ્યતિરિક્ત—(અ) શૌકિક—સસાર નવદ્વાર શાંતિથી અચાલે તે જીવ, (બ) સોદા વર—સમક્ષિત વચ્ચે શાંતિથી સામાયિક પાળનાર ભાવક કે સાધુ (ક) કુપાત્ત્ય—શુભસેવા તથા મદદ કાચોવાળો મિત્રાત્મી.

૧૨. ભાવ નિર્દેષમાં સમભાવ—(૧) આગમથી સમભાવ ને ઉપરોચપૂર્વક સમભાવમાં સ્થિતિ (૨) નો આગમથી સમભાવ તે કાચક ભાવમાં સ્થેનાર જીવ (વિતરાગ). (૩) તત્ત્વસ્થિતિ—સમભાવમાં પશ્ચિત્તિ હતાર જીવ, જયસ્થ દોષ તે સિદ્ધ અવસ્થામાં પશ્ચિત્તિ કરે અને તેમાં લીન થાય. આ પદ્ધતિથી ઉપશમ, સુયોષ્ઠમ કે કાચક ભાવ જેવી સમજા છે.

૧૩. નિગમ નયથી સમભાવ—શાંતિપૂર્વક વચ્ચે અને કાચથી કાન.

૧૪. સમૃદ્ધ નયથી સમભાવ—સત્તામાં સમક્ષિત પશ્ચિત્તિ.

૧૫. વ્યવહાર નયથી સમભાવ—આત્મિક અવધારમાં (શાંતિથી) તથા

૧૬. રૂપરુપ નયથી સમભાવ-સમભાવમાં વર્તમાન માનસિક ઉપયોગ ,

૧૭. શબ્દ નયથી સમભાવ-ક્ષયોશમ ઉપશમ, ક્ષાયક ભાવ એ ત્રણ ભાવવાળા અધ્યવસાયો

૧૮. સમભિરૂઢથી સમભાવ-ક્ષયક શ્રેણી ગુણુચ્ચાન ૮, ૯, ૧૦, ૧૨ તથા અપેક્ષા પૂર્વક કેવળી ભગવાન

૧૯. એકાદ્યુત નયથી સમભાવ-દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ એ સર્વ રીતે અયોગી, અકપ, અક્ષય અને ક્ષાયક ભાવે સિદ્ધ સ્વરૂપ. શુદ્ધ આત્મિકગુણોની અપેક્ષાએ ગુણુચ્ચાન ૧૩, ૧૪, પણ આ નયમાં આવે, અને ક્ષીણમોહની અપેક્ષાએ ગુ ૧૨ આવે.

૨૦. આગમ પ્રમાણથી સમભાવ-મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓના ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષય

૨૧. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સમભાવ-(૧) પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયના ગગ-દ્રોષ, સકલ્પ-વિકલ્પ સુખ દુઃખની લાગણીના અભાવ. (૨) ભાષા સુમતિ. (૩) કાયાથી શાંતિવાળું વર્તન-ધર્મો વગેરે સમિતિ વગેરે (૪) અવપ્રત્યક્ષ શુદ્ધ આત્માનુ ધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન

૨૨ ઉપમા પ્રમાણ સમભાવ-સમભાવનું સુખ સિદ્ધતા સુખની વાનકી છે અદાથી પણ સમભાવનું સુખ, સર્વ પુદ્ગળીક સુખોથી શ્રેષ્ઠ છે

૨૩. અનુમાન પ્રમાણ સમભાવ-ન્યા અહિંસા ભાવ છે ત્યા સમભાવ છે ન્યા હિંસા દેખાય છે ત્યા સમભાવનું અનુમાન થઈ શકે નહિ

૨૪. દ્રવ્ય-સમભાવનું દ્રવ્ય આત્મ પ્રદેશો છે, તેનું ધ્યાન ધરવું,

૨૫. ભાવ-ગગદ્રોષ ગહિત જ્ઞાન, દર્શનમાં ઉપયોગ

૨ સ વેગ

મોક્ષ (આત્મિક સુખ)માં આનંદ, સ = સમ્યક્ + વેગ = ગતિ = મોક્ષ માગ'માં પ્રયાણ મમંજિતી જીવને એવો નિશ્ચય હોય છે કે ખરૂં સુખ પોતાના આત્મામાંથી જ મળે છે, કોઈ જીવ કે વસ્તુ સુખ આપી શકતું નથી. અને મોક્ષથી સંપૂર્ણ અતરંગ આત્મિક સુખ પ્રગટ થાય છે

સશરીરી જીવ પૌદ્ગલિક વસ્તુકાગ વ્યવહાર ચલાવે છે, શરીરનું આલંબન લઈ હાલે ચાલે છે, ઇન્દ્રિયો અને મનનું આલંબન લઈ જાણે દેખે છે, પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ ભોગવે છે પણ સુખ તો પોતાના આત્મામાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ પર વસ્તુઓ જે નિમિત્ત રૂપે છે તેના

ઉપર અશુદ્ધ ભાવથી આરોપણ કરવામાં આવે છે તેનું કારણ મોહનીય કર્મ છે તે નેત્રી જ્ઞાને મોહા શબ્દ તેથી જ્ઞાને, સુખનો ઉત્પાદ આત્મામાં જ છે એમ નિર્ણય થાય.

પર વસ્તુઓમાંથી ઉત્પન્ન થતી ક્ષતિ શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વમાં ઉપરોક્ત સખવાનો અભાસ કરવામાં આવે તો ખાસ્તે ખાસ્તે ખાતરી થશે કે સુખ આત્મામાંથી જ અનુભવાય છે તરીકે પર વસ્તુ જેનું આલેખન થેતું પડે છે તે સર્વ બધેનોમાંથી મુક્ત થવા માટે, અને શુદ્ધ આત્મિક સુખ હાસલ માટે મોક્ષસ્વા માટે મોક્ષ માર્ગ જે જિતેન્દ્ર જે બતાવે છે તેની આરાધના કરી શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વના જ્ઞાત સુખમાં લીન રહેવું તે જ મોક્ષ છે કે નેત્રી કરી પર વસ્તુ (પુણ્ય દ્રવ્ય)નું આસક્તિ થેતું ન પડે.

૩ નિર્વેદ

નેત્રી જ્ઞાને મોક્ષ માર્ગમાં પ્રયાણ થાય તેથી જ્ઞાને સસારથી પાછા હાંવાણું હોય તે સ્વાભાવિક છે તેથી સસારના વિચિત્ર અશુભાણુનો વિચાર કરી તેના ઉપર ઉઠાસીત ભાવ શાવનો અને હાનમોગ અને સર્વ સસારી બંધનનાર ઉપર અણુથી ઉત્પન્ન થતી નેત્રી.

હાલ સમ્પદ અને ફાટી થાય છે અને મોગ, બધ, ત્સ અને સ્પર્શથી થાય છે માટે તે સર્વ ઇન્દ્રિયાના ક્ષિયોમાંથી રાગ અને દોષને ખેંચીને મધ્યસ્થ પરિવાર, ત્રાસસ્થ પ્રાણ-ક્રિયાના ભાવ રાખવા અભ્યાસ કરવો નિર્વેદથી સસારના ભાવ છૂટી જાય છે અને વૈરાગ્યના વિરક્ત, સર્વવિરતિ, પશ્ચિમ આવે છે.

૪ અનુકંપા

બંધનારીક રીતે, અનુ = પગલાડે + કપ કુળવુ કુ.ખી થતુ એવો અર્થ થાયછે

ખી નના કુ ખે કુ ખી જવાથી તે છવને કુ ખમાંથી મુક્ત કરવાની જે ભાવના થાય છે તેને અભ્યાસમાં મુકવાના કારણે બંધનનાર ગુણુવાન ભેદ પશ્ચિમે છે અને કપના તે સમમાવની વાસ્તવ્ય અને જ્ઞાન ઉપરોક્ત પ્રમાણે પશ્ચિમે છે કારણ કે સુખકુ ખના વેદવાન રીત રાગદોષની વાસ્તવ્ય ઉપર આધાર રાખે છે, તેથી એકાંત રીતે સમ્પદના અર્થને પકડી રાખવો નહિ તે અહિં સામિત થાય છે. ખી અને અનુકંપા એવી અહિં સા ભાવ વાળી આત્મ પશ્ચિમિ એવો ખણુ અનુકંપાનો અર્થ થાય છે.

અનુકંપાનું સ્વરૂપ એવી રીતે સ્પષ્ટ થાય છે કે દ્રવ્યથી છવનું રક્ષણ કરવું એટલે છવના પ્રાણનીપાત કરવી નહિ અને યોગ્ય વસ્તુ આપીને કુ.ખમાંથી છવને મુક્ત કરવો તેની બંધનનાર સાધુ અને ભાવકમાં જિત છે. હવે જેને જાણ થાય છે તે કાષ્ટ છવની હિંસા (પાત) ન કરે ત આયોગ્યાપ સામિત થાય છે.

અહિં પડપણા એટલે અનુકંપાના ભાવ પ્રગટ કરવા આગ્રી ભિન્નતા નથી પણ આચારમાં સાધુ અહિંસા ત્રત નવ ડોટીએ પાળે છે અને શ્રાવકનું અહિંસા ત્રત મર્યાદાવળુ છે એટલે ગુણુચાનભેદે અનુકંપાનું આચરણુ ભિન્ન છે જીવને ગમ્યગ માર્ગમાં જોડીને સસાર ભ્રમણુની અટકાવવાની અનુકંપા સાધુ તેમજ શ્રાવક કરી શકે પણ પુરુષણીક સહાય શ્રાવક પોતાની મર્યાદા પ્રમાણુ કરી શકે ભાવથી સર્વ જીવને જીવાત્મા જાણી, સમભાવ પૂર્વક અહિંસા ભાવ ધારણુ કરવો, ખીજને રાગદ્વેષ થાય તેમ કરવુ નહિ અને યથાશક્તિ મોક્ષ માર્ગમાં જોડવા

૫ આસ્થા

આસ્થા—અગ્નિમાં (સત્માં) અગ્નિત્વની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ ખાત્રી, ડ્રહતા, નિશ્ચય, વિશ્વાસ બ્યવહારથી શુદ્ધદેવ તે અગ્નિહુત અને સિદ્ધ જ છે, શુદ્ધગુરુ તે નિર્ઘ્રથ જ છે શુદ્ધધર્મ તે ક્વણીનો પ્રપેલ ધર્મ જ છે, અને કેવળી ભગવાને કહેલા તત્વો જે ભાવો કહ્યા તે જ ભાવો અહુણુ કરવાની બુદ્ધિ આવો પાકો નિશ્ચય થવો જોઈએ, ખાળકને મા હિપ્ત શ્રદ્ધા હોય તેથી પણ વધારે શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ, આ શ્રદ્ધા વગર વિકાસ થતો નથી

નિશ્ચયથી આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સુખ, અનત શક્તિ સ્વરૂપ છે, તેની અનુભવપૂર્વક શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ અને પોતે જ શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મનું સ્વરૂપ મેળવી શકે છે એવી આત્મશ્રદ્ધા જોઈએ.

આઠ સાશન પ્રભાવના

સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ ચાર તીર્થનો વધારો કરવો, મિથ્યાત્વીઓને આત્મજ્ઞાન કરાવી શુદ્ધ મોક્ષ માર્ગમાં જોડવા, જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, ચારિત્ર, તપમાં વૃદ્ધિ કરવી.

પ્રભાવના આઠ રીતે થાય

- (૧) પ્રવચન—તીર્થ કરવી આજ્ઞા જગ જાહેર ફેલાવવી
- (૨) ધર્મકથા—કરી દજાતો આખી સમજાવવ
- (૩) વાદ—દલીલોથી જૈન ધર્મની એજ્ઞતા સાખીત કરવી
- (૪) નૈમિત્તિક—નિમિત્ત જ્ઞાનથી જૈન ધર્મની પુષ્ટિ કરવી
- (૫) તપ—તપશ્વીઓના ઘેગ તપ જનતામાં પ્રગટ કરવા
- (૬) વિદ્યા—વિદ્યાથી દરેક રીતે જૈન તત્વોનું પોષણુ કરવુ.
- (૭) પ્રસિધ્ધત્રત અહુણુ—કે જોથી જૈન ધર્મનો મહિમા વધે
- (૮) કાવ્યશક્તિ—એવી કવિતા બનાવવી કે જોથી વૈરાગ, ત્યાગ ભાવ રોરગમાં ઉતરી જાય.

પાંચ કૃપણ

જેમ સરીર વચ્ચે અને આત્માસ્થી સોમે છે તેમ અનિર્મિતી પ્રાપ્તિ, શુદ્ધિ ત્રિકાળ અને ક્ષાયક બાવે પ્રગટજી નીચેના પાંચ ગુણોથી થાય છે.

(૧) અર્હત દર્શનમાં કુશળપણ — (૧) ધર્મના તત્વોનું યાત્ર સર્વ ક્રિયા, તેની વિધિ, તેનું સ્વરૂપ વગેરેનું જાણવું (૨) પાંચ પરમેષ્ઠિ સ્વરૂપ નવકાર મંત્રની બાવપૂર્વક આસખ્યા (૩) અસ્થિત અને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણી તેમાં મન લીન કરી રેવું (૪) ગુણેનાં વિનય, વૈચલચ્ય, અસુખ્યમ, સ્તુતિ કરવાં, (૫) માર કા માલ્યાં, સામાજિક, પ્રતિકામનું, પોતે, વખ, આત્મખ્યાન વગેરે ક્રિયા કરવી.

(૨) તીર્થસિવ — જેથી તરી સકાય તે તીર્થ સાધુ, સાધવી માવક, શાવિકાના આચાર્ય તરી સકાય છે અને તે તીર્થ છે.

માવક = મ અદ્ધાનવ = વિવેકાનક = ક્રિયા, મદા અને હેમ ઉપાસેના વિવેકપૂર્વક ક્રિયા કરે તે માવક.

આત્માનું સાધન કરે તે સાધુ.

માર તીર્થને આયોજન અનુકૂળતા કરી આપવી, શાંતિ આપવી, આત્મસાધનના માર્ગમાં આત્મજ વધારવા, સેવા ભક્તિ કરવી, સત્સંગ કરવો, પ્રભા ઉત્સાહ મનની એકાગ્રતા અને શાંતિપૂર્વક સેવા કરવી.

(૩) સ્થિરતા (સ્થિરીકરણ) — યાત્ર, દર્શન, ચારિત્રમાં સ્થિર થવું અને તેમાંથી પડતા છબોને સ્થિર કરવા મન, વચન, કાયાથી એકાગ્રતા કરવાથી સ્થિરતા આવે છે. મનને વિચલ કરવા વગેરે સસારી ભાવોમાંથી બેગી થઈને યાત્ર દર્શન, અને ચારિત્રમાં ઉપયોગમાં બેગી આત્મ ખ્યાનમાં લીન કરવું વચનને વિશ્વાસથી બેગી ધર્મ કથામાં બેગી ચત્નાપૂર્વક કાયાના આચાર કરવા હૃદયોને નકામા આપા અવગણા ઉપયોગમાં ન લવા તેની.

(૪) ગુણેવની ભક્તિ — નમ્રતાપૂર્વક, અત્નની હૃદી સાચાણી, નિરાણી ભાતથી, સખમ નિર્ભરતા હૃદયી મુખપ્રદાન વગેરે કાર્યોથી ભક્તિ કરવી, વખના અસુખમ કરવા, તેમની આપા પાળવા તૈયાર રહેવું.

(૫) પ્રભાવના — ઉપયોગી આ પ્રકારે જોન ધર્મની ભક્તિ કરવી અને જોન સામનની વૃદ્ધિ કરવી તેમજ આત્મ ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી.

છ યતના

યતના = વ્યવહાર કુશળતા, મહાળા, સાવચેતી, વિવેકપૂર્વક વર્તન એટલે સમક્રિતી હવે, યોતાના સમક્રિત ગુણમા હાનિ ન થાય તે માટે મિથ્યાદષ્ટિ સાથેના સાસારિક વ્યવહારમા છ બાબતમા સાવચેતી રાખવી—(૧) વસ્તુ. (૨) નગરકાર. (૩) આજ્ઞાપ આપો પધારો એમ કહેવું તે. (૪) સલાપ-ક્ષેમકુશળ પુછવા તે. (૫) ભોજન વગેરે દાન (૬) મૃત્તિ, ગુણગ્રામ.

મિથ્યાત્વી સાધુ બાવા, ભેગી, સન્યાસી વગેરે સાથે ઉપગ્ના છ માહેનો એક સબધ ન રાખવો પણ પુછે એનો જવાબ દેવો, જે કે તેને અપમાન લાગે એવી રીતે વર્તન ન બતાવવું, તેઓની સાથે કોઈ પણ ધાર્મિક સમંધ ન ગખવો પણ વ્યવહારમા કોઈ દાગળે તેઓનો ભેટો થાય તો જરૂર પડતું જ બોલવું તેઓને શુદ્ધ માર્ગમા લાવતા આવડે તો બાધ નથી. દુખી અવસ્થામા હોય તો અનુકંપા નિમિત્તે મદદ કરવી, પણ ધર્મ નિમિત્તે નહિ.

અન્ય ધર્મી ગૃહસ્થો સાથે એવી રીતે વર્તવું કે જેથી વ્યવહાર પણ ચાલે અને સમક્રિતને દોષ ન લાગે. આડી કડન વિવેકપૂર્વક વિચાર કરીને વ્યવહાર ચલાવવો, તેઓના મિથ્યા નત્વ કે કરુણીમા કોઈ ભાગ ન લેવો.

છ અભિયોગ

અભિયોગ = છીડી. અપવાદ માર્ગ અલ્પસત્ત્વવાળા સમક્રિતી હવે માટે, વિવેક પ્રસંગને ઓળંગવા માટે લાવી નિયતિનો વિચાર કરીને, ઇચ્છા વગરની પ્રવૃત્તિ કે જે દોષો માટે આગળ ઉપર યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત લઇને નિર્માળ થવું.

આ અપવાદ માર્ગ ઉપર આસક્તિ ન જ ગખવી, ઉત્સર્ગ માર્ગે તેનો નિર્ણય છે તેનો ઉપયોગ હવે રક્ષા અને દુખમાથી મુક્ત થવા પુરતો જ છે અને તે છીડીનો આશ્રય ન લેવાથી પતિત થવાનો મહત્ત્વ હોય તો જ ઇચ્છા વગર પ્રવૃત્તિ કરીને, પછી તેની શુદ્ધિ કરવી જ નોંધ્યે.

તે વિવેક પ્રસંગના છ મ્થાન છે—(૧) રાજ હક (૨) ગણ અભિયોગ, જેમ વિષ્ણુકુમારે સધને બચાવવા નમુચિતી વિરૂદ્ધ વૈક્રિય લખિધથી પ્રવૃત્તિ કરી હતી, પછી તેનું પ્રાયશ્ચિત લીધેલું (૩) બળ અભિયોગ, ન જીતી થકાય એવો બળવાન પુરૂષ તેના બળથી હેરાન કરે તેનો રસ્તો કહેવો પડે. (૪) મુરુઅભિયોગ, દેવતા ઉપસર્ગ દેવા આવે (૫) પ્રવૃત્તિકાતાર, અટ્ટવી અથવા પીડાના પ્રમગે નિર્વાહ કરવો પડે (૬) શુદ્ધ નિગ્રહ-શુદ્ધ માતા, પિતા વગેરે પૂજ્ય વર્ગના સકટ સમયે તેમને બચાવવા માટે ઇચ્છા વગર પ્રવૃત્તિ કરવી પડે.

છ ભાવના

સમક્રિતનું મહત્ત્વ સમજવા માટે સમક્રિતની છ ઉપમાથી અગત્યતા બતાવી છે —

પાંચ શુભણ્

જેમ સરીર વસ્ત્રો અને આજીવજીવી યોગે છે, તેમ સમજિતની પ્રાપ્તિ, મુક્તિ વિષયના અને ક્ષાયક ભાવે પ્રવૃત્તિઓ નીચેના પાંચ શુભણ્થી થાય છે.

(૧) અર્હત દર્શનના મુશળાખણ—(૧) ધર્મના તત્ત્વોનું જ્ઞાન સર્વ ક્રિયા, તેની વિધિ, તેનું અર્થ્ય વગેરેનું જાણી શકવું (૨) પાંચ પરમેષ્ઠિ સ્વરૂપ નવકાર મનની આવપૂર્વક આસક્તિના (૩) અર્હત અને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણી તેમાં મના લીન કરી દેવું (૪) ગુરુવેળાં વિનય, વૈશાલ્ય, અસ્તુમાન, સ્તુતિ કરવાં, (૫) આરક્ત પાત્કાર સામાયિક પ્રતિકરણ, ખેલો, તપ, આત્મપ્રાપ્તિ વગેરે ક્રિયા કરવી.

(૨) તીર્થસેવ—જેવી તરી સકાય તે તીર્થ સાધુ સાખી આવક, આનિહતા આચાર્યની તરી સકાય છે માટે તે તીર્થ છે.

આવક = મ મદ્દા + વ = વિવેક + ક = ક્રિયા, મદ્દા અને દેવ ઉપાસના વિવેકપૂર્વક, ક્રિયા કરે તે આવક.

આત્માનું સાધન કરે તે સાધુ.

આર તીર્થને સ્થાવેગ્ય અનુકૂળતા કરી આવવી, સંતિ આવવી, આત્મપ્રાપ્તિના માર્ગમાં આચરણ વધારવા, સેવા ભક્તિ કરવી, સ્તુતન કરવો, પ્રણામ ઉત્સાહ મનની એકાગ્રતા અને સંતિપૂર્વક સેવા કરવી.

(૩) સ્થિરતા (સ્થિરીકરણ)—જ્ઞાન, દસન, ચારિત્ર્યમાં સ્થિર થવું અને તેમની પતા ઇલાને સ્થિર કરવા મન, વચન, કાયાથી એકાગ્રતા કરવાથી સ્થિરતા આવે છે. મનને વિનય, કાયા વગેરે સજ્જારી કાવેળાથી એવી બળને જ્ઞાન કરાવે, અને ચારિત્ર્યમાં ઉપસેવણમાં જોડવું આત્મ પ્રાપ્તિમાં લીન થવું વચનને નિશ્ચયમાંથી એવી ધર્મ કથામાં જોડવું પાત્કારપૂર્વક કાયાના આપર કરવા ઉદિપાને નાશના આપા અચળા ઉપસેવણમાં ન જવા દેવી.

(૪) ગુરુવેળાં ભક્તિ—આત્મપૂર્વક, અત્તની જીંદી ચાલવુંથી, નિરાશી આવવી, સખમ નિર્ભયના હનુથી કુપાચાન વગેરે કાવેળાં ભક્તિ કરવી, તેમના ગુણમ્મન કરવા, તેમની આપા પામવા તૈયાર જોડવું.

(૫) પ્રજાવન—ઉપસેવણ આપ પ્રમારે જોન ધર્મની ભક્તિ કરવી અને જોન સાસનની મુક્તિ કરવી તત્ત્વ આક્રમ શુભળી થકિ કરવી.

છ યતના

યતના = વ્યવહાર કુશળતા, સભાળ, સાવચેતી, વિવેકપૂર્વક વર્તન એટલે સમક્રિતી જીવે, પોતાના સમક્રિત ગુણમા હાનિ ન થાય તે માટે મિથ્યાદષ્ટિ સાથેના સાંસારિક વ્યવહારમા જ બાબતમા સાવચેતી રાખવી—(૧) વદન. (૨) નમસ્કાર (૩) આલાપ આવે પધારે એમ કહેવું તે. (૪) સલાપ-ક્ષેમકુશળ પુછવા તે. (૫) બોજન વગેરે દાન (૬) સ્તુતિ, ગુણગ્રામ

મિથ્યાત્વી સાધુ, બાવા, જોગી, સન્યાસી વગેરે સાથે ઉપરના જ માહિતો એકે સબધ ન રાખવો પણ પુછે એનો જવાબ દેવો, જે કે તેને અપમાન લાગે એવી રીતે વર્તન ન બતાવવું, તેઓની સાથે કોઈ પણ ધાર્મિક સબધ ન રાખવો પણ વ્યવહારમા કોઈ કારણે તેઓનો ભેટો થાય તો જરૂર પડતું જ બોલવું તેઓને શુદ્ધ માર્ગમા લાવતા આવડે તો બાધ નથી દુ ખી અવસ્થામા હોય તો અતુકપા નિમિત્તે મદદ કરવી, પણ ધર્મ નિમિત્તે નહિ.

અન્ય ધર્મી ગૃહસ્થો સાથે એવી રીતે વર્તવું કે જેથી વ્યવહાર પણ ચાલે અને સમક્રિતને દોષ ન લાગે. અહીં કંકન વિવેકપૂર્વક વિચાર કરીને વ્યવહાર ચલાવવો, તેઓના મિથ્યા તત્ત્વ કે કર્મશીમા કોઈ ભાગ ન લેવો.

છ અભિયોગ

અભિયોગ = છીડી. અપવાદ માર્ગ અલ્પસત્ત્વવાળા સમક્રિતી જીવ માટે, વિષમ પ્રસંગને ઓળગવા માટે લાવી નિયતિનો વિચાર કરીને, ઇચ્છા વગગની પ્રવૃત્તિ કે જે દોષો માટે આગળ ઉપર યયાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત લઈને નિર્માળ થવું

આ અપવાદ માર્ગ ઉપર આસક્તિ ન જ ગખવી, ઉત્સર્ગ માર્ગ તેનો નિષેધ છે તેનો ઉપયોગ જીવ રક્ષા અને દુ ખમાથી મુક્ત થવા પુરતો જ છે અને તે છીડીનો આશ્રય ન લેવાથી પતિત થવાનો સંભવ હોય તો જ ઇચ્છા વગર પ્રવૃત્તિ કરીને, પછી તેની શુદ્ધિ કરવી જ જોઈએ.

તે વિષમ પ્રસંગના જ સ્થાન છે—(૧) રાજ હઠ (૨) ગણ અભિયોગ, જેમ વિષ્ણુકુમારે સધને બચાવવા નમુચિની વિરૂદ્ધ વૈક્રિય લબ્ધિથી પ્રવૃત્તિ કરી હતી, પત્ની તેનું પ્રાયશ્ચિત લીધેલું (૩) બળ અભિયોગ, ન જીતી શકાય એવો બળવાન પુરૂષ તેના બળથી હેરાન કરે તેનો રસ્તો કરવો પડે (૪) સુરાભિયોગ, દેવતા ઉપસર્ગ દેવા આવે (૫) પ્રવૃત્તિક્રતાતર, અટવી અથવા પીડાના પ્રસંગે નિર્વાહ કરવો પડે (૬) ગુરૂ નિગ્રહ-ગુરુ માતા, પિતા વગેરે પૂજ્ય વર્ગના સકટ સમયે તેમને બચાવવા માટે ઇચ્છા વગર પ્રવૃત્તિ કરવી પડે

છ ભાવના

સમક્રિતનું મહત્ત્વ સમજવા માટે સમક્રિતની જ ઉપમાથી અગત્યતા બતાવી છે—

૬ મોક્ષનો ઉપાય છે—મોક્ષનો ઉપાય દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ છે.

(૧) દર્શન: તેના બે પ્રકાર—(૧) સર્વ સંયોગ દ્વિત્વમાં ચૈતન્યનું નિરાકાર સ્વરૂપ તે સામાન્ય જ્ઞાન, સર્વ દેખાતા પદાર્થોમાં પુરુષગ છે એવું સામાન્ય જ્ઞાન (૨) પદાર્થોના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિમગ્ન થઈ આત્મ અનુભવનો નિરાકાર.

(૨) જ્ઞાન—અવધાર્મિકી અજ્ઞાતા પોતાના શરીરમાં આત્મા છે, જે આત્મા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સુખ, વીર્ય સ્વરૂપ છે, તેનું સ્વસ્થવેદન જ્ઞાન જુદા જુદા સંયોગ દ્વિત્વમાં જોયા આત્માઓ પોતાના જેવા જ છે એવું વિશિષ્ટ જ્ઞાન. ૭ દ્રવ્ય અને તત્ત્વ જ્ઞાન તેમાં આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હક્ત પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે એવું જ્ઞાન અને તેના સાધનનું જ્ઞાન.

(૩) ચારિત્ર આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ અને રાગ દેવતાગા અશુદ્ધ સ્વરૂપમાંથી નિવૃત્તિ થવી વર્તન અને તે વર્તનમાં પ્રવેશ કરવાનારા ચારિત્રના બેદરેનું અનુકરણ કે જેથી તરીકા કર્મો આત્મામાં પ્રવેશ કરવા નથી સમર્થિત આત્મભાવ બતાવે છે અને ચારિત્ર આત્મ ભાવમાં પ્રવેશ કરાવે છે.

(૪) તપ—આત્મ પ્રકૃષ્ટિમાં કર્મોના અભાવ કરવાનો માર્ગ તે ૭ બ્રાહ્મ અને ૭ અભ્યંતર તપ્ત આત્મત્વ અભ્યાસ કર્મ બંધનના દેહબોધનો ત્યાગ કરવો અને સત્તામાં સ્થેય કર્મો શુદ્ધ જ્ઞાન ઉત્પાદકથી બચાવી દેવા તે મોક્ષનો ઉપાય છે.

સમર્થિત પામકોને મોક્ષ જવા કુળીની સમજણ તત્ત્વમાંના સવર, નિર્મલ અને મોક્ષ તત્ત્વમાં આવી પછ તેમજ સમર્થિતી છત્વનાતા ૬૭ બ્રાહ્મ આવી મયા હવે આત્મિક કાળથી રખાતો છવ, સમર્થિત થી રસિ મેળવે છે તે બેદરેનું આ સર્વ નાટક ઉપનિવિતિ જવ પ્રવચન કથામાં ધણા વિસ્તારાણુ છે.

સર્વ સચારી છવોની મમ્મશુમિ વનસ્પતિકામના સ્ક્રમ નિરોધ વિજ્ઞાનથી અવ્યવહાર રાથી અજ્ઞાન છે જ્યાં અનત અનત છવો આત્મિક કાળથી અન્ય મળવ પામ્યા કરે છે. (વેદાત્મરમ્મોના અર્થ નિમ્મન નપથી વનસ્પતિકામનું રક્ષણ સ્થાવર છે અને જે વનસ્પતિકામનું રક્ષણ કરે તે વધારે વિકાસ પામેલા છવોનું નક્કર રક્ષણ કરે જ એટલે તે ઉત્તરી અદિ સાધનનું અત્ત્વ સમજવન છે.)

જેટલા છવો સિદ્ધિપ પામે છે તેજ સમરે તેટલા છવો, ૩ જેમી કથા અને મુવ્યસેવાની તાત્ત્વજ્ઞતા સરેરાશ મદ દોષ, તે છવો અવ્યવહાર રાથીમથી નીકળી અવ્યવહાર સમીમાં કામસ થાય છે. કેટલાક આત્માઓ અવ્યવહાર સત્તિ માનતા નથી કાસ્ટ કે તેની સ્પષ્ટ નામ સવા, સ્વેમાં નથી તે સમીમાં તેજ પદ્મમાં હામમ્મ કરવાની નક્કર નથી. તત્ત્વ જ્ઞેવમી મમ્મ મુક્તિએ સમજવન પવ્ય એટલું મોક્ષ છે ૩ છવો અનત અનત કાળ મુક્ત નિરોધમાં કારે છે.

અવધાન રાશિમા ઓવ સત્તાએ ક્ષયોપશમ લબ્ધીથી જેમ જેમ મોહનીય કર્મની વર્ગણાઓ પાતળી પડતી જાય છે તેમ તેમ જીવો અનુક્રમે નવ ઘાટી ઓળંગે છે—અક્રમ નિગોદ, ૨ બાદર નિગોદ, ૩ પૃથ્વીકાય, ૪ અપકાય, ૫ અમિકાય, ૬ વાયુકાય, ૭ વનસ્પતિકાય, ૮ ત્રિગલેન્દ્રિય (મે-ગણુ-ચાર હૃદયોવાળા જીવ), ૯ અસરી (દ્રવ્ય મન વગરના) ૫ ચેન્દ્રિય, ત્યાર બાદ સરી પચેન્દ્રિયપણુ પામે કે જેથી દ્રવ્ય મનોવર્ગણાની સહાયથી વિચાર કરવાની શક્તિ કેળવી શકે, તેમા નારકી, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવતા એ ચાર ગતિમા અનતો કાળ, શુભાશુભ કર્મના વિપાક અનુસાર જન્મ-મરણ કર્યા કરે છે

હવે જે જીવ જીવને જીવ્યતાનો ઉદય થાય એટલે કર્મ ધંધના પાત્ર ડારણુ—(૧) મિથ્યાત્વ, (૨) અવત, (૩) પ્રમાદ, (૪) કપાય અને (૫) અશુભ જોગ તેના પછે હેતુમા આસક્તિ-તિવ્રતા ઓછી થતી જાય અને વ્યવહારિક સંમજ માટે સમુચ્ચ દ્રષ્ટિથી જોતા, એ પુદ્ગળ પરાવર્તન જેટલો સસાર ગળ બાકી રહે ત્યારે વિવેકરહિતપણે સહેલાઈથી મળે તો જૈન ધર્મ સાંભળે તે શ્રવણુ સન્મુખી ભાવ ઉપજ્યો કહેવાય.

ત્યાર બાદ દોઢ પુદ્ગળ પરાવર્તન જેટલો સસાર કાળ બાકી રહે ત્યારે જૈન ધર્મ ઉપર ટકક રૂચી ઉપજે એટલે વિચારથી તુલનાત્મક હૃદયથી માર્ગ ગવેણા કરીને (વિશુદ્ધલબ્ધીથી) જૈન ધર્મ ઉપર રાગ ઉપજે

ત્યાર બાદ એક પુદ્ગળ પરાવર્તન જેટલો સસાર ગળ બાકી રહે ત્યારે દેશનાલબ્ધી પામે ત્યારે જિન માર્ગાનુસારીપણાના ૩૫ બોલ પામે, છ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વ જાણે, ઉદ્દૃષ્ટ નવ પૂર્વ સુધીનુ દ્રવ્ય જ્ઞાને પામી શકે અને પ્રયોગલબ્ધી પામે તો દ્રવ્ય ચારિત્રમા પુરુષાર્થ કરી ઉદ્દૃષ્ટ નવમી ગ્રાવેયક સુધી જાય તેવે વખતે તે જીવની કર્મની સત્તા ગ્રિથિતિ એક કોડા કોડ સાગરની અદર રહે છે અને મદ યથાપ્રવૃત્તિ કરણુ પણ અનનીવાર આવે જાય છે દ્રવ્ય ચારિત્રમા અનતાનુબધી કષાયનો ક્ષયોપશમ થયા કરે છે અને મિથ્યાત્વનો ઉદય મદ રહે છે પણ સમકિત આવતુ નથી

બ્યારે અર્ધપુદ્ગળ પરાવર્તન સસાર કાળ બાકી રહે ત્યારે કરણુલબ્ધી પામે ત્યારે ત્રણ કરણુ કરી સમકિત પામે. આ હકીકત સમુચ્ચ જીવો માટે છે, કેટલાક જીવો ક્ષયોપશમવિશુદ્ધિ દેશના-પ્રયોગ અને કરણુ એ પામે લબ્ધીનો સતત તિવ્ર ઉપયોગ કરી એકદમ આગળ વધી જાય છે

ઓઘ સજ્ઞાએ કર્મની સ્થિતિ
કેવી રીતે ઓછી થાય છે
તે સમજવા માટે દૃષ્ટાંત

૧. પાલીનું દૃષ્ટાંત—અનાજની પાલીમાથી ઘણુ અનાજ કાઢીએ અને થોડુ અનાજ તે પાલીમા નાખીએ તો કાળાતરે તે પાલી ખાલી થઈ જાય, તેમ જીવના પ્રદેશોમાથી છેદન બેદન

વગેરે અશુભ કર્મ વિપાકથી આકામ નિર્જરા પડી શાય અને નિષ્કાન્ત અને ક્યાયમાં મદ વીન હેવાથી કર્મની આવક ઓછી રહે તેા કાળકારે કર્મ સ્થિતિ ઓછી થાય.

૨ નદીનો પાશ્વર—પર્વત પસી પડી નદીની પાસી પશ્વર અથવાય ધોળાય, પસાય અને ઉવડ મોળાકારમાં આવે અને સુવાળા થાય, એવી રીતે કર્મના ઉત્પન્ના પ્રવાહથી કુ બ મોજવી મોજવીને આકામ નિર્જરાથી કોઇ છવ કુલો (મદ ક્યાપવાળો) થાય અને પર્મ પ્રગતિ ચોખ સ્વભાવમાં આવે અને મધા પ્રગતિકરવું પામે.

મધા પ્રગતિકરવું કર્મ પડી કેલ્યાણ છવેા આમળ વધતા નથી અને અપૂર્વકરવું પામતા નથી તે સમજવા માટે દર્શાવે—

૧ પંચીનુ દ્રષ્ટાન્ત—જનુ મિત્રે અટ્ટીમાં ફરવા નામ છે ત્તામાં ચાર મળ્યા એક જનુ ચોરને જોતી પાછે ફરે, બીજાન ચોર પકડી લીધો, ત્રીજો ચોરને મારી ફરી ફરતીને આમળ આપ્યા.

દ્રષ્ટાન્તેા ઉપનય ભાવ—અટ્ટી = ભસ્મમયુ મિત્રે = મિત્રાટ્ટી છવેા મેરો માર્ગ = કર્મસ્થિતિ, ચોર = રાગદ્વેષ તોડવાના સ્થાન મધી ફેરવી પાછે પો તે અનુભવ, કુર્મભવ, અવસ્થિ પશ્વ ભવસ્થિતિવાળો ભવ, મધી ફેરો કુર્મરો અવસ્થાત કાળ રહી રહે અને તે અવસ્થામાં ભવ તેમજ અભવ દરપૂર્વ ઉચ્ચ દબ્ય કુન કરવું અને દબ્ય અસ્થિ પાછે ત્રીજો મિત્ર ચોરને અપહુનો ફરી આમળ આપ્યો તે ભવ છવ રાગદ્વેષની નિવડ ગાંઠ તોડીને આમળ વધ્યો.

૨ ઉદાત્તી મદગી દીડીનો કામચોા—તે કામચોા જમીન પર ફરતી રહે છે ફરતા ફરતા એકાંક જીત અથવા ખીસાના મૂળ સુધી આવે, કોણક જીત કે ખીસા ઉપર ચડ્યા મડિ, કોણક જીત કે ખીસાની યોગે નામ અને ત્યાંથી ઉડી નામ ઉડાવત—જીત કે ખીસો તેનું મૂળ તે મધા પ્રગતિકરવું ત્યાંથી પાછા જમીન પર ફરતુ તે કર્મસ્થિતિ વધાતી, જીત કે ખીસાની યોગે જનુ અપૂર્વકરવું ત્યાંથી ઉડી તું તે અનિરચિતવું.

ઉપર મહેલી ચાર અમ્બીના ઉપયોગથી છવ ૬૬ મેગકોટી કર્મસ્થિતિ ખલાવે છે ફરત એક મેગકોટી કાપતી મુરેશ છે કાલુ કે એક મોકુ પુષ્ક કાલુ સ્થેશુ છે જનુ જમીના પ્રવાહમાં જરાક જેલુ મૂળ કાલુ મુરેશ છે અને ન્યાં મુની મૂળ ન નામ ત્યાં મુની અડ ફરી ઉડ્યા વગર ન રહે વાસવોને ખાલી ફરતુ સ્થેશુ છે જનુ તેને લાગેલો કાટ કાલો મુરેશ છે એવી રીતે નવ મેગેશક મુની જવાની ફરતી ફરતા જ્યાં ગરદેવ અને મિષ્ટાદેવની વડ કાલવી મુરેશ છે

બિન વાણીનુ ત્વર, શુદ્ધ દેવ-મુર-ખમતી બેઠ-મર્મ શુદ્ધ આત્મવરુમની આજખતુ, પોતાના આત્મા અને પરમાત્માના સમખેતુ ત્વર, અહિસાભાવનુ ત્વર, મોક્ષ માર્ગ ચોખ શુદ્ધ પરિસ્થિતિ, પ્રત નિખોતું ત્વર-આત્મી વસ્તુ મધાઈપે ત્વરા મળતી નથી સ્વચ્છદરીતિ તે વસ્તુઓમાં માયુ માત્વામાં આવે છે એટલે મેરો સ્થેશો માલ્યો કમ કાલ નીકળતો નથી.

સમકિત પામવા માટે તૈયારી —વિશુદ્ધિમાં વધતા જતા આત્માના પરિણામથી (૧) આયુષ્ય સિવાય સાત કર્મની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ એક કોડાકેડ સાગરની અદર થાય. (૨) ધાતિકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ રસ દ્વિસ્થાનિયા થાય, જે રસ પર્વત અને અસ્થિ જેવો હોતો તે કાષ્ટ અને લતા જેવો થઈ જાય (૩) અધ્યાત્મીયા કર્મની પાપ પ્રકૃતિનો રસ હલાહલ જેર જેવો મટીને લીખડો અને કાશ્ટ જેવો દ્વિસ્થાનિય થઈ જાય. (૪) પુન્ય પ્રકૃતિઓનો રસ ગોળ, સાકર અને અમૃત જેવો ચતુર્થાત્મીય થઈ જાય એટલે ભવસ્થિતિ પરિપક્વ થઈ ગણાય. ત્યારબાદ અતર્મુહુર્ત સુધી, અભ્યન્તરી ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિથી અનતગુણી વિશુદ્ધિ થાય ત્યારે સમકિત પામવાના ત્રણ કરણ આવે, સાધારણ વિશુદ્ધિ (કષાય અને મિથ્યાત્વની સાધારણ મદતા)થી સમકિત આવતું નથી પણ તેની સન્મુખ થતું જણાય છે

કેને સમકિત આવે—૧ ભગ્ય જીવ. ૨ ભવગ્નિયત પરિપક્વ. ૩ ચાર ગતિનો સારી પચેન્દ્રીયપચામિ. ૪ તેજુ-પદ્મ-શુકલ લેસ્યાવાળો. ૫ સાકાર ઉપયોગ, ૬ જાગૃત, નિદ્રામાં નહિ ૭ મૈત્રી આદિ ચાર ભાવના અને અનિત્ય આદિ ચાર ભાવનાથી વિશુદ્ધ થયેલા પચિણામ વાળો ૮ કષાયનો તે વખતે ઉદય ન હોય અને કષાય મદ હોય. ૯ સમકિતના લક્ષણોનો ઉપયોગ આટલી વસ્તુ હોય તેને સમકિત આવે

અનાદિ મિથ્યાત્વની પ્રથમ કયા લવમાં સમકિત પામે?—ભગવતીજના ૨૬ મા શતકનો વિચાર કરતા સમકિતની પ્રથમ પ્રાપ્તિ મનુષ્યભવમાં આવે છે. (તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય) અનાદિ મિથ્યાત્વ છુટે ત્યારે પ્રથમ ઉપશમ સમકિત સંભવે (તત્ત્વ કેવળીગમ્ય) આ અને આખતમાં હક પકડવાની જગ નથી કારણકે સમકિતનો આચાર ભાવ ઉપર છે, ભવ ઉપર નથી અને કેવો ભાવ હોય તે કેવળી જાણે છે પણ ઉપશમ ભાવ આવે તો ઉપશમ સમકિત અને ક્ષયોપશમ ભાવ આવે તો ક્ષયોપશમ સમકિત આવવાનો સંભવ છે

અનંતાનુબંધી કષાય—ક્રોધ, માન, માયા, લોભ (ગગ = માયા + લોભ, દ્વેષ = ક્રોધ + માન) એ ચાર પ્રકૃતિનો અને દર્શન મોહની-મિથ્યાત્વ મોહની, મિત્ર મોહની, સમકિત મોહની એ ત્રણ પ્રકૃતિ, કુલ સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય ત્યારે ઉપશમ સમકિત આવે

અનંતાનુબંધી કષાયનો ત્રણ કરણથી ઉપશમ થાય

૧. **યથા પ્રવૃત્તિ કરણ**—અતર્મુહુર્ત સુધી સમયે સમયે અનતગણા વિશુદ્ધ પચિણામ થાય છે ક્ષમા (સમતા સમભાવ-ધીરજ-શાંતિ), સંતોષ, સરળતા, કોમળતા અને તેના વિરોધી અનંતાનુબંધી કષાયનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને અનિત્ય-અશરણુ-સસાર ભાવનાઓથી સસાર પ્રત્યે ઉભામી ભાવ આવે છે હેય અને ઉપાદેયનું સ્વરૂપ આ કરણથી સમજાય છે

૨. **અપૂર્વ કરણ**—અહિ પહેલે સમયે જ યથા પ્રવૃત્તિ કરણના છેલ્લા સમયની ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિથી અનતગુણી વિશુદ્ધિ થાય છે અને સમયે સમયે અતર્મુહુર્ત સુધી અનતગણી ત્રિગદિ

ક્ષત્રી જાણ છે આવેલો ઉપશમ થાવ પહેલાં ક્ષત્રી આવ્યો ન હોયો તેથી અપૂર્વ કહેવાય છે અને પરિણામ ક્ષત્રી જાવ થાવનાર માટે વિશુદ્ધીની અપેક્ષાએ અપૂર્વ ગણાય છે પણ તેને પહેલાં ૭૯૯વી સુરેલી આવતી નથી તાત્કાલિકતાની અપેક્ષાએ તે વળ સમાન ગણાય છે અન્ન-જલ ભાવના અને બેઠે રાત્રીની ક્ષયાને પરસ્પર તરફે દુર કરવામાં આવે છે અને ગુણ મેલુથી ક્ષમા, નરમાય, સ્વચ્છતા, સતોષ આદિ વ્યભાષિક ગુણો ક્ષેત્રવરા માટે આજ્ઞ થાય છે એટલે અનત કરોની નિર્ભરતા ક્ષત્રી જાણ છે. રાજકેજી ગ્રંથ પ્રત્યાયી આપસગત હેતુવાળો નિત્ર ઉપસોત, ક્ષાયાના તન્મયપણુ કાનભોગમાં નિર્ધાર પતિવાન, કદામદ, વૈન્નાવ, ધર્મધણુ સ્વચ્છ (ધર્મ) પ્રત્યે દેવ વગેરે પતિવામે (અખવસારો) નેકાય છે નાચ પામે છે. ગુણસંગતથી અનતાનુમથી ક્ષાયાના કમ પદ્મપુષ્પો નાકલાઈને અપ્રસાખ્યાની ક્ષાયાપણુ પતિવતા જાણ છે કર્મની સ્થિતિ સત્તા અને બધે આથી એકાદી ક્ષત્રી જાણ છે કર્મનો સ્વ એકાદી થયો જાણ છે આ કર્મથી હેતુનો ત્યાગ થાય છે.

૩ અનિવૃત્તિ કરણ—પહેલાં કરતાં પણ અધિક વિશુદ્ધી, અતર્મુદ્ધર્ત સુધી, સમયે સમયે અનતાનુમથી ક્ષત્રી જાણ છે ગુણમેલુ, ગુણસંગત અન્ન સ્થિતિબધ, સ્થિતિમાન, સ્વચ્છતા, ચાસુ છે સર્વ ઉપસોતથી ક્ષમા-સ્વચ્છતા-નિર્ભાનાપણુ-સતોષના ગુણોનો અનુભવ થાય છે, પુણ્યગીઃ સુખ અર સુખ નથી એવો અનુભવ થાય છે ઉદ્ધારિના વિસ્મયમાં અણ્વી થાય છે.

આ કરણના અસખ્યાત'ભાગ વિના પછી એમણે અસખ્યાતનો ભાગ બાકી રહે ત્યારે અનતાનુમથી કર્મ જણા એ ભાગ પડે અને શુદ્ધ અખવસારથી કુદાઈને વારિક થાય છે પ્રથમ સ્થિતિનો જાણ આવસિકા માત્ર પ્રમાણુ ઉદ્ધમાન વેદાતી પર (બીજી) પ્રકૃતિઓના જાણનાં નિત્યુક સકમણ્વી મળાને ભોજવાઈને થય થાય છે અને બીજી ઉપસી સ્થિતિનો જાણ, અતર્મુદ્ધર્ત સુધી કુદાઈને નથી બધાવિ પર પ્રકૃતિની સાથે મળી જાય છે.

અનિવૃત્તિનુ પુર થાય તેને બીજો સમયેથી જ અતર્મુદ્ધર્ત કાજ સુધી, અનતાનુમથી ક્ષાયાનો પ્રદેશ કે વિપાક ઉત્પન્ન થયો નથી એટલે અનતાનુમથીનો સર્વ ક્ષેત્ર-પતિવાન-રાજકેજ મહી જાય છે અને જીવને સદાજ શાંતિ-સમભાવનો-અનુભવ થાય છે અધિક ઉપદેવ રાત્રી રસનો અનુભવ થાય છે.

અનતાનુમથી ઉપશમે કે તરત જ
મિષ્ટાત્વનો તણ કરણથી ઉપશમ થાય છે

૧. યથાપ્રવૃત્તિ કરણ—અધિક શુદ્ધ દેવ-ગુણ-ધર્મ અને આદ્યમદની અતર્મુદ્ધર્ત સુધી મળે પતિવામે એકાદી થાય છે અને ૩ દેવ, ૩ ગુણ અને ૩ ધર્મ ગુણ સમગ્ર થાય છે.

૨. અપૂર્વ કરણ—અધિક અપાકિના અપૂર્વકરણ ગુણના સર્વ વિશુદ્ધી થાય છે પણ ગુણસંગત થતું નથી મિષ્ટાત્વભાવ અપાકિની કરણ છે અને સમગ્રિ અપાકિ કરણ છે એમ ૨૫૯ મેં પો છે. શુદ્ધ દેવ-ગુણ-ધર્મ ઉત્તરો દેવ સર્વથા નાચ પામે છે, અપાકિ મિષ્ટાકની ગ્રંથ

તુટે છે, અનાત્મભાવનો ત્યાગ થાય છે, આત્મતત્વનો આદર થાય છે સ્થિતિ અતર્મુહુર્ત અહિં ખોટા દેવ, ગુરુ, ધર્મનો સર્વથા ત્યાગ કરવામા આવે છે

૩. અનિવૃત્તિ કરણ—અનતી વિશુદ્ધી દર સમયે, અતર્મુહુર્ત સુધી વધતી જાય છે ગુણગ્રેણી વગેરે ચાલુ છે શુદ્ધ દેવ-ગુરુ ધર્મ અને શુદ્ધ આત્મતત્વનો, વધતી જતી વિશુદ્ધી અને તિવ્રતાપૂર્વક ચિંતકાર, આદર, ગુણોનો અનુભવ વગેરે થાય છે આ કરણના સખ્યાતા ભાગ જાય અને એક સખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે મિથ્યાત્વની સ્થિતિના બે ભાગ પડે છે અને અતઃકરણ થાય છે. બે સ્થિતિની વચ્ચેમાનુ અતરકરણનું મિથ્યાત્વ કર્મદળ કુટાહને મુદ્દમ થઇને કંઈક પહેલી સ્થિતિ અતર્મુહુર્ત કાળની છે તેમા ભગે છે અને કંઈક બીજી સ્થિતિમા ભગે છે પહેલી સ્થિતિના દળ અને કંઈક બીજી સ્થિતિના દળ, ઉદીરણાથી આકર્ષાઇને ઉદયમા આવી ખપી જાય છે બે આવલિકા બાકી રહે ત્યારે બીજી સ્થિતિના દળની ઉદીરણા બધ થાય અને એક આવલિકા બાકી રહે ત્યારે પહેલી સ્થિતિના બાકી રહેલા કર્મદળ કંઈક ઉદયમા આવી ખપી જાય છે

પહેલી સ્થિતિનો અત સમય તે અનિવૃત્તિ કરણનો પણ અત સમય છે, તેમા બીજી સ્થિતિ (અતરકરણ પછીની) તેના દળના ત્રણ પુજ થાય છે—૧ સમ્યક્ત્વ (શુદ્ધ) પુજ—તેમા એક તથા બે ધ્યાનિયા દેશઘાતક રસસ્પર્ધકો છે ૨ મિશ્રપુજ—તેમા રસસ્પર્ધકો વધારે ચીકણા છે એટલે સર્વ ઘાતક છે પણ એક—બે ધ્યાનિયા જ છે ૩ મિથ્યાત્વપુજ તેમા ૩—૪ ધ્યાનિયા સર્વ ઘાતક રસસ્પર્ધકો છે

અનિવૃત્તિકરણ પુરુ થાય તેને બીજે જ સમયે જીવ ઉપશમ સમકિત પામે છે તે અતર્મુહુર્ત કાળ સુધી રહે છે તેમા મિથ્યાત્વનો પ્રદેશ ઉદય નથી તેથી શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધામા તેમજ આત્મસ્વરૂપના શુદ્ધ ભાવમા લીન થઇ જાય છે અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે, મિથ્યાભાવ કે પુદ્ગલીક ભાવો બીલકુલ આવતા નથી, જીવને એવો અનુભવ થાય છે કે હવે મેં સસાર પાર કર્યો સસારના સર્વ દુખોનો હવે અત થયો એવા ભાવમા આત્મિક આનંદમા લીન થાય છે તેના સુખની ઉપમા દશાતથી આપે છે.

પથીનો દાખલો—કાંઈ પથી, ભર ઉનાળામા, ખરે ખપોરે, નિર્જળ વનમા, સૂર્યના ગરમ કિરણથી ધગધગતી પવનની લૂથી દાઝેલો અને તરસથી પીડાતો આકુળ બ્યાકુળ થતો હોતો તેવામાં સરળ માર્ગ મળી જવાથી એક શીતળ જગ્યાએ પહોંચ્યો ત્યાં કોઈએ તેને બાવના ચદનનો રસ ખાટ્યો અને શીતળ જળ પાચુ ત્યારે તેને કેની અદ્ભુત શાંતિ થાય ?

ઉપનય ભાવ—પથી = જીવ, ઉનાળો = સસાર, ઉનાપ = મિથ્યાત્વ અને ડપાય, નિર્જળ વન = જન્મ મરણ, લૂ = રોગ, ગોડ, તરસ = વાસના, પુદ્ગલીક ધમ્મ, સરળમાર્ગ = અનિવૃત્તિકરણ, શીતળ-ધ્યાન = અતઃકરણ. શીતળ જળ અને બાવના ચદન = ઉપશમ સમકિત.

આવા અદ્ભુત શાંત રસના અનુભવ વળી ઉપશમ સમકિતની સ્થિતિ કંઈક અતર્મુહુર્ત સુધી જ રહે છે અતરકરણકાળમા જ ૦ ૧ સમય ઉં ૭ આવલિકા જોડેલો વખત બાકી રહે ત્યારે ઉપનય ત્રણ પુજમાંથી એક પુજ ઉદયમાં આવે છે

વિશુદ્ધ પરિસ્થાપી થવને શુદ્ધ પુનઃ ઉદયમાં આવે છે તેથી સમક્ષિત ચુસ્તોમાં માત્ર એવો નથી અને ધરોપસમ સમક્ષિત પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થે વિશુદ્ધ પુનઃ ઉદય થાય તો ત્રીજા અનુસ્થાપનોનું મિમિમાવ અતમુકુર્ત સુધી જો છે પછી પડે હાં મરે.

પ્રથમ ધરોપસમ સમક્ષિતની નામિની રીત -

૧ ધરોપસમ સમક્ષિત કરવું.—સમક્ષિત અને મિમિમાવની ત્રીંક પોતામાં છે એમ તેને કેવાય છે.

૨ અપૂર્વ કરવું.—તે ત્રીંક અને મિમિમાવની ત્રીંક કેવાય છે અને મિમિમાવ મોહનીયના ત્રીંક પુનઃ ઉદય છે.

૩ અનિવૃત્તિ કરવું.—ત્રીંક પુનઃમાંથી શુદ્ધ પુનઃનો અનુસ્થાપ થાય છે. ત્યારે ધરોપસમ સમક્ષિત આવે છે.

સાસ્વાદન સમક્ષિત પામણ થાય ન ઉપસમ સમક્ષિત પામણ થાય અથવા ધરોપસમ સમક્ષિતમાં નામ ધરોપસમ સમક્ષિતવાળો પામણ થાય અથવા કેટક અને પછી ધ્યાન સમક્ષિત પામે સમક્ષિત જ્યે કઈ મિમિમાવ પામેલા ઉત્કૃષ્ટ મિમિમાવનો રસ કે સ્થિતિ ન થાય.

અનુદ્ધ પુનઃ ઉદયમાં આવવાનો દોષ તેને ન ૧ સમય છે ૭ અપસીદા અને ૭ સમય સુધી સાસ્વાદન સમક્ષિત જો છે પછી મિમિમાવને પામે છે.

ધરોપસમ સમક્ષિતવાળાને પણ ઉપસમ સમક્ષિત ત્રીંક કરવું આવે. અર્થે અનિવૃત્તિ કરવા સમક્ષિત સામ સ્થિતિ પછી એક સામ નામી જો ત્યારે અતતત્રીંક થાય તેમાં સમ્પન્ન મોહનીની પ્રથમ સ્થિતિ અતમુકુર્ત પ્રમાણ સ્થપાય અને મિમિમાવ અને મિમિ મોહનીની પ્રથમ સ્થિતિ આવવિકા પ્રમાણ સ્થપાય અને તેમાં કર્મદોષ કુટાહને સમક્ષિત મોહનીની પ્રથમ સ્થિતિમાં સ્થિતિ સકમથી મળી નામ અને સમક્ષિત મોહની વિપાક સ્થોલની ભોગવાઈ નામ એટલે પ્રથમ સ્થિતિના સર્વ ઇના નામ પામે. એટલે ઉપસમ સમક્ષિત આવે. ત્યારમા જીજી સ્થિતિના ત્રીંક દર્શન મોહનીમાંથી મિમિમાવના અને મિમિમાવ ઇના કુટાહને સમક્ષિત મોહનીમાં જાણી નામ અને સમક્ષિત મોહની કઈક ઉપસમ આવે એટલે ધરોપસમ સમક્ષિતમાં નામ.

મિમિમાવને કામ કર્યા વગર સમક્ષિત ન આવે મિમિમાવનું સ્વરૂપ ત્યાગ કરવાની સુધિથી નામનું બેઠકો.

અભ્યક્ત મિમિમાવ—નિમોહનથી માંડી અસહી પચેન્દ્રિય સુધી મિમિમાવ અપ્રગટજો દોષ છે, કારણકે સ્થિતિ કરવા માટે દ્રવ્ય મન નથી તેથી પર્મ અપર્મમાં કઈ સમને નહિ અને પર્મ તરીકે સ્થિતિ કરી નથી થવાનું. સહી પચેન્દ્રિય જ્યો પણ પર્મ કે અપર્મમાં કઈ સમગતા નથી તેમને પણ અપ્રગટજો મિમિમાવ છે. જીજી અપેક્ષાએ જેમાં સત્તામાં ત્રીંક મિમિમાવ અપ્રગટ (અભ્યક્ત) રૂપે જો છે તે તે કઈક ધ્યાન સમક્ષિતને ન દોષ.

વ્યક્ત મિથ્યાત્વ—અહિ મિથ્યાત્વ પ્રગટપણે છે તેના મુખ્ય ૨૫ ભેદ છે

૧. અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ—મિથ્યાત્વના ભેદોમાના કોષપણ એક ભેદમા હોય, તેમા હું અને દુરાગ્રહથી મિથ્યાત્વ પકડી રાખે છે પોતાને જે વાત ધ્યાનમા આવી તે જૈનેતર હોય સર્વજની પરૂષાથી ભિન્ન હોય પણ તેજ સાચી વાત માને દલીલોથી સમજાવનારને કહે છે કે તે મતના અનુયાયીઓ ઘણા છે તો તે સર્વ મુખ્ય છે? એમ કહે અહિ તત્ત્વ સમજણ વિપરીત (ઉઘી) હોય અને તેમા હું હોય છે

૨. અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ—અહિ સુક્ષ્મ બુદ્ધિનો અભાવ હોવાથી પોતે જે મત પાળે તેમા હું નથી પણ મિથ્યાત્વ છે, શુદ્ધ ધર્મ સમજવાને પ્રયત્ન નથી.

૩. અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ—સર્વજની વિપરીત મતમા પોતે છે એમ જાણવા છતાં તેને ખોટા તર્ક, ખોટી દલીલ, બનાવટી પુસ્તકો વગેરેથી પોષે છે અને સત્ય ધર્મની ઉત્થાપના કરે છે, અર્થના અનર્થ કરે છે સમ્યક્ત મિથ્યારૂપે પરિણમાવવા કપટથી યુક્તિઓ ગોઠે છે

૪. સશયિક મિથ્યાત્વ—સૌ પોતપોતાનો ધર્મ પાળે એવી માન્યતા રાખે. જૈન ધર્મ પામેલો હોવા છતાં કેટલીક ઝીણી વાતો સમજવા જેટલી બુદ્ધિ ન હોવાથી અથવા હજીરથી અગમ્ય વસ્તુનો નિર્ણય કરવા જતા જૈન ધર્મમા શકા રાખે છે, “તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય” “તમેવ સમ્ય નિગક જ જિણેહિ પવેછય” એવો વિશ્વાસ આવતો નથી. વળી બીજા મત મતાતરમા પણ ધર્મ કેમ ન હોય એવી શકા કરે છે કારણ કે વસ્તુ સ્વરૂપનો ભેદ-મર્મ-રહસ્ય સમજના આવતુ નથી

૫ અણુભોગ મિથ્યાત્વ—અહિ અજ્ઞાનપણાને લઇને ધર્મ-અધર્મની સમજ આવતી નથી ચારે ગતિના જડ જેવા અજ્ઞાની જીવોને સ્વભાવથી સહેજે આ મિથ્યાત્વ લાગેલુ રહે છે, મન વગરના જીવોને આમિથ્યાત્વ હોય જ અવ્યક્ત મિથ્યાત્વનો જુદો ભેદ ન ગણીએ તો તે અહિ અતર્ગત થઇ શકે છે

લોકિક મિથ્યાત્વ—તેના ત્રણ ભેદ

(૧) લૌકિક દેવગત મિથ્યાત્વ—લૌકિક દેવ વાણાખગ વ્યતર જાતિના દેવો હોય છે કોષ ભવનપતિ અને જ્યોતિષિ જાતના હોય છે, કવચિત પહેલા દેવલોડના કોષદેવ હોય, અથવા દેવગતી-માથી ચલી ગયા હોય અથવા દેવ તરીકે જેનુ મુળથી અગ્નિત્વ જ ન હોય કે જેમની માન્યતા પુણ આલોચના વ્યવહાર જેમકે લક્ષ્મણે કાર્યમા થતી હોય અથવા સ્ત્રી-પુત્ર-ધન-સપત્તિ વગેરે સુખો માટે જેમની સ્થાપના-પુણ વગેરે યાય છે જેમકે ગણપતિ, રાદેરમા, અબાજી, હનુમાન, મેલડી, પીર, ખોડીઆગ, અનેક પ્રકારના કુળદેવો, ચક્ષુ, કામદેવ વગેરે અનેક નામોથી જે દેવોની પુજા થાય છે તે મિથ્યાત્વ છે કારણકે કર્મ અને પુરુષાર્થ એ બે તત્ત્વોનુ ઉદ્ધવન કરીને દેવની મદદથી સુખ મેળવવાની તેમા ઇચ્છા છે જે કુદરતના નિયમની વિરુદ્ધ છે

એક તો નવું માનવામાં આવતા હેતુ અસ્તિત્વ ન હોય એમવા પહેલાં હતા પણ હમણા ન હોય, અતી ત્રણ હોય વળી બહુમ તપ કરી હમણા માન્યા વગર જે દેવની મદદ નેહતી હોય તેના બાપ એકમાત્ર એકમાત્ર જણ પણ કિસ્સ વિધિથી કરે તો કદાચ દેવ હોય તો હાજર થાય અને હાજર થાય તો તેના વેળેને છત્તી ટકવાની શકતી ન હોય અને દેવ હાજર થઈ કાપી કરે તે તે પણ વિચિત્ર છે અને દેવની મદદનું પરિણામ પસંદ બાળે છેવટે જુર આવે છે એટલે લૌકિક દેવની પુણ સર્વશા રસિ નકામી છે જ્યાં તેથી ઉપદ્રુ માનવું તે બિચ્છાત્વ છે

વળી લોકમાં પ્રખ્યાત થયેલા મોઝ રા ન કે માણસને દેવ કે બ્રહ્માવાન તરીકે સ્વીકાર કર્યો તે પણ બિચ્છાત્વ છે. કાલજુ કે એ અસર્વજ્ઞને સર્વજ્ઞ માનવો તે બુદ્ધ છે. વળી લોકસત્યા પ્રમાણે આપણ અસર્વજ્ઞ દેવને બ્રહ્માવાન તરીકે માનવા તે પણ બિચ્છાત્વ છે.

(II) લૌકિક ગુરૂ મત બિચ્છાત્વ—નિશાળના માસ્તરો ગુરૂ કહેવાય છે તેને ધર્મશુદ્ધિએ ગુરૂ માનવા તે બિચ્છાત્વ છે. લોક સત્યા પ્રમાણે પાંચ મહાકાવ વગરના જેઓ ગુરૂ તરીકે ખ્યાલ છે તેમને ધર્મશુદ્ધિએ ગુરૂ તરીકે માનવા તે બિચ્છાત્વ છે. નિશાળના માસ્તરોનો વિદ્યાર્થીના વિનય સાચવે, વધીકોનો વિનય કર્યો તે ચોખ્ખું છે પણ તેમાં તરજૂનારજુ શુદ્ધિ ન રાખતી.

(III) લૌકિક ધર્મમત બિચ્છાત્વ—લોકના નવજ્ઞારો જેમકે જાન, કુટુંબપાલન વગેરે તદુચ્છતીની કિંમત જેમકે સ્નાન વગેરે વ્યવહારીક કિંમતો તરજુ-તારજુ ધર્મ શુદ્ધિ રાખતી તે બિચ્છાત્વ છે.

● લોકોત્તર બિચ્છાત્વ તેના બધા ભેદ છે.

(I) લોકોત્તર દેવમત બિચ્છાત્વ—(અ) તીર્થંકરો અને કેવળ બ્રહ્માવાનની આશીર્વાદ મુખ (પુત્ર-કી-પત્ન-સપત્તિ-રોગ નિવારણ વગેરે) માટે પુણ કરતી તે બિચ્છાત્વ છે. (બ) જિન કે તીર્થંકર ન હોય જ્યાં પોતાને તે પ્રમાણે કહેવરાવે જેમકે ત્યાસી, એસાસી, ચૌતખુલ વગેરે અને તેમને તે પ્રમાણે માને તે પણ બિચ્છાત્વ છે.

(II) લોકોત્તર ગુરૂમત બિચ્છાત્વ—(અ) આશીર્વાદ કે પરશીર્વાદ મોઝ પણ પુણ્યથીક મુખ માટે સંકુને શાન કે પુણે તે બિચ્છાત્વ છે. (બ) પ્રાણના વેશમાં હોય જ્યાં સમજિનાં ચિહ્ન અને પાંચ આજ્ઞા વગરનો હોય તેને સંકુ માનવો તે બિચ્છાત્વ છે.

(III) લોકોત્તર ધર્મમત બિચ્છાત્વ—(અ) લોકોત્તર ધર્મ કહત એટલે માર જ છે ધર્મના મોઝ પણ વિમાય શાન-સ્થાન-આસ્તિ તપ વગેરે સંપત્તિનો સમાવેશ મુખને માટે પાછો તે ત બિચ્છાત્વ છે. (બ) જિનેશ્વરી આપણ નથી એવી કિંમતો મોઝ મૂર્તિ આત્મનાં ચિહ્ન તેના મુખ પુણ વગેરેમાં અપકાષ-તીકાષ-વતરપતિકાષ વગેરેની કિંમત, આતેમીને બોલવું બામત્રજુ વગેરે કિંમતો લોકોત્તર ધર્મમત બિચ્છાત્વ છે. ૧૨૫૪ છે કે સમજિની છવ અગર ચાપનાં

એક પણ કાપ ધર્મ નહિ

૮. કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ—તેના ત્રણ ભેદ

(૧) કુપ્રાવચન દેવગત મિથ્યાત્વ—કપાળ ભુદ્ધિથી ઉત્પન્ન કરેલું બનાવટી ઇશ્વરનું સ્વરૂપ ત્રીકાસ્તુ તે મિથ્યાત્વ છે ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-કામ-ક્રિયા વગેરે દુર્ગુણો છે અને ક્ષમા-કામ-ળતા-સરળતા-સંતોષ-અહમ્કાર-આત્મધ્યાન વગેરે સદ્ગુણો છે એમ બધા મંતો જિવકારે છે તો પ્રભુ સર્વ સંપૂર્ણ ગુણવાળા હોય તે આપોઆપ સાબિત થાય છે, છતાં સર્વ જીવોથી શ્રેષ્ઠ એવા ભગવાનના દુર્ગુણોની વાતો કરવી તે કુપ્રાવચન એટલે મિથ્યા વચન છે જેમકે—

ભગવાન ગોપીઓ સાથે ક્રિડા કરે, કપટથી મોહિતીનું રૂપ બનાવી ભગ્નાસુરને છેતરે, દુશ્મનોનો ચક્રથી કે ત્રીશુળથી નાશ કરે, સાપ રાખે, સ્ત્રી રાખે, પરસ્ત્રીના મોહિત થાય, પોતાની જ દીડરી સાથે ભોગ ભોગવે, નિગજન હોવા છતાં ફરી અવતાર લે, ભડતોને મદદ કરે બીજાને હેગન કરે, સ્ત્રીના ધણીનું રૂપ બનાવી સતી સાથે વ્યભિચાર કરે, લડાઈમાં ભડતોને મદદ કરી દુશ્મનોનો નાશ કરે વગેરે ભગવાન ઉપર આરોપ ચઢાવવા તે કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ છે અને એવાને ભગવાન તરીકે માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

(II) કુપ્રાવચન શુદ્ધગત મિથ્યાત્વ—સમ્યક્ત્વ પરિણતિ—અહિંસા—સત્ય—અચોર્ય—અહમ્કાર્ય—પરિગ્રહ—ત્યાગ—ક્ષમા વગેરે ૧૦ પતિધર્મ એવા ગુણો વગરના બાવા, તાપસ, જોગી, સન્યાસી વગેરેને શુદ્ધ તરીકે માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

(III) કુપ્રાવચન ધર્મગત મિથ્યાત્વ—યજ્ઞ જેમા છકાય જીવતી હિંસા થાય છે, નદીમાં જ્ઞાન કે જેમા છકાય જીવતી હિંસા છે, મૂર્તિની પૂજા કે જેની બનાવટ અને પૂજામાં હિંસા છે હિંસા વગેરે અદ્યાર પાપધ્યાનમાંથી કોઈપણ ધ્યાનને ધર્મ તરીકે ગણવું, જેમા અહિંસા ભાવ નથી ત્યાં ધર્મ માને, ધર્મોપણામાં પાપની છટ વગેરે શુદ્ધ વચન છે તે સર્વ કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ છે

૯. જિન માર્ગથી ઓછી પ્રરૂપણા કરે—જેમકે આત્મા એક પ્રદેશી છે, આત્મા જુવારના દાણા જેવો, આત્મા દીપક જેવો છે આવી રીતે જિનવચનને છુપાવી જુદી રીતે પ્રરૂપણા કરે તે મિથ્યાત્વ છે

૧૦. જિન વચનથી અધિક પ્રરૂપણા કરે—જેમકે એકજ આત્મા સર્વ બ્રહ્માડમાં વ્યાપક છે, સયમ નિભાવ માટે શુદ્ધ ઉગપણ રાખનાર સાધુને પરિગ્રહ ધારી કહેવા તે સર્વ અધિકી પ્રરૂપણામય મિથ્યાત્વ છે

૧૧. સર્વજ્ઞના વચનથી વિપરીત પ્રરૂપણા તે મિથ્યાત્વ છે. પ્રત્યક્ષ વગેરે પ્રમાણોથી શુદ્ધ સાબિત થતી વાતો અને એકતત્વાદ એ સર્વ અહિં દાખલ થાય છે તેના દાખલા —

એક તો જાણે માનવામાં આવતા દેવનું અસ્તિત્વ ન હોય અથવા પહેલાં હતા પણ હમણાં ન હોય, અતી ગયા હોય વળી આમ તપ કરી હજ્યા અથવા વગર જે દેવની મદદ જોઈતી હોય તેના જાણ એકસામટા એકજ જણ જણ કિંમત વિચિત્રી કરે તો કદાચ એવે હોય તો હાજર થાય અને હાજર થાય તો તેના તેજને જીતી શકવાની શક્તી ન હોય અને એવે હાજર પણ કાર્ય કરે તે તે જણ વિચિત્ર છે અને દેવની મદદનું પરિણામ ધણે જાણે છેવટે જુર આવે છે એટલે લૌકિક દેવની પુણ સર્વથા રીતે નકારી છે છતાં તેની કિંમત માનવુ તે નિષ્પાત્ર છે.

વળી લોકમાં પ્રખ્યાત ધર્મેશ્વ કોઈ સુધા કે માણસને એવે કે ભગવાન તરીકે સ્વીકાર કર્યો તે જણ નિષ્પાત્ર છે કારણ કે એ અસર્વગને સર્વથા માનવો તે જુદું છે. વળી લોકસંગ્રહ પ્રમાણે આપણા અસર્વગ દેવોને ભગવાન તરીકે માનવા તે જણ નિષ્પાત્ર છે.

(II) લૌકિક ગુરુ અત નિષ્પાત્ર—નિશાળના માસ્તરો ગુરુ કહેવાય છે તેને ધર્મશુદ્ધિએ ગુરુ માનવા તે નિષ્પાત્ર છે, લોક સદા પ્રમાણે પાંચ મહાકત વચ્ચેના જેઓ ગુરુ તરીકે માનવા છે તેમને ધર્મશુદ્ધિએ ગુરુ તરીકે માનવા તે નિષ્પાત્ર છે. નિશાળના માસ્તરોનો વિદ્યાર્થીના વિત્ત સાચવે, વધીયોનો વિત્ત કર્યો તે યોગ્ય છે પણ તેમાં તત્કાલિન શુદ્ધિ ન રાખતી.

(III) લૌકિક ધર્મગત નિષ્પાત્ર—લોકના વ્યવહારો જેમકે લગ્ન, કુટુંબપાલન વળી વડુસ્ત્રીની કિંમત જેમકે સ્નાન વગેરે વ્યવહારીક કિંમતમાં તત્કાલિન-તાત્કાલિન ધર્મ શુદ્ધિ ન જાય તે નિષ્પાત્ર છે.

૭ લોકોત્તર નિષ્પાત્ર તેના જણ એક છે.

(I) લોકોત્તર દેવગત નિષ્પાત્ર—(અ) તિર્થંકરો અને જેવળી ભગવાનની આરાધના ગુપ્ત (પુનઃ-પ્રાપ્તિ-શક્તિ-ગત નિવાસ વગેરે) માટે પુણ કરતી તે નિષ્પાત્ર છે (બ) જિન કે તિર્થંકર ન હોય છતાં પોતાને તે પ્રમાણે કહેવડાવે જેમકે જમાલી, ગેશ્વરી, ગૌતમશુદ્ધ વગેરે અને તેમને તે પ્રમાણે માને તે જણ નિષ્પાત્ર છે.

(II) લોકોત્તર ગુરુગત નિષ્પાત્ર—(અ) આલોકના કે પત્રલોકના કોઈ પણ ગુરુશ્રીક ગુપ્ત માટે સાધુને લગત કે પુણ તે નિષ્પાત્ર છે. (બ) ગુરુના વેશમાં હોય છતાં સમજિતમાં ચિદ્ધ અને પાંચ મહાકત વચ્ચેના હોય તેને સાધુ માનવો તે નિષ્પાત્ર છે.

(III) લોકોત્તર ધર્મગત નિષ્પાત્ર—(અ) લોકોત્તર ધર્મ ફક્ત મેલ મદ્ય જ છે ધર્મના મેલ પણ વિભાગ જ્ઞાન-ઈર્ષ્ય-આદિ તપ વગેરે સાધનોનો સમાવેશ થાય છે અને પાંચે તે તે નિષ્પાત્ર છે. (બ) જિનેશ્વરી આપણ નથી એવી કિંમતો જેમકે મૂર્તિ મનાવવામાં કિંમત તેના જગ્યા પુણ વગેરેમાં અપકામ-લેશ્વર-જગત્પતિકામ વગેરેની કિંમત, અભોગીને મેલનું આમજનું વગેરે કિંમતો લોકોત્તર ધર્મગત નિષ્પાત્ર છે કારણકે સદામાં રજા છે કે સમજિતની જગ્યા અમાર પાપમાંનું એક પણ માર્ગ ધર્મ નિમિત્તે કરે નહિ.

૮. કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ—તેના ત્રણ ભેદ

(૧) કુપ્રાવચન દેવગત મિથ્યાત્વ—ક્રમાળ સુદ્ધિથી ઉત્પન્ન કરેલું બનાવટી ઇશ્વરનું સ્વરૂપ સ્વીકારવું તે મિથ્યાત્વ છે ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-કામ-ક્રિયા વગેરે દુર્ગુણો છે અને ક્ષમા-કામ-જતા-સરળતા-સતોષ-બ્રહ્મચર્ય-આત્મધ્યાન વગેરે સદ્ગુણો છે એમ બધા મતો સ્વીકારે છે તો પ્રભુ સર્વ સપૂર્ણ ગુણવાળા હોય તે આપોઆપ સાબિત થાય છે, છતાં સર્વ જીવોથી ઐશ એવા ભગવાનના દુર્ગુણોની વાતો કરવી તે કુપ્રાવચન એટલે મિથ્યા વચન છે. જેમકે—

ભગવાન ગોપીઓ સાથે ક્રિડા કરે, કપટથી મોહિનીનું રૂપ બનાવી ભગ્નાસુરને છેતરે, દુશ્મનોતો ચક્રથી કે ત્રીશુળથી નાશ કરે, સાપ રાખે, સ્ત્રી રાખે, પત્નીના મોહિત થાય, પોતાની જ દીકરી સાથે ભોગ ભોગવે, નિરજન હોવા છતાં ફરી અવતાર લે, ભકતોને મદદ કરે બીજાને હેરાન કરે, સ્ત્રીના ધણીનું રૂપ બનાવી સતી સાથે વ્યભિચાર કરે, લગ્નમાં ભકતોને મદદ કરી દુશ્મનોતો નાશ કરે વગેરે ભગવાન કિંમત આરોપ ચઢાવવા તે કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ છે અને એવાને ભગવાન તરીકે માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

(ii) કુપ્રાવચન શુદ્ધગત મિથ્યાત્વ—સમ્યક્ત્વ પરિણતિ-અહિંસા-સત્ય-અયોર્ય-બ્રહ્મચર્ય-પરિગ્રહ-ત્યાગ-ક્ષમા વગેરે ૧૦ પતિધર્મ એવા ગુણો વગરના બાવા, તાપસ, નેત્રી, સન્યાસી વગેરેને શુદ્ધ તરીકે માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

(iii) કુપ્રાવચન ધર્મગત મિથ્યાત્વ—યજ્ઞ જેમા જકાય જીવની હિંસા થાય છે, નદીના જ્ઞાન કે જેમા જકાય જીવની હિંસા છે, મૂર્તિની પૂજા કે જેની બનાવટ અને પૂજામાં હિંસા છે હિંસા વગેરે અદ્યક પાપરથાનમાંથી ક્રોધપણ મ્યાનને ધર્મ તરીકે ગણવું, જેમા અહિંસા ભાવ નથી ત્યાં ધર્મ માને, ધર્મોપણમાં પાપની છટ વગેરે જુદા વચન છે તે સર્વ કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ છે

૯. જિન માર્ગથી ઝોલી પ્રરૂપણા કરે—જેમકે આત્મા એક પ્રદેશી છે, આત્મા જુવાગના દાણા જેવડો, આત્મા દીપક જેવો છે આવી રીતે જિનવચનને છુપાવી જુદી રીતે પ્રરૂપણા કરે તે મિથ્યાત્વ છે

૧૦. જિન વચનથી અધિક પ્રરૂપણા કરે—જેમકે એક જ આત્મા સર્વ બ્રહ્માડમાં વ્યાપક છે, સયમ નિભાવ માટે શુદ્ધ ઉપગ્રહ ગણના કરે સાધુને પગિગ્રહ ધારી જહેવા તે સર્વ અધિક પ્રરૂપણામય મિથ્યાત્વ છે

૧૧. સર્વજ્ઞના વચનથી વિપરીત પ્રરૂપણા તે મિથ્યાત્વ છે. પ્રત્યક્ષ વગેરે પ્રમાણોથી જુદી સાબિત થતી વાતો અને એકાત્મવાદ એ સર્વ અહિં દાખલ થાય છે તેના દાખલા —

(૧) બૌદ્ધ દર્શન

તે એકાંત ક્ષીણ વાદ છે. અધિના ઉપાદ અને વ્યવને મળે દ્રવ્યોના ઉપાદ અને વ્યવને માને છે. દ્રવ્યોને સર્વથા અનિત્ય માને છે. અધિના એકાંતવાદથી એ માને છે, અધિનાને માન્ય નથી. જ્ઞાન વાસના, નાશ પામેલા દ્રવ્યોનું અનુસંધાન કરી નાશ પામે છે એમ કહી સાધુઓ મોંઘ ખાય છે. જ્ઞાન વાસનાની ખરખરા નાશ પામે તેને મોક્ષ માને છે.

તત્ત્વોત્તર વિરોધીપણું—અધિના નથી તો ધર્મ કોને માટે કર્યું? પદાર્થો કણ માત્ર રહી નાશ પામે અને બીજા કણમાં તેના જેવી બીજી વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય તો એક જણ પુનઃ કરે અને બીજો અર્થ ભય, એક મુદ્દો કરે ત્યારે સગ બીજાને થાય, જૂન એકને લાગે ત્યારે બોળન બીજાને કરે એટલે પોતાને માટે કષ્ટ કરવાનું રહેતું નથી. તો ધર્મ શા માટે કર્યો? વળી મોંઘ કણ કે પાકુ દોષ તેની દરેક અવસ્થામાં નિરોધીયા છે. (એક શરીરમાં જનત છે. ઉપર છે) જે અર્થમયથી દેખાતા નથી. વળી પચેદ્રીય સુધી વિકાસ પામેલા છે. તેની દ્વિસાનુ અનુભવના થાય છે તેનું હથથા વિકાસવાળા છે. તેની દ્વિસાના થાય કરતાં જનતમ થાય છે તે તેમના સમજાતા નથી. એટલે મહત્ત્વ મેળવવા અને આજીવીકા યથાવત્ સિવાય આ માનેલા કષ્ટ બીજાને હેતુ સાધીત થયો નથી. તેની ધર્મ કે જે મોક્ષનો હેતુ છે તે બદ્ધિ નથી.

(૨) નૈવાયિક દર્શન

તેમના સિદ્ધાંતે એ માને છે ત દવ રહુને નાશ કરવા વિશુદ્ધ થાય છે. સુર્યોની મિશ્રસ માળા પહેરે છે કહી રાખે છે એટલે કાષ, કુલુકતા અને કામ સાન્નિધ્ય થતાં તેની તે કુલ્લના નિયમ મુજબ લામવાન નથી એમ સાન્નિધ્ય થયું તેમના કહે છે કે માર વર્તિ સિત સિદ્ધા પામે પછી છે. દીપ્તિ તે પણ તેમના મોક્ષ થાય—આ વાત પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી જુદી પડે છે. કાલનું કે કાલ સદાચાર રાખે ત્યાં સુધી પુનર્જન્મ થાય છે. પણ પછી દુઃસાગ એવે તો તેને સગ થાય છે.

તેમના સત્તાને સ્વ માને છે અને સામાન્ય, વિશેષને પણ સત્તા વિના સત્ માને છે એક સ્થાન કહે છે કે જ્ઞાન જ્ઞાનને પોતાને ન મળે. વળી કહે છે કે અપણું જ્ઞાન પોતાને નામે છે ત્યાં આત્મામાં કિંચ વિરોધ નથી આવે. આકાશને નિત્યતરી માનીને તેની ગુણ સ્વ છે એમ કહે છે તો અપણ વગર સ્વ ઉપરિ તેની રીતિ થાય? વળી અપણને ક્યાં માને છે, હવે ધર્મ કે તે બંને એટલે ક્યાં દોષ તે બોધતા હોય તો તેનામાં અને સામાન્ય છે. શુ કહે છે અને અપણ ક્યાં તરીકે પ્રમાણ થયાં નથી? પછી રીતિ દોષ છે. હવે ધર્મ કરીને પોતાના સદી સમાર પ્રમાણે થાય છે.

વળી દુતીયા કરવાની નિયમ—જુ જાણ વગર અપણની નુનતા જાણે છે અને કુપણ છે. એવાને બાકી અપણે કુ બાકાવે છે. એટલે આ અપણ વિરોધી તેમજ વસ્તુ વિરોધી તત્ત્વો છે. ખરખર વિરોધી તત્ત્વો કે એવા તેમની શા થાય અનુચાર સમજાય શા થાય નથી તથી તે

આલબનથી મોક્ષ નથી તેથી તે ધર્મ નથી પણ મહત્ત્વ અને આજીવિકાનુ એક સાધન સમગ્રાય છે

(૩) વૈશેષિક દર્શન

તેઓની માન્યતા ન્યાયિક દર્શન જેવી છે કન્ન એટલો કે તેઓ કંઈતે પ્રમાણને માને છે અને કલ્પના તર્કથી શિવજીને ઉલ્લુ (ધ્રુવ) બનાવી કણાદ મુનીને સિખવવા મોકલે છે તેથી આમન ઔલુક્ય પણ ગ્રહેવાય છે તેથી બુદ્ધિ અને કુદ્દની નિયમો વિરુદ્ધ તત્ત્વો હોવાથી મોક્ષ માટે યોગ્ય નથી

(૪) સાંખ્ય દર્શન

તેઓ કહે છે કે કપિલ મુનિના ૨૫ તત્ત્વો બાજુ તે ગમે તેમ કહે તો પણ અલ્પકાળમા મોક્ષ થાય. અહિં તત્ત્વોના વિગ્રહીપણા ઉપરાંત તેઓની માન્યતા મુજબ ક્રિયા ઉડી જાય છે જતા ક્રિયા કેમ જરૂર છે અહિં તત્ત્વો કુદ્દની નિયમોને લાગુ પડતા નથી. વળી ઉપર મુજબ માન્યતા અને ક્રિયામા વિગ્રહ છે તેથી તે મત મોક્ષનો હેતુ નથી

તેઓ કહે છે કે સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણથી પ્રકૃતિ ઉપજે છે, આત્માને એકાંત અકર્તા માને છે પ્રકૃતિને એકાંત કર્તા માને છે વર્ણ, ગંધ, રસ, શબ્દ અને સ્પર્શથી પાચ ભૂત, અગ્નિ, પૃથ્વી, પાણી, આદાશ અને વાયુને કલ્પનાથી બનાવે છે પ્રકૃતિથી બુદ્ધિ-બુદ્ધિથી અહ કાર-અહ કારથી વર્ણાન્નિ તન્માત્ર, તન્માત્રથી પાચભૂત અને છે એમ માને છે. તેઓની માન્યતા મુજબ કોઈ રીતે સમન્વય ન થઈ શકે તેવા પરસ્પર વિગ્રહી તત્ત્વો માને છે

સાંખ્યો કહે છે કે સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણથી પ્રકૃતિ એવી અન્ય વસ્તુ ઉપજે છે એટલે ગુણોથી ગુણી (ગુણધારક વસ્તુ) ઉપજે છે, પણ આ તત્ત્વ ખોટો છે કારણ કે ગુણી (વસ્તુ) હોય તોજ તેનામા ગુણ હોય જ્યાંજ વસ્તુ ન હોતી ત્યારે ગુણો ક્યા ગહેતા ? આનો જાબ કોણ દઈ શકે ?

વળી આત્માની શક્તિ સત્તા વગર કોઈ જડ પદાર્થોમા વસ્તુ ઉત્પન્ન કરવાની કે સુખ દુઃખ આપવાની શક્તિ નથી તે આપણે અનેક રીતે સાબિત કરી શકીએ છીએ આત્મા એકાંત અકર્તા અને અમોક્ષતા હોય તો સસાર કે મોક્ષ એવું કંઈ બની શકે જ નહિ અને ધર્મની પણ જરૂર ન ગ્રહે તેથી આ મત મોક્ષનો હેતુ નથી તેથી ધર્મ નથી પણ આજીવિકાનુ એક સાધન છે

(૫) મીમાંસા (જૈનમય) દર્શન

તેઓ સર્વ શરીરમા એકજ આત્મા માને છે, જો આમ હોય તો સર્વ સસારિક કે વાર્મિક વ્યવહાર આપોઆપ બધ થાય કારણ કે એક ધર્મ કરે તો બધાને ફળ મળે. એક પાપ કરે તો બધાને સજા થાય. એટલે માર મારવાથી બધાને લાગે તો પછી કોઈને ધર્મ કે કામ કરવાની જરૂર ન રહે જેમ બીજા શરીરનુ થશે તેમ આ શરીરનુ થશે વળી મીમાંસા મનવાળા છવે અને બીજા છવે એક જ છે તો એક સમયે બે પરસ્પર વિગ્રહી જ્ઞાન તથા આચરણ કુદ્દની

કામ્યા વિફલ છે. વળી કહે છે કે આ વગેરે નાદ દિસા થાય તે દિસા નથી એટલે દિસાને દિસા ન માનવી તેજ નિષ્પાત્ત છે.

(૬) આર્વાકિ (વામ) દર્શન

તેઓ ઈશ્વર, ગુરુ, પુત્ર, પાપ એવુ માનતા ન હોવાથી નાસ્તિક કહેવાય છે. તેઓ કહે છે પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર સ્ત્રોતા સંયોજથી છપ ઉપજે છે અને વિચોજથી છપ નાસ પામે છે. બા મહિનિ એક કાળથી કરે તેમાં પક્ષ્માં, માતા, ભગીની જેની યોગી તેમ દિસામાં આવે તેની સાથે અભિચાર કરે. તેની એક સાખા કાયલી માર્ગ કહેવાય છે મંત્ર, મંત્રિ અને અભિચારના સોમુપ્ત હોય વગ તેઓની વાસના પેત્રા આ માર્ગમાં નેકાય છે તેની આ મત એક મહાન અધર્મ ગણાય.

૧૨ ધર્મ ને અધર્મ માને તે નિષ્પાત્ત—સ્વામય ધર્મ છે. સર્વ જીવોનું સ્વચ્છન્દ દિસા તે ધર્મ પૃથ્વી વગેરે પાંચ સ્થાવર, મેથી ચાર ઉદ્વિપેત્યાળા વિષ્ણુચંદ્રીય અને ચારે ત્રિતા પચેન્દ્રીયોની ત્રણ કોટીથી સ્વામય ને કિતરાતેના ધર્મ છે તેને અધર્મ કહેનાર મહા નિષ્પાત્તી હોય છે નિષ્કથી આત્માના ગુણો જ્ઞાન-દર્શન-સમર્પિત-સમજાવ વગેરેમાં રમજ્ઞતા કરી તે ધર્મ છે તેને જાણે જ (અજ્ઞા) પાથોથી ધનની ઉપતિ થાય એવુ માનનાર નિષ્કથી નિષ્પાત્તી છે.

૧૩ અધર્મમાં ધર્મ માને તે નિષ્પાત્ત—પશુનો હોત્યાળા યોદ્ધા જ્ઞાન, બહીરે માત્રાની છંદ વગેરેમાં ધર્મ લુહિ રાખતી તે નિષ્પાત્ત છે. ધર્મની ખાતર દિસા કરી તે ધર્મ છે એમ માનવુ તે ખત્રુ નિષ્પાત્ત છે. સમ સ્વચ્છ મદે અત્યાદ માત્ર વેદીય જ્ઞાની વગેરે વિદ્યાથી કોટની દિસા કરવામાં આવે તેને ધર્મ માનવાનાં આત્મ નથી કાળજી કે દિસા વગેરેનું પ્રાપ્તિ સ્તુ પડે છે. દિસાના કાળને ધર્મ તરીકે ત્રીકારવાનાં આત્મ નથી ખત્રુ અત્યાદ માર્ગ લાભારીપૂર્વક પ્રમાદ યોગથી તેને આશય લેવામાં આવે તેથી જની સુખમની નિષાધના માત્ર પ્રાપ્તિ સ્તુ પડે છે.

૧૪ સાધુને અસાધુ કહે તે નિષ્પાત્ત—મહાત્યાળા પાંચ મહાત્મા પારીને અસાધુ કહેવા તે નિષ્પાત્ત છે. પેતાની સમ્માય કે અમુક વાક્યાની ગિયાળા ઉપના જુગ્યાળા સાધુને અસાધુ કહેનાર નિષ્પાત્તી છે.

૧૫. અસાધુને સાધુ કહે તે નિષ્પાત્ત—ઘૌઠિ-સાધાર-કુપાવળા એ ત્રણ જ્ઞેત્યાળા સમજિ અને પચમહાત્મા કિત હોય એવા ક્રમ સાધુએને, ખગ સાધુ માનીને, નમે મોએ સન્ન સાધુના પગમાં ઘખા કરે તે નિષ્પાત્ત છે.

૧૬ જીવને અજીવ માને તે નિષ્પાત્ત — પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ-અસ્પતિ આ પાંચ અત્યાદાય, વિષ્ણુ, સુર્યચંદ્ર અને સતીપચેન્દ્રીયો કોટને નિર્દય માનવા તે નિષ્પાત્ત છે.

સુકા અનાજના દાણાને નિર્જીવ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે આખા વિશ્વમા એકજ જીવ કરાવીને ખાકીના જીવોની નાસ્તિ બતાવે તે મિથ્યાત્વ છે પાંચ ભુતોથી જીવ બને છે અને તેના વિયોગથી જીવ નાગ પામે છે એમ કહેનારા ચાર્વાક વગેરે મિથ્યાત્વી છે

૧૭. અજીવને જીવ માને તે મિથ્યાત્વ:—અજીવ મુર્તિને સાક્ષાત મનુષ્ય કે પશુ તુલ્ય માને કે ભગવાન માને તે મિથ્યાત્વ. દેવતાની વૈકીય લક્ષ્ણીથી બનતા કુલો વગેરેને સજીવ માને તે મિથ્યાત્વ

૧૮. માર્ગને ઉન્માર્ગ સમજે તે મિથ્યાત્વ:—સર્વજ્ઞનો બતાવેલ મોક્ષ માર્ગ અહિંસા સન્નમતપ વગેરેને ઉન્માર્ગ કહે તે મિથ્યાત્વ કેટલાક અનત સસારી દ્રઢ મિથ્યાત્વી ભોળા લોકોને ભગવાને કે હાથી પાછળ પડ્યો હોય અને જૈન ઉપાશ્રયનુ ચક્ષુ મળે તો પશુ ત્યાં ન જવું તે ભયકર મિથ્યાત્વ છે

૧૯. ઉન્માર્ગને મોક્ષમાર્ગ સમજે તે મિથ્યાત્વ:—ગસલીલા, યજ્ઞ, હોમ, લાકડા જાણાની દ્રવ્યહોળી, દીવાની દ્રવ્યદીવાળી વગેરે કાર્યમા ધર્મ માને તે મિથ્યાત્વ છે

૨૦ આઠ કર્મથી મુકાણા છે તેને નથી મુકાણા એમ કહે તે મિથ્યાત્વ તથા અરૂપીને રૂપી કહે મે મિથ્યાત્વ પુરૂષો સિવાયના ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ દ્રવ્યને રૂપી માને, અરૂપી સિદ્ધભગવાનની ગતા વર્ણુમા સ્થાપના કરે, અરૂપી નિરંજન નિરાકાર પદ્માત્મા કરી અવતાર લીએ, સદી એ વગેરે કહે, અરૂપી આકાશને શબ્દાદિ ગુણમય કહે—આ સર્વ મિથ્યાત્વ છે

૨૧ આઠ કર્મથી નથી મુકાણા તેને નિરંજન નિરાકાર અરૂપી વગેરે કહે:—સંસારી કાર્ય કરનાર, કરી અવતાર લેનાર, દોષિત મનુષ્ય કે દેવને પરમાત્મા કહે, ચર્મ ચક્ષુથી ન દેખાય તેવી વસ્તુ જેમકે પદ્માણુ પુરૂષ, કર્મવર્ગણા, વાયુ, વગેરેને અરૂપી માને—આ સર્વ મિથ્યાત્વ છે સર્વ સસારી જીવો પોતપોતાના કર્મ અને હિંમતથી પોતપોતાની સદૃષ્ટિ એ છે તેમાના કોઈને ભગવાન કહે તે મિથ્યાત્વ છે

૨૨. અવિનય મિથ્યાત્વ —તિર્યકગ્રની ભુલ બતાવે, સર્વજ્ઞ પ્રણિતશાસ્ત્ર ઉત્વાપે, જ્ઞાન-દર્શન—ચારિત્ર—તપ યુક્ત ગુણવાનની નિન્ન—અવર્ણુવાદ વગેરે બોલે તે મિથ્યાત્વ, આવા લોકો દ્રવ્ય ચારિત્ર પાળે તો દેહ જાતના દિલ્લીપી દેવ વાયુ, જેમકે જમાળી, જ્ઞાનના વિનય, બહુમાન આદિ આઠ આચારમા જાણી જોઈને દોષ લગાડે અને તેમા દોષ ન માને તે મિથ્યાત્વ, સાધુ, સાધ્વી લોકિક પંડિત પાસેથી વાચના લે અને તેમા દોષ નથી એમ કહે તો મિથ્યાત્વ લાગે

૨૩. અસાતના મિથ્યાત્વ —પચ પરમેષ્ટિ તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને પડીત નીચની ૩૩ માહેલી કોઈ અસાતના કચ્છી અને તેને દોષ ન માનવો તે મિથ્યાત્વ છે જે વસ્તુ જે અરૂપમા હોય તેને તે અરૂપે ન માનવી તે પણ અસાતના છે

૨૬ અક્રિયા મિથ્યાત્વ — ક્રિયાની જરૂર નથી ફક્ત જ્ઞાનથી જ મોક્ષ મળે એમ કહે, આ ક્રિયાને ફક્ત ફોન જ માને, સામાયિક-પ્રતિક્રિયા વગેરે નકાર્યા છે એમ કહે, આત્માને એકાંત અક્રિય માને તે સર્વ મિથ્યાત્વ છે.

૨૭ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ — જો જ્ઞાનનો નિષ્કર કરે અને કહે કે કંઈ ક્રિયાથી જ મોક્ષ છે અમ્મ કહે કે જો જાણે તેને પાપ બીજાને નહિ સેવા હવા તે સર્વ મિથ્યાત્વી છે.

હવે ૩૬૩ પાખ હીના મતો બોધ્યો—દરેક કાર્યમાં પાંચ સમવાય સાથે રહે છે કાળ-સ્વભાવ-નિષ્કર્ષ (અક્રિયાત્વ)—કર્મ અને ઉત્તમ કાષ્ઠ મુખ્યત્વામાં કાષ્ઠ મૌલિકતામાં કાષ્ઠ પાંચે એકી સાથે કાષ્ઠ જ્યાં એકત્વાદથી કાષ્ઠ એકને જ માને અને બીજાનો નિષ્કર્ષ કરે તે એકત્વાદ (મિથ્યાત્વ=પાખ) છે. પાંચ સમવાય અને ચાર વાદીનાં મળી ૩૬૩ પાખ ના ઉપર છે.

(૧) ક્રિયાવાદમાં ૧૮ મત ઉપર છે—૫ સમવાય \times ૨ સ્વઅક્રમા, પર અક્રમા = ૧ \times ૨ સાધના, અસાધના = ૨ \times ૬ તત્ત્વ = ૧૮ તેઓ ફક્ત ક્રિયામાં જ માને છે જ્ઞાનપરિણામે ઉત્થાપન કરે છે તે મિથ્યાત્વી છે જુદી ક્રિયાને સાચી માને તે પણ મિથ્યાત્વ છે.

(૨) અક્રિયાવાદમાં ૮૪ મત ઉપર છે—૫ સમવાય + ૧ હવ્યકથી ઉપરનો સોઠ = ૬ \times ૨ પેલાઆમી, બીજામી = ૧૨ \times ૭ નવ તત્ત્વમાંથી પુન્ય અને પાપ બાદ એટલે સ્થાન = ૮૪ આ સોઠો એમ માને છે કે પાપ પુન્ય નથી, જ્ઞાનમાં સર્વ પદાર્થ અસત્ છે તે તેમને ક્રિયા કેવી રીતે લાગે? તેઓ નાસ્તિક છે તેઓ ક્રિયાને માનતા નથી.

(૩) અજ્ઞાનવાદમાં ૬૭ મત ઉપર છે—તેઓ સમવાયને માનતા નથી, તેઓના ૭ વિકલ્પ છે તે આ પ્રમાણે—૧ છવ છે, ૨ છવ નથી, ૩ છવ છે તેમ નથી, ૪ છવ છે પણ કહેવાય નહિ, ૫ છવ નથી પણ કહેવાય નહિ, ૬ છવ છે તેમજ નથી પણ કહેવાય નહિ, ૭ છવ છે પણ નહિ અને નથી પણ નહિ. ૭ વિકલ્પ \times ૬ તત્ત્વ = ૪૨ + ૪ (સાંખ્યમત, સિવમત, વૈશ્ણવમત, જિજ્ઞાસા) એ ચાર મત કાષ્ઠ કાષ્ઠ પડેને પ્રસૂય કરીને અજ્ઞાનવાદમાં અસા = ૬૭ તેઓ અજ્ઞાનમાં સાંતિ માને છે અને કહે કે જો જાણે તેને બાધે ચાર.

(૪) વિનયવાદમાં ૩૨ મત ઉપર છે—તેઓ ફક્ત વિનયને જ એકાંત રીતે પર્થ માન છે, તેઓ અજ્ઞાનપ્રતિક્રિયા મિથ્યાત્વમાં બાળે છે તેઓના વિનયના બાદ એક છે—૧ સૂર્યો વિનય, ૨ ચંદ્રો વિનય, ૩ જ્ઞાનનો વિનય, ૪ દેહનો વિનય, ૫ માતાનો વિનય, ૬ પિતાનો, ૭ સૂર્યો, ૮ ધર્મનો વિનય એ ૮ \times ૪ ખત્તી મતો જાણે વચત્તી ગુરુમાય કરે, કાષ્ઠથી નમરકાર કરે માનપૂર્વક અભિન કરે અને તેઓના સુર, માતા અને પર્થ સર્વજ્ઞતા વચ્ચે પ્રમાણે નથી અને બાકીના વિનયને વા મોક્ષ માર્ગ સાથે સ્ખંધ જ નથી, જ્યાં એકત્વાદ છે છવથી ત્યાં માન નથી, તેઓનો વિનય, સર્વ અને નિર્ગમનો દેહ નથી આ મત જાણના મેળ તેઓ મિથ્યાત્વી છે.

આવી રીતે સર્વ પ્રકારના મિથ્યાત્વના વિચારો તથા ડાર્શો મુખ્ય ૨૫ બેદમા આવે છે અને મિથ્યાત્વના સેવનારાઓના ૩૬૩ મતો છે, તે સર્વ મિથ્યાત્વ અને મતોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તો સમજિત પ્રગટ થાય અને મુક્તિ મળે

સમજિતીને ત્રણ પ્રકારે મિથ્યાત્વ લાગે

૧. પરિવર્તન મિથ્યાત્વ—મિથ્યાત્વીના મિથ્યાત્વની કન્થુશીમા સહાય કરે, મિથ્યાત્વી પર્વો મિથ્યાત્વીતી રીતે પાળે, મિથ્યાત્વી જેવા કામ કરે જેમકે સત્યનાગયણુની પુજા કરે—કરાવે તેમા જા્ય વગેરે કરે તો મિથ્યાત્વ ડર્મદળનો બધ થાય.

૨. પરિણામ મિથ્યાત્વ—અવહાગ્યી સમજિતનુ પાલન કરે પણ વિચારોમા મિથ્યાભાવ ગમે, જેમકે પ્રખ્યાત નેતાના અમુક ગુણ જોઈ તેને સાધુ કે તેથી વધારે ગુણવાન માને, અજ્ઞાનને લઈને માને કે બીજા મતવાળા કેમ મોક્ષ ન જાય, શઙ્કા-કંખા-વિતિગિચ્છા વગેરે દોષો સેવે.

૩. પ્રદેશ મિથ્યાત્વ—ઉપશમ તથા ક્ષયોપશમ સમજિતીના આત્મ પ્રદેશો સાથે મિથ્યાત્વના ડર્મદળ સત્તામા ગૂંદા છે તે ક્ષાયક સમજિતીને ન હોય ઉપશમ સમજિતી ઉપશમ ઐણીવાળાને ૧૧ મા ગુણસ્થાય સુધી સત્તામા મિથ્યાત્વ છે

ભાવની અવેક્ષાએ સમજિતનાં પાંચ ભેદ છે

૧. ક્ષાયક સમજિત—ચાગ અનતાનુબધી ક્ષાય અને ત્રણ દર્શન મોહનીના ક્ષય થવાથી પ્રગટ થાય છે તેની આદિ છે પણ અત નથી તેથી જીવ તે જ ભવે મોક્ષ જા્ય અથવા ઉત્કૃષ્ટપણે ત્રણ ભવ ઉત્તરે નહિ તેના ગુણસ્થાન ૪ થી ૧૪=૧૧ હોય.

૨. વેદક સમજિત—ક્ષયોપશમ સમજિતના છેલ્લા સમયે આ સમજિત હોય સમજિત મોહની વેદીને ક્ષય કરીને પછી ક્ષાયક સમજિત પામે એટલે આખા સસારમા એકજ વાર આવે તેની ન્ધિતિ એક સમયની છે તેના ગુણસ્થાન વ્યવહાગ્યી ચાર તે ૪ થી ૭

૩ ઉપશમ સમજિત—અહિ ઉપરની સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય છે એટલે એક પ્રકૃતિ પ્રદેશ ઉચ્ચ કે વિપાક ઉચ્ચમા આવતી નથી, સત્તામા રહે છે તે આદિ સાત છે અતર્મુહુર્ત સ્થિતિ છે ત્યારમા ક્ષયોપશમ સમજિત પામી પછી ક્ષાયક સમજિત પામે અને ક્ષયક ઐણીએ ચડે તો તેજ ભવે મોક્ષ જા્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સસારમા ભમે તો અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તનની અદર મોક્ષ જા્ય એક ભવમા બે વાર અને આખા સસારમા ઉત્કૃષ્ટી પાંચ વાર આ સમજિત પામે. તેના ગુણસ્થાન આઠ એટલે ૪ થી ૧૧

૪ ક્ષયોપશમ સમજિત—તેના સાત વિદ્વંષ છે અહિં સમજિત મોહની સિવાયની યમાથી જે પ્રકૃતિ ઉચ્ચમા આવે તે રસ આખ્યા વગર એટલે સમજિતનો ઘાત કર્યા વગર ક્ષય

ધાર્ય છે અને જે ઉદ્યમો નથી તે બ્રહ્મોદય ઉદ્યમમાં છે છે અને સમક્ષિત મોહનીનો ઉદય થાય છે તે વિચાર ઉદય છે. પણ તેથી સમક્ષિતનો પાત થયો નથી. મિથ્યાત્વનો ધૂપ થાય ત્યારમાત્ર પડવાનો વખત નથી આવતો નહિ. તો જ અતર્ક્યદુર્ત અને જે ૧૧ સાચા અને જુદા પૂર્વ સ્ત્રી ક્રિયા ધાર્યક સમક્ષિત પામે અથવા મિથ્યાત્વ યુ ૩ પામે અથવા યુ ૨ મિથ્યાત્વ પામે પડવાનું ન થાય તો ૧૨ જાવમાં ૧૨ મોક્ષ નય તે પદ્ધતિ પણ મોક્ષ નય સકે અસંખ્યાનિયા આ સમક્ષિત આવે નય, પડવાનું જઈ ઉપદેશ ૨૫? તે અર્પણપુરણ પરાર્જનની અદ્ય મોક્ષ નય સમક્ષિત મોહનીનો ઉદયથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમાં અતઃ જોઈને સકા કયા જે પક્ષ મક્કા જોડે નહિ, મિથ્યાત્વ ન પામે તેના યુ ૪ ૫, ૬ ૭

૫ સારવાન સમક્ષિત—ઉપસમ સમક્ષિતચો યુ ૫મી નય તા વચમાં આ સમક્ષિત જ ૧ સમય છે ૭ આવશિકા અને ૭ સમય સ્ત્રી પડે છે જહિ મિથ્યાત્વનો તથા મિથ્ય મોહનીનો ઉદય નથી જરૂર અનતાનુમધી કલમનો (અને સમક્ષિત મોહનીનો વિશેષ કરીને) ઉદય છે આ સમક્ષિતમાંથી જરૂર પડવાનું થાય જ તેનું ગુણસ્થાન બીજું છે

સ્થાપિકરણ નોમ

(૧) અનતાનુમધી કલમ અને મિથ્યાત્વ એ પાંચની સુધાપચમિક મહત્ત્વથી મર જિહિત પરિપક્વ થાય છે એટલે અતે કોડકોડીમાં અચાય છે.

(૨) અનતાનુમધીના ધ્યોપચમ કે ઉપસમ વચર મિથ્યાત્વ હવું નથી, આ કલમ આકરી મિથ્યાત્વ સહચારીથી છે એટલે સમક્ષિતને તેના ઉદયમાં બંદ કરે છે.

(૩) મિથ્યાત્વ શુદ્ધ દેવ-ગુણ-ધર્મની મક્કા જવા દેતું નથી.

(૪) મિથ્યમોહની ધ્યોપચમ સમક્ષિતનું ધાંજલું છે એટલે તેને પ્રજાત જવા દેતું નથી.

(૫) સમક્ષિત મોહની બ્રામોદ્ય ઉદયન કર છે તે ધાર્યક સમક્ષિત પ્રજાત જવા દેતું નથી, તેના ઉદયથી સકા કયા નિતિનિચ્છ જવા કરે છે અને સચારીક યુગ માટે પર્મકરણી કલમ પ્રેરે છે જેમકે રોગ નિત્યાણુ માટે ચાંતિનાથનો નય વચેર કરે પણ એમ ન સમજે કે કર્મનો ઉદય થયો છે માટે કર્મનો નાશ કરવાનું જ કાર્ય હતું તે બ્રાહ્મના શુદ્ધ વ્યવહારો અનુભવ જવા દેતું નથી.

સ્ત્રી, પ્રજ્ઞા અને પુરુષાણની તાસ્તમ્યતાની અપેક્ષાએ

સમક્ષિતનય ૧૦ સેક

૧ તત્વસ્ત્રી—જિનેશ્વર જ્ઞાતિ નય તત્વમાં દ્વ મક્કા થાય છે પાંચ ઇદિયો અને અન્યા વિષયમાં જે જે વસ્તુઓ આવે તે નય તત્વમાંથી કેટલા તત્વમાં દાખલ થાય છે તેનો

વિચાર કે જે છે, પર્યાયના મૂળ દ્રવ્ય તરફ પ્રેરાય છે એટલે ગગ દ્વેષ ઉડી જાય છે અથવા પાતળા પડી જાય છે

નામકા — ૧ સગ્સ આહાર જોઈને જીવતત્વ અને અજીવતત્વ (પુદ્ગળ) નો શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર આવે ૨ મુદ્ગ વસ્તુ જોઈને કહે કે આ પુદ્ગળ મ્કંધ છે ૩ ચાલતા રસ્તામાં મુદ્ગ સ્ત્રી આવે તો અડધી અવેદી આત્મા અને પુદ્ગળ મ્કંધ (અજીવતત્વ)નો મુખ્યત્વે ખ્યાલ આવે એટલે મ્કંધ વસ્તુ નતવની બુદ્ધિથી જુઓ નવ તત્વ અને ૭ દ્રવ્યાના ગણપણાથી આ ભુદ્ધિ ઈત્પન્ન થાય

૨. દ્રવ્ય સમકિત.— જિતેશ્વર દેવના જતાવેલ ધર્મમાં દ્રઢ શ્રદ્ધા છે પણ પરમાર્થ ગુહ્યનો અભાગ છે ફક્ત એટલું જાણે કે વીતરાગે ગગદ્વેષ જીત્યા છે તેથી અસત્ય ન ખોલે અને સર્વજ હોવાથી ખૂલ કે (૧) તમેવસચ્ચ નિસ્સડ જ જિજ્ઞેહિ પવેઘ્ય, (૨) નિગથ્ય પાવયાણુ, અર્ય પરમર્ય, ગેય અનાર્ય (૩) તત્વ કેવળી ગમ્ય (૪) સિદ્ધાન્તમા કલ્યુ તે સાચુ આ ચાર મુદ્દા તેના હૃદયમાં ગહે છે વિશેષ જ્ઞાન નથી

૩ ભાવ સમકિત — (૧) ૭ નય, ૪ પ્રમાણ, ૪ નિક્ષેપા, ૪ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કળા-ભાવ, ૨ અવહાર અને નિશ્ચય ૨ સામાન્ય અને વિશેષ ૨ દ્રવ્ય અને ભાવ એ ૨૫ રીતે નવ તત્વના ભાવ જાણે. (૨) ક્ષાયક, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ એ ત્રણમાઘી કોઈ ભાવમાં પ્રવર્તે

૪. નિશ્ચય સમકિત આત્મા પોતેજ સમકિત છે. જ્ઞાન-દર્શન-તત્વમાં નિશ્ચયપણું-અમભાવ-આત્મિક-સુખ અને પડિત વીર્ય એ આત્માના શુદ્ધ ગુણ છે એજ આત્માની ઝડક છે, તે સિવાય કોઈ પુદ્ગલીક વસ્તુ કર્મ કે કર્મજન્ય (તો કર્મ) અથવા કોઈપણ અન્ય દ્રવ્ય આત્માનું નથી એટલે સ્વસદ્ધિમાં એકત્વ અને પર દ્રવ્યમાં ભેદ જ્ઞાન, ભેદજ્ઞાનથી સ્વપરનો ભેદ નરી પરદ્રવ્યમાયી સ્વદ્રવ્યને તાગીને આત્મા પોતાની ઝડક-ગુણોમાં એકત્વ ભાવે લીન થાય તે નિશ્ચય સમકિત. અહિં આત્મા પોતાને જાણે છે, શ્રુતજ્ઞાનથી સ્વરૂપે દેખે છે, અનુભવે છે આત્માને જોળાખવાની રીત-મન અને ઇદ્રિયોનો વ્યાપાર બંધ કરે, ત્યારે શરીરમાં ગરીબી કોઈ જુદી જ પ્રકારની સત્તાનો અનુભવ થશે

આ આભાસ ઝંઝઝથને આત્મ દર્શન તે નિશ્ચયથી દર્શન, તે સત્તામાં ઉપયોગ લગાવે તો માલુમ પડશે કે આ સત્તા છે તે જાણવાનું કામ કરે છે માટે જ્ઞાન છે, જ્ઞાન આત્માનું સ્વરૂપ છે, અડધી આકાશ માકેક શરીરરથ આ આત્માના અસખ્ય પ્રદેશનું મનથી સ્વરૂપ વિચારે તો માલુમ પડશે કે સુખ તેમાંથી જ પ્રગટ વાય છે, જ્ઞાન અને દર્શન પણ તેમાંથી જ પ્રગટ થાય છે, આ છે જંઝઝથનું નિશ્ચયજ્ઞાન ત્યાર બાદ તમે જ્ઞાન-દર્શન-સુખનું આત્મામાં એકત્વ છે તે અનુભવો અને શક્તિ મુજબ તેમાંજ નિશ્ચય થાઓ, અથવા સિદ્ધતા ગુણોનું અનુકરણ કરો આ છે આત્મરમણના તે નિશ્ચય ચારિત્ર આવા ધ્યાનથી ભાવની તાગતન્યતા પ્રમાણે ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષય, ક્ષયોપશમ થાય છે તેથી તિવ્ર શુદ્ધ ભાવોમાં ગ્રહેવું તે પણ નિશ્ચય સમકિત ગણાય છે જોઈ ક્ષાયક સમકિતને નિશ્ચય સમકિત જાણે છે

ધાય છે અને જે ઉદ્યમમાં નથી તે અનોદ્ય ઉદ્યમમાં છે છે અને સમક્ષિત મોહનીનો ઉદ્ય ધાય છે તે વિષાદ ઉદ્ય છે. પણ તેથી સમક્ષિતનો ધાત થતો નથી. નિષ્પાત્વનો ક્ષય ધાય ત્યજ્યાદ પડવાનો વખત નથી આવતો નહિતર જ અતર્ફદર્શી અને જે ૧૬ સાત્ર અને જનુ કોડ પૂર્વ ન્દી ક્ષિય ક્ષાયક સમક્ષિત ધાયે અથવા મિશ્રભાવ યુ ૩ ધાયે અથવા યુ ૧ નિષ્પાત્વ ધાયે પચ્યાદ ન ધાય તે પછર કવર્માં જરૂર મોહ્ય જન્ય તે પહેલાં જનુ મોહ્ય ત્થ સદે અસખ્યાતિવા આ સમક્ષિત આવે નજ, પડ્યાદ કાંઈ ઉપદેશ રખો તેા અર્ધપૂરજા પરાર્કર્નની અદર મોહ્ય જાપ સમક્ષિત મોહનીના ઉદ્યથી ગાન-ર્જન-ચાત્રિનાં અતર જોડેની સહા કાયા કરે જનુ મદા જોડ નહિ, નિષ્પાત્વ ન ધાયે તેના યુ ૬ પુ ૬ ૭

૫ સાસ્વાદન સમર્થકતા—ઉપશન સમક્ષિતવાળો ૫ પેસે જાપ તા વચમાં આ સમક્ષિત જ ૧ સમય જે ૭ આવશિકતા અને ૭ સમય સ્ત્રી પાં છે અદિ નિષ્પાત્વનો તથા મિશ્ર મોહનીનો ઉદ્ય નથી જરૂર અનતાનુભવી કયાનો (અને સમક્ષિત મોહનીનો વિશેષ કરીને) ઉદ્ય છે. આ સમક્ષિતમાંથી જરૂર પડ્યાદ ધાય જ તેનુ પ્રજ્ઞવાન બીજુ છે

સ્પષ્ટિકરણ નોંધ

(૧) અનતાનુભવી કયાજ અને નિષ્પાત્વ એ પાંચની કારાપ્રક્રમિક મદ્યથી નવ મિનિ પતિપદ્ય ધાય છે એટલે અતે કોષ્ટકોપીમાં અવાજ છે.

(૨) અનતાનુભવીના કુરોપશમ કે ઉપશન વગર નિષ્પાત્વદમ્પ નથી, આ કલપ ચોક્કી નિષ્પાત્વ સ્વભાવીથી છે એટલે સમક્ષિતને તેના ઉદ્યમાં જન્ય કરે છે

(૩) નિષ્પાત્વ મુદ્દ કવ-યુક-ધર્મની મદા થવા હો નથી.

(૪) મિશ્રમોહની કુરોપશમ સમક્ષિતનું લાંબુ છે એટલે અને પ્રમદ થવા હો નથી.

(૫) સમક્ષિત મોહની વ્યાગેજ ઉપશન કરે છે ન ક્ષાયક સમક્ષિત પ્રમદ થવા હો નથી તેના ઉદ્યથી સહા કાયા વિનિવિરખ્ય થવા કરે છે આ સચારીક મુખ નાદ ધર્મકલ્પી કયા પ્રેરે છે એક શેષ નિસ્વાણ મારે સાંનિયાથો જાપ વગરે કરે જનુ એવ ન સમજે કે કર્મનો ઉદ્ય થયો છે માર કર્મનો નાશ કરવાનુજ ધાય હતુ ને અજ્ઞાના મુદ્દ મ્વગ્ધનો અનુભવ થવા હો નથી.

૩૨ી, પ્રજ્ઞા અને પુરુષાષની તારતામ્યતાની અપેક્ષાએ
સમક્ષિતના ૧૦ બેઠ

૧ તત્વાચી—જિનેશ્વર જ્ઞાતિ તર જનમાં ૬ મદા ધાય ૭ પાંચ કલિયા અને જ્ઞાના વિાપમાં ૭ ૭ વનુજો આવ ને નવ જનમાંથી ૭૯મા જનમાં રાખવ ધાય છે તેમ

વિચાર કરે છે, પર્યાયના મળ દ્રવ્ય તરફ પ્રેરાય છે એટલે ગગ દ્વેષ ઉડી જાય છે અથવા પાતળા પડી જાય છે

તાખત્રા — ૧ સગ્સ આહાર જોઈને જીવતત્વ અને અજીવતત્વ (પુદ્ગળ) નો શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર આવે ૨ મુદ્ગ વસ્તુ જોઈને કહે કે આ પુદ્ગળ મધ છે ૩ ચાલના રસ્તામા મુદ્ગ સ્ત્રી આવે તો અરૂપી અવેદી આત્મા અને પુદ્ગળ મધ (અજીવતત્વ)નો મુખ્યત્વે ખ્યાલ આવે એટલે મુદ્ગ વસ્તુ તત્વની ભુદ્ધિથી જુઓ નવ તત્વ અને ૭ દ્રવ્યાના જાણપણથી આ ભુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય

૨. દ્રવ્ય સમકિત — જિનેશ્વર દેવના બતાવેલ ધર્મમા ૬૮ શ્રદ્ધા છે પણ પગમાર્થ શુદ્ધ્યનો અન્તર છે ફક્ત એટલું જાણે કે વીતગમે ગગદ્વેષ જીત્યા છે તેથી અસત્ય ન બોલે અને સર્વજ્ઞ હોવાથી ભૂલ કરે (૧) નમેવસન્ન્ય નિઃસદ જ જિજ્ઞેહિ પવેષ્ય, (૨) નિગથ્ય પાવયાણ, અર્થ પગમર્થ, ગેષ અનાર્થ (૩) તત્વ કેવળી ગમ્ય (૪) સિદ્ધાન્તમા કલ્પુ તે સાચુ આ ચાર મુદ્ગ તેના હૃદયમા ગહે છે વિશેષ જ્ઞાન નથી

૩ ભાવ સમકિત — (૧) ૭ નય, ૪ પ્રમાણ, ૪ નિરોપા, ૪ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કળા-ભાવ, ૨ વ્યવહાર અને નિશ્ચય ૨ સામાન્ય અને વિશેષ ૨ દ્રવ્ય અને ભાવ એ ૨૫ રીતે નવ તત્વના ભાવ જાણે (૨) ક્ષાયક, ક્ષયોપશમ, ઉપગમ એ ત્રણમાયી કોઈ ભાવમા પ્રવર્તે

૪. નિશ્ચય સમકિત આત્મા પોતેજ સમકિત છે. જ્ઞાન-દર્શન-તત્વમા નિશ્ચયપણું — સમભાવ-આત્મિક-સુખ અને પડિત વીર્ય એ આત્માના શુદ્ધ ગુણ છે એજ આત્માની ઝલ્લિ છે, તે સિવાય કોઈ પુદ્ગલીક વસ્તુ કર્મ કે કર્મજન્ય (નો કર્મ) અથવા કોઈપણ અન્ય દ્રવ્ય આત્માનું નથી એટલે સ્વઝલ્લિમા એકત્વ અને ૫૦ દ્રવ્યમા ભેદ જ્ઞાન, ભેદજ્ઞાનથી સ્વપરનો ભેદ કરી પદ્મવ્યમાયી સ્વદ્રવ્યને તાગીને આત્મા પોતાની ઝલ્લિ-ગુણોમા એકત્વ ભાવે લીન થાય તે નિશ્ચય સમકિત. અહિ આત્મા પોતાને જાણે છે, શ્રુતજ્ઞાનથી સ્વરૂપે દેખે છે, અનુભવે છે આત્માને ઓળખવાની રીત-મન અને ઇદ્રિયોનો વ્યાપાર બધ કરો, ત્યારે શરીરમા ગરીબી કોઈ જુદી જ પ્રકારની સત્તાનો અનુભવ થશે.

આ આભાસ જઞ્ઞ્યને આત્મ દર્શન તે નિશ્ચયથી દર્શન, તે સત્તામા ઉપયોગ લગાવો તો માલુમ પડશે કે આ સત્તા છે તે જાણવાનું કામ કરે છે માટે જ્ઞાન છે, જ્ઞાન આત્માનું સ્વરૂપ છે, અરૂપી આકાશ માફક શરીરગ્રથ આ આત્માના અસખ્ય પ્રદેશનું મનથી સ્વરૂપ વિચારે તો માલુમ પડશે કે સુખ તેમાયી જ પ્રગટ થાય છે, જ્ઞાન અને દર્શન પણ તેમાયી જ પ્રગટ થાય છે, આ છે જઞ્ઞ્યનું નિશ્ચયજ્ઞાન ત્યાર બાદ તમે જ્ઞાન-દર્શન-સુખનું આત્મામા એકત્વ છે તે અનુભવો અને શક્તિ મુજબ તેમાજ નિયર થાઓ, અથવા સિદ્ધતા ગુણોનું અનુકરણ કરો આ છે આત્મરમણતા તે નિશ્ચય ચારિત્ર આવા ધ્યાનથી ભાવની તાગતમ્મતા પ્રમાણે ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ, ક્ષય, ક્ષયોપશમન થાય છે તેવી તિવ્ર શુદ્ધ ભાવોમાં રહેવું તે પણ નિશ્ચય સમકિત ગણાય છે કોઈ ક્ષાયક સમકિતને નિશ્ચય સમકિત ગણે છે

તે પણ અપેક્ષા મેદ છે કાલ્પકે દ્વારાક સમજાતીમાં લાવેા કાચથી સ્થિર છે અને બીજા સમજાતના લાવેા મુક્ત પ્રમાણે રહે છે. પણ આત્માનો જે અનુભવ થાય છે તે નિમગ્નથી સમજાત રૂપ છે, તે અનુભવ સમજાતનો નિમગ્નથી પર્ણ છે.

૫ વ્યવહાર સમજાત—સમજાતના ૬૭ બોધનુ વ્યવહારથી પાછળ કરતુ તે શુદ્ધ હેવ ત્રી પર્ણની મહાધી તેની શરૂઆત થાય છે.

૬ નિસર્ગ સમજાત—વિચારપૂર્વક સત્ત્વની શોધમાં એનાર નાવુલ્ય શુદ્ધ નવ મહાનુ કન્તો નાવ અને મિથ્યાભાવનો ત્યાગ કર્તો નાવ અને સુષોપશમની તાત્પર્યતા વધે એટલે જિત્ત્યાણીના લાવેા સ્વાભાવિક લાને આલ્યા જેણે પૂર્વે જેણે સત્ત્વ આદિનું પાછળ કર્તુ હોય તે સત્ત્વને જુએ અને વિચાર કરે તે નતિ સમ્યક્ જ્ઞાન થાય તે આપોઆપ સમજાત પામે.

આપોઆપ સહેજે સમજાત પામવાના મે કાળજી—પરી—વટમાલ માર્ગથી જલ્દ થયો પછી સ્તેવે જતાવનાર કેલ મળ્યો નહિ પણ બમ્તો લમ્તો પોતાની મેલે સહેજે રસ્તે ચડી ગયો તાવ બાબેા તે વગર કલ્પને કૈતરી ગયો એમ કલ્પેલ વગર નિષ્કાલ્પ કૈતરી ગયુ સહેજે આપો આપ વિચારતાં સમજાત પામે તે નિસર્ગ સમજાત.

૭ ઉપદેશ સમજાત—અલ્પિત અથવા મહાનુભારી એવા જ્ઞાનુજ્ઞ ઉપદેશથી સમજાત પામે ઉપદેશ મે કલ્પિતમાં સ્તેવે જતાવનાર મળે એટલે માર્ગ પામે અને જ્યા પીએ એટલે તાવ કૈતરી નાવ તે મુજબ ઉપદેશથી મિથ્યાત્વનો શોધ નાશ પામે.

૮ સરક સમજાત—વાત્સાનુસાર સમજાતની કન્તી કરે.

૯ શૈલક સમજાત—પર્ણ કન્તી કરવા કિત્ત અભિધાતા હોય પણ મારે કમ્તો હોવાથી (અપ્રજ્ઞાપ્રજ્ઞાની તથા પ્રજ્ઞાપ્રજ્ઞાની કપાળો સુષોપશમ ન થયો હોવાથી) કિયાનુજ્ઞાન કરી રહે નહિ.

૧૦ રીપક સમજાત—દીપ્તિ મળે દીવો હોય તથી દીવો પ્રકાશ કરે પણ દીપ્તિની નીચ અધાક રહે છે તેમ જ્ઞાતરહિત બલત્ત્વ બલત્ત્વ દુર્ભાવ અથવા દુર્ભાવનેથી છવ, અનુભવી દીપ્તિથી બી ન જલ્દ છવતા અત્તરમાર્ગ પ્રકાશ કરે કાલ્પકે બલ્લ છવને સત્તામાં એજ જ્ઞાનથી સન્નુપ પામેલ મુક્તજ્ઞાનનું આદર્શનું થાય અને અપ્રમથાવે શત્તિમાવે પણ અજરી અને મિથ્યાત્વને મહા ન હોવાથી મિથ્યાત્વથી અધારામાંજ રહે.

સમજાતના ૬૭ મેદ અલ્પિ જતાવેલા અને પાંચ જાતજા જતાવેલા તે સર્વ મળી સમજાતના ૧૫ મેદ થવા.

વાળી રૈચક સંમકિતના અનેક ભેદ છે

(૧) આજ્ઞા રૂપી —વીતગગની આજ્ઞા એજ ધર્મ બીજો કોઇ ધર્મ નથી એમ તે માને અને વીતગગની આજ્ઞાનુ પાલન કર્યા તિત રૂપી થાય.

(૨) નિસર્ગ રૂપી —વીતગગનો ધર્મજ અભાવિક આત્મ ધર્મ લાગે,

(૩) ઉપદેશ રૂપી —ઉપદેશ સાભળવા તિત ઇચ્છા થાય

(૪) સૂત્ર રૂપી —મત્ર સિદ્ધાંત બાણવાની તિત ઇચ્છા વાય, સૂત્રમા હોય તેજ ખડ એની ભાવના

(૫) શક્તિય રૂપી —શક્તિ ચુદ્ધ છે પણ વધારે ભાણેલ નથી

(૬) વિસ્તાર રૂપી —વિસ્તારથી મમજે, છદ્ધ્યના સર્વભાવ નય વગેરે ૨૫ ડ્રષ્ટીથી જાણે

(૭) બીજ રૂપી.—જેમ બીજમાથી વૃક્ષ થાય તેમ એક છવાદિક પદાર્થ, એક દષ્ટાંત, એક હેતુના જાણવાથી વણા પદાર્થ દષ્ટાંતો હેતુ વગેરે જાણવામા આવી જાય.

(૮) અભિગમ રૂપી.—સર્વ સિદ્ધાંતના અર્થ જોશે જાણ્યા છે તેથી ઇત્પત્ત થતી રૂપી, પત્રિજાતિ

(૯) ક્રિયા રૂપી —શુદ્ધ ક્રિયા કરવાની તિત ઇચ્છા રહે

(૧૦) ધર્મ રૂપી —છદ્ધ્યના ગુણ પર્માય, ત્રુતધર્મ (અગ અને ઉપાગ), ચાત્રિ ધર્મ એ ત્રણ પ્રકારના ધર્મના સ્વરૂપને જિતેશ્વર દેવે કલ્પું છે તેમજ જરાબર મમજે અને આચરવાની કાચ્છા ગણે.

આ દશ રૂપીથી સમકિતની પ્રાપ્તી થાય છે

જે વસ્તુ ન સમજાય, જે વસ્તુ સૂત્રમા નથી, જેનુ પાલન લોક સજ્જાથી થાય છે તેમા હુકે ગખતી નહિ અને મગજમા ન ઉતરે તો તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય કરતુ એજ સમકિત પાળવાની રીત છે અત્યાગે જૈન સિદ્ધાંત પુણ્ડળ છે, જૈન સાહિત્ય પુણ્ડળ છે, તેનો અભ્યાસ છોડી જૈનેતર અભ્યાસ રૂપીવાળા સમકિત પામે એ સભવતુ નથી.

કેટલાકને જૈન સિદ્ધાંત તો વાચવા નથી અને કહે છે કે ગુણુતો ગમે તે મતમાથી અહણુ કરી શકાય તે લોક દુર્લભ બોધી થાય છે. આપણા હાલના સિદ્ધાંતો કટલાકને સમકિત અને ચાત્રિ માટે અધુરા લાગે છે પણ થોડી ઘણી બાકી રહેલ હુકીકતવાળા રૂકત ચાર સૂત્રના આધારે પાચમાં આસાને છેડે ચાર જણા એકાવતારી થવાના છે માટે અન્ય જીવે વ્યગ્રંદી ન થવુ પણ સૂત્રનો અને આજ્ઞાનો વિચાર કરવો દોષ સેવનાગે ચાત્રિમા ખામી પડે છે,

સર્વથા નિર્દોષજી ૧ મા મુક્તમાનને અને પ્રાપ્ત થાય છે પણ દેખેને દેખ તરીકે નહિ સ્વીકારનાર સમક્ષિતીમાંથી જન્મ થાય છે. માત્ર દેખેને ઉપદેશ તરીકે ન માનવાનો વિવેક રાખવો.

સમક્ષિતજી રક્ષણ કરવા માટે અને
વિશુદ્ધ થવા માટે સમક્ષિતના આચાર પાળવા.

૧ નિરાક્રિય — જ્યારે આત્મી ધી જિનેશ્વર દેવતા વચનમાં સકાનો સર્વથા અભાવ તમે સમ્ય નિષક જ દેવેદિ પવેશ નિશ્ચયી નિ / શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ-જ્ઞાન, દર્શન, આદિમાં નિષકપણ નિસ દેવપણ નિશ્ચયપણ અવ્યૂતિષ્ઠિ ઉપરમાં પણ અડોલપણ અને સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિતતા આત્માના સ્વરૂપના અનુભવથી નિષકપણ પ્રાપ્ત થાય છે કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એવી પ્રતિતી થતી જોઈએ.

૨ નિઃકંપીય — જ્યારે આત્મી મુદેવ, મુદેવ, મુદેવની ઈચ્છાનો સર્વથા અભાવ નિશ્ચયી નિષ્ક્રાન્ત, વિષય, કામ, પોદ્ગલિકા મુખ વગેરે સર્વ અનાત્મભાવોની ઈચ્છાનો અભાવ અને શુદ્ધ આત્મ ઉપયોગમાં રક્ષાપણ.

૩. નિવિતિગિચ્છ — જ્યારે આત્મી-ધર્મમાં અજેદ (અજ્ઞાતિનો અભાવ), પરનિદાતાત્વ કસ્તુરિયા કવમાં નિષક દેવપણ નિશ્ચયી-ધર્મના વિષાક ઉપરજ પસિદ વગેરેમાં સમભાવ તથા મેદ્ધાધર્મમાં બેન અને આત્મમદા.

૪ અમુદદિધી — જ્યારે આત્મી — અમોદ, મુદ્દા, અજ્ઞાનનાનો ત્યાગ અમદાશમાં મુક્ત્ય નહિ, કૈનેશ્વર મોદમાં પણ આજુસો દોષ તે તથા આજ્ઞાનર જોઈને અજ્ઞાનમાં તપ્તવુ નહિ નિશ્ચયી તત્ત્વજ્ઞાન અને શુદ્ધ આત્મમદવમાં શુદ્ધ ઉપયોગ.

૫. ઉવણુદ — જ્યારે આત્મી સમક્ષિતી દેવેદિ પ્રસસા કરી, તેમના દેવ પ્રસદ ન કરવા, કાન્યકે મિષ્ણાત્વને સમ્યક્દર્શન તે દેવ નથી અને કામ તેમના કેવળે કામપતે યુગોપસમ (મદા) દોષ તે તમે એમ માને કે જ્ઞેન કરવા કૈનેશ્વર સાસ છે. માટે સમક્ષિતિયા દેવ દોષ, ત્યારે પોતાના દેવ જ્ઞાતી રાખવા નહિ પણ યોધી યોધી જ્ઞે કરવા નિશ્ચયી પર ભાવનથી મુક્ત થઈ સ્વભાવમાં સ્વુ.

૬ સ્થિરિકરણ — જ્યારે આત્મી પોતાન તથા બીજાને જ્ઞાન, દર્શન, આદિમાં વિષય કરવા, પડાર્થ તથા દેવેને સમજતી દેવો થાવવા નિશ્ચયી જ્ઞાન-દર્શન-આદિ રૂપે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સારવાન, અડોલ, મિષ ૨૧૧

૭ વાસકાચ — સમક્ષિતી દેવો પ્રત્ન દિન જુદી રાખતા, તમને પર્મ કામમાં મદદ નહિ, અજ્ઞાનના અજ્ઞાન કરવા તમી સાથે વિદ્યેન મુદ્દી તથા પૂજન કામ રાખવા સમાન મુદ્દી

તરફ મૈત્રી રાખવી, અલ્પ ગુણી તરફ હિત બુદ્ધી રાખવી, નિશ્ચયથી શુદ્ધ આત્મીક સુખ, સમભાવ, સમતાગ્રસ, શાંત ગ્સમા મગ્ન રહેવું

૮. પ્રભાવના — વ્યવહારથી તન, મન, ધન, અને વચનથી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાણી તીર્થમાં વૃદ્ધિ કરવી, સર્વ જીવ કરૂં શાસન રસીની ભાવના અમલમા મુકવી નિશ્ચયથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપ વગેરે આત્મશુણોની વૃદ્ધિ કરતા રહેવું

સમકિતી જીવે રપ દ્વાપનો ત્યાગ કરવો — ૮ મઠ, ૮ મળ (સમકિતના ૮ આચારનો ભગ), ૬ દોષસ્થાન (કુદ્વે, કુગુરૂ, કુધર્મ અને તેના બોકતોની સાથે આપતન) ૩ મૂઢતા (દેવ-ગુરૂ-ધર્મ સખધી મુંઝવણ, અજ્ઞાનતા)

પાંચ મહાન દ્વાપથી સમકિત જાય છે ૧ જ્ઞાનમર્વ, ૨ મતિમદ્ધતા, ૩ નિર્દયવચન, ૪ ક્રદ્ધભાવ, ૫ આલસ.

પાંચ અતિચારનો ત્યાગ કરવો — ૧ લોક હામ્યભય, ૨ ભોગરૂચી, ૩ અગ્રશોક, ૪ મિથ્યાઆગમ ભકિત, ૫ મૃષા દર્શનવાળાની સેવા-સગત

સમકિતનું ફેળ — ત્યાગભાવ, વિષયભોગમાં સુખદુખ વિકારનો અભાવ, સર્વ દોષો ત્યાગ કરવાની ભાવના, શાંતરસની પ્રાપ્તિ, અતરંગ વિરકિતનો અનુભવ, સ્વસ્વરૂપનો અનુભવ, ભેદજ્ઞાન, સ્વસવેદનજ્ઞાન, આત્મ દર્શન-અનુભવ, સકામ નિર્જરા. બોધી (સમ્યગજ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રરૂપ સ્વસ્વરૂપનો લાભ), આત્મીક સુખનો અનુભવ સિદ્ધસ્વરૂપ અને આત્મતત્વનો નિશ્ચય, અતદ્રષ્ટિથી આત્મભાવે વર્તન, નિદા પ્રસશામા સમભાવ, પરભાવોનો ત્યાગ.

સમકિતના આઠ આચારની ધ્યાન કરશો — આત્માના ગુણો જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રને અને આત્મપ્રદેશને ચૈતન્ય લક્ષણથી ઓળખી. તેમા ઉપયોગ લગાવવો, તે ગુણોમા નિશક રહેવું, પૌદ્ગળીક તેમજ સ્વસ્વરૂપની અપેક્ષાએ અનાત્મક ભાવોમા મનને જવા દેવું નહિ, ઉપયોગ લગાવવામા કટાણો ન લાવવો, રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરી ઉપયોગની શુદ્ધિ કરવી, આત્મપ્રદેશમા તથા નિજ સ્વરૂપમા પ્રસન્ન રહેવું મન આડાઅવળું ન જાય તેમા સાવચેતી રાખી મનને ચિથર કરવું, સ્વગુણોના અભેદપણાનો અનુભવ કરવો અને વર્ધમાન પરિણામ ગખવા

સાત નયમાં સમકિત

૧

નિગમ નયનો અભિપ્રાય

(૧) લોક રૂઢી પ્રમાણે જૈન સમકિતી કહેવાય અને સમકિતી જૈન કહેવાય (૨) સદ્ધર્મ. સમકિતીને મોક્ષની ધમ્મ હોય. (૩) અશ — સમકિતીને જૈન દર્શનમા સદ્ધર્માવ હોય.

સર્વથા નિર્દોષપણે ૧ મા ગુણજ્ઞાનને અને પ્રાપ્ત થાય છે પણ દેવને દેવ તરીકે નહિ સ્વીકારનાર સમક્ષિતમાંથી જાણ થાય છે. માટે દેવને ઉપદેશ તરીકે ન માનવાનો વિવેક રાખવો.

સમક્ષિતજી રક્ષણ કરવા માટે અને
વિશુદ્ધ થવા માટે સમક્ષિતના આચાર પાળવા.

૧ નિઃશકિય — વ્યવહારથી થી જિનેશ્વર દેવના વચનમાં શકાનો સર્વથા અભાવ તમે સમ્યક નિઃશક ન જુલોડિ જોઈશ નિમ્મણી નિજ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં નિઃશકપણ નિઃસંદેહપણ નિર્ભયપણ, મચ્છુતિ ઉપરમાં પણ અડોલપણ અને સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિતતા આત્માના સ્વરૂપના અનુભવથી નિઃશકપણ પ્રાપ્ત થાય છે કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એવી પ્રતિત્તિ થવી જોઈએ.

૨ નિઃકંખીય — વ્યવહારથી કુરો, કુચ્છ, કુધર્મની ધમ્મજનો સર્વથા અભાવ નિમ્મણી મિથ્યાત્વ, વિષય, કામ, પોષ્ટણિક સુખ વગેરે સર્વ અનાત્મજ્ઞાવોની ધમ્મજનો અભાવ અને શુદ્ધ આત્મ જ્ઞેયોમાં રહ્યાપણ.

૩ નિવિતિમિચ્છા — વ્યવહારથી-ધર્મમાં અજેદ (આત્મીનો અભાવ), પરનિદાત્માય કસ્ટીના ફળમાં નિઃસંદેહપણ નિમ્મણી-ધર્મના વિવાદ ઉપર પતિસદ્ધ વગેરેમાં સતતમાત્ર તથા મોક્ષમાર્ગમાં ચેર અને આત્મસદ્ધ.

૪ અમુકદિહી — વ્યવહારથી-આત્મોદ્ધ, મુક્તિ, અજ્ઞાનજ્ઞાને તથા અમરકારોમાં મુક્તિ નહિ, જૈનેશ્વર મતોમાં પણ માણસો દોષ તે તથા આત્મજ્ઞેયો અજ્ઞાનજ્ઞાનમાં તમ્મણું નહિ, નિમ્મણી વચ્ચાન અને શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં શુદ્ધ ઉપયોગ.

૫ ઉવણુદ્ધ — વ્યવહારથી સમક્ષિતી જીવેલી પ્રથમ થતી, તેમના દોષો પ્રથમ ન હતા, કાચુકે મિથ્યાત્વને સમ્યક્દર્શન થો દોષ નથી અને કાચ તેમના કેટલે કાચનો કુચોપદમ (મદ્દા) દોષ તે તેઓ જેમ માને કે જૈન કસ્ટા જૈનેશ્વર સારા છે માટે સમક્ષિતના દોષો કાચના ત્યારે પેશાના દોષો જ્ઞાતી રાજના નહિ પણ શોષી શોષી દૂર કરવા નિમ્મણી પર બાવમાંથી મુક્ત થઈ સ્વસ્વરૂપમાં જોવું.

૬ સ્થિરિકરણ — વ્યવહારથી પોતાને તથા ખીજને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં સ્થિર કરવા, પત્તાઈ તથા જીવોને સમક્ષિતી દેહાંતે થાત્મા નિમ્મણી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર કોઈ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સાવધાન, અડોલ, સ્થિર રહેવું.

૭ વાસસ્ય — સમક્ષિતી જીવો અને ક્ષિત જીવિ રાજા, વખતે પર્મ કાપમાં મદ્દ થતી, મથાનોન વચાવચ કરતો તેની સાથે વિરોધ કરતી તરફ પૂજ્ય બાવ રાખવો સમાન કરવી.

તરફ મૈત્રી રાખવી, અલ્પ ગુણી તરફ હિત યુક્તી રાખવી, નિશ્ચયથી શુદ્ધ આત્મીક મુખ, સમભાવ, સમતાવસ, શાંત વસમા મગ્ન રહેવું

૮. પ્રભાવના — વ્યવહારથી તન, મન, ધન, અને વચનથી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાદિથી તીર્થમાં વૃદ્ધિ કરવી, સર્વ જીવ કર્મ શાસન રસીની ભાવના અમલમાં મુકવી. નિશ્ચયથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપ વગેરે આત્મગુણોની વૃદ્ધિ કરતા રહેવું

સમકિતી જીવે ૨૫ દોષનો ત્યાગ કરવો — ૮ મદ, ૮ મળ (સમકિતના ૮ આચારનો ભગ), ૬ દોષસ્થાન (કુદ્વે, કુગુરુ, કુધર્મ અને તેના ભોક્તોની સાથે આપતન) ૩ મૃદતા (દેવ-ગુરુ-ધર્મ સમધી મુજવણ, અજ્ઞાનતા)

પાંચ મહાન દોષથી સમકિત જાય છે ૧ જ્ઞાનમર્વ, ૨ મતિમદતા, ૩ નિર્દયવચન, ૪ રૂઢભાવ, ૫ આલસ.

પાંચ અતિચારનો ત્યાગ કરવો — ૧ લોક હાન્યભય, ૨ ભોગરૂચી, ૩ અગ્રશોક, ૪ મિથ્યાઆગમ ભકિત, ૫ મૃષા દર્શનવાળાની સેવા-સગત

સમકિતનું ફળ — ત્યાગભાવ, વિષયભોગમાં મુખદુષ્ટ વિકારનો અભાવ, સર્વ દોષો ત્યાગ કરવાની ભાવના, શાંતરસની પ્રાપ્તિ, અતરંગ વિરકિતનો અનુભવ, સ્વસ્વરૂપનો અનુભવ, ભેદજ્ઞાન, વ્યસવેદનજ્ઞાન, આત્મ દર્શન-અનુભવ, સકામ નિર્જરા. બોધી (સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રવ્રત સ્વસ્વરૂપનો લાભ), આત્મીક મુખનો અનુભવ સિદ્ધસ્વરૂપ અને આત્મતત્ત્વનો નિશ્ચય, અતર્દ્રષ્ટિથી આત્મભાવે વર્તન, નિદા પ્રસશામાં સમભાવ, પરભાવોનો ત્યાગ.

સમકિતના આઠ આચારની ધ્યાન કરા — આત્માના ગુણો જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રને અને આત્મપ્રદેશને ચૈતન્ય લક્ષણથી ઓળખી તેમાં ઉપયોગ લગાવવો, તે ગુણોમાં નિઃશક રહેવું, પૌંદ્રગણીક તેમજ સ્વસ્વરૂપની અપેક્ષાએ અનાત્મક ભાવોમાં મનને જવા દેવું નહિ, ઉપયોગ લગાવવામાં કટાણો ન લાવવો, રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરી ઉપયોગની શુદ્ધિ કરવી, આત્મપ્રદેશમાં તથા નિજ સ્વરૂપમાં પ્રસન્ન રહેવું મન આડાઅવળું ન જાય તેમાં સાવચેતી રાખી મનને સ્થિર કરવું, સ્વગુણોના અભેદપણાનો અનુભવ કરવો અને વર્ધમાન પરિણામ રાખવો

સાત નયમાં સમકિત

૧

નિગમ નયનો અભિપ્રાય

(૧) લોક રૂઢી પ્રમાણે જૈન સમકિતી કહેવાય અને સમકિતી જૈન કહેવાય (૨) સકલ્પ. સમકિતીને મોક્ષની ધમ્મજા હોય. (૩) અથ — સમકિતીને જૈન દર્શનમાં સદ્ભાવ હોય.

૨

સમજ નયનો અભિપ્રાય

(૧) સત્યા—સર્વ જાણી સત્યામાં સમજિત છે. (૨) સામાન્ય તત્વ—સમજિતીને સત્ય થકા હોય. (૩) સમજ—સમજિતી તત્વ જ્ઞાન અને પ્રવૃત્તિનો સમજ કરે.

૩

વ્યવહાર નયનો અભિપ્રાય

સમજિતી જીવ વચ્ચે અને કાચાથી સમજિતના ૬૭ બોલમાં અને ૮ આચારમાં પ્રમાણ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે એટલે વ્યવહાર સમજિતમાં પ્રવર્તે.

૪

ફલુશ્ચ નયનો અભિપ્રાય

સમજિતના ૬૭ બોલ અને ૮ આચારમાં જે સમયે માનસિક (ભાવપૂર્વક) પ્રવૃત્તિ કરે તે વખતે તેને સમજિતી કહે. સ્વામિ કાર્તિકેશ્વરી ટીકામાં વિશ્વમાન બસ્ત્રધેનમાં પાંચમાં ખારામાં જમન્ય ૨ અને ક્રિષ્ટ ૬ જીવ સમજિતી કહેલ છે, તે વિચાર આ નય પ્રમાણે હોવાનો સભવ છે તત્વ કેવળી જમન્ય સમજિતના પરિણામ તે ફલુશ્ચ નમનુ સમજિત.

૫

સમજ નયનો અભિપ્રાય

સમજ નય પ્રમાણે સમજિતના સર્વ ખર્ચ વાચક ભાવો અને સમજી સમજિત સમજમાં જાણ જોયો તત્વજ્ઞી, જ્ઞાન-ભાવ-નિષ્ઠા વ્યવહાર-નિષ્ઠા સમજિત ઉપદેશજ્ઞી, કારક-શ્રેયક-દીપક-સુરોપશમ, ઉપશમ, શ્યામક, સાસ્વાદન, વેદક એ સત્ત્વ બેદી સમજિત સમજમાં આવી જાય સમજ જ્ઞાન અને સમજિત ફલુ અતર્જન થાય.

૬

સમજિતકરનો વિષય

મુત્પત્તિ બેદી અર્થ અર્થના ભાવ પ્રમાણે ક્રિયા અને સપૂર્ણતાથી સમીપ હોવું જોઈએ.

(૧) વ્યુત્પત્તિ બેદી અર્થ—જેમકે (૧) સુરોપશમ=શ્રેયક-ઉપશમ=ચાર જ્ઞાતાનુગથી અને જ્ઞાન જ્ઞાન મોહનીય એ જ્ઞાન સમજ પ્રવૃત્તિઓના કર્મ હોવાનો પ્રદેશ જીવ અથવા નિસ્સ-વિષાક જીવ જ્ઞાને સુચ થાય અને અનુદીપ્ત જ્ઞાનો વિષાક જીવ અદ્વૈતવો અથવા નિસ્સનો મદમ્ને પરિણમતી નિસ્સ કરવો તે ઉપશમ આવા ભાવમાં જે પ્રગતિ મળે તેને સુરોપશમ સમજિત હોય.

(ii) જે જીવ, એ ૭ પ્રકૃતિનો પ્રેરક ઉત્પન્ન કે વિપાક ઉત્પન્ન બીજકૃત ન થાય એવા તિવ્ર વિશુદ્ધ ભાવ ગમે તેને ઉપશમ સમકિત હોય.

(iii) જે જીવ એ માને પ્રકૃતિનો સત્તામાયી સર્વથા ક્ષય કરે કે જેથી ફરી કાંઈ રીતે ઉત્પન્ન ન આવે તેને ક્ષાયક સમકિત હોય.

(iv) સમકિત = સમ = સમતા અને તત્ત્વનું શુદ્ધ સ્વરૂપ+કિત=દ્રષ્ટિ એટલે સમતા સહિત શુદ્ધ તત્ત્વમા ઉપયોગ ગમે તેને સમકિત હોય. સમકિતમા ભાવોની નાગતમ્યતા અને ત્રિવિધતા પ્રમાણે સમકિતના બેઢ થાય.

(v) સમ્યગ્ દર્શન = સમ્યગ્ = યથાતથ્ય, કેવળી ભગવાને પ્રગ્ન્યુ તે જ સ્વરૂપ + દર્શન = વ્રદ્ધા અને અનુભવ એટલે કેવળી પ્રગ્નિત ભાવોમાં જે શ્રદ્ધા હોય અને આત્મ તત્ત્વનો અનુભવ હોય તેને સમ્યગ્ દર્શન હોય તે કાયોપરામ સમકિતનો વિષય છે.

(૨) અર્થ પ્રમાણે ક્રિયા—જેવા ભાવમા જીવ પ્રવર્તે તે પ્રમાણે તેને સમકિતનો બેઢ કાનુ થાય તેથી સમકિતના ૧૫ બેઢ થાય. વળી સમકિતના ભાવમા જેને જ્ઞાનનો ઉપયોગ હોય તેને જ્ઞાનાત્મા, દર્શનમા ઉપયોગ હોય તેને દર્શનાત્મા, ચાગ્રિમા ઉપયોગ હોય તેને ચાગ્રિાત્મા એવી રીતે વીર્યાત્મા કહેવાય. વળી ક્ષાયક સમકિતના બે બેઢ—૧ જડમગ્ન્યનું ક્ષાયક સમકિત અને ૨ શ્રેયણીનું ક્ષાયક સ તે સમદ્રષ્ટિ.

(૩) સપૂર્ણતાની સમિપ—આ હકીકત સમજવા માટે જુદી જુદી અપેક્ષા લેવી પડે. જેમકે (i) અનિવૃત્તિ કણ્ણનો જેવો સમય સમકિત સન્મુખ છે (ii) વેદક સમકિત, ક્ષાયક સમકિતની સમિપ છે (iii) સમકિત ભાવમાં આત્મ ભાવે તિવ્ર ઉપયોગ નિશ્ચય સમકિતની સમિપ છે.

૭

એવજીવનયનો અભિપ્રાય

એવજીવનયનો એવો અભિપ્રાય છે કે સમકિતક નયથી વ્યાખ્યા પ્રમાણે જેને શુદ્ધ ઉપયોગ હોય તેને ઉપયોગ કાળ વખતે જ સમકિતી કહેવો વળી આ નય નિશ્ચયાત્મક, સપૂર્ણતા અને એકત્વ બતાવે છે સપૂર્ણતાની અપેક્ષાએ ક્ષાયક સમકિત આવે છે નિશ્ચયાત્મકની અપેક્ષાએ નિશ્ચય સમકિત આવે અને એકત્વની અપેક્ષાએ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનું એકત્વ સ્વરૂપે આત્મસ્વરૂપ બતાવે છે તે આ પ્રમાણે —

(૧) જીવનું લક્ષણ શુદ્ધ ચેતના તેના બે ઉપયોગ તે જ્ઞાન અને દર્શન ઉપયોગ, ગગદ્વેષ ગહિત ઉપયોગ તે શુદ્ધ ઉપયોગ, શુદ્ધ ઉપયોગમા પ્રવૃત્તિ કરતી તે પડીત વીર્ય અને શુદ્ધ ગુણ (જ્ઞાન, દર્શન, આત્મીક મુખ)નો અનુભવ કરવો તે ચારિત્ર તે પડીતનીર્થથી થાય છે અને બધા

૨

સમગ્ર નયનો અભિપ્રાય

(૧) સત્યા—સર્વ જાણી જાણી સત્યામાં સમક્ષિત છે. (૨) સામાન્ય તત્વ—સમક્ષિતીને સ્વયં મદા હોય. (૩) સમગ્ર—સમક્ષિતી તત્વ જ્ઞાન અને મુલોનો સમગ્ર કરે.

૩

વ્યવહાર નયનો અભિપ્રાય

સમક્ષિતી જ્ય વસ્તુ અને કાપાથી સમક્ષિતના ૬૭ બોધમાં અને ૮ આચારમાં પ્રયોજન પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે એટલે વ્યવહાર સમક્ષિતમાં પ્રવર્તે.

૪

શુદ્ધસુત્ર નયનો અભિપ્રાય

સમક્ષિતના ૬૭ બોધ અને ૮ આચારમાં જે સમયે માનસિક (ભાવપૂર્વક) પ્રવૃત્તિ કરે તે વખતે તેને સમક્ષિતી કહે. સ્વામિ કાર્તિકેશ્વરી દીકામાં વિષમતા બસત્યેશ્વરમાં પાંચમાં આસત્તામાં જપન્ય ૨ અને ઉદ્દેશ ૬ જ્ય સમક્ષિતી કહેવ છે, તે વિચાર આ નય પ્રમાણે જોવાનો સમય છે તત્વ કેવળી મન્ય સમક્ષિતના પરિણામ તે શુદ્ધસુત્ર નયન સમક્ષિત.

૫

સમગ્ર નયનો અભિપ્રાય

સમગ્ર નય પ્રમાણે સમક્ષિતના સર્વ સ્થાન વાચક ભાવો અને સમગ્ર સમક્ષિત સમગ્રમાં કાપસ માય. જેમકે તત્વજ્ઞી, કમ્ય—ભાવ—નિમગ્ન વ્યવહાર—નિમગ્ન સમક્ષિત ઉદ્દેશજ્ઞી, કારક—શેષક—દીપક—ધ્યોતપદમ, ઉપસમ, ધ્યાનક સારવાહન, વેદક એ સર્વ બેદરે સમક્ષિત સમગ્રમાં જાણી જાણ સમગ્ર દર્શન અને સમગ્રપિત જલુ અતર્જત માય.

૬

સમક્ષિતનો વિષય

નુતપતિ જેદે અર્થ અર્થના ભાવ પ્રમાણે ક્રિયા અને સપૂર્ણતાની સમીપ હોવું તેજી.

(૧) વ્યુત્પતિ જેદે અર્થ—જેમકે (૧) ધ્યોતપદમ—ધ્યોતપદમ—ચાર આતમુનથી અને ત્રણ દર્શન મોહનમિ એ દર્શન સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓના કર્મ જોવાનો પ્રદેશ ઉપ અર્થના નિરુપ વિષયક ઉપ અને ધ્યોત માય અને અનુદીપ્ત જોવાનો વિષયક ઉપ અર્થકાવેલો અર્થના નિરુપનો મદ્યજે પરિણામની નિરુપ કરવો તે ઉપસમ અર્થના ભાવમાં જે પ્રગતિ અને તેને ધ્યોતપદમ સમક્ષિત હોય.

(૧) આગમથી દ્રવ્ય સમકિત—(૧) સમકિત શાસ્ત્રનો ઉપયોગ વગર અભ્યાસ (II) જિન વચનમા શ્રદ્ધા છે પણ જાણપણુ નથી. (III) મિથ્યાત્વના કર્મદળ અધ્યવસાયથી શુદ્ધ થઈને સમકિત મોહની રૂપે પગિણુમ્યા તે કર્મ પુદ્ગળ

(૨) નોઆગમથી દ્રવ્ય સમકિત—(i) જ શરીર—સમકિતના ભાવમા કાળ કરી ગયેલ જીવનુ શય. (II) ભવ્ય શરીર—એક જીવ કે જે તેજ ભવમા ભવિષ્યમા સમકિત પામશે, અત્યારે સમકિતી નથી. શરીર જીવનુ રહેવાનુ સ્થાન છે વળી શરીરના અગ ઉપાગ ધ્વિયેા અને મનોવર્ગણાની મદદથી જીવ સમકિત પામી શકે છે માટે શરીરને નોઆગમ કલ્પે (III) નદ્વ્યતિરિક એટલે શરીરથી જિનન તેના ત્રણ ભેદ—(અ) લૌકિક—સમકિતનુ પુત્તક, સમકિત ગાસ્ત્રનો જાણુદાગ પણ શ્રદ્ધા રહિત એવો જીવ. (બ) લોકોત્તર—જેન કહેવાય છે પણ સમકિતનો અભાવ છે જેમકે દીપક સમકિત. (૩) કુપ્રાવચન—મિથ્યાત્વના શાસ્ત્રો અને તેનુ શબ્દજ્ઞાન હોય. ગહુચ્ચના ઉપયોગને અભાવે એવી માન્યતા રાખે કે સર્વ દર્શનો (ધર્મો) સગખા છે “અન્ય લિંગે સિદ્ધાનો” “અર્થ અન્ય દર્શને સિદ્ધા” છે એમ માને સમશ્રુતને મિથ્યા શ્રુતમા પગિણુમાવે. આ ભેદ સર્વથા હેય છે ખગ જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાનો અભાવ તે કુપ્રાવચન.

(૪)

ભાવનિદેયમાં સમકિત

(૧) આગમથી ભા સમકિત—ઉપયોગપૂર્વક સમકિત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ અથવા સમ્યકત્વ ભાવમા ઉપયોગ.

(૨) નો આગમથી ભાવ સમકિત—જેને સમકિતના જ્ઞાનની હાલે જરૂર નથી પણ સ્વા-ભાવિક રીતે સમકિતના ભાવોમા રહે છે જેમકે ક્ષાયક સમકિત, ક્ષાયક એણી કેવળજ્ઞાન—દર્શનયુક્ત અને મુક્ત જીવ.

(૩) નોઆગમથી ભાવ સમકિત પરિણુતિ સમકિતના ભાવોમા નિશ્ચયપૂર્વક પરિણુતિ વાળો જીવ

સમકિતનાં ૪ પ્રમાણુ

(૧)

આગમ પ્રમાણુ સમકિત

સમકિતી જીવોને તત્વ રૂપી હોય છે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યગ્ દર્શનમ્ તેનો ખુલાસો—જે આપણે જોઈએ છીએ તે દ્રવ્યોના પયથિા છે તેમા જ દ્રવ્યમાથી મુળ કયા દ્રવ્યો છે અને નવ તત્વમાથી કયા તત્વો છે તે શોધી કાઢી તે દ્રવ્યોના શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરવો તે તત્વરૂપી,

ગુણોનો નિમ્ન કરનાર સમક્ષીત છે. આ જુદું એક ચેતનામાં સમાપ્ત થાય છે અને ચેતના છવ્વું થઈ જાય છે તેવી ચેતના છવ્વું સ્વરૂપ છે. બાકી રીતે એકત્વ થયું તે આત્મભાવનો અનુભવ કરવો.

(ii) આત્માનું જ્ઞાન તે આત્મજ્ઞાન, આત્માના અણુ દ્વારા આત્માનો અનુભવ તે આત્મદર્શન અને આત્માથી આત્મામાં પ્રાપ્તિ તે બાવ આત્મિક આ સ્વર્ગમાં આત્માનો શાયક ભવ આવે છે આત્મભાવમાં પ્રાપ્તિ કરવી એટલે એકત્વ થઈ ગયું તે શાયક ભાવનો અનુભવ છે.

કેટલાક આચાર્યનો એવો અભિપ્રાય છે કે શાયક સમક્ષિત તે નિમ્ન સમક્ષિત છે પણ સમક્ષિત અને સ્વદ નથી જોતાં તેમાં ફર પડે છે નિમ્ન સમક્ષીત ૭ થી ૧૪ ગુણોએ અપેક્ષા-પૂર્વક કહી શકાય. શાયક સમક્ષિત ન હોય તો પણ પરિણામ આપી સાતમે ગુણસ્થાને સમાવે છે શાયક સમક્ષિત ૪ થી ૧૪ ગુણોએ હોય અને કેટલાક આચાર્યના મત પ્રમાણે ૮ થી ૧૪ ગુણસ્થાને હોય. કૃપાકૃમિથી શાયક અને નિમ્ન સમક્ષિત તદ્દશ અને છે જેને શાયક સમક્ષીત ન આપ્યું હોય તે કૃપાકૃમિની તૈયારી કરે તો જરૂર આપમે ગુણસ્થાને શાયક સમક્ષીત આવે.

નોંધ—૭ નજમથી એક પણ નજમ અભિપ્રાયનો નિર્ણય કરે તેને એકત્વવાદી નિષ્ણાત્વી સમજાવે. બે કે પહેલી પણ નજમો અને મઠ કૃત્રિમથી ચોથી નજમ સમક્ષિત નિમ્નથી હોય કે ન હોય, પણ એકજ છવ્વમાં અપેક્ષા પૂર્વક સાતે નજો લાગુ પાડી શકાય કારણકે બધી નજમ અભિપ્રાયોમાં પરસ્પર વિરોધ નથી ત્યારે નિષ્ણોના વિષયમાં પરસ્પર વિરોધ હોવાથી, નિષ્ણો હેય અને જાણેતો ભેદ પડે છે.

ચાર નિષ્ણેષામાં સમક્ષિત

(૧)

નામ સમક્ષિત

“સમક્ષિત” અને “સમ્યક્ દર્શન” એવી નામ સરખાંથી છવ્વો. આ ધ્રુવ જોગબાગ ૭ નામ નિષ્ણેષાના બીજા ભેદનું અર્થક પ્રતોજન નથી.

(૨)

સ્થાપના સમક્ષિત

જરૂર દાર સિધ્ધિમાં સ્થાપના જેમકે સમક્ષિત વગેરે સંબોધી સ્થાપના સ્થાપના નિષ્ણેષા બીજા ભેદનું અર્થક પ્રતોજન નથી.

(૩)

ક્રમય નિષ્ણેષર્થ સમક્ષિત

(૧) આગમની (૨) નો આગમની

૨

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સમકિત

(૧) પર પ્રત્યક્ષ—કીર્તિ-(૧) મુખનો અગ્નિસ-વાચનુ, પુછનુ, વાગવા સભાસુ, ધર્મ

કથા, (૧૧) નિગ્રથ ગુરુની વૈયાવચ્ચ (મુખાત્ર દાન), ' વદના ' નમઝગર, મુતિ, (૧૧૧) જૈન ધર્મના જ્ઞાન, દર્શન, ચાન્નિ, તપની આગધના અને પ્રશસા કર્મો. આ ત્રણ કીર્તિ જોઈને વ્યવહારથી જાણી શકાય કે આ જૈન છે

(૨) સ્વપ્રત્યક્ષ—(૧) સમતા જ્ઞાન રમ, સમભાવનો અનુભવ, (૧૧) અશયી મોક્ષના આત્મિક સુખનો અનુભવ, (૧૧૧) પાપ છદ્વિયોના વિષયમાં ખડ મુખ નથી એવો અનુભવ પૂર્વક વિશ્વાસ - (૧૪) સસાગના સર્વ જીવોને સસાગિત દુ ખમાથી મુક્ત કરી, શાશ્વત સુખ આપવાની ભાવના, (૪) આત્મશ્રદ્ધા એટલે આત્માના શુદ્ધ ગુણોનો અનુભવ કર્મો ગુણોનો અનુભવ કર્મથી ગુણી (આત્મા) નો સાક્ષાત્કાર થાય છે જો આવો જોને અતર્થ્યાને (અતર ચક્ષુથી-માનસિક) અનુભવ થાય તો સમજનુ કે હવે સસાગના સર્વ દુ ખનો અત આવ્યો છે

૩

અનુમાન પ્રમાણ

સ્વ પ્રત્યક્ષ અને પર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણના બેદોથી અનુમાન પ્રમાણની સિદ્ધિ છે સર્વ દોષોને દૂર કરવાની ભાવના થાય, પાપ કર્મો પછી ઉપયોગ આવતાં જ પાપનો પશ્ચાત્તાપ થાય અથવા પાપ કરતા અટકી જવાય અહિંસા ભાવ પ્રગટ થાય, શરીરને જેવા કરતા સર્વ જીવોના આત્મામા અતઝઘિ જાય, કોઈ પણ મિથ્યાશ્રુતને સમશ્રુતમા પરિણામી શકાય, અગિહત અને સિદ્ધના સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાની વાગવા ભાવના થાય તો એવું અનુમાન થાય કે હવે સમકિત છે અને બેદોપાગ છે

તેની સમજ એવી છે કે —ખરૂ સુખ આત્મામાથી નિકળે છે એટલે સુખનુ ઉપાદાન કાઢવું આત્મા છે જીવસ્થને મનની દ્વારા જ્યાં મન ઝિયર થાય છે ત્યાં સુખનો અનુભવ થાય છે, બાહ્ય નિમિત્ત ઉપાદાન કાઢવું નથી પણ અજ્ઞાનને લીધે એમ મનાય છે કે બહારથી નિમિત્તભૂત વસ્તુમાથી સુખ મળ્યું અને મોહની કર્મના કેફને લીધે બહારની વસ્તુમા રાગ ઉપજે છે, જો બાહ્ય નિમિત્તના આલબનને બદલે આત્માના સ્વરૂપનુ આલબન લીધું હોય તો અનતગણા સુખનો અનુભવ થાય છે તેની સાથે નવા કર્મ બધાતા નથી ત્યારે બાહ્ય નિમિત્ત સેવકથી નવા કર્મ બધાય છે ગગદ્દોષથી ચિકણા કર્મ બધાય, માટે આત્મીક સુખ ખરૂ છે અને તેનોજ અનુભવ લેવો

હતાત.—સ્તામાં આજ્ઞા એક મુદ્દાની જેવામાં આવી. એ કાલુ ઉ ૩ છેવનો અશુદ્ધ બળન પર્વાય અને પુણ્યનો અશુદ્ધ પર્વાય તે એક સરી નામકર્મ પ્રકૃતિનો ક્રમ બાવ તેના ઉપર મોહ થાય તે શુ ૧ વેદ મોહની કર્મનો ઉપર અને એ સુખનુ સાધન છે એવી માન્યતા તે મિષ્ટાત્વનો પર્વાય આ નવામાંથી મુગ એ દ્રવ્ય નિકળ્યા તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ શુ છે ૧ સિદ્ધાન્તનુ સ્વરૂપ અને પરમાણુ પુણ્યનુ સ્વરૂપ તે વખતે નિરાકાર આત્મા અને અશુદ્ધી અમાલ પુણ્યનો અર્થમાં આભાસ થાય તે તત્ત્વની.

એક માણસે કોષ કપો તેમાં કોષ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે તેનો કવો અને તિષ્ઠો સ્થ છે. તે સ્થમાં શ્વ તન્મય નવ્યો એટલે દેવ ક્ષયો અને તરી કૈધનો આવશ્ય આપ્યો. અદ્ધિ કર્મ તે પુણ્ય છે અને માણસ તે છેવનો અશુદ્ધ બળન પર્વાય છે તેના શુદ્ધ સ્વરૂપ વિચારે તે કૈધનો આવશ્ય દ્વ થાય અને કોષી ઉપ દેવ ન થાય તે તત્ત્વની.

દરેક જાતનામાં તત્ત્વની પ્રેરણા માદ્ દ્રવ્યનુયોગથી છે દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વ સ્વરૂપ નવનિષ્કેપ વગેરે અનેક દૃષ્ટિથી જાણવું જોઈએ ત્યાર માદ્ છેવના શુધ્ધ સ્વરૂપ અને પોતાના આત્મા વચ્ચે શુ અતર છે ૧ તે જોવું આ અતર કાપવાનું છે તે નોધ માર્ગ તેની વિધિ કાલુ જતાવી શકે ૧ ૩ જોયે તે માર્ગ પોતે પોતાની એકે અનુભવી શુધ્ધ સ્વરૂપ પામ્યા હોય તે સર્વથ જિનેશ્વરજી તે માર્ગ જતાવી શકે. કાલુકે સર્વ સ્થિત માણસોનું અધિકાર્યુ, કસ્યદેવેમાતા વિરોધાનાસનો સમન્વય, હૃદિયો અને અન્યી અત્તમ એવી સુદમ અને અશુદ્ધી વસ્તુઓની શુદ્ધ પ્રાપ્ત્યુ, સર્વથ રાજદેવકિતવ્યુ, મેધ્ય માર્ગમાં વિરાધી તત્ત્વનો સર્વથ અભાવ એવી રતિ રક્ત સર્વથ ૧ જતાવી શકે માટે જિનેશ્વરજીના કવતામાં શકા થાયવી નહિ. તમેય સુચ્ય નિ શક ન જિનેશ્વર પવેધ્ય ॥

મદ્દા રાખવાનું સ્થાન મુખ્યત્વે અતીન્દ્રિય અને ભુદિને અત્તમ પદાર્થો છે અશુ અને શુદ્ધિ અત્તમ પદાર્થો તે આયોજ્ય સામ્પ્રિત થાય છે જ્યાં જેમ કમળાના શેરવાળા માણસ બંધ પીણુ હોય તેમ વસ્તુના નિત્ય અનિત્ય સ્વરૂપના ગાનના અભાવે તેમ શુદ્ધિની અભાવ વીરજીત શુદ્ધિવાળા બોદુ અભાવ ઉંધુ નિરિક્ષ્યુ કરે છે તેવી જિનેશ્વર જેવા નિમ્મય પ્રવચનના એકપક્ષ સ્વરૂ ૩ જમાં અમદા કરે તેા પક્ષ મિષ્ટા દ્રષ્ટિ અભાવ “યયમપિ અસદ્દહતા સુરા ત્વે મિષ્ટદિદ્ધાઓ” નિમ્મય પ્રવચનનીજ આરાધના કરી, નિરાચ્ય પાવયાણુ અચ્ચ પરમચ્ચ એય અનુચ્ચ નવ તત્ત્વમાંથી, એક જાનથી, પોતાના આત્માને ઓળખી, સ્થિત સ્વરૂપે પોતાની સત્તામાં છેલ્લ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાથી, અભ્યા પરમચ્ચા અનુભવ કમળી રિષતિ, વિશુદ્ધિ અને પદીત વીરજીની તાત્પર્યના પ્રમાણે ક્ષેત્રપથન, ઉપથન ૩ ક્ષાયક સમ્પ્રિત પ્રાપ્ત થાય છે એટલે ચાર અનાતાનુયેથી ક્ષાય અને અશુદ્ધીનોહની એ સ્થાત પ્રકૃતિઓના ક્ષેત્રપથન, ઉપથન ૩ ક્ષય થાય અને પદાર્થોમાં ગચ્છેય નહિન દ્રષ્ટિ પ્રેરવાય અને સ્વસ્થનેન ગાન પ્રાપ્ત થાય અને આત્માનો પરમાત્મા તરીકે બાકથી અનુભવ થાય તેવી નિકળ્યી આત્મ શકા ઉત્તમ થાય છે

પોતે જ્ઞાન પોતેજ જ્ઞેય અને પોતેજ જ્ઞાતા બની એકત્વ સ્વરૂપે નિજ ગુણમા સ્થિર થવા માટે અને શરીર અને બાહ્ય ભાવો અદ્રશ્ય થવા માટે તો આક્રમે ગુણસ્થાને જઈ એણીની તૈયારી થાય

નિશ્ચય સમકિત મેળવવા માટે આત્મ રમણતાનો અભ્યાસ કરવો તે સમજવા માટે કેટલાક પર્યાયવાચક આત્મ રમણતાના પ્રયોગો અડી બતાવવામા આવે છે

(૧) પાત્ર ઇદ્રિયોના વિષય અને શરીર વ્યાપાર (કાયયોગ) અટકાવીને મનને શરીર, ઇદ્રિયો અને બાહ્ય જગતમાથી ખેંચીને શરીરથી જુદી પણ શરીરમા રહેલી એક સત્તાની શોધ કરવી, તે સત્તા પોતાના ચૈતન્ય સ્વભાવથી હાજર થશે તેને ઓળખવા માટે તેના ગુણની શોધ કરવી તો જ્ઞાન હાજર થશે. જ્ઞાનથી આત્માના પ્રદેશો અને ગુણો જાણીને તેનો અનુભવ કરવો અને તેમા સ્થિરતા આવશે ત્યારે મનમા શબ્દ પણ બોલવાની જરૂર નહિ રહે ત્યારે જ્ઞાના, જ્ઞેય અને જ્ઞાનતુ નિર્વિકલ્પપણે એકત્વ લાગશે, તેમા યથાશક્તિ લીન થઈ જવું આવી લીનતા ચાલુ રહે તો વ્રજશ્વભનારાય સધયણનો ધણી ક્ષપક એણી માડી દીએ ત્યારે આપણે બહુ બહુ પ્રયત્ન કરીએ તો માડ ઉમા ગુણસ્થાનને અર્પણને આગળ વધવાની શક્તિના અભાવથી ધ્યાન તુટી જાય છે પરંતુ પ્રયાસ કરવાથી આગાહી ભવમા શક્તિ મળશે.

(૨) મનને આત્માકારે પરિણામવતુ, તેની બહાર જવા દેવું નહિ અને જાય તો પાછું ખેંચી લાવવું

(૩) બાહ્ય પદાર્થોની અપેક્ષાએ આત્મા જ્ઞાતા અને દ્રશ્ય છે, પણ અભ્યંતર ભાવે પોતપોતામા મમાઈ રહે, પોતાના પ્રદેશોમાં વિશ્રાંતિ લીએ તો અખડ, આનંદ આત્મિ સુખ અનુભવે છે

(૪) શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર સિદ્ધ સ્વરૂપ જાણીને તેને જ્ઞેય તરીકે ગ્રહણ કરવું, પછી તેની સાથે પોતાના આત્માનું એકીકરણ કરવું પછી જાણે કે પોતે જ સિદ્ધ સ્વરૂપે છે તેમ સિદ્ધ સ્વરૂપી નિજ શુદ્ધ ગુણોનો વ્યયન પ્રયોગ વગર અનુભવ કરવો અને ધ્યાન તુટે ત્યારે ફરી મનમા ગુણોને બોલી એક પછી એક ગુણનો અનુભવ કરી, પછી બધા ગુણોને એક સ્વરૂપે અનુભવી તેમા લીન થવું

૧૮

દ્રવ્ય સમકિત અને સમકિત દ્રવ્ય

અહિ અપેક્ષાપૂર્વક વસ્તુ સ્વરૂપ સમજવું (૧) શુદ્ધ શ્રદ્ધા પકડી છે પણ ખાસ જાણપણ નથી તે દ્રવ્ય સમકિત છે (૨) ક્ષયોપશમ સમકિતમા મિથ્યાત્વના વિશુદ્ધ થયેલા કર્મદળ નિરમ થઈ સમકિત મોહની રૂપે પ્રદેશ ઉદયમા આવી ક્ષય થાય તેથી આ કર્મદળની અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ સમકિત પુદ્ગલો હોવાથી દ્રવ્ય સમકિત ગણાય અહિ પુદ્ગલ કારણ છે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી સમકિતરૂપી કાર્ય છે તે પણ દ્રવ્ય કહેવાય (૩) આત્મા પોતે દ્રવ્ય છે તેથી શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ક્ષાયક સમકિત અપુદ્ગલિક હોવાથી સદ્દ્રવ્ય (આત્મદ્રવ્ય) રૂપ છે અહિ ગુણ અને ગુણીનું એકત્વ સમજવું

૪

ઉપમા પ્રમાણ:

જેમ મૂળ વચ્ચે વૃક્ષ ટકી શકે નહિ તેમ સમક્ષિત વચ્ચે ધર્મ નથી, એવી રીતની ઉપમાએ કરી સમક્ષિત, ધર્મરૂપી જ્ઞવાલીનું નિદાન છે. ધર્મ નયસ્તુ દાર છે. ધર્મરૂપી ધરતો પાપો છે. ધર્મરૂપી સ્તનતુ બાળન છે. હવે સમક્ષિતની ઇચ્છાની ઉપમા આપવામાં આવે છે. જેમ પથાવતી સ્ત્રીએ ફિલ્મી (ચતર સ્ત્રી) મારફત પાર્શ્વનાથ કુવસ્તા ઝુલુ સાંભળી, તેનેજ વસ્ત્રાનો સહન્ય કરી લીધો તેમ સમક્ષિત જીવની ચેતનાને કેવળ દર્શનથી શુદ્ધ આત્મ પ્રકાશને ક્ષણ જોવાની તાનાવેલી સામેલી હોય છે.

૭ નચ, ૪ નિર્દેશ, ૪ પ્રમાણ મળી ૧૫ દ્રષ્ટિથી સમક્ષિતમા વિચારમેણી બાધી હવે આગળ—

૧૬

વ્યવહાર સમક્ષિત

વ્યવહારથી (૧) શુદ્ધ હેતુ અસ્થિત છે. શુદ્ધ શરૂ નિયમ છે. શુદ્ધ ધર્મ તે કેવળનો ખતાવેલ છે. જે ક્ષય તત્વમાં ૬૬ મહા, વિશાસ, નિશ્ચય કરતો જોઈએ. (૨) ૭ દ્રશ્ય અને નવ તત્વનું ઉપોદયપૂર્વક સ્વરૂપ જણાવે તે જ્ઞાન, તેમાં મહા રાખતી અને ૨૫ પ્રમાણ નિશ્ચયતા પ્રમાણ હસ્તા તે સમ્યક્ દર્શન, (૩) સમક્ષિતના ૬૭ બેધ અને ૮ આચારનું આચરણ હસ્તુ તે સમક્ષિતનો આચાર છે. વ્યવહાર આશિર સાધે માટે છે. પણ સ્વધારીક સમક્ષિત બધાને માટે છે. તેમાં જ્ઞાનની પણ નજર છે.

૧૭

નિશ્ચય સમક્ષિત

નિશ્ચયથી પોતાનો શુદ્ધ આત્મા હેતુ છે. કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ છે. પોતેજ શરૂ છે અને પોતાના શુદ્ધ ઝુલોમાં સમક્ષિત તે ધર્મ છે. નવ તત્વમાંથી નિજ આત્મ તત્વને શિખ તાલીને તેના જ્ઞાનજ્ઞાન આશિર-આશિરક સુખ-વીરના શુદ્ધ સ્વરૂપને જણાવે તે જ્ઞાન, શુદ્ધ સ્વરૂપનો અતુલ્યવ કરી મહા હસ્તી તે દર્શન (સમ્યક્ત્વ) અને વિતરાગ સ્વરૂપે શુદ્ધ આત્મ તત્વનો વારવા અનુભવ હસ્તાનો પ્રવલન કરી તેમાં સ્થિતતા કરતી તે જાણ આશિર અદ્ધિ જ્ઞાન, દર્શન આશિર અને સ્વરૂપે છે. અભિજ્ઞાનતત્વરૂપિ ધર્મની એક બાધ પ્રકૃતિ સ્વાનુભુતિનું જાણવું ખસે ત્યારે મુખજ્ઞાન અનુસાર નિશ્ચયપૂર્વક આત્માનો અનુભવ થાય તે વખતે ૭ મુ જ્ઞાનશાન સ્પર્શ આશિરક સુખ શાંત સ્ત્રોત અનુભવ થાય તે નિશ્ચય સમક્ષિત તથા આશ્વ વધીને આત્મા

પોતે જ જ્ઞાન પોતેજ જ્ઞેય અને પોતેજ જ્ઞાતા બની એકત્વ સ્વરૂપે નિજ ગુણમા સ્થિર થવા માટે અને શરીર અને બાહ્ય ભાવો અદ્રશ્ય થવા માટે તો આંતરે ગુણસ્થાને જઈ એણીની તૈયારી થાય

નિશ્ચય સમકિત મેળવવા માટે આત્મ રમણતાનો અભ્યાસ કરવો તે સમજવા માટે કેટલાક પર્યાયવાચક આત્મ રમણતાના પ્રયોગો અહીં બતાવવામા આવે છે

(૧) પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય અને શરીર વ્યાપાર (કાર્યયોગ) અટકાવીને મનને શરીર, ઇન્દ્રિયો અને બાહ્ય જગતમાંથી ખેંચીને શરીરથી જુદી પણ શરીરમા રહેલી એક સત્તાની શોધ કરવી, તે સત્તા પોતાના ચૈતન્ય સ્વભાવથી હાજર થશે તેને ઓળખવા માટે તેના ગુણની શોધ કરવી તો જ્ઞાન હાજર થશે. જ્ઞાનથી આત્માના પ્રદેશો અને ગુણો જાણીને તેનો અનુભવ કરવો અને તેમા સ્થિરતા આવશે ત્યારે મનમા શબ્દ પણ બોલવાની જરૂર નહિ રહે ત્યારે જ્ઞાન, જ્ઞેય અને જ્ઞાનતુ નિર્વિકલ્પપણે એકત્વ લાગશે, તેમા યથાશક્તિ લીન થઈ જવું આવી લીનતા આહુ મહે તો વ્રજેશ્વરનારાય સધયણનો ધણી ક્ષપક એણી માડી દીએ ત્યારે આપણે બહુ બહુ પ્રયત્ન કરીએ તો માડ ઉમા ગુણસ્થાનને સ્પર્શીને આગળ વધવાની સકિતના અભાવથી ધ્યાન તુટી જાય છે પરંતુ પ્રયાસ કરવાથી આગાહી ભવમા શકિત મળશે.

(૨) મનને આત્માકાંચે પરિણમાવવું, તેની બહાર જવા દેવું નહિ અને જ્યાં તો પાછું ખેંચી લાવવું

(૩) બાહ્ય પદાર્થોની અપેક્ષાએ આત્મા જ્ઞાતા અને દ્રષ્ટા છે, પણ અભ્યંતર ભાવે પોતપોતામા મમાઈ રહે, પોતાના પ્રદેશોમા વિશ્રાંતિ લીએ તો અખડ, આનંદ આત્મિ સુખ અનુભવે છે

(૪) જ્ઞાતજ્ઞાન અનુસાર સિદ્ધ સ્વરૂપ જાણીને તેને જ્ઞેય તરીકે ગ્રહણ કરવું, પછી તેની સાથે પોતાના આત્માનું એકીકરણ કરવું પછી જાણે કે પોતે જ સિદ્ધ સ્વરૂપે છે તેમ સિદ્ધ સ્વરૂપી નિજ શુદ્ધ ગુણોનો વચન પ્રયોગ વગર અનુભવ કરવો અને ધ્યાન તુટે ત્યારે ફરી મનમા ગુણોને બોલી એક પછી એક ગુણનો અનુભવ કરી, પછી બધા ગુણોને એક સ્વરૂપે અનુભવી તેમા લીન થવું

૧૮

દ્રવ્ય સમકિત અને સમકિત દ્રવ્ય

અહિં અપેક્ષાપૂર્વક વસ્તુ સ્વરૂપ સમજવું (૧) શુદ્ધ શ્રદ્ધા પકડી છે પણ ખાસ જાણપાછું નથી તે દ્રવ્ય સમકિત છે. (૨) ક્ષયોપશમ સમકિતમા મિથ્યાત્વના વિશુદ્ધ થયેલા કર્મદળ નિરમ થઈ સમકિત મોહની રૂપે પ્રદેશ ઉદયમા આવી ક્ષય થાય તેથી આ કર્મદળની અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ સમકિત પુદ્ગલીક હોવાથી દ્રવ્ય સમકિત ગણાય. અહિં પુદ્ગળ ઝારણ છે કાગળમા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી સમકિતરૂપી કાર્ય છે તે પણ દ્રવ્ય કહેવાય. (૩) આત્મા પોતે દ્રવ્ય છે તેથી શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ક્ષાયક સમકિત અપુદ્ગળીક હોવાથી સદ્દ્રવ્ય (આત્મદ્રવ્ય) રૂપ છે અહિં ગુણ અને ગુણીનું એકત્વ સમજવું

૧૯

બાવ સમક્ષિત

બાવ = કુપ્રજ્ઞાનપૂર્વક વિચાર (અભિપ્રાય, માનસિક પશ્ચિનિ). આ સાધન ધર્મ છે વ્યવહાર છે, જ્ઞાન રૂપે છે નિષ્કર્ષનું કારણ છે. કારણમાં પણ કાર્યનો ઉત્પાર વ્યવહારીક રીતે થઈ શકે છે તેથી તે પણ આત્માનો ગુણ છે. બાવના = બાવનું સક્રિયપણું = વ્યવહારમાંથી નિષ્કર્ષમાં થઈ જનારી ક્રિયા, વ્યવહાર અને નિષ્કર્ષ એકત્ર હોવાને પરિણામ બાવ = કુપ્રજ્ઞાન એક જ જ્ઞાના શુદ્ધ જ્ઞાને જ્ઞાનજ્ઞાન, જ્ઞાનજ્ઞાન દ્વારા સમક્ષિત એ દ્વારકા બાવ ગણાય છે. આત્માના શુદ્ધતા પશ્ચિનિ કરતી તે પણ સમક્ષિત કહેવાય આથી રીતે જવહાર અને નિષ્કર્ષ એક જ એક સ્વરૂપ સાધીત થાય છે માટે તેને સર્વથા વિત્ત માનવા કે સર્વથા એક સ્વરૂપે માની શકાય નહિ.

વ્યવહાર સમક્ષિતમાં જે જાણ પ્રાપ્તિ જણાવી છે તેના સ્વરૂપનો અભ્યાસિક વિચાર તે બાવ સમક્ષિત કે જે નિષ્કર્ષ સમક્ષિતમાં થઈ નય છે. વ્યવહારમાં થઈ અને બાવ કેવલ થાને બાવ સમક્ષિતનું આધારન છે. આથી જ જ્ઞાન અને નવ નવનો જ્ઞાનપૂર્વક ઉપાધ્યયની વિચાર કરીને શુદ્ધ આત્મ તત્વના કુદ્ધો તપાસીને તેને અનુભવમાં મુકવાના છે કે જેથી બાવ સ્વરૂપ આત્મામાં કુદ્ધો ઉત્પન્ન થઈના આવશે. બાવના માટે અને કુદ્ધો વધારે વધારે વિશુદ્ધ થવા અને જેવડા દ્વારકાવાર કે જે રૂપે છે નિષ્કર્ષ છે તે પ્રમાણ થાય આ વિચારમાંથી જે કાર્ય સમક્ષિત આવે છે તે હવે તપાસીએ.

અનિષ્કર્ષ અને અનિષ્કર્ષ બાવના વારવાર ઉપાધ્યયની તિવ ઉપોચારે બાવનાની વસ્તુના રૂપ અને ઉપોચાર સ્વરૂપ સમજવાથી થવા પ્રાપ્તિ કરવું પ્રાપ્ત થાય છે અનિષ્કર્ષ બાવના (એક જ્ઞાન) અનિષ્કર્ષ બાવના (જ્ઞાન-સ્વરૂપ-આત્મિક નુ એકત્ર તે આત્મા) અને બોધિ બાવના (અનિષ્કર્ષ, શુદ્ધ આત્માના કુદ્ધો અનુભવ) વારવાર ઉપાધ્યયની શુદ્ધ તિવ ઉપોચારે બાવનાથી રૂપ વસ્તુ ઉપોચાર વસ્તુમાંથી વિત્ત પડે છે એટલે અપૂર્વ કાર્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને શુદ્ધ આત્મ કુદ્ધો અનુભવ કરવાથી અનિષ્કર્ષિત આવે છે અને તેમાં સ્વિસ્તાપૂર્વક બાવને અભ્યાસિક મુખનો સ્વરૂપ સ્વરૂપ આત્મિક અનુભવના તારે સમક્ષિત પ્રાપ્ત થાય છે શુદ્ધતા અને તારામકતા પ્રમાણે કુદ્ધોપચાર, ઉપચાર કે દ્વારકા સમક્ષિત પ્રમાણ થાય છે.

૨૦

સામાન્ય સમક્ષિત

અહિં અપેક્ષાપૂર્વક કાર્ય સમજવું (૧) સમક્ષિતનું સામાન્ય તત્વ શુદ્ધ થઈ છે (૨) સમ્યક્ દર્શન સાધારણ રીતે કુદ્ધોપચાર બાવમાં કુદ્ધો હોવાની, સમક્ષિત એકત્રિત ઉપચારી મુખ હોવાનોમાં થઈ જવાથી તે સામાન્ય કાર્યનું અધ્યયન. (૩) જે સમક્ષિતમાંથી પાવાપણ થાય છે તે પણ અપેક્ષાપૂર્વક સામાન્ય કાર્યના અધ્યયન.

૨૧

વિશેષ સમકિત

આ હકીકત પણ અપેક્ષાપૂર્વક છે (૧) ક્ષાયક સમકિત આદિ અનત હોવાથી વિશેષ કાટીનુજ છે (૨) ઉપશમ સમકિત નિશ્ચય સમકિતમા તેમજ ઉપશમ ઐશીમા પહોંચાડી રાંક તે અપેક્ષાએ તે પણ વિશેષ કાટીનુ ગણાય

૨૨

કવ્ય સંખ્યા

સર્વથી થોડા સામ્યાદન સમકિતની, ઉદ્ભૂત હોય ત્યારે અસખ્યાતા, તેથી ઉપશમ સમકિતની અસખ્યાત ગુણા, તેથી આગ ગતિના ક્ષાયક સમકિતની અસખ્યાત ગુણા, તેથી કથોપશમ સમકિતની અસખ્યાત ગુણા તેથી સમદ્રષ્ટિ સિદ્ધ અનત ગુણા

૨૩

એત્ર

કવ્ય સમુદ્ધાતમા સમદ્રષ્ટી, લોડના બહુ અસખ્યાતા ભાગમાં તથા સર્વ લોડમા હોય, તે સિવાય સમકિતની છવો લોડના અસખ્યાતમા ભાગમા રહે છે અને ત્રસ નાડીમા ગહે છે

૨૮ કાળ (સ્થિતિ, અંતરકાળ)

	સમકિતની નિવિત		સમકિતનુ અતર (વિગ્રહ કાળ)	
	એક જીવ આશ્રી	બહુ જીવ આશ્રી	એક જીવ આશ્રી	બહુ જીવ આશ્રી
કથોપશમ સમકિત	જ અતર્મુહુર્ત ઉ ૩ કોડ પૂર્વ અધિઃ ૬૬ માગગેપમ	સર્વ કાળમા હોય છે	જ અતર્મુહુર્ત ઉ દેશેઊચ્ચ અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તન	વિગ્રહ કાળ નથી
ક્ષાયક સમકિત	સાર્વિ અનત આચ્યુ જનય નહિ	સર્વ કાળમા હોય છે	નથી	નથી
ઉપશમ સમકિત	જ ઉ અતર્મુહુર્ત	જ. અતર્મુહુર્ત ઉ પદ્યનો અસખ્યા-તમો ભાગ (તત્વ કેવળીગમ્ય)	જ અતર્મુહુર્ત અથવા ઐશીઆશ્રી પદ્યનો અસખ્યા-તમો ભાગ ઉ દેશેઊચ્ચ અર્ધપુ પ૦	જ ૧ સમય ઉ ૭ નિવચરાત (તત્વ કેવળીગમ્ય)
સાર્વવાદન	જ ૧ સમય ઉ ૬ આવલીડા અને ૭ સમયનો અતર્મુહુર્ત	જ ૧ સમય ઉ પદ્યનો અસખ્યા-તમો ભાગ (તત્વ કેવળીગમ્ય)	જ અતર્મુ અને ઐશી આશ્રી પદ્યનો અસખ્યાતમો ભાગ ઉ દેશેઊચ્ચ અર્ધ પુદ્ગળ પુરાવર્તન	જ ૧ સમય ઉ પદ્યનો અસખ્યા-તમો ભાગ (તત્વ કેવળીગમ્ય)

૨૫

ભાવથી

ઉપસમ અને દ્વાયક સમક્તિમાં વિશુદ્ધ ભાવ છે. કારણ કે મિથ્યાત્વના પુરસ્ક્રોતે કોઈપણ રીતે કંઈ નથી તેથી અપુરસ્ક્રોત છે ત્યારે દુષોપસમ સમક્તિમાં સમક્તિ મેદુનીતે કંઈ જોતો દ્વાયથી પુરસ્ક્રોત છે અને અભિનિ બોધિક ફપ (ભાવ-અર્થ સમ્યુખ) છે, ભાવના ફપે છે સ્વદેવ સ્વભાવે નહિ. ભાવનાના જાણી દુષોપસમ સમક્તિવાળો જ્ઞાનના આવેશને એકદમ મદ કરી નાખે અને મિથ્યા ભાવને એકદમ તોડી નાખે. ઉપસમ સમક્તિવાળો જ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કારણેની ઉપેક્ષા કરી આત્મ જ્ઞાનમાં લીન થાય. દ્વાયક સમક્તિવાળાએ ખરે વખતે ૭ પ્રકૃતિ અને તેના કારણેને જ્ઞાન પૂર્વક શોધી શોધીને શુદ્ધ અને લીન ઉપસોમથી મુળમંથી જેથી કાઢી નાશ કર્યા હોય છે તેથી કોઈપણ કારણ મદ, ઉપસર્ગ પશ્ચિદ્ધ આવે તો પણ તે સાત પ્રકૃતિના ભાવો ઉપનન્ન થતા નથી.

નૈઋદ્ય—એવશ્યુત નજી સમક્તિ, નિઋય સમક્તિ અને ભાવ સમક્તિનો એક સાથે વારવાર અભ્યાસ કરવો જોઈ જાય છે. નો અભ્યાસ કરવાથી મેદીક જ્ઞાન પાસ થવાનું તેમ જુદુ ઉડી એવો દેખાવો અભ્યાસ કરવાથી સમક્તિની પ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ છે કારણ કે મદા પરન દુર્લભ છે.

સમક્તિ ઉપર સ્વાદવાદ

૧

સ્વાદ્ય અસ્તિ અ એવ સમક્તિ

(૧) સમક્તિનું દ્રવ્ય આત્મા (જીવ) છે સમક્તિનો ક્ષેત્ર આધાર આત્માદર્શી છે, કાળ તે આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કાળ, ભાવ તે ૪ અનતાત્તુત્ત્વથી અને ૩ દર્શન રીતે એ દર્શન સમક્તિનો દ્વાય, દુષોપસમ કે ઉપસમ એવી રીતે સમક્તિનું અસ્તિત્વ છે. (૨) જાત્ય જીવને સત્તામાં સમક્તિ છે. (૩) પ્રપટ્ટપણે ૪ થી ૧૪ અવસ્થાઓમાં અને સિદ્ધ ભગવાનમાં સમક્તિ છે. (૪) સ્વાદથી કાળ બીજો જુલુ સ્થાને છે

૨

સ્વાદ્ય નાસ્તિ અ એવ સમક્તિ

(૧) અજાત્યને સત્તામાં કે પ્રપટ્ટપણે સમક્તિ નથી. (૨) અજાત્યને સમક્તિ નથી. (૩) મિથ્યાભાસમાં સમક્તિ નથી. (૪) સુ ૧ અને ૩ નમાં સમક્તિ નથી અર્થ અજાત્યનાં ધરણુ અજાત્યો સેવા —તેને મેદુની જ્ઞાન ન થાય, પોતે જાતી હોય કે અજાતી એવો ઉદાપોદ ન

યાય, અભવીનો મોક્ષ નથી એવું સામણી તેને ધ્રાસંદેશ ન ઉપજે, જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે વ્યાખ્યા આપે પણ જિનોકત વસ્તુ સ્વરૂપ તદ્દરૂપ ન બાણે, તેને શ્રદ્ધા નથી તેમજ શકા પણ નથી, તેને સત્તામા સમકિત મોહની કે મિત્ર મોહની નથી, સત્તામા કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન, સમકિત કે જ્ઞાન એમાનુ કાઈ નથી, તેને અહિંસા અને અનુકંપા ભાવ ન આવે જો કે છવ્વી રક્ષા કરે, તેનું મોક્ષ તે સ્વર્ગ, કારણ કે ત્યાથી પાછા ફરવાનું છે એમ માને, તે આત્માના સ્વરૂપનો અનુભવ ન કરી શકે તેથી આત્મા અને પૌદ્ગળીક શરીરની ભિન્નતા ન તારી શકે તે સ્વભાવથી જ છે એટલે અભવીનો ભરી ન થાય

(૩)

સ્થાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ સમકિત

(૧) કેટલાક ભવ્ય છવ્વને સત્તામા સમકિત છે પણ પ્રગટપણે નથી. (૨) જોને સમ્યગ્ દર્શન છે તેને ક્ષાયક સમકિત નથી અથવા પાચમાથી એક સમકિત જો સમયે હોય તે સમયે બીજું સમકિત નથી (૩) કેટલાકને વ્યવહારથી સમકિત હોય પણ નિશ્ચયથી ન હોય (૪) કેટલાકને અમુક વખતે સમકિત છે અને અમુક વખતે નથી (૫) કેટલાકને સમકિત છે પણ સત્તામા મિથ્યાત્વ છે, જેમકે ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને સામ્વાદનવાળાને સત્તામા મિથ્યાત્વ પણ છે.

(૪)

સ્થાદ્ અવકતવ્ય ચ એવ સમકિત

સમકિતનું સ્વરૂપ એક વાક્ય કે એક સમયમા કહી શકાય નહિ અમુક માણસને અમુક સમયે સમકિત છે કે નહિ તે જાણવું નિશ્ચયથી કહી શકાય નહિ

(૫)

સ્થાદ્ અસ્તિ ચ અવકતવ્ય ચ એવ સમકિત

અમુક માણસ દેખીતી રીતે સમ્યગ્વત્નો વ્યવહાર (૬૭ બોલવાથી) આચરે છે પણ તેને શ્રદ્ધા છે કે નહિ તે નિશ્ચયથી (જાણવું) કહી શકાય નહિ વર્તમાનમા સમકિત છે પણ ભવિષ્યમા અમુક વખતે સમકિતી હશે કે નહિ તે જાણવું કહી શકાય નહિ

(૬)

સ્થાદ્ નાસ્તિ ચ અવકતવ્ય ચ એવ સમકિત

અમુક માણસને અત્યારે સમકિતી નથી પણ ભવિષ્યમા થશે કે નહિ તે જાણવું કહી શકાય નહિ

(૭)

ત્યાહ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકાશમ્ ચ એવ સમકિત

સમ્યગ્ દર્શન છે પણ દ્વાયક સમકિત નથી તેવી સવિધ્યામાં અત્યુક વખતે તેને સમકિત કહે છે નહિ તે હજારમથી નવું શકાય નહિ

સ્માદ્વાદનો સાર- આત્મદષ્ટિ કદિ જુસવી નહિ અને મિથ્યાત્વની પર દ્રષ્ય લાવવો નહિ માન્ય કે દેશ્ય વહેલો મોક્ષ નથી તે હજારમથી કદી શકાય નહિ મિથ્યાત્વના આચાર્ય જોતમ દેશ્યીયારના જોતમ અવધાર સ્થા ત્યા એકવાર આત્મદષ્ટિ જોત નાખી તો ફરીવાર દેશ્ય નાચે ક્યારે આવે માટે એવી નહિ

સમકિત આમી

ઉત્પાદ, વ્યય, ક્રુવતા

(૧) જન્ય જ્યને સત્યામાં સમકિત ક્રુવજ્યે રહે છે મિથ્યાત્વનું આવરણ ખસે અને સમકિત પ્રગટ થાય તે ઉત્પાદ અને ફરી આવરણ થાય તે વ્યય

(૨) દ્વાયક સમકિત સિવાયના ચાર સમકિત એકમાંથી બીજામાં જાય તે ઉત્પાદ, અપાઉનું વ્યય થાય અને સમકિતજ્ય કાગમ રહે તે ક્રુવતા

(૩) દ્વયોપસમમાંથી વેદક અને દ્વાયક થાય તે ઉત્પાદ, પૂર્વ પર્યાયનો નાશ તે વ્યય અથવા હજારમ દ્વાયકમાંથી દેવગ્રી દ્વાયક થાય તે ઉત્પાદ, હજારમ પર્યાયનો વ્યય અને સમકિત ક્રુવ રહે છે

(૪) સમ્યગ્ આમી ઉત્પાદ ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રુવતા -

	ઉત્પાદ	વ્યય	ક્રુવ
દ્વાયક	સમ્યગ્		અનન (સિદ્ધ અત્યવાન આમી
ઉપસમ	અસમ્યગ્	અસમ્યગ્	ક્રુવતથી
દ્વયોપસમ	અસમ્યગ્	અસમ્યગ્	અનુ અસમ્ય
વેદક	સમ્યગ્	સમ્યગ્	ક્રુવતથી
સામ્યાદન	અસમ્યગ્	અસમ્ય	"

પાય સમકિતનું

મેદ અબેદનું સ્વ ૫

૧. સમકિત એવી નામ સજાની અપેક્ષા એ જ્યાં સમકિત કર્યા છે પણ ઉપસામની મુદો, માત્રની તાત્પર્ય અને રિશતિ આમી પાયે સમકિત વિગત છે.

૨ સમકિત મોહનીયના ઉદયની અપેક્ષાએ સામ્વાદન અને ક્ષયોપશમ સગખા છે પણ સામ્વાદના સમકિત મોહનીયનો તીવ્ર ઉદય અને અનતાનુબંધી કપાયનો ઉદય છે તેથી નિશ્ચયથી પડવાન થાય છે

૩ મિથ્યાત્વ મોહની અને મિથ્ર મોહનીના ઉદયનો અભાવ તથા દર્શન સમક સત્તામા છે તે આથી સામ્વાદન, ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સગખાં છે પણ સામ્વાદનમા દર્શન સમકમાથી ચાગ અનતાનુબંધી કપાય અને સમકિત મોહની એ પાય પ્રકૃતિનો ઉદય છે, ક્ષયોપશમમા ફક્ત સમકિત મોહનીયનો ઉદય છે અને ઉપશમ સમકિતમા ૭ માની એકે પ્રકૃતિનો ઉદય નથી.

૪. ભાવની અપેક્ષાએ (૭ પ્રકૃતિના ઉદયનો અભાવ તેથી) ઉપશમ અને ક્ષાયક સગખા છે પણ ઉપશમમા ૭ પ્રકૃતિ સત્તામા છે અને ક્ષાયકમા સત્તામા નથી.

૫ ક્ષાયક સમકિત એવી નામ સજ્ઞાથી હ્રસ્વ અને કેવળીમા ક્ષાયક સમકિત સગખા છે પણ નિશ્ચય નયથી કેવળીને આત્મ તત્વમા પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ છે અને હ્રસ્વરથને પરોક્ષ ઉપયોગ છે તે ભિન્નતા છે

૬ અપ્રતિપાતપણાની અપેક્ષાએ વેદક અને ક્ષાયક સગખા છે પણ વેદક ચડીને ક્ષાયકમા નય ત્યારે ક્ષાયક સમકિત ગિર ગહે છે તે સાદી છે પણ અત રહીત છે

૭ વિષયની અપેક્ષાએ સમકિત અને શ્રદ્ધા એક છે પણ સમકિત આત્મ પરિણિતિ છે અને શ્રદ્ધા માનસિક ઉપયોગ (દ્રવ્ય મનો વર્ગણના આલખન વાળુ ભાવમન) છે, કે જે કેવળી ભગવાન ને નથી કેવળી ભગવાનને શુદ્ધ આત્મ પરિણિતિ રૂપે સમકિત છે હ્રસ્વરથની આત્મ પરિણિતિ પરોક્ષ ભાવે (મનના અલખન વાળી) છે

આત્માના બીજ ગુણોની સાથે

સમકિતનુ ભેદ અભેદ સ્વરૂપ

૧	ગણ	અભેદ સ્વરૂપ જે સમયે જીવમા જ્ઞાનાદિ ગુણો સત્તામા છે તેજ સમયે સમકિમ પણ છે	ભેદ સ્વરૂપ ન્યારે જીવ સમકિતને ઉદ્દેશીને ઉપયોગ કરે છે ત્યારે શુદ્ધ શ્રદ્ધારૂપે પ્રગટ થાય છે
---	----	--	---

(૭)

સ્વાદુ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવસ્તુચ ચ એવ સમકિત

સમ્યક્ દર્શન છે પણ દ્વાયક સમકિત નથી તેથી અવિષ્યમાં અમુક વખતે તેને સમકિત કહે છે નહિ તે હસ્તકથી બહુ સમય નહિ

સ્વાદુવાનો સાર- આત્મદષ્ટિ હદિ શુદ્ધી નહિ અને મિથ્યાત્વી પર દોષ સાવવો નહિ કાસ્તુ કે કાસ્તુ વહેલો મોક્ષ તો તે હસ્તકથી કદી સમય નહિ મિથ્યાત્વના આચાર્ય ચૌતમ દેવલીવારમાં ચૌતમ મહુવર થઈ ગયા એકવાર આત્મદષ્ટિ ખોલ નાખી તો ફરીવાર કાસ્તુ નાસ્તુ ક્યારે આવે મારે ખોલી નહિ

સમકિત આત્મી

ક્રિપાદ, વ્યથ, ધ્રુવતા

(૧) ભવ્ય છવને સવાળી સમકિત ધ્રુવપણે રહે છે મિથ્યાત્વનું આવત્તુ ખસે અને સમકિત ખસે થાય તે ક્રિપાદ અને ફરી આવત્તુ થાય તે વ્યથ

(૨) દ્વાયક સમકિત સિવાયના માર સમકિત એકમાંથી બીજામાં ભાય તે ક્રિપાદ, અપાકિનું ભાય થાય અને સમકિતથી કામન રહે તે ધ્રુવતા

(૩) કુરોપશમમાંથી વેદક અને દ્વાયક થાય તે ક્રિપાદ, પૂત પર્યાયનો નાસ્ત તે વ્યથ અસ્તુ અસ્તુ દ્વાયકમાંથી કેવલી દ્વાયક થાય તે ક્રિપાદ, હસ્તક પર્યાયનો વ્યથ અને સમકિત મૂલ રહે છે

(૪) સખ્યા આત્મી ઉત્કૃષ્ટ ક્રિપાદ, વ્યથ અને ધ્રુવતા -

દ્વાયક	ક્રિપાદ	વ્યથ	ધ્રુવ
ક્રિપાદ	સખ્યાતા	અસખ્યાતા	અનન (સિદ્ધ કાસ્તુના આત્મી)
ક્રિપાદ	અસખ્યાતા	અસખ્યાતા	ધ્રુવતા
કુરોપશમ	અસખ્યાતા	અસખ્યાતા	મહુ અસખ્યા
વેદક	સખ્યાતા	સખ્યાતા	કુરોપશમ
સાસ્ત્રાત્મન	અસખ્યાતા	અસખ્યાતા	"

પાત્ર સમકિતનું

એક અસેદનું સ્વરૂપ

૧ સમકિત એવી નામ સવાળી અપેક્ષા એ નામ સમકિત કરના છે પણ કુરોપશમી મુદી, કાવલી તાસ્તમ્યા અને રિયતિ આત્મી પામે સમકિત વિગત છે

૨ સમકિત મોહનીયના ઉદયની અપેક્ષાએ સામ્વાદન અને ક્ષયોપશમ સરખા છે પણ સામ્વાદનમાં સમકિત મોહનીયનો તીવ્ર ઉદય અને અનતાનુબધી કપાયનો ઉદય છે તેથી નિશ્ચયથી પડવામાં થાય છે

૩ મિથ્યાત્વ મોહની અને મિથ્ર મોહનીના ઉદયનો અભાવ તથા દર્શન સમક સત્તામાં છે ને આથી સામ્વાદન, ઉપરામ અને ક્ષયોપરામ સરખાં છે પણ સામ્વાદનમાં દર્શન સમકમાંથી ચાર અનતાનુબધી કપાય અને સમકિત મોહની એ પાય પ્રકૃતિનો ઉદય છે, ક્ષયોપરામમાં ફક્ત સમકિત મોહનીયનો ઉદય છે અને ઉપશમ સમકિતમાં ૭ માની એક પ્રકૃતિનો ઉદય નથી.

૪ ભાવની અપેક્ષાએ (૭ પ્રકૃતિના ઉદયનો અભાવ તેથી) ઉપશમ અને ક્ષાયક સરખા છે પણ ઉપશમમાં ૭ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે અને ક્ષાયકમાં સત્તામાં નથી.

૫ ક્ષાયક સમકિત એની નામ સગાથી જ્ઞાસ્થ અને કેવળીમાં ક્ષાયક સમકિત સરખા છે પણ નિશ્ચય નયથી કેવળીને આત્મ તત્વમાં પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ છે અને જ્ઞાસ્થને પરોક્ષ ઉપયોગ છે તે ભિન્નતા છે

૬ અપ્રતિપાતપણાની અપેક્ષાએ વેદક અને ક્ષાયક સરખાં છે પણ વેદક ચડીને ક્ષાયકમાં જાય ત્યારે ક્ષાયક સમકિત ચિત્ર ગહે છે તે સાદી છે પણ અત ચીત છે

૭ વિષયની અપેક્ષાએ સમકિત અને શ્રદ્ધા એક છે પણ સમકિત આત્મ પરિણિતિ છે અને શ્રદ્ધા માનસિક ઉપયોગ (દ્રવ્ય મનો વર્ગજ્ઞાના આલયન વાળુ ભાવમન) છે, કે જે કેવળી ભગવાન ને નથી કેવળી ભગવાનને શુદ્ધ આત્મ પરિણિતિ રૂપે સમકિત છે જ્ઞામસ્થની આત્મ પરિણિતિ પરોક્ષ ભાવે (મનના અલયન વાળી) છે

આત્માના બીજા ગુણોની સાથે સમકિતનું ભેદ અભેદ સ્વરૂપ

૧	કાલ	અભેદ સ્વરૂપ	ભેદ સ્વરૂપ
		જે સમયે જીવમાં જ્ઞાનાદિ ગુણો સત્તામાં છે તેજ સમયે સમકિત પણ છે	જ્યારે જીવ સમકિતને ઉદ્દેશને ઉપયોગ કરે છે ત્યારે શુદ્ધ શ્રદ્ધારૂપ પ્રગટ થાય છે

૨	સ્વભાવ	જ્ઞાનાદિ ગુણો જ્યના સ્વભાવ રૂપે છે તેમ સમક્ષિત પણ બની જવ અને સિદ્ધનો સ્વભાવ છે.	જેમ જ્ઞાનનો ગુણ ભક્ષુવાનો છે તેમ સમક્ષિતનો ગુણ દન્ય-ગુણ-પર્યાયનો નિમગ્ન રૂપનો છે.
૩	અર્થ આધાર	જેમ જ્ય જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આધાર છે તેમ સમક્ષિતના ગુણનો પણ આધાર જ્ય જ છે.	દરેક ગુણનો અર્થ જુદો રૂપમાં આવે છે સમક્ષિત વગર કેલક્ષિત ગુણમાં વિશ્વાસ ટકતો નથી.
૪	એકત્વ સમય	સર્વ શુદ્ધ ગુણોની જેમ સમક્ષિત પણ જ્ય સાથે તદ્દરૂપ તદ્દાત્મ્ય, એકત્વ સમયમાં છે.	જ્ય સાથે સર્વ ગુણો સમય અર્થક્રિયા માટે જુદો છે સમક્ષિતનો જ્ય સાથે સમય દેખા માર છે.
૫	ઉપકાર	જ્ઞાનાદિ ગુણોની માફક સમક્ષિત પણ જ્યના સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવે છે.	દરેક ગુણ જ્યનું સ્વરૂપ જુદી જુદી રીતે બતાવે છે. સમક્ષિત જ્યના દરેક ગુણ સાથે સજ્જારી સ્ત્રી શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવે છે.
૬	સુલ્લિપ્ત	સર્વ ગુણોની માફક સમક્ષિત પણ જ્યના અસખ્યાત પ્રદેશમાં છે.	જ્યમાં અનંતા ગુણો છે ત્યારે સમક્ષિત એક ગુણ છે તેથી ગુણ અને ગુણી સર્વથા એક નથી.
૭	સસર્વ બેદ પ્રધાન સમય	જ્યના બધા ગુણોનો જે સસર્વ છે તે સમક્ષિતનો પણ છે.	બધા ગુણો એક નથી તેના સસર્વ જુદા જુદા છે જેમકે જ્ઞાનથી આત્મા નાનો, દર્શનથી દેખે અને સમક્ષિતથી રૂપ જોયો વગેરે પદાર્થોમાં તથા ગુણોમાં નિઃસંધ્ય બતાવે છે.
૮	સન્દ	સર્વ ગુણોનું સમ્બંધી જ્ઞાન જ્ઞાન છે.	સર્વ ગુણો માટે જુદા જુદા સન્દો છે. સમક્ષિત માટે “સમ્યગ્ દર્શન, સમવૃદ્ધિ, સમક્ષિત સન્દો છે.

मार्गशा. उपशम समझित क्षयोपशम समझित क्षायक समझित सास्वादन स

[illegible]

૧ છવ સેક	એક સહી પર્ણામ	સ-ની પર્ણામ તથા	બહુમતે સહીના	૨ સહીના
૧૪ બેઠવાયા	મત્તાતર-૨ અનુતર	અપર્ણામ એ બે બેઠ	બે બેઠ મત્તાતર- ૧ પર્ણામ	૩ વિરમેદી
	વિમાનદેવ સહી			અપર્ણામ
	અપર્ણામ સહી			૧ અસેલી
				તિર્થ
				૫ એદી અપર્ણામ
				૧ સિદ્ધાંતકાર
				મતે
૫૬૩ બેઠવાયા	૬ મોહાલિક અને	૨ ૨ અર્જન મનુ	૧૨ બેઠવા	૧૭ દેવ (૬
૨૨ એદીપના	૫ અનુતર વિમાન	૫	૬ એવેક	મોહાલિક અને
૬ વિરમેદીપના	—	૧ અર્જન તિર્થ	૬ મોહાલિક	૫ અનુતર
૨ તિર્થ પને	૧૪ સિવામના-	૫ એદમ	૫ અનુતર વિમાન	વિમાનદેવ સિ
દીપના	૮૫ પર્ણામ	૭ પર્ણામ નાસી	—	વામના ૮૫૪૨
૧૪ નાસીના	૧ ૧ પર્ણામ અર્જન	૧૬૮ દેવ	૩૫૪૨ પર્ણામ	૫ પર્ણામ અપર્ણામ
૩ ૩ મનુષ્યના	મનુષ્ય	—	અપર્ણામ	૨ ૨ અર્જન
૫ અવન પતિ	૫ પર્ણામ અર્જન	૪૧૭ અવકાર-	૭ દેવ બેઠ	મનુષ્ય
૫૨ વ્યતર, વાજુ	તિર્થ	બહુમતે	૩ કર્મશ્રુતિ મ	૧ અર્જન
વ્યતર જ જકા	૭ પર્ણામ નાસી	૬ મત્તાતરે પહેલી	૬ અર્જનશ્રુતિ મ	તિર્થ
૨ અપેતિ	—	૭ નાસી ના	(અતરણીવિના)	
૩૬ વમાનીક	૧૬૮ સિદ્ધાંતકાર	અપર્ણામ		
	મતે ૫ અપર્ણામ		૨ અર્જન અનુતર	૫ અપર્ણામ સ-
	અનુતર દેવ		મુતરીક તિર્થ, ૬	મુર્ચ્છિય તિર્થ
		૪૨૩ અવકાર	અપર્ણામ ૩ નાસીના	૩ અપર્ણામ
	૨ ૩ અવકાર મતે	અમુમતે	પર્ણામ અપર્ણામ	વિરમેદી
		સિદ્ધાંતકાર મત		૭ નાસી
		અમાલે		પર્ણામ
		પર્ણામ -૭ નરક,	૧૬૮ બહુમતે	
		૫ અર્જન તિર્થ	(૧૫ પર્ણામ અર્જન	૩૬૭ સિદ્ધાંત
		૧ ૧ મનુષ્ય	કર્મશ્રુતિ અનુષંગે	કાર મતે
			દ્વાય એમ અમુમત	
			વાળાનુ નાનુ ૭	

	ઉપશમ સમકિત	ક્ષયોપશમ સમકિત	ક્ષાયકસમકિત	સામ્વાદન
		૨૫ ભવનપતિ ૨૬ વ્યતરાદિ ૧૦ ન્યોતિપ ૩૮ વૈમાનિક		
		૨૧૨+૧૫ કર્મબુધિ મનુષ્ય અપર્યાપ્ત ૩૫ વૈમાનિક અ- પર્યાપ્ત=૨૬૨ તત્વ કેવળી ગમ્ય		
૩ બધ હેતુ ૫૭ માથી ૫ મિથ્યાત્વ ૧૨ અમત ૨૫ કષાય ૧૫ યોગ — ૫૭	મતાતરે -૪૬,૪૫, ૪૩ સામ્વાદનના ૫૦ માથી ૪ અન- તાનુબધી બાદ કરતા ૪૬ તેમાથી ઉદા- રીકમિત્ર બાદ કરતા ૪૫ તેમાથી વૈકિત્ર મિત્ર અને કાર્મણુ કર્મયોગ બાદ કરતા ૪૩	૫૭માથી પાત્ર મિ- થ્યાત્વ અને ચાગ અનતાનુ બધી કષાય મળી ૯ બાદ કરતા ૪૮	૪૮	પાત્ર મિથ્યાત્વ અને આહારક ધ્વીકના બે યોગ વર્ણને બાકીના ૫૦ બધહેતુ
૪ પ્રકૃતિબધ મુળ ૧૨૦ ઉત્તર પ્રકૃતિમાથી	આયુષ્ય સિવાય ૭ ક્ષયોપશમ સ ની ૭૯ પ્રકૃતિમાથી દેવ અને મનુષ્યનુ આયુષ્ય બાદ કરતા ૭૭નો બધ થાય	૮ ૧૨૦-૪૧=૭૯ ૧૬ મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક ૨૫, અનતાનુ બધી પ્રત્યયિકનો — ૪૧ બધ ન થાય	૭, ૮ ક્ષયોપશમ પ્રમાણે ૭૯ નો બધ	સમકિત ૮ ૧૨૦-૧૯=૧૦૧ ૧૬ મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક ૨ આહારકધ્વીક ૧ જિન નામનો
૫-૬ ઉદય અને ઉદીરણાદ્વાર, તેની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૨૨	ક્ષયોપશમસમકિત- ની ૧૦૬ ૭=૯૯ ૧ સમકિતમોહનીય ૨ આહારક ધ્વીક ૪ અનુપૂર્વ	૧૨૨-૧૬=૧૦૬ ૨ મિથ્યાત્વ અને મિત્ર મોહની ૧ જિનનામ કર્મ ૪ કુલતિ નામકર્મ	ક્ષયોપશમ સમકિતની ૧૦૬-૬=૧૦૦+ ૧=૧૦૧ ૧ સમકિત મો ૫ કુસધપણુ	૧૯ બધન થાય ૧૨૨-૧૦=૧૧૨ ૧ મિથ્યાત્વ મો ૧ મિત્ર મો. ૨ આહારકધ્વીક ૧ જિનનામ

<p>૭ કાવ ૨ કિષમ ૧૮ કુવોપશમ ૬ કાવક ૨૧ ઔદ્ધિક ૩ પાસ્તિભીક</p> <hr/> <p>૫૪</p>	<p>૦ નો ઉત્તર કે એકલ્પા નથી ૬૬+૧ અનુતર દેવ આથી અનુપૂર્વે ૧ અર્પતરે</p> <p>કુવોપશમના કાવ ૩૬ મધી કુવોપ- શમ સમક્ષિત ખાદ એકલ્પે ૩૫+૨ કિવ શમ કાવ = ૩૭ કાવ</p>	<p>૪ સ્થાવર અનુદક ૧ આપ નામ ૪ અર્પતરુ કાવ</p> <hr/> <p>૧૬ નો ઉત્તર કે એકલ્પા ન થાય</p> <p>૧૫ અનુ અપાન નક્ષત્રે કુવોપશમ કાવ</p> <p>૧૬ ઔદ્ધિક (મિ- ત્તલ નાને અપાન વિના)</p> <p>૨ પાસ્તિભીકે અ- ભવ્ય વિના બે કાવ</p> <hr/> <p>૩૬</p>	<p>૧ નો ઉત્તર કે કલિ- ત્તલ નથી</p> <p>૧ મિત્તલનામ</p> <p>૬૬ ઉત્તર ૧ ૧ અર્પતરે-પ્રતિપત્ત કાવક સમક્ષિતીને</p> <p>૫ કુસંપપલુ સભવે તે મળી ૧ ૬</p> <p>૩૬ કાવ કુવોપ- શમ સમક્ષિત- -૧ કુવોપશમ સ</p> <hr/> <p>૩૫</p> <p>૧૬ કાવક કાવ</p> <hr/> <p>૪૪</p>	<p>૩ મુક્ત ત્રીક ૧ આપ નામ ૧ નરકનાપૂર્વે</p> <hr/> <p>૧ નો ઉત્તર કલિ- ત્તલ ન થાય</p> <p>૩ ગાન ૩ કલન ૫ કલ્પી</p> <hr/> <p>૧૧ કુવોપશમ કાવ ૧૬ ઔદ્ધિક ૨ પાસ્તિભીક</p> <hr/> <p>૩૨</p>
<p>૮ કાવ અમલુ કલ્પા કલ્પના મેલ્ય કાવ</p>	<p>કિષમની નિશ્ચિતિ પૂરી કલ્પાથી કુવો- પશમ પામે તે કુવોપશમ સમક્ષિત માદક સમ જનું અને સારવાન પાથી મિત્તલ પામે તે છે અર્થ પૂજ્ઞ પગર્કન</p>	<p>જ ૧ કલ્પના કાવક સમક્ષિત પામી મેલ્યે અમલ</p> <p>૮ ૧૫ કલ્પના મેલ્ય અમલ</p> <p>૫૪૫૫ કાવ તે છે અર્થ ૫૪ પગર્કન</p>	<p>આપુલ ન બાપુ કોય તે તેમ કલ્પના મેલ્ય કાવ</p> <p>કલ કે નરકનુ આ- કુલ્પ બાપુ પગી સમક્ષિત પામે તે ૩ કલ્પના મેલ્ય અનુદક કે નિર્ધ અનુ આપુલ બાપુ કોય તે, મરી કુલ્પ કાવ અને ૪ કલ્પના મેલ્ય કાવ</p>	<p>અ સમક્ષિત આપુલ પગર્કન અને મિત્તલ તર્યા કાવ છે ૨૫૪૦ તે અર્થ પૂજ્ઞ પગર્કન છે છે</p>

૯ સ્પર્શના (અવગાહના)	અપર્યાપ્ત અનુત્તર વિમાન દેવ આશ્રી જ અગુલનો અ- મખ્યાતમો ભાગ અને ઉ મરણ સમુદ્ધાત આશ્રી ૭ રજ્જુ તે અધોગામ વિજયથી અનુત્તર વિમાન સુધી મધ્યમ જન્મ દેહ પ્રમાણ ઉપશમ શ્રેણી વગ- ના ઉપશમ સમ- ક્ષિતમા કાષ્ઠ કાળ કે જે નાહિ	જ અગુલનો અ- મખ્યાતમો ભાગ ઉ ૧૦૦૦ જોજન ગર્ભજ તિર્યચ આશ્રી ઉત્તર વૈક્રિય આશ્રી જ. અગુ- લનો મખ્યાતમો ભાગ ઉ સાધિક ૧ લાખ જોજન, મરણ સમુદ્ધાત આશ્રી સાત રજ્જુ	જ ૧ હાથ, અ- નુત્તર વિમાનદેવ આશ્રી ઉ ૬ ગાઉ ગર્ભજ ચતુષ્પદ યુગલ આશ્રી, વૈક્રિય અવગાહના ક્ષયોપશમ સમક્ષિતની જેમ, કેવળ સમુદ્ધાત આશ્રી સંપૂર્ણ લોક પ્રમાણ મરણાતિક સમુદ્ધાત આશ્રી ૭ રજ્જુ,	અવધેણા આશ્રી ક્ષયોપશમ માફક મરણ સમુદ્ધાત આશ્રી અધો- ગામ વિજયથી ૬ મી ગ્રેવેયક અથવા ૧૨ મા દેવલોક સુધી અને ૬ કી નર- કથી પડગ વન સુધી
૧૦ પ્રાર્થામી		૬	૬	૬, ૫, ખુલાસો જીવના ભેદમાવી મળશે.
૧૧ પ્રાણ	૧૦	૧૦	૧૦	૧૦ સતીના (૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦)
૧૨૭ સગા ય આહારાદી હેતુ આદિ ઉભાથી	૪	૪	૪	૪
૧૩ ઉપયોગ	૪ જ્ઞાન, ૩ દર્શન = ૭	૭	૫ જ્ઞાન, ૪ દર્શન = ૯	(૧) કે (૨) તત્ત્વ કેવળીગમ્ય ૬, (૩ જ્ઞાન, ૩ દર્શન)
૧૪ દષ્ટિ	૧ સમક્ષિત	૧	૧	૧
૧૫ ઝમ્સત્તા મૂળ ઉત્તર	૮ ૧૪૮	૮ ૧૪૮	૮ ૧૪૧ દર્શન સંપતક વર્ણને	૮ ૧૪૭ જિન નામ વર્ણને
૧૬ શરીર	૪ આહારક વર્ણને	૫	૫	૪ આહારક વર્ણને

૧૭ પ્રદિન	૫	૫	૫	૫, ૪ ૩ ૨
૧૮ કામ	તપ	તપ	તપ	તપ
૧૯ યોગ ૧૫ મોયી	૧ ૧૨ ૧૩ આદારક ખીક વર્ણને	૧૫	૧૫	આદારક ખીક વર્ણને ૧૩
૨ વેદ	૩	૩	૩	૩
૨૧ ક્રમાય ૨૫ મોયી	૨૧ આત્મનુમયી ૪ વર્ણને	૨૧	૨૧	૨૫
૨૨ ચાન	૪	૪	૫	૩
૨૩ અચાન				
૨૪ સમય	૪ પદ્ધિર વિગુહ વર્ણને	૩ મુક્ત્ય સમય અને ચમપ્યાત વર્ણને	૫	
૨૫ દર્શન	૩	૩	૪	૩
૨૬ લેખક	૬	૬	૬	૬
૨૭ ભાગ્યઅભાગ્ય	ભાગ્ય	ભાગ્ય	ભાગ્ય	ભાગ્ય
૨૮ સગી તપ	૧ સગી	૧	૧	૨ સગી, અસગી
૨૯ આદારી અનુદારી	૧	૨	૨	૨
૩ અવસ્થાન	૮ (૪ થી ૧૧)	૮ (૪ થી ૭)	૧૧ (૮ થી ૧૪)	૧ હતા ખીલુ
૩૧ ખાન ૧૧ મોયી	૧૩ (મુક્ત્ય ખાનના તપ જેવ વર્ણને)	મુક્ત્ય ખાનના ૪ વર્ણને ૧૨	૧૬	૮ અનુભ

૩૨ સધયણુ	૬	૬	૧, (૬ મતાંતરે)	૬
૩૩ સરથાન	૬	૬	૬	૬
૩૪ સમુદ્ધાત	૨ વેદના અને મરણુ	કેવળી સમુદ્ધાત સિવાયની ૭	૭	૩ (વેદના, મરણુ કષાય)
૩૫ સ્થિતિ	જ ૭ અતર્થુહર્ત	જ અતર્થુહર્ત ઉ. ૩ પૂર્વ કોડ-વર્ષ સાધિક ૬૬ સાગરોપમ	સાદિ અનત	જ ૧ સમય ઉ ૬ આવ લિકા અને ૭ સમય
૩૬ યોનિ	૫ એન્દ્રી સખધી ૨૬ લાખ	૨૬ લાખ	૨૬ લાખ	૩૨ લાખ (એન્દ્રીનીયોની વર્ણને)
૩૭ કેટલીવાર આવે એક ભવમા સર્વ સ સારમા	જ ૧ ઉ ૨ જ ૧ ઉ ૫	અસખ્યવાર અસખ્યવાર	૧ વાર ૧ વાર	જ. ૧ ઉ ૨ જ. ૧ ઇ ૫
૩૮ સમકિતી મિથ્યાતી	સમકિતી	સમકિતી	સમકિતી	સમકિત
૩૯ સાધનદર્શન સેતક ગખવા માટે ભાવ	ઉપશમ ભાવ શુદ્ધતર	ક્ષયોપશમ ભાવ શુદ્ધ	ક્ષાયક ભાવ ક્ષણતમ	સાધન બ્રજ અશુદ્ધ ભાવ
૪૦ માર્ગશા	ક્ષયોપશમ અથવા સાસ્વાદન સમ-કિતમા જાય	ઉપશમ અથવા વેદક સમકિતમા જાય અથવા મિથ્યાત્વમા જાય	માર્ગશા નથી	મિથ્યાત્વમાજ જાય

પ્રુ લા સા

સામાજીકના બહુમતે ચારે તરફના છવોમાં સમક્ષિત થો છે પણ ધ્યાયક સમક્ષિતી પ્રાપ્તિનો પ્રારંભ હલાર મનુષ્ય જ હોય, એ કે ધ્યાયક સમક્ષિત પામવા યોગ્ય ક્રિયાની સમાપ્તિ કરી ધ્યાયક સમક્ષિત પામનાર ચારે તરફના છવ હોય, વળી જો ક્ષેત્રમાં જો કાલે કેવળી બચવાન વિચારતા હોય તે ક્ષેત્ર અને કાળના વચ્ચેના નારાય સમયજુના ધરુણે જ ધ્યાયક સમક્ષિત આવે.

કેવળ આચાર્યના આ પ્રભાણે ધ્યાયક સમક્ષિતી બીજો ભર ન કરે તરી એક મનુષ્ય તરિમાંજ દોષ એમ માને છે. કેટલાક અનુદેશ વચ્ચે જતા-આ છે તે સમજી સેવાં મતેજનું કારણ મુખ્ય આચાર્યના પોતપોતાના કુરોપચય પ્રભાણે અર્થ સમજ દોષ, જ્યાં જ્યાં હવરચનો વિષય નથી ત્યાં તત્ત્વ કેવળીચય કરતુ એ સમક્ષિતનો વિષય છે તે સ્પષ્ટીકરણ કરવા માનેદ જતા-આ છે. વળી મચકારના વચન કરતાં સિદ્ધાંતકારનો આ વધારે પ્રભાણ અણુય.

કલમાં એક ઠેકાણે એમ જતાણુ દોષ કે અણુક માણુક સમક્ષિતી હતો, બીજો ઠેકાણો એમ દોષ કે તેનું સમક્ષિત જાણુ થુક હતું ત્રીજો ઠેકાણો એમ દોષ કે તે મરીને નરો એમ. ત્યારે ઠેકાણે એમ થાને કે કુરોપચય સમક્ષિત મુદ્દાને નરો એમ અને ત્યાં કરી સમક્ષિત પામ્યો. ઠેકાણે એમ થાને કે તેનું સમક્ષિત ધ્યાયક હતુ પણ સમક્ષિત પામ્યા પહેલાં નરકનું આપુણ બાધિયુ અને તે પ્રભાણે સમજવા માટે કેટલાક બીજા કારણ મળી આવે, માટે સમક્ષિતી છવે માધ્યસ્થ દ્રષ્ટિ સપ્તી એક ન કિરે તો તત્ત્વ કેવળીચય કરતુ પણ એટલી સમજ માત્ર કરી નહિ અને બીજા ધરુણી નિદા કરી નહિ, પણ એટલું તો જરૂર પાન રાખવું કે જ્યાં રાજના સ્પષ્ટ પાક છે તેમાં ફેરાર કરવો નહિ તેમજ વિષયીત અર્થ કરવો નહિ.

વેદક સમક્ષિતી રૂઢા એક સમજની નિધિત છે તરી માર્ગજામાં તે કાળક કનુ નથી.

ઉપચય સમક્ષિતના મધ જેવોના પુષ્પાસો- સમ્પાધર વૈકિય સમ્પા કરે ત્યારે વૈકિય મિષયોએ જાહેર કેટલાક ઉદારીક નિમયોન તેની અણુ છે તત્ત્વ કેવળીચય.

ઉપચય એણીમાં ઉપચય સમક્ષિતમાં કાળ કરી પાંચ અનુત્તર વિમાને નમ તે અપચાત અપચામાં વૈકિય મિષ અને કામણ કામયોગ ધ્યાય, ત્યાં ચપા બાદ તત્ત્વજ ઉપચયનો ત્યાર અને કુરોપચયની પ્રાપ્તિ થાય એમ કેટલાકની માન્યતા છે તત્ત્વ કેવળીચય.

ઉપચય સમક્ષિતમાં અણુ-અનો નામે ન થાય પણ પૂર્વે મધ એમ દોષ તા ઉપચય સમક્ષિતી કાળ કહે.

પૂર્વે આપુણ નેત્રધન થયો દુષ વા કુરોપચય સમક્ષિતી મનુષ્ય હતું આપુણ બાધિ અને કેવળ તમા નાસ્કી, મનુષ્ય આપુણ બાધિ નિર્જન જેવું આપુણ બાધે.

મિથ્યાત્વ પ્રત્યયીક સોળ. —

- ૩ નરક ત્રીક,
- ૪ અશુભ ગતિ,
- ૪ સ્થાવર ચતુષ્ક,
- ૧ હુડ સસ્થાન,
- ૧ સેવાર્ત સઘયણ,
- ૧ આતાપ નામ
- ૧ નપુસક વેદ,
- ૧ મિથ્યાત્વ મળી મોળનો બધ મિથ્યાત્વમા જ થાય,

અનતાનુબધી પ્રત્યયીક ૨૫ —

- ૩ નિર્થક ત્રીક,
- ૩ અત્યાનર્ધિ ત્રીક,
- ૩ દુર્ભગ ત્રીક,
- / અનતાનુબધી ડપાય,
- / મધ્ય સસ્થાન,
- ૪ મધ્ય સઘયણ,
- ૧ ઉદ્યોતનામ,
- ૧ અશુભ વિહાય ગતિ,
- ૧ સ્ત્રીવેદ,
- ૧ નીચે ગોત્ર મળી ૨૫નો બધ પહેલા બે ગુણ કાણેજ થાય.

મર્તાતર — કેટલાક આચાર્ય શ્રીકૃષ્ણ અને દુપસહ આચાર્યને ક્ષાયક સમકિતી માને છે અને તેઓના ક્ષાયક સમકિતી તરીકે પાંચ ભવ ગણાવે છે. તત્ત્વ કેવળીગમ્ય.

સામ્વાદનવાળો, સાસ્વાદન સાથે નરકમા જતો નથી.

ધર્મોપશમ સમક્ષિતી દેવતા એક ૧૬૮ માં ૬૬ અપર્યાપ્ત આવે, પણ ધર્મોપશમ એવો ખત છે કે સમક્ષિતી મળીને સમક્ષિત સ્થિતિ દેવતામાંથી દેવ ન થાય તત્ત્વ કેવળીયમ્.

સમક્ષિતી જીવને દેવોપદેશીકી સગા ન હોય પણ દીર્ઘ કાલીકી સગા હોય, સાસ્વાદનવાળાને દષ્ટિવાદ ઉપદેશીકી સગા હોતી નથી તત્ત્વ કેવળીયમ્.

ત્યાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન મળે છે ત્યાં જ્ઞાન ધર્મોપશમ બાવળુ અને અજ્ઞાન ઉદય બાવળુ સમજવું.

મોહની કર્મની સાત પ્રકૃતિ દર્શન સપ્તક કહેવાય છે.

હનિત્ર વગેરે ધર્મ દારોના. ખાસ કરીને સાસ્વાદન સમક્ષિત આમી ખુલાસા સમક્ષિતીમાં જીવતા એક ઉપદેશી સમક્ષિતી દેવતા.

ચોક્કસ ખુલાસો મળે દેવોપદેશી મળશે ૧૬ જ્ઞાન અને ૬ નો જ્ઞાનને અક્ષિ ૨૪ જ્ઞાનમાં બેસા લીધા છે.

સમક્ષિત પ્રાપ્ત કરતી વખતે ત્યુ શુભ કંઈક જ હોય, મેળાના પછી ત્યુ અશુભ કંઈક મળે હોય.

ઉપશમ સમક્ષિતી જીવ અસ્પૃશ્યકારી ન હોય. ઉપશમ મેલ્લીયાઓ કાળ કરી અનુષ્ઠ વિમાને ત્યુ તે પછી અસ્પૃશ્યકારી થવાનું કાલ્યુ ઉત્પન્ન થતું નથી.

શુદ્ધ ખ્યાનનો બીજો પાસો ઉપશમ મેલ્લીયામાં કાળો નથી તે સાચક મેલ્લીયામાં ૧૦ મ જુગાવું હોય.

અનિષ્ઠ કાચક સમક્ષિતીનું છે એ અપર્યાપ્ત હોવાનું કંઈક મળે છે. દર્શન - પાંચમાં આસને છે એ જ્ઞાનના દુષ્કર્મવ્યવસ્થા તત્ત્વ કેવળીયમ્.

વિચાર કાર મધ્યમાં ઉપશમ અને સાસ્વાદન સમક્ષિતવાળાનું અધિકારક અને કેવળીય સ્વરૂપાન (સિદ્ધાન્તી પાંચ સમક્ષિત કહેલી છે પણ વિશુદ્ધ રાજીયમવાળા ઉપશમ સમક્ષિતીને કાચક સ્વરૂપાન સમક્ષિતી નથી તત્ત્વ કેવળીયમ્.

સમક્ષિતી આપન - ૧ નવ નથી ગિલ્લવાળી, ૨ આવડી મલકાવ. ૩ નિષ્કર્ષી પાંચમિક બાવ (અમ્મલ)

૧૬ સમક્ષિત એક અપર્યાપ્ત પછી કાચક સમક્ષિતી નવ. કાચકવાળા સમક્ષિતવાળા જીવ કાચક ત્યુ ચીન કન જમિતી અનુષ્ઠ બાવ અને અનુષ્ઠ કે નિષ્કર્ષ કાચક ત્યુ મળીને

ઐમાનીક દેવ થાય એટલે અપર્યાપ્ત અવસ્થામા ઐમાનિક દેવ તથા કર્મ ભૂમિનો મનુષ્ય જ ક્ષયોપશમ સમકિત વાળો હોય

જે જીવ ક્ષાયક સમકિત આઠમે ગુણસ્થાને મેળવે છે તેને આઠમા ગુણસ્થાનનો પ્રથમ અશિક્ષાગામ ક્ષયોપશમ સમકિત હોવાનો સભવ છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય

ધર્મની ઉત્પત્તિ

સમ્યગ્ દર્શનના વિષયમા અગાઉ જણાવેલ છે કે સર્વ મન મતાતરોનો મૂળ આધાર વીતરાગની વાણી છે સર્વજપણાને લાધને ભૂલ થતી નથી અને વીતરાગપણાને લાધને અસત્યનો એક પણ શબ્દ હોતો નથી ત્યારે જ શુદ્ધ તત્ત્વનો પ્રકાશ થાય અને સર્વ સર્વજના તત્ત્વો એકસરખા શુદ્ધ જ હોય. અમુક ભગવાનના આવા તત્ત્વો અને ખીજના જુદી જાતના તત્ત્વો એમ કદી બને જ નહિ

અર્વજ સિવાય કાંઈ શુદ્ધ તત્ત્વ પ્રકાશી ન શકે તે અનુભવથી જાણી શકાય છે જેમકે કોઈ માણસ જન્મે ત્યારે તેને કંઈ જ્ઞાન હોતુ નથી. ત્યારમાઠ મોટો થતો જાય અને અભ્યાસ કરતો જાય તેમ ક્ષયોપશમ ભાવથી કંઈ જ્ઞાન આવતુ જાય, આગળ જતા બહુ વિદ્વાન ગણાય તે પણ અભ્યાસથી જ થાય છે અને ગમે તેટલો વિદ્વાન થાય નો પણ કંઈક ને કંઈક ભુલ કરતો રહે છે. પણ જો તે સર્વજની વાણી અનુસાર જ ખોલે તો તેમા ભુલ આવવાનો સભવ નથી.

મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયોપશમથી માણસ વિદ્વાન થતો જાય છે પણ ચાર વન ધાતિ ધર્મનો જે સર્વથા ક્ષય કરે તેજ સર્વજ થાય પણ હાલ પાચમા આરામા તે સંભવિત નથી.

સાગ એટલો જ કે સર્વજ સિવાય શુદ્ધ તત્ત્વો કાંઈ સ્વયમેવ પ્રકાશી શકે નહિ જે જૈનેતર મતમતાતરે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો મળ આધાર સર્વજ ભગવાનની વાણી છે તે આવી રીતે ઉત્પન્ન થાય

(૧) કાંઈ જૈન સાધુ સમકિત વખીને જિનમતથી ઓછી, અધિકા કે વિપરીત પ્રગણા કરે.

(૨) કોઈ દેવતા પોતાના કાંઈ અન્યાય પામેલા મિત્ર કે સહાયકની યજ્ઞકૃતિ વધાવવા ને ભગવાન તરીકે જાહેર કરી પુન્યવરાવે

(૩) કાંઈ લખિવંધર કે પડવાઈ ચૌદ પૂર્ણ મુનિ વૈકિય લખિય કારણે તે જાણાતરે લોકસજાથી ભગવાન તરીકે જાહેર થાય,

(૪) કાંઈ સાધુનો અપવાદ માર્ગ ઉત્સર્ગ માર્ગ તરીકે જાહેર થાય,

(૫) કાંઈ સાધુ માન માર જુદો પર ત્યારમાઠ તની પુપરામા મિથ્યાશ્રુતની ગ્યના થાય અને અભિગ્રહીત તથા અભિનિયોશિક મિથ્યાત્વોની ચલતી ફગતી પગ પગ ચાલ્યા કરે તેમાથી અનેક કાટાઓ પડે તે અધા ૩-૩ ભેદમા અમાઈ જાય

આર્થ સ્વેચ્છામાં જે કંઈ સાર તત્વ હોય છે તેનું કાસ્તુ દેશ પડેલમાં આવળ છે. હવે કાસ્તના ધર્મોની ઉત્પત્તિ જતાવવામાં આવે છે.

અહિં ધર્મ શબ્દ અર્થજ્ઞ કર્તેષ છે તે સંસારિક બળદ્વાર ધર્મથી જુદો સમજવો અને નિષ્કેશની ભુદિધી સમજીને દેવનો ત્યાગ કરવો અને ઉપાદેવ ધર્મને મોક્ષ ભુદિએ અર્થજ્ઞ કરવો, એટલા માટે ધર્મને ખોટાં નિષ્કેશમાં અહિં મુકેલ છે.

૧ નામ ધર્મ— કોઈ પણ ધર્મને નામ સગા આવી કે આ અમુક ધર્મ છે પણ જો તે મોક્ષમાર્ગથી વિપરીત હોય તો તે ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે પણ મોક્ષમાર્ગ કયો જે ધર્મ છે તેને યજ્ઞયોગ્ય નામ સગા આવી હોય તે ધર્મ આસ્ત્વ્ય યોગ્ય છે.

૨ સ્થાપના ધર્મ— કોઈ પણ વસ્તુને ધર્મ તરીકે આપવામાં આવે તે નિયમ હોવાથી ધર્મ નથી તેથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. પણ મોક્ષમાર્ગના બેઠોને લીધેમાં આપન કરવામાં આવે તો તેનું વાંચન માટે બાહ્યજન તેનું.

૩ દ્રવ્ય ધર્મ— તેના બે ભેદ—

(૧) આગમથી દ્રવ્ય ધર્મ— મોક્ષમાર્ગના શુદ્ધ સાત્રોને ઉપયોગ વગર અમુકા તેમજ ઉપયોગ વગર શુદ્ધ ધર્મની કલ્પના કરવી તે આ ધર્મનો નિર્ણય થી કદાચ નહિ કાસ્તુ કે અસ્ત્યને જગર જગી નથી કે અમુક માણસ ઉપયોગ વગર જલુ કરે છે પરંતુ ઉપયોગ વગર ધર્મ કરવાથી મોક્ષ મેળી કળા મળત નથી પણ દ્રવ્ય કરતી કોઈ વખત આવતુ નિમિત્ત અને છે.

(૨) નો આગમથી દ્રવ્ય ધર્મ— તેના ત્રણ ભેદ

(અ) આ શરીર દ્રવ્ય ધર્મ—મોક્ષ માર્ગની ક્રિયામાં ત્વ દાવ ક્યા દાવ તેનું શરીર આ શરીરને ચક્રચૈ માણીને ત્યાગ કરે.

(બ) અન્ન શરીર દ્રવ્ય ધર્મ—અન્નિયમાં જે જીવ તેમ જન્મમાં મોક્ષ માર્ગ રૂપી ધર્મ પામવાના છે તેનું શરીર આવા માણસોને ધર્મમાં ઉત્તેજન આપતુ.

(ક) શરીર અનિરક્ત મોક્ષમાર્ગથી દ્રવ્ય ધર્મ તેના ત્રણ ભેદ—

(૧) ચૈતિક ધર્મ તે સંસારિક નવદાગ રૂપે છે.

(૨) ચૈતિક ધર્મ પૌદ્ગલિક મુખે (સંસારિક મુખે) માટે મોક્ષ માર્ગ રૂપી ધર્મની આરાધના કરવી તે આ નિદાન અને વાસ્તવ્યુક્ત હોવાથી મોક્ષનું સાધન નથી માટે નિદાન તથા વાસ્તવ્યનો ત્યાગ કરવો.

(૩) કુપ્રાવચન ધર્મ તે સર્વજની વાણીથી વિપરીત તે મોક્ષ માર્ગમાં લઇ જાય નહિ તેથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે

૪ ભાવ ધર્મ—તેના બે ભેદ -

(૧) આગમપૂર્વક ભાવ ધર્મ તે ઉપયોગપૂર્વક મોક્ષમાર્ગના સર્વજ પ્રણિત સૂત્રો ભણવા નથા ઉપયોગપૂર્વક મોક્ષ-કરણી કરતી તે આસ્વા યોગ્ય છે

(૨) નો આગમપૂર્વક ભાવ ધર્મ તે સર્વજ કે જેમાં ધર્મનું સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ સ્વભાવિક રીતે બને છે

(૩) નો આગમપૂર્વક ભાવ ધર્મમાં પરિણતિ એટલે સમસ્તી ભાવ (સિદ્ધિસ્વરૂપ) માં વર્તમાનમાં લીન થનાર હવ, આ આસ્વા યોગ્ય છે

આવી રીતે ધર્મ સગ'ની હુય અને ઉપાદેયનો વિવેક રાખવો

હવે ભાગ્યમાં ધર્મોની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઇ તે જોઇએ અથા ધર્મોની ઉત્પત્તિનો મૂળ આધાર શ્રી રૂપભદ્રેવ સ્વામી પહેલા તીર્થ'કર્તા વાણી છે તેની સાખીતી નીચેની હકીકતથી થઇ શકે છે

જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ

જૈન એટલે જિન ભગવાન સર્વજ વીતરાગે બતાવેલ ધર્મને મોક્ષના હેતુથી પાળનાર અને મોક્ષ માર્ગમાં રહીને સર્વ કર્મોને નાશ કરવાનો અભ્યાસ કરનાર હવ. આ શબ્દ વિશ્વ વ્યાપી છે, નાદની સ્વતંત્ર માલીકીનો નથી ગઇ ઉત્સર્ગોણીના છેલ્લા તીર્થ'કરના નિર્વાણ પછી લગભગ ૧૮ કોડકોડ સાગરે શ્રી રૂપભદ્રેવ યયા તેઓએ દીક્ષા લઇ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કર્યું ત્યાં તીર્થ'કર પદ પામ્યા ત્યાં મોક્ષ માર્ગની કચ્છી બતાવી એટલે મસાગ સમુદ્રમાંથી તરવા માટે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપના મેદોની આચાર રૂપે આપના કરી એવી રીતે તેમણે આગ તીર્થ' આપ્યા અને તેઓ સર્વજ જિન હોવાથી તેમના શાસનની આજ્ઞા પ્રમાણે આજનાગ જૈન કહેવાય

શ્રી રૂપભદ્રેવ સ્વામીએ જૈન ધર્મ' પ્રગટ કર્યો તે પહેલા ભરતક્ષેત્રમાં કલ્પવૃક્ષો દ્વારા નિર્વાહ ચલાવનારા યુગશીયા હતા તેઓમાં મોક્ષમાર્ગ ન હોવાથી તેઓ અણાભિ-પ્રકીક અથવા અણામોગ મિથ્યાત્વવાળા કહેવાય જૈન ધર્મ અથવા મોક્ષ માર્ગ અત્યંત ડાંગથી આલ્થો આવે છે પણ ડાંગાતરે ભરત ધરવત ક્ષેત્રમાં હાનિ પામે છે ત્યાં જ્યારે તીર્થ'કર જન્મે ત્યાં ત્યાં કરી જૈન ધર્મ' પ્રગટ કરે તેથી તીર્થ'કરે જૈન ધર્મની આત્મિક કરનારા ગણાય છે

શ્રી હજીરેવ સ્વામીને ધર્મ સમગ્ર એક કોમળા સ્વામી એટલે અસંખ્યાતા વૈધો ધર્મ તે પહેલાં
બાહ્ય દેવતામાં ધર્મ સ્વામી કાળ મુધિ ધર્મ ન હોય એટલે તે અપેક્ષાએ આ ભક્તદેવતાં સૌથી
પ્રથમ જોઈ ધર્મની ઉત્પત્તિ થઈ

તાપસમતાની ઉત્પત્તિ

પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવે જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમની સાથે ધર્મ ગામમાં પડ્યો
દીક્ષા લીધી હતી તે વખતે મુનિશ્રી વ્યસદાસમાંથી ત્યાં ન જ કર્મજુભિના અવધારમાં આવેલા હોવાથી
લોકો સાધુને આદાર વહેરાવવાની વિધિ નક્કી નહોતી તેમ જ સાધુને શું આપવું તે પણ નક્કી
નહોતી અને બન્ધ તીર્થંકર જ્યાં મુધિ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં મુધિ કંઈ પણ ઉદ્દેશ આપે
નહી. તેથી શ્રી ઋષભદેવજીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ત્યાં મુધિ ઉદ્દેશ આપતા નહોતા.

તેટલા વખતમાં જીભ દીક્ષિત સાધુઓ મુનિશ્રી સાથે ત્યારે તેઓ જ મુનિશ્રી રહી મુનિ
પદમાં અને પાકાં ફળ ખાવા લાગ્યાં આ પ્રમાણે તાપસ ભક્તી ઉત્પત્તિ થઈ

જ્યારે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારે કલ્યાણ ફરી દીક્ષા લઈ તેઓ તેમના
સાક્ષનાં ભણી ગયા અને જેઓ ન ભણ્યા તેઓ તપાસ રહી ગયા તેમની પર પરામાં જુદી જુદી
રીતે જ્ઞાન તપ દાખલ થયા અને તપાસ ભ્રમ આપ્યા તેમાં પણ આજ્ઞા ત્યાં ધર્મ કહી
પડ્યા તેમાંના એક કહિમાં મન્થપર થયેલ

વેદ ધર્મની ઉત્પત્તિ

જ્યારે ભગવાન શ્રી હજીરેવ સ્વામી પાલે, પદાના સસાર પડ્યા પુત્ર અને ભક્ત
ચાકરોના હૃદ બાહ્યોએ દીક્ષા લીધી ત્યારે મમત મુનિશ્રી ભક્ત ચાકરો ગામીનાં મિશ્રાન ભરી
ત્યાં કંઈ ગયા અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે મારા બાહ્યોને આદારની આજ્ઞા આપે, ત્યારે
ભગવાને કહ્યું કે સામા સાવેશ આદારને સાધુથી ખરાબ નહીં ત્યારે તે મિશ્રાન કોને અવગણવું
તેની ભક્તિને ચિત્ત થઈ ત્યારે કહેવું કહ્યું કે તમામથી મુનિશ્રી અધિક હોય તેને આપે, ત્યારે
ભક્તજીએ પતિમાં પ્રવૃત્તિ કરી આવડોને તે બધા આપ્યું અને કહ્યું કે—

જેની હજીરેવ હોય તેઓ હવેથી મારા મહેમોની બનવાનામાં રહી વધુ બોબલ વનેરોની
સમયા થશે તમે ધર્મજ્ઞાન કરતાં જો અને જ્યારે ભગવાન વધતે ભય તપાસનાં મહાનતિ
જેવો મન્થ ઉત્પાદ્ય કરતાં રહે

ધર્મ આપોએ એ જુદું કમુક કમુક અને પદામય પાળતા લાગ્યા તેમના સમયાના
જુમ્મણી ભક્તિ વારવાર બેરામી ખરી ત્યાં અને અજ્ઞાન સન્ધ બોલ્યા કરતા હોવાથી મોક્ષ
તેમને પ્રાપ્ત થઈ શક્યા

બ્રાહ્મણની ઉત્પત્તિ થઇ.

હરતજી તમ્હી સીધું બોજન મળવાથી વેરાગ્ય વગરના પણ આવડે થઇ સાબ લેવા મડ્યા ત્યારે નિર્જીવ જડ્યા પર જનારાઓની અહિંસા ભાવથી તેમની પરીક્ષા કરીને બાઘણી રતનથી કપાલ પર ત્રણ લીટા ઠાઠવા, આવી રીતે બ્રાહ્મણોના તિલકની થઇ અને તેમના અબ્યામ માટે ભગવાન શ્રી રૂપભદ્રેવજના વચન અનુસાર શ્રાવ' મુનિયુક્ત ચાર વેદની રચના કરી. તેના નામ:-

૧ સમ્યગ્ દર્શન વેદ.

૨ સમ્યાપન પરામર્શન વેદ.

૩ તત્ત્વપ્રોધ વેદ

૪ વિદ્યા પ્રોધ વેદ

આવી રીતે ચાર વેદની ઉત્પત્તિ થઇ

તવમા શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થ કર ભગવાન મુધી (આજથી પૂર્વે ૧૦ કા. આ ચારે વેદ પગપરાથી એવાજ અવરૂપે ચાલ્યા પણ હુડા અવસર્પિણીના પ્રભાવથી નિર્વાણ પછી કટલેક કાળે ચારે તીર્થનો વીચ્છેદ થયો એટલે કે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને ત્રાવીકાનો ખગે આચાર મ્હો નહી. બ્રાહ્મણો પણ શ્રાવકપણુ ન પાળી શકવાથી તેઓએ એ ચારે વેદોના નામ ફેરવી નાખ્યા અને રૂગવેદ, યજુર્વેદ, શામવેદ, અને અથર્વવેદ એવા નામ પાડ્યા અને વેદોના શબ્દોમા કષ્ટક કેન્દ્રાર કર્યો અને પોતાને કમાઇ ખાવાનુ મળે એની રીતે વેદોના અર્થ કર્યા આગળ જતા, તપકંપી યજ્ઞને બદલે આરંભવાળા યજ્ઞની સ્થાપના કરી અને તેમાં જુના શાસ્ત્રી ધાન્ય કે જે વાવવાથી ફરી ઉગી શકે નહી તેથી અજ એવા ધાન્યનો યજમા હોમ કરવા લાગ્યા

ત્યાગ્યાદ બણા કાળે મુકિતમતી નગરીમા ક્ષીર કદઅકાચાર્ય થયા તેને પોતાનો પુત્ર પર્વત, ગજપુત્ર વસુ અને નારદ શિષ્ય હતા તેમાના બે જણા નરકે જવાના છે એમ આચાર્યે, આકાશમા જતા જવા ચારણ મુનિ ખીજા તેવા જ મુનિની સાથે વાત કરતા, અચાનક સાબળ્યુ, આચાર્યે તે ત્રણ શિષ્યોની લોટના બનાવેલા કુકડાથી પરીક્ષા કરી, કોઇ ન જુએ ત્યા મારી નાખવા કહ્યુ ત્યારે નારદે તે કુકડાને માયુ નહિ અને પોતાના પુત્રે તથા વસુએ મારી નાખવાથી તેમને નગકાગામી માની, વેરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી એટલે પર્વતે તેનુ કામ સંભાળ્યુ

એકવાર વાચના દેના પર્વતે યજમા નાખવાના ધાન્યને બદલે અજનો અર્થ બકરી કર્યો અને અજ મેલ યજ્ઞની સ્થાપના કરી ત્યારે નારદે કહ્યુ કે તેનો અર્થ જુની શાસ્ત્રી થાય છે ત્યારે વસુ રાજ થઇ ગયેલ તેણે પર્વતનો પક્ષ ખેચી જુઠો અર્થ કર્યો એટલે સ્ફટિક સિલાના

મી ફક્ત એવ ન્યામીને થયાં લગભગ એક કોમકોડ સાગર એટલે અસખ્યાતા વર્ગો થયાં તે પહેલાં જ્ઞાન્ત દેવમાં થયું હાંના કાળ સુધિ ધર્મ ન હતો એટલે તે અપેક્ષાએ આ ભક્તદેવનાં સૌરી પ્રથમ જો ધર્મની ઉત્પત્તિ થઈ.

તાપસમતની ઉત્પત્તિ

પહેલા તીર્થંકર મી જ્ઞાનદેવે ત્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે તમની સાથે થયું શાન્તિએ પડ્યું દીક્ષા લીધી હતી તે વખતે મુનિશ્રી જ્યારેમણી તાપ્ય જ કર્મક્રમિયા જ્યારેમણી આવેલા હોવાથી સોકા સાધુને આદ્યાર વહોસવવાની વિધિ જાણ્યા નહોતા. તેમ જ સાધુને શુ આપ્યું તે પણ જાણ્યું નહોતા. અને જાન તીર્થંકર થયાં મુધી કેવળજ્ઞાન પ્રગટ ન કરે ત્યાં મુધી કમ થયું ઉદ્દેશ આપે નહિ. તેથી મી જ્ઞાનદેવજીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ત્યાં મુધી ઉદ્દેશ આપ્યા નહોતા.

તેમજ વખતમાં જીમ દીક્ષિત સાધુએ શુ જવા જાણ્યા ત્યારે તેઓ જ મધમાં રહી મુઠાં પાંદડાં અને પાકાં ફળ ખાવા જાણ્યા આ પ્રમાણે તાપસ મતની ઉત્પત્તિ થઈ.

ત્યારે મી જ્ઞાનદેવ ન્યામીને કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારે કેટલાક ફરી દીક્ષા કરી તેઓ તમના સાસનમાં જઈ ગયા અને તેઓ ન જાણ્યા તેઓ તપાસ રહી ગયા તેમની પરપરામાં ભુદી મુગી રહી જ્ઞાન તપ દાખલ થયા. અને તાપસ મત આવેલો તેમાં થયું આજ્ઞા જતાં થયું કાંટા પડ્યા તેમાંના એક કાંટામાં મગજોષર થયો.

વેદ ધર્મની ઉત્પત્તિ

ત્યારે ભગવાન મી ફક્ત એવ ન્યામી પાસે, પાતાના સસાર પડ્યા પુત્રો જન ભક્ત ચક્રવર્તીના હટ ભાઈઓએ દીક્ષા લીધી ત્યારે મનુષ્ય ભુદિથી ભલ મનુષ્યો ગાદીનાં મિશ્ત્રાન કરી ત્યાં કમ થયા અને ભગવાને પ્રાર્થના કરી કે મારા ભાઈઓને આદ્યારની જાણ આવે, ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે જાણ આવેલ આદ્યારને સાધુથી જવાય નહિ ત્યારે તે મિશ્ત્રાન કોને ખરાવવું તેની ભક્તજીને ચિંતા થઈ ત્યારે કહેલું કહ્યું કે તમારાથી મુઠાં જધિક હોય તેને જાણે ત્યારે ભક્તજીએ પંચમી ગુરુજ્ઞાન વર્તી આવકોને તે જાણ આપ્યું અને કહ્યું કે—

જેની કમળા હોય તેઓ હવેથી આરા મહેમોની પન સાળામાં રહે, વન, બેઠાન વગેરેની સમ્પદ થશે તમે ધર્મજ્ઞાન કરતાં રહો અને “હવે ભગવાન વર્ધતે જય તરનાનઆદ્યન મહાનનિ” એવો સ્તવ ઉચ્ચાર્યું કરતા રહે.

થયું આવકોએ એ જયુ કયુદ કયુ” અને પદ્મવર્ષ પાળ્યા જાણ્યા તમના સમ્પદના ઉચ્ચારથી ભક્તજી વારવાર બેસાડી જતી જતા અને “મહાન સ્તવ બોલ્યા કરતા હોવાથી સોકા તેમને આદ્યાર કહેવા જાણ્યા.

પ્રાક્ષણી ઉત્પતિ થઇ.

ભરતજી તરફથી સીધું લોબ્જન મળવાથી વૈગ્ય વગરના પણ આવકો થઇ લાભ લેના મડ્યા ત્યારે નિર્ણય જાણ્યા પર જનારાઓની અહિંસા બાવથી તેમની પરીક્ષા કરીને ભરતજીએ કાગણી રતનથી કપાલ પર ત્રણ લીટા કાઢ્યા, આવી રીતે પ્રાક્ષણીના તિલકની ઉત્પતિ થઇ અને તેમના અભ્યાસ માટે ભગવાન શ્રી રૂપભદ્રેવજીના વચન અનુસાર આવકના આચાર અને મુતિયુક્ત ચાર વેદની રચના કરી. તેના નામ:-

- ૧ સચાર દર્શન વેદ
- ૨ સંસ્થાપન પરામર્શન વેદ
- ૩ તત્વપ્રોધ વેદ
- ૪ વિદ્યા પ્રમોધ વેદ

આવી રીતે ચાર વેદની ઉત્પતિ થઇ

નવમા શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થ કર ભગવાન મુંવી (આજથી પૂર્વે ૧૦ કોડ સાગની અગ્ર) આ ચારે વેદ પર પરાધી એવાજ વચ્ચે આજ્યા પણ હુડા અવસર્પિણીના પ્રજાવથી તેમના નિર્વાણ પછી કેટલેક કાળે ચારે તીર્થનો વીચ્છેદ થયો એટલે કે સાધુ, સાધી, શ્રાવક અને શ્રાવીકાનો ખરો આચાર સ્થો નહીં જાણણો પણ શ્રાવકપણુ ન પાળી શકવાથી તેઓએ એ ચારે વેદોના નામ ફેરવી નાખ્યા અને રૂગવેદ, યજુર્વેદ, શામવેદ, અને અશ્વધ'વેદ એવા નામ પાડ્યા અને વેદોના શબ્દોમા કઇક ફેરફાર કર્યો અને પોતાને કમાઇ ખાવાનું મજે એની રીતે વેદોના અર્થ કર્યાં આગળ જતા, તપસી યજ્ઞને બદલે આગલવાળા યજ્ઞની મ્થાપના કરી અને તેમાં જુના શાકી ધાન્ય કે જે વાવવાથી કરી ઉગી શકે નહીં તેથી અગ્ર એવા ધાન્યનો યજ્ઞમા હોમ કરવા લાગ્યા

ત્યારપાદ વણા કાળે સુકિતમની નગરીમા ક્ષીર કદમકાર્ય થયા તેને પોતાનો પુત્ર પર્વત, ગજપુત્ર વસુ અને નારદ શિષ્ય હતા તેમાના બે જણા નરકે જવાના છે એમ આચાર્યે, આકાશમા જતા જવા ચારણુ મુનિ ખીજ તેવા જ મુનિની સાથે વાત કરતા, અચાનક માલખુ, આચાર્યે તે ત્રણ સિષ્યોની લોટના બનાવેલા કુકડાથી પરીક્ષા કરી, કામ ન જુએ ત્યાં મારી નાખવા કુરુ ત્યારે નારદે તે કુકડાને માર્યું નહિ અને પોતાના પુત્રે તથા વસુએ મારી નાખવાથી નેરુ નરકાગામી માની, વૈગ્ય પામી દીક્ષા લીધી એટલે પર્વતે તેનું કામ સંભાળ્યું.

એકવાર વાચના દો પર્વતે યજ્ઞમા નાખવાના ધાન્યને બદલે અજતો અર્થ બકરી કર્યો અને અગ્ર મેલ યજ્ઞની સ્થાપના કરી ત્યારે નારદે રુ કે તેનો અર્થ જુની શાકી ધાન છે ત્યારે વસુ રાજન થઇ ગયેલ તેણે પર્વતનો પક્ષ ખેચી જુડો અર્થ કર્યો એટલે રુદીઠ નિર્ધારના

આધારથી અંધર દેખાતાં સિદ્ધાસનામાંથી દેવતાએ તેને પાટી નાખ્યો અને તે મરીને ઉઘી નરકે ગયો. નારક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને પર્વતને લોકોએ કહી મુક્યો.

ત્યાર બાદ તે પર્વતને મહાકાળ અસુર પરમાધામી દેવની સહાતપા મળી તેનું કાચુ એ હા કે મુપિગ્ધ નામના એક રક્ષીના કાગીળને તે રાણીની કન્યા દિવી કે જે અચ્ચુ પુત્રના નામના રાજા અધોધનની પુત્રી હતી તેને પરણ્યું હતું પણ સાચર નામના રાજાએ તેના પુરુષોદિત દ્વારા ખોટી સહિત્ય બનાવરાવી તે દ્વારા સમામાં મધુ પિત્રમને ઉત્તરપાંડીથી નાશાયક બનાવી પોતે તે કન્યા પરણ્યો ત્યારે મુપિગ્ધ સન્ધાસી સહ અધાન તપ કરી મરીને મહાકાળ પરમાધામી દેવ થયો તેણે વિભાગાનથી અસુર કે પોતાને સાચર રાજાએ ઉત્તરો હતો તેથી તેના ઉપર વેર લેવા સાચરને નરકમાં નાખતા પર્વતને હિસામય મતની સ્થાપનામાં મદદ કરી.

પર્વત અને મહાકાળદેવ સાચર રાજાના નરકમાં ગયા. દેવે રા નના તથા પ્ર નના સરીરમાં દેવ હન્યોથી રાજ વિદુર્ગો તેમાંથી અસ્ત્રા માટે પર્વતે સૌનામણી અગ્નિએ મત બતાવ્યો. રાજાએ તે મત કસ્યો એટલે દેવે બધાના રાજ હરી લીધો અને સાતિ થઈ ત્યારી હિસક મતની ખોટી મદદ ચાલી અને સાચર રા ન પાપવત કરી નરકે ગયા.

રાજપુત્રના મત રાજાએ પણ પશુ હોમ કરાવ્યો. ત્યારે નારકે રાજાને ધર્મ સમજાવ્યો એટલે હિસક મદાચાર્ત તેને આસ્વા દોષ્યો ત્યારે નારક નાસી રાજ્ય પાસે ગયો અને રાજ્યે ડગરુર ન્હી બામથી પશુને ઉગ્રવા એટલે વેદાંતિમોએ રાજ્યને વેદના યજ્ઞ બાજ કન્યા રાક્ષસ છાવ્યો.

મીઝુ બાજનના ઉઘી રકેખમાં ૧૪ મા અખાજમાં ૭-૮ મ્લોકમાં આવે મળી વાન આવે છે કે નારક પ્રાચીન વર્હિતમક રા નને મોષ આવી હિસક મતમાંથી અસ્ત્રા. આ વાન આ ત્યી પુર્વ બજમજ ૧૧ ૧૨ સાખ વર્તની અસ્ત્રી છે. આ ઉપરથી સમ નથી કે મી હામ્લેસ્કી પાણીમાંથી એકવેદી વસ્ત્રમાં ફેફસ કરીને વેદાંતિક ધર્મોની ઉત્પત્તિ થઈ છે આજન બતાવે તેમાંથી અનેક દંડા ઉત્પત્ત થયાં.

સાખ્ય મતની ઉત્પત્તિ—

મી હામ્લેવ સામે બસા મતનીયા ૫ • પુત્રોએ રાક્ષા લીધી હતી તેમાંના એક મરીગી હતો મરીગીથી સજન પાગ્રી સકાયો નહિ તેમજ સસારમાં પાજ બતાવી સરમ આવી નેથી તેણે નવા વસધી એવી રીતે કબજા કરી કે -

સાધુ મન, વચન, કાયાના ત્ર્યુ દમ્થી વિરામ પામ્યા છે અને હુ તે ત્ર્યુ દમ્થી દગડે હુ મારે હુ મીઠી થઈ તેનું ખાજ મીઠું ત્ર્યુ ખુજાવાથી લાકડી સખી સધુ મેષ, મન, માય, મેલ, મયમથી દર એ છે અને હુ કાપથી રનીત છે તેમ ખાજ મીઠું તરીકે કાજા રવતા વલ પદેથ

સાધુને જિનાસા કે જે છત્ર છે મારે તે નથી તેથી તેણે લાકડાની છત્રી રાખી અને પાંચમહાવ્રતોને બદલે અશુવ્રત રાખીને જ્યાં જાય ત્યાં ભગવાન કૃષ્ણદેવના સમોસરણની બહાર રહેવા લાગ્યો.

આવી રીતે તેણે ત્રિદંડી વેશની સ્થાપના કરી પણ જેને દીક્ષા લેવી હોય તેને ભગવાન પાસે મોકલતો.

એક વાર તે મનિ પડ્યો તેની સેવા ચાકરી કોઈ સાધુ કરી ગઈ નહિ તેથી તેણે એક શિષ્યની ઇચ્છા કરી ત્યાં તેની પાસે કપિલ નામનો માણસ આવ્યો તે તેનો શિષ્ય બન્યો. મરીચી મરીને પાંચમા દેવલોકમા ગયો. કપિલને આસુરી નામનો શિષ્ય થયો.

કપિલ પણ મરીને પાંચમે દેવલોકે ગયો. ત્યાંથી અવધિ દર્શનથી જાણ્યું કે આમુરી અને છે તેથી તેની પાસે જઈ “પશ્ચિ તત્ર શાસ્ત્ર”ની રચના કરાવી, તેમા અવ્યક્તમાથી વ્યક્ત, પ્રકૃતિમાથી માન, માનમાથી અહ કાર, અહ કારમાથી ગણપોડસ, ગણપોડસમાથી પય તન્માત્ર, પય તન્માત્રમાથી પયભૂત ઉત્પન્ન થાય એવી રચના કરી. આવી રીતે સાંખ્ય મતના શાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ તે પણ જૈન સાધુપણુ ગ્રહણ કરીને છોડી દેનાર મરીચીના નિમિત્તથી ત્રિદંડી વેશ અને સાંખ્ય મતની ઉત્પત્તિ થઈ.

વૈશ્ણવ ધર્મની ઉત્પત્તિ—

દારિકા નગરી દ્વિપાયન દેવે બાળી ત્યાં બાદ જગલમા જરાસંધનુ બાણુ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવને લાગ્યું પછી કાળ કરી ત્રીજી નરકે ગયા, પછી બળભદ્રે દીક્ષા લીધી અને કાળ કરી પાંચમે દેવલોકે દેવ થયા ત્યારબાદ વગભગ ૮૦ હજાર વર્ષે તેણે અવધી દર્શનનો ઉપયોગ મુકી જોયું તો માલુમ પડ્યું કે તેમના ભાઈ શ્રી કૃષ્ણ ત્રીજી નરકે ગયા છે ત્યાં તે બળભદ્ર દેવ ગયા અને નારકી થયેલ કૃષ્ણને લઈ જવા માડ્યા પણ નાગકીનુ શરીર પારાની માફક વિખરાઈ જાય અને પાણુ ભેગું થઈ જાય તેથી તે લઈ રાક્યા નહિ.

ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે નરકના દુષ્ટ કરતા અપકીર્તિ વવાગે ખટકે છે માટે આપણા દુશ્મનો છે ત્યાં જઈને આપણા બંનેના રૂપોની વિકૃત્ત્વણા કરીને બહાર કાઢે કે અપો તો ભગવાન છીએ, દારિકા દહન અમારી લીલા હતી, અમારી કીર્તિ ફેલાવીને પુજ્યો તેને સહાય કર્યું વગેરે બળભદ્રે તેમ કહ્યું ત્યારથી વૈષ્ણવ ધર્મની વાસુદેવ અને ભગવાન માનવાની શ્રદ્ધા ચાલી, તેને આજની ભગભગ ૫ હજાર વર્ષ થયા આગળ જતા વૈશ્ણવ ધર્મમાથી અનેક કાંટા નીકળ્યા.

શિવ લિંગની પૂજાની ઉત્પત્તિ—

એક ગંગાની એક પુત્રી બાળ બ્રહ્મચારી મુન્યેશ્વરે દીક્ષા લીધી અને ગોરાણીની આસાની ઉપેક્ષા કરીને જગલમા સૂર્યના તડકામા ઉભા ઉભા નપથ્થર્યા કરવા માંડ્યા તે વખતે એક વિદ્યાધનુ વિમાન અથક્ષિત થવાથી તેણે જોયું કે અહિં એક સાધ્વી નપથ્થરે છે તેને અત્યારે એક ઉત્તમ

તેણે એક મહેતુ માણતુ પાણીમા તસ્તુ જોયુ વિચાર્યું કે આ જીવ વગરનુ માણતુ ખાવાથી પાપ કેવી રીતે થાય? તેણે તપ કર્યો. છોડીને જૈન સાધુમાથી ઓળખાણ પડાવવા માટે ત્રાસ ભગવા લુગડા ધામણ કર્યા અને સહેલો ધર્મ પ્રાપ્તવવા માડ્યો. તેના નામ ઉપરથી શુદ્ધ ધર્મ પડ્યો.

આરી રીતે મુખ્ય જૈનેતર મતો સીધી કે આડકતરી રીતે જૈનોના નિમિત્તે ઉત્તર થાય છે તેમાના કોઇ વ્યાપન દર્શનવાળા નિહવ હોય કે કોઇ આસ્ત્રિ શ્રેષ્ઠ હોય કે કોઇને યશોપ્રાપ્તિની હજી હોય કે કોઇને ખીજુ કષ્ટ નિમિત્ત મળી આવે. જૈનેતર મતોમાથી ત્યાગ આદિ સ્વતંત્ર રીતે અનેક કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વની રીતે મત મતાતર ઉત્પન્ન થયા છે તે સર્વે ૩૬૩ ભેદમા સમાઇ ગય છે અને અભિગ્રહિક અને અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ રૂપે ચાલે છે.

આત્મભાવ

સમ્યગ્ દર્શન દ્રેઢ ધર્મક્રિયાનો આત્મભાવ બતાવે છે, સ્વમા પણ સયમ તપથી આત્મભાવે ગહેવાનુ ફરમાન છે તેથી અહિ મુખ્ય ક્રિયાઓની સાથે ભાવનો શું સંબંધ છે અને આત્મભાવમાં કેવી રીતે જવાય છે તે બતાવ્યુ છે. અહિ જે ક્રિયાનુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તદ્દન સક્ષેપમા છે તેમજ સાધુ અને શ્રાવકના આચારનો ક્રિયાભેદ બતાવ્યો નથી કારણ કે મુખ્ય હેતુ આત્મભાવ બતાવવાનો છે. આત્મભાવ તે ખોય છે, સાધ્ય છે, હેતુ છે, ઉપાદેય છે, આત્માનુ ગુદ્ધ સ્વરૂપ છે, સિદ્ધ સ્વરૂપ છે તેમા પહેલ્યાડનાગ ભાવ ધ્યાન રૂપે છે, સાધન રૂપે છે, નિમિત્ત રૂપે છે, વજ્ર રૂપે છે, પણ કારણમાં કાર્યનો ઉચ્ચાર કરવાથી તેમ જ અશુદ્ધમાથી સ્વયમેવ શુદ્ધ સ્વરૂપમા જવાનુ હોવાથી તે પણ આત્મભાવ અને ક્ષયોપશમ ઉપશમ કે ક્ષાયક ભાવમા અતર્ગત થાય છે.

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ	
૧	આહ સા	કોઈ જીવને હુણવો નહિ યતનાથી રક્ષણ કરવું	અકેવી ચૈતન્યત્વથી સર્વ જીવ સરખા છે, માટે સર્વ જીવોમા રાગદ્રેષનો અભાવ રૂપી સમભાવ ગમ્ભવો.	આત્મા અશરીરી અને અક્રિય છે તેમજ અનવગાહનાથી બાવા નહિ પહેલ્યાડનાગ હોવાથી અહિ સા સ્વરૂપ છે તેમા લીન યાત્રો.
૨	સત્ય	પ્રિય, મિત, પથ્ય વલ્યાણકારી ભાષા બોલવી	સ્વ પરના મોક્ષના હેતુથી જ બોલવું છ દ્રવ્ય અને નવ તત્વના યથાર્થ જિનોગત સત્ય	આત્માનુ સર્વથા ગુદ્ધ સ્વરૂપ તેજ યથાર્થ સત્ય સ્વરૂપ છે તે અકર્મક આત્મા

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ
૩	અત્યોર્થ	અદત્તાદત્ત ત્યાગ	બાલ સમ્યક્ દર્શન પૂર્વક જતાવવા
૪	અત્યોર્થ	મિત્રુન ત્યાગ	પૌરુષથીક વસ્તુમાં હપ્તજ રાખીને પોતાના આત્માને છેલ્લેલો નહિ પુરુષ અને આત્માને કિલકેબો
૫	પરીઝાહ ત્યાગ	નવ ખાલ પરિમદ્દનો ત્યાગ	આત્મા સ્ત્રી નથી, પુરુષ નથી, નપુસક નથી, પણ અસરીતી, અપ્રી અનેદી છે. શરીર પુરુષના રૂપ છે તે નામ કર્મના કલ્પથી ઉપજેલ છે
૬	વિસાદ	નર્પણ ઉપરાંત ગામ્મુ નહિ અક્ષિ હુ અને હમુ ખાલકુ ના સમલ્લ મેલુ	નિષ્પાત્વ, ઇદિય વિવર્તમાં નાસકિત, કપાચ અને પ્રમાદ રૂપી અભ્યતર પરિમદ્દનો ત્યાગ
૭	મોગ મયજા	મોગ ઉપમોગના દબોની મર્પા, આ રજા, સમારમ ત્યાગ	જકાપ છત્તની સ્થાનો હેલુ, અમુક પર્ષાન ફર આર મતિમાં જમમુ મય કરવાના કાવ
			(સિદ્ધ) સ્વરૂપ છે તેમ લીન થાઓ
			કર્મ અમ્મસુથી અત્યોર્થ સ્વરૂપ આત્માને લુઓ
			પ્રજ્ઞ = આત્મા + ચર્મ = સ્પર્શતા, શુદ્ધ આત્મ કાવમાં લીન થવું
			આત્મ નિષ્ક્રમ નિલેપ નિષ્ક્રમ ૩ વેમાં લીન થાઓ
			સ્થિતસિદ્ધ પદાત પ્રાપ્તિનો હેલુ, સિદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થવું
			આત્મા પર દબોનો અભાની છે સ્વભાવનો કર્ત અને મોહના છે મારે સ્વભાવમાં લીન થવું
			ટેલથીક વસ્તુઓ એકલિ-કના માં છે, પુરુષધોના રાખી ફરે છે, અના-ત્મક છે મારે મોગ ઉપનોગમાં ? કમની આવક કાચ છે તે જાંબ કરી

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ
૮	અનર્થ દડ ત્યાગ	વચન, કાયા અને ઇન્દ્રિયો પર અકુશ, અધિકરણ ત્યાગ	આત્માધ્યાન રૈદ્રધ્યાનનો ત્યાગ, ધર્મધ્યાન ધ્યાવલુ
૯	સામાયિક હેદોપગ્રસ્થ પત્નીય ચારિત્ર	પાપ મહાવ્રતનું પાલન અહિં શ્રાવકનું ધ્વન-રીક સામાયિક વ્રત લઇ લેવું	જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યનું એકત્વ ગુ ૬ થી ૯
૧૦	પોષધવ્રત	ચાગ આહાર, સર્વ દ્રવ્ય હિંસા તથા સુશુષાનો ત્યાગ	આત્માના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ, આત્માની શુદ્ધિ
૧૧	અતિથી સ વિભાગ વ્રત	સુપાત્ર દાન	સચમ નિર્જરા અને મોક્ષનો હેતુ
૧૨	ધર્મ સમિતિ	જમીન ઉપર જીવ જોઈ તેનું રક્ષણ કરતા ચાલવું	જીવને જ્ઞાનથી આત્મવત જાણવા, દર્શનથી દેખવા, ચારિત્રથી ચતના કરવી, નિર્જરાનો હેતુ સ્વપરના સવર નિર્જરાનો હેતુ
૧૩	ભાષા સમિતિ	ઉપદેસ તથા સવગ નિર્જરાના વ્યવહાર માટે ભાષા પ્રયોગ	આત્માના ગુણોને ભાષામાં મૂકવા
૧૪	એવશા સમિતિ	નિર્દોષ રીતે અચેત આહાર પાણી વસ્ત્ર પાત્ર ધ્યાન માટે ગવેષણા	દોષોનો ત્યાગ, જીવનું રક્ષણ, મમત્વ ત્યાગ
૧૫	આયાણ લડ મત નિષેવણા સમિતિ	વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ઉપકરણોને ચતનાથી લેવા મુકવા	છગાય જીવની રક્ષા, વસ્તુ ઉપચી મમત્વ ઉકાવી લેવું
			આત્માકારે પશ્ચિમવુ
			આત્માના જ્ઞાનનાં ૬ સ્વરૂપ અને શાત (સમતા) રસમા લીન થવું
			જ્ઞાનનાં ૬ સ્વરૂપમાં લીન થવું
			કર્મ અગ્રહણ કર્મે આત્મા સવગ સ્વરૂપ છે તેમાં લીન થવું
			નિજ આત્માના ગુણો જોવા
			આત્માના ગુણોમાં અભા-પક સ્વરૂપે લીન થવું
			અનાત્મ ભાવનો ત્યાગ અને આત્મ ભાવમાં લીન
			કર્મ વિપાકમાં સમભાવ રાખવો શાત રસમાં લીન રહેવું

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ	
૧૧	જન્માર પાસવ્ય બેઠકન સમાવ્ય પાંચિત્ય ક્રિયા સંમિતિ	શરીરની અશુદ્ધી જાનાથી જકાત છ-વની સ્થાપૂર્વકે હરે કરી.	ધન માત્રી કર્મને અશુદ્ધી સમાન જાણીને તેને હરે કરવાની ભાવના, દોષોને શુધી શુધીને હરે કરવા.	દોષના પ્રતિપક્ષિ આત્મ સુખમાં લીન થવું.
૧૭	અનુસૂતિ	આત્મધ્યાન, લેહધ્યાન ત્યાગ.	ધર્મધ્યાન શુદ્ધ આત્મમાં પ્રવૃત્તિ.	મનને આત્માકારે પરિસ્થિતિ વધુ અને તેમાં નિશ્ચર થવું.
૧૮	સ્મય શુભિ	મૌન શ્લેષ	સવર નિર્ગમનો શ્લેષ.	આત્માના અમાત્યક સ્વરૂપમાં લીન થવું.
૧૯	કાચ શુભિ	કાચેકસર્વ	નિસ્પ, કાચ અને સસાર ભાવનો ત્યાગ.	આત્મ પ્રેરણા કપી નિસ્પ અસ્તિકાચમાં લીન થવું.
૨	અશુદ્ધ્ય	આહારનો ત્યાગ.	પૌંદ્રયથી શરીર માટે પુરુષનો આહાર છે પણ આત્મા માટે નથી, આત્માનો આહાર યાન છે આત્મા યાનના ક્ષોમાં તેમ જ મોહના છે.	આત્માના યાન આત્મ અશુદ્ધ હારી સ્વરૂપમાં લીન થવું.
૨૧	જ્યેષ્ઠી	એણે આહાર મેલેલ.	વિલય કાચ પાતળમાં પાડ્યાં, પેટ તે જીરથી શરીરને દોષ તેને તે કાચને માટે એણું છે.	આત્માના અતરીતી નિષ્ક આત્મ પ્રેરણામાં લીન થવું.
૨૨	રતિસ કેપ	મિથ્યાચારી, પૌંદ્રયથી અન્યપર અકૃષ.	સર્વ અન્યને આત્મા માં સમાવી લેતી.	અતર્ક્ય જુલિયા પેલપેલા માં સમાધ શ્લેષ નિસ્પ આત્મ પ્રેરણામાં વિમિતિ થેલ.
૨૩	હરિય પ્રતિ સમીનના	પાંચ હરિયાને વસ રાખવી, વિનિહા સખા આસન રાખવું.	સખ, હર, આહાર, ગધે, સ્થ સ્થમાં સમભાવ.	અનેન્દિય આત્મિક મુખમાં લીન શ્લેષ.

દ્રવ્યથી

ભાવથી

આત્મભાવ

			દ્રવ્યો પુદ્ગળા ઋદ્યો છે તેના વિષયની વસ્તુઓ પણ પુદ્ગળ ઋદ્યો છે પુદ્ગળોના પરસ્પર આઝર્પણ દુરીગમનના આત્માએ ભાગુન લેવો પુદ્ગલો પોતાના પર્યા- યોના ગહે છે આત્માએ પણ નિજ શુદ્ધ પર્યાયના રહેવું જોઈએ.	
૨૪	અસપતિ- ત્યાગ	નિરસ આહાર લેવો	અ છે તે પુદ્ગળ ઋદ્યો ધોનો ગુણ છે તે ગુણના આત્માએ પરિણામ ન કરી પણ પોતાના ગુણોના પરિણામ કરી	આત્માના ગાંત સમતા રસમા લીન રહેવું
૨૫	કામ કલેશ	ઝિય આસન, કોચ વગેરે	શરીર આત્માથી બિન્ન છે, આત્માને શરીર ભાવમાથી તારવવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ	નિજ આત્મપ્રેરણાનો ઋદ્ય કપી અન્નિકાય રૂપ ચૈતન્ય અવસ્થામાં લીન રહેવું
૨૬	વિનય	વચનના ના મા શ કાયાથી વિનયપૂર્વક વર્તન.	ભાવની કામળતા, ગુણ આઝર્પણનો હેતુ ભાવ.	વિશુદ્ધ અવસ્થામાં આત્માને દોગીને તેમાં ઝિય કરવો
૨૭	વૈયાવચ્ચ	ગુણાધિક મોટર જ્ઞાન	નિર્જગનો હેતુ ની યોગ્ય સેવા	આત્માની સેવા, તે અ- લ્હિ સા અવસ્થા આત્મામાં ગમણતા
૨૮	પ્રાયશ્ચિત	૧૦ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત થી વિશુદ્ધિ	દોષોનો ત્યાગ, અનાત્મ ભાવોનો ત્યાગ.	શુદ્ધ આત્મ અવસ્થા તરફ સ્થાપના
૨૯	સન્નિધાય	સત્રોની વાચના, પુસ્તકો પઠિત્વ, ધમ્મહા, અનુપ્રેક્ષા	ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષાયક ભાવે આત્માના ગુણો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર	આત્માના ગુણોમાં રમણતા

	દ્રવ્યથી	બાવથી	આત્મભાવ
૩	ધ્યાન	મનની એકાગ્રતા	તપ, વીર્યની વિશુદ્ધિ
૩૧	કલિસમ્ય	એક આસને ઠાણની સ્થિતતા	ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન
૩૨	નિષક્રીય	જિન વસ્ત્રમાં ચઢા કરતી નહિ	મિથ્યાત્વ, અવિરતિ પ્રમાદ, કષાયનો ત્યાગ
૩૩	નિકંખીય	મિથ્યાત્વ બાવની છબ્બ રાખતી નહિ	નિજ શુદ્ધ આત્મસત્તામાં ચઢા કરતી નહિ-નિરાશાન, હર્ષન, માલિત્વ સ્વપ્નમાં નિરાકર રહેવું
૩૪	નિવિત્તિ-ચિન્મય	કસ્ટીના ફળનો સંદેહ રાખવો નહિ	પૌંદ્રગીક બાવોમાં મગ્ન રાખવું નહિ આત્મિક બાવો સિવાયના બાવોની છબ્બ ન રાખતી
૩૫	આત્મ દીપ્તિ	નિમ્બા આડ બરથી યુગ્મવું નહિ	નિજ આત્મ સ્વપ્ન અને આત્મ સક્તિમાં નિસદેહ રહેવું
૩૬	ઉત્ક્રુષ્ટ	સર્પાક્રીના દોષ પ્રગટ કરવા નહિ તેમની પ્રશંસા કરતી	ગાનથી મોહ છૂટ કરવો
૩૭	સ્થિરી-કન્ધે	પડવાછો સમજાવતો કેકાણે લાવવા	આત્મ બાવમાં ઉપયોગ રાખવો
૩૮	વાતસલ્ય	સ્વપ્નમાં તરફ દ્વિત છુટી રાખતી	આત્મિક ગુણોમાં ઉપયોગની સ્થાપના તખતી
૩૯	પ્રજ્ઞાવતા	જોન સાચનની જાણ કરતી	સ્વપ્નમાં ગાન, હર્ષન આત્મિકી વૃદ્ધિ કરતી
			આત્મ અનુભવમાં ચિન્મયા કરતી
			નિજ આત્મ તત્ત્વમાં રક્ષા રહેવું, ગાનાન હર્ષ લીન રહેવું
			આત્મ અનુભવમાં ઉપયોગ ઉત્તર રા

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ
૪૦	કાળે કાળે સમાયગે	અશુચિ અને અસ- ન્નતાય દાખાને જે વળતે જે કાર્ય કર- વાનું હોય તે જ વળતે તે કાર્ય કરવું	ઉપયોગ ગળીને કાર્ય કરવું.
૪૧	સત્તાત	શુદ્ધ શુદ્ધ ખોલવાના ઉપયોગ ગળવે	શાખના અર્થ જાણવા અને વિચારવા મહત્ત્વ શોધવું
૪૨	ક્ષમા (ખતિ)	ક્રોધ ન કરવો ક્રોધ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ તે અનાત્મક પુદ્ગલ દ્રવ્ય હોય છે	સર્વ જીવોમા અરૂપી ચૈતન્યત્વથી સમભાવ, સર્વ દ્રવ્ય (જીવાજીવ)મા દ્રવ્યત્વ (ઉત્પાદ, વ્યગ્ર તુલ્યરૂપ)થી સમભાવ (જીવ અજીવ ઉપર ગગદોપનો અભાવ.)
૪૩	મુક્તિ અક્રિયન લવવે	નવ બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ	સ સારભાવ, કપાય, કર્મ વગેરે અભ્યંતર પરિગ્ર- હમા ત્યાગ ભાવ
૪૪	અજ્ઞવે સંગતા	મન, વચન, કાયાની એકતા ક્રિયા અને ભાષા અને ઉપયોગમાં અભિનિપાત્ર	ઉપસર્ગ પરિસહ દેનારમા દોષ જોવો નહિ કારણકે કર્મ ખપાવે છે
૪૫	મદ્દવે (મદ્દુતા)	વચનથી નમ્રતા, કાયા- થી વિનય	ભાવની કોમળતા ઉપસર્ગ પરિસહ દેનાર પ્રત્યે અક- ડતાનો અભાવ, તેમજ હિત બુદ્ધિ, ઉચ નીચની ગણતરીનો અભાવ
૪૬	સયમ	હિ સા ત્યાગ, યતના દરિયો પર અકુશ,	ઉપાદેયનો આદર, અનાત્મ ભાવનો ત્યાગ, આત્મ-
			આત્મ દષ્ટિ રાખવી
			શુદ્ધ ગુણો આત્મભાવે પરિણામવા
			નિજ આત્માના શાન્ત મ્સમા લીન થવું, મમગ્રી ભાવમા લીન થવું.
			આત્મ સતોષમા લીન થવું.
			આત્મા નિ શલ્ય છે તે સ્વરૂપમા ઉપયોગ ગળવે
			સમભાવમા મહેવું.
			આત્માના સવર સ્વરૂપમા લીન થવું

	કવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ	
		આમતના સેવનનો અભાવ	આવનો આદર	
૬૭	તપ	તપના નાશ વિના મનુ આચરવું	તપના અભ્યસર ભાવમાં અતરુણાત્મિકી કર્મ ક્ષય થાય છે તેથી આદિનાં મુખની ઉત્પત્તિ થાય છે	તપથી ધ્યાયકાવાલે અકર્મક ક્ષયેલા આત્માને કર્મ લાયતા નથી એટલે અકર્મક શુદ્ધ મુખ ૩૫ આદ્યભાવમાં લીન થયું
૬૮	એકેએ	ગાન દાન	અવસ્થા સવર નિર્જ રાનો હેતુ	ગાન સ્વરૂપ (ધ્યાયક ભાવ) માં લીન થયું
૬૯	અભ્યસર-વાસો અદિ રક્ષણકર્મ અને અભ્યસર-વાસો માં ૧/૨ પ્રજ્ઞાને રહેલું તે અભ્યસર	નવ વાદ વિશુદ્ધ રસિ મુશુળમાં સાધુઓના અભાગમાં સ્થેલુ ને (પ્રત્યેક શુદ્ધ અને સ્વચલુદ્ધ મારે વિવિધ રસો આસન)	ગાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની આરામના કસી	શુદ્ધ આદ્યભાવમાં લીન થયું
૭૦	સમક્ષિત	૨૫ પ્રકારના મિત્રો તનો ત્યાગ, સમક્ષિત ના ૧૭ બોધનુ અવધારિક પામત	દર્શન છાકનો ઉપયોગ ધૈર્યપરમ કે કુપ અને ગાન, દર્શન, ચારિત્ર અ ૩૫ આદ્યમાની ઝોળાખાળ	આદ્યમાના ભાવ પ્રાપ્તિ તે ગાન, દર્શન, મુખ અને ચીર્ષમાં રમ્ભના અને કેવળગાન, કેવળ દર્શન અને ત આદિનાં મુખમાંજ ઉપાય થયું
૭૧	વિદિત	૧૮ પાપનો ત્યાગ	મુખમાવ, સમક્ષિતો અમાવ કર અનિષ્ટપણા ની શુદ્ધિનો અમાવ, શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ તપ પ્રપાળ	સવર (અનાભવ) નવર આત્મામાં રમ્ભના

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ	
૫૨	અગ્રમાદ	મદ, વિષય, કષાય, નિદ્રા, આળસ અને વિકથાનો ત્યાગ	જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની વીર્યથી આગધના- મા શુદ્ધ ઉપયોગ	અનત શક્તિ સ્વરૂપ આત્માના શુદ્ધ ઉપયોગ
૫૩	અકસાય	૧૬ કષાય અને ૯ નોકષાય એ ૨૫ પ્રકૃતિઓનો ત્યાગ,	શુદ્ધ ધ્યાન.	નિર્મળ આત્મ ધ્યાન
૫૪	યોગ અકુશ	અશુભ યોગનો ત્યાગ	અપવાદ માર્ગે વચન અને કાયાના યોગનું આચરણ, ધર્મ ધ્યાન, શુદ્ધ ધ્યાન	આત્મ અનુભવમાં અત્યંત લીન થવું
૫૫	વેદનીય કર્મના ૧૧ પરિસહ	પરિસહમાં આત્મધ્યાન રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ	અશાતા વેદની કર્મ બાધેલ છે તેનું દેવ સમભાવે પતાવી દેવ સાક્ષ છે, પરિગ્રહ આપના સહાયકારી ઉપકારી છે તેથી દેવ જલ્દી પતાવે છે, દુઃખ થાય છે તે શરીર પર મમત્વ ભાવ બતાવે છે શરીર જડ છે અનાત્મ છે, છેલ્લું છે ભેદ છે, દાહ છે, અનિત્ય છે, નાશ થવાનો તેનો સ્વભાવ છે, આત્માથી ભિન્ન છે, મારો જાયક સ્વભાવ છે તે શરીરમાંથી તારતી લેવો જોઈએ શરીર પોતાના પર્યાયપણે કૃત્રી કરે છે માટે મારા શુભ પર્યાયમાં રહેવું જોઈએ	મારો આત્મા અવર્ણ્ય અગધ અરસે, અક્ષરે, અમૃત છે, અવિનાશી છે, જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને અનત શક્તિ સ્વરૂપ છે આત્માનો ખોગક જ્ઞાન છે અને પાણી શાન રસ છે માટે મારા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થવું અને અનત આત્મિક સુખ ભોગવવું એમ વિચારી નિજ સ્વરૂપમાં રહેવું
૫૬	પ્રજાપતિ-સહ	જ્ઞાન ભણાવવામાં કટા- જો લાવવો નહિ જ્ઞાનનું અભિમાન કરવું નહિ	કેવળજ્ઞાની પાસે માત્ર જ્ઞાન હિસાબમાં નથી	જ્ઞાનક ભાવમાં લીન થવું

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ	
૫૭	અત્યાન પરિસ્થિતિ	ગાન એ નહિ તે શોક કરવો નહિ.	ગાનીની આત્મા પ્રમાણે આત્મ ભાવમાં લીન થવું દર્શક " માસુસ મુનીનો.	
૫૮	દર્શન પરિસ્થિતિ	સ્વર્ગ મોક્ષ સમપી સકા કરી નહિ.	મોક્ષ અસોકના તટસ્થ ગાતા દ્રશ્ય કરીને શક્તિ સ્વમાં લીન થવું	
૫૯	ભી પદિ સ્થ	ભીના પદની કમ્પજ ન કરી. ભીના હાથ ભાવ નેવા નહિ.	આત્મા અવેદી છે. તે ભી, પ્રકૃતિ, નયુ સક એમાંનું કષ્ટ નથી. વેદ કેવલ મોક્ષનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે તે આત્માનો સ્વભાવ નથી. સરિર જડ છે માટે પરસ્પરમાં મોક્ષ ન કરેલા.	ગાન, દર્શન, માનિમાં લીન લેવું
૬	મોક્ષનીય કર્મના માણના પરિસ્થિતિ	હલનનો ત્યાગ કરવો, સંયમમાં રહત રહેવું સ્થિર આસનનો પરિ- સ્થ સ્થાન કરવો ક્રોધ કરવો નહિ. માનને દૂર કરવું કુણ્યું નહિ.	આત્મા અસરીરી અને ન્દિય છે. આત્માનું સ્વરૂપ ગાન જ્ઞાન છે. આત્મા અક્રિય અમ્ભ સ્વરૂપી છે. આત્મા સમ્યા સ્થાય છે. માન મોક્ષનીય કર્મની જડ પ્રકૃતિ છે તે આત્માથી વિભા છે સર્વ પરિધિથી નેતા માન અપમાન એવી કષ્ટ વસ નથી.	આત્માના અસરીરી, અને ન્દિય, અમ્ભ, ગાનાન દ સ્વરૂપમાં લીન એવું.

	દ્રવ્યથી	ભાવથી	આત્મભાવ	
૬૧	અસાક્ષ પરિસહ	આત્મરોદ્રધ્યાન ધરતુ નહિ	અતરાય કર્મ ખપે છે તે સાર છે આત્માનો ખોરાક જ્ઞાન છે	જ્ઞાન આનંદ સ્વરૂપમા રહેવું
૬૨	અનિત્ય ભાવના	પૌદ્ગળીક પદાર્થોમા મોહ નકામો છે	પદાર્થો નિત્ય નથી, પર્યાયાતર થયા કરે છે	દ્રવ્યથી મારો આત્મા નિત્ય છે તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમા લીન થવું
૬૩	અશરણુ ભાવના	અન્ય દ્રવ્યોના કોષ પશુ પર્યાયના આલ-ખનમા મોહ ન ગખવો	કોષપિણુ પર દ્રવ્ય રાગણુ રૂપ નથી વ્યવહારથી પચ પરમેષ્ટી અને નિશ્ચયથી નિજ આત્મા જ શરણુ રૂપ છે	પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સ્વરૂપમા ગ્રંથિત થવું
૬૪	સ સાર ભાવના	મસારની વિચિત્રતા અને અશુભતા પર ખેદ	સ સારભાવ તથા કર્મ ભાવનો ત્યાગ	અકર્મક શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વમા રહેવું
૬૫	એકત્વ ભાવના	કોષ ને માટે પાપ ન કરવું	પાપ કરીને જીવ એકલોજ ગતિ ગમન કરે છે કોષ અન્ય દ્રવ્ય સાથે જીવનુ એકત્વ નથી	જ્ઞાન, દર્શન આત્મિક સુખ (ચારિત્ર) અને વીર્ય એ ભાવ પ્રાણો સાથે જ જીવનુ એકત્વ છે તેમા લીન રહેવું
૬૬	અન્યત્વ ભાવના	સર્વ અજીવો અને પોતાના આત્મ સિવાય સર્વ જીવો નિજ આત્માથી ભિન્ન છે તેથી કોષમા આમોહ ન થવું	કોષ દ્રવ્ય કોષની માલીકી કીનુ નથી. સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાની પર્યાયમા સ્વતંત્ર રીતે છે	મારો શુદ્ધ પર્યાય સિદ્ધ સ્વરૂપ છે તેમા મારે આત્મ-ભાવે લીન થવું
૬૭	અશુચિ ભાવના	અશુચિમય શરીરમા મોહ ન ગખવો	શરીર આત્માથી ભિન્ન છે	આત્મ તત્ત્વ જ શુદ્ધ છે તેમા વિચરતુ :

	દ્રવ્યથી	વાવથી	આત્મભાવ	
૬૮	આસન ભાવના	પાંચ મુખ્ય આસન, તેના ૨૦ અને ૪૨ મેકનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.	આસનના પ્રતિપદ્ધિ સવર ગુણની આરાધના કરી.	આસન સ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહેવું.
૬૯	સવર ભાવના	અસવરનો ત્યાગ.	સમભાવ.	કર્મ અમલરૂપ આત્મ- સ્વરૂપમાં લીન થવું.
૭૦	નિર્ગુણ ભાવના	૧૨ તપ્ત આસન.	સમભાવ.	સક્ત સ્વરૂપમાં લીનના.
૭૧	લોક ભાવના	લોકના તટસ્થ જ્ઞાન દ્રવ્ય થવું.	મૈત્રી, પ્રયોદ્ધ, કરુણા, આધ્યત્મ ભાવના વચ- ચોક્કસ સ્વરૂપ રાખવી.	લોકોએ સિદ્ધ પદમાં આત્મ- ભાવમાં મળવો.
૭૨	બોધ ભાવના	ભિન્નભાવ ભાવ ત્યાગ.	સમક્ષિતી દુર્ભક્ષતા ગણતરી તાત્કાલિક રીતે રાખવી.	નિર્ગુણ જ્ઞાન-દ્રવ્ય-આત્મ સ્વરૂપને બોધમાં આત્મસ્વરૂપ
૭૩	ધર્મ ભાવના	સાધન ધર્મનું આચ- રણ કરવું કાલ્પ કે ધર્મ જ સુખનું કારણ છે.	સાધન ધર્મ (કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, અત આત્મિક સુખ)નું ધ્યેય.	આત્મ સમક્ષિતી.

નોંધ—અહીં ૭ ક્રિયા દ્રવ્યથી જાણી છે તે એકલ દ્રવ્ય રૂપે ન સમજવી, ૭ ક્રિયા
વાવથી જાણી તે એકલ ભાવ રૂપે ન સમજવી. પણ કાલ્પ અપેક્ષા મુખ્યજાતી સમજવી અને
કાલ્પ અપેક્ષા ક્રિયા સુખનું રૂપે દ્રવ્યમાં મુકે છે. વળી કેવળી અજ્ઞાન જેવા ભાવને વચ્ચે
પ્રકાશી સહે એવા વચનથી ઉપરથી પ્રકાશી સહે એટલું જ નહિ પણ સાધનનું અનુભવી મીનાર્થની
રિતિ ન જાણી સહે જ્યાં એકલી કર્મ જાગે તે સમજીને મરણ કરવા થોડા જ વચન
આવ ત્યાર પેલપેલથી રિતિ જ આત્મભાવે વચનમાં મુકવાની છે. ત્યારે આત્માનું જ્ઞાન ધરુ
લોક ત્યારે આત્મભાવ નીચેનું કર્મનું સમજી મજાનમાં તે ભાવ જાણી તે ભાવમાં એકાત્મતા કરી
સાધન છે. ક્રિયા કરવી વખતે કેવા ભાવ લેવા જોઈએ તે અહીં મધ્ય દુઃખમાં જાણ્યું છે અને
તે ભાવ આત્મસ્વરૂપ તરફ રીતે છે. જ્યાં જ ન સમજવાનું છે. આત્મભાવ અપાને
કેવળની જ તર્ક પણ સાધનું તે જાણ થોડું છે. કાલ્પ કે ત્યારે થોડું માર્ગના જ
દ્રવ્ય છે.

સમકિતનો સાક્ષાત્કાર

કેટલાક ભવ્ય જીવોને એવો વિચાર થાય છે કે હું ભરી હૃદય કે અભરી ? સમકિતી હૃદય કે મિથ્યાત્વી ? હું અર્ધ પુરુષણ પગવર્તન કાળ સીમામાં આત્રો હૃદય કે નહિ ? માગ સ સારનો પાર આવશે કે નહિ ? તેવા ભવ્ય જીવોની સમજ માટે નીચેના મુદ્દા લખ્યા છે તેને ધોતાના સ્વભાવ દ્વારા અનુભવમાં મૂકીને મનથી આત્મ નિરીક્ષણ કરી લેવું એટલે વિશ્વાસ આવશે કે હું પોતે (વિચાર કરનાર) સમકિતી છું કે નહિ ? બધા મુદ્દામાંથી એકાદ મુદ્દો ખરો અનુભવ થાય તો પણ આનંદની વાત છે

- ૧ શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર, જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય રૂપી સાધનથી સિદ્ધસ્વરૂપનો એટલે શુદ્ધ આત્મતત્વનો જ્ઞાન-શ્રદ્ધા-પૂર્વક હું અનુભવ કરી શકું છું ? અને તેમાં અશક્ય આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે ? એટલે કે સત્તામાં ગહેલ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યને સિદ્ધસ્વરૂપે પશ્ચિમાવી શકું છું ?
- ૨ સર્વજ્ઞ વીતગગ જિન ભગવાનનું સ્વરૂપ મેળવ્યા વગર મોક્ષ થાય નહિ એમ મને સમજણ-પૂર્વક ખાતરી છે ? અન્યલિંગ સિદ્ધ અને ગુહ્યલિંગ સિદ્ધાનું ગુહ્ય હું જાણું છું ? ધ્યાનમાં રહે છે કે ? અન્ય દર્શને સિદ્ધા એવો સત્ર પાડ નથી.
- ૩ જિનાજ્ઞા પ્રમાણે જ જ્ઞાન, દર્શન અને વર્તન થાય તો જ મોક્ષ મળે અને તો જરૂર મોક્ષ મળે તેનો મર્મ હું સમજીશું છું ?
- ૪ મારો આત્મા સત્તાથી સિદ્ધ સ્વરૂપે છે પણ કર્મથી આવરણ પામેલો છે તે સર્વ કર્મનો હું નાશ કરીશ એટલે જરૂર મારો મોક્ષ થશે એની મને ખાતરી છે ?
- ૫ જિનાજ્ઞા સાધન છે એટલે નિમિત્ત કારણ છે અને મારી સત્તામાં ગહેલ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ઉપાદાન કારણ છે અને ઉપાદાન કારણ કાર્ય રૂપે પશ્ચિમે છે તેની સ્વસ વેદન જાનથી ખાતરી થાય છે ?
- ૬ મારી સત્તામાં આત્મ પ્રજ્ઞોમાં કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અતત આત્મિક સુખ, સમદ્રષ્ટિપણ અને શુદ્ધ પાશ્વિક ભાવ છે તેનો શ્રુતજ્ઞાનપૂર્વક અનુભવ પૂર્વક જાણે આભાસ અશક્ત થઈ શકે છે ? ધ્યાનમાં રહે છે કે ? જ્ઞાન નિશ્ચય નયથી એક જ છે અને તે કેવળજ્ઞાન છે જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે તે જ્ઞાન ચાર પ્રકારે પશ્ચિમે છે અને ક્ષાયક ભાવમાં એકજ જ્ઞાન છે, તેથી બધા જ્ઞાનની સમજણ અનુભવમાં ઉતરી જશે

૭ રાગદ્વેષનો સર્વથા નાશ કરીને સમભાવમાં ત્રિય થવાની મારી ભાવના છે ?

હવે ઇદ્રિયોના બોજ મેળવવા માટે કેટલી મહેનત કરી પડે છે, દુખ વેદનું પડે છે. બોજથી વખતે પણ આકુળતા આકુળતા થાય છે કે કેમ વધારે મુખ મળે ? પણ રોજની દવા પૂરી થઈ નહ કે તરત જ બોજ ઉપર કટાક્ષ આવે છે.

ઇદ્રિયોના બોજમાં મુખ નથી તે સાબિત થયા પછી હવે આપણે જોઈએ કે બોજો પ્રાપ્ત કરવામાં કેટલી દિશા નૂતણુ ચોરી, મુશીબતો હાથવરાળ મળતા વચેરેનું દુખ સહન કરવું પડે છે ભણવું, પૈસા કમાવા, વસ્તુઓ મેળવવી વગેરે દુખ થાય છે તે તો સર્વને અનુભવ મળ્યું છે તેથી વધારે સમ્બંધની તર નથી, કેટલો આસવ થાય છે અને અવિષ્ણમાં પરપરાનું દુખ કેટલું આવી શકે તે પાપાત્વથી નક્કી થકાય છે. તે સર્વ માટે જાતે સ્થાન નથી.

ઉપર આપણે જોયું કે ઇદ્રિયોના વિષમાં મુખ નથી પણ મુખની ઉત્પત્તિ જ્યાં જ છે ઇદ્રિયોના વિષ નિમિત્ત રૂપે છે પણ તે નિમિત્તો તો અનંત સંસારમાં રખાતીને જીવને દુખ કે છે ત્યારે તેવા નિમિત્તોમાંથી મુખનું બોજવું બંધ કરીને જો આત્માના નિમિત્તથી આક્રમણથી મુખ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તો વર્તમાન મુખ બોજવા જ્યાં સુધી અને નિર્ધાર કરી કરીને ઉપરે મોક્ષનું અનંત મુખ મેળવી શકાય છે એટલે કે મનને ઇદ્રિયોના વિષોમાં જોડાને જાડે આત્મ તત્ત્વ એટલે આક્રમણથી તથા તેના જુઓમાં જોડાથી અને તેમાં સ્થિત કરવાથી અસુખી આદિત્ત મુખ બોજવાય છે તે મોક્ષના મુખની વાનગી છે. તે શાંત સ્વ છે સમસ્તજાવ છે આક્રમણમુક્તા છે આત્માના ગુણો જ્ઞાન, દેહન, ચારિત્ર મુખ, સમ્યક્ પશ્ચિતિમાં રમજુતા કરવા રૂપ આત્મ પુરુષાર્થ છે.

હવે આપણા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજવા માટે સિદ્ધ પરમાત્માના સ્વરૂપનું નમૂનું મળે અને તેના ગુણોનો અનુભવ કરતાં શીખવું જોઈએ, કાલ્યુ કે મુખના નિમિત્તરૂપે જીવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉપયોગી છે અને આપણા શુદ્ધ સ્વરૂપનો નમુનો સિદ્ધ ભગવાન છે.

સિદ્ધ ભગવાનનું નિમિત્ત એટલે આસનન, આધા આશય, ખેડમાં મનને ટેવથી અને તેના જ્ઞાનના અનુભવ કરવાથી સિદ્ધના મુખનો અંત જાણી મોડા મોડા અનુભવાય છે એમ જ નહિ પણ આપણો આત્મા અનુક્રમે શુદ્ધ, શુદ્ધતર, શુદ્ધતમ, કર્તા થતાં ઉપર, સિદ્ધ સ્વરૂપે પશ્ચિતે છે તપી સાથે આદિત્ત મુખની રૂઢિ કર્યાં કર્યાં અનંત આત્માપ્રાદિત્ત મુખ ઉપર પ્રગટ થાય છે અને અનુભવમાં આવે છે.

નાર મુખ બાજવું હોય તો ક્યાંય જવાની તર નથી કોઈ વસ્તુની તર નથી મુખ પાતાના આત્મામાં જ છે એક જીવ બીજા જીવનું મુખ પણ બોજવી શકેલો નથી. પોતે પોતાના આત્મ પ્રતીબંધી / મુખ બોજવી શકે છે અને પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સિદ્ધ ભગવાનના આશ્રમમાંથી જાણી શકાય છે સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનો અનુભવ કરવામાં તે / વખત આદિત્ત મુખનો પત્ત પચાસકાય અસહ અનુભવ થાય છે અને તે વખત સમક્ષિકાની જગ પોતાના આત્મામાં પ્રતીતિ થાય છે. નાર મુખની શોધ આત્મામાં જ કરવી.

શુદ્ધ ઉપયોગ

શુદ્ધ એટલે રાગ, દ્વેષ, મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન રહિત અને ઉપયોગ એટલે જ્ઞાન, દર્શનનો વ્યાપાર

રાગની સાત પ્રકૃતિ છે - માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ દ્વેષની છ પ્રકૃતિ છે - ક્રોધ, માન, અરતિ, ભય, શોક અને દુઃખ

મિથ્યાત્વ તે કુદર્શનમોહ પણ દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ છે - મમકિત મોહનીય, મિત્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય આ ત્રણ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ કર્મના શુદ્ધ, મિત્ર અને અશુદ્ધ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ છે

અજ્ઞાન અહીં બે પ્રકારે સમજવું, મિથ્યાત્વ અતર્ગત તે નિશ્ચય અજ્ઞાત અને જ્ઞાનનો જેટલો અભાવ તેટલા પૂરતું વ્યવહારિક અજ્ઞાત સમજવું તે જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મના ઉત્થન છે

સર્વથા શુદ્ધ ઉપયોગ નિશ્ચય નયથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનનો છે પણ તે તો જન્યને માટે જોય રૂપે છે અને તે જોયને પહોંચવા માટે જે જ્ઞાન દર્શનનો વ્યાપાર થાય તે વ્યવહારથી શુદ્ધ ઉપયોગ સમજવો તેના અસખ્યાત અસખ્યાત મ્થાન છે અને ગુણમ્થાન ૪ થી ૧૨ સુધીના છે, પરંતુ નૈગમ નયની અપેક્ષા એ કારણને કાર્ય ગણવામા આવે છે તેથી મિથ્યાત્વ ગુણમ્થાનમા રહેલો જીવ, સમકિત મેળવવા જે પ્રયત્ન કરે તેના આધારભૂત શ્રુત જ્ઞાન અને પચપગ્મેષ્ટિ છે તેથી તેના પ્રયત્નો પણ વિશુદ્ધિના સમર્જવા

શુદ્ધ ઉપયોગનું ઉપાદાન કારણ જીવની ચેતના છે નિમિત્ત કારણમા સત્ર જ્ઞાન અને મન, વચન અને ડાયાની તદ્દલક્ષી પ્રવૃત્તિ છે ઉપાદાન કારણ, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપે પરિણામે ત્યારે નિમિત્ત કારણો આપોઆપ છૂટી જાય કારણકે તેઓની તે કામમા જકડ રહેતી નથી, પરંતુ મન-વચન-ડાયાના ત્રેગો અન્ય કામમા તેઓ ગુણમ્થાનના અત સુધી સહચારી રહે છે

શુદ્ધ ઉપયોગમા જવા માટે જીવની ચેતના પગિણુમે ત્યારે તારતમ્યતાની અપેક્ષાએ ત્રણ ભાવ ઉપજે છે - ૧ ક્ષયોપશમ ભાવ, ૨ ઉપશમ ભાવ અને ૩ ક્ષાયક ભાવ

ઉપશમ ભાવમા મોહનીય કર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓને ઢાકી ગાંધવામા આવે છે, કાંઈ પ્રકૃતિનો ઉત્થ યવા પામતો નથી બાલ્ય પગિણુ કે ઉપસર્ગો તેના ડર્તા વગેરે સર્વ ગાંધ નિમિત્તોથી ઉપેક્ષા કરવામા આવે છે, ધ્યાન કાંઈ પણ એક શુદ્ધ દ્રવ્યમા મિથ્ય કરવામા આવે છે આ મિથ્યિત લાભો કાળ ટકી શકતી નથી તે મિથ્યિત અતર્મુહુર્તની જ છે

ક્ષાયક ભાવમા, ઉત્થમા આવતી મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓને, પ્રતિપક્ષી આત્મ ગુણ, સત્રજ્ઞાન, અવિગ્રાધી અધ્યવસાય અને ઉદ્દૃષ્ટ આત્મનીયથી નાશ કરવામા આવે છે અહીં સત્ર જ્ઞાનપૂર્વક અધ્યવસાય એવા હોય છે કે માત્રીય પગિણુને કર્મનું દેવું ખપાવનાર તરીકે ઉપકારી

૮. ખરૂં મુખ આદ્યમાં છે તેનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે! હું સંતોષ સમતાસ્ય, આક્રમતાત્ત્વા સ્થનો અનુભવ કરી શકું છું!
૯. અતર્કિત વિરક્તિ ત્યાગ ભાવમાં નિરુપાધિક નિસકૂળ મુખનો મેં અનુભવ કરી લેયો છે! અને તે કાગમને માટે મેળવવા હજી થાત છે!
૧૦. હૃદયોના વિકસોમાં અને મનની પૌર્ણણિક કલ્પનાઓમાં ખરૂં મુખ નથી તેનો અનુભવપૂર્વક મેં નિષ્કૃત કર્યો!
૧૧. મુખદુઃખની સાક્ષી એ દક્ષ મનનો વિહાર છે. કલ્પના માત્ર છે તેનો કદી અનુભવ થયો છે!
૧૨. સર્વ દેશેનો ત્યાગ કરવાની હા રૂચિ અને ભાવના છે!
૧૩. અન્યથા ભાવના અને મેદ્યાનથી મારા આત્માને સર્વ છવ અછવ જ્ઞોના પાપોમાંથી તારીને નિઃશ્વર અવસ્થાનો મેં કદી અભવ કર્યો છે!
૧૪. મતિ મુત સાનથી મને મારા આંખી આક્રમકોષ્ટોનો પચાસ આવે છે ત્યાં એના, શાન અસ્થા દર્શન રૂપે ઉપયોગમાં પરિણમે છે ત્યાં જ આક્રમકોષ્ટો છે અને ત્યાંથી જ મુક્તિ અનુભવ કરવો હોય તે મુક્ત પતિ વીરથી પરિણમે છે એવો મેં અનુભવ કરી લેયો છે! આક્રમતાત્ત્વા મેઘ-મલેઝ અવસ્થાનો અનુભવ હું કરી શકું છું!
૧૫. નવ નના ખાલ પરિમદમાં તથા પોતાના આદ્ય આંખી સ્થેષા કરી, હૃદયો, મન અને વચન વર્ણવ્યોમાં મુખનો જામ સાધી શાય છે તેનો મેં અનુભવ કરી લેયો છે!
૧૬. સિદ્ધ સ્વરૂપ શુદ્ધ શુદ્ધો મેળવવામાં જે મન, વચન અને કાયાનું વર્તન થાય છે તે શુદ્ધ અવસ્થામાં ચાલિ છે અને શુદ્ધોની શુદ્ધિ તે નિશ્ચય ચાલિ છે તે મનનાં ઉત્તર છે! આદ્ય તત્ત્વનો અનુભવ તે જ સમજિત, આ પચાસ મને સ્ને છે!
૧૭. નિઃ આદ્યના શુદ્ધો (દુરા શુદ્ધ અભિપ્રય અને ત્યા એક સાથે સમુચ્ચય રૂપે)નો હું અનુભવ કરી શકું છું!
૧૮. અક્રાંતી રૂપ અન્દિત, મુખ નિર્મય અને પાર્શ્વ કરાળો ક્ષત છે એ મન અવદારિક તત્ત્વ અને નિશ્ચયી નિઃ આદ્ય ૮ છ મુખ અને પાર્શ્વ સ્વરૂપ છે તેનો મને હું સમજી શકું છું!

૭. જમ્મ દેવને નાચની હજી નોય તમજી આ મન સામી રાખવા, કાલુ કે આજ નહિ તા કાલ આ વરુસદા સમજવાની અને અનુભવ કરવાની હજી થયે અને તે આજના ૧૫ રૂપ પરિણમે આજ સમય છે તને મુખ નિશ્ચય તત્ત્વનું પચાસ નિશ્ચય પાદાન આજ આ પાદવ્ય નમ્મ અન્યથા

સુખની શોધમાં

આ દુનિયામાં સર્વ જીવો સુખની શોધમાં નવા નવા પ્રયત્નો કર્યા કરે છે, સાધનો ઉત્પન્ન કર્યા કરે છે, તનતોડ મહેનત કરે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે કાંઈને સુખ નથી. સુખના પ્રકાર જુદી જુદી રીતે ગ્રહણ કરે છે પરંતુ એ સર્વ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય તે નષ્ટ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શનો અનુભવ કરવામાં સમાઈ જાય છે તેમાના શષ્ટ અને રૂપ એ બન્ને કામમા અતર્ગત થાય છે અને ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ ત્રણ ભોગમાં અતર્ગત થાય છે. તેમાં છૂટ કામ ભોગમા રાગ થાય છે અને તેમા સુખની કલ્પના થાય છે અને અનિષ્ટ કામભોગમા દ્વેષ થાય છે તેમાથી છૂટવાની ભાવના થાય છે અને તેમા દુઃખની કલ્પના થાય છે સૌંદર્યાનવી જીવ હિંસા અને કપાય સેવવામા સુખ માને છે તે તો અમાનુષિક સ્વભાવ છે તેમાં જગ પણ સુખ નથી હવે આપણે જોઈએ કે દુનિયાના લોકો જેમા સુખ માને છે તેમા વાસ્તવિક સુખ છે કે નહિ ?

શષ્ટ, રૂપ, ગંધ રસ અને સ્પર્શવાળી વસ્તુઓ તો પૌદ્ગલિક છે એટલે પુદ્ગલોની બનેલી છે. જડ છે નિર્જીવ છે, તો તેમાથી સુખ ઉત્પન્ન થઈને જીવને કંઈ રીતે ચોટે ? તે તો આકાશમા કુસુમના જન્મવત્ છે જીવ જ્યારે ઇન્દ્રિયોના વિષયમા મનને ચિત્ત કરે છે ત્યારે મન શાંત થાય છે અને સુખનો આભાસ થાય છે અને જ્યારે અનિષ્ટ વિષયમા ધુણા થાય છે ત્યારે મન ત્યાંથી હટી જાય છે અને દુઃખનો આભાસ થાય છે

હવે મનને ઇન્દ્રિયોમા સ્થિર કરવાનું કારણ શું છે કે ઇન્દ્રિયા પોતપોતાના વિષયભૂત પુદ્ગલોને પકડવા તૈયાર હોય છે અને મન આકુળવ્યાકુળ થાય છે તે વ્યાકુળતા દૂર કરવા માટે ઔષધિ રૂપે ઇન્દ્રિયોના વિષયમા પ્રવૃત્તિ થાય છે અને વ્યાકુળતા મટવાથી સુખાભાસ થાય છે એટલે વ્યાકુળતા રૂપી મેઘ મટાડવા માટે ઇન્દ્રિયના વિષયમા પ્રવૃત્તિ કરી જે દવા થાય છે તે રોગ ઉપર દવા સુખરૂપ નથી

ખીજી સુખનું કારણ મનની શાંતિ અથવા ચિત્તરતા ઉપર છે અને મન અને આત્માને નિકટ સંબધ હોવાથી આત્માનું કાર્ય મન મારફત થતું હોવાથી સુખનું કારણ મનની શાંતિ ઉપચારથી ગણવામા આવે છે પણ મનના પુદ્ગલો (દ્રવ્ય મન) તો જડ છે તે સુખ ઉત્પન્ન કરી શકે નહિ. તેથી ભાવ મન અથવા તો આત્માના ભાવસુખનું કારણ છે અને તે ભાવનો કર્તા આત્મા હોવાથી સુખની ઉત્પત્તિ આત્મામાથી જ થઈ એમ સાગિત થયું

પણ સુખનું કારણ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા લાભવામા આવે છે તેનું કારણ ભ્રમણા છે તે મોહનીયકર્મજન્ય છે તેથી જીવ દારૂના કેફની માફક મોહનીય કર્મથી મુર્ચ્છિત થઈને ખરે સુખ ક્યા છે તે સમજી શકતો નથી, પરંતુ જો તત્ત્વ રૂચિથી ચૈતન્ય અને જડનું ભેદ-જ્ઞાન વાય અને ઇન્દ્રિયોના વિષય સેવતી વખતે શુદ્ધ ઉપયોગ લગાવવામા આવે તો તત્ત્વ જ મોહનો પ્રભાવ હટી જાય અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા સુખ નથી એમ આપોઆપ સાગિત થાય

હવે ઇંદ્રિયોના બોજ મેળવવા માટે ડેડલી મહેનત કરતી પડે છે, દુખ વેદન પડે છે. બોજવતી વખતે પણ આકૂળતા વ્યાકૂળતા થાય છે કે કેમ વધારે સુખ મળે ? પણ શક્તી દયા પૂરી થાય ત્યારે તત્ત્વજ્ઞ બોજ ઉપર કટાક્ષ આવે છે.

ઇંદ્રિયોના બોજમાં સુખ નથી તે સાબિત થયા પછી હવે આપણે નોંધ્યે કે બોજો પ્રાપ્ત કરવામાં ડેડલી ઢિંસા, નૂકાણુ ચોરી, કુદીગણુ હાજરતાળ મમતા વગેરેનું દુખ સહન કરવું પડે છે. જ્યારે, પૈસા કમાવા વસ્તુઓ મેળવતી વખતે દુખ થાય છે તે તો સર્વને અનુભવ થયે છે તેથી વધારે લખવાની જરૂર નથી, ઇંદ્રિયો આસર થાય છે અને ભવિષ્યમાં પરપરાનું દુઃખ ડેડનું આવી શકે તે પાપતત્ત્વથી જાણી શકાય છે. તે સર્વ માટે અને સ્થાન નથી.

ઉપર આપણે જોયું કે ઇંદ્રિયોના વિષયમાં સુખ નથી પણ મુખ્યત્વે ક્ષતિ છવમાં જ છે. ઇંદ્રિયોના વિષય નિમિત્ત રૂપે છે પણ તે નિમિત્તો તો અનંત સંસારમાં રખડતીને છવતે દુખ કે છે ત્યારે તેવા નિમિત્તોમાંથી મુખ્ય બોજવું બંધ કરીને બે આત્માના નિમિત્તથી આત્મામાંથી સુખ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તો વર્તમાન સુખ બોજવવા છતાં સવર અને નિર્નય કરી કરીને ઉપરે મોક્ષનું અનંત સુખ મેળવી શકાય છે એટલે કે મનને ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં નોડવાને બદલે આત્મ તત્ત્વ એટલે આત્મપ્રદેશો તથા તેના ગુણોમાં નોડવાથી અને તેમાં સિદ્ધ કરવાથી અદ્યતી આત્મિક સુખ મેળવવાય છે તે મોક્ષના મુખ્યત્વે વાનકી છે તે જાતે જ છે. સમતાભાવ છે, આત્મરમજ્જા છે. આત્માના ગુણો જ્ઞાન, કૌંત, આત્મિક સુખ, સમ્યક્ પરિણતિમાં રમજ્જા કરવા સ્વ આત્મ પ્રજ્ઞા છે.

હવે આપણા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણવા માટે સિદ્ધ પરમપ્રમાણ સ્વરૂપનું જાણવું મહત્ત્વ અને તેમના ગુણોનો અનુભવ કરતાં કીધેલ નોંધ્યે, કાલ્પ કે મુખના નિમાસપ છવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉપયોગી છે અને આપણા શુદ્ધ સ્વરૂપને તમુનો સિદ્ધ ભગવાન છે.

સિદ્ધ ભગવાનનું નિમિત્ત એટલે આશયન, આધાર, આશય, ધ્યેયમાં અને નોડવાથી અને તેમના ગુણોનો અનુભવ કરવાથી સિદ્ધના મુખ્યત્વે અદ્યતી બેઠા બેઠા અનુભવાય છે એટલું જ નહિ પણ આપણો આત્મા અનુભવે શુદ્ધ, શુદ્ધતર, શુદ્ધતમ, જતાં જતાં ઉપર સિદ્ધ સ્વરૂપે પરિણમે છે તરીકે સાચું આત્મિક મુખ્યત્વે શક્તિ જતાં જતાં અનંત આ-આપ-આત્મિક સુખ ઉપર પ્રગટ થાય છે અને અનુભવમાં આવે છે.

મારું મુખ્ય બોજવું જોયું તો ક્યાં જવાની જરૂર નથી. કાલ વસ્તુની જરૂર નથી. મુખ પોતાના આત્મામાં જ છે એક છવ મી ન છવનું મુખ પણ બોજતી શકતો નથી. પોતે પોતાના આત્મ પ્રકોમાંથી જ મુખ બોજતી શકે છે અને પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, સિદ્ધ ભગવાનના આશયનની કળતી શકાય છે સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનો અનુભવ કરવામાં તે જ વખતે આત્મિક મુખનો તમુ પથાસકમ જાણના અનુભવ થાય છે અને તે વખતે સમક્ષિતી પણ પોતાના આત્મામાં પ્રતીતિ થાય છે. મારું મુખ્યત્વે જાણ આત્મામાં જ કરતી.

શુદ્ધ ઉપયોગ

શુદ્ધ એટલે રાગ, દ્વેષ, મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન ગહિત અને ઉપયોગ એટલે જ્ઞાન, દર્શનનો વ્યાપાર

રાગની સાત પ્રકૃતિ છે — માયા, લોભ, હાન્ય, રતિ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ દ્વેષની ૭ પ્રકૃતિ છે — ક્રોધ, માન, અરતિ, ભય, શોક અને દુઃખચ્છા

મિથ્યાત્વ તે કુદર્શનમોહ પણ દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ છે — મમકિત મોહનીય, મિત્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય આ ત્રણ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ કર્મના 'શુદ્ધ, મિત્ર અને અશુદ્ધ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ છે

અજ્ઞાન અહીં બે પ્રકારે સમજવું, મિથ્યાત્વ અતર્ગત તે નિશ્ચય અજ્ઞાત અને જ્ઞાનનો એટલો અભાવ તેટલા પૂરતું વ્યવહારિક અજ્ઞાન સમજવું તે જ્ઞાનાવશ્યકીય કર્મના ઉદયનું છે

સર્વથા શુદ્ધ ઉપયોગ નિશ્ચય નયતી કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનનો છે પણ તે તો હસ્તગતને માટે ધ્યેય રૂપે છે અને તે ધ્યેયને પહોંચવા માટે જે જ્ઞાન દર્શનનો વ્યાપાર થાય તે અવહાન્ય શુદ્ધ ઉપયોગ સમજવો. તેના અસખ્યાત અસખ્યાત ધ્યાન છે અને ગુણધ્યાન ૮ થી ૧૨ મુધીના છે, પરંતુ નૈમગ નયતી અપેક્ષા એ કારણને કાર્ય ગણવામા આવે છે તેથી મિથ્યાત્વ ગુણધ્યાનમા રહેલો જીવ, સમકિત મેળવવા જે પ્રયત્ન કરે તેના આધારભૂત દ્રુત જ્ઞાન અને પચપગમેષ્ટિ છે તેથી તેના પ્રયત્નો પણ વિશુદ્ધિના સમર્જવા

શુદ્ધ ઉપયોગનું ઉપાદાન કારણ જીવની ચેતના છે નિમિત્ત કારણમા સત્ત જ્ઞાન અને મન, વચન અને કાયાની તદ્દલક્ષી પ્રવૃત્તિ છે ઉપાદાન કારણ, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપે પરિણામે ત્યારે નિમિત્ત કારણો આપોઆપ છૂટી જાય કારણકે તેઓની તે કામમા જડગ ગહેતી નથી, પરંતુ મન-વચન-કાયાના યોગો અન્ય કામમા તેઓ ગુણધ્યાનના અત મુધી સહચારી ગહે છે

શુદ્ધ ઉપયોગમા જવા માટે જીવની ચેતના પશ્ચિમે ત્યારે તારતમ્યનાની અપેક્ષાએ ત્રણ ભાવ ઉપજે છે — ૧ ક્ષયોપશમ ભાવ, ૨ ઉપરામ ભાવ અને ૩ ક્ષાયક ભાવ

ઉપશમ ભાવમા મોહનીય કર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓને ઢાકી ગખવામા આવે છે, કોઈ પ્રકૃતિનો ઉત્થ થવા પામતો નથી બાલ્ય પશ્ચિહો ક ઉપસર્ગો તેના કર્તા વગેરે સર્વ બાલ્ય નિમિત્તોથી ઉપેક્ષા કરવામા આવે છે, ધ્યાન કાષ્ટ પણ એટ શુદ્ધ દ્રવ્યમા ચિત્ત કરવામા આવે છે આ ચિત્તિ લાભો કાળ ટકી રાકતી નથી તે ચિત્તિ અતર્મુહુર્તની જ છે

ક્ષાયક ભાવમા, ઉત્થમા આવતી મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓને, પ્રતિપદી આત્મ ગુણ, સત્જ્ઞાન, અવિગેધી અધ્યવમાય અને ઉત્કૃષ્ટ આત્મનીયથી નાશ કરવામા આવે છે અહીં મૃત જ્ઞાનપૂર્વક અધ્યવમાય એવા હોય છે ક ગાનીગ પશ્ચિહોને કર્મનું દેવુ ખપાવનાર તરીકે ઉપકારી

જીવવામાં આવે છે અને તેના નિમિત્ત રૂપ હોય તરફ ક્ષિત બુદ્ધિ છે છે અને જેમ જેવાર જેવું અપાવતાં આનંદ પામે તેમ શુદ્ધ અધ્યક્ષસ્થાપ પૂર્વક હવે આત્મિક સુખનો અનુભવ કરે છે. અને પોતાના સિદ્ધ નિવૃત્તી આદ્ય દ્રવ્યમાં ખ્યાન ચિત્ત કરે છે તેમાં ઉપશમ ભાવ કર્યા બનત અસ્થિ પુરુષાર્થ હોય છે. પ્રકૃતિઓને જેથી જેથીને નાશ કરવામાં આવે છે, નિઃપ્રજાતી હા કરવામાં આવે છે અને આત્મા પોતાના સર્વ સ્વમાં લીન થઈ નાશ છે.

ધ્યોતપદ્યમ ભાવ ઉપશુદ્ધિ એ ભાવની વચમાં છે છે પુરુષાર્થ તીવ્ર થઈ સકોતો નથી, જે પ્રકૃતિ ઉત્પન્નમાં આવે છે તેને શુદ્ધ ક્રિયાસ્થી મદ કરીને નાશ કરવામાં આવે છે અને જે પ્રકૃતિ ઉત્પન્નમાં નથી આવતી તેની ઉદ્ધિત્વા થતી નથી પણ તે દેહાદિ છે છે અને ખ્યાન શુદ્ધ દ્રવ્યમાં લોભમાં આવે છે પણ ત્યાં સ્થિતિ પામી શકતું નથી એટલે વારંવાર પ્રવલ્ન થયા કરે છે.

ખ્યાન વારંવાર શુદ્ધ દ્રવ્યો — અગ્નિ ત અને સિદ્ધ પરમાત્મ દ્રવ્યના આદ્ય પ્રકૃતિ, પોતાના આદ્ય પ્રકૃતિ, પોતાનો એક આત્મ પ્રકૃતિ કે અસખ્યાત પ્રકૃતિ, એક પદ્માશુ પુરુષના ખ્યાનથી શુદ્ધ દ્રવ્યમાં લીન થાય કે આદ્યના શુદ્ધ યુગ્મમાં લીન થાય.

શુદ્ધ ઉત્પોતમાં સમભાવ, સમતા, સંતોષ તે ભાવ ચારિત્ર રૂપે છે અને ઈશ્વરને મનિ અને મુત્યાનનો ઉત્પોત હોય છે એટલે શુદ્ધ ઉત્પોતમાં યાન અને આગ્રિ અને અતર્જત થાય છે અને તે વખતે જે પોત પ્રકૃતિ હોય તે શુદ્ધ અવહારમાં બાલ ક્રિયા રૂપે છે એટલે આ નવા સદ્યારી છે. શુદ્ધ ઉત્પોતની વધારે સમજણ મારે તેને ૭ નવમાં મુદ્દામાં આવે છે—

૧ નિમમ નય—અર્થી કાચને કાર્થ મનાય છે તેથી અર્થી મુત્યાનનો અભ્યાસ અને પત્ર પદ્મેષિનું સમજણ તે શુદ્ધ ઉત્પોત રૂપે આવે છે.

૨ સદ્ગત નય—અર્થી સત્તા સ્વસ્થે, મોક્ષની ચારિત્રોનો સમદ્ધ થાય છે.

૩ અવહારનય—અર્થી દરેક કાર્થ (અ, વચ્ચ અને કાચના પ્રકૃતિ)માં મનાય (ઉત્પોત, વચ્ચ, ખ્યાન) રાખવામાં આવે છે જેમકે જન મરે જન ચિદે વગેરે પાંચ મુખતિ અર્થી આવી નાશ છે.

૪ રશુસૂત નયમાં મજુ ભાવ (ધ્યોતપદ્યમ, ઉત્પોત, ધ્યાન)માંથી એક ભાવમાં ઉત્પોત રાખતો તે.

૫ રાજ નયમાં પરખ્યાન, શુદ્ધખ્યાન.

૬ સમલીલ નયમાં સપક મિત્રી.

૭. એવ ભુત નયમાં પ્રેરણાન, કલ્પ દર્શન.

શુદ્ધ ઉત્પોતના ઉપારો નિર્ણય.

૧ નય—શુદ્ધ ઉત્પોત એવી નામ સત્તા.

૨ સ્થાપના—સિદ્ધ પગ્માત્માના આત્મ પ્રદેશોની અવગાહના સુકત માનસિક રચના

૩ દ્રવ્ય નિક્ષેપા—શુદ્ધ દ્રવ્યનુ આલેખન તેમા ચિચરતા

૪ ભાવ નિક્ષેપા—આત્મ અભણતા દ્રવ્યથી સર્વ દ્રવ્યોમા સમભાવ, ક્ષેત્રથી લોક અલોક ક્ષેત્રમા સમભાવ, કાળથી સર્વ સમય વર્તી નિકાળી, પયથિમા રાગ દ્વેષનો અભાવ, ભાવથી શુદ્ધ આત્મ ગુણોનો અનુભવ.

આગમ પ્રમાણુ શુદ્ધ ઉપયોગ—નવ તત્ત્વમાથી જીવ દ્રવ્ય નારીને અન્ય દ્રવ્યના પયથિના તટસ્થ જ્ઞાતા અને થટસ્થ દ્રષ્ટા થઈને નિજ શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વમા લીન થવુ

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ શુદ્ધ ઉપયોગ—આત્માના ગુણો, અનુભવ જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ કરીને તેનો અનુભવ કરવો અને આત્મિક સુખમા લીન થવુ.

ઉપમા પ્રમાણુ શુદ્ધ ઉપયોગ—નિસંગ નિષ્ક્રિય અવસ્થા તે મોક્ષના સુખની વાનકી છે

અનુમાન પ્રમાણુ—જ્યા જેટલો પૌદ્ગલિક સુખદુખનો અભાવ છે ત્યા તેટલો આત્મિક સુખનો સાક્ષાત્કાર છે

સામાન્યથી શુદ્ધ ઉપયોગ—ધર્મધ્યાન, ચતના પૂર્વક યોગ, ક્ષયોપશમ ભાવ

વિશેષથી શુદ્ધ ઉપયોગ—ક્ષપક શ્રેણી અને ક્ષાયક ભાવ

વ્યવહારથી શુદ્ધ ઉપયોગ—મન, વચન કાયાનુ મોક્ષ માર્ગમા આત્મભાવે પ્રવર્તન

નિશ્ચયથી શુદ્ધ ઉપયોગ—કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન ઉપયોગ

દ્રવ્ય—શુદ્ધ ઉપયોગનુ દ્રવ્ય પોતાનો આત્મા

ભાવ—ઉપશમ ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયક ભાવ

શુદ્ધ ઉપયોગ કેળવવાની રીત

સૂત્રજ્ઞાન અને નવ તત્ત્વનો ઉપયોગ પૂર્વક અભ્યાસ, અર્થગ્રહણ, રહસ્ય ચિંતન, વારવાગ લેણથી નિરીક્ષણ, તત્ત્વનો નિર્ણય, ધારણા, ઉપાદેય સ્વરૂપનો આત્મ ભાવે વારવાગ અનુભવ કરી અનુભવજ્ઞાન કેળવવુ અને વારવાર અનુભવ જ્ઞાનમા ઉપયોગ લગાવવો, તેનુ ધ્યાન ધરતુ, ધ્યાનમા ચિથર થવુ અને છેવટે મનમા શબ્દ મોલ્યા વગર અર્થ (ભાવ) મય બની જવુ

નવ તત્ત્વમા શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્ય પળ આરી જાય છે, તેથી પ ચપગ્મેષ્ટિ પળ આરી જાય છે તેમના ગુણો જાળવા, સમજવા મગજમા ઉતાગ્યા અને વાગવાગ અનુભવમા મુકતા અને અભ્યાસ

જ્યાં જ્યાં એટલે સિદ્ધ ભગવાનને જેવી રીતે આદરમગ્નતા હોય છે તેવી રીતે સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ તે નિજ આત્મ દ્રવ્યનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હોઈને તેમનું અનુકરણ કરવું અને યથામંજિત સિદ્ધ અવસ્થામાં જતી જવું.

આવી રીતે ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનમાં શુદ્ધ ઉપયોગ કેળવી શકાય, ખ્યાનાંતર દ્વારાં દરેક કામ પાંચ ક્રમતિપૂર્વક ખતનાવી કરવું આ જવું સાધુ છવન માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

શુદ્ધ ઉપયોગમાં જવું શુભ લેવા જમવા અસેધાપણુ હોય છે ખ્યાનમાં ધર્મધ્યાન કે શુદ્ધધ્યાન હોય જમવા ખ્યાનાંતર દ્વારાં હોય. શુદ્ધ ઉપયોગમાં સકલ્પ (અહમ્કર), વિકલ્પ (અન્યત્ર) નો અભાવ હોય છે પાંચ ઉદ્વિગ્નાં વિષયમાં અભાવ હોય અમલ તેમાં ઉપયોગ જ ન હોય, અને શુદ્ધ દ્રવ્ય અમલ શુદ્ધ આદરમગ્નતામાં જોડવું અને શુદ્ધ અનુભવ જતી જવું તેમાં જો સુખનો અનુભવ થાય એટલે પોતાના જ આત્મ પ્રેરણામાંથી જ સુખ ઉત્પન્ન થાય છે એમ અનુભવ થાય તો સમજી શકે છે શુદ્ધ ઉપયોગનો કલ્ક સરકાર કેળવાય છે અને મોક્ષના સુખનો અસંધી સાધકાર થાય છે અને અસુકલ્પમાં મોક્ષ મળે છે કે જેવળી ભગવાનના જ્ઞાનમાં છે.

નિજ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરતાં શિષ્યનું હોય તો આંખેથી જોવાનું કાનેથી સાંભળવાનું એવી રીતે પાંચ ઉદ્વિગ્નાં વિષયો બંધ કરી દેવા, અને શરીરને કબ્જી જવું આવી રીતે મન સમસ્ત સંસારની બેચેની શેત્રું ત્યાર બાદ શરીરની અવગણનામાં જે બાકી આભાસ છે તે આત્મ સત્તા (એના) છે તેના અસંખ્યાત અસંખ્યાત પ્રેરણાની સ્વચ્છાન અનુસાર કરવામાં જઈ શકે છે અને તે દ્વારાં જ્ઞાન કે દર્શન કે સુખમાં પરિવર્તિત ત્યારે જે અસુકલ્પ થાય તે અસુકલ્પની નાસ્તી શકાય કે તે આત્મા ન છે અને સત્તાએ સિદ્ધ અવસ્થા છે. તેથી ભગવાનના અસંધી આભાસ થાવી શકાય છે અને તે અસંધીમાં પ્રમા મુજબ તત્ત્વમાં જઈ શકાય છે.

કહે જો આદરમાં આદરમાં જો જોઈ જોઈ અને બાકી મનને કામમાં જ્યાં ન હોય મોક્ષના સુખનો અસંધી સાધકાર થાય છે અને અનતા કર્મની નિર્જરા થાય છે. અસંધી મન આત્મ સિવાય ક્યાંય ન જવું હોવાથી પર દ્રવ્યમાં સમ્પ્રદેશ થતો નથી. તેથી સમ્યગ્ સ્વ, સાન્ત સ્વ ઉપર છે અને અનુભવાય છે.

અત્રે આ વિષય પૂરો કરવામાં આવે છે. તેમાં જેવળી ભગવાનના જ્ઞાનની અપેક્ષાએ એક પક્ષ અક્ષર એકાદમ, અવિદ્ય વિપરીત થયો હોય તો અનત સિદ્ધ ભગવાન તમા જેવળી ભગવાનની સાક્ષીએ તમને મિત્રા મિત્રાઈ સર્વે છવો શુદ્ધ ઉપયોગમાં જોડા.

અસંધી અનુભવ અમલ શુદ્ધ અસંધી આદરમગ્નતા પરિવર્તિત તે અનુભવ જ્ઞાન છે તે જ્ઞાનના ન નિજાનના ખાસ મે. પ્રકારના ધર્મોપસમ પૂર્વક આદરમગ્નતામાં થાય છે સંધ્યોનો અર્થ (ભાવે) ખો વારવાર વિચાર કરવાથી અનુભવ જ્ઞાન કેળવાય છે તેમાં અવગણ (અહમ્કર), બધા (વિમાન) અવાય (નિમ્ન), ધાસ્યા બાદ સંધ્યોના ભાવોનો જે સ્વ પદ્ધતિમાં અનુભવ થાય

તે અનુભવ જ્ઞાન છે અનુભવ જ્ઞાનથી જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રમા સ્થિરતા આવી રોકે છે સાધુ અને શ્રાવકોને આ વસ્તુ ખાસ જરૂરની છે

અનુભવ જ્ઞાન કેવળવવાની રીત

આત્માના દરેક ગુણને એક પછી એક ગ્રહણ કરીને ઊડો ઊડો વિચાર કરવો કે ગુણ શુ છે, તેનો સ્વભાવ કેવો છે, તેનું કાર્ય શુ છે, તેનો હેતુ શુ છે, તેની ઉત્પત્તિ ક્યા છે, શા માટે તેની ઉત્પત્તિ કરવાની જરૂર છે, આત્માની સાથે શુ મંચ છે, તે ક્યા છુપાયેલો હતો, છુપાવાનું કારણ શુ છે, કેમ છુપાયેલો રહે છે, તેને કોણ છુપાવે છે, તેને કેવી રીતે બહાર કાઢવો, કેવી રીતે સમજવો, મગજમા કેવી રીતે ઉતારવો, આવરણ કેવી રીતે તોડવું, તે ગુણ સ્વાભાવિક છે, કે તેનું આવરણ સ્વાભાવિક છે, તેનો સ્વાદ (રસ) કેવો લાગે છે તે શુ સુખ આપે છે, તેને કેવી રીતે ભોગવવો, તે આત્માથી ભિન્ન છે કે તદ્વત્ત છે? એમ અને તેટલી રીતે વિચારી મનમા ઉતારીને ભોગવીને નિશ્ચય કરવો અને શક્તિ મુજબ સ્થિર કરવો.

ગુણનો વિચાર પૂર્વક નિશ્ચય કર્યો હોય પણ તેનો અનુભવ ક્યાં વગર રૂચિ, પ્રતીતિ, શ્રદ્ધા અને આત્મભાવે પરિણતી થતી નથી, એટલે દરેક ગુણને વારવાર ઉત્તમેત્તર અવગ્રહ, ઇહા, નિશ્ચય, ધારણા અને સમાધિની ડસોટી ઉપર મૂકવા પડે છે આવી રીતે મતિજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ કરવાથી અભ્યાસ (ટેવ) પડી રહે ત્યારે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયા કરતા દરેક ગ્રન્થ મનમા બોલતા બોલતા સાથે સાથે અનુભવ યતો જાય છે તે ભાવ ક્રિયા છે અને આ ભાવક્રિયા જ મોક્ષનો હેતુ છે, કે જેમા અવહાર અને નિશ્ચય, દ્રવ્ય અને ભાવ, જ્ઞાન અને ક્રિયા સાથે જ ભેદ અભેદ સ્વરૂપે આલ્યા કરે છે આ શુદ્ધ ક્રિયાથી ધર્મધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે અને અનની નિર્જરા થાય છે

મખલા તરીકે ક્ષમા સખધી ઉપગના બેદોમાથી થોડા બેદો લઇને વિચાર કરીએ. ક્ષમા આત્માનો ગુણ છે તેનો સ્વભાવ એવો છે કે ખીજના અપગંધ માફ કરવા પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગવી અને પોતે શાંતિમા રહેવું તેનું કાર્ય ક્રોધને નિષ્કળ કરવાનું છે, તેનો હેતુ મોક્ષ છે, તેની ઉત્પત્તિ આત્માના ચેતના ગુણમાથી છે ક્રોધ, ક્લેશ ક્ષોભ અને અશાંતિના વાતાવરણને કાણુમા લાવવા તેનું ઉત્પત્તિની જરૂર છે આત્મા સાથે એકાકાગ-પણાનો તેનો સખંધ છે

ક્ષમા ગુણ, ક્રોધ મોહનીય પ્રકૃતિના વિપાકથી છુપાયેલો હતો, આત્માના કુપુરુષાવ' અથવા પ્રમાદના કારણે છુપાયેલો હતો ક્ષયોપશમના અભાવે છુપાયેલો રહે છે જીવના વૈભાવિકભાવ દોષ તેને જ્ઞાન પૂર્વક સમજી વર્તનમા મુકવાથી તે ગુણ બહાર આવે છે તેને સમતા, શાંતરસ, સમભાવ, દયા, અહિંસા વિગેરે તેના પર્યાયોપૂર્વક સમજવો, તેના ભાવો મગજમા ઉતારવા સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન સમ્યક્ ચારિત્ર અથવાં નય અથવા પડીત વીર્યથી તેનું આવગળું તોડવું.

તે ગુણ આત્માનો સ્વાભાવિક મહાજ ગુણ છે, તેનું આવગળું જડ છે, તેનો સ્વાદ શાંત સમય, અમતથી વધારે હૃદય, સમતાગમ્ય મહાજ આનંદમય છે તે આનંદ મુખ આપે છે,

આત્માએ તે જુલને સ્વ-સ્વરૂપે સમજાવ્યાનું જોતરવેલું. તે આત્માથી જિન નથી પણ તત્ત્વ છે તારે જીવને તે ક્ષમા જુલની જગર પડે છે ત્યારે પંજિ વીન ક્ષમાને તપદ કરે છે.

આત્મી રીતે અથવા આથી વધારે કે ઓછી પોતપોતાની પ્રજા પ્રમાણે આત્માના એક પછી એક જુલનો અનુભવ કરેલો.

ત્યારબાદ તે બધા જુલોમાં પરસ્પર વિભાગ થા છે તેનું શુદ્ધ રીતે નિરીક્ષણ કર્યું અને તે વિભાગને અભિજ્ઞાનના અવગ્રહ બાદિ ચાર જોડોમાં મૂકવી અને પછી સમાધિથી અનુભવ કરેલો તે જુલોથી કે પ્રયોજન જોડે જુલોમાં વિભાગ છે. પ્રયોજન અનુસાર જેન સ્થા રોગ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

હવે તે બધા જુલો સર્વથા જિન છે કે અસ્ત-વસ્ત જોવા મળી જાય છે તેનો વિચાર કરેલો અને વિચારના વિચારનાં ત્યાં જોવા મળી એક સાત સ્થ રૂપે પરિણમે ત્યાં તેમના અન્ન સ્વરૂપને જોતરવું ત્યાં જોવા મળે છે ત્યાં પણ આદિમિક મુખનો અનુભવ થાય છે તે અનુભવ જોડે જુલના અનુભવનાં ઉવડે એક સરખો ભાસે છે અને ત્યાં જ આત્મા છે ત્યાં જુલનો અનુભવ થાય છે ત્યાં જ આત્મા છે અને તે આત્માને સર્વજુલના સમુદાય રૂપે ત્યાં જ અપી પ્રતિષ્ઠાથી જોતરી સકાય છે.

જે જુલની અમવા પ્રતિષ્ઠાથી આત્માનો અમુક અનુભવ થાય તે પર્વાય રૂપે છે એટલે આત્મ દત્ત (આત્મપ્રતિષ્ઠા) અને જુલ પર્વાય રૂપે અનુભવ કરી સકાય છે. ત્યાં દત્ત, જુલ અને પર્વાયનો એકાકાર થાય છે ત્યાં નિર્વિકલ્પ, અન્ન સ્વરૂપે, સદ્ગુણ સમાધિ અને આનંદ થાય છે તે જ આદિમિક મુખનો અસથી અનુભવ છે અને તેથી જાતની નિર્જન થાય છે.

કુનજ્ઞાનની અભિજ્ઞાનની પરિપક્વ થયેલ દસા તે અનુભવ જ્ઞાન છે. જોડે જુલને આત્માના સ્વભાવ તરિકે પચાતવો. જેમ્ને ત્યાર બાદ તે જોતરવતાથી સંતત્સ રૂપે આત્મિક મુખ આપે છે. આત્મા વિષય માટે અથવા દોષને નાશ કરવા માટે પ્રયોજન પ્રમાણે જેન જુલોને ઉત્પન્ન કરે અમવા પોતાના અન્ન સ્વરૂપમાં હીન નહે આવું જો ભાવ આત્મિક કેળવી સકાય તેો મોક્ષ દૂર નથી.

જુલના નામ અને અર્થ જાણવા માત્રથી અનુભવ જ્ઞાન થતું નથી. તેમજ સાકર મીઠા ત આપણું જાણીએ છીએ પણ જગરે માખીએ છીએ ત્યારે ન તેના વ્યાકરો અનુભવ થાય છે અને સ્વાદ મેલા છતાં જીભ જુલી હોય અથવા ઉપયોગ ન હોય તેો સાકરના વ્યાકરો અનુભવ થતો નથી તેથી રીતે જુલના જ્ઞાન મહા, રૂચિ અને અનુભવ રૂપી પચાસકિત માત્-આત્મિક પરિણામ વગ અસથી પણ આત્મિક મુખ જોતરી સકાયું નથી.

ત્યાં સુધી કુનજ્ઞાન તા આત્માના જુલોનો સ્વાદ લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અત્ત કુનજ્ઞાન પરિણમ્યું ન થયું અને સમીક્ષિત, વિસ્તૃત, અપ્રમાદ, અધ્યાયજ્ઞાનના ૭ જુલો છે તેનો સ્વાદ માખી સકાય નહિ. તેથી કર્મનો અત્ત અત્તો નથી. જેમ્ને જ્ઞાનને જુલોનો સ્વાદ માખી.

તેટલા પ્રમાણમાં લાભ છે તેથી અને કોડકોડી તથા અર્ધપુદ્ગળની અદર આવી શકાય, પણ તેમાં ગ્રિહસ્તા થઈ જાય તો તે જ ભવમાં મોક્ષ થાય. આપણા માટે શાલમાં આ વસ્તુ શક્ય નથી, ખેતી અભ્યાસથી સન્કાર પાડ્યા હોય તો આગામી ભવમાં તે સન્કાર પ્રગટ થઈ વિકાસ પામે અને ઉલ્લેખ ૧૫ ભવમાં કાર્ય-સિદ્ધિ થાય

અભવી, દુર્ભવી અને મૃષ્ટપક્ષીને વાસ્તવીક રીતે અનુભવ થતુ નથી અનુભવ જ્ઞાન આત્મનેત્ર મોગવવાનુ હોવાથી એટલે સ્વપ્નિણી રૂપે અથવા સ્વસર્વેન્ન જ્ઞાન તરીકે હોવાથી શબ્દમાં મૂકી શકાતુ નથી અને ભવગ્થિતિ પરિપક્વ થયા વગર તે માટે જોઈએ તેવા ક્ષયોપશમ થઈ શકતો નથી.

શ્રુતજ્ઞાનને મતિમાં હિતાર્થ પછી, જેની સત્તામાં જે ગુણો હોય અને અમુક હુદ મુદ્ધીનો ક્ષયોપશમ થાય તો જ અનુભવ જ્ઞાન પોતાના આત્માની સત્તામાંથી પ્રગટ થાય તે ક્ષયોપશમની હદનો પોતાની મેજે નિર્ણય અને પ્રતીતિ ત્યાં થાય કે ત્યાં અનુભવ ગુણરસની સાથે અગથી આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય

અનુભવ તે ગુણના ધર્મ પ્રમાણે આત્માની જ પરિણતિ છે ચોથા, પાંચમા જઠ્ઠા ગુણસ્થાન વાળા ધ્યાનથી એકાગ્રતાથી ૭ મા ગુણધ્યાનને સ્પર્શિને અશયી આત્મિક સુખનો અનુભવ કરી શકે છે

આત્માના અનન ગુણો હોય છે, પણ જઞ્ઞસ્વ સંખ્યાતા ગુણો જાણી શકે અને અનુભવી શકે ગુણો સાંકળની કડીની પેઠે અરસપરસ જોડાયલા છે (આ કથન વ્યવહારિક ઉપમા માટે જ છે) તેથી એક ગુણ સંપૂર્ણપણે સાધ્યો એટલે બધા ગુણો અતમુહૂર્તમાં સાધ્ય થઈ જાય છે

પહેલા કોધને નાશ કરવાનુ કામ ચાલે છે તેથી ગુણની શરુઆત ક્ષમાથી વાય છે સમસ્તીભાવ (શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ, સિદ્ધ સ્વરૂપ) ની આરાધનાથી જઘન્ય એક ભવ અને ઉ ૧૫ ભવમાં ક્રોધ સર્વથા નાશ પામે છે અનતાનુમધી ક્રોધની મદ્દતા ૧લા ગુણધ્યાનથી શરૂ થાય છે તે ક્રોધ ૪ થી ૮ ગુણસ્થાનમાં નાશ પામે છે અપ્રત્યાખ્યાની અને પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ ૮, ૯ ગુણસ્થાનમાં નાશ પામે છે સંવલનનો ક્રોધ નવમે ગુણધ્યાને સર્વથા નાશ પામે છે, ત્યાં આ અતમુહૂર્તમાં સર્વ દોષો સર્વથા નાશ પામે છે, ત્યારબાદ ક્વળજ્ઞાન થાય છે

માટે ક્ષમા સમતા, સમભાવ, શાંતિને શરૂઆતથી આત્મભાવે કેળવવી જોઈએ. અનુભવજ્ઞાનથી ૬૨ ગુણ કેળવી શકાય છે આત્માનુ ધ્યાન ધરવાથી બધા ગુણો આપોઆપ કેળવાય છે માટે માધ્યમે માટે એ પ્રહર ગાખવામાં આવ્યા છે

આત્માના ગુણોની સામાન્ય સંખ્યા, દોષોના પ્રતિપક્ષી તરીકે દોષોની સંખ્યા પ્રમાણે સમજવા અને ગુણની તારતમ્યતા સામાન્ય રીતે દોષોની મદ્દનાની અપેક્ષાએ જઞ્ઞસ્વમાં ગણાય છે

આવા કર્મપુત્રણ સમયે-સમયે જનત-જનત વર્ષણમાં છવ સાથે મંધાય છે. આ કર્મો વિષાક (ફળસ) ને આવે તે દોષ તે દોષ છવના જુલો પ્રગટ થવા ન દે દોષના પ્રતિપક્ષ થઈને દૂરતવા માટે એના પચાસોન જુલુ રૂંદે દાબર પાય છે.

આવી રીતે આત્મ ગુણ પ્રગટ કરવો તે ગુણ જોડો દરબને આમ સંજિતથી જુલુનાં આવડુને દાવી સકાય તેડો દરબને જુલુની તાતમ્બતા ડેળવી એમ કહેવાય. તે અનુભવ-જ્ઞાનથી એકદમ ડેળવી શકાય છે-શુદ્ધ આત્માના પ્જાનથી કર્મો રૂંદે થઈને ખરવા માંડે છે.

ખાસ અમરજુ કામ મોહનીય કર્મને છતવવું છે તેથી મોહનીય કર્મની પ્રતિજ્ઞાને છતવા નીચેના જુલોના અનુભવનો ખાસ અભાસ કરવો-દુષ્ટા, કામજ્ઞતા, સરજ્ઞતા સતોષ મનીષ્ટતા વિરહા ભાવ, ઉત્સાહ, નિમજ્જા અસીક સમભાવ, અવેદીભાવ સમ્યક્-દર્શન આ જુલોના જ્ઞાનેક પચસો છે, તે સર્વને પ્રજા જુલુ તપાસવા.

તાતમ્બતાની વિશાળતા સમજવા માટે સિદ્ધ અને સર્વ સચારી છવોને જનત જુલુ કરવાથી ? સખ્યા થાય તેથી વધારે સખ્યાવાળા રસસિદ્ધિ (સ્ના અવિભાગ અસી) કર્મ તરિકે આવનાર પુત્રઓમાં દોષ છે.

સમજવા માટે અનુભવ જ્ઞાનના કટલાક સવાયક સજ્જારી પચસો-એકામતા, સ્ના, ધીનતા, સમાધિ, નિષ્ઠા એકવ, એકાકાર, સખતા, ચાંતસ, સમજાવ, સમસીમાવ, સજ / જ્ઞાનદ, આદિમક મુખનો અનુભવ, આદ્યા અને નિ / જુલુમાં એક સ્વરૂપ પરિવૃત્તિ, ત્રિ રૂપિ, શુદ્ધ ઉપરોચ, આદ્યમર્દનમાં શુદ્ધ જુલુમાં તમજતા, શુદ્ધ રૂપિ, વાસસ, અનુભવ રસર્દન રમજ્ઞતા, પ્રીતિ, પ્રસન્નતા, વીરોગાસ, અગેદજુ પ્રોગ્રામાવ, નિમજ્જા નિષ્પાપિક દ્યા, તત્વસસ આસ્વાન, તમિજ્જતા, અમત દ્યા પાસ્યા પ્રસન્નવિષ, અસવેદન, પેર્વ સ્વનમીકતા, અતરતિ સીજ્જતા, મદ્યા, નિસ્યત અસયા.

આ દરિકા આશ્વા જ્ઞાનના સર્વ મનુષ્યોના ઉપરોચની છે. પેતપેત્રાની પ્રજા પ્રજાએ સર્વ કાષ પ્રજુ કરી સમી ને હાસ નથી સમજવું તે રૂપિ દરી તે જ્ઞાજ્ઞ સમજસી કાષ અમોગ સજ્જ સામ તે આખી વસ્તુનો સર્વથા એકદમ ત્વાક કરવો નહિ, કરવું કે રૂપિ અસીક તન ન ઉપરોચ થસે મારે આ સમ સાચવી ખવો તે સર્વને રૂપિજ્ઞા જાઓ તથાનું.

ઈતિ સમ્યક્ દર્શન સમાપ્ત

અધ્યાત્મ જ્ઞાન

સંગ્રહક એન. કે. ગાંધી

આધ્યાત્મજ્ઞાન ગરૂં ડર્યા પહેલા જ્ઞાન અને ક્રીયાનું સહચારીપણુ જાણવું જોઈએ કે જેથી આધ્યાત્મ જ્ઞાનને એકાંત વાદમાં ઉતરવામાં ન આવે અહિં જ્ઞાન અને ક્રિયાથી આત્માની અદ્વૈતતા વિચાર શુદ્ધ બનાવીને આત્મભાવ કેળવવાનો છે, જ્ઞાનનું ફળ મેળવવા માટે જ્ઞાનને સક્રિય બનાવવાનું છે અને ક્રિયામાથી આત્મભાવ કેળવવાનો છે, આધ્યાત્મ-જ્ઞાન શુદ્ધ નથી અને ક્રિયાશૂન્ય નથી પણ જેમ કલ્પવૃક્ષ અથવા પાર્શ્વમણિ મનમાની સસારી વસ્તુઓને ભોગ-ઉપભોગ માટે આપે છે તેમ આધ્યાત્મ-શાસ્ત્ર મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ કરાવીને સિદ્ધ સ્વરૂપ આપે છે શુદ્ધ જ્ઞાનવાદી ક્રિયાને નિષેધ કરે છે અને ન્યૂન ક્રિયાવાદી જ્ઞાનીની નિંદા કરે છે તે આધ્યાત્મશાસ્ત્ર નથી પણ એકાંતવાદ, મિથ્યાપર્યાયનો સંગ્રહ, સપ્રદાયવાદ અને વિલંબી ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે અને પોતે સસાગમાં બેઠે છે અને બીજાને બુઝાડે છે મોક્ષમાર્ગમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સમન્વય છે ક્રિયાના અનેક મેદા છે અને જેનું જેમાં વધારે મન ખુચે તે ક્રિયાથી શરૂઆત કરે અને જેને જેટલી શક્તિ હોય તેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે પરંતુ ક્રિયાશીલ અને જ્ઞાનીનું એકત્વ થાય ત્યારે જ કામ થાય જ્ઞાનનું અચ્છર્ણ નિર્દા છે ક્રિયાના તપ વિભાગનું અચ્છર્ણ ક્રોધ છે પણ ન્યા અચ્છર્ણની ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યા આત્મ-વિકાસ અટકી જાય છે અને પીછેહઠ થાય છે એટલે મોક્ષમાર્ગમાંથી ચ્યુત થાય છે તેણે મોક્ષની આરા રાખી નહિ, કારણકે જેટલી જ્ઞાન અને ક્રિયાથી નિર્જરા થઈ, તેટલા કર્મની ક તેથી વધારે કર્મની આવડ નિર્દા, અભિમાન અને કાંધથી થઈ એટલે વાચીના બળદાના જેવી ત્યારે ત્યા ભમવાની દશા પ્રાપ્ત થઈ હવે આધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનું કેવી રીતે અને કયા એકત્વ થાય છે અને કેવી રીતે સહચારીપણુ રહે છે તે જાણવા માટે જ્ઞાન અને ક્રિયાને સાત નયમાં મૂકી જોઈએ

નય	જ્ઞાન	ક્રિયા
નૈગમ	કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર, બાહ્યક્રિયા, આશિક અહંશ આ ત્રણે લક્ષણ નૈગમ નયના છે માટે વાંચવું સાંભળવું અને પુચ્છવું (ન સમજાય તે માટે અથવા શક્ય નિવારણ કર્યામાટે પુછવું) આ ત્રણ કાર્ય જ્ઞાન મેળવવા માટે છે તેને નૈગમ નયના ત્રણે લક્ષણ લાગુ થાય છે ક્રિયાની અપેક્ષાએ જોતા વાચવા અને પુચ્છણા, સજ્જાય તપ કેવીક્રિયાના પ્રયત્નને પગથીયા છે અને તે મકામ નિર્જરાનો હેતુ છે	(1) શરીરની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ જે ક્રિયામાં ચક્ષુગ્રાહ્ય છે જેમકે ખ્યાનમાં શરીરની ગિરતા કે ગિર આસન, ધ્યાનસમિતિમાં જમીન તરફ મસ્તકનું નમવાપણુ (II) જેટલી ક્રિયા કરી તેટલી ક્રિયા સમજવી તે આશિક અહંશ (III) કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર જેમકે શરીરની ચેટા જોડેને કડી શકાય કે અમુક માણસ અમુક જાતની ક્રિયા કરે છે, નોંધ અહિં ક્રિયાનો બાહ્ય અંશ લીધો પણ તે અંશ બીજા નયના વિભાગનો સહચારી છે તેમ જ સમજણ પૂર્વક છે તેથી જાણ્યુત છે

નય	જ્ઞાન	ક્રિયા
સંમેલન નય	૧૧ અમ. ૧૪ પૂર્વ સહિત ૧૨ મુ અમ દષ્ટિયાદિ, અમ અતર્કેષ ઉપાંગ, આલસ્યક આદિ બીજા સૂત્રો આ સર્વનો મુતજ્ઞાનમાં સમ્મલ થઈ નય છે અને સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં પાંચે જ્ઞાનનો સમ્મલ થઈ નય છે. નોંધ - જ્ઞાનમાં જ્ઞાન, સ્ર્વન, ચારિત્ર, તપ અને વીજની દરેક હકીકત આવી નય છે.	સવચ્ચતા ૫૭ શ્લેક તથા તપન્યા નાર શ્લેક તથા હસ્તુચત્તરી અને ચરણ ચત્તરીના નયા શ્લેકો સમુચ્ચય ક્રિયામાં આવી નય છે. નોંધ - સવર અને નિર્ગરના હેતુઓની દૌરલ્પ્યો જ્ઞાન પ્રમાણે થાય છે.
અવધાર નય	(I) મુત જ્ઞાન તે શીખેલું છે પણ તેને તાજુ રાખવા માટે પરિવર્તન કરવું અને ધર્મક્રિયા કરવી તે અવધાર તપ ફરી ક્રિયાના ઉત્પાદને પરિણમી છે. (II) મુતજ્ઞાનને મતિમાં પરિણામવાનો અવધાર, (III) ક્ષયોપશમિત જ્ઞાન મતિ, મુત, અક્રમિ અને મનુષ્યનો અવધાર, મતિ મુતના ધર્મિક અવધારમાં સમચ્ચય રૂપી ક્રિયા થાય છે.	સવર અને નિર્ગરની ક્રિયામાં નૈમમ નય ઉપરંતની કાયાની પ્રવૃત્તિ તથા વચન યોગ જેમકે અનુસનમાં કાયાને આધાર ન આપવો અને વચનથી ઉચ્છેદ આપવો કે આધાર આપનાનો ધોરણ નથી. નોંધ - દરેક નય પોતપોતાનો વિકાસ ફક્ત જતાવે છે પણ બીજા નયોની વાત જમાણે પણ કરવાનું કહે છે તેવી દરેક નય સુનય છે, તેમજ ક્રિયા જ્ઞાનપૂર્વક છે.
હસ્તુચત્તર નય	મુતજ્ઞાન પ્રમાણે અનુપ્રેક્ષા વિચાર ચિત્તવન, કાલ્ય મન-મનિજ્ઞાનની કર્મમાન પરિણતિ બીજુ જ્ઞાન ને હોય તેમાંથી કોઈ પણ જ્ઞાનનો વર્તમાન ઉપયોગ અદિ વિચાર તે માનસિક ક્રિયા છે તેની પરિણતિ જ્ઞાન પ્રમાણે થાય છે.	સવર અને નિર્ગરની ક્રિયામાં આત્મિક ઉપયોગ દરેક ક્રિયા જ્ઞાનપૂર્વક કરવી એમ અદિ જ્ઞાનને છે અને ક્રિયાની દૌરલ્પ્યો જ્ઞાનથી થાય છે.
સમ્મલ નય	અદિ જ્ઞાનનું ફળ કાલ્ય ચારિત્ર મેળવવાનો અભ્યાસ થાય છે રામ દેવનો અભ્યાસ, હર - અનિષ્ટપ્રજ્ઞાની મુદ્ધિનો અભ્યાસ, મુખ-નુખમાં સમકાલ વર્તમાનો અભ્યાસ થાય છે એટલે સમકાલ તથા આત્મકાલ મેળવાય છે. અદિ સમકાલ અને આત્મકાલ શ્લેક-અમેર ગ્રંથે વર્ણવ્યું.	અદિ ક્રિયાનો જે શ્લેક છે તેના અર્થ શ્લેક પ્રમાણે આત્મ કાલ્ય મેળવાય છે. જેમ કે સામાનિકમાં જ્ઞાન, સ્ર્વન, ચારિત્ર, તપ, વીરના એકત્વના, સમકાલ તથા આત્મકાલ મુજો મેળવવા અનુસનમાં આત્મકારી જ્ઞાન ગ્રંથે આત્માનો અનુભવ કરવો. અદિ પણ કાલ્ય જ્ઞાન અને શુદ્ધજ્ઞાન પ્રાપ્ત

નય	જ્ઞાન	ક્રિયા
	અહિ જ્ઞાનને ધર્મધ્યાન અથવા શુદ્ધ ધ્યાનથી સક્રિય (કળ આપનાર) બનાવવામા આવે છે આ બે ધ્યાન તપ રૂપે ક્રિયા છે અહિ ફક્ત મતિ અને શ્રતજ્ઞાન કામ કરે છે ગણ નય નો વિષય ૭ થી ૧૧ ગુણજ્ઞાન મુધી અપેક્ષાપૂર્વક ગણાય	યાય છે અહિ જ્ઞાન અને ક્રિયાનુ સાહચાર કે એકત્વ થયુ ગુ ૪, ૫ ન વાળાપાથી કોઈ પણ અતર્મુહર્ત કાળ માટે આ ભાવ પ્રાપ્ત કરી શકે અને વારવાર તેમ કરી ગકે
સમભિરૂઢ નય	અહિ મતિ શ્રત જ્ઞાન અપૂર્વપણે એકત્વ વિતર્ક અવિચારે શુદ્ધ ધ્યાનના બીજા પાયામા વર્તે છે આત્મભાવનો એકાકાર થાય છે આત્મભાવનો એકાકાર થાય છે ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ સમાધિ આવે છે ગુણજ્ઞાન ૧૨	અહિ ધરિયાવહિ ક્રિયા, યથાગ્રમ્યાત ચરિત્ર પ્રવર્તે છે ગગ દોષનો સર્વથા અભાવ છે તે અપેક્ષાએ ગુણજ્ઞાન ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ ગણાય અને સંપૂર્ણ શુદ્ધ ક્રિયા રૂપી ચાત્રિની સન્મુખની અપેક્ષાએ ક્ષપક ક્રિયા પશુ ગણાય, હજી કેટલીક ક્રિયા બાકી છે તે અપેક્ષાએ ગુ ૧૩ અહિ લીધુ, બાકી ગુ ૧૩ પણ એવબૃત નયમા લઈ શકાય
એવભુત નય	જ્ઞાનમા નિશ્ચય નયનુ ફક્ત કેવળજ્ઞાન છે, તે સંપૂર્ણ છે અને એક જ છે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી ડહ વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાપણુ રહેતુ નથી અને તે અપ્રતિપાતિ છે અને ચેતનાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે કેવળજ્ઞાનની સાથે બીજુ કોઈપણ જ્ઞાન હોય જ નહિ	(i) કેવળ સમુદ્ધાતની ક્રિયા સ્વભાવિત છે, તે મન, વચન કે કાયાના બેગથી થતી નથી, પણ હેતુ નિર્જરનો હોવાથી અહિ ક્રિયામા લીધેલ છે (ii) અત્યત આત્મવીર્યના પ્રગટ થવાથી શે લેશી કરણ યોગોનુ ક્ષય થાય છે ત્યા સૂક્ષ્મ ક્રિયા અપ્રતિપાતિ શુદ્ધ ધ્યાનનો ત્રીજો પાયો વર્તે છે (iii) આત્મ અનુભવમાં અત્યત લીન થવાથી આત્મ પ્રદેશોનો ઘન બને છે આહ સમુચ્છિન્ન ક્રિયારૂપ શુદ્ધ ધ્યાનનો ૪ થો પાયો પ્રવર્તે છે (iv) આત્મા સર્વ બધનો ત્યાગ કરી સિદ્ધક્ષેત્રમાં જઈ બિરજે છે. આ બંધી છેવટની ક્રિયા છે

એવભુત નયનુ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી પણ કેટલીક ક્રિયાઓ કરવાની છે અને એવભુત નયમા બતાવેલી ક્રિયા આપોઆપ યાય છે પણ તેનો હેતુ નિર્જગ અને મોક્ષનો હોવાથી તપ રૂપે છે

તેથી ક્રિયા રૂપે છે. અહિં નૈજમ નવતી મોક્ષમાર્ગની શરૂઆત થઈ તે એવજીત નગમાં પુરી થઈ ત્યાં પહેલેથી તે છેલ્લે સુધી જ્ઞાન અને ક્રિયા સહસ્યારી છે. ૧૪મા શુદ્ધિમાનના એવા સમયે ક્રિયાનો જાત આવે છે અને જ્ઞાન વેળા આત્માનો સહેજ સ્વભાવ જ છે તે કદ અદ્વત્તમાંથી જુદો પડે તેમ નથી પણ બ્યારે કદ કલ્યાણ સહેજ નથી એટલે જ ક્રિયાનો જાત આવે છે.

હવે વિશેષ ખુલાસો કરીને જ્ઞાન અને ક્રિયાનું એકત્વ તપાસીએ — આત્મ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એટલે પોતે જ જ્ઞાન છે. હવે જ્યારે બ્યારે જ્ઞાનમાં જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરાવે છે ત્યારે એમની શરૂઆતથી શાવ આ પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર પડે છે અને તે પ્રવૃત્તિથી શાવ છે ત્યાં મનોયોગ લેખને છે તે ક્રિયા છે એટલે “જ્ઞાનનો ઉપયોગ” તેમા જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને આવે છે અને જ્ઞાન નિર્જરાનો હેતુ છે તે સવરપૂર્વક હોય છે. કારણકે શુદ્ધ જ્ઞાનમાં અશુદ્ધ જ્ઞાનનો ત્યાગ કર્યા હોય છે અને બ્યારે જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા શાવ છે ત્યારે જ સકામ નિર્જરાનો (મોક્ષનો) હેતુ પાર પડે છે. જ્ઞાન અને ક્રિયા સબંધી શ્રમ હોય તે કુદી બાંધ ત્યારે બાંધ જ આધ્યાત્મ જ્ઞાનમા વાસ્તવિક રીતે પ્રવેશી શકાય છે. હવે જ્ઞાન સબંધી પણ સમજવાનું છે કે નક્કત્વ જાણીને પણ પેતાના આત્મતત્ત્વને તેમથી તાલીને તેના શુદ્ધ શુદ્ધિમાં આસિષ અનુભવની પ્રગતિ ન કરી શકાય તે બધું જ્ઞાન રહત જાણવુંરૂપે રહે છે અને સમ્પન્ન કર્મનપૂર્વક ન હોવાથી સકામ નિજતાના હેતુ રૂપે પરિણમી નથી માટે આધ્યાત્મ જ્ઞાનની ઇચ્છાસા વાળાએ સમ્પન્ન કર્મનમાં પુરુષાર્થ ફોજતવો જોઈએ. કેટલ વખત નવ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન પણ રહત જાણવું રૂપ તરી નય છે અને આદ્યભાવ કેળવી શકાતો નથી એટલે મોક્ષ જાણ શકાય નથી. સમ્પન્ન કર્મનું જ્ઞાન અને ક્રિયાનું સ્વરૂપ જાણી આધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં ખાસ મુશ્કેલી રહેતી નથી. કમ્પન્ન કર્મનથી આધ્યાત્મ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ શાવ છે અને આધ્યાત્મ જ્ઞાનથી સમક્રિત કર્મ શાવ છે અને ક્રિયાનું ફળ સકામ નિર્જરા અને મોક્ષ રૂપે પરિણમે છે. જ્ઞાનને જો આદ્યભાવે સકામ નિર્જરા વગરે છેલ્લે છે તે કદ ક્રિયામાં આદ્યભાવ-સમક્રિત આધ્યાત્મ જ્ઞાન ફોજતવાનું છે. જાણ ત પૂર્વક ક્રિયા કરવાની છે આધ્યાત્મ જ્ઞાનની ઉપજવાળાએ ખાસ જ્ઞાન મુખ્ય છે એકાંતવાદીનો કદી પરિણમ કરવો નહિ પણ તે મૂળમો મિથ્યાત્વી હોય કે સાધુસમૂહમાંથી પ્રવૃત્તિ નિન્દવ હોય, બીજી વિતરણવાદનાં ઉત્પન્ન નહિ કારણ કે પેતાનો અનિશ્ચય મજબૂત કરવા અને બી નને દરાવવા માટે કેટલ વખતે ખોટા જણમાં સપાટાનું પડે એટલે કે પીતરાયન પ્રવચનથી એકાંત અધિક વિચારિત થઈ જવાનો સકામ છે માટે વિતરણવાદીથી રૂ. ૧૬૭૩ આત્મી સાવનેરી રાખ્યા પછી હવે આધ્યાત્મ-જ્ઞાનની વાત કરીએ.

આધ્યાત્મ જ્ઞાનનો અર્થ — આધ્યાત્મ = અધિ + આદ્ય + જ્ઞાન, એટલે આદ્યમાંથી અદરેતું જ્ઞાન એટલે આદ્યમાંથી શુ છે આદ્યની પેતાની સપતિ (અધિ સિદ્ધિ થ છે જા) જાણવું અને તે સદિનો એવજીત.

૧) પાત જાણ છે (૨) પાતામાં શી સદિ છે તે જણા પછી (૩) અદ્યના એવજીત કરા વગર આધ્યાત્મ જ્ઞાનનો વિષય પુરો શાવ ના. કારણ કે પદ્ધતી એ જાણ કમ્પન્ન જ્ઞાનની

પ્રાપ્ત થાય અને યથાપ્રવૃત્તિકરણ સુધી આવે ત્યા સુધી આત્માનુ નિશ્ચયથી કલ્યાણ થાય નહિ આત્માની જે ઋદ્ધિ છે તે આત્માના અત ગુણો છે તે ફક્ત કેવળ જ્ઞાની જ જાણે પણ જીવસ્થ તેમાના કેટલાક મુખ્ય ગુણો જાણી શકે અને આત્મભાવે અનુભવમાં મૂકે તો જ નિશ્ચયથી મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવેશી શકાય.

એટલે જોણે એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે મારે મોક્ષમા જવું જ છે, સંસારના સર્વ દુઃખોનો અત કંગ્વો જ છે અને સંપૂર્ણ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ ને સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવું જ છે તેણે જરૂર આત્માના ગુણોનો અનુભવ કરવાનો અભ્યાસ કરવો, મોટે આધ્યાત્મ જ્ઞાનના અધિકારી કોણ છે તે પહેલાં જોવું જોઈએ

અધ્યાત્મ જ્ઞાનના અધિકારી

(૧) નવ તત્ત્વનું જાણપણું જોઈએ જ નવ તત્ત્વ અને તેની અતર્ગત છ દ્રવ્યમાથી પોતાના જીવદ્રવ્ય (આત્મદ્રવ્ય) ને તારવીને તેનો અનુભવ કરવો જોઈએ એટલે નવતત્ત્વરૂપી શ્રુતજ્ઞાનને આધારે જીવ દ્રવ્યના ગુણો જાણીને પોતાના આત્મામા લાગુ પાડીને તેનો અનુભવ કરતા આવડવું જોઈએ.

(૨) મોક્ષની ઇચ્છા, મુમુક્ષુભાવ દ્રઢ હોવો જોઈએ, આ ઇચ્છા વાસના રૂપે નવી કારણ કે તેમા સાસારીક પૌદ્ગળીક, ઇન્દ્રિયજનીત સુખ ભોગવવાનું નથી પણ સર્વ કર્મબંધનમાથી છુટવાના ધ્યેયરૂપે છે, સાસારીક સજ્જામા મોક્ષ સજ્જા નથી. મોક્ષની ઇચ્છાનો ઉપયોગ સાધારણ રીતે જ્ઞાત ગુણુજ્ઞાન સુધી રહે પછી ફક્ત ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન જ હોય છે

(૩) સત્યની શોધ—સાચુ શું છે તે શોધી કાઢવું જોઈએ અને તે સર્વજ્ઞ વીતરાગના પ્રવચનને આધારે શોધવું જોઈએ તેમા અધશ્રદ્ધા, સપ્રદાયપણું, હક અને કપટજાળને બિલકુલ ધ્યાન નથી. ઋજુતા, વીતરાગની આજ્ઞા અને શુદ્ધ ઉપયોગને આધારે સત્યની શોધ થવી જોઈએ.

(૪) તત્ત્વરૂચી—જ્યારે જ્યારે બાહ્ય પદાર્થો દેખાય તે વખતે તે પદાર્થોના મુળ દ્રવ્ય તરફ દષ્ટિ કરવી એટલે કે તે વસ્તુ કયા કયા દ્રવ્યના પર્યાય રૂપ છે તે જાણીને તેના મૂળ દ્રવ્યનો જ વિચાર કરવો, આવી રૂચી હોવી જોઈએ

(૫) અનુભવજ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાનથી જાણેલા આત્માના ગુણોમા મતિ પરિણામવાતા આવડવું જોઈએ, ગુણમા તન્મય થવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ

(૬) સહજ આત્મિક આનંદની ઇચ્છા હોવી જોઈએ

(૭) સાધ્ય તરફ નિરંતર લક્ષ હોવું જોઈએ

(૮) મનના પરિણામ ઉપર ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ ગમવો જોઈએ

(૯) આત્મચક્રા—કુ કેવળજ્ઞાન, કેવળર્થન, અનત આત્મિકસુખ અને અનત આત્મિક શક્તિ સ્વરૂપ કુ મારા શુદ્ધ ઝુલો કુ ખમે તે ભોમે પ્રગટ કરીશ જ કુ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ કુ

(૧૦) નમ, જર, મર, રામ આધિ, આધિ ઉપાધિ વગેરે અનેક સ સારના કુ ખેત્રો મારે શાશ્વત અત આણુવો છે એવી ભાવના લેખો.

(૧૧) ઇદ્રિયે ના વિષયો—સ્પર્શ, રૂપ, મંધ, ત્વ, સ્પર્શ અને આકાશ ભોગવવાની ક્ષમ્બા જે તેની લાગતી લેખો, જડ પદાર્થોમાં સુખ નથી એવી જ્ઞાનપૂર્વક ખાત્રી કરવી લેખો. મારું સુખ આત્મ પ્રદ્યોત્તમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એવી અનુભવપૂર્વક ખાત્રી થવી લેખો, બોધસીનવૃત્તિ ઠેળવવી લેખો.

(૧૨) કર્મ અને કર્મફળથી આત્મા વિમ્બ છે એવું બેધજ્ઞાન લેખો.

(૧૩) સ્વરૂપનું સોદસાન

(૧૪) પ્રાણનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓનો જડસુગથી નારા કરવાની તીવ્ર ક્ષમ્બા લેખો.

(૧૫) આત્મિક ભાવના, સાર્વજનિક દયા સર્વ જીવો પર સમાન ભાવ, જ્ઞાનજ્ઞાની લીનતા, નરકેષ પર વિત્ત, અમુક વાસ્તવ્યોનો પૂર્વજોથી સામનો પ્રત્યક્ષિત, પોતાના ખરા સ્વરૂપને અમુકવત્તા નિરતર પ્રજ્વલ ધર્મના ગુણ જ્ઞાત્મી છળાસ, શુદ્ધ આત્મસુખમાં ન્થ, રક્તના ઉત્સાહ, અનંદ, રૂપી સર્વ જીવ શાશ્વત સ્ત્રી કરવાની ભાવના, જ્ઞાત્મી સાતિની ભાવના અપરાધી પર પલ્લુ ફિલ જુલિ, શીવરાત્રના વચ્ચે અમૃત સમાન છે એવા ૬૬ વિચારસ આદિ અનેક ઝુલો જ્ઞાત્મ્યા લેખો.

આધ્યાત્મ જ્ઞાનના વિષયો

ભાવ ક્રુદ્ધજ્ઞાન, ધુરોપસમભાવ, આત્મિકસુખ, નિશ્ચય સમક્ષિત, સમતા, ધર્મક્રિયામાં આત્મભાવ, દ્યોત્તેયોષ, મેત્રી આદિ ૪ સમક્ષિત ભાવના, અનિત્ય આદિ ૧૦ ધર્મ ભાવના, પાંચ મહાત્મો, પાંચ મુનક્ષિ, ક્ષુ ગુપ્તિ, ૧ મતિધર્મ સામાયક પ્રતિકમ્બ, આત્મભાવ, શુદ્ધ અભ્યવસાય, આત્મર્થન, ભાવચારિત્ર, યોગોની શુદ્ધિ, ઉપસર્ગ સદ્ગતિક્ષિત, ભેદ અભેદ જ્ઞાન, જ્ઞાન, ર્થન ચારિત્ર, તથ, વીન્ના કહ આચાર, તથ, નિરોપા, પ્રમાણ, અવહાર, નિશ્ચયની નવ તત્વનું જ્ઞાન, અભેદ જ્ઞાન, ભાવ ઉપાધિઓ ત્યાગ, પાંચ હદિયો અને અનન વસ કરવા અદ્વિસાચાવ, ભક્ષિત, ધર્મજ્ઞી, નિજસ્વરૂપ સદ્ધિત ક્રિયામાં પ્રર્થન, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરનાર ક્રિયા, અવસરેન પીનાત્ર જ્ઞાન.

આધ્યાત્મ જ્ઞાન ખ્યાનનો વિનય છે માર ખ્યાન ધર્મનાં જાતવું લેખો, તે સિખ્યા માર અર્જી ખ્યાનનાં અનો જાતવવામાં આવ્યા છે—

૧. ધ્યાન ધરતી વખતે અહિંસા, સમભાવ, સત્ય, અયોધ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિવ્રજપણું એ પાંચ ચમ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હોવા જોઈએ

૨. ધ્યાન ધરતી વખતે પાંચ નિયમના ભાવો ધાગ્ય કરવા—શૌચ-મનશુદ્ધિ, સરળતા, અદ્વેષ, ચિત્ત-પ્રસન્નતા, નિર્ભયતા, સમ્યક્ પચ્છતિ, ક્રિયાશુદ્ધિ, નિર્વિકાર, ક્ષમા, નિર્મોહ (૨) સતોષ (૩) તપ-ઘ્રસ્થાનિરોધ, પરિસહમા સમભાવ (૪) સ્વાધ્યાય-પદ્મ, અર્થ, ગુણતું ચિત્તવન, આભાસ અને અનુભવ, (૫) પ્રણિધાન-શરીરભાવનો ત્યાગ કરવો, શરીરથી ભિન્નતા અનુભવવી

૩ આસન-પદાસન, પર્યંકાસન, વજ્રાસન, વીરજાસન, કાચોત્સર્ગાસન (સુખાસન) પોતાના યોગોની સ્થિરતા રહે એવું આસન જોઈએ, ખાસ કરીને શરીર ચ્થિર રાખવું જોઈએ

૪. પ્રાણાયામ—પૌદ્ગળીક ભાવોનો ત્યાગ અને આત્મભાવો (આત્મસ્વરૂપ)મા લીનતા

૫. પ્રત્યાહાર—મનને ઇન્દ્રિયોના વિષય ઉપર સકલ્પવિકલ્પ આકુળતા વગેરે આર્તધ્યાન રૌદ્રધ્યાનમાંથી ખેંચીને શુદ્ધ ધ્યેયમાં જોડવું પહેલાં મનને લલાટ, નેત્રો, બે બ્રમર, નાસિકાત્ર, હૃદય, નાભિ, મગ્ગકનો મધ્યભાગ એટલા સ્થાનમા સ્થિર કરતા શીખવું, પછી તે સ્થાનોમા રહેલ આત્મ પ્રેક્ષોમા મનને ચ્થિર કરતા શીખવું, અને છેવટે ધ્યેયમાં સ્થિર થતા શીખવું પછી ગમે ત્યાં મનને જોડવું હોય ત્યાં એકદમ જોડી શકાય

૬. ધારણા-ધ્યેયની માનસિક રચના કરવી અને તેમા મનને ધારી રાખવું, સિદ્ધ સ્વરૂપ અથવા આત્માના શુદ્ધ ગુણોની માનસિક રચના કરવી અને તેમા મનને ચ્થિર કરવું

૭. ધ્યાન—ધ્યેયની માનસિક રચના નિશ્ચલ કર્યા પછી તેમા વિચાર કરવો અને તન્મય થવું તેમા શબ્દ, અર્થ અનુભવમા સંક્રમણ, મન, વચન, કાયાના યોગોત્તુ સંક્રમણ, દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયમા સંક્રમણ, એક પછી એક ગુણના શબ્દ-અર્થનો વિચાર અને અનુભવ કરવો

૮. સમાધિ—તર્કવાર્થ માત્ર નિર્ભાસિ સમાધિ એટલે ધ્યાનમા જગલ વિચારની સાથે એકતા—અમેષપણાની પ્રાપ્તિ, વિચાર પ્રમાણે આત્માના અનુભવમાં સ્થિરતા અહિં સિદ્ધ સ્વરૂપ કે ગુણના કોઈ શબ્દ, અર્થ કે વાક્ય બોલવામા આવતા નથી પણ સિદ્ધ સ્વરૂપ અથવા કોઈ શુદ્ધ ગુણમા મનમા પણ રટણ કર્યા વગર આત્મ ભાવથી અનુભવ કરવામા આવે છે એટલે સિદ્ધ સ્વરૂપમય કે શુદ્ધ ગુણમય બની જવું અને તેમા લીન થઈ જવું સમરસીભાવ, સમાધિમા અતર્ગત થાય છે

સમસ્તસી ભાવ—ભાવથી પોતાના આત્માને અલેક્ષણે પરમાત્મામાં લીન કર્તો એટલે આત્મા અને પરમાત્માની એકતા થાય તે એકતાથી આત્મા અને પરમાત્માનો સમાનભાવ, સમસ્તરૂપ એકસરૂપ અનુભવવું તે એકીકરણ પરમાત્માના અનંત જ્ઞાનદિ ગુણ નિજ આત્મામાં છે તેની અનુભવ કર્તો. પરમાત્માના ગુણોનો પોતાના આત્માથી અનુભવ કરવો અને તેમાં સ્થિર થઈ જવું બલે કે પિતે જ સિદ્ધ સ્વરૂપ હોય એમ મુતજ્ઞાનને આધારે મતિ પરિવર્તમાવીને ગુણોનો અનુભવ કરીને તે ગુણોમાં સ્થિરતા કરવી.

અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં આત્મભક્તિ કરવાની હોય છે એટલે જ્યાંમાનુ સ્વરૂપ નક્કું રહેજો. કાલુ કે સ્વરૂપ નક્કા વગર રમજીયા શેમાં થાય ? જરૂરના સ્વરૂપમાં જ્યાંની ? પેલાની જ સદિ છે તેમાં જ રમજીયા કરવાની છે અને તેમાં જ્યાંના ભાવ પ્રાણ મુખ્ય છે આ બધી વસ્તુ નક્કુ થાય જ્યાં જ્યાં સ્વરૂપને અનેક દિશિથી નક્કુ જોએ.

સાત નવ દાશ

જવનું સ્વરૂપ

૧ નિમમ નય—આ નય માત્ર અસ જો છે એટલે શિદ્ધિ પામતા અજ્યા ચાકતા અમવા નહાતી સન્નિષ્ઠા જાણનાતા પ્રાણને એકને કદ કે આ જવ છે તે કાન દસ દ્રવ્ય પદ્ધતી થાય છે પણ તે દસ પ્રાણો પ્રચલન નથી છે. તે પ્રાણોમાં પણ કાલનાર ચૈતન્ય છે તેજ આધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં જોડે છે.

૨ સુમદ્દ નય—આ નય સર્વ જ્યોતી સામાન્ય સત્તા અસ જ્યાત પ્રદેશ, અપ્રીયજ અને ચૈતન્ય લક્ષણો જાણ છે તે સર જ્યોત, સિદ્ધિ તથા સચારીમાં છે.

૩ વ્યવહાર નય—આ નય ચોક્કસ જુક્ષાનામાં મની જ્યાંની માત્ર તિયા (સરીર, ધર્મો અને વચ્ચી મની દિયા) જાણ છે.

૪ અમુચુત નય—જ્યોત વર્તમાન કાળનો ઉપયોગ જાણે છે તે ચૈતન્યનો ઉપયોગ છે તે જ્યોત છે તે અત્યંત પારિશ્રમિક ભાવ છે એકે સમય એનો નથી કે ? વખતે જ્યોતે ઉપયોગ ન દાય તે ઉપયોગ જ્ઞાનમાં હોય કે કશાંનમાં હોય પણ ઉપયોગ તે આમુજ છે સગી જ્યોતે વર્તમાન માનસિક ઉપયોગ આ નયનો વિષય છે.

૫ રાખ નય—તે જ્યાં ભાવ પ્રાણ જાણ છે તે જ્ઞાન, કશા ન. આદિત્ર (આદિત્ર મુખ) અને પીઠ આ ભાવ પ્રાણને આત્મામાંથી અન્યતર ભાવે શોધવા ઉપલબ્ધ અને ભાવવા તે આધ્યાત્મ જ્ઞાનનો વિષય છે.

૬ સમન્વિત નય—આ નય ધર્મજ્ઞાન અને મુકસ જ્ઞાનમાં જાણ —યોનું મુક નય જાણ છે તેમાં મુકજ્ઞાન ૭ થી ૧૪ અપેક્ષાપૂર્વક આવી યાદ.

૭. એવંભુત નય—તે જીવનું સંપૂર્ણ અને સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ બનાવે છે તે સિંધુ સ્વરૂપ છે. આ સ્વરૂપનો અશયી અનુભવ કરવા માટે સમરસી ભાવમાં આવવું જોઈએ સાત નયમાં જે શબ્દો બડા છાંયા છે તે અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં અનુભવમાં મુકવા યોગ્ય છે

ચાર નિક્ષેપાથી જીવનું સ્વરૂપ

૧. જીવ નામ તે જ દ્રવ્યમાના ચૈતન્ય લક્ષણવાળા દ્રવ્યનું નામ અથવા નામ સત્તા 'જીવ' છે

૨ સ્થાપના જીવ તે 'જીવ' એવી રીતે જીવની લીપીમાં સ્થાપના કરી શકાય છે

૩ જીવ દ્રવ્ય તે અસખ્યાત પ્રદેશી આત્મ દ્રવ્ય (જીવ દ્રવ્ય) છે

૪. ભાવ જીવ તે જીવ ઉદય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાપક અને પરિણામિક ભાવમાં રહે છે આધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં ઉદય ભાવની ઉપેક્ષા કરવાની હોય છે એવ ખીજા ભાવો આદરવાના હોય છે નિક્ષેપાની ખીજી હકીકત અહિં જીવને લગાડવાની જરૂર નથી કારણકે આ વિષય આધ્યાત્મ જ્ઞાનનો જ છે

જીવનો સ્યાદ્વાદ

સ્યાદ્ અસ્તિ ચ એવ જીવ—જીવ પેતાનાજ સ્વરૂપમાં રહે છે તે સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી સમજવું સ્વદ્રવ્ય=અનંત ગુણ પર્યાયના સમુદરૂપ જીવ દ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર=અસખ્યાત આત્મ પ્રદેશો સ્વકાળ=ઉપયોગ કાળ સ્વભાવ= જ્ઞાન દર્શન મુખ, વીર્ય વગેરે જીવના ગુણો

૨ સ્યાદ્ નાસ્તિ ચ એવ જીવ:—પરબ્રહ્મના સ્વરૂપમાં જીવ નથી. આ ભાગો ભાવના અન્યત્વ સિદ્ધ કરે છે એક જીવ કોઈ ખીજા જીવના કે અજીવના સ્વરૂપમાં રહેતો નથી

૩. સ્યાદ્, અસ્તિ ચ નાસ્તિચ એવ જીવ—અહિં એમ બાણવું કે જીવ પેતાના વર્તમાન પર્યાયમાં રહે છે પણ ભુત અને ભવિષ્ય પર્યાયોમાં રહેતો નથી. અહિં જીવની ઉત્પાત અને વ્યય પર્યાયો બતાવાય છે જે ભાવમાં જીવ હોયતે ભાવનો ઉત્પાદ અને પૂર્વ ભાવનો વ્યય સમજવો વળી અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં વિભાવ ભાવનો સ્યાગ રૂપી નાસ્તિત્વ અને સ્વભાવ ભાવનું ગ્રહણ રૂપી અસ્તિત્વ ધારણ કરવું જરૂરી છે

૪ સ્યાદ્ અવક્તવ્યં ચ એવ જીવ—જીવના અનંત ગુણોના અનંત પર્યાયોને પ્રવાહ એક જ સમયમાં વર્તે છે, તે યથા ગુણો અવક્તવ્ય છે એક સમયમાં એક ગુણનો એક જ પર્યાય હોય પણ અનંતા ગુણોના એક સમયમાં અનંતા પર્યાય હોય

૫. સ્થાતુ, અસ્તિ ચ અવકાતમ્ ચ એવ છવ—અખ્યાત્મ જ્ઞાનમાં જ્યારે છવ સમ સમાધિમા હોય છે ત્યારે કોઈ ગુણને મનમા કે વચનથી બોલવામાં આવતો નથી પણ અવકાત છે કે ફક્ત ગુણના ધર્મ પ્રમાણે આત્માની પરિણતિ રૂપ અનુભવ હોય છે અખ્યાત્મ જ્ઞાનને યોગ્ય અર્થ અદિ દાખલ કર્યો કે બીજા અપેક્ષાઓ લીધેલ નથી તે જાણવું

૬. સ્થાતુ નાસ્તિ ચ અવકાતમ્ ચ એવ છવ—અખ્યાત્મ જ્ઞાનમાં અવકાત વિભાવ ભાવોને સ્થાન નથી અને વિભાવ ભાવા પણ એકલા બધા છે કે તે સર્વે બોલી શકાતા નથી.

૭. સ્થાતુ, અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકાતમ્ ચ એવ છવ—અખ્યાત્મ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ અખ્વસાપેતુ અસ્તિત્વ હોય છે અશુભ અખ્વસાપેતુ નાસ્તિત્વ હોય છે અને દ્વન્વાર્થિક નયમાં આત્મદબ્ધ, તેના ગુણો અને પર્યાયા અલોક રૂપે હોય છે ત્યારે પ્રાપ્તુ નામ સ્વસ્વી લેવાનું નથી તેથી અવકાતરૂપે હોય છે

છવના ચાર પ્રમાણ

૧. અગમ પ્રમાણ છવ—છવ એના સ્વરૂપુક્ત સ્થા (નિત્ય) સ્થિતિયોગી અસખ્યાન પ્રેરણી, સુખ દુખનો નણુ સુખ દુખનો વેદક અર્થથી દ્વન્વ છે દ્વન્વ ગુણ પર્યાયમાં પરિણમે છે તેમાં દ્વન્વ અને ગુણો નિત્ય છે અને પર્યાય અનિત્ય છે, દ્વ, મનુષ્ય, તિર્થિક અને અને નાસ્તી એ છવના અશુદ્ધ બળન પર્યાય છે અને સિદ્ધ ભગવાન શુદ્ધ પર્યાય છે અજ્ઞાન, દુખનો અનુભવ નિષ્કાલ આદિ મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓ એ સર્વ અશુદ્ધ અર્થ પર્યાય છે કે જો નાશ કરવાનો કે જ્ઞાન, દર્શન, આત્મિક સુખ, સમદશિ, દયા, વિનય, સ જાતા, સતોષ, ગભી તા, વૈરાગ્ય, અખેદ, નિભવતા, અયોગ, માધ્વસ્થ ભાવ, અલેદ, વિરાતપણુ અપ્રમાદ અને ચ દિન, એ સર્વ અથ પર્યાય ગુણુપ છે તે આજ્ઞા અને અનુભવના રોગ છે કે જોના બાકલુખી ઉપરે છવનુ શુભ સ્વરૂપ, કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, જાનત આત્મિક સુખ, દાયક સમકિત, અને શુદ્ધ પારિવારિક ભાવ આદિ અનત જ્ઞો મેળવી શકાય છે

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છવ છવના ગુણો નત્યક્ષ કરનાથી પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે જ્યાં જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને વીપની ઉત્પત્તિ લગ્નુપ છે ત્યાજ આત્મ પ્રેરણા છે અને વર્માથી જ તે જ્ઞો ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી જ ભોગવાય છે છવ નિષ્કર્ષી સ્વભાવનો જ્યાં છે અને સ્વભાવનો બોક્તા છે પોતાના સ્વભાવનો બામચરો કે અનુભવ તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે પોતાના ગુણો અનુભવ કરતો તે અનુભવ જ્ઞાન છે તે કેવળ જ્ઞાનનો નાના ભાગ સમજવેલ અખ્યાત્મ જ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અને આગમ પ્રમાણ ખાસ જરૂરી છે

૩. અનુભવ પ્રમાણ—જ્યાં (આત્મ પ્રેરણા) જ્ઞાન દ્વન્વ આત્મિક સુખનો અસ લગ્નુપ છે તો કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, જાનત આત્મિક સુખ સત્તામાં છે એન સમજ સેવુ ?

પોતાના આત્મ પ્રદેશોમા સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન અને આત્મિક સુખ અને વીર્ય શોધી શકે છે તે સમકિતી છે અને તે અનુભવ જ્ઞાનની મહાયથી ગમે ત્યાં ગુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવશે એમ ચોક્કસ બાજુવું

૪ ઉપમા પ્રમાણ—જેમ આકાશ અરૂપી છે છતાં તેનો ખ્યાલ આવે છે ઉપર આકાશ દેખાય છે તે આકાશ નથી પણ વાદળોનો અમ્પટ સમૂહ છે જે ભિતતી વચ્ચેમા જે આકાશ છે તે ઉપરથી આકાશની કલ્પના કરી, એવી રીતે અરૂપી આકાશની ઉપમાદારા અરૂપી આત્માની કલ્પના કરી રાકાય છે પણ આકાશ જડ છે અને જીવ ચેતનાયુક્ત છે અને ચેતનાના ઉપયોગથી જીવતો જણાય છે પોતાના શરીરમા રહેલ ચેતનાયુક્ત અરૂપી જીવ આવી રીતે શરીરથી ભિન્ન તારવી શકાય છે, આ અધ્યાત્મ જ્ઞાનનો ખાસ વિષય છે ભાવથી શરીરમાથી જીવને તારવીને શરીરથી ભિન્ન રીતે અનુભવ કરવામા આવે અને મરણાતિક પત્તિ-સહમા આત્મિક મુખનો અનુભવ યાચ તો નિશ્ચયથી કેવળજ્ઞાન યાચ

હવે આત્મામાથી ગુણો શોધવાની રીત જ્ઞેષ્યો

પાંચ ઇન્દ્રિયાના વિષયો (સામણવુ, જોવુ, સુવવુ, સ્પર્શ અને સ્પર્શ)ને બધાં ડરો, મનને શરીરની બહાર જતુ બધાં ડરો, શરીર જે આકાશ પ્રદેશોમા છે તેજ આકાશ પ્રદેશોમા આત્મ પ્રદેશો છે તેમા મનને જોડવુ આખા મધ કરી શરીરને પણ ભુલી જવુ પણ તેનાં રહેલ આત્મ પ્રદેશોની શોધ કરી

ઉપરની હકીકતનો અર્થ એવો યાય છે કે આખી દુનિયામાથી મન ખેંચી લો અને આખો વીંચીને શરીર અવગાહનાવાળી જગ્યામા શુ છે તે જુઓ તો માલુમ પડશે કે ત્યાં કેઈક છે, તે પોતાનાજ સ્વરૂપનો અબ્ધકત આભાસ મત્ર છે તેને મનથી ગ્રહણ કરીને વિચારશે તો માલુમ પડશે કે કોઈ જીવતુ હોય એમ લાગે છે તે જીવત્વ અથવા ચેતના છે અને તે પોતાની જ ચેતના છે

હવે તેમા મનથી ચિયરતા કરો તેમ કરતા ચેતનાનુ કંઈ પરિણમન થતુ હોય એમ લાગશે. આ પરિણમન ને ચેતનાનો સ્વભાવ છે તે અનાદિ પાશ્વિમામિત્ર ભાવથી યાય છે, ચેતના જન ઉપયોગ રૂપે પરિણમે છે અથવા દર્શન ઉપયોગરૂપે પરિણમે છે, જ્યાં ચેતના છે ત્યાં જ આત્મપ્રદેશો છે કારણ કે ચેતના આત્માનો ગુણ છે તે-તેનાથી જુદો પડતો નથી હવે ચેતનાના બંને ઉપયોગને ઓળખો

ચેતનાનો આભાસ, સ્વરૂપ સત્તા અવલોકન, મનથી આત્મપ્રદેશોનુ પગેક્ષ (સત્રાનુસાર) માનાસિક દર્શન જે થાય છે તે દર્શન ગુણ છે એવી રીતે દર્શનને ઓળખવુ આ આત્મા છે, આ આત્મપ્રદેશો છે આ ચેતના છે, આ દર્શન આદિ ગુણો છે એવું જાણપાણુ જેનાથી થાય છે તે જ્ઞાન ગુણ છે પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો તે અનુભવ જ્ઞાન અથવા અનુભવ સ્પર્શન પણ જ્ઞાનથી જ યાય છે, એવી રીતે જ્ઞાન ગુણને ઓળખો

હવે તમે ચેતનામાં સ્થિતતા કરો તો જાણી શકો છો કે ચેતના શાન અથવા દર્શન ઉપયોગમાં રહીએ છે ત્યારે કષ્ટક સુસ્થા કે પ્રતિષ્ઠા જેવું શાપ તે આદ્રમાનો વીર્ય ઝડપ છે આ ઝડપથી એક ઉપયોગમાંથી બીજા ઉપયોગમાં જવાય છે તે ઉપરથી વીર્ય ઝડપને ઝાળખે, પ્રતિષ્ઠા એ વીર્ય ઝડપનો પર્યાય છે તમારે આદ્યપ્રદેશોને મનથી જોવામાં સ્થિર થવું હોય કે અનુભવ સ્પર્શનમાં સ્થિર થવું હોય તો તમે કષ્ટક સ્થિર થઈ શકો છો એમ તમને લાગશે, આ આદ્રમાનો બાવ આશિષ ઝડપ સમજવો.

જ્યારે તમે માનસિક આત્મસ્પર્શનમાં હો કે આદ્રમાના સમુદાય અંગે સ્વપના અનુભવમાં કે કોઈ ઝડપના અનુભવમાં હો ત્યારે તમને એક પ્રકારની શાંતિ ઉત્પન્ન થશે તે શાંતિ (સમતા) સ્થિતી થાય છે તેમથી આ આદ્યિક સુખનો અર્થ અનુભવ થાય છે તે આત્મિક સુખનો અનુભવ તે આદ્રમાના આનંદ ઝડપનો પર્યાય સમજવો.

રાષ્ટ્રીયની મહત્તા કે અભાવ, ઝડપમાં સ્થિતતા, પૌરુષતા સુખ કુખની લામચુકીની મહત્તા કે અભાવ આ બધા બાવ આશિષના પર્યાય છે.

આદ્યમત્ત્ય અને તેના ઝડપો નિત્ય છે ઝડપો પર્યાયમાં રહીએ છે તે અર્થે અનિત્ય છે તેમજ અસ્તિત્વ રહિત્તમ કાળમાં જ હોય પણ રહિત્તમ ચાલ્યા જ કર એટલે પર્યાયનો પ્રવાહ નિત્ય આશુ રહે છે.

ધૃમ, સમતા, સમભાવ સદગતા, કોમળતા, આદ્યસતોષ, ચમત્ક્રિયા, વિરક્ત દશા, અંગે, નિર્લેખતા, અશોક અંગે, અંગે આ બધા આશિષના પર્યાય છે.

મહા વિશ્વાસ, નિઃસંદેહજીવિત્તમ આ બધા સમક્રિયાના પર્યાય છે.

તમારે એક ઝડપપર્યાયમાંથી બીજા ઝડપપર્યાયમાં જવું હોય અથવા તમે તે ઝડપ ઉત્પન્ન કરીને જોતવનો હોય તો પશ્ચિમ વીર્ય તત્ત્વ જ સદાય કરે છે અને તે ઝડપ ઉત્પન્ન થાય છે આદ્રમાનો દરેક ઝડપ જેવું જ્યારે પ્રયોજન હોય ત્યારે આદ્યપ્રદેશોમાંથી / પ્રપદ કરી શકાય છે અને ત્યારી ન હોય તે આદ્યપ્રદેશમાં જ સમાઈ રહે છે ઝડપોને આદ્રમામાંથી ઉત્પન્ન કરીને તેનો અનુભવ (જોતવનો) આદ્યપ્રદેશમાં જ થાય છે કોઈ ઝડપ આદ્યપ્રદેશોની બહાર જતો નથી, પણ શાન, દર્શનના સ્વભાવ એવો છે કે શોક સ્થિતિના સર્વદાન, શેવ, કાળ અને બાવ, આદ્રમામાં એક નહીં શકે અને દેખી શકે, જાન નહીં અને દશન દેખે.

૭ ઝડપોને જે વખત અનુભવ થાય તે પર્યાય રૂપે હોય છે પર્યાય શુદ્ધ પરિવૃત્તિ-પરિવૃત્તિ, આશિષ પર્યાય આ બધા એકાદર્શ વાચી છે ઝડપો અનતા હોય છે પણ હસ્તક અમુક સમ્યા / અંગે, અનતા ઝડપોના અનતા પર્યાય (દરેક ઝડપોને એક એક પર્યાય) એકી

વખતે હોય છે પણ જેમાં ઉપયોગ હોય છે, તે ગુણને છદ્મસ્થ મુખ્યતાથી જાણે. છદ્મસ્થને સમયનો કોઈ હિસાબ નથી પણ અસખ્યાત સમયની વાત જાણે તે બરાબર સમજ લેવું.

સર્વ ગુણો આત્મામાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે અને આત્મા સાથે જ એકત્વ છે છદ્મસ્થને સર્વ ગુણો સપૂર્ણ રીતે સત્તામાં છે પણ મુખ્ય આઠકર્મથી અવરાધ ગયા છે, ક્ષયોપશમ પ્રમાણે ગુણોનો ઉદાઝ થાય છે જેમ જેમ ગુણોના અનુભવનો અભ્યાસ વધે તેમ તેમ ક્ષયોપશમ વધતો જાય અને ગુણોનો ઉદાઝ થતો જાય. અને સંવર સાથે નિર્જરા વધતી જાય.

આપણા પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, ચાત્રિ, વીર્ય, શ્રદ્ધા ગુણોથી સિદ્ધ ભગવાનના કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન, અનંત આત્મિક સુખ, ક્ષાયક સમકિત અને શુદ્ધ પારિશ્રામિક ભાવના પશ્ચિત્તિ કરીએ તો ઉત્તમ પ્રકારનો ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષાયકભાવ પ્રગટ થાય અને વજ્રરૂપ નારાય સધયજીનો ધણી જે સિદ્ધ સ્વરૂપમય બનીને ગુણોમાં ઉત્કૃષ્ટ તિવ્રતાપૂર્વક લીન થઈ જાય તો તેને અતર્ક્યહુત્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થાય

આત્માના શુદ્ધ ગુણોનું સ્વરૂપ વિચારતા ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેયની એકતા થાય છે આત્મા પોતાના જ્ઞાન ગુણ (ચેતના)થી ધ્યાતા થાય છે, પોતાના આત્મ સ્વરૂપ જ્ઞાન, દર્શન, ચાત્રિ, વીર્ય ધ્યેય અને છે. આત્મપ્રદેશો અને આત્મગુણોમાં સ્થિરતા (તત્ત્વમયપણું અનુભવ સ્પર્શન) તે, પોતાના મતિશ્લિત જ્ઞાનની પકવ દશાને લક્ષને પોતાના ભાવ મનથી, ધ્યાન થાય છે આત્માના આ એકાકારપણથી અમૃતમય આત્મિક સુખનો અપૂર્વ અનુભવ થાય છે તે વખતે આધિ, બ્યાધિ, ઉપાધિના દુઃખની ગંધ પણ રહેતી નથી, જગતનું જ્ઞાન ભુલાય છે, સ્વરૂપનો ભાસ થાય છે છેવટે વચનયોગ (શબ્દ) બંધ થાય છે, નામ ભુલાય છે, સવિકલ્પપણું મટી નિર્વિકલ્પપણું (સમાધિ, અભેદ સ્વરૂપ) પ્રાપ્ત થાય છે આત્મા અને ગુણોની અથવા આત્મા અને સિદ્ધ ભગવાનની ભિન્નતા રહેતી નથી (ભિન્નપણુંનો ઉપયોગ રહેતો તથી) આત્માના ગુણોનું, પયથિનું અને આત્મદ્રવ્યનું એકત્વ અનુભવાય છે અને ધનધાતિ કર્મોનો નાશ થાય છે

ભાવનાના શુદ્ધ અધ્યવસાયમાથી પણ અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં પ્રવેશી શકાય છે અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન માટે ભાવના પણ જરૂરી છે, માટે સમકિતની ૪ ભાવના અને બાર ધર્મભાવનામાથી આત્માનો અનુભવ કરવાની રીતો અહીં બતાવવામાં આવે છે.

ભાવનામાં અધ્યાત્મ જ્ઞાન

૧. મૈત્રી ભાવના—અહિ ત્રણ લોકમાં ગહેલા સર્વ ગતિ જાનિના મર્ત્ય જીવોની સાથે અંકુષી ચેતનાનું એકત્વ અનુભવવાનું છે સર્વ જીવો અનંતના આકાશમાં ભાગા મધ્યમ અનંત અનંતના પ્રમાણમાં છે તે સર્વ જીવોના આત્મપ્રદેશો એક સરખા ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત અસખ્યાત છે, કોઈ જીવને એક પણ પ્રદેશ વધુ નથી, તે સર્વ પ્રદેશો આકાશ પ્રદેશોની માફક અંકુષી (વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આકાશગદિ પૌંડ્રગણીક ભાવો રહીત) છે વળી તે સર્વ જીવો ચેતનાયુક્ત છે, તે

એના દ્વારા સમગ્ર નમ્થી સર્વ જીવોનું એકત્વ કરી રાક્ષા છે. દરેક જીવને પોતાપોતાની એના છે. સર્વ જીવો સાથે અતર્ક્ય જન્યુતિથી વ્યાપી એકત્વ, ચૈતન્યદ્વારા એકત્વ, સમાન કૃષ્ટિ, એક રસરૂપ પરિણુતિનો અનુભવ કરવો તે અખ્યાત્મ જ્ઞાન અથવા અનુભવ જ્ઞાનનો વિષય સમજાવેલો. ત્યારે સોદર્ભ ફક્ત ભાવમનથી જીવદ્રવ્યોનેજ જોવા, તેના સંરચનો અથવા ન કરવો, આ દ્વાર્ષિક નમ્નો વિષય છે. આવી સમાન છિર્માં સ્થિતતા કરી તે જ્ઞાનનો વિષય છે. આદિ કોઈ પદ્ધતિથી કરીએને જોવા નહિ. દ્વાર્ષિક નમ્થી સ્વરૂપ સ્થિતતા થાય છે.

૨. પ્રમાદ ભાવના—પરસ્પરેષ્ટિમાંથી કોઈ પણ એક પક્ષના પુરોનો અનુભવ કરીને તે શુભમય બની જાય તે ભાવ નમ્નકારનો વિષય છે. સિદ્ધ સ્વરૂપી સાથે પોતાના આત્માનું એકત્વ કરી પોતાના જ્ઞાન, કર્મ, આરિ, વીર્ય દ્વારા સિદ્ધ ભવવાના કેન્દ્રજ્ઞાન, કેન્દ્રજ્ઞાન, દ્વારકાસમીક્ષા, શુદ્ધ પારિશ્રામિક ભાવમાં લીન થઈ જવાથી સમરસી ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને આતા કર્મની નિર્જરા થાય છે તેમજ આત્મિક મુખનો અનુભવ થાય છે.

૩. કષ્ટભાવના—આર મતિમાં ધમ્મુ કરનારા જીવો આદિ કાળથી જન્મ, મરણ, મરણ, રાગ, વધ આદિ બેદરકારી દુઃખોનો અનુભવ કરે છે તે પોતાના કષ્ટો કર્મનું ફળ એમને છે તે કર્મ કરતાં અલગને સર્વ જીવો રાક્ષા સ્ત્રી થાઓ અને અનત આત્મિક મુખમાં લીન થાઓ, આ ભાવના સાથે સર્વ જીવોની સાથે બાહે કે શાવ રસમા લીન થતા હોઈએને એવો અનુભવ કરવો.

૪. માધ્યસ્થ ભાવના—ત્યુ કોઈના સર્વ જીવોમાંના જેમનો સમાર માર્ગ છે અશુદ્ધ અવહાર છે આદિ કર્મના ઉત્પત્તિ સમયેથી છે. પાંચ હિંદિયોના વિષયમાં દુઃખાભેદ છે. મોક્ષ-નીત કરીને વશ થાય છે તે સર્વ જીવોના અવહારમા હૃદયસીન વૃત્તિ રાખી તદ્વચ્ચ સ્વાત્મ દ્રવ્ય મધને શાવ રસમા લીન થાય આ આર ભાવનાના ખાતરી સમક્ષિત પમાય છે અને સમક્ષિત પામેવાનું સમક્ષિત નિમળ થાય છે.

આર ધર્મ ભાવના

અહિ ફક્ત અખ્યાત્મ જ્ઞાનમાં ઉત્તર પુરો વિષય છે. દરેક ભાવનાનું વ્યવહારિક વર્ણન આપેલ નથી તે જ્ઞાનમાં સમર્થ.

૧. એકત્વ ભાવના—પોતાના જીવતા અનત શુભમય છે તે તે ફક્ત કેવળજ્ઞાની જ નથી રહે. જન્મસ્થ તે અવધાનક્રિયા શુભ / નથી રહે તેમાં પણ જ્ઞાન, જ્ઞાન, આરિ, વીર્ય આત્મિક મુખ અને મહા મુખ્ય છે. આ જીવો સાથે જ પોતાના આત્મક્રિયાનું એકત્વ છે પોતાના આત્મા સિવાયના કોઈ પણ દ્રવ્ય કે તેના શુભ કે તેના પર્યાય સાથે પોતાના અદ્વિતનું એકત્વ નથી, પોતાના જીવો સાથે પોતાના આત્મક્રિયાનું એકત્વ છે તેનો અનુભવ કરવો તે આત્મજ્ઞાનનો વિષય છે.

તેની રીત એવી છે કે ઇન્દ્રિયોના સર્વ વિષયો રાખ્ત, ઝપ, ગધ, રસ, સ્પર્શ તેમ જ શરીર અને સર્વ જગતને બંધીને શરીરગ્રથ અદ્વૈતી આત્મપ્રદેશમાં ભાવ મનને બેઠવું અને તેમાં નિજ આત્મગુણની શોધ કરી જીવતાપણાનો આભાસ થાય છે તે ચેતનાનો આભાસ છે તે આત્માના દર્શન ગુણથી થાય છે, ચેતના તથા આત્માના સર્વ ગુણોનું જાણપાત્ર જ્ઞાનથી થાય છે માટે જે જે ગુણો આત્મપ્રદેશમાં ઉત્પન્ન થાય તે જ્ઞાનથી જાણી અને તે ગુણોના જાણકાર તરીકે જ્ઞાનને ઓળખીને જાયકભાવમાં લીન થવું અને દર્શન ઉપયોગ આવે એટલે નિર્વિકલ્પ દર્શન વ્યવસ્થા લીન થવું

કોઈ પણ ગુણ ઉડાણમાં આવવાથી આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય ત્યારે આત્મિક સુખને ઓળખી તેમાં લીન થવું કોઈપણ ગુણમાં સ્થિરતા આવે અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય ત્યારે તે કામ ચારિત્રનું સમજવું એવી રીતે ભાવચાગ્રિને ઓળખી તેમાં લીન થવું. જ્ઞાન-માથી દર્શનમાં જતા અથવા એક ગુણમાંથી બીજા ગુણના અનુભવ કરવા જતા અથવા એક ગુણમાંથી બીજા ગુણના અનુભવ કરવા જતાં અથવા આત્મપ્રદેશ અને ગુણોમાં પ્રવૃત્તિ કરતા જે સ્ફુરણ થાય તે પડીતવીર્યનું કામ છે, તે કાર્યદ્વારા પડીતવીર્યને ઓળખી તેમાં લીન થવું આવી રીતે પોતાના દરેક ગુણો સાથે આત્મપ્રદેશોનું એકત્વ અનુભવવું.

૨. અન્યત્વ ભાવના—પોતાના આત્મા સાથે જેનું એકત્વ છે તે સિવાયના સર્વ દ્રવ્યો, ગુણો, પર્યાયો પોતાના આત્માથી ભિન્ન છે, અન્ય છે શરીર, ઇન્દ્રિયો, મનોવર્ગણા, વચનવર્ગણા, આકર્ષકર્મ, કર્મકૃણ અને પોતાના સિવાયના સર્વ જીવો તથા સર્વ અજીવો અને તેમના ગુણો અને પર્યાયો અને સર્વ જગત પોતાથી ભિન્ન છે, નિજ આત્માનું તેમની સાથે એકત્વ નથી પણ અન્યત્વ થાય છે. જ્યારે એકત્વ ભાવના સિદ્ધ થાયત્યારે અન્યત્વ ભાવના આપો-આપ સિદ્ધ થાય છે અન્યત્વ ભાવનાની સાથે નિજ આત્મ દ્રવ્યની નિઃસંગ અવસ્થાનો અનુભવ કરવો.

૩. અનિત્ય ભાવના—જેમની સાથે નિજ આત્માનું એકત્વ નથી પણ અન્યત્વ છે તેમનો સંયોગ થાય તે અનિત્ય છે, હમેશાં રહેવાનો નથી, તેમની સ્થિતિ પૂરી થયે તેમનો વિયોગ થવાનો છે, આવા તો અનત અનત સંયોગ વિયોગ થયા અને કોઈનું નામ નિશાન કે યાદી પણ રહી નથી. વર્તમાન સંયોગ તે પણ અનિત્ય છે તેમાં પણ સુખદુઃખની કલ્પના કરી નકામી છે વળી પોતાના આત્મદ્રવ્યના જૂતપર્યાયોમાંનો કોઈ પર્યાય મોજુદ નથી સર્વે નાશ થયા છે પોતાના વ્યજન અને અર્થ પર્યાયો ક્યાં કરે છે તેથી તે પણ અનિત્ય છે ફક્ત પોતાના આત્મપ્રદેશ તથા તેમની સાથે એકત્વ ધરાવતા અને સનામાં રહેલા ગુણો જેમકે કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનત આત્મિક સુખ, ક્ષાયકસમકિત, શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ આ સર્વ નિત્ય છે માટે પોતાના ત્રિકાલી શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં લીન થવું

૪. અશણુ ભાવના—જે વસ્તુ નિત્ય નથી તેમ જ અન્ય છે તેનું શરૂ થવું નહોતું છે, નરણુ તે છોડીને ચાલ્યા જવાનું છે. વળી સર્વ દ્રવ્યો વ્યતન્ન છે, પોતપોતાના પર્યાયમાં રહે છે,

તેમાં છવે પેલપેલાના સુખની શોધમાં રહે છે તે પોતાનું સુખ ભરીને કેવી રીતે મદદ કરે ? અહામ્માં ને પોતાને સુખ થયે તો જ સદાચ આપે પણ આ તો અનિત્ય સયોગ અને વિભાવ દશા છે તેથી શરણ પણ અનિત્ય છે અને વિભાવ દશા સુખપૂર્ણ નથી. ૭ નિત્ય છે નેની સાથે એકત્વ છે અને એ શરણરૂપ છે તે તે પોતાના આત્મપ્રદેશો અને ગુણો જ છે મારે તેમાં લીન થઈ જવું જ્ઞાત્રી પદપરોષિતું શરણ છે તે માર્ગદર્શક છે તે માર્ગ પ્રમાણે પોતાના ગુણોથી જ પોતે જ પુરુષાર્થ કરવાનો છે.

૫. સંસાર ભાવના—સાર ગતિ, ૨૪ દુઃખ, ૮૪ લાખ છવેનિર્મા પત્રિભક્ષ તેજ સંસાર, તે જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, આધિ, ઉપાધિ વગેરે અનેક દુષ્કૃતિ શરણુ છે પત્રિ ઉપિયોના વિષયની સુખની શોધમાં જતાં છવે અજ્ઞાનતા અને કામ્યની દુખને પોતાની મેજ વહેરી લે છે સંસારની અશુભતા અને વિચિત્રતા પણ હવ વગતી છે આવા બધાંકિત સંસારમાં જીવાને ઠાણુ છે ૧ દુઃસાહીન ભાવ (માખરય ભાવ) થી આવા સંસાર પ્રત્યે તરફથી સ્વાત્મ દ્રષ્ટા અને તેમાંથી ભાવથી વિરકત થઈને પોતાના શુદ્ધ આત્મ સ્વભાવ લીન થવું

૬. આસ્થાવ ભાવના—સંસારનું શરણુ આસ્થા છે તેના અનેક મેદો વિષ્ણુત્વ, અર્જુન, પ્રમાદ, કામ અને અશુભ પોતમાં સમાઈ ન જાય છે તે આસ્થા માર્ગનો ત્યાગ કરીને સવર માર્ગ સમક્ષિત વિરતિ, અપ્રમાદ દશા, અકામ ભાવ અને અપોખીયવરણ ૭ આત્માનું જ સવર સ્વરૂપ છે તેમાં લીન થઈ જવું.

૭. અશુભી ભાવના—આસ્થા, શરીરના મરણે જ ધામ છે અને શરીર હાથ, મંત્ર, કુંડીર, મન્ત્ર આદિ અનેક અશુભ વસ્તુથી શરણુ છે મામ્મીરી વિદ્યાર્થે દેવાને લીધે તે અશુભ દશાતી નથી, આવા શરીર ઉપર મોહ રાખવો અને તેના મોડે ૧૮ પાપો સેવવા તે તે મુદ્ધણુ છે મોડે નિર્મળ શુદ્ધ અશુભી રહીત આત્મ સ્વભાવ લીન થવું

૮. બોધિ ભાવના—બોધ, શરીર અને છવતી જિજ્ઞાસા જાતરીને, શરીરભાવ ઉપાત્રીને આત્મભાવમાં જીવાતી રીત જાણે છે. શરીર, પુત્રગતિના સ્કેપિયે પુત્રગ પગલ છે જડ છે. ત્યારે છવ યાન, જ્ઞાન ચાસ્તિ, વીર સ્વરૂપ છે ઉપિયોદાસા થતા શરીરના ભાવો સ્મદ, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮ આદર વગેરે જાણેનો અત્યંત ત્યાગ કરીને આત્માના પોતાના જ્ઞાન, જ્ઞાન આદર આત્મિક ગુણ અને વીરને આત્મકર કરવો તે નિમ્ન સમક્ષિત છે. જ્ઞાન, જ્ઞાન, જ્ઞાનના ઉપોત્તર પત્રિ છે આત્મિકગુણ તે છવતી આત્મક ગુણો પર્વાન છે, રાત્રિની મહત્તી ગમ્મ મા અભાવ સુધી ગુણમાં નિષ્કા ૩૫ ૭ ભાવ છે તે ચાસ્તિને પર્વાન છે. પ્રતિ તે રીતનો પગલ છે છવતી આત્મા ગુણોનો પર્વાન પ્રમાદ રીત સમરે માય છે.

એક સમય એકેક મનના એક જ પગલ દોષ આ બધા ગુણો એકત્વ લય સમાધિમાં થાય છે ૬ જ્ઞાન આત્મા જ્ઞાનક ભાવમાં લીન થાય છે અપરા અદના અદના । ત્યારે ૬૬૫ નેત્રવ સ્વરૂપે એક રહે છે ત્યારે શરીરના સર્વ જાણો અદના થઈ ન જાય છે.

અને મનના વિદ્યેષો પણ નાશ પામી જાય છે અને આત્માના સ્વરૂપનો નિશ્ચયથી જોય થાય છે

૯. સંવર ભાવના—તેના અવહારિક બેદો પણ છે, તે ભાવથી પાત્રમાં અતર્ગત થાય છે, સમક્ષિત, વિરતિ (વિરત્ત ભાવ), અપ્રમાદ (શુદ્ધ ઉપયોગ), અક્રયાય (ગગદેષનો અભાવ), યોગો ઉપર અકુશ અને છેવટે અયોગીપણુ આત્માને અંતરમુખ વૃત્તિથી આ પાત્રે ભાવે ભાગ્ય પાડવા અને કર્મ અગ્રહણરૂપી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભાવથી નિહાળવું અને તે સંવર સ્વરૂપમાં લીન થઈ જવું.

૧૦. નિર્જરા ભાવના—સ્વસંવેદન વીતગગ જ્ઞાનપૂર્વક આત્મિક સુખમાં લીન થવાથી ભાવ નિર્જરા ઉપજે છે તપના ખાર ભેદોમાં પ્રવર્તતા અતર્મુખ ભાવથી પણ આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેની હકીકત પચાચારમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનના તપ વિભાગમાં આપેલી છે

શાત રસની ભાવના ચિત્તક્ષેત્રમાં નિથર કરીને, આત્મ પ્રદેશોને ભાવમનથી ગ્રહણ કરી તેમાં આત્મિકસુખ શોધવું એટલે પડીત—નીચે તરત જ આત્મિકસુખ પ્રગટ કરશે તેનો અનુભવ કરવાથી પણ ભાવ નિર્જરા થાય છે અહિં વીતગગ શબ્દ અપેક્ષાપૂર્વક સમજવો, કાગણકે વીતગગ ભાવ નિશ્ચયથી ૧૧ મે ગુણગ્થાનેથી કહેવાય છે

સ્વસંવેદન તે સ્વ = આત્મા + સ = સમ્યક્ પ્રકારે + વેદન = અનુભવ એટલે દ્રવ્યથી અનંત ગુણ પર્યાયાત્મક આત્મદ્રવ્ય, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશ, કાળથી ઉપયોગ, ભાવથી જ્ઞાન, દર્શન ચાત્રિ, આત્મિક સુખ અને વીર્યનો અનુભવ તે સ્વસંવેદન જ્ઞાન

૧૧. ધર્મ ભાવના—આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવિક ધર્મ તો કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્ષાયક સમક્ષિત, અનંત આત્મિકસુખ અને શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ છે. તે પ્રાપ્ત કરવા માટે નિર્જ જ્ઞાન, દર્શન, ચાત્રિ, તપ અને વીર્યથી શુદ્ધ ભાવોમાં પરણતિ કરવાથી, સાધન ધર્મ પોને જ શુદ્ધ થતા થતા સાધ્યરૂપે પરિણમે છે એટલે કે આવરણો ખસતા ખસતા નાશ પામે ત્યારે શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટ થાય છે

૧૨. લોક ભાવના—ત્રણ લોકનું સ્વરૂપ વિચારતા વિચારતા છેવટે લોકાઅનરૂ નજર કરી તેમાં સિદ્ધક્ષેત્ર જોઈને, તેમાં જાણે કે પોતાના આત્માએ પ્રવેશ કર્યો હોય અને સિદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરતો હોય એવા સમરસી ભાવમાં લીન થવું.

અનુભવ જ્ઞાનને કેવળજ્ઞાનના નાના ભાઈની ઉપમા અપાય છે, જાગણ કે તેના વાગવા અભ્યાસથી ધ્યાનની વિશુદ્ધિ થાય છે અને ભ્રાતૃત્વમાં શુદ્ધ ધ્યાન પ્રગટ થાય છે કે જે ક્ષયક એણીએ લઈ જાય છે, જેથી કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાન તે ભાવ્યુત જ્ઞાન છે અનુભવ જ્ઞાન છે, આત્મ જ્ઞાન છે, મતિજ્ઞાનાવરણીય અને શ્રુત જ્ઞાનાવરણીયના ખાસ ક્ષયોપશમથી ઉપજે છે, સ્વાનુભુતિ રૂપ છે, સ્વસંવેદન જ્ઞાન છે,

તેમાં જોયો પોતપોતાના સુખની શોધમાં રહે છે તે પોતાનું સુખ બેઠીને કેવી રીતે મદદ કરશે ? સદ્ગુણમાં જો પોતાને સુખ હોય તો જ સદ્ગુણ આપે પણ આ તો અનિત્ય સંયોગ અને વિભાવ દ્વારા છે તેથી શસ્ત્ર પણ અનિત્ય છે અને વિભાવ દ્વારા સુખરૂપ નથી જે નિત્ય છે જેની સાથે જોડાય છે અને એ શસ્ત્રરૂપ છે તે તે પોતાના આત્મપ્રેરણા અને યુક્તે જ છે મારે તેમાં લીન થઈ જવું વ્યવહારી પરમરોષિનું શસ્ત્ર છે તે માર્ગદર્શક છે તે માર્ગ પ્રમાણે પોતાના યુક્તેથી જ પોતે જ પુરુષાર્થ કરતાનો છે.

૫. સંસાર ભાવના—આર મતિ, ૨૪ કક્ક. ૮૧ લાખ જીવોનિર્મા પતિભક્ષુ તે/ સંસાર, તે જન્મ, જરા મરણ, જામિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ વગેરે અનેક દુઃખોથી ભરપૂર છે પંચ ઇન્દ્રિયોના તિલચી સુખની શોધમાં જતાં જોયો અસાધ્ય અને ક્યાયથી દુઃખને પોતાની મેજે વહેારી ને છે સંસારી અશુભતા અને વિચિત્રતા પણ હવે વચલી છે આવા ભયભિત સંસારમાં જીવવાને કેવું હશે ? હાસીન ભાવ (માખખ ભાવ) થી આવા સંસાર પ્રત્યે તદ્વચ માતા દ્રવ્ય અને તેમણી ભાવથી વિરહતા જીવે પોતાના શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં લીન થવું

૬. આરજ્ય ભાવના—સંસારનું કાલ્ય આરજ્ય છે તેના અનેક ભેદો મિષ્ટાત્વ, અન્ન, પ્રમાદ, ક્યાય અને અશુભ યોગમાં સમાઈ જાય છે તે આરજ્ય માર્ગનો ત્યાગ કરીને સવર માર્ગ સમક્ષિ વિરતિ, અપ્રમાદ દ્વારા અજ્યાય ભાવ અને અપેગીયવસ્થા ૭ આત્માનું જ સવર સ્વરૂપ છે તેમાં લીન થઈ જવું.

૭. અશુચી ભાવના—આરજ્ય, શરીરના કાલ્યે જ પાપ છે અને શરીર હાડ, માંસ, ફેફસ, મજ્જા આદિ અનેક અશુભ વસ્તુથી ભરપૂર છે આમથીયે વિદ્યમેષ દોષોને લીધે તે અશુભ કેમથી નથી, આવા શરીર ઉપર મોઢ રાખવો અને તેના મારે ૧૮ પાપો સેવવા તે તો મુદ્દખ્ય છે મારે નિર્મળ શુદ્ધ અશુચી રહીત આત્મ દ્રવ્યમાં લીન થવું

૮. બોધિ ભાવના—બોધ, શરીર અને જીવની ભિન્નતા જાણીને, શરીરભાવ ઊધારીને આત્મભાવમાં જીવવાની રીત જાણવે છે શરીર, પુરુષોના રહસ્યાપે પુરુષના પર્ણ છે જડ છે ત્યારે જીવ જાન, હૃદય, આત્મ, વીર્ય સ્વરૂપ છે ઇન્દ્રિયોદ્ધારા જ્યાં શરીરના ભાવો જન્મ, રૂપ, મરણ, રૂપ, રૂપ આકાર વગેરે જાણેનો મનથી ત્યાગ કરીને આત્માના પોતાના જ્ઞાન, હૃદય, આત્મ આત્મિક મુખ્ય અને વીર્યનો અતુલ્ય કરવો તે નિષ્કલ સમક્ષિ છે જાન, જાન, જીવનાના ઉપયોગ પર્ણ છે આત્મિકમુખ્ય તે જીવતા આનંદ યુક્તો પર્ણ છે રાજકોની મહત્ત્વાથી રાજક પદ અભાવ સુધી યુક્તોમાં સ્થિતતા રૂપે ૭ ભાવ છે તે આત્મનો પર્ણ છે પ્રતિ તે વીર્યનો પર્ણ છે જીવના અનતા યુક્તોનો પર્ણ પ્રવલ્લ દરેક સમયે આત્મ છે

એક સમયે એકેક યુક્તો એક ૮ પર્ણ દોષ આ જ્યાં યુક્તોને જોડત ભય સમાધિમાં જાય છે કે જ્યાં આત્મા જાણક ભાવમાં લીન થાય છે અજ્યા આત્મા આત્માનું નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય સ્વરૂપે જોડ રહે છે ત્યારે શરીરના સર્વ ભાવો અજ્યા પર્ણ ભય છે

અને મનના વિદ્વેષો પણ નાશ પામી જાય છે અને આત્માના સ્વરૂપનો નિશ્ચયથી જોય થાય છે

૯. સંવર ભાવના—તેના વ્યવહારિક ભેદો ૫૭ છે, તે ભાવથી પાત્રમાં અતર્ગત થાય છે, સમકિત, વિગતિ (વિરક્ત ભાવ), અપ્રમાદ (શુદ્ધ ઉપયોગ), અકપાય (ગગદ્રેપનો અભાવ), યોગો ઉપર અકુશ અને છેવટે અયોગીપણુ આત્માને અંતરમુખ વૃત્તિથી આ પાત્રે ભાવો લાગુ પાડવા અને કર્મ અગ્રહણરૂપી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ભાવથી નિહાળતું અને તે સવર સ્વરૂપમાં લીત થઈ જવું.

૧૦. નિર્જરા ભાવના—સ્વસંવેદન વીતરાગ જ્ઞાનપૂર્વક આત્મિક સુખમાં લીન થવાથી ભાવ નિર્જરા ઉપજે છે તપના બાર ભેદોમાં પ્રવર્તતા અતર્મુખ ભાવથી પણ આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેની હકીકત પચાસાગ્રમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનના તપ વિભાગમાં આપેલી છે

શાત રસની ભાવના ચિત્તક્ષેત્રમાં રિચ કરીને, આત્મ પ્રદેશને ભાવમનથી ગ્રહણ કરી તેમાં આત્મિકસુખ જોધવુ એટલે પડીત-નીચ નરત જ આત્મિકસુખ પ્રગટ કરે તેનો અનુભવ કરવાથી પણ ભાવ નિર્જરા થાય છે. અહિં વીતરાગ શબ્દ અપેક્ષાપૂર્વક સમજવો, કારણકે વીતરાગ ભાવ નિશ્ચયથી ૧૧ મે ગુણ-ચાતેથી ગહેવાય છે

સ્વસંવેદન તે સ્વ = આત્મા + સ = સમ્યક્ પ્રકારે + વેદન = અનુભવ. એટલે દ્રવ્યથી અનંત ગુણ પર્યાયાત્મક આત્મદ્રવ્ય, ક્ષેત્રથી અસખ્યાત પ્રદેશ, જાળથી ઉપયોગ, ભાવથી જ્ઞાન, દર્શન ચાગ્રિ, આત્મિક સુખ અને વીર્યનો અનુભવ તે સ્વસંવેદન જ્ઞાન

૧૧. ધર્મ ભાવના—આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવિક ધર્મ તો કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્ષાયક સમકિત, અનંત આત્મિકસુખ અને શુદ્ધ પારિશ્રામિક ભાવ છે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે નિજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્યથી શુદ્ધ ભાવોમાં પરચૂતિ કરવાથી, સાધન ધર્મ પોને જ શુદ્ધ થતા થતા સાધ્યકરે પરિણમે છે એટલે કે આવરણો ખસતા ખસતા નાશ પામે ત્યાં શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટ થાય છે

૧૨. લોક ભાવના—ત્રણ લોકનું સ્વરૂપ વિચારતા વિચારતા છેવટે લોકાત્રયનક નજર કરી તેમાં સિદ્ધક્ષેત્ર જોઈને, તેમાં જાણુ કે પોતાના આત્માએ પ્રવેશ કર્યો હોય અને સિદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરતો હોય એવા સમરસી ભાવમાં લીન થવું.

અનુભવ જ્ઞાનને કેવળજ્ઞાનના નાના ભાઈની ઉપમા અપાય છે, કારણ કે તેના વાગવાગ અભ્યાસથી ધ્યાનની વિશુદ્ધિ થાય છે અને ભવાત્મક શુદ્ધ ધ્યાન પ્રગટ થાય છે કે જે ક્ષણે ક્ષણે બધ જાય છે, જેથી કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાન તે ભાવગત જ્ઞાન છે અનુભવ જ્ઞાન છે, આત્મ જ્ઞાન છે, મતિજ્ઞાનાવસ્થાથી અને જ્ઞાન જ્ઞાનાવસ્થાથી બાસ કયોપશમથી ઉપજે છે, સ્વાનુભૂતિ ઉપ છે, સ્વસંવેદન જ્ઞાન છે,

રાત્રિય સ્થિતિ પહેલે ઇંદ્રિયો અને મનના વિકલ્પ સ્થિતિ શુદ્ધ આત્માની અસ્તિત્વ મુખ્ય છે તે કેવળજ્ઞાનની અવેશાએ પરાય છે પણ કુયોપસમિત પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે અને સદૃશ અભાવે જ્ઞાનાનંતો અનુભવ કરાવે છે. તે ધર્મ જ્ઞાન અને શુદ્ધ જ્ઞાનનો વિષય છે અને આત્મરમ્ભજ્ઞામાં સ્થિત નથી.

આત્મરમ્ભજ્ઞામાં ઉપરોક્ત શુદ્ધ આત્મપ્રેરણા અને શુદ્ધ આત્મગુણોમાં જ હોય અથવા સાથે થોડા અવેશના તટસ્થ જ્ઞાતા જ્યાં તરીકે ઉપરોક્ત રાજવામાં આવે અને કાં તે પેદાશના આત્માનું જ જ્ઞાન પરવામાં આવે અથવા સિદ્ધ સ્વરૂપ અથવા અસ્થિતિના ક્ષાયક આવેલું જ્ઞાન પરવામાં આવે અથવા થયે પરમેશ્વરના આત્મિક ગુણોનું જ્ઞાન પરવામાં આવે.

જ્યારે શુદ્ધ આત્મપ્રેરણામાં કદ્ય હોય ત્યારે સંતોષક ચેતનમાં હોય કે કેટલાક સંતોષક સ્થાનોમાં સ્થેષ આત્મપ્રેરણામાં કદ્ય રાજવામાં આવે. તે સ્થાનો — સ્તતિકના ઉપરનો વચ્ચો ભાગ, ક્યાળ, બે કમર અને તેની વચ્ચે જગ્યા, કદ્ય, ત્યાં અસખ્યત પ્રેરણામાં કદ્ય રાખ્યું અને નાશિત્ત્વ અથવા આક્રમક પ્રેરણામાં કદ્ય રાખ્યું.

એક આત્મપ્રેરણ અને એક ગુણ પર્વાનુપલ્લ જ્ઞાન પરવામાં આવે છે. આખા બંધે રાજની અથવા નાશિકલ્પ અથવા ભાગ ઉપર દષ્ટિ સ્થાપન કરવી. આત્મરમ્ભજ્ઞા કરવામાં આત્માના ગુણો આત્મામાંથી જ મુક્તિ જ્ઞાન અનુસાર શોધવા અથવા યાદ રાખેલ સમ્પદ કે સમ્પદના સમાસ ઉપસ્થી અપ્પવસાય દ્વારા આત્મ રમ્ભજ્ઞા કરવી, જેમ સૂર્યના સદ્ગુણો કિસ્કોમાંથી કેમ એક કિસ્કો દ્વારા સૂર્યને પહોંચવાની કળના કરાય તેમ કેમ એક અપ્પવસાય દ્વારા આત્મરમ્ભજ્ઞા કરી શકાય.

ગુણના ધર્મ પ્રમાણે આત્મ પરિવૃત્તિ કરવી અથવા મુક્તિ જ્ઞાન અનુસાર આત્માના ગુણોમાં મળિને પરિવૃત્તિ કરવી તે અનુભવ જ્ઞાન કહેવાય છે અને તે શુદ્ધ પરિવૃત્તિના સ્થિતિ કરવી તે આવ આત્મિક છે. હવે આત્માનું જ્ઞાન કેવી રીતે થયું તે જાણવામાં આવે છે.

આત્મ ધ્ય ન-અર્થ આત્માના ગુણો અને તેને અનુભવમાં કેવી રીતે સેવા તે જાણ વવામાં આવે છે અર્થ નિશ્ચય નથી મુખ્ય છે તેથી બીજા નયોનો નિશ્ચય ન સમજાવે.

જ્ઞાન જ્ઞાનથી મુક્તિ જ્ઞાન અનુસાર થોડા અસૌકર્મ્ય સ્વરૂપ, આત્મ કલ્પ, આત્મ નરેશ આત્મ ગુણો અને ગુણપર્વાથિને જ્ઞો, નિજ (પેદાશો આત્મા) ગુણ પર્વામાં કેવી રીતે પરિવૃત્તિ છે તેનો અનુભવ કરો, જે વચ્ચે ? ગુણ પરિવૃત્તિ થાય છે તે વચ્ચે તે ગુણના પર્વાનો ઉત્પાદ થાય છે ત્યારે પૂર્વ પર્વાનો અપ થાય છે તે અત્તરવૃત્તિથી જોળાયે. જ્યારે કેમ અજિતન જ્ઞાની મુખ્યતા નથી સ્થેતી ત્યારે સર્વ ગુણોના પર્વાથિને સ્વરૂપે અનુભવમાં નહીં ત્યારે આત્મા તેના જ્ઞો અને પર્વાથિનું એકત્વ થાય છે આ અસૌક જ્ઞાન કહેવાય.

કેટલા ગુણને જુદા જુદા અનુભવ અને આત્માથી ગુણને બિન્ન તારવવા તે કોઈ જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન જ્ઞાન વિકાસ સવિધારે શુદ્ધ જ્ઞાનના પહેલા પાયાનો નિશ્ચય છે અને

અમેદ સ્વરૂપનો અનુભવ એટલે વિતર્ક અવિચારે (સમાધિ)નો વિષય છે પણ આપણામાં શુદ્ધ ધ્યાન જેટલી નિર્મળતા રહેતી નથી છતાં ભેદ તથા અમેદ સ્વરૂપનો પ્રજા પ્રમાણે અશયી અનુભવ કરી ધર્મ ધ્યાનમાં ઉતરી શકીએ છીએ

આત્માનો અનુભવ તે અનુભવ જ્ઞાન અથવા અનુભવ સ્પર્શનથી ક્ષયોપશમિક ભાવ શ્રુતજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ થાય છે જે કે કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ પરોક્ષ છે આત્માના સર્વ ગુણો પણ જ્ઞાનથી બાહ્યી શકાય છે આપણી સત્તામાં (આત્મ પ્રદેશોમાં) કેવળજ્ઞાન (અનંત જ્ઞાન) છે, પ્રદેશે પ્રદેશે અનંત જ્ઞાન છે પણ કર્મ આવરણથી ઢાકાઈ ગયેલ છે અનુભવ જ્ઞાનના અભ્યાસથી ક્ષયોપશમ થતા થતાં છેવટે આપણુ જ જ્ઞાન ત્યારે સર્વ આવરણ રહીત થાય ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે જેને સત્તામાં કેવળજ્ઞાન હોય તે જ કેવળ જ્ઞાનનો શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર નિશ્ચય કરી લોક અલોકના તરસ્થ જ્ઞાતા થવાનો અભ્યાસ કેળવી શકે

જ્ઞાનથી વસ્તુનું સ્વરૂપ અનેક અશો અને ભેદોથી બાહ્યી શકાય છે તેથી જ્ઞાનનો ઉપયોગ સાકાર ગણાય છે સમાધિથી અનુભવ જ્ઞાન આવે છે અનુભવ જ્ઞાનથી અપૂર્વ અભિનવજ્ઞાન પ્રગટે છે તેથી શુદ્ધ ધ્યાન પ્રગટ થાય છે અને છેવટે કેવળજ્ઞાન પ્રગટે છે

દર્શન—દર્શનથી શ્રુત જ્ઞાને અનુસાર લોક અલોકનાં મનોદર્શનથી તરસ્થ દ્રશ્ય થઈ શકાય છે આત્મ પ્રદેશો પણ જેવાય છે સ્વરૂપ સન્તાનું અલોકન થાય છે, ચેતનાનો આભાસ થાય છે આપણી સત્તામાં કેવળ દર્શન હોય તો કેવળ દર્શનનો આભાસ અશયી કેળવી શકાય. તો છેવટે આપણા દર્શન ગુણના આવરણો દૂર થતા થતા સર્વ આવરણો દૂર થાય ત્યારે દર્શન ગુણ, કેવળ દર્શન થઈ જાય છે ભેદ, આકાર કે શુદ્ધ શુદ્ધ અશોના વિસ્તાર વગર સમુચ્ચય વસ્તુનું દર્શન થાય તેથી દર્શન ઉપયોગ નિરાકાર કહેવાય છે

જ્ઞાન અને દર્શન ઉપયોગ કરતા રહે છે એટલે કે ચેતના જ્ઞાન ઉપયોગ કે દર્શન ઉપયોગમાં પારિણામિક ભાવથી પરિણમ્યા કરે છે તેમજ વીર્યના સહચારથી જે ઉપયોગ લગાવવો હોય તે લગાવી શકીએ છીએ અહિં જન્મસ્થિતે સમયનો હિસાબ હોતો નથી અને અનંત વૃત્તિમાં કોઈક વખતે ખબર પણ રહેતી નથી કે વર્તમાન ઉપયોગ જ્ઞાનનો છે કે દર્શનનો પણ ચિંતા કરતી નહિ કારણ કે જન્મે આત્મસ્વરૂપ જ છે

ચારિત્ર—મોહનીયકર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓને મન કરવી કે તેનો અભાવ કરવો, રાગદ્વેષની મદતા કે અભાવ, સુખદુઃખની લાગણીનો અભાવ, ઈષ્ટ અનિષ્ટપણાની શુદ્ધિનો અભાવ, શુદ્ધ આત્મ ગુણોમાં નિયંત્રતા, શાંત (સમતા) રસમાં લીન થવું આ બધા ભાવ ચારિત્રના પર્યાય છે ત્યારે ભાવ ચારિત્રમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે ત્યારે મન, વચન, ક્રિયાના યોગોનાના કોઈ સાવચ વેપારમાં જોડાતા નથી આત્માના ધ્યાન વખતે મોહનીયકર્મની પ્રકૃતિઓ કોઈ રસુલ રીતે

કલ્પમાં આવતી નથી એટલે રાક્ષસે આપોઆપ મદ પડી જાય છે. નિજ આત્મગુણોમાં સ્થિરતા હોય તો નિજ ચારિત્ર ગુણ ઓળખે. ચારિત્રી શુદ્ધતાની તાત્પર્યતા પ્રમાણે ચારિત્રી બને છે.

આત્મિક મુખ—ત્યારે જ્યાં ચારિત્ર પ્રવર્તે છે ત્યારે ચારિત્રી શુદ્ધતાની તાત્પર્યતા પ્રમાણે તેજા અર્થથી આત્મિક મુખનો અનુભવ થાય છે. જે ચારિત્ર કે તપમાં આત્મિક મુખનો અનુભવ ન થાય તેનું ચારિત્ર કે તપ દ્રવ્ય સમજવું અને જેને ચારિત્ર કે તપમાં આત્મિક મુખનો અનુભવ થાય તેનો જેણે પાર સમજવો. આત્મતાના ગુણોના અનુભવમાં હતા ઉત્તરવાથી આત્મતા અને ગુણની એકરસરૂપ પરિવૃત્તિ થાય છે ત્યારે આત્મિક મુખનો અનુભવ થાય છે.

મુખની ક્રમવૃત્તિ તો આત્મ પ્રવૃત્તિઓથી જ થાય છે પણ આ અને હરિયો ત્યારે આત્મ પદાધર્મો નોખાય છે ત્યારે સાતવેદીયો હોય તો કલ્પ હોય તો હરિયો સિવાય મુખવપ બાજે છે કાલ્યુ કે મેહુતિયોઈથી કલ્પ કમજોર થાય છે અને પાંચગાંધી વસ્તુથી મુખ થયું એવું બાજે છે પણ મદ આત્મતાના એવાય છે એટલે હરિયો શાત થઈ જાય છે અને પડી ને મુખના અનુભવ થાય છે તે પ્રત્યક્ષ આત્મિક મુખ સાબિત થાય છે તે વખતે અસાત્ય વેદીઓને કલ્પ થયો હોય તો પણ તેની ઉપેક્ષા થાય છે અને આત્મતાના મુખના અનુભવથી જ મુખ બોલવાય છે.

વીર્ય—જે ગુણના અનુભવમાં પ્રવૃત્તિ કરતી હોય તે પ્રમત્ત વીર્ય (પડીત વીર્ય)થી થાય છે, ચારિત્રમાં પણ વીર્ય સ્થાપ કરે છે. જેનામાં અલ્પ સ્ફુરણથી પણ વીર્ય કલ્પ અલ્પી સ્થાપ છે. આત્મતામાં આ નોખું હોય ત્યારે પણ વીર્ય કલ્પ સ્થાપ કરે છે આવી ગતિ વીર્ય કલ્પને ઓળખી તેનો અનુભવ કરે.

અપદા—તે નિમ્નગત શુદ્ધ આત્મ પરિવૃત્તિ છે. પોતાની સત્તામાં કેવળજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન અને આત્મિક મુખ અને આત્મ સક્રિયતા છે તે સંપૂર્ણ સક્રિયતાને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપમાં વીર્ય ફોલોને જરૂર પ્રવૃત્તિ કરીશ એમ પારીને શુદ્ધ અર્થમાં દસાથી પરિવૃત્તિ કરતી અને તેમાં રિશ્ત થયું.

જ્ઞાન તથા દર્શનના શુદ્ધ ઉપયોગમાં પ્રવૃત્તિ પરિવૃત્તિથી થાય છે અને રિશ્તના ચારિત્રી થાય છે. શુદ્ધ ઉપયોગમાં પણ જ્યાં ચારિત્ર પર્યાપ છે ઉપયોગમાં જરા સદ્યારી છે અને આવી શુદ્ધ પરિવૃત્તિથી ભાવ નિર્મલ જણાય થાય છે.

તપ—તપ આત્મતાની શુદ્ધિનું સાધન છે તપી કાલ્યુમાં કાર્યનો ઉપયોગ કરતો ત કલ્પ પદવાય છે ત જ્ઞાન જ્ઞાન, ચારિત્ર અને મહાત્મ્ય છે. અને ભાવ નિર્મલનું સાધન છે. આવી નિર્મલ તે પાંચગાંધી મુખને અલ્પી અને આત્મિક મુખનો અનુભવ છે એટલે

જ્ઞાન, દર્શન-ચાગ્રિ અને તપમાં આત્મિક મુખ ઉપજે તો નિશ્ચય મોક્ષ માર્ગ સમજવો જ્ઞાન, દર્શન આત્મિકમુખ અને વીર્ય સર્વ જીવના ભાવ પ્રાપ્ત છે તેમા નિગત ઉપયોગ ગમવાથીમોક્ષ નહીં જ છે સિદ્ધ ભગવાનમા પણ અદમ્ય વીર્ય છે અને સસારી જીવમા પ્રવૃત્તિ (પ્રયત્ન) કે સકલ વીર્ય છે

જીવના મૂળ શુદ્ધ ગુણો હ્રસ્વચની દ્રષ્ટિમા કવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, અનંત આત્મિક મુખ, ક્ષાયક સમક્રિત, સમભાવ, અક્ષયપાણુ, અગ્નીપાણુ અગુરુલુ વીર્ય અને શુદ્ધ પર્ણિણામિક ભાવ છે બાકીના ગુણો એક અથવા બીજા ગુણના બે સ્વરૂપે અવહારથી ઝડી શકાય.

દયા—આધ્યાત્મ જ્ઞાનમા અનુભવ માટે દયાનુ સ્વરૂપ અહિંસા ભાવ સમભાવ અને સર્વ જીવ અનંત આત્મિક મુખમાં દીન થાઓ એવી ભાવના રૂપે છે સમભાવથી સર્વ જીવો સાથે અગ્ની ચૈતન્ય એકત્વનો અનુભવ થાય છે

ક્ષમા—આત્માના એક રસ રૂપ પર્ણિણિતથી શાંત રસ ઉપજે છે તે સમતારૂપે પર્ણિણિત છે અને વીર્યથી સમતા આજુ રહે છે, સમતાથી ક્ષમા ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી સર્વ જીવો સાથેનો વેગ વિરોધ હટી જાય છે, ગગરોપની પર્ણિણિત મદ પડી જાય છે ઉડાણથી વિચાર ડગવો ૩ માટે કાંતી સાથે વેગ છે, જો એમ લાગે કે અમુકની સાથે અમૈત્રીભાવ છે તો તેનું કામ્પુ તપાસવું, તેમા પોતાનો દોષ જણાય તો તે દોષ માટે માફી માગવી અને ન જણાય તો સમજવું કે અમુક સંયોગ કર્મ જન્ય હતો તે ખપાવવા માટે આમ યજુ જતા મે મનમા વિરોધ રાખ્યો તે મારી ભુલ થઈ માટે માફી માગવી આવી રીતે અભ્યંતર ભાવે ક્ષમા કેળવી શકાય છે

શાંત રસ—તે સમતા ભાવની અભ્યંતર ભાવે આત્મ પ્રદેશોમા એક રસ રૂપ પર્ણિણિત છે, શાંતરસની ભાવના ચિત્ત ક્ષેત્રમા સ્થિર કરવી તેથી આત્મિક મુખનો અનુભવ થાય છે, તે મુખ આકુળતા, વ્યાકુળતા, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ અને ચચળતા રહિત છે

સમતા—તે સમભાવને ઉત્પન્ન કરવાનો ચાગ્રિ પર્યાય છે, આત્માને અસખ્યાત અસખ્યાત પ્રદેશો છે, તે બધા સરખા છે. તેનું સમત્વ અભ્યંતર દ્રષ્ટિથી જોવું આખા લોકમા મધ્યમ અનંત અનંત જીવો છે. તેમના આત્મ પ્રદેશો સાથે અગ્ની એકત્વથી એક રસરૂપ પર્ણિણિત કરવી, લોકમા હ દ્રવ્ય છે તેમા પુદ્ગલો અને જીવો અનંત છે, કાળ દ્રવ્ય અનેક પ્રકારે છે પણ અહિં કાળ દ્રવ્ય લેવું, પુદ્ગલોની પર્યાય ન જોવી પણ મૂળ પુદ્ગલ દ્રવ્ય તરફ લક્ષ ગમવું બાકીના ત્રણ દ્રવ્ય એક એક છે અલોકમા અનંત અનંતઆકાર પ્રદેશો છે, આ લોક અલોકના સર્વ દ્રવ્યોને દ્રવ્યત્વેન એકત્વ રૂપથી જોવા એટલે પોતાના આત્મ પ્રદેશોમા રહેલી સમતામાં સર્વ જગત એકરૂપ દેખાય છે

દાન—આધ્યાત્મ જ્ઞાનમા અભય દાનની ભાવના ઉત્પન્ન કરી શકાય છે તેમ જ આત્મામા આત્માના ગુણો ઉત્પન્ન કરીને આત્માને જ દાન દેવામા આવે છે તેનો લાભ આત્મા લઈને

તેનો મોત ઉપમોત કરે છે આવી રીતે આત્મા સ્વભાવનો કર્તા અને લોકતા મને છે. મુખ દાન વખતે સચ્ચી ભાવના રાખી, જ્ઞાનજ્ઞાનમાં સર્વે જીવોના દુખનો સર્વથા અંત થાઓ અ અંત આદિમક મુખમાં લીન થાઓ એવી ભાવના રાખી.

વિવેક—મયાપ્રવૃત્તિ કન્ઝુથી વસ્તુના ગુણ દાણ સ્વરૂપ બાજ છે અપૂર્વ કન્ઝુથી દાણ ત્યાજ અને મુજોનો આદર થાય છે અને અવિરતિ કન્ઝુથી ગુણોનો અનુભવ થાય છે તે શુદ્ધ જ્ઞાનનો વિવેક છે. ધર્મ જ્ઞાનના વિવેકમાં અનાદ્ય ભાવોનો ત્યાગ અને આત્મ ભાવોને અનુભવ કરવો.

ગુણાનુરાગ—આત્માના શુદ્ધ ગુણોમાં રૂચી, દહતા, વદસમ્ય ભાવ અને જ્ઞાનદમાં લીન થ.

ધર્મ—જ્ઞાન દર્શન આદિમાં રમજુના તે અધ્યાત્મ દષ્ટિએ ધર્મ છે માર આત્માના અનુભવમાં લીનથાનો અભ્યાસ રાખવો.

તત્ત્વ દર્શિ—શાસ્ત્ર પર્માણે તેવાને જાહેરે તેનું મૂળ દ્રવ્ય જેનું ત તત્ત્વ દર્શિ છે. જ્ઞાન કિયામાં આત્મ ભાવ તે તત્ત્વ દર્શિ છે.

મ સીરતા—દામ્બનો અભાવ, તાત્પ આલે તારે મ અસ્તિતા થાત્મ કરી.

સદનરીસતા—આધિ, આધિ, ઉપાધિ ઉપસર્ગ પસિન્ને ભાવ આદિ (સમ્યા) થી અન કત્ય અને સ્વતંત્રમાં લીન થયું.

ધૈય—મોહનીય કમની કોઈ પ્રાપ્તિનો આવેલ પમથી અટકાવી સકાલ છે અને કર્મ પ્રતિ વિદ્ય અદ્યન ગુન થાત્મ કરી થકાલ છે.

સમયજ્ઞ—મોહનીય કમની પ્રાપ્તિ ઉદયમાં આવે એવા નિમિત્ત ક્રિયા ન થાય કે તત્ત્વજ્ઞ પેલાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થયું અપર્ય યોગા પ્રત્યક્ષિ અદ્યન ગુનન ક્રિયા કરી તર્ક લીન થયું તે અજાત દષ્ટિનાં સમપ્રાપ્ત છે.

જ્ઞાન ગર્ભિત વૈશમ્ય—જ્ઞાનથી સ્વસમ્ય અને પસમ્ય જાત્મીને, પસમ્યમાં ત્યાજ કરીને સ્વમમ્યમાં લીન થયું અસમ્ય ન અદ્યના શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે અદ્યમાં છે તમ ન શુદ્ધ સ્વરૂપ ન ક મમ્ય રૂપી અગ્નિ પન છે.

સમજતા—જ જ્ઞાન નિરાશયપણનો અ ભવ કયા ન સમજા છે તર્ક આપક નિવાલ અન નિષ્પાત્તો અમાર છે ઉપમય પસિન્નાં દુખ દાણના તાર એતા અત્તે અને કમ ના જ્ઞાન તરીકે ઉપાસી જાતા ન જનુ મારતા છે.

કોમળતા—નજા િન અને પ િન ગુહિત ગુ આત્મા અદ્ય સમજામાં થય અનુભવ.

સંતોષ—નિજ શુદ્ધ આત્મ પ્રદેશો અને ગુણોના અનુભવમાં સંતૃપ્ત થઈને આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો.

નિરંજન—આત્મા કર્મ અને નોકર્મ તથા ગગદેવાદિ દોષો રૂપી અજનની ભિન્ન છે અને શુદ્ધ સ્વરૂપી આત્માને સર્વથી રહિત છે આવા અજન રહિત આત્માનો અનુભવ કરવો.

નિરાકાર—વ્યવહારિક રીતે સ્થાપન કરેલા કોષપણ આકારવાળો આત્મા નથી તેમ જ આત્માનું નિર્વિકલ્પ દર્શન સ્વરૂપ પણ નિરાકાર છે.

નિઃસંગ—આત્મા નિશ્ચયથી પોતાના જ સ્વરૂપમાં ગૂઢ છે, પોતાના જ સ્વરૂપનો કર્તા અને ભોક્તા હોવાથી અન્ય દ્રવ્યોના ભાવોની અપેક્ષાએ આત્મા નિઃસંગ છે શુદ્ધ આત્માને કર્મ તેમ જ શરીરગદિત નોકર્મનો પણ સંગ નથી. નિજ આત્માને ખીજા દ્રવ્યોથી ભિન્ન આત્મભાવે (અંતર વૃત્તિથી) તારીને પોતાના નિશ્ચય સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો.

નિષ્ક્રિય—જો આત્માને મન, વચન, કાયા એ ત્રણ યોગ અથવા ૧૦ દ્રવ્ય પ્રાણો ન હોય તો શુદ્ધ સ્વરૂપે આત્મા વ્યવહારથી નિષ્ક્રિય છે, અચલ છે, સ્થિર છે માટે ૧૦ દ્રવ્ય પ્રાણો તથા યોગોથી આત્માને ભિન્ન તારીને ભાવથી અક્રિય આત્માનો અનુભવ કરવો. નિશ્ચયથી અગુરુ લઘુ ગુણ પર્યાય અને પારિણામિક ભાવને કારણે જ્યો દ્રવ્યો પોતાના ભાવમાં પરિણમવા ૩૫ ક્રિયા કરે છે અને વ્યવહારથી ફક્ત છત્ર તથા પુદ્ગલ સક્રિય છે.

સ્વયંભુ—આત્મા સ્વતંત્ર, નિગલબનપણે પોતાના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયમાં વર્તે છે, કોઈએ તેને ઉત્પન્ન કર્યો નથી પોતાની મેજે એક સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે રહે છે, જે આત્માને જીવવાના સાધન રૂપે ૧૦ દ્રવ્ય પ્રાણોની જરૂર નથી એવો શુદ્ધ આત્મા સર્વથા સ્વતંત્ર છે માટે સ્વયંભુ આત્માના ધ્યાનમાં લીન થાઓ.

નિર્ભય—આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે, કર્મ અને કર્મ ફળથી ભિન્ન છે, સર્વ બાહ્ય વસ્તુથી ભિન્ન છે, અમર છે, આધિ, બ્યાધિ, ઉપાધિથી ભિન્ન છે, તેનો ભોગ તેના ગુણો જ છે, જ્ઞાન કર્મથી ભિન્ન છે તેથી આત્મા નિર્ભય છે, આવા નિર્ભય સ્વરૂપને જુઓ.

વાત્સલ્ય ભાવ—સર્વ જીવો અનંત આત્મિક સુખમાં લીન થાઓ એ ભાવના પર વાત્સલ્ય ભાવ છે અને પોતાના શુદ્ધ ગુણોમાં પ્રેમ, રૂચી, આનંદ, તન્મયપણું અને તિવ્રભાવ તે આત્મ વાત્સલ્યભાવ છે આવા શુદ્ધ વાત્સલ્યભાવમાં લીન થવું.

શુદ્ધ પરિણતિ—શ્રુત જ્ઞાનના આધારે પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ (ગુણનું ગ્રહણ), ધક્કા (ગુણનો વિચાર) અવાસ (ગુણનો નિશ્ચય), ધારણા (ગુણના ભાવને ધારણા કરી ગમવું), ધ્યાન (ગુણમાં તન્મયપણું), અનાધિ (ગુણની અર્થ ક્રિયામાં શબ્દાતીત થઈને લીન થવું અને આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો) ના પચિણતિ ડગ્ગી સમક્રિત શુદ્ધ પચિણતિ છે કાગણ કે સમક્રિત શુદ્ધ

માર્ગ ખતાવે છે. સ્થાવિ શુદ્ધ પશ્ચિતિ છે કાલ્પ છે આસ્તિ શુદ્ધ માર્ગમાં જાત કરીને સ્થિર કરે છે શુદ્ધ પશ્ચિતિમાં ચીર્ષ પ્રવૃત્તિ કલ્પમાં સદાય કરે છે. જ્યો જાનથી નવ્યાય છે. હસનથી શુદ્ધ પશ્ચિતિ નિશ્ચયાત્મક થાય છે. વચ્ચે શુદ્ધ પશ્ચિતિ પર્માણ પજુ છે કાલ્પ છે ઉપરોક્ત નક્કયાયા કરે છે શુદ્ધ પશ્ચિતિથી સવર તથા નિર્ગુણ થાય છે તેથી તે અવ્યક્તવ અને તપ રૂપ પજુ કહેવાય.

ધ્યાયક ભાવ—આત્માના ઝુલોનુ સંપૂર્ણ શુદ્ધ અને કાયમનુ સ્વરૂપ તે ધ્યાયક ભાવ છે. તે ઉદ્દૃષ્ટ ભાવ અને ઉદ્દૃષ્ટ તન્મયપણથી ઉપન થાય છે. મારે ઉદ્દૃષ્ટ સ્વરૂપ પામવા મારે ઝુલોમાં થી જ ઉત્પન્નનો અભ્યાસ સખવેલ. તે ખ્યાન અને સમાધિથી થાય છે.

નિરુપદ્ધ—સર્વ હવ્ય, મધ્ય વાસના મોહમાંથી મુક્ત અવસ્થાને આત્માનુ નિ દક સ્વરૂપ છે તેનો સમાધિથી અનુભવ કરવેલ.

નિર્મળ—આત્મા કન્યમળ કર્મ અને નોકર્મથી વિન્ન છે તથા તાજ દેવાદિ દોષા રૂપી ભાવ મળથી પજુ વિન્ન છે. આત્માના નિર્મળ સ્વરૂપનો અનુભવ શુદ્ધ ખ્યાનના બી ન પાયામાં આવે છે. આત્માના નિર્મળ સ્વરૂપના અનુભવનો અભ્યાસ ખ્યાનથી કરવેલ.

અવેદી—આત્મા સ્વરૂપથી સ્ત્રી નથી, પુરૂષ નથી, નપુસક નથી, શુદ્ધ ભાવે નિઃકામ છે અને દિગ્દા નદિન છે. આવા અવેદી નિઃકામ સ્વરૂપનો ખ્યાનથી અભ્યાસ કરવેલ.

સદૃશ આનંદ સ્વરૂપ—આત્મા પોતાની મેળે / સુખ રૂપ છે. તે પછી હરિણોના વિસદ્કાર સુખ ભોગવતુ તે તો સુર્તના તાપ અને અભ્યાસમાં રીવો કરવા નેતુ છે. મારે આત્મિક સુખ ભાગવવા મારે આત્મ પ્રદેશના સદૃશ આનંદમય ધેનમાં લીન થઈ નેતુ.

સત્ ચિત્ આનંદ—સત્ = વિકાસીક કન્ય, ચિત્ = જ્ઞાન સ્વરૂપ, આનંદ = આનંદ સ્વરૂપ. મારે આત્મા જ્ઞાનનંદ સ્વરૂપ છે. હુ સ્વ પર પ્રકાશક ચૈતન્ય છુ જ્ઞાન અને સુખ રૂપ પજુ છુ. શુદ્ધ અનુભવ રૂપ છુ. શુદ્ધ ઉપરોક્ત રૂપ છુ. નિશ્ચય નસથી નાનુ સ્વરૂપ છુ. શુદ્ધ ઝુલુ પથોમાં પરિવ્રુજન સ્વરૂપ પથાય છુ. એક પરમ સખસ્ટી શુદ્ધ ચિદ સ્વરૂપમાં પરિવ્રુજન સ્વરૂપ છુ.

સોહૃદ્—સ = પરમપ્રેમ, હૃદ = અપ્રેમ. અથા પરમપ્રેમ, હુ પરમાત્મા સ્વરૂપ છુ. મારી સત્તામાં કેવળજ્ઞાન, કેવળ હસન, અનંત આત્મિક સુખ, ધ્યાયક સમાધિ, શુદ્ધ પાસ્ત્રાનિક છે. મારા અનંત ઝુલુ પથોમાં સમયે સમયે પશ્ચિત્ને છે. તે અપેક્ષાએ હુ અનંત ઝુલુ-પથાય સ્વરૂપ છુ. તે સર્વ ઝુલુ પથોનુ દબ્ય મારે આત્મા જ છે તેથી હુ અનંદ સ્વરૂપે એક છુ. મારે આત્મા—

કર્મને દલપામે હરિ છે

સ્વભાવનો છાં અને મોહના લેવાથી બ્રહ્મા છે

કર્મ નાશ કરી શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટ કરનાર મહાદેવ છે,
 ઉપાધિઓથી રહિત નિગુળ આત્મિક સુખ પ્રગટ કરનાર શકર છે,
 આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિના ત્રણ પૂરને નાશ કરનાર ત્રિપુરાસી છે,
 ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ કરી સિદ્ધિ મેળવનાર પુરષોત્તમ છે,
 નિર્ભય યદને સર્વ જીવોને નિર્ભય કરનાર જગતનાથ છે,
 ઉત્કૃષ્ટ ગુણો ધારણ કરી અગ્નિત્વ ધરાવનાર બ્રહ્મા છે,
 સર્વ જીવોને સુખ રૂપ હોવાથી સિદ્ધ સ્વરૂપે જગદીશ છે,
 ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય રૂપ સિદ્ધિને ધારણ કરનાર પરમેશ્વર છે,
 વન વાતિ કર્મનો નાશ કરનાર અરિહત છે,
 શાત રસમા લીન યદ રહેનાર શાંભુ છે,
 પૃથ્વીની અપેક્ષાએ ઉત્પાદ વ્યય રૂપ છે,
 દ્રવ્ય તથા ગુણોની અપેક્ષાથી ધ્રુવ છે,
 સ્વસ્વરૂપનો ભોગી અને પગ્ગ્વસ્વરૂપનો અભોગી છે,
 સ્વસ્વરૂપનો કર્તા અને પગ્ગ્વસ્વરૂપનો અકર્તા છે,

વળી મારો આત્મા અખડ, અછેદ, અભેદ, અઘણ, અરોઢ, નિર્માની, નિર્માયી, નિર્લોભી, અખેદ, અવ્યાપાધ, અગુરુલધુ, અશરીરી, યોગાતીત પરિપૂર્ણ, નિર્વિષયી, અનેન્દ્રિય નિર્લેપ, નિષ્પત્તિહી, છે

વર્ણ-ગુધ-રસ-સ્પર્શ રહીત અડધી રૂપાતીત છે,
 અગ્નિનાગ્નિ આદિ અનંત ધર્મમય છે,
 એક એક આત્મ પ્રદેશે અનંતા ગુણ છે,
 એક એક ગુણે ત્રિદાણીક અનંત પર્યાય ઉપજે છે,
 પરમ જ્યોતિ સ્વરૂપ છે,
 અસખ્ય પ્રદેશી સ્વસ્વરૂપ ગમણી છે,
 અનંત ધર્મોનો પોત પોતાને દાની છે,
 પદ્મગુણ હાનિ વૃદ્ધિયુક્ત છે,
 પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન છે, પદ્માવોથી ભિન્ન છે,

સર્વ જોયોનો તટસ્થ જાતાહથા છે હવે જીવન અપેક્ષાપૂર્વક (કથંચિત) સ્વરૂપ અતાવવામા આવે છે —

જ્ઞાનના આઠ આચારના આસનથી અનુભવ રૂપે ધ્યાનથી અધ્યાત્મ જ્ઞાન

૧ કાચે—આત્માનો કાગ તે ઉપયોગ કાગ છે, કાત્ય કે આત્મ સદા ઉપયોગમાં રહે છે અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ ઉપયોગની વસ્તુક્તિ છે મારે નિકટ મુમુક્ષુને તાગદ્રેષ તલને શુદ્ધ આત્મ પ્રદેશો અને આત્માના શુદ્ધ શુદ્ધ પર્વામના ઉપયોગમાં નિરતર રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

૨ વિનયે—વિ=વિશુદ્ધ ભાવમાં + નય એટલે દેશસ્વી કરી, એટલે વિભાવ ભાવનો ત્યાગ કરીને મનને શુદ્ધ ભાવમાં ફોરવવું આર્ત તથા રોધ ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને અને પર્મધ્યાન શુદ્ધ ધ્યાનમાં બેસવું.

૩ અદુભ ને—નમ, મન, અને પનથી કેટલું અદુભાન કરીશકાય છે અત્રિ અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં સત્તામાં દેશ શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનના રૂપેનું અદુભાન કરવાનું છે તથી મન, વચન અને કાયાના ચેતના ઉપર અકુદ્ય રાખીને તીજ શુદ્ધ આત્મ તત્વ અને આત્મ ગુણોમાં સ્થિત થઈ જવું કાયાને આસનથી િથર કરી, આત્માના ગુણો મનમાં મોક્ષાત્મી જ્ઞાન પા ત્યારે તે ગુણો મનમાં મોક્ષાત્મી જ્ઞાન પા ત્યારે તે ગુણો મનમાં મોક્ષા અને મનને આત્મ દ્રશ્ય-શ્રવણમાં િથર કરવું.

૪ અનિદ્વવલ્લે—આસનથી આત્મ તત્વની વિશધના ન કરી પણ સવર અને નિર્જડતા ભાવામાં રહીને શુદ્ધ આત્મ તત્વની આશાધન કરી.

૫ ઉપધાને—અત્રિ તપ કરવાની રીત એવી છે કે આત્માના શુદ્ધ સ્વપને લક્ષમાં રાખવું અને તે સત્ત્વ અને ધ્યાન રૂપે છે.

૬ વ્યજન—જ્ઞાનનામાં તે સ્વરૂપે છે અને અત્રિ આત્મ દ્રશ્યો મનના પર્વામાં છે અને ત્રિવિધ પર્વામાં સર્વામાં શુદ્ધ પર્વા છે મારે સત્તામાં સ્વેષ શુદ્ધ આત્મ દ્રશ્યમાં દૃષ્ટિ સખી.

૭ અર્ધ—જ્ઞાનના સમજાવામાં આત્મ છે, અત્રિ આત્માના શુદ્ધ ભાવો તે દ્રવ્યજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, ક્ષાયક સમઘીત અને શુદ્ધ પારિવ્રામિક ભાવો છે તે ભાવોમાં ધ્યાનની મતિને પરિવ્રામવવી.

૮ વ્યજન અમ ઉલ્લય-શુદ્ધ આત્મ પ્રદેશો અને આત્માના શુદ્ધ ગુણોમાં નિરતર રહી કરવું.

જ્ઞાનના આઠ આચારના આસનથી

ધ્યાન દ્વારા અધ્યાત્મ જ્ઞાન (અનુભવ રૂપે)

૧ નિરાધીય—આત્મના શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવળજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, ક્ષાયક સમઘીત, શુદ્ધ પારિવ્રામિક ભાવ અને મનના આત્મિક સ્થિતિ છે અને તે ૮ કાયાના છે તર્મ પાયાના સ્થાન.

દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી પરિણતિ કરવાથી અથવા પોતાનો આત્મ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર (આત્મિક સુખ), વીર્ય સ્વરૂપ છે તેવો અનુભવ કરવાથી પોતાના આત્માના સ્વરૂપમા નિશ્ચયપણે આવે છે એટલે નિજ આત્મ તત્વનો નિશ્ચય થાય છે માટે આત્માના ભાવ પ્રાણો (જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય)મા નિગૂંઠર ઉપયોગ રાખવા પ્રયત્ન કરવો અને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું વારવાર (ગુણના અનુભવપૂર્વક) ધ્યાન ધનું ગુણના ધર્મ પ્રમાણે આત્માની પરિણતિ કરવાનો અભ્યાસ રાખવાથી અનુભવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને જે ગુણની ભાવના થાય છે તે ગુણને ઉત્પન્ન કરવામાં પડિત વીર્ય સહાય કરે છે આત્માનું (ગુણોના અનુભવપૂર્વક) ધ્યાન ધરવાથી આત્મા સંખ્યાથી શંકા રહેતી નથી અને આત્મ તત્વનો નિશ્ચય થાય છે.

૨. નિઃખીય—ઉપર જણાવેલ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ સિવાય કોઈપણ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયની ઇચ્છા, વાસના ગમ્ભીરી નહિ અને જ્યારે પોતાના આત્માના ધ્યાનમા હોઈએ ત્યારે ખીણ બધી ઇચ્છાઓ ઉડી જાય છે માટે આત્મ તત્વમાં લીન થઈ જવું

૩. નિવૃત્તિગિચ્છા—પોતાની સત્તામા કેવળજ્ઞાન આદિ શુદ્ધ ગુણો છે જ, તે ગુણો પર આવેલ કર્મ આવગળોને તોડીને નાશ કરીને પોતાના શુદ્ધ ગુણો પ્રગટ કરવા માટે પોતામાં અનંત શક્તિ ચોડકસ છે, અને એ શક્તિઓનો ઉપયોગ ચોડકસ કરવો જોઈએ જ, માફકામ વિતરાગની આજ્ઞામાં છે. અને હું ખાત્રીપૂર્વક માફકામ પાર પાડીશ. માટે મારા શુદ્ધ ગુણો કેળવવાનો અભ્યાસ જરૂરી રાખવો જોઈએ એમ માની આત્માના અનુભવમા લીન થઈ જવું. આત્માના ધ્યાનથી અશયી આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તે સર્વ પુદ્ગળીક સુખથી શ્રેષ્ઠ છે તે આત્મ ધ્યાનનું પ્રત્યક્ષ ફળ છે

૪. અમુહ—આત્માના શુદ્ધ ગુણો અને પ્રદેશો સિવાય કોઈ અન્ય દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયમા વ્યામોહ ન થવું પુદ્ગળોના પર્યાયો તથા તેના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આકાર આદિ ભાવોમા વ્યામોહ થઈને રાગદ્વેષ ન કરવો, તે કામ શુદ્ધ ઉપયોગથી થાય છે માટે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમાં શુદ્ધ ઉપયોગ રાખવો.

૫. ઉવચ્ચુહ—મોહનીય કર્મની ૨૮ માર્તી કોઈ પણ પ્રકૃતિ ઉત્પન્ન થવા દેતી નહિ, તે સર્વને ઉપશમ ભાવમા ગમ્ભીરી એટલે તે પ્રકૃતિઓ કુટાઈને બધાતી મદ પ્રકૃતિમા અથવા અન્ય પ્રકૃતિઓમા ભળીને આપોઆપ નાશ થઈ જશે

૬. સ્થિર કિરણે—જ્ઞાનાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મા અને શુદ્ધ દ્રવ્યાત્મામા પડિત-વીર્યથી પોતાનો ઉપયોગ સ્થિર રાખવો પોતાના જ્ઞાન સ્વરૂપના અનુભવમા ચિત્ત થવું, પોતાની સત્તા સ્વરૂપનું આવલોડન કરવું અથવા મનથી આત્મ પ્રદેશોને જોવા અને તે દર્શન સ્વરૂપમા સ્થિરતા કરવી ગુણોના અનુભવમા ચિત્તતા, રાગદ્વેષનો અભાવ, સમતારસ (ગાત રસ)મા લીન થવું તે ભાવચારિત્ર આત્માના સર્વગુણોને જાણનાર જ્ઞાન છે અને અનુભવ જ્ઞાન, અનુભવ સ્પર્શન તે પણ જ્ઞાન છે એવી રીતે જ્ઞાનને જાણીને તેમા લીન થવું તે ચિત્તતા છે એક ગુણમાથી બીજા ગુણમા

છપાત્મા સ્વચ્છુદ (દબ્ધ, ધેન, કાળ, ભાવ)ની અપેક્ષાએ સત્ છે

પ્રચ્છુદની અપેક્ષાએ અસત્ છે

દબ્ધની અપેક્ષાએ વ્યાધ્ય (અધુક અવગાહનાયુક્ત) છે

ગાનાદિ પર્વાતીની અપેક્ષાએ વ્યાપક (વધુ) છે

દ્વાર્ધીક નયથી પ્રેક્ષાથી અસિન્ન ચિન્માત્ર (ફક્ત એક ચતુર્થ દબ્ધ) છે.

પર્વાતાર્ધીક નયથી કથમિત, વિભ છે કસ્ટુરે પમણિ અસપસસ સિત્ત છે પણ તે સર્વ પમણિમાં છવતુ અસ્તિત્વ છે વળી

રાત્રી દર્શનાદિ પમણિથી અનેક સ્વરૂપ છે

કાળના કમળી છવ અસ્તિ નાસ્તિ રૂપ છે

પ્રચ્છુદ, પર્વાતાર્ધીક, કાળાર્ધીક, ધેનાર્ધીક, શુદ્ધ અધુકાદિ ભાવોના ભેદ આવી રીતે બહેના વિશ્લેષથી સવિકલ્પ છે

સર્વ શુદ્ધ પર્વાતાર્ધીક વિશ્લેષીક અનેક સ્વરૂપે એક નિર્વિકલ્પ બા છે.

શુદ્ધ ભાવમાં પ્રતિકુલે ત્યારે અસ્તિ સ્વરૂપ છે.

સામાન્ય સત્તાથી સર્વે પમણિમાં વ્યારી છે વિશ્લેષી એક પર્વાત રૂપ જ છે.

સર્વ—અત નયથી સમગ્ર પદાર્થવર્તી ગાતા રૂપ છે અસર્વ અત નયથી સ્વદબ્ધનર્મજ પ્રત્ય છે, શુદ્ધ નયમાં ફક્ત એક આત્માનો ૮ આકાશ થાય છે. અશુદ્ધ નયમાં સર્વ દબ્ધોર્મ પોતે ખલુ એક દબ્ધ છે. જ્ઞાન રોષના અંતેક નયથી બધાને અજ્ઞનાર કુ એક છવ છુ જેમ આસ્ટી અનેક પદાર્થોથી પ્રતિબિન્બીત થઈ ને અનેક રૂપ થાય છે તેમ જ્ઞાન સ્વરૂપા એક ફક્ત બા નયથી અનેક રૂપ છુ

છપાત્મા નિષ્ઠ નયથી પેદાના નિષ્ઠ જ્ઞાન-દર્શન-સુખ સ્વભાવમાં જો છે અને અનિષ્ઠ નયથી પર દબ્ધોના સબંધથી અનિષ્ઠ સ્વભાવ (વિભાવ ભાવ)માં આવી નય છે. સ્વભાવથી ચૈતન્ય સ્વભાવે અજ્ઞ છે અસ્વભાવીક નયથી છવ મોહનિ વચેરે ભાવોમાં આવે છે. કાળ નયથી કાળને આધીન સિદ્ધિ થાય છે અકાળ નયથી ક્રોધ પુરુષાર્થથી ભવ સ્થિતિ પ્રતિષ્ઠ થાય છે પુણ્યકાર નયમાં ચલથી સિદ્ધિ થાય છે, ભાવિ ભાવમાં આસ્તવના કામ કરવા ત્યાં સવરૂપા ભાવ થઈ જાય છે, છપર નયથી કર્મવશ થઈ ને પત્તીન અવરમામાં અકાળ નિર્જરા થાય છે અનિષ્ઠ નયથી છવ સ્વચ્છુદીથી ક્યાં ભેદના થાય છે.

કર્તા નય—અવદ્ધતથી કર્મોના ક્યા, નિષ્કર્મથી અધુક રાગાદિ ભાવોના કર્તા અન વેથી સસારનો કર્તા છે શુદ્ધ નિષ્કર્મ નયથી શુદ્ધ ભાવોનો કર્તા છે.

અકર્તા નય—સાક્ષીભુત, તટસ્થ, માધ્યમ્ય જ્ઞાતા દ્રષ્ટા વદ ને રહે

ભોક્તા—મુખદુ ખનો ભોક્તા. નિશ્ચયથી સ્વભાવનો ભોક્તા છે

અભોક્તા—સાક્ષીભુત સમભાવી

ક્રિયા નય—ક્રિયાથી સિદ્ધિ વાય છે

જ્ઞાન નય—ગુપ્ત જ્ઞાન ઉપયોગથી સિદ્ધિ થાય છે

ઔચવહાર નય—કર્મપુદ્ગળોથી બંધ અને મોક્ષ

નિશ્ચય નય—કદત પોતાના પશ્ચિમથી બંધ અને મોક્ષ

અશુદ્ધ નય—ઉપાધિગત્ય દશા

શુદ્ધ નય—નિરૂપાધિ અમેદ સ્વભાવ દશા

નય—આત્માનુ અપેક્ષાવાળું અશિક્ષિત સ્વરૂપ પ્રમાણુ અનત સ્વભાવ (સ્વરૂપ) મય ચોડ
આત્મ દ્રવ્ય

અપ્રમા પરમાપ્પાનો ખુલાસો—(૧) જે જીવ પરમાત્માનુ ખડ સ્વરૂપ જાણે છે અને પોતાના વર્તમાન સ્વરૂપમાથી પરમાત્મ સ્વરૂપ કળવવાનુ જેને જ્ઞાન હોય છે તેની સત્તામા પરમાત્મ સ્વરૂપ છે એટલે ભવ્ય આત્માના સત્તામા પરમાત્મ સ્વરૂપ નિત્ય છે

(૨) હડમાણે કહેની અપેક્ષાએ કંવા માગ્યુ તે ક્યુ' મોક્ષ માર્ગ મેળવવામા ૮ થી ૧૨ ગુણુજ્ઞાન સુધીના અધ્યવસાયોમાં જેટલા આત્મ્યા તેટલું કામ થયુ અને બાકીના અધ્યવસાયો આવવાના જ એટલે ભવિષ્ય કાળને વર્તમાન કાળમા આગેપણુ કરવુ તે નિગમ નયથી વાય છે નિશ્ચયથી મોક્ષ માર્ગની ખરી આગધનાવાળો ગમે ત્યારે મોક્ષ જવાનો જ છે બાગમા ગુણુજ્ઞાન પછી તેા નિશ્ચયથી મોક્ષ છે એટલે તેમા કદ કહેવાનુ રહેતુ નથી.

(૩) મોક્ષની આગધના કરનાર ભવ્ય જીવનો છેલ્લો પર્યાય સિદ્ધિ પર્યાય છે આ ભવિષ્ય પર્યાયના સ્વરૂપનો આનંદ વર્તમાનમા અશથી ભોગવી શકાય તેનો દાખલો—એક રાજકુમારને ગાદી મળવાની તૈયારી થાય છે ત્યારે તે અગાઉથી જ ગગ્ગ તરીકેનો આનંદ અશથી ભોગવે વગેરે ઘણા દાખલાથી તે સમજી શકાય છે

(૪) શુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવવા માટે શુદ્ધ સ્વરૂપનુ ધ્યાન ધરવુ જોઈએ જ સમગ્રની ભાવથી સિદ્ધિ સ્વરૂપ સાથે આત્માનુ એકીકરણ થાય છે

પાંચ આચાર દ્વારા

અધ્યાત્મ જ્ઞાન

અધ્યાત્મ જ્ઞાન કાષ્ટપણુ વસ્તુના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન કરી શકાય છે અનેતે નત્ત્વ દષ્ટિથી વાય છે અહિ પાંચ આચારના ૩૬ બેદ દ્વારા અધ્યાત્મ જ્ઞાન કળવવાની રીત બતાવી છે

જ્ઞાનના આઠ આચારના આસનનથી અનુભવ રૂપે ધ્યાનથી અધ્યાત્મ જ્ઞાન.

૧ કાલે—આત્માનો કાળ તે ઉપયોગ કાળ છે. કાલ્યુ કે આત્મા સદા ઉપયોગમાં છે છે. અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ ઉપયોગની વસ્તુઆત છે. માટે નિશ્ચય મુજબને સંગદ્રેષ્ય તત્ત્વને શુદ્ધ આત્મ પ્રદેશો અને આત્માના શુદ્ધ ગુણ પર્યાયના ઉપયોગમાં નિરતર રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

૨ વિનયે—વિ=વિશુદ્ધ ભાવમાં + નય એટલે દોસ્તશી કરતી, એટલે વિશાલ ભાવનો ત્યાગ કરીને મનને શુદ્ધ ભાવમાં દાનવવુ. આર્ત તથા રોદ્ધિ જ્ઞાનનો ત્યાગ કરીને મનને પર્યાયના શુદ્ધ ધ્યાનમાં લેવું.

૩ બહુમને—તન, મન, અને ધનથી કેમકે બહુમાન કરી શકાય છે. અહિં અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં સત્તામાં ત્રણ શુદ્ધ આત્મતાના ગુણોનું બહુમાન કરવાનું છે. તથા મન, વચન અને કાયાના ચેત્તો ઉપર બહુ સંતોષને નીચ શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વ અને આત્મ ગુણોમાં કીન સર્વ બહુ કાયાને અસ્તથી સ્થિર કરતી, આત્માના ગુણો મનમાં ભોક્ષ્યાની જરૂર પડે ત્યારે તે ગુણો મનમાં ભોક્ષ્યાની જરૂર પડે ત્યારે તે ગુણો મનમાં ભોક્ષ્યા અને મનને આત્મ દ્રવ્ય-ગુણમાં સ્થિર કરવું.

૪ અનિન્દ્યવસ્તુ—આજ્ઞથી આત્મ તત્ત્વની વિસ્તરના ન કરતી ખુબ સવર અને નિર્ભયના ભાવોમાં સ્થિતિ શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વની આશર્યા કરતી.

૫ ઉપધાને—અહિં તપ કરવાની રીત એવી છે કે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને લક્ષમાં રાખવું અને તે સ્વરૂપ અને જ્ઞાન રૂપે છે.

૬ અવ્યજન—કુતજ્ઞાનમાં તે સદ્ય રૂપે છે અને અહિં આત્મ દ્રવ્યને અવ્યજન સ્પર્શ છે અને અહિં પર્યાય સર્વમાં શુદ્ધ પાત્ર છે. માટે સત્તામાં એક શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં દક્ષિ સત્તાની.

૭ અર્થ—કુતજ્ઞાનના સમજના વાચ્યાર્થ જ્ઞાન છે, અહિં આત્માના શુદ્ધ ભાવો તે દ્રવ્યજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, દ્વાયક સમકીન અને શુદ્ધ પારિવ્રામિક ભાવો છે તે ભાવોમાં શાતાની મતિને પરિવ્રામવવી.

૮ અવ્યજન અથવા ઉભય-શુદ્ધ આત્મ પ્રદેશો અને આત્માના શુદ્ધ ગુણોમાં નિરતર સ્થિતિ કરવું.

ઈત્દંતયા આઠ આચારના આસનનથી
જ્ઞાન કાલ અધ્યાત્મ જ્ઞાન (અનુભવ જ્ઞાન)

૧ નિરાદીય—આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવળજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, દ્વાયક સમકીન શુદ્ધ પારિવ્રામિક ભાવ અને અનત આદિનક સકીન છે અને તે જ ઉપદેશ છે. તેમાં પોતાના જ્ઞાન

દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી પરિણતિ કરવાથી અથવા પોતાનો આત્મ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર (આત્મિક સુખ), વીર્ય સ્વરૂપ છે તેવો અનુભવ કરવાથી પોતાના આત્માના સ્વરૂપના નિશ્ચયપાત્ર આવે છે એટલે નિજ આત્મ તત્વનો નિશ્ચય થાય છે માટે આત્માના ભાવ પ્રાણો (જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય)મા નિરંતર ઉપયોગ ગમવા પ્રયત્ન કરવો અને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું વારંવાર (ગુણના અનુભવપૂર્વક) ધ્યાન ધનું ગુણના ધર્મ પ્રમાણે આત્માની પરિણતિ કરવાનો અભ્યાસ રાખવાથી અનુભવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને જે ગુણની ભાવના થાય છે તે ગુણને ઉત્પન્ન કરવામાં પડિત વીર્ય સહાય કરે છે આત્માનું (ગુણોના અનુભવપૂર્વક) ધ્યાન ધરવાથી આત્મા સંબંધી શંકા રહેતી નથી અને આત્મ તત્વનો નિશ્ચય થાય છે.

૨. નિઃક્રમીય—ઉપર જણાવેલ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ સિવાય કોઈપણ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયની ઇચ્છા, વાસના રાખવી નહિ અને જ્યારે પોતાના આત્માના ધ્યાનમા હોઈએ ત્યારે બીજી બધી ઇચ્છાઓ ઉડી જાય છે માટે આત્મ તત્વમાં લીન થઈ જવું

૩. નિવૃત્તિગિચ્છા—પોતાની સત્તામા કેવળજ્ઞાન આદિ શુદ્ધ ગુણો છે જ, તે ગુણો પર આવેલ કર્મ આવરણોને તોડીને નાશ કરીને પોતાના શુદ્ધ ગુણો પ્રગટ કરવા માટે પોતામાં અનંત શક્તિ ચોક્કસ છે, અને એ શક્તિઓનો ઉપયોગ ચોક્કસ કરવો જોઈએ જ, માફક કામ વિતરાગની આજ્ઞામાં છે. અને હું ખાત્રીપૂર્વક માફક કામ પાર પાડીશ. માટે માગ શુદ્ધ ગુણો કેળવવાનો અભ્યાસ જરૂરી રાખવો જોઈએ એમ માની આત્માના અનુભવમા લીન થઈ જવું. આત્માના ધ્યાનથી અશથી આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તે સર્વ પુણ્યગીત સુખથી શ્રેષ્ઠ છે તે આત્મ ધ્યાનનું પ્રત્યક્ષ ફળ છે

૪. અમુહ—આત્માના શુદ્ધ ગુણો અને પ્રદેશો સિવાય કોઈ અન્ય દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયમા વ્યામોહ ન થવું પુણ્યજોના પર્યાયો તથા તેના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આકાર આદિ ભાવોમા વ્યામોહ થઈને રાગદ્વેષ ન કરવો, તે કામ શુદ્ધ ઉપયોગથી થાય છે માટે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમાં શુદ્ધ ઉપયોગ રાખવો.

૫. ઉવપ્પુહ—મોહતીય કર્મની ૨૮ માથી કોઈ પણ પ્રકૃતિ ઉદય થવા દેતી નહિ, તે સર્વને ઉપશમ ભાવમા રાખવી એટલે તે પ્રકૃતિઓ કુટાહને બધાતી મદ પ્રકૃતિમા અથવા અન્ય પ્રકૃતિઓમા ભળીને આપોઆપ નાશ થઈ જશે

૬. સ્થિર દિરેણુ—જ્ઞાનાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મા અને શુદ્ધ દ્રવ્યાત્મામા પડિતવીર્યથી પોતાનો ઉપયોગ સ્થિર ગમવો પોતાના જ્ઞાન સ્વરૂપના અનુભવમા સ્થિર થવું, પોતાની સત્તા સ્વરૂપનું આવલોડન કરવું અથવા મનથી આત્મ પ્રદેશોને જોવા અને તે દર્શન સ્વરૂપમા સ્થિરતા કરવી ગુણોના અનુભવમા ચિંતરતા, ગગદ્વેષનો અભાવ, સમતારસ (ગાત રસ)મા લીન થવું તે ભાવચારિત્ર આત્માના સર્વગુણોને જાણનાર જ્ઞાન છે અને અનુભવ જ્ઞાન, અનુભવ સ્પર્શન તે પણ જ્ઞાન છે એવી રીતે જ્ઞાનને જાણીને તેમા લીન થવું તે સ્થિરતા છે એક ગુણુમાંથી બીજા ગુણમા

જાતી અને સિદ્ધતા કરવામાં પશ્ચિત વીર્ય જેવી રીતે સદાપ કહે છે તે અતત્તુલ્યિની આત્મામાં તથાસુ ૬ જેવી પશ્ચિત વીર્યની ઓળખાણ પડે આ બધા બાવ પ્રાણોમા સિદ્ધરતા કરવી તેમજ તે બાવ પ્રાણોને શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવળજ્ઞનાદિ બાવોમા સ્થિત કરી દેવા.

૭. વાતસલ્ય—આત્માના અનુભવમા રૂચી, પ્રસન્નતા અને આનંદ થવો જોઈએ.

૮ પ્રમાણે—સાધકભાવ, નિવિકલ્પ દર્શન સ્વરૂપ, શંતિસ્વ અને આત્મિક મુખ્યતા અનુભવમાં પશ્ચિતવીર્યની તીવ્રતા વધારતી જતી અને શુદ્ધિમા શુદ્ધિ કર્યા કરવાનો અભ્યાસ આશુ રાખવો. આત્મ ભાવમાં વર્તમાન પશ્ચિમ સખવા.

આશિવના ૮ આચારના આસ બનથી
અધ્યાત્મ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

૧. ધર્માનુમતિ—અહિ ખાન દારા પોતાના જ જીવ પ્રવેશ અને મુક્તિને મનથી જોવાના છે. અને કિલ્લ રૂપી તેમજ અવધી વસ્તુ છે એટલે તેમાં મુખ્ય નહિ ગુણના વર્ત ઉપસ્થી ગુણને ઓળખી શકાય છે. તેમજ આત્મા અને તેના ગુણો તત્તુવાનુ કારે જાનથી થાય છે પ્રવેશ અને સ્વરૂપ સત્તાનું અભ્યાસ દર્શનમાં થાય છે ગુણમાં સિદ્ધતા, સખતાસ્વ અને આત્મિક મુખ્યતા અનુભવ આસ્તિથી થાય છે ગુણમાં પ્રવૃત્તિ વીર્યથી થાય છે. આવી રીતે આત્માના ગુણને અત્યુત્તમ રીતે ઓળખવા.

૨. ભાગ્ય સુમતિ—દરેક ગુણના નામ આમાં જોવાની જરૂર પડે ત્યારે જોવા.

૩. એષકા સુમતિ—આત્માનાં દરેક શુદ્ધિમા અવસ્થા, છદ્મ, અવાય, ખાલુ, ખાન અને સમાધિની ઉંચા ઉત્તરુ.

૪ આવાણક ૬ મત્તનિક એવણા સુમતિ—આત્માના સર્વ ગુણોની આત્મ પ્રવેશની સાથે એકતા કરવી. આત્મ પ્રવેશને વસ્ત્રની ઉપમાં, ઉપપોત્તને પાત્રની ઉપમાં જાનને મોક્ષની ઉપમાં, શંતિસ્વને પાત્રની ઉપમાં આપીને, પોતાના આત્મકલ્પની શુદ્ધી સખીને, આત્મા સાથે એકાગ્રિ સરિ, કર્મ વગેરે પર બાવોની ઉપેક્ષા કરવી અને આત્મ વસ્તુ સ્વરૂપ કરતુ અહિ કવચાદિ જાની મુખ્યતા છે અને પરબાવો ઉપર મમત્વ નથી અહિ વેગોની સિદ્ધતા (વેગોનો સિદ્ધતામાં નિષ્કેપ) ખલુ અતર્કત થાય છે.

૫ ઉચ્ચાર પાસવણુ યેજજજસધાવ પારિમવણિયા સમતિ માહની સર્વ પ્રકૃતિને અનુચીદિષે બણી તેના ત્યામ કરવો.

૧ મન મુમ્તિ—મનને આત્માકારે પરિવૃત્તમાવણુ, આત્મ પ્રવેશ અને ગુણોમાં અને જોણુ અને તેમાં સ્થિત કરી દેવા.

૭. વચન ગુપ્તિ—અભાષક આત્મ સ્વરૂપમાં લીન થવું

૮. કાય ગુપ્તિ—આત્મ પ્રદેશોથી છુવ અસ્તિકાયમાં છે તેવી આત્મપ્રદેશોમાં લીન થવું કાયને ચિથર કંવાવી આત્મ પ્રદેશોની ચચળતા ઓછી થાય છે

તપના બાર આચાર દ્વારા

અધ્યાત્મ જ્ઞાન

૧. અણુસણુ આત્માનો ખોગક જ્ઞાન છે, શરીરનો ખોરાક આહાર છે માટે જ્ઞાયક બાવમાં લીન થવું.

૨. અણોદરી—આત્માને પેટ નથી, શરીરને પેટ છે, માટે અશરીરી આત્મ તત્વમાં લીન થવું

૩. વૃત્તિસંક્ષેપ—સર્વ વૃત્તિને આત્મામા સમાવી દેવી એટલે જ્યારે કોઇ પુદ્ગળીક ઈચ્છા થાય ત્યારે આત્મપ્રદેશોમા મનને જોડી દેવું.

૪ ઈન્દ્રીય પડિસલીન્નત.—અનેન્દ્રીય આત્મીક સુખમાં લીન થવું

૫. રસપડિત્યાગ—આત્માના સમતાગસ (શાંતરસ) માં લીન થવું

૬. કાયા કલેશ—આત્માની અસ્તિકાય આત્મપ્રદેશોનો ઘન તેમાં લીન થવું જેટલા આકાશમા શરીર છે તેટલા આકાશ પ્રદેશોમા આત્મ પ્રદેશો છે અને ભાવશ્રુત જ્ઞાનથી આત્મ પ્રદેશોનો અનુભવ થઇ શકે છે એતનાનો અનુભવ કરીને આત્મપ્રદેશો જ્ઞાન સ્વરૂપે ઓળખી શકાય છે અને આકાશની ઉપમાથી આત્માનું અરૂપીસ્વરૂપ જાણી શકાય છે

૭. વિનય—જ્ઞાનનો એક આચાર વિનય છે ત્યા જોઇ લેવું

૮. વૈયાવચ્ચ—પોતાના આત્માની સ્વઅહિંસા તે સંવર ભાવથી સેવા કરવી.

૯. પ્રાયશ્ચિત—મોહની કર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓ અને તત્ત્વોનું સર્વ દોષોનો આત્મ પ્રદેશોમાથી ભાવથી ત્યાગ કરવા

૧૦. સંજ્ઞાય—સિદ્ધ સ્વરૂપ નિજ આત્મતત્વના ગુણોને મનમા જોલવા

૧૧. ધ્યાન—આત્માના શુદ્ધ ગુણોનું ચિત્તન કરી, ગુણના ધર્મ પ્રમાણે મનને પરિશુમાવીને, ગુણનો અનુભવ કરવો અને છેવટે મનમા કોઇપણ શબ્દ યોડ્યા વગર ગુણના અનુભવમા લીન થવું

૧૨. કાઉમગ્ગ—સર્વ દુનિયા (એટલે લોકમા રહેલા પોતાના આત્મતત્વ અને સિદ્ધસ્વરૂપ મિવાયના સર્વ દ્રવ્યો, તેના ગુણો અને પદાર્થો કે જેમા શરીર, મન વર્ગણા, વચન

જતાં અને સ્થિતિમાં રહેવામાં પતિ વીર્યથી રીતે સફાઈ કરે છે તે અત્યુત્તિથી આત્મામાં તથાસ્તુ કે તેથી પતિ વીર્યથી ઝોળખાણ પડે ત્યાં ત્યાં સાવ પ્રયોગમાં સ્થિતિમાં રહેતી તેમજ તે સાવ પ્રયોગને શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવળજ્ઞનાદિ સાધેઆ લીન કરી દેવા.

૭. વાદસંસ્થ—આદ્રમાના અનુભવમાં રૂચી, પ્રસન્નતા અને આનંદ થવો એવો.

૮ પ્રભા શ્રુ—જાણકતા, નિવિરુદ્ધ દર્શન સ્વરૂપ, સાંત્વણ અને આદ્રિય સુખમાં અનુભવમાં પતિવીર્યથી લીનતા વધારતી રૂચી અને શુદ્ધિમાં શુદ્ધિ ક્યાં કરવાનો અભ્યાસ આશુ રાખવો આદ્રમ સાવમાં વર્તમાન પરિણામ રાખવા.

પારિવ્રજના ૮ આચારના આલેખનથી અખ્યાત્મ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

૭૫૫૫ સુમતિ—અદ્વિ ખ્યાન દ્વારા પાતાના ૮ જીવ પ્રયોગ અને શુદ્ધિને મનથી એવાના છે. મનનો વિચાર રૂચી તેમજ અધીપી વસ્તુ છે એવે તેમાં મુક્તિ નહિ જુલુપા પર્વ ઉપત્તિ શુદ્ધિ ઝોળખી રાખાય છે જેનક આદ્રમ અને તેમાં શુદ્ધિ નવુપાનુ કાર્ય જાનથી થાય છે પ્રયોગ અને સ્વરૂપ સત્તાનું અવસોજન દર્શનથી થાય છે શુદ્ધિમાં સ્થિતિ, સત્તાસ્થ અને આદ્રિય સુખનો અનુભવ સારિતથી થાય છે શુદ્ધિમાં પ્રતિ વીર્યથી થાય છે આવી રીતે આદ્રમાના શુદ્ધિને અત્યુત્તિ રૂચીથી ઝોળખવા.

૨. સાના સુમતિ—દરેક શુદ્ધિના નામ આમાં એવાની બધે પો તોરે એવા.

૩. એવકા સુમાત—આદ્રમાના દરેક શુદ્ધિમાં અવસ્થા, હાલ, જવામ, પાસુ, ખ્યાન અને સમાધિથી હંડા ઉતરવું.

૪ આચારુજ ૬ મતનિક એવણુ સુમતિ—આદ્રમાના સર્વ શુદ્ધિની આદ્રમ પ્રયોગની સાથે એવા રહેતી આદ્રમ પ્રયોગને વસ્તી ઉપના, ઉપરો અને પાત્રી ઉપના જાનને ઝોળખી જામ, સાંત્વણો પાસુની ઉપના આપીને, પોતાના આદ્રમત્તની શુદ્ધિ રાખીને, આદ્રમ સાથે એવકેશ સરીર, કર્મ વગેરે પર સાવેની ઉપેક્ષા રહેતી અને આદ્રમ તત્વનું સ્વરૂપ રહેતું અદ્વિ રચનાદિ જાની મુખ્યતા છે અને પરવાનો હુપર મમત્ત નથી અદ્વિ એવાની સ્થિતિમાં (ચાંચનો સ્થિતિમાં નિયેષ) જન અતર્જત થાય છે.

૫ ઉચ્ચાર પાસવણ બેગજળસધાજ પારિવ્રજવિધિ સમતિ પ્રાદની સર્વ પ્રાપ્તિને અશુનીરૂપે ગણી તેનો ત્યાગ કરવો.

૬ મન શુદ્ધિ—મનને આદ્રમાકારે પરિવ્રજાવણુ, આદ્રમ પ્રયોગ અને જુલુપાનો ખોલુ અને ત્યાં લીન કરી દેવા.

૭. વચન ગુપ્તિ—અભાષક આત્મ સ્વરૂપમાં લીન થવું.

૮. કાય ગુપ્તિ—આત્મ પ્રદેશથી જીવ અન્તિકાયમાં છે તેથી આત્મપ્રદેશોમાં લીન થવું કાયને ગ્રિયર કંવાથી આત્મ પ્રદેશોની ચચળતા યોગી થાય છે

તપના બાર આચાર દ્વારા

અધ્યાત્મ જ્ઞાન

૧. અણુસણુ આત્માનો ખોગક જ્ઞાન છે, શરીરનો ખોરાડ આહાર છે માટે જ્ઞાયક બાવમાં લીન થવું.

૨. અણુદરી—આત્માને પેટ નથી, શરીરને પેટ છે, માટે અશરીરી આત્મ તત્વમાં લીન થવું

૩. વૃત્તિસંક્ષેપ—સર્વ વૃત્તિને આત્મામાં સમાવી દેવી એટલે જ્યારે કોઈ પુલંગીક ઇન્દ્રિય થાય ત્યારે આત્મપ્રદેશમાં મનને જોડી દેવું

૪. ઈન્દ્રીય પહિસલીન્નત.—અનેન્દ્રીય આત્મીક સુખમાં લીન થવું

૫. રસપહિત્યાગ—આત્માના સમતારસ (શાંતરસ) માં લીન થવું

૬. કાયા કલેશ—આત્માની અસ્તિકાય આત્મપ્રદેશોનો ઘન તેમાં લીન થવું જેટલા આકાશમાં શરીર છે તેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં આત્મ પ્રદેશો છે અને ભાવશ્રુત જ્ઞાનથી આત્મ પ્રદેશોનો અનુભવ થઈ શકે છે એતનાનો અનુભવ કરીને આત્મપ્રદેશો જ્ઞાન સ્વરૂપે ઓળખી શકાય છે અને આકાશની ઉપમાથી આત્માનું અરૂપીસ્વરૂપ જાણી શકાય છે

૭. વિનય—જ્ઞાનનો એક આચાર વિનય છે ત્યાં જોઈ લેવું

૮. વૈયાવચ્ચ—પોતાના આત્માની સ્વઅહિંસા તે સંવર ભાવથી સેવા કરવી.

૯. પ્રાયશ્ચિત—મોહની કર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓ અને તત્ત્વન્ય સર્વ દોષોનો આત્મ પ્રદેશોમાંથી ભાવથી ત્યાગ કરવા

૧૦. સંજ્ઞાય—સિદ્ધ સ્વરૂપ નિજ આત્મતત્વના ગુણોને મનમાં ખોલવા

૧૧. ધ્યાન—આત્માના નુદ્ધ ગુણોનું ચિત્તવન કરી, ગુણના ધર્મ પ્રમાણે મનને પરિણામીને, ગુણનો અનુભવ કરવો અને જેવડે મનમાં કોઈપણ શબ્દ મોહ્યા વગર ગુણના અનુભવમાં લીન થવું

૧૨. કાકુસગ્ગ—સર્વ દુનિયા (એટલે લોકમાં રહેલા પોતાના આત્મતત્વ અને સિદ્ધસ્વરૂપ સિવાયના સર્વ દ્રવ્યો, તેના ગુણો અને પદાર્થો કે જેમાં શરીર, મન વર્ગીણ, વચન

વર્તણૂક કરી કર્મકાળ પસંદ આવી ત્યારે તેનો કાલ્પી ત્યાગ કરીને નિજ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમાં લીન થઈ જાય

વિર્જન્ય ત્રણ આચાર દ્વારા

આધ્યાત્મ પ્રવૃત્તિ

૧ ઉપશોગ—ધર્મ બ્યાન, શુદ્ધ બ્યાનમાં શુદ્ધ ઉપયોગ સંભવે, આત્મસત્ત્વમાં શુદ્ધ ઉપશોગ. અપેક્ષાપૂર્વક ધર્મબ્યાન અને શુદ્ધ બ્યાનનું સ્વરૂપ એક જ છે તે પસંદ શુદ્ધ બ્યાનમાં આત્મસત્ત્વની પસંદ નિર્મળતા હોય છે એટલે ઉપશોગ એટલી કે ક્ષણિક એટલીમાં જઈ નય છે. માત્ર, નિશ્ચય અને મિત્યાસ્ત નયની રમ્યો રહિત જે ઉપયોગ છે તે અપેક્ષાપૂર્વક શુદ્ધ અવ્યય. અહીં જે માત્ર કરી તે સ્વરૂપ સમજાવી કાઢવું કે માયાનો સર્વથા છૂટ થાય તે કહે અવ્યયનો થાય છે.

૨ વશાગ્રહિત—પેદાશી સક્રિય માટે ત્યારે ત્યારે આત્મસત્ત્વમાં કરી, આત્મસત્ત્વમાં આત્મસત્ત્વમાં તે વશ થાય છે તે જાણવું નહિ. આત્મસત્ત્વ ન થાય અને માયુ દુષ્ટો તે સમજાવું કે બ્યાન ધર્મમાં આવતું નથી, માટે તેનો અભ્યાસ કરવો કે રીતે બ્યાન પસંદ.

૩. સક્રિય ધ્યાનવશી નહિ—ત્યાં મુખી આત્મસત્ત્વમાં બ્યાન કરી આવે છે ત્યાં મુખી તેમાં લીન થઈ પસંદ બ્યાન કરી આવતાં જ્યાં બ્યાન મુખી દેવું નહિ, અને બ્યાન કરી ન થાય તે બ્યાન કરી થાય એવી રીતે બ્યાન પસંદ.

શુદ્ધ શુદ્ધ આધ્યાત્મિક અવસ્થા

દર્શનતા ક્રોધની વ્યાખ્યા અને

સમજાવી

જેમ સ્થાન દિશ્વે. સ્થાન મુખી જ્યાં છે તેમ સ્થાન અવસ્થા સ્થાન સમજાવના સ્થાન પ્રમાણે શુદ્ધ અવસ્થામાં ઉત્તર કરીને આત્મસત્ત્વમાં કરી રહાય છે તે હવે જાણવામાં આવે છે.

૧ અસ્તિત્વ—શુદ્ધ આત્મનું અસ્તિત્વ સ્વચ્છાત્મની હોય છે.

(૧) સ્વરૂપ—આત્મ શુદ્ધ પર્વાના સમજાવના અપી આત્મસત્ત્વ.

(૨) સ્વરૂપ—આત્મ આત્મ પ્રતિબોધ પા.

(૩) સ્વરૂપ—શુદ્ધ ઉપયોગની પર્વાના.

(૪) સ્વરૂપ—આત્મ જાન આત્મ દેવનું, આત્મ આત્મિક મુખ, સમજાવના આત્મ આત્મ, આત્મ વર્ષ આત્મ કલ્પનામાં મુખ.

સ્વરૂપ—સ્વરૂપ—આત્મ તે સ્વચ્છાત્મ છે.

૨ સ્વસંવેદન જ્ઞાન—તેના જે બેદ—(૧) સરાગ તે ઇદ્રિયોના વિષયના અનુભવમાં સુખદુઃખની લાગણી કે હોય છે (૨) સ્વસંવેદન વીતરાગ જ્ઞાન—રાગ, દ્વેષ, નિદાન વગેરે દેખોતો ત્યાગ કરીને નિજ શુદ્ધ સ્વચતુર્દયમાં રમણતા કરી અને આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો અમખ્યાત પ્રદેશોમાં મન ચિત્ત કરી જ્ઞાન, દર્શન, સુખને શોધશો તો ખાત્રી થશે કે તે ગુણો આત્મામાં જ અનુભવાય છે

૩ સમાધિ—ગજ્ઞના વિકલ્પ વગર આત્માના ગુણોના અનુભવમાં લીન થવું તે સમાધિ લીનતા એકાગ્રતા, તન્મયપણું, એકાકાર સ્વરૂપ એ સર્વ એકાર્યવાચી છે અહિં આત્મ દ્રવ્ય, આત્માના ગુણો અને ગુણના પર્યાય અભેદ સ્વરૂપે છે, તેમની ભિન્નતાનો વિકલ્પ અહિં નથી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપી રત્નત્રયનો અહિં એકાકાર થાય છે આત્માના કોઇ એક મુખ્ય શુદ્ધ ગુણનું આલમ્બન લઇને પછી સમાધિમાં પ્રવેશી શકાય અથવા અનંત ગુણોના સમહૂરૂપ નિજ શુદ્ધ આત્મપ્રદેશોમાં લીન થવું અહિં મન, વચન અને કાયાના યોગમાં ઉપયોગ નથી. સમાધિમાં સમતા, ચિત્તરતા અને સહજ આનંદનો અનુભવ થાય છે

૪. લય સમાધિ—સમાધિમાં પ્રવેશ કર્યા પછીની દશાને લય સમાધિ પણ કહે છે, અહિં પ્રયત્ન નથી, સકલ્પ નથી, કોઇ જાતની કલ્પના નથી શરીર ઇદ્રિયો, વચન, મન અને સર્વ જગતનો વિચાર નથી, તે સર્વમાંથી ચિત્ત છૂટી જાય છે, બાહ્ય વસ્તુઓનું જ્ઞાન રહેતું નથી આત્માનો પણ કોઇ વિકલ્પ નથી એટલે કે કોઇપણ પ્રકારનો વિચાર થતો નથી. શુદ્ધધ્યાનની અપેક્ષાએ એકલ્પ વિતર્ક અવિચાર છે ધર્મધ્યાનમાં અધ્યાત્મ જ્ઞાનીઓ એને લય સમાધિ કહે છે આત્માના ગુણોમાં રમણતા કરતાં શુદ્ધ ઉપયોગે આત્માને આત્મારૂપે જોઈ રહીને તેમાં સ્થિરતા કરવાથી એક કલાકમાં લય સમાધિ પ્રગટ થશે અને અતિમ સંતોષની ઝાંખી આપોઆપ જણાશે મન આત્મામાં જ લીન થવાથી મરલા જેવું થઇ જાય છે તેથી પોતાની મેજે લય પામે છે લયમાં ઉઘેતા જેવું લાગે પણ ખરી રીતે નિઃસંગ અવસ્થા ધારણ થાય છે, જે છે પોતે જ આત્મા છે, બીજું કંઈ નથી પરભાવ (વાસના) થી નિવૃત્ત થઇને નિર્ગુણ મોક્ષ અવસ્થામાં મુખ્ય છે તેની ખાત્રી લય સમાધિથી થાય છે અને ભવ્યપણાનો નિશ્ચય થાય છે મોહના અભાવે આત્માનું પોતાનું સહજ સુખ ભોગવે છે તે મોક્ષના સુખનો સાક્ષાત્કાર છે આત્મા અનંત ગુણુ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય (આત્મકૃતિ) ધાગ્ય કંઈ છે, શરીર છૂટે કે મહે તેની દરકાર નથી

૫. ઓઠસિન્ય વૃત્તિ—લયની પ્રાપ્તિ થતા મનમાં આખું જગત એક સંખ્યું બાસે છે, વસ્તુને વસ્તુગતે જોઇને આત્મભાવે રહેવાની સમવૃત્તિ થાય છે અહિં આત્મા નથી, વિષયો પડે દ્રવ્ય નથી, હુઈ, ગોક, લય, લોક વગેરે કોઇ પણ મોહનીય ઝર્મની પ્રકૃતિનો ઉદય નથી

સમરસી ભાવ—અહિં શુદ્ધ આત્મરસ (સમતા રસમય જ્ઞાન આનંદ) નો અનુભવ કરવો તે મિદ્ધ સ્વરૂપની સાથે એકીકળીથી થાય છે કલ્પના અને મનોદર્શનથી દ્રવ્યથી પોતાના

આત્મપ્રેરણાનો અણી મન અને સિદ્ધ પરમાત્માના આત્મપ્રેરણાના મનનું અણીકત્વ હતું. એથી પોતાનો આત્મા સિદ્ધિપ્રેરણા બધું કે હોય એવી કલ્પના હતી, કાળથી શુદ્ધ ઉપાય (ગાન, ઈર્શન) ની વડેના (પારિત્યુલિક ભાવથી જ્ઞાન ઈર્શનમાં પરિવૃત્ત) અને બાકીની કેવળજ્ઞાન, કેવળ ઈર્શન, અનત આત્મિક સુખ, ક્ષાયક સમક્ષિત, અનત આત્મિકસક્ષિતમાં નિજ જ્ઞાન, ઈર્શન, મહા, આત્મ અને વીર્યથી પરિવૃત્તિ હતી અને તેમાં લીન થઈને શાંત ચિત્તા અવસ્થામાં પોતે જતી થતુ.

અત્યા સિદ્ધ ભવવાનને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરીકે ગ્રેષ્ઠ ગણ્યોને પછી સિદ્ધ અવસ્થા પોતાના આત્માને ધારીને, પરમાત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપની સાથે તન્મય થતુ.

અથવા સિદ્ધ પરમાત્માને આત્મભાવે સ્વસ વેદન વીતરાગ જ્ઞાનથી અનુભવ, કરવે બધું કે પોતે જ સિદ્ધ સ્વરૂપમાં જતી ગ્રેષ્ઠ હોય તેવી રીતે ભોક્ષ અસોક્ષ તટસ્થ જ્ઞાન રથા થઈને શાંત આત્મિક સ્થામાં લીન થતુ.

નિરૂપણની અપેક્ષાએ આત્મથી ભાવ સિદ્ધનો નિરૂપણ થાય પડે કે એટલે કે નિઃસંય, નિઃસીદ્ધ, અણી નિરજન નિરકાર, જ્ઞાનનક સમતાસ્થાવ અનેક ભાવો કેવળાવ.

જ. હ મની ભાવ—અહિ શરીરમાં પૌરુષીક ભાવોને આત્માથી જિન તાલીને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ત મય થઈને શાંત સ્થાનો અનુભવ કરવે તે માટે—

સ્થાન-એકાંત પવિત્ર રમ્યદેહ સ્વસ ૭

આસન-મુખાસન.

ક્રિયા-પચન અગ્રાણી મસ્તકના અગ્રભાગ ધુધી નધા અમળોને સિદ્ધિ કરીને, લાલસામાં પછી બોદાસિન્ધ ભાવમાં લાખત થઈ ને, બાલ તેમજ અમ્ભતર એટા (સકલપ, ચિકલપ) શરીર થઈ ને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તન્મય થઈને, શાંત રસનો અનુભવ કરવે.

અહિ નામ અને જ્ઞાન સમયે બંધ થાય છે. આત્મા શરીરથી જુદો જ્ઞાન છે તેથી વાસનાઓ અસ્થ થઈ જાય છે. માત-તાલપજ્ઞાની ભેદ-ભેદ રહેતી નથી, શુદ્ધ હુ ખરી થઈ શકેતી નથી, બાલુ જેવા સ્વરો કે અપૂર્ણ તેવા સ્વરો અસર કરી શકતા નથી, આત્મના હેલ સવર રૂપે પરિવૃત્ત છે. એટલે તથા સર્વ જગત બોદાસિન્ધ ભાવથી (મધ્યસ્થ દ્રવિથી) રેખાય છે. હદિયોના વિષય સ્વદ, રૂષ, ગંધ, સ્પર્શ કે આકારમાં હૃદ કે શોક થતો નથી, હદિયોને શોધવાનું કે પ્રકારજ્ઞાન કામ થતુ નથી પણ તટસ્થ જ્ઞાન થતા તરીકે સમ ભાવે હ જ આત્મા, હદિયો અને મનથી તટસ્થ છે. આવી રિચિતિમાં અમ્ભ લાગમાં આત્માનો સાધકાર અનુભવ થાય છે.

૮. મન ગુપ્તિ—મનને આત્માકારે પરિણમવાણું, આત્માનિ બહાર જવા દેવું નહિ, મનને આત્મદ્રવ્ય, આત્મપ્રદેશો, શુદ્ધ આત્મગુણ પર્યાય કે સ્વરૂપ સત્તા અવલોકનમાં નેહી દેવું અને તેમાં ચિત્તર કરવું આત્મા મનને ઇદ્રિયોના વિષયમાં પ્રેરતો નથી તેથી મન ઇદ્રિયોમાં જતું નથી અને ઇદ્રિયો પોતાના વિષયમાં જઈ શકતી નથી. વળી મન આત્મામાં સ્થિર થયેલ હોવાથી ગગદ્વેષ સકલ્પ વિકલ્પમાત્ર કંઈ મનથી થઈ શકતું નથી.

૯ દ્રષ્ટિવિન્યય—દષ્ટિ અમુક ચિન્હસ્થાનમાં લીન થયેલી હોય તો સ્થિરતા પામીને હળવે હળવે વિલય પામે છે ત્યાંથી પાછી હડે છે, પછી બીજા સ્થાનમાં દષ્ટિને લીન કરવી એમ સર્વત્ર ફેલાએલ દષ્ટિ પાછી હડીને પરમતત્ત્વ રૂપ નિર્મળ આદર્શમાં આત્માવડે આત્માને દેખે છે.

૧૦ અમનસ્કતા—શરીર બળી ગયેલ કે નાશ પામેલ છે, એમ લાગે એટલે શરીર છે જ નહિ એમ લાગે, આવી રીતે શરીરનું જ્ઞાન ભુલાઈ તો તૃષ્ણા, વાસના, સ્પૃહા બાહ્ય પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે.

૧૧ પ્રસન્ન ચિત્ત—આત્મ અભિમુખ નિર્મળ નિર્દોષ મન પ્રસન્ન જ રહે છે આત્માના ગુણોમાં મન લીન થાય તો સહ જ સ્વભાવિક આનંદ અનુભવાય છે લય સમાધિ અને ઉન્મત્તિ ભાવ એક જ સ્વરૂપે છે કારણ કે બંનેમાં આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે ઉન્મત્તિ ભાવથી લય અવસ્થા સાંધી રાકાય છે અને લય અવસ્થાથી નિષ્ક્રિય અવસ્થાના સુખનો સાક્ષાત્કાર અનુભવ થાય છે, નિશ્ચય નયથી આત્મા પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ભોક્તા છે તેથી આત્મતત્ત્વ સિવાય સર્વ બાહ્ય ભાવો (પૌદ્ગળીક ભાવો સુખ, દુઃખ, કષાયો વગેરે)નો ત્યાગ થાય તો સહજ આનંદ પ્રગટે છે.

૧૨. શુદ્ધ ઉપયોગ—ગગદ્વેષ અને મિથ્યાત્વ રહિત ઉપયોગ અને સુખ દુઃખમાં સમભાવ તે શુદ્ધ ઉપયોગ, તે નિગમ નયથી અરાધી શરૂ થાય છે, અને એવભુત નયમાં સર્વથા શુદ્ધ ઉપયોગ થાય છે શુદ્ધ ઉપયોગથી રાગદ્વેષને દૂર કરવાનો હેતુ છે અને આત્મજ્ઞાન કળવવાનો છે તેથી “ઉપયોગે ધર્મ” એમ કહેવાય છે રાગદ્વેષ નાશ કરવા માટે આત્માના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના ઉપયોગમાં રહેવું.

૧૩. પરિણામ—અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ પરિણામ તે શુદ્ધ અધ્યવસાય (આત્મ વૃત્તિ) શુદ્ધ જ્ઞાન શુદ્ધ પર્યાય અને ચાગ્રિ પર્યાય રૂપે છે માટે રાગદ્વેષ રહીતપણે જ્ઞાન, દર્શન અને ગુણોમાં સ્થિરતા કરવાની પરિણતી રાખવી મિથ્યાત્વી, અજ્ઞાની અને સગાની પરિણામ બંધ જ હોય છે તે ઉપરથી કહ્યું છે કે “પરિણામે બંધ” માટે પરિણામની શુદ્ધિ રાખવી અને સંકલ્પે (સંકલ્પ પરિણામ) નું કરવા પોતાનો આત્મા પોતાના જ પરિણામથી બંધાય છે એમ ખાતરી થાય તો પછી તે ગગદ્વેષવાળા પરિણામ મધ કરવાનો અભ્યાસ કરે.

આત્મચેત્નાનો અર્થો પત્ર અને સિદ્ધ પરમાત્માના આત્મચેત્નાના મનુષ્ય બાહ્યરૂપે રહ્યું છે તેથી પોતાનો આત્મા સિદ્ધચેત્નામાં નહીં કે હોય એવી કલ્પના કરવી, કાળથી શુદ્ધ ઉપોદગ (જ્ઞાન કર્મ) ની કર્મના (પરિણામિક ભાવથી જ્ઞાન કર્મનામાં પરિણામ) અને ભાવથી કલ્પના, કેવળ કર્મ, અનેત આત્મિક સુખ, ધ્યાનક સમર્થિ, અનેત આત્મિકસક્રિયામાં નિજ જ્ઞાન, કર્મ, મહા, માર્ગ અને વીર્યથી પરિણતિ કરવી અને તેમાં લીન થઈને જ્ઞાત સિદ્ધિ સ્વપ્રભવ પોતે બની જવું.

અથવા સિદ્ધ ભગવાનને પોતાના શુદ્ધ સ્વપ્રતિ રૂપે જોયે જ નહીં સિદ્ધ સ્વપ્રતિ પોતાના આત્માને ધારીને, પરમાત્માના શુદ્ધ સ્વપ્રતિ સાથે તન્મય થવું.

અથવા સિદ્ધ પરમાત્માનો આત્મભાવે સ્વસ વેદન વીતણા જ્ઞાનથી અનુભવ, કરવો નહીં કે પોતે જ સિદ્ધ સ્વપ્રભવ બની કરેલ હોય તેવી રીતે લોક અસ્યોક્ત તત્ત્વ જ્ઞાન દ્રષ્ટા થઈને જ્ઞાત આત્મિક સ્વમાં લીન થવું.

નિરોધની અપેક્ષાએ આગમથી ભાવ સિદ્ધનો નિરોધ થાય પડે કે એટલે કે નિરોધ, નિરોધ, અર્થ, નિરજન નિરકાર, જ્ઞાનનક સમતાસ્યન અનેક ભાવો કેવળ.

૭. ૬ મની ભાવ—અહિં કરીશિ નોયજ્યાક ભાવોને આત્માથી વિન તાત્તીને આત્માના શુદ્ધ સ્વપ્રતિ તન્મય થઈને જ્ઞાત સ્વનો અનુભવ કરવો. તેને માટે—

સ્થાન—એકાંત પવિત્ર સ્થાનકેસ સત્ત્વ છે.

આસન—સુખાસન.

ક્રિયા—પ્રથમ અનુભવી મરતના અમ્ભાન મુખી નખા અમ્ભોને સિદ્ધિ કરીને, સવસમાધિ પછી ઓઘસિન્ય ભાવમાં કાળમાં થઈ ને, જાણ તેજા અમ્ભતર એટલે (સકલપ, વિકલપ) રહીને થઈ ને, શુભ સ્વપ્રતિ તન્મય થઈને, જ્ઞાત સ્વનો અનુભવ કરવો.

અહિં નામ અને રૂપ સમયો નપે થાય છે. આત્મા કરીશિ તુલે અનુભવ છે તેથી વાસ્તવમાં અત્ત્વ થઈ જાય છે. મારા-તાસપણની મેદ-જાગ રહેતી નથી, સુખ દુઃખની મુદિ નેતી નથી, નાસુ જેવા સમો કે અપૂર્વ ગેવા સમ્ભવ અપર કરી સમ્ભવ નથી, અમ્ભવના જેવ સવર રૂપે પરિણમે છે. કોયો તથા સર્વ અમર્ત ઓઘસીન્ય ભાવથી (અધ્યક્ષ દ્રષ્ટિથી) રેખાય છે. ધરિયોના વિરજ સમ્ભ, રૂપ, ગેવે સ્વ, સર્વ કે આકારમાં રૂપ કે સ્થાન થોડા નથી, ધરિયોને શક્તિનું કે પ્રકારપણું કાલ જવું નથી જવું તાત્ત્વ જ્ઞાન કદા તરીકે સમ ભાવે ન છે. આત્મા ધરિયો અને અર્થ તત્ત્વ છે. આવી રીતિનાં અમ્ભ કાળમાં આત્માનો સાચકાર અનુભવ થાય છે.

૮. મન ગુપ્તિ—મનને આત્માકારે પરિણમવાનું, આત્માને બહાર જવા દેવું નહિ, મનને આત્મદ્રવ્ય, આત્મપ્રદેશો, શુદ્ધ આત્મગુણ પર્યાય કે સ્વરૂપ સત્તા અવલોકનમાં બેસી દેવું અને તેમાં ગ્ચિય કરવું આત્મા મનને ઇદ્રિયોના વિષયમાં ગ્રેસ્તો નથી તેથી મન ઇદ્રિયોમાં જતું નથી અને ઇદ્રિયો પોતાના વિષયમાં જઈ શકતી નથી. વળી મન આત્મામાં સ્થિત થયેલ હોવાથી ગગદ્વેષ સકલ્પ વિકલ્પમાત્ર કંઈ મનથી થઈ શકતું નથી.

૯ દ્રષ્ટિવિશ્ય—દ્રષ્ટિ અમુક ચિન્હમ્થાનમાં લીન થયેલી હોય તો સ્થિરતા પામીને હળવે હળવે વિલય પામે છે ત્યાંથી પાછી હડે છે, પછી ખીજા મ્થાનમાં દ્રષ્ટિને લીન કરવી એમ સર્વત્ર ફેલાએલ દ્રષ્ટિ પાછી હડીને પરમતત્ત્વ રૂપ નિર્મળ આદર્શમાં આત્માવડે આત્માને દેખે છે.

૧૦ અમનસ્કતા—શરીર બળી ગયેલ કે નાશ પામેલ છે, એમ લાગે એટલે શરીર છે જ નહિ એમ લાગે, આવી રીતે શરીરનું જ્ઞાન બુદ્ધાઈ તો તૃષ્ણા, વાસના, સ્પૃહા બાલ્ય પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ આપોઆપ બધું થઈ જાય છે

૧૧ પ્રસન્ન ચિત્ત—આત્મ અભિમુખ નિર્મળ નિર્દોષ મન પ્રસન્ન જ રહે છે આત્માના ગુણોમાં મન લીન થાય તો સહ જ સ્વભાવિક આનંદ અનુભવાય છે લય-સમાધિ અને ઉન્મત્તિ બાલ્ય એક જ સ્વરૂપે છે કારણ કે બંનેમાં આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે ઉન્મત્તિ બાવથી લય અવસ્થા સાધી શકાય છે અને લય અવસ્થાથી નિષ્ક્રિય અવસ્થાના સુખનો સાક્ષાત્કાર અનુભવ થાય છે, નિશ્ચય નયથી આત્મા પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ભોક્તા છે તેથી આત્મતત્ત્વ સિવાય સર્વ બાલ્ય બાવો (પૌદ્ગળીક બાવો સુખ, દુઃખ, કષાયો વગેરે)નો ત્યાગ થાય તો સહજ આનંદ પ્રગટે છે.

૧૨. શુદ્ધ ઉપયોગ—ગગદ્વેષ અને મિથ્યાત્વ રહિત ઉપયોગ અને સુખ 'દુઃખમાં સમભાવ તે શુદ્ધ ઉપયોગ, તે નિગમ નયથી અસાધી શકે થાય છે, અને એવજ્જુત નયમાં સર્વથા શુદ્ધ ઉપયોગ થાય છે શુદ્ધ ઉપયોગથી રાગદ્વેષને દૂર કરવાનો હેતુ છે અને આત્મભાવ કળવવાનો છે તેથી “ઉપયોગે ધર્મ” એમ કહેવાય છે રાગદ્વેષ નાશ કરવા માટે આત્માના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના ઉપયોગમાં રહેવું

૧૩. પરિણામ—અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ પરિણામ તે શુદ્ધ અધ્યવસાય (આત્મર વૃત્તિ) શુદ્ધ ભાવ શુદ્ધ પર્યાય અને ચાત્રિ પર્યાય રૂપે છે માટે રાગદ્વેષ રહીતપણે જ્ઞાન, દર્શન અને ગુણોમાં સ્થિરતા કરવ.ની પરિણતી રાખવી મિથ્યાત્વી, અજ્ઞાની અને સગમીને પરિણામે બધું જ હોય છે તે ઉપગ્રી કલ્પ છે કે “પરિણામે બધું” માટે પરિણામની શુદ્ધિ રાખવી અને સત્સેષ (સ કલિષ્ઠ પરિણામ) દૂર કરવા પોતાનો આત્મા પોતાના જ પરિણામથી બંધાય છે એમ ખાતરી થાય તો પછી તે ગગદ્વેષવાળા પરિણામ બધું કરવાનો અભ્યાસ કરશે.

૧૪ શુદ્ધ ક્રિયા—તે સવર અને નિર્જરાની ક્રિયા તે તેમાં જ્ઞાની મુખ્યતા હોવાથી જ્ઞાનક્રિયા જસુ અપેક્ષાથી હોવાય. જ્ઞાન આત્મકારે પરિણમે તે શુદ્ધ ક્રિયા છે. આત્મકારે એટલે આત્મક્રમ્ય આત્મપ્રેરણા, આત્મસુષુપ્તિ, પરતુ તેમાં સુષુપ્તિ ક્રિયા મન-વચન-કાયાના ચેતનથી થાય છે ત્યાં સુષુપ્તિ કર્મની આવક માથુ છે છે એટલે પશ્ચિમીએ કર્મ એમ કહેવાય છે. વળી ૨૫ પ્રકારની ક્રિયા હોય છે ત્યાં સુષુપ્તિ કર્મની આવક હોય છે તેમાંની ૨૪ સપત્તન ક્રિયા ૧ એ સુષુપ્તિને ખલાસ થાય છે અને ઉત્પન્ના જસુ સુષુપ્તિને ફક્ત હરિનાવહિ ક્રિયા છે છે. અપેક્ષી અવસ્થા કે સિદ્ધિમાં કર્મની આવક નથી.

નિઃશય જ્ઞાન—આત્મા આત્માને જાણે, પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણે, સ્વભાવથી શુદ્ધ આત્માને સુષુપ્તિથી દારા નિઃશયી જાણે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સ્વસંવેદન જ્ઞાન તે નિઃશય જ્ઞાન.

૧૬ નિઃશય કર્મ—શુદ્ધ આત્માને અનર્થસુષુપ્તિ અવસ્થાએ, આત્મા આત્માને દેખે.

૧૭. નિઃશય સમ્યક્—શુદ્ધ સિદ્ધ સ્વરૂપ જ ઉપાદેય છે અને તે સ્વરૂપ જ અનુભવના ચેતન છે એવો નિર્ણય, પોતામાં અનત સંકલિત છે અને પોતે સિદ્ધ સ્વરૂપ મેળવશે જ એવી આત્મશક્તિ.

૧૮ નિઃશય સમક્રિત—શુદ્ધ આત્મામાં અનુભવ હરીનાવહિત અદ્વૈતીક સુખનો અનુભવ સમસ્તી ભાવ, દેવજ્ઞાન, દેવમહત્ત્વ, અનત આત્મિક સુખ, ક્ષાયક સમક્રિત, સમભાવ અને પતિ પીરની સાથે એકતાનો અનુભવ. અહિં કાર આત્મિકી સાથે એકત્ર થાય છે.

૧૯. નિઃશય આરિત્ર—આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આવેલું કરે અને શાંત સમતા સ્વર્માં લીન થઈ નહ.

૨૦ નિઃશય લલિત—શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનની ભાવનામાં લીન થવું.

નિઃશય પ્રાણ પ્રાણ—આત્માનું શુદ્ધ પરિવર્તન, ક્રિયા સ્વરૂપે પરિવર્તન. આત્મા અને સુષુપ્તિના અનુભવનો અનુભવ શુદ્ધ આત્મસુષુપ્તિમાં નિષ્કાલ સુષુપ્તિના ભાવની પરિવર્તિતમાં એકાદ સાવધાન-નિષ્કાલ, પરમ સમિતિથી નિવિરૂપ અતરંગ સ્વરૂપ મુક્ત અવસ્થાનું ધ્યાન કરવું. અહિં પ્રવૃત્તિ ત્યાજી સુષુપ્તિ સ્વરૂપી નથી પણ આત્મા ફક્ત આત્મભાવમાં આવેલું કરે છે. આત્મા, નિર્ગ અવસ્થાથી પીનતાય કાને પોતાને સાત્તાદિ સુષુપ્તિમાંથી અલેક થઈ નહોતો, દેખે અને આવેલું કરે અને નિરાકૃત શાંત આત્મિક સુખનો અનુભવ કરે સિધ્ધિ પરમાત્મા સ્વરૂપ નિર્ગ અવસ્થામાં લીન થકે નિષ્કાલ, નિર્મળ દયા પ્રાપ્ત કરી.

૨૨. નિઃશય પ્રતિભાવ—૫ આવેલાથી પાછા ફરીને આત્મતા સ્વરૂપનું અવગમન કરીને નિર્વિકાર શુદ્ધ ઉપરોચનમાં રહે.

૨૩ ભાવ નિર્જરા—ઈન્દ્રિયાતીત આત્મિક સુખની રૂચિ અને સાંસારિક સુખની અરૂચિ.

૨૪ શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ—આ ભાવથી શુદ્ધ ભગવાનમા પ્રયત્ન વગર કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અને ત આત્મિક સુખમા પરિણમન થાય છે શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ નિષ્ક્રિય અને મોક્ષરૂપ છે, ધ્યેય રૂપ છે

૨૫ એક દેશ શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ—જગત્થ પોતાના સમ્યગ્-જ્ઞાન, દર્શન-ચારિત્રના પર્યાયથી, શુદ્ધ પારિણામિક ભાવોમા પરિણમન કરે તે તેથી ક્ષયોપશમ, દુપશમ અને ક્ષયકભાવ ઉપજે છે, તે ભાવનારૂપ છે, ધ્યાનરૂપ છે, શુદ્ધ પારિણામિક ભાવથી કથયિત્ બિન્ન છે કારણ કે એક દેશ શુદ્ધ છે તે ઉપાદાન અને નિમિત્ત એ બન્ને કારણ થઈને કાર્ય કરે છે ઉપાદાન કારણ ધ્યેય રૂપે પરિણમે ત્યારે નિમિત્ત અદ્રશ્ય થઈ જાય છે. આત્માકારે ઉપયોગ પરિણમન, વ્યભાવિક ભાવ, નિર્વિકારી ઉપયોગ આ બધા પર્યાયવાચક છે. આ ભવ્યત્વનું જીવત્વ છે એટલે એતના નિર્વિકારરૂપે જ્ઞાનદર્શનમા પરિણમે છે

૨૬. આત્મભાવ—(૧) કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, આત્મિક સુખ, ક્ષાયકભાવ, શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ.

(૨) જગત્થ માટે—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમા સ્થિરતા શુદ્ધ આત્મગુણોની આત્મપ્રદેશો સાથે એકતાનો અનુભવ.

૨૭. તત્ત્વરસ આસ્વાદન—તત્ત્વ = આત્મતત્ત્વ. રસ = શાત સમતા રસમય આનન્દ આસ્વાદન = અનુભવ. શરીરમા જ્યાં એતનાનો અભાસ થાય છે ત્યાં આત્મપ્રદેશો છે તેને મનથી ટ્રહણ કરી તેમા શાત રસની ભાવના ભાવવી એટલે શાતરસ પ્રકટ થશે. પછી તેનો અનુભવ કરવો અને તેમા લીન થઈ જવું, આત્મિક સુખ કે કોઈપણ આત્માના ગુણને આરી રીતે ઉત્પન્ન કરીને મોગવી શકાય છે.

૨૮. સત્ ચિન્મનદ—જ્ઞાનથી શરીરમાથી એતનાને શોધી, ભાવથી શરીરથી બિન્ન નાગીને, એક ચૈતન્ય રૂપ જ્ઞાન આનન્દનો અનુભવ કરવો અને તે સ્વરૂપમા લીન થઈ જવું ત્યારે પરમ અવ્યથતા, પરમ અમૃત રસ અને પરમ આનન્દનો અનુભવ થાય છે

૨૯. દર્શન સુખ—આત્માના નિરાકાર નિર્વિકલ્પ સહજ દર્શન-સ્વરૂપ-દેશની નિયતિમા શુદ્ધ ઉપયોગે પરિણમિ રહેવું તેથી પરમ સુખ (આનન્દ અને શાંતિ)નો અનુભવ થાય છે અહિં લોહ અભોજના તટન્ય દષ્ટા થવું અથવા ક્રૂર નિજ આત્માના દષ્ટા થવું

૩૦. આત્મપ્રદેશોમાં વિશ્રાંતિ—જ્યારે સંકલ્પ, વિકલ્પ, આકુળતા, આકુળતા, દુર્ધ્યાન થાય ત્યારે મનને આત્મપ્રદેશોમાં જોડી અને તેમા ગિથર કરીને શાત રસનો અનુભવ કરવો. મનને આત્મા સાથે જોડવાથી તે નિર્વિકલ્પ દશામા આવે છે એટલે ગગદૃષ્ટ ઈન્દ્રિયોની ચચળતા વગેરે ગાણભાવો અને દુઃખો અદ્રશ્ય થઈ જાય છે

૩૧ પોતપોતાના સમાધ રહેવું—આજ પદાર્થોના તટસ્થ ગાતા હોય મને અત્યુત્તમ શક્તિથી બ્યારે આત્મા પોત પોતામાં (નિજ સ્વરૂપમાં) સમાધ થય છે ત્યારે અખડ આનંદ અને સંપૂર્ણ સ્થિતિમાં રહે છે

૩૨. અણપી એકત્વ—આખા લોકમાં પણ મનિષા હોવાના પદાર્થમાં એક એક સામાન્ય હવ ક્યારે મનોદર્શનથી દેખવાથી સર્વ જગ્યામાં હવજ પ્રતિભાસિત થાય છે તે સર્વ હોવામાં અણપી એકત્વથી સમજાવે જોઈને એકત્વ રૂપ પશ્ચિતિ કહી અને પોતાના સમતા સમાધ લીન થવું સમજામાં સર્વ જગત્ એક રૂપ થાય છે તેનો અનુભવ કરવો.

૩૩. સાયક ભાવમાં લીન—આર્થિક નયમાં આત્મા એકજ દબ્ય રહે છે આત્મા જોને તેના ગુણોમાં બે રહેતો નથી, તેમ પરસ્પર ગુણોમાં બે રહેતો નથી સર્વ ગુણો પોતપોતાની જગ્યામાં પ્રવર્તે છે અને તે સર્વ પરિણામો એક જ આત્મ દબ્ય છે નિર્વિકલ્પ (અનેક) સ્વરૂપમાં સર્વગુણ પરિણામો દબ્યમાં એકતા થાય છે આત્મા બ્યારે પર દબ્યોતો સંબંધ રાખતો નથી તેથી અણુક પશ્ચિતિ થતી નથી તેથી નિજ આત્મા ફક્ત એક શુદ્ધ જ તરિકે રહે છે તેનો શુદ્ધ પરિણ પશ્ચિત્તી અદ્ભુત લીન થાય છે એકભાવ રહેતો નથી તેથી શુદ્ધ દબ્ય સાયક કઈને વિદ્યર થાય છે અહિં ગાતા પશ્ચ પોતે છે અને રેષ પશ્ચ પોતે છે અને ગાન સ્વરૂપ પશ્ચ પોતે છે એટલે ગાતા રેષ અને ગાનથી એકતા (એકાકાર) થાય છે બ્યારી રીતે સાયક ભાવ ક્રિયા કરીને અનેક સ્વરૂપે ગાન ભાવમાં લીન થવું એકતાનો કર્તિવાન શુદ્ધ ઉપચોજ પરિણ આત્માથી અનેક સ્વરૂપે એક જ છે તેથી નિર્વિકલ્પ છે.

૩૪. શુદ્ધ સ્વરૂપનો ભાવ—જીર જે સાયક ભાવ કહ્યો તે આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની નિશ્ચયમાં આવે તો પોતે સિદ્ધ સ્વરૂપે રેષ થાય અને તે શુદ્ધ સ્વરૂપનો આત્માને ભાવ થાય.

૩૫. ચૈતન્ય સ્વભાવની પ્રાપ્તિ—નિષેધથી મીડીને સિદ્ધ સ્વરૂપ મુખીના એકતાના નય પશ્ચિત્તી આત્મામાં એકત્વ કરવું અને એકતાને સ્થિત કરવી એકતાના નય પરિણામો રેષજ ગાન મેક છે તેથી રેષજગાન સ્વરૂપ શુદ્ધ એકતાથી અનેક આત્મિક મુખનો અનુભવ કરવો ત્યારે ક્રિયા રહિત નિર્ભજ ચૈતન્ય સ્વભાવ પ્રાપ્ત થાય આ એકતા આત્માના ત્રિકાજ સંબંધી પરિણમો એક કાળમાં અનુભવ કરે.

૩૬. સ્વરૂપ સ્થિરતા—દબ્યાર્થિક નય (અનેક ગાન)ના પ્ધાનથી સ્વરૂપ સ્થિતિના આવે છે માટે અણપી એકત્વ અને સાયક ભાવમાં લીન થવાનો અભ્યાસ રાખવો.

૩૭. વિરહત ભાવ—તે પરિણામિક નય તથા તત્કાલિની હવ અણુના મુદાભાવથી થાય છે. પરિણામિક નયમાં હવ, નરક-તિર્થ-અનુભવ-રેષ-સિદ્ધ પરિણ (આકાર) રૂપેરેખાય છે તેમાં હવ દબ્ય અને પુરુષજ પરિણથી ચિન્તના તાત્કાલીની અને તે પરિણામ કારણે તપાસવાથી વિરહત ભાવ આવે છે.

૩૮ ભેદ જ્ઞાન—તે પૃથક્ત્વ વિતર્ક સંવિચારનો વિષય છે તેનાથી જીવ દ્રવ્ય અને તેના ગુણોની ભિન્નતા, ગુણોની પરસ્પર ભિન્નતા, પદાર્થોની ભિન્નતા દ્રવ્ય-ગુણ-પદાર્થોની ભિન્નતા વિચારવામાં આવે છે

૩૯ આત્મિક સુખાનુભવ—આત્મિક સુખ ભોગવવાની રીતો.—

(૧) શાંત રસની ભાવના ચિત્તક્ષેત્રમાં સ્થિર કરવી અને મન આત્મદ્રવ્યમાં સ્થિર કરવું

(૨) મનથી આત્મપ્રદેશોનો અવગ્રહ કરી તેમાં લીન થઈને આત્મસંતોષની ભાવનાથી આત્મપ્રદેશોમાં સંતોષ પ્રગટ કરવો અને તેમાં લીન થઈ જવું

(૩) નિર્વિઝારી સ્વઅનુભવ રૂપી જ્ઞાનમાં લીન થવું

(૪) નિર્વિકલ્પ નિજ શુદ્ધ આત્મસત્તાનું અવલોકન કરવું

(૫) અનંત આત્મિક સુખની ભાવનાથી આત્મપ્રદેશોમાં આત્મિક સુખ પ્રગટ કરી તેમાં લીન થવું

(૬) પદ્ય પરમેષ્ઠિયા ભાવ નમસ્કારમાં લીન થવું

(૭) નિશ્ચય સમક્ષિતના ભાવમાં લીન થવું

(૮) આત્માના શુદ્ધ ગુણોના ધ્યાનમાં બિડા હિતરવાથી આત્મિક સુખ પ્રગટ થાય છે અને અનુભવાય છે

(૯) નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થવાથી પૌદ્ગળીક સુખ દુઃખની લાગણી રહેતી નથી અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે

(૧૦) મનને આત્મપ્રદેશોમાં સ્થિર કરવાથી ઈન્દ્રિયોના વિષયોની આકુળતા વ્યાકુળતા રહેતી નથી તેથી સહજ સુખ ઉત્પન્ન થાય છે

(૧૧) જ્ઞાન, આનંદ અને ચૈતન્ય સ્વરૂપની ભાવનાથી આત્મપ્રદેશમાં સાત્વિક સુખ પ્રગટ થાય છે

૪૦. સહજ આનંદમય ઘેન—આત્મ અનુભવ રૂપ અમૃત રસ પીવાથી સહજ આનંદમય ઘેન ચઢે છે તેની આગળ દેવતાઈ સુખ મિદ્ધ સમાન છે દુનિયાની વસ્તુ તમાસારૂપ દેખાય છે તેમાં જરા પણ ગ્રહા રહેતી નથી.

૪૧ આત્મરૂચી—આનંદવન આત્મામાં પ્રેમ (રૂચી) જોડવાથી બાહ્ય વસ્તુઓનો પ્રેમ છૂટે છે આનંદવન આત્મપ્રદેશોને બાવચક્ષુથી જોઈને ચેતના હર્ષ પામે છે (આનંદમય બની

બળ છે) અને પરસ્પર ભાવે પ્રેમ (વાત્સલ્ય) થાય છે અને સાક્ષાત જોવાની તાતાવેશી થાય છે પણ સાક્ષાત્કાર ૧૩ મેં અનુભવેલાં થાય છે શુદ્ધ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ ચેતના આત્મપ્રેક્ષાની સાથે એકતા અનુભવે છે

૪૨. સમતાનો અનુભવ—શુદ્ધિ અને અનુભવ જ્ઞાનની મહત્ત્વી વિચાર કરીને સમતાનો અનુભવ કરવામાં આવે તો સમતા અને આત્મજ્ઞાની એક સ્વરૂપ પરિવૃત્તિનો અનુભવ થશે અને તેથી શાંતિ અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થશે અને સર્વ દુખનો ખત થશે સમતાથી અનુભવ જ્ઞાન કેળવાય છે જ્યાં અસપ્ષાત પ્રદયમય આત્મ દય તેના શુદ્ધ અસુ અને પર્યાયનાં જ્ઞાનથી એકમ ભાવે ત્યાં તીક્ષ્ણી, ક્ષાત્ર ઉપયોગ અને સમતાપૂર્વક લીન થઈ જાય

૪૩. સુખરૂપ શુદ્ધ ચેતના—શુદ્ધ ચેતના તે કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ છે. આત્માના પ્રત્યે પ્રત્યે કેવળજ્ઞાન અને અનત સુખ છે તેથી શુદ્ધ ચેતનામાં ઉપયોગ તાપ્તી તેનો અનુભવ કરવામાં આપોઆપ અનત સુખ પેદા થાય છે

૪૪. લીનતા જ્ઞાન—(૧) આત્માના એક પ્રેક્ષામાં કે આત્મિક પ્રેક્ષામાં કે અનુભવમાં પ્રેક્ષામાં કે આત્માના એક અસુ પર્યાયનાં કે સર્વ અસુ પર્યાયનાં અનંત સ્વરૂપે કે અનુભવ આત્મદય—અસુ-પર્યાયનાં અનંત સ્વરૂપે કે આત્માના એક શુદ્ધ પર્યાયનાં લીન થવાથી શુદ્ધ જ્ઞાનનો અનુભવ થાય છે. તદ્વાપાદિ સર્વ અનુભવ ભાવે અત્યંત થાય છે સર્વ દુખો દૂર થાય છે અને અનત કર્મની નિર્વાસ થાય છે.

(૨) સમસ્તી ભાવમાં લીનતા શુદ્ધિમાં તત્ત્વજ્ઞાન, શુદ્ધ સ્વરૂપનાં એકસપષ્ટ અતરંગ ભક્તિ, ભાવજ્ઞાન જ્ઞાન, સદા / સ્વભાવ, સ્થિતતા જ્ઞાન, અસપ્ષ પ્રેક્ષામાં એકસ, બાહ્ય દુનિયા અને પરભાવથી નિર્મૂલ સ્વઅનુભવ, આત્મિક જ્ઞાનમાં લીન થઈ જાય

૪૫. શુદ્ધિનો એકતાનો અનુભવ—આત્માના દરેક અવસ્થામાં લીન થઈને ત્યારે શુદ્ધિ નામ મંદા મુદ્દા છે અને શુદ્ધિ ભાવમાં / પરિવૃત્તિ લે છે ત્યારે આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે એટલે આત્મિક સુખના અનુભવમાં સર્વ શુદ્ધિનું એકમ થાય છે તેમાં અનંત ભાવોનું એક અસ્તિત્વ છે તેમાં સ્વરૂપલોક નથી, અંગોમાં કદા સપ્ષા સગા (નામ), શક્તિ અને પ્રયોગન આદિથી ભેદ છે.

૪૬. શુદ્ધિનું દર્શન—શુદ્ધ પ્રેમ અને મદ્યથી અધ્યાત્મ જ્ઞાન સ્થિત થાય છે ત્યારે આત્માના જ્ઞેયુ દર્શન થાય છે તે અત્યંત ભાવની પરિવૃત્તિ થાય છે તેથી આત્મિક સ્થિતિ થાય છે અને પોતાની સ્થિતિમાં વિશ્વાસ આવે છે કે હું જિયેને દાસીને આજ કાલ પાર પાડીશ ને ? શુદ્ધ સ્વજ્ઞાન, મન, મદ્ય, અનુભવ અને જ્ઞાન કરવામાં આવે તે તે જ્ઞેય પ્રકર કરવામાં આત્મીય પરિવૃત્તિ છે આત્મદય જ્ઞેયનાં પરિવૃત્તિ ત્યારે શુદ્ધિનો અભાસ થાય.

૪૭. સ્વયંપ્રકાશ જ્ઞાન—જે દયનો ઉદ્ગર્જની વિચાર કર્યાં કરીએ તે દયના સ્વયંપ્રકાશ જ્ઞાન ઉત્પન્ન છે અને અનુભવ થાય છે મારે જ્ઞાતાના કયાક મુંડી આત્માના શુદ્ધ

અધ્યવસાય ઉપર કાઠી નાખવા અને દરેક ગુણમાં ઉડું ઉતરવું અને ત્રણે યોગોને આત્મા તરફ વાળવા

૪૮ અંજપા જાપ—જાપ ને પયથિના સમુદાયક છે અને અંજ પા નિરતર પ્રવાહ સુચવે છે અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં આત્માના શુદ્ધ ઉપયોગરૂપી પયથિમાના પ્રવાહમાં લીન થવાથી આનંદ સ્વરૂપ ચૈતન્ય નિરંજનપણું પ્રાપ્ત થાય છે

૪૯. અનુભવ જ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાનનો રસ (ફળ, સાર, પગ્ગિકવ દશા, નિજ આત્મા સખધી ભાવ શ્રુતજ્ઞાન) ને અનુભવ જ્ઞાન છે, તે આગમો અને ખાસ કરીને દ્રવ્યાનુયોગના પ્રહણ, મનન, નિશ્ચય, ધારણ, સ્મરણ, નિજઆત્મતત્વમાં ધ્યાન અને સમાધિથી ખીસે છે, વાગવાગ તત્ત્વરસ આસ્વાદનથી અનુભવ પશ્ચિત્તિ થાય છે એટલે ભાવનાનો અનુભવ અથવા શુદ્ધ ગુણોનો અનુભવ અથવા નિજસ્વભાવનો અનુભવ થાય છે

અગ્રમત દશાથી આત્માને મળવા એટ મન થાય છે, મનોવૃત્તિ સમતા ભાવમાં પશ્ચિમે છે, આત્માને પરમાત્મદેવ રૂપે પરોક્ષ રીતે નિરખીને તેમાં તદ્વિલન થાય છે, એક રસરૂપ થાય છે અને સહજ આનંદ સુખનો અનુભવ થાય છે.

દ્રવ્યાનુયોગથી વૈરાગ્ય ચાલુ રહે છે તેથી બાહ્ય પ્રવૃત્તિ થતી નથી પણ આત્મરમણતા ચાલુ રહે છે અપૂર્વ વિચિત્રલાસથી ધ્યાનમાં ઉડા ઉતરાય છે અને અસખ્ય પ્રદેશોમાં રહેલ અનંત ગુણોમાં રમણતા વાય છે

ઉપયોગની ધારાથી ધ્યાન ચાલુ રહે છે, ધ્યાનમાંથી સમાધિમાં જતાં સહજ આનંદનો અનુભવ થાય છે સમતા, ચેતના અને શ્રદ્ધા આત્માની પરિણતિ છે તે ચંતનના અનુભવમાં ભાસે છે તેમાં જેમ જેમ આત્મા તદ્વિલન થાય તેમ તેમ સહજ આનંદમાં લીન થાય છે અસખ્ય પ્રદેશોમાં ઉડા ઉતર્યા વગર અનુભવ અમૃતનુ પાન થતું નથી

સમતા સર્વ પદાર્થોને નિર્લેપ દશાથી દેખે છે તે આત્મામાં જ છે તેને આત્મભાવ વડે પ્રગટ કરવી તેથી મોહની કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ તથા ૧૮ પાપ દૂર થાય છે

૫૦. અભિનવ જ્ઞાન—આત્મામાં મનની સ્થિતિ તે અતર્હતિ છે, ન્યારે મન આત્મા તથા શુદ્ધ ગુણોમાં ચોટી જાય ત્યારે નામ રૂપનું ભાન બુલાય છે અને આત્મતત્વ સખધી અપૂર્વ જ્ઞાન પ્રગટે છે તે અભિનવ જ્ઞાન છે તેથી આત્મા સખધી નવા તાજા શુદ્ધ વિચાર આવે છે જેથી શુદ્ધ ધ્યાન પ્રગટ થાય છે

૫૧ ભાવ પ્રાણ—તે જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર (આત્મિક સુખ), વીર્ય છે તેમાં નિરતર ઉપયોગ રાખવો, તેથી સર્વ પ્રકારનો વિરોધ નાશ થાય છે અને ગમે તેવા ક્રોધને પણ છતી શકાય છે

પર સમક્ષિત પ્રાપ્તિ—આત્મતત્ત્વના અનુભવમાં અપૂર્વ આત્મિક સુખનો અને તેની સાથે સમક્ષિતનો નિર્લુપ્ત થાય છે.

૫૩. આત્મમદ્ધા—સત્તાએ મારો આત્મા સિદ્ધિ સમાન છે એવી દ્વ મદ્ધા સમ્પત્તિ અને મારી પોતાની જ સક્ષિતઓથી કુ સિદ્ધિ સ્વરૂપ ચોક્કસ મેળવીશ. કુ બિન પ્રવચના માર્ગમાં હું અને મારૂ કામ જરૂર પાર પડશે. મદ્ધા પુરુષાર્થનું બીજ છે જમ અને નિયમનો આધાર તેના ઉપર છે. આત્માને આત્મ-દ-ન રૂપે જ દેખે.

૫૪. સુખદુઃખમા સમભાવ—પૌત્રગૃહીક સુખદુઃખ શુભાશુભ કર્મના વિપાકથી (સ્થિતિ) ઉત્પન્ન થાય છે તેથી કુ બિન હું તે મારૂ સ્વરૂપ નથી મારે માત્ર શુદ્ધ સ્વરૂપમાં કુ રહીશ. આત્મામાં શુદ્ધ ઉપરોચ રાખવાથી અસ્થિ અપસ્થિતિથી ઘટ ઝેવાથી ક્યાં ઉત્પન્ન આવતા નથી.

૫૫. કષ્ટ અનિષ્ટપણની શુદ્ધિનો અભાવ—જે પુત્રગૃહીક પચાસ દેખાય છે તે નિષ્ક નથી તેની મૂળ દ્રવ્યો પુત્રગૃહીકો ત્રિદાશીક અપરિણેતો વિચાર કરીએ તે મોટ વસ્તુ કષ્ટ કે અનિષ્ટ નથી, મારે તદત્ત્વ દૃષ્ટિથી વસ્તુને વસ્તુને (વસ્તુના સ્વભાવ પ્રભાવે) અવગ્રહવી.

૫૬. ભાવ સામયિક—આત્માને આત્મામાં સમવેલ આત્માદેશીમાં આત્માના ગુણને અનુભવતા.

૫૭. ભાવ કાષીત્સર્ગ—કાષીમાંથી ઉપરોચ એવી કષ્ટને આત્માકારે પરિણામવેલ.

૫૮. ભાવ પ્રત્યાજ્ઞાન—કર્મ અધિવાતા પલ્લિઓનો ત્યાગ.

૫૯. આત્મ જ્ઞાન—સત્તામાં સ્થેતિ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ તો અતરંગ સાધન છે તેનું જ્ઞાન ખસું ઉચાક નિમજ્જ, ધર્મ સંગ્રહ, તત્ત્વર્થનાદિ જાણસાધન છે. શુદ્ધિ (રામજ્ઞો અભાવ) ચીર્ષાદ્વાસ (તિર મનોભાવ) અને ઉપરોચ (ત-અપણુ સાવધાની) એ ત્રણ પૂર્વક જ્ઞાનથી એક પાર થાય છે.

૬૦. અસંમોહ—જ્ઞાન, જ્ઞાનક, આત્મર્સનસુક્ષ્મ અને સમક્ષા સ્તમ્ભ આશ્રિત તે અસંમોહ તેમાં આત્મ પ્રગતિ છે અને રામજ્ઞોનો અભાવ છે.

૬૧. પરકારક જ્ઞાન—નિજ આત્મ અનુભવમાં ત્વિને, નિજ સત્તામાંથી, નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપને અવલમ્બીને સ્થિર કરીને, નિજ સક્ષિતથી, નિ / પ્રકાસ મારે, નિજ તત્ત્વ જ્ઞાન ખસું.

૬૨. કેવલજ્ઞાનની જાવના—મન અને હૃદયોની સદ્ધાના વચર (કલ્પનાત્મક હૃદયનાત્મક) ફક્ત આત્માદેશીથી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, જ્ઞાનના સર્વ અધિમાત્ર પ્રતિરૂદ્ધો અક્ષત તેથી સપૂર્વ સેક અવેશના સર્વ દ્વન્-લેગ-કામ-જાવના ત્રિકાગીક પચસિને અનુક્રમ વચર (એકી

સાથે, યુગપદ્) જાણે, અપ્રતિહત શક્તિવાળું સમગ્ર, ક્ષાયકભાવવાળું અખડ વિમળ અપ્રતિપાતી અનંત, નિર્મદેહ પરમ જ્યોતિ, પરમ પ્રગ્ન છે, અનાદિ અનંત જ્યો (પદાર્થો) કેવળજ્ઞાનમાં અનાદિ અનંતપણે સદાદાળ પ્રતિભાસે છે, સમસ્ત લોક અલોકમાં પ્રતિસમય થતા ઉત્પાદ વ્યયની વર્તનાનું એકીસાથે જ્ઞાન, કેવળજ્ઞાનનો ઉપયોગ તે આત્માના પોતાના જ સ્વરૂપનો અનુભવ છે જાણવાની ઇચ્છા કે પ્રયત્ન વગર જ ત્રિકાળવર્તી સર્વ પદાર્થો જ્ઞાનમાં જણાય છે જ્ઞાયક શક્તિ સર્વ જ્ઞેય પદાર્થાકારમાં વિસ્તીર્ણ છે, સશય-આમોહ-બ્રમણ આદિ દોષોથી રહિત સ્પષ્ટ છે અક્રમવર્તી-ત્વપણાથી અનંત સ્વરૂપ પરિણામ છે, આનંદ અને સમતારસમય નિરાકુળ સુખરૂપ છે કેવળજ્ઞાન તે શુદ્ધ ચેતનાની પરિણતિ રૂપ પર્યાય છે, તે આત્મ પ્રદેશોમાંથી પ્રગટ થાય છે અને તેમાં જ સમાઈ રહે છે આત્માની બહાર કેવળજ્ઞાન જતુ નથી છતાં લોક અલોકના ત્રિકાળીક સર્વ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને એકી સાથે જાણે છે કેવળજ્ઞાન આત્મિક અમૂર્તીક સ્વતંત્ર, પરદ્રવ્યોના સંયોગ રહિત, શુદ્ધ કેવળ આત્માધીન, અવિનાશી, એકીવખતે, સમય સમય, અખડીત ધારા પ્રવાહ રૂપ, આઆઆધ, ઉત્કૃષ્ટ છે પ્રત્યક્ષ સંપૂર્ણ જ્ઞાનથી અનંત આત્મસંતોષ ધપળે છે તેથી તૃપ્તિ-ઉત્પન્ન થતી નથી કેવળજ્ઞાનની ભાવના માટે લોક અલોકના શ્રુતજ્ઞાનપૂર્વક તદસ્થ જ્ઞાતા થઇને શાંતરસમાં લીન થઇને રહેવું.

૬૩. છ કારક આત્મા—આત્મા પોતે છ કારક છે

(૧) તે જ્ઞાયક ભાવનો કર્તા છે કારણકે જ્ઞાયક સ્વભાવ પોતે ઉત્પન્ન કરે છે

(૨) જ્ઞાયક સ્વભાવને ઉત્પન્ન કરવો તે કર્તાનું કર્મ છે

(૩) પોતાના શુદ્ધ ઉપયોગના પશ્ચિમન રૂપ ચારિત્ર પર્યાય (કરણકારક)થી પોતે જ્ઞાયક સ્વભાવ ઉપજાવે છે

(૪) સંપ્રદાનકારક પોતે જ જ્ઞાયક સ્વભાવ રૂપ પર્યાયને ઉત્પન્ન કરી પોતાને જ તે જ્ઞાયક ભાવનું દાન દે છે અને પોતે જ તે સ્વીકારે છે અને ભોગવે છે

(૫) અપાદાનકારક—અશુદ્ધ પર્યાયનો ત્યાગ કરીને પોતે જ શુદ્ધ પર્યાય ધારણ કરે છે અને તેમાં ગ્રિથ થાય છે

(૬) જ્ઞાયક સ્વભાવનો આધાર પોતે જ છે

૬૪. એકત્વ અન્યત્વ—અજ્ઞાન દશામાં સગગ ભાવથી અશુદ્ધ ચેતનાનો કર્તા, કર્મ અને કર્મફળ (સુખદુઃખ) હું જ એકલો હતો, અન્ય દ્રવ્ય માફ ન હતું. ગગદેષ અને અજ્ઞાનયુક્ત ચેતના તે અશુદ્ધ ચેતના ગગદેષ મિથ્યાત્વ ભાવ ઉત્પન્ન કર્યો તે કર્મ ચેતના પૌદ્ગળીક સુખ દુઃખનો અનુભવ કરવો તે કર્મફળ ચેતના જ્ઞાનસ્થામાં પણ હું એકલો છું, અન્ય દ્રવ્ય માફ નથી. ગગદેષ રહિત શુદ્ધ ભાવનો હું કર્તા છું, નિર્મળ ચૈતન્ય ભાવથી શુદ્ધ સ્વભાવનું સાધન કરનાર

કુ કલ્પ ક્ષુ નિર્મળ ચેતના પલ્લવિતી કુ શુક સ્વભાવ ઉત્પન્ન કરે ક્ષુ તેથી કુ કર્મ ક્ષુ આત્મ સ્વરૂપ બાવના મનથી ઉત્પન્ન આનુજ્ઞા આનુજ્ઞા ચક્રિત આત્મિક સુખ રૂપી કુ કર્મરૂપ ક્ષુ આ બાવનાથી અશુક પર્યાપ્ત ઉત્પન્ન થતો નથી.

૬૫. વીતશાગ સમક્ષિત—તે નિમ્મ સમક્ષિત છે શુક ઉપરોચ ૬૫ જ પરમ આત્મા ૬૫ સમતાસ્ત્વ આરવાદન છે તે નિમ્મ સ્તન ત્રવની બાવનાથી સાધી શકાય છે તેની સાધના મારે—

૧ જ્ઞાન, ઈર્ષન, મદ્યા, આશ્વિ, આત્મિક સુખ અને વીર્ષ જે પોતાનું સ્વરૂપ છે તેમાં લીન થઈ જઈને પોતાના સ્વરૂપનું નિરુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવું.

૨. ક્ષયનાતીત અને હ્રિદયાતીત આત્મિક સુખમાં લીન થઈ જવાથી નિશ્ચાલ્પભાવ કે પોદ્ગળીક સુખની હાલ જોવી નથી.

૩ પદ્ધિ વીર્ષ ઉત્પન્ન (વિરોધવાસ)થી ખેદ અને સંકર્ષ-વિકર્ષ નાશ કરીને વિત્રિવિચ્છાને નાશ કરતી.

૪ શુક આત્મ તત્વના ઉપરોચથી મુક્તિ નાશ કરતી.

૫ ઉપશમ બાવથી દોષોને ઉચ્ચ પામવા દેવા નહિ અને પ્રાપ્ત દોષ ઉચ્ચ આવે તો આત્માના (વિત્ર પ્રતિષ્ઠા) કુલ્પથી દોષોને મૂળમાંથી ખેંચી નાશ કરતા.

૬ સમસ્તી બાવથી દ્વંદ્વથી જ્ઞાન, ઈર્ષન, આશ્વિના રિશ્મ જોવું

૭ ઉત્કૃષ્ટ દ્વ રૂપી (વાત્સલ્ય)ની નિરૂપાધિક આત્મિક આનંદમાં લીન થવું

૮ નિ / શુક આત્માને અનુભવ વધારતા જવું

૬૬ જ્ઞાનાત્મા—શાશ્વત્વાત્મા લીન આત્મા

૬૭ દર્શનાત્મા—નિર્વિકલ્પ શુક ઈર્ષન સ્વરૂપમાં લીન આત્મા

૬૮ આશ્વિનાત્મા—વિકલ્પ અને સમસ્તી બાવમાં લીન આત્મા, શુક ગુણોનાં રિશ્મ આત્મા, સમતાસ્ત્વ આત્મસ્વરૂપ

૬૯ વીર્યાત્મા—સકલ વીર્યાત્મા જ્ઞાન-ઈર્ષન-આશ્વિમાં શુક રોગ (અન, વચન અને કાયા)ની પ્રવૃત્તિ, શુક ઉપરોચમાં પ્રવૃત્તિ

૭૦ નિશ્ચય યમ—અચરીતી અપી સમતાસ્ત્વ આત્મિક સ્વરૂપ આત્મસ્વરૂપમાં લીન, કર્મ હિત શુક આત્મસ્વરૂપમાં લીન, કર્મ અમલકલ્પ શુક સવર સ્વરૂપ આત્મસ્વરૂપમાં લીન, આત્માના શુક સ્વરૂપમાં રાજ્યતા, પદ્મતા ગુણ પદ્મતાની નિરુદ્ધિ અવરતામાં લીન

ઉત્પન્ના જે અમલકલ્પ સ્થાનો મતાત્મા છે જેમાંથી કેટલેક એક રચના દ્વારા આત્મસ્વરૂપ કરી શકાય.

સમતા

અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં જ્ઞાન, દર્શન, યાગ્નિ (સમતા) અને વીર્યસાધન તેમ જ સાધ્ય છે કારણ કે જ્ઞાન તે જ કેવળજ્ઞાન કપે પ્રગટ થનાર છે, દર્શન તે જ કેવળ દર્શન તરીકે પ્રગટ થનાર છે, સમતાથી જે રાગદ્વેષની મદતા ક્રવામાં આવે છે તે જ સપૂર્ણ સમતા (ક્ષીણ મોહ) રૂપે પ્રગટ થનાર છે અને વીર્ય પડિત વીર્યનું કામ કરીને છેવટે અકલ્પ વીર્યજ રૂપે રહેવાનું છે

નિશ્ચય નયથી જોતા સવજો પુરુષાર્થ સપૂર્ણ સમતા પ્રાપ્ત કરવામાં વાપરવાનો છે, એટલે કે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિને ક્ષય કરવાની છે તે આત્માના સમતા ગુણના વિકાસથી મોહનીય કર્મનો નાશ થાય છે અને મોહનીય કર્મ નાશ પામે એટલે બાકીના ત્રણ ધનધાતિ કર્મ આપોઆપ નાશ પામે અને કવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અને અનંત વીર્ય પ્રગટ થાય છે

ફક્ત જ્ઞાન ભણી ભણીને કવળજ્ઞાન મેળવી શકાતું નથી પણ સમતાનું ખીજ જ્ઞાન જ છે, એમ તો ક્ષયોપશમ ભાવથી કપાયની મદતા પડેલા ગુણરૂઢાને પણ થાય છે પણ સમતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન એથે ગુણરૂઢાને મેળવાય છે અને અમુક અરો સમતાનો અનુભવ થાય છે અને મોહનીય કર્મ ક્ષયકરેણીના ૧૦માં ગુણરૂઢાનતા અત સમયે સર્વથા નાશ પામે છે તેથી બાકે ગુણરૂઢાને સપૂર્ણ અને કાયમની સમતા હોય છે એટલે કે ૪ થી ૧૦ ગુણરૂઢાન સુધીના મોહનીય કર્મનો સર્વથા નાશ કરવાનો અને સપૂર્ણ સમતા પ્રાપ્ત કરવામાં સવજો પુરુષાર્થ ફેરવવાનો છે

આ રીતે જોતા મોક્ષમાર્ગનું સમતા એ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે. વળી તે સુખરૂપ છે અને સાધ્ય પણ છે તે દ્રષ્ટિથી જોતાં આપો મોક્ષમાર્ગ સુખરૂપ જ છે પણ તે સુખ પૌદ્ગળીક નથી, આત્માનું જ સ્વરૂપ છે, માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં સમતાનું સ્થાન મુખ્ય છે માટે તે કેળવવા માટે વિસ્તારપૂર્વક વાત કરી જોઈએ જો કે અગાઉ સમતાનું કિરણ આત્મરમણતાકેપી સ્વર્ગમાં પહોંચવા માટે આવી ગયેલ છે

સમતા પ્રાપ્તિના ઉપાય

૧. શાંત રસ (સમતા રસ)ની ભાવના ચિત્તક્ષેત્ર (મનમાં) સ્થિર કરવી અને શરીરમ્થ ચેતનના આત્મપ્રદેશોમાં સમતાને શોધવી એટલે પડિત વીર્ય ખુરણા ઉત્પન્ન કરીને સમતાને પ્રગટ કરશે અને તે આત્મપ્રદેશોમાં ઉડા ઉતરીને (એટલે કે શુદ્ધિ, તીવ્રભાવ અને તન્મયતા વધારવાથી) ભોગવતી એટલે આત્મિક સુખનો અનુભવ થશે સમતામાં પૌદ્ગળીક સુખ નહિ હોવાથી પૌદ્ગળીક સુખ ભોગવાતું નથી પણ ઇદ્રિયાતીત આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે

૨ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવાથી સમગ્રવારસ પ્રગટ થાય છે. શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે નિર્મળ આત્મદમ્પ, આત્માના શુદ્ધગુણો અને આત્માના શુદ્ધ દમ્પણનું પર્યાય. શુદ્ધ સ્વરૂપનો ખ્યાલ સિદ્ધ સ્વરૂપથી મેળવાય છે. તેથી પ્રથમ સિદ્ધ સ્વરૂપનું આલંબન હેતુ પછી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થઈ જવું એટલે પેતાના આત્મામાં તથા સિદ્ધમાં ભિન્નતાની કલ્પના છે નહિ. શુદ્ધિ તરફ અપેક્ષાએ અણથી શુદ્ધ સમજવો.

૩ મોહાતીત કર્મની જે જે પ્રકૃતિ કલ્પમાં આવે અથવા કલ્પમાં આવવાના નિમિત્ત જેમકે ૨૨ પરિસ્થિતિ મળી આવે અને તે કર્મ પ્રકૃતિને તેના પ્રતિપક્ષાં લે આત્માનો મુક્ત છે તેને ભાવનાથી ઉત્પન્ન કરી તે ગુણમાં લીન થવાથી કર્મ સોગવાની પ્રકૃતિ કુપાદ જશે. બીજી પ્રકૃતિમાં મળીને સ્વ આપ્યા વગર ભોગવાઈ જશે અને નાશ થશે અથવા સ્વકીન થઈને અન્ય સ્થિતિમાં મળી જઈ પછી સ્વ વગરની થઈને ભોગવાઈ જઈ ને તેનો નાશ થશે. આદિ કર્મ પ્રકૃતિ અને આત્મગુણ અપાવવામાં આવે છે.

કીધને ક્ષમાથી છત્તે.

દેવને વૈતન્ય આપી એકત્વ રૂપી સમભાવથી છત્તે.

અંબાજ ને અપોગ્ય સ્થાને ચાર સમકિત ભાવના (મૈત્રી, પ્રેમ, કલ્પ, માધ્વસ્થ)થી નાશ કરી.

માનને વિનય (કેમળતા, નરમાસ, નમ્રતા)થી તથા અપી એક્તાથી છત્તે.

આમાને સરળતા (સ્ફુટા, અવક્રતા)થી છત્તે, ૨૨ પરિસ્થિતિ વખતે કર્મમાંથી મુક્ત કરવાર ને જીવકારી માની તેનો દોષ ન જોવો પણ પોતાના કર્મનો દોષ જોવો તે કરળતા છે અને અક્રતાનો ત્યાગ કરીને તેના તરફ ફિત શુદ્ધિ તાપ્પવાથી માન છવાય છે.

કેશને આલ સતોષ, નિસંગ અસ્થ નિર્દોષતાવ, (નર્મમાત્ર વગેરે અપોગ્ય ભાવ (ગુણ ખર્મ)થી છત્તે.

તત્ત્વ દષ્ટિથી વૈરાગ્યભાવ ઉત્પન્ન કરીને રાગને નાશ કરવો એટલે કે પરસમય ભાગ અને સ્વસમય (સ્વરૂપ આસ્વરૂપી) રાગનો નાશ થાય છે.

જ્યોનો પૈર્ષ, ક્ષમા શાતરસ, સમતા અને નિર્દોષ ભાવથી નાશ કરવો.

હાસને અલીસાથી છત્તે.

રતિને પરસમય આસ્વરૂપાગ અને સ્વસમય આસ્વરૂપી છત્તે.

અસ્તિને સ્થાનાનંદ અને વીર્ણદ્વાસથી છત્તે.

ભયને એકત્વ, અન્યત્વ, નિષ્પરિગ્રહ, નિષ્કામ, અમર અછેદ, અમેલ, અદાહ ભાવોથી જીતવો

ગોડનો અન્યત્વ, એકત્વ, બોધિ અને ધર્મભાવનાથી નાશ કરવો

દુગ્ધજાને અશુભાશુ અને અનતવત્તિયાણું પેહાથી નાશ કરવી

વેદને અરૂપી અશરીરી અવેદી ભાવથી જીતવો

દર્શન મોહને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થઈને નાશ કરવો

સમતા રસ શુ છે ?

તે શાંત અમૃત રસ છે, ઉપશમ રસ છે, રસાધિગજ છે, સમાધિજન્ય ઉત્કૃષ્ટ આન્મરસ છે, તે મગજ સ્વરૂપ અનુપમ સુખમય રસ છે, તે સાધ્ય અને સાધન રૂપ શાંત રસ છે, તે મોક્ષના સુખની વાનકી છે, તે અનુભવ ગમ્ય પરમાર્થિક આનંદ સ્વરૂપ છે, તે આકુળતા વ્યાકુળતા રહિત સુખરૂપ છે, તે નિરૂપાધીક દશા છે, તે અવિરોધીભાવ છે તે વિરક્ત દશાનુ સુખ છે, તે આધ્યાત્મિક શાંતિ અને પ્રત્યક્ષ સુખ રૂપ છે તે સવર-સામાયિક-ભાવ ચાગ્રિ-સમઙ્ગિત-સમદર્શિ-ખતિ-મુક્તિ-અજવે-મહવે-લવવે-સચ્ચે-સજ્જમે સ્વરૂપ છે, તે અહિંસા-સત્ય-અયોર્ય, ક્ષમ્યાર્ય અને નિરૂપરિગ્રહ સ્વરૂપ છે, તે સુખદુઃખમા સમભાવ રૂપ છે, છટ અનિષ્ટપણાની બુદ્ધિ રહિત છે

ત્યા ઇન્દ્રિયોના વિષયોના સુખદુઃખ બુદ્ધિનો અભાવ છે, ત્યા છટ વિયોગ અને અનિષ્ટ સયોગમા સમભાવ છે, ત્યા ન્યુતિની ઇચ્છાનો અભાવ છે, સ્વનિદાના નિથિતિ સ્થાપકતા છે, પરનિદા અને સ્વપ્ન સામા ખેદ છે, પરગુણની ઈર્ષ્યા તેમ જ ઉપેક્ષાનો અભાવ છે પણ પરગુણ પ્રતિ સામા આનંદ છે, દુઃખપર અદ્વેષ છે, અહમત્વ અને મમત્વનો અભાવ છે, રોગાદિ શરીરભાવોની ઉપેક્ષા છે, ત્યા પરસ્પર વિરોધસચ્ચ દ્વ સયોગોમા એકસગ્ગી મતિ ગ્રહે છે, તિરસ્કારનો અભાવ છે, આર્ત-રોદ્રધ્યાનનો અભાવ છે આકર્ષ-હરીગમનનો અભાવ છે, લાગણીમા સ્વસ્થતા છે, આવેશનો અભાવ છે, મિત્રશત્રુનો અભાવ છે, ત્યા ચચળતાનો અભાવ છે, સતોષ કે પરિતાપ રહિતપણું છે, ઇન્દ્રિયોના વિષયથી વિગ્રતપણું છે, વાસનાનો અભાવ છે, સાસારીક ભાવો પ્રત્યે નિરૂપહ, નિર્લેપ નિરાળી, નિષ્કામ ભાવ છે

તે પાંચ આસવ અથવા ૧૮ પાપ-ધાનક અને ૨૪ સપરાય ક્રિયાથી વિગ્રત છે

સમતાથી મન શાંત-નિર્મળ-પ્રમનન રહે છે, મનનુ સમતોલપણું રહે છે, મનમા ક્ષોભ થતો નથી, મન દદ-અગ-એડમાવવાનું નિર ગરૂ છે, મન સન્ય થાય છે, સસારના તાપથી અતપ્ત રહે છે, સસાર ભ્રમણથી વિગ્રત થાય છે, નિર્લેપ થાય છે, નિશ્ચિત થાય છે, આત્મસ્વરૂપમા મન ગુમ થાય છે પણ સાસારીક ભાવોમા જતુ નથી અને આત્મામા અદોષ સતોષ અનુભવે છે, પર ભાવોમાથી નિવૃત્તિરૂપ મનને નિરાત (વિશ્રાંતિ) થાય છે

સમતાના ચાર અંગ છે

- ૧ ધૈર્યી આદિ ચાર સમક્ષિત ભાવના અને અનિશ્ચ આદિ બાર ધર્મભાવના.
 - ૨ હૃદયેના વિકલ્પ સમભાવ.
 - ૩ પચપરમેષ્ઠિના ગુણોને અનુસરીને બાહ્યભાવ વિચાર.
 - ૪ પાંચ આચારો પાલન. પાંચ આચારો પણ સમતાના ઉપાયમાં અતર્જિત હતા.
- સમતાથી નિઃસંયમપણું આવે છે અને નિઃસંયમપણાથી પ્રાપ્ત થાય છે

સમતામાં ચૈતન્ય અર્થથી એકત્વથી સર્વ જીવો સરખા છે, જીવાદ - નય - શ્રોત્ર એ સામાન્ય સત્તા અને અસ્તિત્વથી સર્વ દ્રવ્યો સરખા છે તેથી નિજ આત્મરૂપને જુદું દ્રવ્ય રૂપે દેખે, સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના પર્વાયમાં સ્વતંત્ર રીતે રહે છે તેથી સર્વ જગત નિર્લેપ લાભે છે, પર્વાયથી સર્વ પર્વાય સમઘનનમાં એકત્વ પામે છે ગુણવર્ણી સર્વ ગુણો સમઘનનમાં એકત્વ પામે છે નિજ સર્વ પર્વાયો સ્વદેવથી એકત્વ દેખાય છે નિજ સર્વ ગુણો સ્વદેવથી એકત્વ અનુભવાય છે

સમતામાં ત્રણ રીત ઉપદેશ

૧ અભ્યુત્તર ભાવે (૧) સત્ત્વ સ્થનો અનુભવ (૨) અગ્ને સ્વરૂપનો અનુભવ—(i) પ્રેક્ષાનુ એકત્વ, (ii) ગુણોનુ એકત્વ (iii) દ્રવ્ય-ગુણ-પર્વાયનુ એકત્વ.

૨ બાહ્ય આભ્યુત્તરભાવે સમતામાં સર્વ જગત એક રૂપ અને નિર્લેપ બળુાય છે.

૩ બાહ્ય જીવોના સંભાષણ (૧) શબ્દ (૨) અર્થથી એકત્વ

સમતાના નિર્મમ્ભ અંગમાં (૧) તપ બાહ્ય પરિશુદ્ધમાં નિર્મમ્ભ છે પરિશુદ્ધતા દુષ્ટ વિભાગમાં સર્વ સર્વાસનથી આવી બાળ છે (૨) કર્મમાં નિર્મમ્ભ છે (૩) સગીરાદિ નોકર્મ તેમજ સર્વ કર્મકળમાં નિર્મમ્ભ છે.

આવી રીતે સર્વ અંગોથી સંપૂર્ણ રીતે શાન્ત થાય સમતા નિજ ભાવ ત્યારે દેવગણાન પ્રગટે, સર્વભાવ જીવોને સમતા પ્રાપ્ત થાએ અદ્ધિ સમતામાં રૂઢન સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

હવે ચિત્તની એકાગ્રતાનુ સ્વરૂપ સમજવા માટે તેની પર્વાયવાચક તથા સહકારી અનેક તામ સંજ્ઞા પ્રેક્ષ દ્રવ્ય-ગુણ-ભાવને જોડીને જાણવામાં આવે છે કે જે જાણતા ભાવોને એકાગ્ર દેવથી જ્ઞાન અને સમાપ્તિનુ સ્વરૂપ પ્રેક્ષી સમી.

નિર્વિકલ્પ સમાધિ, સ્વપ્નમાં તમસવત, શુદ્ધ જાણેજમાં સાવધાન, આક્રમકશીમાં સુસ્તા, સ્વાનુભૂતિમાં એકતાન, આત્મ પ્રેક્ષા અને ગુણમાં સ્થિસ્તા, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્વાયની

એકતા, એક્ય, એકત્વ, અનુભવ જ્ઞાન, અનુભવ સ્પર્શન શુદ્ધ ક્રિયા, આત્મિક સુખમા અત્યંત લીન-તદ્લીન, સ્વગુણ સ્વરૂપનો કર્તા અને ભોક્તા, સિદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવમા ધૈર્ય, શુદ્ધ દ્રવ્યગુણ પર્યાયના વિચાર પ્રવાહમા એકતા, એકાકાર, સતત ઉપયોગની ધારા, શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ અજંપા ભાષ, તત્ત્વરસ આસ્વાદન, અપૂર્વ વીર્યોદ્ભાસથી ધ્યાનમા ઉડા ઉતરવું, અપ્રમત્તદશા, સમતાદિ ગુણો અને આત્માની એકરસરૂપ પરિણતિ, તત્કાકાર પરિણતિ, નિશ્ચય ભક્તિમા અનહદ તાન-ઉત્સાહ-વીર્યોદ્ભાસ, સ્થિર ઉપયોગમાં પ્રેમ આનંદ, શેમેશેમ પુલકીત, ભાવનાનો અનુભવ, ગુણનો અનુભવ, ગુણ અનુભવમા પ્રસન્નતા, સમતા-શાતરસ-સમભાવ-સમરમીમાત્ર અને શુકલધ્યાનમા ઉંડા ઉતરવું, તત્ત્વરૂચી, ભાવ ચારિત્ર, શુદ્ધ પર્યાયમા લીન, શુદ્ધ સ્વરૂપની ધારણા, શુદ્ધ ગુણોમા પ્રેમ-વાત્સલ્ય-પ્રસન્નતા-આનંદ-સહજ આનંદમય ઘેન, (નિસંગ અવસ્થા) નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપમા શ્રદ્ધા-પ્રતીતિ-નિશ્ચય અંતર્વૃત્તિ, ઉપસર્ગ પત્તિસહમા શૌર્ય, ધૈર્ય, પરાક્રમ, સહનશીલતા શીતળતા.

અ નુ ભ વ જ્ઞા ન

હવે આત્મપ્રદેશોમાં સ્થિર ઉપયોગ રાખીને અનુભવ જ્ઞાનના મુદ્દા ગતાવવામા આવે છે.

આત્મપ્રદેશોમા-વિશ્રાંતિ, અતર્મુખવૃત્તિ, પોતપોતામા સમાઈ રહેવું, રમણતા, શુદ્ધ ઉપયોગ, ચિંથરતા, સમાધિ, ગુણોની શોધ-અભાસ-દર્શન-અનુભવ-એકરસરૂપ પરિણતિ-અમેદ સ્વરૂપ, મનનું-આત્માકારે પરિણમન-મન ગુમિ, આત્મપ્રદેશોનું દર્શન, પ્રદેશે પ્રદેશે ગુણોનો અનુભવ, આત્મપ્રદેશોનો અનુભવ, આત્મરસ આસ્વાદન જાનાનંદ શુદ્ધ ચૈતન્યનું પરાક્ષદર્શન અને અનુભવ, ગુણોની ઉત્પત્તિનો અનુભવ, સ્વચતુષ્ઠયનો અનુભવ, સમતા-શાતરસ-આત્મિકસુખનો અનુભવ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનું એકત્વ, ગુણોનું આત્મામા સમાઈ રહેવું, સહજ આનંદમય ઘેન, આત્મ અનુભવમા અત્યંત લીન, અચિત્ત આત્મનીર્યપ્રત્ન, અમેદ-સ્વરૂપનો અનુભવ, સ્વસંવેદન વીતગગજ્ઞાન, લયસમાધિ, નિસંગ નિષ્ક્રિય અતરંગ ગુમ અવસ્થા, શુદ્ધ ક્રિયા, અર્થમોહ, પરમ શાંતિ, પરમ આનંદ, પરમ સ્વચ્ચતા, પરમ અમૃતગ્મ, સંપુર્ણ સ્વચ્ચતા, શાતરમની ભાવના ચિંથર, ગુણોના અનુભવમા શાતરસ, અનુભવજ્ઞાન, આત્મસત્તાનું અવલોકન, અનેન્દ્રીય આત્મિક સુખમા લીન, નિજસ્વરૂપ દૃષ્ટિ, આત્મમંતોપમા લીન, જ્ઞાયકભાવની આત્મપ્રત્યોધાયી પ્રાપ્તિ, અમનગ્નતા, પ્રચલચિત્ત, આમાયી કાષ્ઠપણ એક મુદ્દો લઇને અને આત્મપ્રદેશોમા સ્થિર અતર્વૃત્તિ રાખીને આત્મમણતા કરી શકાય છે.

લોક અલોકના તદસ્થ જ્ઞાતા, દ્રષ્ટ, સ્વસ્વરૂપમા લીન આવી રીતે અનુભવ જ્ઞાનના મુદ્દા-શુદ્ધ પારિણામિક ભાવમા લીનતા, અગ્નિજ્વલના રાગકભાવમા લીન, સિદ્ધ સ્વરૂપમા લીન સમગ્મીભાવતા લીન-સત્તામા રહેલ પગ્માત્મ સ્વરૂપની અનુભવના મળાવી નેત્ર-સ્વનેયરૂપ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો લાભ ઉન્નતિભાવ, ઔદામીન વૃત્તિ, લોક અલોકના મર્વ પદાર્થોમા

નિર્વેષણ (અધોદર્શી દક્ષત આકાશદર્શી) જગ અને ચૈતન્ય એ સર્વ સ્વેચ્છેનો તત્ત્વજ્ઞ ગાતા લ્લો અને સ્વત્ત્વમાં સંત સિત્તજ સ્વપ્નનો અનુભવ, ભાવપ્રાયોમાં પરિવૃત્તિ, સ્વપ્ન સ્થિત્તા.

સાચક સમક્રિત પામવા માટે અનુભવ જ્ઞાન—૧. પ્રમાણના શુદ્ધ સ્વપ્નના પોતાના સ્વત્ત્વની પરિવૃત્તિ કરીને પોતાના શુદ્ધ સ્વપ્નનો નિમજ્જ કરવો, તે સિવાય કોઈ પણ દ્રવ્ય કે તેના ગુણ પર્યાયની ધ્યાન કરવી નહિ અને પોતાના શુદ્ધ સ્વપ્ન મેગત્વા માટે સતત પ્રયત્ન અને આદ્ય મંદા રાખવી, જ્ઞાનના શુદ્ધ ઉપરોચ્ચની દરેક મુશ્કેલી દૂર કરવી, દોષને ઉપત્તિ થવા દેવા નહિ અને સાચ તે તેનો તત્ત્વજ્ઞાનની નાશ કરવો, શુદ્ધ ઉપરોચ્ચમાં સ્થિર થવું નિજ શુદ્ધ સ્વપ્નમાં ત મજ કષ્ટ જ્ઞાતાનકમજ નથી જવું અને પોતાના અપ્પવસાપેત્તી શુદ્ધિ કરે જવી અને ગુણોમાં સ્થિત્તા વધારવા જવું.

૨. આદ્યમાં ઉપરોચ્ચ રાખવો, અને શુદ્ધ સ્વપ્ન તરફ વાળવું શુદ્ધ સ્વપ્ન જ ઉપરોચ્ચ અને મેગત્વા થોડું છે એવો નિમજ્જ રાખવો, અને વિશાલ પ્રમાણમાં જવા દેવું નહિ, શુદ્ધ સ્વપ્નને નિરતર સદૃષ્ટમાં રાખવું આત્મદક્ષિણમાં વિશ્રાંતિ ભેટી, શુદ્ધ ભાવ પ્રાયોમાં પરિવૃત્તિ કરવું આત્મદક્ષિણ અને શુદ્ધ ભાવને ઉપવા નહિ.

૩. ગુણને આ મામાં જોવા, ગુણોની સમગ્રતા કરવી ગુણોમાં ઉચ્ચ ઉત્તરુ સરીત્તિ બાજુ ભાવો પરિવૃત્તિ ઉપરોચ્ચ વેગની ઉપેક્ષા કરવી, દોષને પકડી પકડી ધિન્ધિભિન્ન કરી નાખવા મનને આદ્યમાદે પરિવૃત્તિવાવું અમાયક સ્વપ્નમાં લીન થવું, સ્થિર આસન મળી કાયાનું પ્રવર્તન બંધ કરવું.

૪. આદ્યમાં સત્તા ઉપરોચ્ચ રાખવો પોતાની સર્વસક્રિત આદ્યમાત્મમાં જોવી, શુદ્ધ સ્વપ્ન અનુભવમાં પાકી પાકી કરવી નહિ.

૫. આદ્યના અપ્પાદાગી સ્વપ્નનો નિમજ્જ કરવો, અસરીરી આ મા જ્ઞાનના મેગત્વા છે માટે જાણકાવને મેગત્ત્વો.

સર્વ રૂપિ આદ્યમાં જ સમાવી દેવી, અનેન્દીય આદ્યિક મુખમાં લીન થવું સંત રસમાં લીન રહેવું સરીત્તિત્ત દૂર કરીને આત્મદક્ષિણમાં સ્થિત્તા કરવી આદ્યમાને શુદ્ધ સ્વપ્નમાં સ્થિર કરવો, સ્વપ્ન અને નિર્ગુણના ભાષાની સેવા કરવી, આદ્યમાને અનાદ્ય ભાવોમાંની ખેટી ભેટી, આદ્યમાના ગુણોને ક્ષેપવા, અલે સ્વપ્નમાં લીન થવું સરીત્તિ સસારી ભાવોનો ત્યાગ કરવો આ પ્રવાળે જ્ઞાનના જાણવાની અને અનુભવના પ્રવાળની સમ્યક્ દર્શનની શુદ્ધિ માં ને કાચક સમક્રિત પ્રથમ માત્ર છે.

અપ્પાદ્ય જ્ઞાનનાં સિદ્ધ સ્વપ્નની મુખ્યતા છે શુદ્ધ આદ્ય સ્વપ્ન તે જ સિદ્ધ સ્વપ્ન છે અને શુદ્ધ આદ્ય સ્વપ્નમાં પ્રેરણા વર્જન આવી થોડું છે જ્યાં થવું આદ્યમાને માટે સ્વપ્ન નિદ્ર સ્વપ્નની જગ છે. કાચમાને કરીને અપેક્ષાના શુદ્ધ સ્વપ્ન તરફ મનન કરતે આદ્યમા શુદ્ધ

સ્વરૂપમા ગણાય તેમ જ નિગમ નયની અપેક્ષાએ અશયી શુદ્ધ સ્વરૂપ કહેવાય અને ભાવ નિરૂપમા આગમથી ભાવ નિરૂપ અથવા નોઆગમ ભાવ નિરૂપમા પરિણતિરૂપ આત્મ દ્રવ્ય ગણાય અને તે આત્મા પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમા ભાવથી વર્તે છે એમ કહેવાય.

હવે સિદ્ધ સ્વરૂપ બતાવવામા આવે છે—

૧. કેવળજ્ઞાન—અનત, અક્ષય, અપ્રતિપાતિ, અલપ, અનક્ષર, પરમાક્ષર, પરમશ્રદ્ધ, ત્રિજાળવર્તી, સપૂર્ણ, સમગત, સહજ સ્વાભાવિક, સર્વ પ્રકાશક, આનંદમય, શુદ્ધ, નિર્મળ, ક્ષાયકભાવે, સમતા શાત સમય, નિગલખી, પ્રત્યક્ષ, અખડ, અનુપમ, સર્વ દોહિત, ઇદ્રિયાતીત, કલ્પનાતીત, યોગાતીત, સ્વકાલ ઉપયોગવત, ચિદ્રૂપ, પરમ ન્યોતિ સ્વરૂપ, ચિદ-ધન, જ્ઞાન-ધન, શુદ્ધ ચેતના સ્વરૂપ, શુદ્ધ ક્ષાયક ભાવ, સમસ્ત લોકલોકના પદાર્થોના ઉત્પાદ, વ્યય રૂપ પથથોની વર્તનાનુ એકજ સમયમા થતુ જ્ઞાન, સર્વ દ્રવ્ય-સેત-કાળ-ભાવ પ્રકાશક જ્ઞાન.

૨. કેવળ દર્શન—તે કેવળજ્ઞાન જેટલી જ બધી શક્તિઓવાળુ છે, ફક્ત ફેર એટલો કે તે નિર્વિકલ્પ નિરાકાર દર્શન સ્વરૂપ છે અને નિદ્રાતીત છે.

કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન આત્માનું જ શુદ્ધ સ્વાભાવિક સ્વરૂપ છે તેમાં પ્રથમ વગર શુદ્ધ પારિણામિક ભાવથી પરિણમન થાય છે તેથી જ્ઞાન, દર્શનનો ઉપયોગ આપોઆપ ચાલ્યા કરે છે જાણુચા દેખવાની ઈચ્છા વગર આપોઆપ નિજ આત્મ સ્વરૂપ સહિત સર્વ જગત પ્રત્યક્ષ જાણુવામા આવે છે અને દેખવામાં આવે છે.

૩. અનંત આત્મિક સુખ—અવ્યાપાધ (નિગ્યાધ ઉપદ્રવ ગહિત શિવ સુખ), સ્વાનુભવગમ્ય, આનંદસ્વરૂપ, આનંદધન, આનંદ મહિ, સહજ સુખ, નિરૂપાધિક સુખ, આત્મ સ્વરૂપમા સપૂર્ણ સતૃપ્ત રૂપ, કલ્યાણ સ્વરૂપ, અનુપમ પુર્ણાનંદ સ્વ સ્વભાવ-પરિણતિ રૂપ સુખ, નિરાકુળ સુખ, નિજ આત્મ અનુભવ રૂપ સુખમા અત્યંત લીન, શબ્દ-રૂપ-ગંધ-રસ-ગર્શ-આકાર યોગરહિત નિર્વિજારી અનેન્દ્રિય શુદ્ધ આત્મિક સુખ, પુદ્ગલાતીત, અભિન્નિત, સ્વતંત્ર, નિરાલખી, સતત અખડ, અક્ષય, નિરાગી, અનત સમતા સ્વરૂપ સુખ.

૪ સમદ્રષ્ટિ—નિર્વિકલ્પ, (નિર્દોષ, સ દેહાતીત, નિ શક, નિ કષ, નિવિત્તિગિચ્છા) ક્ષાયક સમકિત, નિજસ્વરૂપ દ્રષ્ટિ, શુદ્ધ પરિણતિ, આત્મરમણતા, સ્વભાવમાં ગમણતા, સ્વસ્વરૂપમા નિશ્ચય (સ્થિર, અક્ષોભ, અડોલ), હવે તે શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવુ છે? તે કો-નિસંગ, નિર્લેપ, નિર્વિકલ્પ, નિર્મ-મત્વ, નિરાશી, નિરપહ, નિર્દોષ, નિર્વિજારી, નિર્મોહી નિરાકુલ નિષ્કલક, નિ શલ્ય, નિષ્કામ નિવૃત્તિ સ્વરૂપ નિજ આત્મ અનુભવમા અત્યંત લીન, અંકોહે, અમાણે, અમાયાએ, અલોભે, અભોગી, અવેદી, અકપાય, અખેદ, અગોક, અપરિણામી, અતુષ્ટ અદલક, અદ્વેષ અલેશી, અવિગેધી, અક્ષોભ, અચચળ, અનાવેશ, અનાતુર, અકલેશ, અમંગ, અમત્સર, પરમશાત શિતળ સરળ સમાધિ સ્વરૂપ, સ્વરૂપ સંતોષી, સ્વ સ્વરૂપમા તૃપ્ત, સ્વસ્વ સ્વરૂપ સ્થિત, સમનાસ્વરૂપ, વીતરાગ, મગજ સ્વરૂપ, નિશ્ચય અહિંસા સ્વરૂપ, શુદ્ધ સત્ય આત્મસ્વરૂપ, ડર્મ અગ્રહણ સ્વરૂપ, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપથા લીન.

૫. અક્ષય સ્થિતિ—અમર, અવિનાશી, અકીલ, અનપ કહેવ, અમેય, નિત્ય, શાસ્ત્ર, અવિચલ સ્વરૂપ.

૬. અકીર્ણ સ્વરૂપ—અકર્ણી અકીર્ણ, અસ્તે, અકાસે, અસતપણુ, અસસ્થાન, અજ અપ્રાણી, અરોગી, અગ્નિ, અગ્નિ, અગ્નિ, અસરીરી, અર્ધાં નિરજન, નિરુદ્ધ, શુદ્ધ અસખ્ય પ્રેક્ષકમક દ્રવ્ય, અભાવક અભ્યન્ન, અરોગી, અનન્દિય, સપૂર્ણ શુદ્ધ પર્માણ સ્વરૂપ, સ્વદેવત, સ્વદેવ (અકાશપ્રેક્ષી) વત, કસ્માલીત, વસ્માલીત, પુરુષગાતીત, અનાપી આદ્ય દ્રવ્ય, અનામી, નિરાવસ્થુ, સ્વસ્થાવત, અસ્વાહારી, અનિહારી, અખડ, અસખ, અમંથક, શુદ્ધ નિષ્કલ સ્વરૂપ શસ્ત્ર-સંહિત, નોસરીનો અસરી, નોપમીતનો અપર્માત, નોસરીનો ગાસ્ત, ઉપપાત રહિત, પરાપાત રહિત, આપાત રહિત, ઉપવાસ રહિત, નિવિકર્ય (અનો અભાવ), અસિય, અનકલ, અસખ્યપ્રેક્ષકમાપન, અમેદ, સ્વરૂપ, શિદ, ધન, અનત ગુણ પમિના સ્થુદાણ સ્વરૂપી દ્રવ્ય, અસિત્ત, વમુદ્ધ, નિજ અસખ્ય પ્રેક્ષક યેના અવગાહક

૭. અગુરુસયુ, અમેય, અમેદ, અનવાદી, અમય, નિત્યથી શુદ્ધ પર્માણ

૮. અનત આદ્યિક રહિતશી—અકલ્પીય નોપતિનો અપતિ, નોસખ નોઅભાવ, અસિ, સ્વાભાવિક પંચાનિક આવે ઉપરોચવત, અનત ગુણોના કર્તા-મેહક, (અનત ગુણોથી અનત ગુણોને અનત ગુણુ ઘન, અનત ગુણોનો શાભ, અનત ગુણ પમિનો ભેદ, અનત ગુણોનો ઉપભોગ રૂપી અનત રહિત સ્વરૂપ, પ્રજન આથી અરીય પૂરતી ભરવત મુક્ત, શિદ અગવાન

આવી રીતે શિદ સ્વરૂપ સમજ મજબૂત થી ઉત્પત્તિથી, જ્ઞાન અને સમાપિથી એક દેવ શિદ સ્વરૂપ અત્તરતિમાં છે છે.

એકત્વ (અમેદ સ્વરૂપ)

હવે ગુણુ એકત્વ રૂપી રીતે શાષ છે તેવી રીતે જ્ઞાપવામાં આવે છે.

એક પછી એક ગુણુ ભેદ, એકી રાન, ક્ષત્રીય મદ્ય, આદ્યિક શુભ, રીય ક્રમ નિત્ય, સરળતા, સતોષ, સમતા વગેરે દરેક ગુણુ મતિયાનના અનુભવથી જ્ઞાન મુખી થઈ જવા પછી જ્ઞાન ઉતરી સમાપિમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે ગુણુ નામ શરૂ, તે ગુણુ પ્રયોજન વગેરે અસ્તવ થઈ અને અકીર્ણી સમતા અને આદ્યિક શુભનો અનુભવ થઈ

દરેક ગુણુને અનુભવતાં અનુભવતાં સમતાત્મ અને આદ્યિક સ્થોળ અનુભવ શાષ તથા મુખી થઈ જવા, ત્યારે આથી થઈ કે ત્યારે અનિત્યત ગુણુ નામ, શબ્દ અને પ્રયોજન શરૂ થઈ એટલે સમતા અને આદ્યિક શુભનો દરેક ગુણુ અતે, એક સરળતા અનુભવ થઈ, અદિ બધા ગુણુ એકત્વ અનુભવથી તે ગુણુ એકત્વ અનુભવથી આવે છે ૧

હવે એટલું સમજવાનું છે કે જે ગુણનો વર્તમાન અનુભવ થાય છે તે ગુણના પર્યાય રૂપે છે દ્રવ્ય અને ગુણ ત્રિકાલીક છે, પર્યાય વર્તમાન કાળમા અગ્નિત્વ રૂપે છે અને ગુણ પર્યાય રૂપે પરિણમે છે તેથી દરેક પર્યાયથા દ્રવ્ય અને ગુણ તો છે જ એટલે બધા ગુણોનું એકત્વ તે બધા ગુણપર્યાયોનું એકત્વ સમજવું. ગુણોનું એકત્વ દ્રવ્ય સાથે હોવાથી ગુણ-પર્યાયોનું એકત્વ પણ આત્મદ્રવ્ય સાથે થયું આત્મદ્રવ્ય અને ગુણોનાં પર્યાયોનું જે વર્તમાન એકત્વ થયું તે આત્માનું અભેદ સ્વરૂપ તે સમતારસમય આનંદ સ્વરૂપે ભોગવાય છે. જીવને અનતા ગુણો છે અને દરેક સમયે એક એક ગુણોનો એક એક પર્યાય પ્રવર્તે છે તેથી અનતા ગુણોના અતતા પર્યાય પ્રવાહ દરેક સમયે ચાલુ રહે છે પણ તે જઞ્ઞસ્થાના નાશુપણાની બહાર છે, તે કેવળી ગમ્ય છે, અસખ્યાત સમય પછી તો જઞ્ઞસ્થને ખખર પડે છે કે હું અમુક હિપયોગમા છું જઞ્ઞસ્થના અનુભવમા જે લાગે છે તે અસખ્યાત સમયનો મ્યુલ પર્યાય રૂપે અપેક્ષાપૂર્વક ગણી ગણાય

હવે કેટલાક ગુણપર્યાયોનું અનુભવના અભ્યાસ માટે એકત્વ બતાવવામા આવે છે, એટલું ધ્યાન રાખવું કે અનુભવ જ્ઞાન મેળવ્યા વગર તથા અપેક્ષા રાખ્યા વગર આ અભેદ સ્વરૂપ સમજશે નહિ —

- ૧ આત્મા અને શુદ્ધ ગુણો (કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, સમતારસ, અનંત આદિમક સુખ, અનંત શક્તિ) નું એકત્વ, તે આત્મા અને સિદ્ધ પર્યાય સાથે એકત્વ.
- ૨ શુદ્ધ ચેતના, આત્મપ્રદેશો, સમતા, અને શુદ્ધ પરિણતિનું એકત્વ.
- ૩ ગુણોના ભાવોમાં નિર્વિવરૂપ સમાધિ રૂપે પરિણતિ દ્રવ્યાર્થિક નયમા સર્વ ગુણોનું, એકત્વ અથવા સર્વ ગુણ-પર્યાયોનું એકત્વ, અથવા સર્વ અર્થ પર્યાયોનું એકત્વ ગુણપર્યાય=અર્થપર્યાય,
- ૪ આત્માના સર્વ વ્યજન પર્યાયોનું આત્માથી એકત્વ.
- ૫ એક જ યોગમા ચિચિતા ને એક જ યોગની અપેક્ષાથી એકત્વ.
- ૬ આત્માના સર્વ પ્રદેશો એકસરખા છે તે અપેક્ષાએ આત્મપ્રદેશોનું એકત્વ
- ૭ ગુણોનો એકત્વ તે અઠ ગુણ પર્યાયરૂપે પરિણમે (પણ તે પર્યાય ગુણોનો જહેવાય) એક એક ગુણમા અનંતઅનંતગુણો છે તે દરેક સમયે અગુણલક્ષ ગુણથી ષડગુણીહાનિ વૃદ્ધિને પામે છે
- ૮ ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યયનું એકત્વ, અહિ ધ્યય સિદ્ધ ભગવાન હોય ત્યારે સિદ્ધ મ્વરૂપ સાથે એડીકરણ કરવું ને સમરસીકાવ જહેવાય છે, તેમા ધ્યાતા (ચેતના) આત્મા અને ધ્યાન (આત્માના જ્ઞાનથી તત્ત્વપણું) થાય છે જ્યારે ધ્યેય નિજ આત્મ મ્વરૂપ (શુદ્ધ ગુણ) હોય

છે ત્યારે જ્ઞાન અને ઉપેચ એક નિજ આત્મામાં જ સમાય છે ત્યાં જ્ઞાતા એના, બે આત્મરૂપ અથવા આત્મરૂપી અને જ્ઞાન તે તન્મયપણુ એ જવાનુ એકત્વ થયુ

- ૬ ત્યાં સુધી જ્ઞાનનો પ્રવાહ વહેતો નથી ત્યાં સુધી તે મગધવા રૂપે એકત્વ છે એટલે શુ આત્મકારત્વના અનુભવમાં નિષ્પત્તા રૂપે એકત્વ થાય છે.
- ૭ નિઃસંગ અવસ્થા આ ધર સમાધિમાં અનુભવાય છે ફક્ત આત્મામાં જ ઉપરોચ છે અને બીજા કંઈ કે તેના રૂપ કે પર્યાયમાં ઉપરોચ નથી તેથી આત્મા સાથે એકત્વ છે. આત્મ રમણનામાં પણ પરમાત્મ નથી ફક્ત આત્માના ગુણપર્યાય સાથે એકત્વ છે.
- ૧૧ જ્ઞાનનુ આત્માકારે પરિણમન, આત્માનુ આત્માકારે પરિણમન, સ્વ સ્વરૂપ આત્મજ્ઞાન અર્થિ જ્ઞાન અને આત્મરૂપીનુ એકત્વ છે જ્ઞાન અને આત્માનુ ઉપરોચથી એકત્વ છે.
- ૧૨ મન ગુણિમાં મન અને આત્મરૂપી કે આત્મરૂપ સાથે એકત્વ થાય છે.
- ૧૩ કર્મજ્ઞાન અને શુદ્ધજ્ઞાનમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનો એકત્વ રૂપે એકત્વ થાય છે.
- ૧૪ શુદ્ધ પરિણમન, શુદ્ધ ઉપરોચ, ચારિત્ર પર્યાય અને સમભાવનુ એકસરખી પરિણતિ (પર્યાય) રૂપે એકત્વ થાય છે
- ૧૫ ચારિત્ર, શુદ્ધ ઉપરોચથી ઉપર છે અને શુદ્ધ પર્યાય—શુદ્ધ પરિણમનના ચારિત્રથી જ્ઞાપક ભાવ ઉભર છે ત્યાં જ્ઞાન અને ચારિત્રનુ એકત્વ થયુ
- ૧૬ ત્યારે સ્વરૂ કેર અને સ્વરૂ જ્ઞાપક બને છે ત્યારે રૂપ જ્ઞાપકનુ એકત્વ બને છે.
- ૧૭ સમજા, મહા, એના, શુદ્ધ પરિણતિ, આત્મ અનુભવ અને જ્ઞાન આદિમહુષ્મનુ આત્મ રૂપીમાં એકત્વ મોજસુ
- ૧૮ ગુણપર્યાયના સમુદ્ધ ૧૫ આત્મકાર, આત્મરૂપી ઉપરોચ અને શુદ્ધ ભાવેનુ એકત્વ
- ૧૯ પર્યાય દ્વારા આત્માના સર્વ પર્યાયેનુ એકત્વ
- ૨૦ સમજા—સાક્ષ્ય અને આદિમહુષ્મનુ અનુભવદ્વારા એકત્વ અનુભવમાં બને એકસરખી લાગે છે.
- ૨૧ જ્ઞાન દાગ આત્મ અને પરમાત્મનુ એકત્વ
- ૨૨ સમજા અને આત્માની એકત્વ ૧૫ પરિણતિ છે ત્યાં એકત્વ
- ૨૩ શુદ્ધ એના અને આત્મકારનુ શુદ્ધજ્ઞાન દાગ અનુભવપૂર્વક એકત્વ થાય છે

૨૪ એક પર્યાયવાચક શબ્દોનું એકત્વ—તત્ત્વરસ આત્મ્યાન, સમતારસ—શાતરસનો અનુભવ, શુદ્ધભાવો—ગુણો—આત્મભાવોનો અનુભવ, અપ્રમત દશા, એકગ્ગરસ પરિણતિ, સહજ આનંદ.

૨૫ ઉન્નિભાવ, સમરસીભાવ, ઔદાસિન્યવૃત્તિ, અતર્ક્યઅવૃત્તિવાળા જ્ઞાતા દૃષ્ટાન્તી સમાન દષ્ટિ, એ ભાવોનું ધ્યાન દ્વારા એકત્વનો અનુભવ કરવો
હવે સર્વ ખાલિ દુનિયા સાથે એકત્વ બતાવવામા આવે છે —

૧ સમાન દષ્ટિ અરૂપી ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મપ્રેરિણ દ્વારા સર્વ જીવોનું એકત્વ (અરૂપી એકત્વ) આ ભાવથી દેખેનો નારા યાય છે

૨ દ્રવ્યત્વ દ્વારા લોક (જ દ્રવ્ય) અને અલોક (એક આકાશ દ્રવ્ય) નું એકત્વ તટસ્થજ્ઞાન દૃષ્ટાન્તી ગ્થિતિમા લોક અને અલોક સાથે એકત્વ. સમતામા સર્વ જગત એકરૂપ દેખાય આ ભાવથી નિર્મમત્વ (નિર્લેપ) ભાવ કળવાય છે

૩ જ્ઞાન જ્ઞેયનું એકત્વ—જ્ઞાનમા લોક અલોકના સર્વ જ્ઞેયો આવી જાય છે તે અપેક્ષા અહિ લેવાથી એકત્વ ઉપજે છે પણ ઊંધુ સમજવું નહિ કારણ કે જ્ઞેયો પોતપોતાને મ્થાને રહે છે, જ્ઞાનમા (જ્ઞાનાત્મામા) પ્રવેશ કરતા નથી અને જ્ઞાન નિજ આત્મા બહાર જતું નથી, તે સમજવા માટે સર્વ જ્ઞેયોના અરૂપી અગુરૂલધુ પ્રતિબિંબો આત્મામાં પડે છે એમ બતાવ્યું છે. જે કે પ્રતિબિંબની વાત ત્રયમા છે તેથી આ તત્ત્વ કેવળીગમ્ય કરવું

હવે અધ્યાત્મજ્ઞાન માટે ઉપયોગી દ્રવ્યાલુયોગની કેટલીક છુટક નોંધ બતાવવામાં આવે છે.

દરેક દ્રવ્ય (જીવ તેમજ અજીવ દ્રવ્યમા) મા જ મુખ્ય સામાન્ય ગુણ હોય છે— અસ્તિત્વ, દ્રવ્યત્વ, વસ્તુત્વ, અગુરૂલધુત્વ, પ્રમેયત્વ, પ્રદેશત્વ.

દરેક દ્રવ્યમા અનંત ગુણ હોય છે, દરેક ગુણમાં અનંતાનંત ગુણાંશ હોય છે દ્રવ્યના સામાન્ય ગુણ અગુરૂલધુગુણના પરિણમનથી ગુણાંશોમા પડેગુણ હોતી વૃદ્ધિ થાય છે ગુણાંશ= અવિભાગી પ્રતિચ્છેદો. ગુણાંશોની હોતીવૃદ્ધિથી દ્રવ્યમા નાનાપણુ મોટાપણુ વગેરે ગ્થિતિ વિભાગ થાય છે ગુણમા અવિભાગી અશોની એકતા છે પણ ઉપયોગ અને ઉપાડમા હોતી વૃદ્ધિ થાય છે ગુણાંશોમા હોતી વૃદ્ધિ થવાથી દ્રવ્યમા સ્વ પ્રત્યય ઉત્પાદ થાય છે તેનું ઉપાદાન ગ્રામ્ય અગુરૂલધુ ગુણ છે અને નિમિત્ત કારણ કાળ દ્રવ્ય છે જે સમયે ઉત્તર અવસ્થાની પ્રાપ્તિ (ઉત્પાદ) યાય છે તેજ સમયે પૂર્વ અવસ્થાનો વ્યય યાય છે આ અપરિચ્છેદ રૂપ પર્યાય તે પરિણામ છે આ અપેક્ષાએ નિશ્ચયથી સર્વ દ્રવ્યો સક્રિય છે પણ તે ક્ષોભ કે હલન — ચલન રૂપી ક્રિયા નથી અગુરૂલધુ ગુણના ગુણાંશોમા પણ હોતી વૃદ્ધિ થાય છે અગુરૂલધુ ગુણથી એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય રૂપે થતો નથી તેમજ દ્રવ્યની એક શક્તિ (ગુણ) બીજી શક્તિ રૂપે બદલતી નથી. જીવ દ્રવ્યનું પણ આ પ્રમાણે સમજવું

જીવના અસખ્યાત પ્રેરણાની સમયાવ સમયથી એકતા છે તેમજ જીવ અને તેના કુચ્છેત્રી એકતા છે તેથી અનેક સાવેયનું એક અસ્તિત્વ થાય તેમાં સ્વરૂપ ભેદ નથી પણ સખ્યા, સમય, સ્થાન અને પ્રેરણન આદિથી ભેદ છે.

પાશ્વિકાભિક્ષ કાવ તે આત્માનો અવભાવ છે તેનાથી જીવન ઉપયોગ હાત જીવન અસ્તિત્વમાં રહે છે, તે કર્મોપાધિ સ્થિત છે તેને કર્મની સાથે કાષ્ટ સમય નથી. પાશ્વિકાભિક્ષ કાવથી એકતા જ્ઞાન કે દ્વંદ્વન ઉપયોગમાં પરિણમ્યા કરે છે (અર્થ જ્ઞાન સમુચ્ચય સમજીતુ તેમાં અજ્ઞાન પણ અતર્જત થાય છે.) જીવત્વચૈતન્યનાનો ઉપયોગ તે આધિઆપ થયા કરે છે, તે સિદ્ધિમાં પણ છે.

દ્વંદ્વમાં પરિણામ ઉત્પન્ન કરવાની ને સક્ષિત છે તેજ દ્વંદ્વનો કુલ છે કુલજન્ય પરિણામ તે પર્યાય છે પર્યાયની વિન્ન વિન્ન અવસ્થા તે કાવ છે. દરેક કુલના વિન્ન વિન્ન સમયમાં થતા ત્રિકાલીન પર્યાય અતત અતત છે એક સક્ષિત (કુલ) હાર, દ્વંદ્વમાં થતો ત્રિકાલીન પર્યાય પ્રવાહ સમતિય છે તે એક સમયમાં એક છે. દ્વંદ્વમાં અતત સક્ષિત્ત્વો (કુલો) થી નક્કજન્ય પર્યાય પ્રવાહ (અતત પર્યાય) એકી સાથે ગાધુ છે.

જીવ એકતા સક્ષિત હા. ઉપયોગ જ્ઞમાં પરિણત થયા કરે છે. જ્ઞાન, કર્મનના વિન્ન વિન્ન સમય કર્મિ વિવિધ ઉપયોગોના ત્રિકાલીન પ્રવાહની કારણક્રા એક એકતા છે અને એ સક્ષિતના કાર્મક્રા પર્યાય પ્રવાહ ઉપયોગાત્મક છે. ઉપયોગાત્મક પર્યાય પ્રવાહની માફક સુખદુઃખ વેદનાત્મક પર્યાય પ્રવાહ, પ્રત્યક્ષાત્મક પર્યાય વગેરે (ત્રિકાલીનની દૃષ્ટિએ) અતત પર્યાય પ્રવાહ એકી સાથે ગાધુ રહે છે.

ઉપયોગ પર્યાયનું કારણ એકતા છે પ્રાપ્તિ પર્યાયનું કારણ વીર્જ (સક્ષિત=કુલ) છે, સુખપર્યાયનું કારણ જ્ઞાનક કુલ (સક્ષિત) છે. પર્યાય કર્મનાત કાર્મક્રા હોવાથી અને પર્યાય ક્રૂત અસ્તિત્વમાં ન રહેતા હોવાથી અનિત્ય છે પણ પર્યાય પ્રવાહ તત નિત્ય છે. એક દૃષ્ટિથી જ્ઞેતાં, કર્મ કુલો અને દરેક કુલના અતત પર્યાય વિન્ન છે અને તે કર્મના સમુદાય રૂપે દ્વંદ્વ છે. અમેદ દૃષ્ટિથી જ્ઞેતાં, પર્યાય પોતપોતાના કારણક્રા કુલરૂપ છે અને કુલો દ્વંદ્વ સ્વરૂપ હોવાથી, દ્વંદ્વ કુલ પર્યાયાત્મક છે અર્થ દ્વંદ્વોના કુલ અને પર્યાય અમુદાય છે.

દ્વંદ્વ અને કુલ, દરેક પોતપોતાની અનિત્ય ત્વાત કર્મ વગર પ્રતિસમય નિમિત્ત પ્રવાહો વિન્ન વિન્ન અવસ્થાઓને પ્રાપ્ત કર્યા કરે છે આ દ્વંદ્વો અને કુલોનું પશ્ચિમ ક્ષેત્ર છે. કારણક્રા સિવાય બી ન દ્વંદ્વોના નિમિત્તથી દ્વંદ્વમાં ને ઉત્પાદ અપાધી પશ્ચિમ પર્યાય કાવ છે તે ખર પ્રત્યય ઉત્પાદ વ્યવ સમજાવા.

સાધાર જ્ઞાન ઉપયોગ હોય કે નિરાધાર કર્મન ઉપયોગ હોય પણ તે બધા ઉપયોગ પર્યાયમાં એકતા નિત્ય છે.

જીવોમાં ઉપયોગ એ મુખ્ય પ્રધાન છે અને તેની સાથે સસારી જીવોમાં ૧૩મા ગુણસ્થાન સુધી યોગ છે તે પણ મુખ્યતામાં ગણાય છે પુદ્ગળ દ્રવ્યમાં પુરાવું અને ગળવું રૂપી પરિણામ મુખ્યતામાં છે.

નયોની અપેક્ષાપૂર્વક આત્માના કથયિત અનંત ધર્મો છે જેમકે— એક, અનેક અસંખ્ય, અનંત, નિત્ય, અનિત્ય, અસ્તિ, નાસ્તિ, કર્તા, અકર્તા, ભોક્તા, અભોક્તા, વાપ્ય, વાપક, સક્રિય, અક્રિય, મૂર્ત, અમૂર્ત, શરીરી, અશરીરી, ભેદ, અભેદ વગેરે આત્માનો દરેક પર્યાય (સ્થિતિ અવસ્થા) પણ આત્માનો ધર્મ છે

આત્મદ્રવ્ય સમયે સમયે નિજ ગુણપર્યાયમાં પરિણમન કરે છે, ગુણો આત્મદ્રવ્યમાં પ્રતિભાસિત થાય છે, પર્યાયો ક્રમથી પરિણમન કરીને દ્રવ્ય તથા ગુણમાં પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય એ ત્રણે અર્થ છે દ્રવ્ય, ગુણ, અને પર્યાય સાથે અભેદ છે જ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ દ્રવ્યત્વ ગુણત્વ અને પૃથક્કરણથી જાણવું

જીવ અજીવના બીજા સામાન્ય ગુણો—અગ્નિ, નાસ્તિ, એક, અન્ય, દ્રવ્ય, પર્યાય, સર્વગત, અસર્વગત, સપ્રદેશ અપ્રદેશ મૂર્ત, અમૂર્ત, સક્રિય, અક્રિય, ચેતન, અચેતન, કર્તા અકર્તા, ભોક્તા, અભોક્તા, અગુણલઘુ, પરિણામત્વ, વસ્તુત્વ, જ્ઞેયત્વ, પ્રમેયત્વ વગેરે અપેક્ષાપૂર્વક અને દ્રવ્યની વ્યક્તિગત યોગ્યતા પ્રમાણે અનંતગુણો સમજવા

જીવ દ્રવ્યના અશુદ્ધ વ્યજન પર્યાય તે ચાર ગતિના પર્યાયો છે, સિદ્ધભગવાન તે શુદ્ધ દ્રવ્ય છે તેમ જ સસાર છોડીને સિદ્ધ અવસ્થા ગ્રહણ કરવાથી શુદ્ધ પર્યાય પણ છે

જીવ દ્રવ્યના શુદ્ધ પર્યાય તે સ્વાભાવિક થતી ષડ્ગુણ હાનિ વૃદ્ધિ રૂપ અગુણલઘુ પર્યાયની ત્રિકાલ સમયવર્તી અખણિત ધાગવહી છે એટલે કાળ દ્રવ્યના નિમિત્તથી અગુણલઘુ પર્યાયની જે સ્વભાવિક રીતે વર્તના થાય છે તે જીવ દ્રવ્યના શુદ્ધ પર્યાય સમજવા

જીવનો ચેતના ગુણ બે રીતે કામ કરે છે—૧ અનુભુતિજ્ઞાન રૂપ ચેતના તેના ત્રણ પ્રકાર—(૧) જ્ઞાનભાવથી સ્વરૂપ વેદના (૨) કર્મ ચેતના તે કર્મને વેદે છે એટલે રાગદ્વેષ કરે છે તેમાં અજ્ઞાન અતર્ગત પણ હોય (૩) કર્મ રૂપ ચેતના = સુખદુઃખનો અનુભવ. ૨ ઉપયોગ તે ચેતનાની પરિણતિ રૂપ પર્યાય છે તેના ૧૨ ભેદ ૮ સાકાર ૪ મણાકાર

નિશ્ચયથી જ દ્રવ્યો પોતપોતાના સ્વરૂપના કર્તા છે તે અપેક્ષાએ નિજ સ્વભાવમાં પરિણતિ રૂપ ક્રિયા કરે છે વ્યવહારથી ક્ષોભ, કપ, હલનચલનની અપેક્ષાએ સસારી જીવ અને પુદ્ગળ સક્રિય છે અને બીજા દ્રવ્યો અક્રિય છે

કર્મનો ક્ષય કરવો તે શુદ્ધ વ્યવહારનય છે તેમાં પ્રથમ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ અનુક્રમે નાશ થાય છે પછી ત્રણ ધાતિ કર્મ નાશ થાય પછી ચાર અવાતિ કર્મ નાશ થાય

જ્યના અસખ્યાત પ્રેરણાની સમયાવ સમયથી એકતા છે તેમજ જ્ય અને તેના અંગેની એકતા છે તેથી અનેક ભાવોનું એક અસ્તિત્વ થાય તેમાં સ્વરૂપ બેદ નથી પણ સખ્યા, સદા, સદ્યસુ અને પ્રેરણન આદિથી બે છે

પારિવારિક ભાવ તે આત્માનો સ્વભાવ છે તેવાથી જન્મ ઉપરોચ દાસ જન્મ અસ્તિત્વ છે છે તે કર્મોપાધિ સ્થિત છે તેને કર્મની સાથે ઝાઝ સમય નથી. પારિવારિક ભાવથી એકતા જ્ઞાન કે દર્શન ઉપરોચમાં પરિવૃત્તિ કરે છે (અર્થ જ્ઞાન સ્વસ્વય સમજવું તેમાં અજ્ઞાન પણ અતર્જત થાય છે) જ્યત્વચેતનાનો ઉપરોચ તે આપિઆપ થયા કરે છે, તે સિદ્ધિમાં પણ છે

દ્વયમાં પરિવૃત્તિ ઉપાન કરવાની ને સક્તિ છે તેજ દ્વયનો ગુણ છે, અવગત્ય પરિવૃત્તિ તે પર્ણ છે પર્ણિની બિન્ન બિન્ન અવસ્થા તે ભાવ છે દરેક ગુણના બિન્ન બિન્ન સમયમાં થતા ત્રિકાલીન પર્ણમાં અનત અનત છે એક સક્તિ (ગુણ) દાસ, દ્વયમાં થતા ત્રિકાલીન પર્ણમાં પ્રવાહ સમર્પિત છે, તે એક સમયમાં એક છે. દ્વયમાં અનત સક્તિઓ (ગુણ) થી તત્ત્વજ્ઞ પર્ણ પ્રવાહ (અનતા પર્ણ) એકી સાથે થાય છે

જ્ય એકતા સક્તિ દાસ ઉપરોચ ફર્ના પરિવૃત્તિ થયા કરે છે જ્ઞાન, દર્શનના બિન્ન બિન્ન સમય વર્તી વિવિધ ઉપરોચના ત્રિકાલીન પ્રવાહની કારણથી એક એકતા છે અને એ સક્તિના કાર્યથી પર્ણ પ્રવાહ ઉપરોચના છે. ઉપરોચના પર્ણ પ્રવાહની માફક સુખદુઃખ વેદનાત્મક પર્ણ પ્રવાહ, પ્રત્યક્ષના પર્ણ વગેરે (કિચ્છાનીની દૃષ્ટિ) અનત પર્ણ પ્રવાહ એકી સાથે થાય છે છે.

ઉપરોચ પર્ણનું કારણ એકતા છે પ્રવૃત્તિ પર્ણનું કારણ વીર (સક્તિ=ગુણ) છે, સુખપર્ણનું કારણ આનંદ ગુણ (સક્તિ) છે. પર્ણ વર્તમાન કાલીક દોવાથી અને પર્ણ થતા સ્થિતિમાં ન સ્થેત દોવાથી અનિત્ય છે પણ પર્ણ પ્રવાહ તા નિત્ય છે બેદ દૃષ્ટિની નેતા, સર્વ ગુણો અને દરેક ગુણના અનત પર્ણો બિન્ન છે અને તે સર્વના સમુદાય ફો દ્વય છે. અનંત દૃષ્ટિની નેતા, પર્ણ પોતપોતાના કારણથી ગુણસ્વરૂપ છે અને ગુણો દ્વય સ્વરૂપ દોવાથી, દ્વય ગુણ પર્ણાત્મક છે અમૃત દ્વયોના ગુણ અને પર્ણ અગ્રસયુ છે.

દ્વય અને ગુણ દરેક પોતપોતાની નિર્મિતો ત્યાજ કર્યા વગર પ્રતિસમ્ય નિર્મિત પ્રવાહો બિન્ન બિન્ન અવસ્થાઓને પ્રાપ્ત કર્યા કરે છે આ દ્વયો અને ગુણો પરિવૃત્તિ દોવાય છે. કાગદમ સિવાય ખીલ દ્વયોના નિર્મિતથી દ્વયમાં ૭ જાણ અપરિવૃત્તિ પરિવૃત્તિ પર્ણ થાય છે તે પર પ્રત્યક્ષ ઉપાદ વ્યય સમજવા

સાકાર જ્ઞાન ઉપરોચ દોષ કે નિરાકાર દર્શન ઉપરોચ દોષ પણ તે નધા ઉપરોચ પર્ણોમાં સ્થાન નિત્ય છે

જીવોમા ઉપયોગ એ મુખ્ય પ્રધાન છે અને તેની સાથે સસારી જીવોમા ૧૩મા ગુણુપચાન મુધી યોગ છે તે પણ મુખ્યતામા ગણાય છે પુદ્ગળ દ્રવ્યમા પુરાવુ અને ગળવુ રૂપી પરિણામ મુખ્યતામા છે.

નયોની અપેક્ષાપૂર્વક આત્માના કથયિત અનત ધર્મો છે જેમકે - એક, અનેક અસંખ્ય, અનત, નિત્ય, અનિત્ય, અસ્તિ, નાસ્તિ, કર્તા, અકર્તા, ભોક્તા, અભોક્તા, વાપ્ય, વાપક, સક્રિય, અક્રિય, મૂર્ત, અમૂર્ત, શરીરી, અશરીરી, ભેદ, અભેદ વગેરે આત્માનો દરેક પર્યાય (સ્થિતિ અવસ્થા) પણ આત્માનો ધર્મ છે

આત્મદ્રવ્ય સમયે સમયે નિજ ગુણુપર્યાયમા પરિણમન કરે છે, ગુણો આત્મદ્રવ્યમાં પ્રતિભાસિત થાય છે, પર્યાયો ક્રમથી પરિણમન કરીને દ્રવ્ય તથા ગુણુમા પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રવ્ય, ગુણુ અને પર્યાય એ ત્રણે અર્થ છે દ્રવ્ય, ગુણુ, અને પર્યાય સાથે અભેદ છે જ દ્રવ્યનુ સ્વરૂપ દ્રવ્યત્વ ગુણત્વ અને પૃથક્ત્વથી જાણવું

જીવ અજીવના બીજા સામાન્ય ગુણો - અગ્નિ, નાસ્તિ, એક, અન્ય, દ્રવ્ય, પર્યાય, સર્વગત, અસર્વગત, સપ્રદેશ અપ્રદેશ મૂર્ત, અમૂર્ત, સક્રિય, અક્રિય, ચેતન, અચેતન, કર્તા અકર્તા, ભોક્તા, અભોક્તા, અગુણલઘુ, પરિણામત્વ, વસ્તુત્વ, જ્ઞેયત્વ, પ્રમેયત્વ વગેરે અપેક્ષાપૂર્વક અને દ્રવ્યની વ્યક્તિગત યોગ્યતા પ્રમાણે અનતગુણો સમજવા

જીવ દ્રવ્યના અશુદ્ધ વ્યજન પર્યાય તે ચાર ગતિના પર્યાયો છે, સિદ્ધભગવાન તે શુદ્ધ દ્રવ્ય છે તેમ જ સસાર છોડીને સિદ્ધ અવસ્થા ગ્રહણ કરવાથી શુદ્ધ પર્યાય પણ છે

જીવ દ્રવ્યના શુદ્ધ પર્યાય તે સ્વાભાવિક થતી વડગુણ હાનિ વૃદ્ધિ રૂપ અગુણલઘુ પર્યાયની ત્રિકાલ સમયવર્તી અખંડિત ધારાવહી છે એટલે કાળ દ્રવ્યના નિમિત્તથી અગુણલઘુ પર્યાયની જે સ્વાભાવિક રીતે વર્તના થાય છે તે જીવ દ્રવ્યના શુદ્ધ પર્યાય સમજવા

જીવનો ચેતના ગુણુ બે રીતે કામ કરે છે - ૧ અનુભુતિજ્ઞાન રૂપ ચેતના તેના ત્રણ પ્રકાર - (૧) જ્ઞાનભાવથી સ્વરૂપ વેદના (૨) કર્મ ચેતના તે કર્મને વેદે છે એટલે રાગદ્વેષ કરે છે તેમા અજ્ઞાન અતર્ગત પણ હોય (૩) કર્મ રૂપ ચેતના = સુખદુઃખનો અનુભવ ૨ ઉપયોગ તે ચેતનાની પરિણતિ રૂપ પર્યાય છે તેના ૧૨ જે ૮ સાકાર ૪ મણાકાર

નિશ્ચયથી જ દ્રવ્યો પોતપોતાના સ્વરૂપના ઝર્ના છે તે અપેક્ષાએ નિજ સ્વભાવમા પરિણતિ રૂપ ક્રિયા કરે છે વ્યવહારથી ક્ષોભ, કપ, હલનચલનની અપેક્ષાએ સસારી જીવ અને પુદ્ગળ સક્રિય છે અને બીજા દ્રવ્યો આક્રમ્ય છે

કર્મનો ક્ષય કરવો તે શુદ્ધ વ્યવહારનય છે તેમા પ્રથમ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિએ અનુક્રમે નાશ થાય છે પછી ત્રણ ધાતિ કર્મ નાશ થાય પછી ચાર અવાનિ કર્મ નાશ થાય

દાન, સીસ, તપ અને બાકે રૂપ ક્રિયાઓ શુભ વ્યવહારનમાં છે તે સમક્ષિ સદ્ધિત હોય તો શુદ્ધ વ્યવહારનમાં સ્થિત જાય છે એટલે તેનું કારણ જાણે છે નહિતર અકામ નિર્ભર અને પુરસ્કૃત્ત ફળ આપે છે.

કર્મનો બંધ પડવો તે રાક્ષસથી થાય છે તેમાં અધ્યાત્મ પણ હોય તે અશુદ્ધ વ્યવહારન છે તે અશુદ્ધ વ્યવહારનના પોષક ૧૮ પાપસ્થાન અને પાંચ આત્મવ્યવહાર છે કે જે અશુભ વ્યવહારમાં છે.

ઉપવ્યસ્તિ વ્યવહારનમાં—ઈન્દ્રિયોના ક્રિયામાં મુખ્યબુદ્ધિ માન્યતા રૂપી સકલ્ય અને બહાલી વસ્તુમાં મગ્ન રૂપી વિદ્યમાન છે અનુપવ્યસ્તિ વ્યવહારનમાં—કરીરને પોતાનું માની તેના પોષક અને લેણું માટે જે ક્રિયા થાય તે આવે છે.

અતિ ઇતિ આત્મા—અતિ=સત્તા મમતા, પોતાના સ્વાત્મમાં મમતા. અતિ = પોતાના પરમાત્મે સત્તા પ્રાપ્ત થઈ રહેલ ઇતિ=ને આત્મા. છવાત્મા=પોતાના ઉપરોક્ત પર્યાયમાં મમતા રહેલો આત્મા.

આત્મા, કલ્પા, કલ્પ, આસક્તિ, મમતા વગેરે અનેક એકાદર્શવાચી ભેદજના પરમાણુ છે તેથી રીતિ માન, માયા મેષના પણ અનેક પરમાણુ છે તે સર્વ જ્ઞાપને નવ તોડવાય પોતે છે તેની સાથે અધ્યાત્મ વગેરે મોહનીય કર્મની મુખ્ય ૨૮ પ્રકૃતિ આત્મ સમાન છે જેથી સ્વસારી છવ જાણી રહ્યા છે તેને જાનવા માટે સમતા રૂપી શાતરસ છે કે જે અધ્યાત્મજ્ઞાન (કર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન)થી આત્મામાથી પ્રગટ થાય છે અને આદિત્ત મુખ્યત્વે અનુભવ જાણે છે અને ફરી સચારી આત્મમાં જગતનો વખત ન આવે તેથી ચિદ્દ પ્રમાણમાંની રીતિમાં લાગી મૂકે છે.

આત્મપ્રકૃતિ અને તેનો મુખ્ય ગુણ એના આત્મા કરીતમાં વ્યાપક છે પણ જ્ઞાન થતા માટે (૧) મસ્તકની ઉપર મંજલાય છે ત્યાં અને (૨) રાજા તથા જે પ્રમર અને તેની વચ્ચેના જ્ઞાન તેની પાછળ લેણા અસમ્પાત આત્મપ્રકૃતિમાં ઉપરોક્ત વધારે સહેલાઈથી રહે છે. (૩) હૃદયમાં લેણા અસમ્પાત તથા (૪) નાભીમાં રહેલ આદિ રૂપક પ્રકૃતિમાં પણ ઉપરોક્ત રજાય છે અને (૫) સમુદય એનાનું પણ અસમ્પાત કરાય છે. આત્મ જાણી હોય તો હૃદિ નાભના અસમ્પાતમાં સ્થાપન કરી.

આત્મામાં અન્નિતના આત્મપ્રકૃતિ અને દ્વારકે ભાવો અને શુદ્ધ પાતિસ્વામિકે ભાવનું જ્ઞાન કરવાથી આત્મા અન્નિત થાય છે, સિદ્ધનું જ્ઞાન કરવાથી સિદ્ધ થાય છે, આત્માના આત્મજ્ઞાન જ્ઞાન કરવાથી આત્મા સ્વયં થાય છે, ઉપાધ્યાયના અગ્રોમય કરવાથી ઉપાધ્યાય સ્વયં થાય છે અને સાધુનું જ્ઞાન કરવાથી સાધુ સ્વયં થાય છે પહેલાં પચાસમેદિના સ્વયંનું આસન્નમેદિ પછી અગ્રે અગ્રોમાં લીનજ્ઞ આપે છે ત્યારે નામ સ્વયં વગેરે જુદાં છે અને આત્મા ગુણમય સમાધિમાં પ્રવર્તે છે.

મમતાથી ભ્રમણા થાય છે તેથી વસ્તુ ઇષ્ટ અનિષ્ટ લાગે છે તેથી ૧૮ પાપમ્થાન સેવાય છે અને સુખદુઃખની કલ્પના કરવામા આવે છે અને નવીન કર્મ બાધવામા આવે છે, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમણતા કરવાથી સર્વ ભ્રમણા અને આશ્રય અને દુઃખો દૂર થાય છે અને છેવટે સર્વ કર્મોના અંત આવે છે

પોતાના શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્ય સિવાયની બધી વસ્તુઓ પર છે

પરવસ્તુમા ઇષ્ટપણાની યુક્તિ તે રાગ, પરવસ્તુમાં અનિષ્ટ પણાની યુક્તિ (દૂરીગમન, ઘૃણા, મુગ, અણુગમો તે દ્વેષ

રાગદ્વેષ મદ કરવાની રીત —

(૧) ત્યાગ—તેમા દ્રવ્ય ત્યાગ પ્રત્યાખ્યાનથી થાય છે, દ્રવ્ય ત્યાગથી ગગના નિમિત્તો દૂર થાય છે તેથી દ્રવ્ય ત્યાગ બાવ ત્યાગનુ કારણ અને છે દ્રવ્ય ત્યાગ હોય છતાં કોઇ વસ્તુની ઇચ્છા થાય તો તે ઇચ્છાનો નિરોધ કરીને નિર્મમત્વભાવ કેળવવાથી બાવ ત્યાગ કેળવી શકાય છે

(૨) અણુગમો થાય એવી વસ્તુ આવી મળે તો તેનાથી તટસ્થ (માધ્યસ્થ ઉપેક્ષા) બાવ કેળવી તેની સાથે આત્માનો સબધ તોડી શકાય છે

(૩) રાગદ્વેષના નિમિત્તો હોય અથવા આવી મળે ત્યારે પરવસ્તુનો તત્વરૂપી તેના સૂક્ષ્મ અથવા મૂળસ્વરૂપનો વિચાર કરવો જેમકે પુદ્ગળ મુકધો રૂપે વસ્તુને જોઇને પરમાણુ પુદ્ગળનો વિચાર કરવો, જીવનો અશુદ્ધ વ્યવજન પર્યાય જોઇને પુદ્ગળ દ્રવ્ય તથા શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યનો વિચાર કરવો

(૪) આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ ગળી તેમા મનને જોડી રાખવું

(૫) વસ્તુના ત્રિકાળીક પર્યાયોનો વિચાર કરવો જેમકે રાગ કે દ્વેષ થાય એવી વસ્તુ જોઇને એવો વિચાર કરવો કે જે પુદ્ગળોનો આ સ્કંધ પર્યાય છે તે પુદ્ગળો ત્રણ કાળની અપેક્ષાએ ત્રણ લોકમાં જેટલા જીવના શરીરો છે તેના અવયવ તરીકે ઉપજી શકે છે, કદી નાગકીના શરીરના ભાગ તરીકે, કદી મનુષ્યના, કદી તિર્થંચના, કદી દેવતાના શરીરના ભાગ તરીકે ઉપજી શકે છે, કદી શુભ મુકધમા, કદી અશુભ મુકધમા પરિણમી રહે છે એટલે ત્રણ કાળની અપેક્ષાએ કોઇપણ વસ્તુ રાગ કે દ્વેષ કરવા યોગ્ય નથી એવી રીતે કોઇ જીવ અત્યારે કેવી સ્થિતિમા છે, પુર્વે બધી સારી નસ્ટી ગતિના વ્યવજન પર્યાયરૂપે હવે ભવિષ્યમા એક દિવસ સિદ્ધ પર્યાય રૂપે પણ થઇ નવ્ય આવી રીતે ત્રિકાળીક પર્યાયોનો વિચાર કરવાથી રાગ અને દ્વેષ દૂર કરી શકાય છે દ્રવ્યથી ભાગ ન કર્યો હોય તો પણ તત્ત્વ દષ્ટિ

આત્મરમણતા અને ત્રિકાળીક પર્યાયના વિચારથી રામદેવ દુર કરી શકાય છે તે બાબ ત્યાગ છે

બાવ ત્યાગની બાવના વખતે મનસ્સ શુદ્ધિ થોતી નથી તેમજ દ્રવ્ય પરિગ્રહ ઉપર ઉપરોક્ત થોતો નથી. યતના બતાવ્યા પ્રમાણે સાધુ કે માવક આશા કરે ચતનાથી કામ કરે તે તેમને ક્ષય થોતો. નાથ પડે તે અપેક્ષાએ એમ કરી શકાય કે યાત્રી બોજમાં પણ નિર્જન કરે પરંતુ સંસારના પક્ષાબરો કરોતો આ પ્રમાણે બતાવુ નથી. મૈથુનપદ્ધિ ક્રિયામાં તે નાથ માવ જ છે તેથી દ્રવ્ય ત્યાગની જરૂર છે છે માટે બાવ ત્યાગની બાવના કેળવવા માટે સાધુને સાચોક્ત આચાર મિશ્ર છે. પણ સ્વચ્છદી વર્તન કે ભોક્ષ સત્તાથી આચારમુદ્ધ મનાય છે.

ત્યાગ વચલા યોગ્ય શુક્લશાસ્ત્રનાં માવક પણ બાવ ત્યાગ ઉપરોક્ત રીતે રસિ અલ્પી કેળવી શકે છે, કાલ્પ કે સવેન અને નિર્વચ મુજ કેળવના વચર સમક્ષિત થોતુ નથી અને સમક્ષિત વચર સાધુષ્ણ કે માવકષ્ણ સાચોક્ત રીતે જિવશાસ્ત્રમાં આવતુ નથી.

સમક્ષિત અને આરિમાં આલોકે ફેર છે કે સમક્ષિત માર્ગ બતાવે છે તે મદ્દા અને પ્રકૃષ્ણા અને બાવનાનો વિચાર છે અને આરિય સમક્ષિત બતાવેલા માર્ગમાં પ્રવર્તન કરાવે છે. ત્યાં આચરણનો વિચાર છે. અને તે આચરણ સમક્ષિતપૂર્વક જ નોંધ્યો.

તત્વના જાણપણ વચર મદ્દાને જ્ઞાન નથી, શુદ્ધ મદ્દાસક્તિ નજુષ્ણ તે જ્ઞાન, તત્વના જ્ઞાન વચર અનુભવ માવ નહિ, અનુભવ વચર આક્રમરસ પ્રચલ થોતો નથી, આત્મસ્થ તે રક્ષિત સમક્ષિત સ્થ છે અને રક્ષિત સ્થ વચર આત્મિક સુખ બોજતી રક્ષિતુ નથી માટે આત્મિક સુખ બોજતવા માટે મદ્દા, જ્ઞાન, અનુભવ અને સમતાની જરૂર છે અનુભવ સિવાય આત્માની વાસ્તવિક પ્રતિતિ થોતી નથી. આત્માના મુજ પર્વાનુ અનુભવપૂર્વક જ્ઞાન થતુ.

ખોલા અને ત્રીજા શુક્લશાસ્ત્રનાં કથાઓ કુમોપસમ માવ છે તેથી અલ્પી સમક્ષિત કેળવી શકાય છે પણ સમક્ષિત આત્મસ્થાને કેળવવા માટે સમન્વૃત્તિની જરૂર છે. યોગે શુક્લશાસ્ત્રે પરોક્ષ રીતે આત્મદર્શન માવ છે ત્યારે વાસ્તવિક સમક્ષિતની રક્ષાપાત માવ છે પ્રકૃષ્ણ આત્મદર્શન ૧૩ મે શુક્લશાસ્ત્રે પ્રાપ્ત માવ છે તે સપૂર્ણ સમક્ષિત આત્મા પડી માવ છે. આત્મની આત્મા અનત સુખનો જ્ઞાતા અને ભોક્ષતા અને છે અને ફક્ત પચમમાં રિતર થતુ નોંધ્યો.

પરામ કૃષ્ણ માવ કે તરતજ તેને કાળી કેવી, આ કામ માવકથી પણ કામ થો છે, તે આત્મા ત્યાં સવન ફળ મળશે કૃષ્ણ નિશાપ તે ત્રિવિધોપ તપ છે.

સમક્ષિતમાં નિદા દોષદર્શિ, સ્વાર્થ અલ્પ માવ છે નાના મોટાનો ભેદ જોતો નથી, પૌદ્ગલિક વસ્તુની કૃષ્ણ રક્ષોતી નથી, વેરઝેર નાશ પામે છે કેમકુ અરામ માવ તેથી કૃષ્ણ થતી નથી.

જીવ કર્મસંયોગથી કપી છે, અકર્મપણથી અરૂપી છે, પુદ્ગળ સંયોગથી પુદ્ગલી છે, પુદ્ગળ વિયોગથી અપુદ્ગળી છે, દ્રવ્યત્વથી એક અને નિત્ય છે પર્યાયથી અનેક અને અનિત્ય છે વ્યવહારથી કર્મનો અને સસારનો કર્તા અને બોક્તા છે, નિશ્ચયથી સ્વભાવનો કર્તા અને બોક્તા છે રૂબરૂસૂત્રનયથી ક્ષણિક ઉપયોગમાં છે, સમબીડત નયથી દેહવારી સર્વેશ વીતરાગ છે, એવબૃત નયથી નિગળન નિગકાર સિદ્ધ છે

મોહ અને અજ્ઞાનતાના ઘેનમાં, સસારીજીવો સુખની ખોટી ભ્રાન્તિમાં, દુઃખને સુખ સમજી દુઃખનો જ અનુભવ કર્યા કરે છે પણ આત્મતત્ત્વના અનુભવમાં રોગ કે શોકનું દુઃખ ટકી શકતું નથી. વાદવિવાદ મટી જાય છે

લોકલોકનું જ્ઞાન કરનાર કેવળજ્ઞાન આત્મામાં જ સમાય છે, સર્વ સુખ પણ આત્મામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને આત્મામાં જ સમાય છે, અનુભવ જ્ઞાન ન્યોતિ પણ આત્મામાંથી જ કેળવી શકાય છે અને આત્મામાં જ સમાય છે સત્તામાં રહેલ પરમાત્મ સ્વરૂપને અનુભવના બળથી ભેટી શકાય છે આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશે અનંત જ્ઞાન અને અનંત સુખ ગહેલું છે ચેતના દ્વારા ભાવ મનથી આત્માનું પરોક્ષ ધ્યાન ૧૨ મા ગુણસ્થાન સુધી છે

અરિહત અને સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનું ચિતવન કરી, તેમાં પ્રભોદભાવ ધારણ કરી, આત્મભાવે તે ગુણોનો અનુભવ કરી તેમાં લીન થઈ જવું જ્યાં, ધ્યેય અને ધ્યાનની એકતા કર્મી, ત્યાં આત્મા પરમાત્માની લિન્નતા ભાસતી નથી. પોતાનો આત્મા પણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ અને અનંત શક્તિ સ્વરૂપ છે માટે ત્યાં જ સુખની શોધ કરવી હું પુરૂષ છું એમો અહુભાવ રહે ત્યાં મુઠ્ઠી આત્માની શુદ્ધિ ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી મમતાથી આત્માને કાળાશ લાગે છે તે અશુભ લેશ્યા છે

સર્વ કલ્પનારૂપી વૃક્ષનું ખીજ મમતા છે. વિષયનો ત્યાગ હોવા છતાં મમતા વિષયોને ખેંચી લાવે છે

એકેજ વસ્તુ એક જીવને સુખકર લાગે છે ખીજને દુઃખકર લાગે છે તેથી રાગદ્વેષ જનિત સુખદુઃખ પોતાપોતાની હદપના માત્ર છે, વળી એક જ જીવને તે જ વસ્તુ જુદીજુદી વખતે જુદા જુદા રૂપમાં સુખ કે દુઃખકર લાગે છે એટલે કર્મના ઉદય પ્રમાણે કલ્પના કર્યા કરે છે વાસ્તવિક રીતે કોઈ વસ્તુ સુખ કે દુઃખ આપી શકતી નથી. જડ વસ્તુઓ કોઈની થઈ નથી અને થવાની નથી

શરીર, વાણી, મન, ઇન્દ્રિયો અને સર્વ જડ પદાર્થો પુદ્ગલના સ્કન્ધો છે તે અનેક આગરો ધારણ કરે છે પાંચ ઇન્દ્રિયો દ્વારા જડ પદાર્થોને અનંત કાળ ભોગવ્યા પણ તેથી નિત્ય સુખની શોધ પણ આવતી નથી. આનંદઘન આત્મામાં પ્રેમ જોડવાથી બાહ્ય વસ્તુઓનો પ્રેમ છોટે છે. ચેતના, આનંદઘન આત્મ પ્રદેશોને ભાવ ચક્ષુથી જોઈને હર્ષ પામે છે

અને પરોક્ષભાવે પ્રેમ થાય છે અને સાધ્યાદિકાર જેવાની તાનાવેલી ધાત્રે છે પણ સાધ્યાદિકાર તે ૧૩ મે સુક્તસ્થાને થાય છે શુદ્ધ જ્ઞાનમાં શુદ્ધ એકતા આત્મદેશીની સાથે એકતા અનુભવે છે સમતા, અસખ્ય પ્રદેશોમાં સ્થિતિ સર્વ છવોપર એકસરખી દૃષ્ટિ થાય છે તેથી વેદને દેશી ભાવ છે અને જ્ઞાનાદિ ક્રિયા વધે છે.

આત્માનો એક પ્રદેશ ખરો નથી તેથી અમર છે તેથી કુ મધ્ય કુ એવી પ્રતિ-
બોધી છે. શરીરના પુરુષો આવે ત્યારે અને શરીર નાશ થાય, કર્મ પણ નાશ થાય કુ યાન
સ્વરૂપ કુ શરીર સ્વરૂપ કે કર્મ સ્વરૂપ નથી, શાસ્ત્ર અસાધ્ય કેટલી કર્મ વિપાક છે તેથી પણ
પણ કુ બિન્ન કુ માત્ર આત્મ પ્રદેશોમાં અનત ક્રિયા છે તેમાં સ્થિર ઉપમાય રાખીને કુ
કર્મના નાશ કરીને શુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવીએ.

વાસના અચુક પશ્ચિત્તિ છે વાસના અનુસાર જ મ કારણ કરવો પડે છે,
મમતામાં જરા પણ સાંતિ નથી માટે આત્મ ભાવથી વાસના નાશ કરી કરી નેત્રેએ અત્માનુ
અર્થી વ્યક્ત ભાવનામાં મુખ્યો અતરંગ સુખપણુ એકસરખા મધ્યને, પરસ્પર આત્માને
સુદૃઢપિયથી કેળીને આનંદમાં રહે છે સર્વ સ્વભાવ ધાત્રુ કરવાથી કર્મની ક્રિયાઓમાં
પણ જ્ઞાનવડે શુદ્ધ પ્રેમ ક્રિયાન થકે સહજનદી અરથી આત્માની ભાવના કરનારા
મુખ્યો પાતાને અમર માને છે અને સુત્રુ વખતે આનંદમાં જ રહે છે અર્થી
એકવધી સર્વ છવો સાથે એક અનુભવાય છે વાત્સલ્ય ભાવ વગર આનંદ થતો નથી રાત્ર
દય, ભય, કામ, આર્થ વગર સુખાનુરાગીપણુ અને વિનિ લુપ્તિ તે વાત્સલ્ય ભાવ છે.

મનિમુક્ત જ્ઞાનપૂર્વક અનુભવ દર્શન અને અનુભવ પર્યંત (તત્ત્વમય) કર્તા પ્રપ્ત્ય
દેશન અને સ્પર્શન અનત ક્રિયા અધિક છે માટે આનંદન સાધ્યાત્ દર્શન આત્મ નિર્વિકલ્પ
કર્યામાં શુદ્ધ પરિવર્તિત આત્મતરંગમાં સ્થિર હોય છે શુદ્ધ પશ્ચિત્તિ (સમાન દૃષ્ટિ) તે
આધાર પ્રત્યક્ષી મદ્ય ઉપર છે અને એકાકાર ભાવથી આત્મિક સુખમાં લીન થાય છે
પેશ્યાના વર્તનમાં અતસ્તી સ્થિતિ કરી છે તેના વિચાર કરવાથી, શુદ્ધ પરિવર્તિત મેગત્યાની
પોષ્યા આવે છે તે સરકાર, જ્ઞાન અને આત્મભાવનાથી કેળવાય છે લગુતા એકતા અને
લીનતાથી પણ કેળવાય છે સમાન દૃષ્ટિથી આત્મી દુનિયાને દેખવાની તે પાલી તેવેએ મેત્રી,
પ્રમોદ, કલ્યા અને માધ્યમ ભાવનાથી ૭ વખતે તેની પોષ્યા જ્ઞાન તેવી શુદ્ધ ભાવના
ધાત્રુ કરી.

મનિ ભાવમાં ઉચ્ચાસ (પરસ્પરમેશિયા શુદ્ધ શુભોના અનુભવમાં રોમેરોમે
પુષ્ટીત), અહિંસા (સર્વ ક્રિયાના સાર રૂપે શાંત રસ અને આત્મિકસુખનો અનુભવ),
માર્જના (જેમકે સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ ક્ષિત્ત), મન, કમન, કાયાનુ પરમાત્માને સમર્પણ (શુદ્ધ ક્રિયામાં
સર્વ ધર્મોત્તુ એકત્વ) મનની શુદ્ધિ (રાત્રિપો અભાવ), પ્રમોદ ભાવ (જ્ઞાનુચીપણુ)
ક્રિયામાં લીનતા એ સર્વ નિર્લય ભક્તિવના કારણ છે પરમાત્માના ખાતરી, ખાતર્યા નિમિત્ત

કારણુ રૂપ થાય છે, કારણમા કાર્યનો નિગમનયથી ઉપચાર કરીને અને તેવી ગીતે પરમાત્મામા કાર્યના કર્તાપણાનો અરોપણુ કરીને એમ કહેવાય કે ભગવાને તાર્કા, વિચારમા અનંત બળ છે તેથી ભાવના અને ધ્યેય પ્રમાણે રૂપ મળે છે

સમભાવ, અરૂપીએકત્વ, દ્રવ્યત્વેન એકત્વ, અદ્વેષ અને પ્રેમથી દ્વેષ નાશ થાય છે વાત્સલ્ય, પ્રમોદભાવ, અને માધ્યસ્યભાવથી ઈર્ષ્યા નાશ પામે છે, (કોઇ સસારીક સુખ ભોગવતો હોય તો તે તરફ માધ્યસ્યભાવ અથવા ઔદામીન વૃત્તિ ધાગજી ડરવી, ઈર્ષ્યા ન ડરવી). વહેમનો નાશ જ્ઞાનથી કરવો વેરાગ્ય અને યોગોની સ્થિરતાથી ચચળતા દૂર થાય છે આત્માનુ અમર વ્યવસ્થા વિચારીને ભય દૂર કરવો ઉદ્દેગ થાય તો સમતાગ્રસમા લીન થવું વિષયવાસના થાય તો વસ્તુનું મૂળ દ્રવ્ય વિચારીને આત્મામાથી મુખની શોધ કરી. મુર્છા-તૃષ્ણા-રૂપકાને સમતા અને તત્ત્વજ્ઞાનથી નાશ કરી

નિરૂપાધિક દશામાં સહજ સુખ છે જ્ઞાન અને ક્રિાથી સમતા અને એનુભવ કેળવવા જોઈએ અનુભવ વગર આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી મમતા અને હદાગ્રહ વગરની જ્ઞાનદશાજ અધ્ધત્મ જ્ઞાન ગ્સ પચાતી શકે છે અનુભવ પરિણુતિ તે આત્માથી ભિન્ન નથી. અપ્રમત્તા દશા વિના સમતાનો અનુભવ બગાડર થતો નથી. ઉપર ઉપગના ગુણુગ્યાતોમા શુદ્ધતર અધ્યવસાયોથી સમતાની વૃદ્ધિ થાય છે અધ્યવસાય (પગિણામ) ઉપર કાણુ રાખવો, અશુભ, વિચારનો તત્ત્વજ્ઞાનથી નાશ કરવો, સદ્ગુણોની જ ભાવના ભાવની મુમતિ અને વિવેકથી મન સ્થિર થાય છે દયા તથા પ્રહાર્યર્થમા અપૂર્વ શુદ્ધ પ્રેમ જોઈએ વિવેક સત્યનો નિર્ણય કરે છે

મતભેદ થાય ત્યા સહિષ્ણુતા ધારણુ કરી પણ કોઇને વિરોધી તરીકે માનીને દ્વેષભાવ કેળવવો નહિ કોઇનો દોષ જોવો નહિ તેમજ પ્રકાશવો નહિ કે નિંદા કરી નહિ પણ સત્યને સત્ય તરીકે જ જાણી, શ્રદ્ધા કરી અને પ્રકાશી ભિન્ન ભિન્ન વિચારોમા કંઈ નયની દૃષ્ટિએ સત્ય છે અને ક્યા એકાત્વાદની ઉત્પત્તિ થાય છે તે તારી લેવું અજ્ઞાન, રાગ અને દોષ દાળ્યા વગર મન શુદ્ધ થતું નથી, શુદ્ધ મન ગુણોને આકર્ષે છે અને ઉત્તમ સંસ્કાર કેળવાય છે, શુદ્ધ સંસ્કારો પરભવમાં સાથે આવે છે અને ઉત્તરોત્તર અભ્યાસથી ગુણોમા વૃદ્ધિ થતી જાય છે બીજાના ગુણો જોવાથી હૃદય નિર્મળ રહે છે અને અવગુણુ જોવાથી મલીન થાય છે ઇદ્રિયોને દમવાથી દાન્ટ ગુણુ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી મન આગેગ્યતામા રહે છે

નિરાલબ્ધન ધ્યાન આવે ત્યાસુધી પ્રભુના નામ સાથે પ્રભુના સદ્ગુણોનું સ્મરણુ અને ધ્યાન ધરવું ધ્યેયમા ચિત્ત સ્થિર કરવું તે ધારણા ધ્યાનમા ધારણા, પગભાવ ત્યાગ, જીતેન્દ્રીયપણુ, ધૈર્ય, પ્રશાન્તચિત્ત, પ્રસન્નતા, સ્થિરતા, નાસિકાના અગ્રભાગ પર નેત્ર સ્થાપના, જ્ઞાન ઉપયોગ, અનુભવ જ્ઞાન-ક્રિયા, અસખ્યાત પ્રેરણામા સ્થિરતા, આત્મપ્રદેશોમા રહેલ ગુણોનો અનુભવ, તત્ત્વરસ આગ્વાન, એકરસરૂપ પરિણુતિ, અનુભવ સ્પર્શન, તન્મયતા, સતત ઉપયોગ, તદ્દાકાગ પરિણુતિ, સમતા, લીનતા, રૂપી, વિર્યોલ્લાસ, આનંદ, એકાગ્રતા, શાતગ્સ, સમભાવ, સમગ્રસીભાવ, અપ્રમત્તા દશા

વગરે જ્ઞાન, કર્મન ચારિત્રતા પશ્ચિા સમજ મનજમાં ઉતારી રૂઝવવા અને અતરરિધી અન્ય અન્ય કન્ય શુભસમિાથી નિજ આત્મરવરૂપની નિસગ અવસ્થાનું અવલોકન કરવું.

શુદ્ધ સ્વરૂપના આલમનમાં સદૃજ સુખ છે. પરવસ્તુ સુખ આપતી નથી, શાતાવેદનીઓ ઉપ દોષ ત્યારે સુખનો અનુભવ થાય પણ શાતાવેદનિયકર્મ આદિમિક સુખને આવત્યુ કરે છે તે અશાતાવેદનિયકર્મ જેવુ ક્ષિ આવત્યુ નહિ. અને વેદનિયમાં પરવસ્તુ આલમન દોષ છે તેમાં જે સુખદુખનો અનુભવ થાય તે આદિમિક સુખનો વિકાર છે અને તે કર્મનિયનું કાલ્યુ અને છે ત્યારે આદિમિક સુખમાં આત્માનુજ આલમન છે અને તે સુખ સદૃજ સ્વભાવતુ છે અને નિજ રાનું કાલ્યુ છે સદૃજ સુખતુ કિરૂટ સ્વરૂપ સિદ્ધ પરમાત્મામાં છે મારે તે સ્વરૂપ મેળવ્યું નેહ્યે.

શય અને મત્સ્યભવતુ કાલ્યુ શરીર મમત્વ છે તે દૂર જવાથી શય, ભય અને મત્સ્યભવ રહેતા નથી. આલોક અને પત્સાકાશ નાશ કરવા મારે આત્માનાં સૌર્ષ પીરત્ત પરકમ, સદૃનસીક્ષતા, અને સમજાવતુ આલમન લેતુ નેહ્યે અને આત્મામાં સિમર કરવાથી અકરમાત ભય નાશ પામે છે. ક્રૂટ અને અનિષ્ટ શુદ્ધિ છે તે પશૌકાર્દિ વાય રહેતા નથી નિશયત્યુ આવતાં મનની અજ્ઞતા દૂર થાય છે અને મન નિમગ્ન અને સિમર થાય છે તેથી તત્વાન પ્રાપ્ત થાય છે આત્માનો અનુભવ થાય છે અને મોહતુ નોર છે છે વિવેક જ્ઞાન શુદ્ધતા કેવુ નથી અને મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃતિ જમણી નથી. સવશ્યી અપીતિ નાશ પામે છે.

શુભાશુભ પ્રસંગોને સમતાની કસોટી રૂપ સમજના સમતા તે ચેતનની રામરૂપ સહિત શુદ્ધ પરિણતિ છે તે આત્મા અસખ્ય પ્રદેશોમાં વ્યાપી રહેલ છે અને પોતાના સ્વરૂપને પ્રગટ કરીને અનત આનંદનો અનુભવ કરાવે છે. મમતા છે ત્યાં સમતા ચેતનને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી. ક્ષિત્ર પ્રસંગોમાં જ્યુ સમતાને આત્મજ્ઞાનમાંથી ભૂતી નહિ. સમતા, ચેતના અને જ્ઞા આત્માતી પરિણતિ છે તે ચેતનાના અનુભવમાં જાસે છે તેમાં જેમ જેમ આત્મા તસ્મિન થાય તેમ તેમ સદૃજ આનંદમાં લીન થાય છે તથ્યા અને સમતાથી આત્મ પ્રદેશોને નિશ્ચયથી જોતા અન્ય કોપી વ્યાપક કરતા નથી અને આત્મામાં અનત સુખ જાસે છે. ચેતન / મદ્દા અને સમતાનુ પ્રાપ્તુ છવત છે.

અતરમાં લુ નિરિણ્યુ કર્યા વગર મદ્દા અને સમતાનુ સ્વરૂપ સમજ શકાય નથી. આત્મા પોતાના શુભ અને પશ્ચિમાં પરિણતિ છે. મન, વચન અને કાયાથી કોષ જ્યુ કાય કર્મી પદ્ધતિ સમતા પાસુ કરતી આત્માના જ્ઞાનમાં લોક અલોકનાં સર્વ રૂપો જાસે છે તે અપેક્ષાએ આત્મા વ્યાપક અણ્ય જ્યુ જેવ અવજાહનામાં સર્વ વ્યાપક નથી. સમતા વગર વાસ્તીમાં મિથાસ આવતી નથી. અસખ્ય પ્રદેશોમાં ઉરા ઉતર્માં વગર અનુભવ અનુદ રસતુ પાન થતુ નથી.

નેહ્યાં વગર છે તેમ નયોની દિપ્તિથી માપી નેતાં સ્વસમ પ્રગટ થસે જ્યુ મેહન નજા મેહનવાદમાં ક્ષાયુ નહિ સવ પદ્ધતિને નિસે પ દસાથી રખવાવાળી સમતા

વાળી શુદ્ધ દષ્ટિ આત્મામાં છે તેને આત્મ ભાવ વડે પ્રગટ કરવી. જેટલા એકાંત નયવાદ છે તેટલા પરસમય છે જેટલા વચનો નયોની અપેક્ષા વિના ખોલવામાં કે શ્રદ્ધા કરવામાં આવે તેટલા પરસમય છે. દરેક નયનો આશય અને રહસ્ય અપેક્ષા સહિત ખેચી લેવા એટલે કદાચહ નાશ પામે સમતામાં સર્વ જગત એકરૂપ દેખાય છે અગેઅગમાં, રોરોગે, પ્રદેશે પ્રદેશે સમતા ધારણ કરવી ખીજના દોષ જોવાથી મનમાં દોષના સુક્ષ્મ સરકાર પડે છે, સર્વત્ર ગુણની દષ્ટિ રાખવી જ્ઞાનથી સમતા કેળવવી, સમતાથી ક્ષમા ઉત્પન્ન કરવી અને ક્ષમાથી દયાનુ આચરણ કરવું ખીજને પ્રતિકૂળ લાગે એવું વર્તન કરવું નહિ

વનમાં ચરતી ગાયોનું મન ઘેર ખેડેલા વાછરડામાં હોય છે, દોરડા પર નાચના નટનું લક્ષ શરીરના સમતોલપણાને જાળવવામાં હોય છે તેમ દરેક કામ કરતી વખતે, પરમાત્માના ગુણો પોતાના આત્મામાં કેળવવાનું લક્ષ હોવું જોઈએ અને સમતા ગુણને જીલવે ન જોઈએ, અંતરમાં ઉપજતા દરેક વિચારનું નિરીક્ષણ કરવું આત્માના ગુણોમાં જ પરિપૂર્ણ આનંદ છે એમ અનુભવથી નિશ્ચય કરવું જોઈએ. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ મનને વિચારમાં ગેઢવું આકીના નકામાં વિચાર આવે ત્યારે વિચારને છિન્નલિન્ન કરી મનને આત્મ પ્રદેશોમાં જોડવું એટલે ઇદ્રિયો શાંત થઈ જાય છે અને મન સ્વસ્થ થાય છે, રાગ અને દ્વેષ આપોઆપ અદ્રશ્ય થાય છે, આત્મગણ વધે છે અને આત્મ ધર્મની પરિણતિ થાય છે

પાય ઇદ્રિયોના વ્યાપારમાં જ્યારે રાગદ્વેષ આવે ત્યારે આત્મ જગૃતિ રાખીને તટસ્થ જાતા અને તટસ્થ દષ્ટા થઈને રહેવું આત્મ સ્વરૂપમાં તિવ્ર રૂચી રહે તો ઉપસર્ગ પરિસહની પરવા રહેતી નથી. અધ્યાત્મ ભાવના પ્રેમનો અર્થ તત્ત્વ રૂચી લેવો દેવ, ગુરુ ધર્મમાં પ્રેમ થવાથી શ્રદ્ધા, આત્મભોગ, ઉદ્ધમ વગેરે પ્રેમની પાછળ ગતિ કરે છે અગાઉ શિષ્યો પ્રેમથી ગુરૂની વિદ્યા અને જ્ઞાન આકર્ષી શકતા હતા. પ્રેમ (રૂચી) વગર ધર્માનુષ્ઠાનમાં ચિત્ત લાગતું નથી

અશુભ કરતારના આત્માનું પણ શ્રેય થાય એવો વિચાર કરવો મનને શિષ્ય જેવું બનાવવું વચનથી એક પણ અયોગ્ય શબ્દ કાઢવો નહિ, કાયાને કોઈપણ પાપમાં પ્રવર્તાવવી નહિ ગુણો ટકાવી રાખવા માટે ધર્મનું આલબન લેવું આત્મા અરૂપી છે, તેના અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક વ્યક્તિનો અનુભવ જ્ઞાનથી જ નિશ્ચય થાય છે. મનુષ્ય શરીરના ગગન મંડળનો મધ્ય ભાગ નાભિ છે ત્યાં આત્માના આઠ કચક પ્રદેશ છે, તે પ્રદેશોમાં મન સ્થિર કરીને આત્મિક સુખ ભોગવવું મસ્તકના ગગન મંડળનો મધ્યભાગ અક્ષરત્રે છે ત્યાં અસંખ્ય પ્રદેશોમાં ધ્યાન ધરવાથી સહજ આનંદ ઉપજે છે આત્મા પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશોથી પરમાત્માનું મનથી ભજન કરે છે

મર્તિ આત્માની પરિણતિ છે, પર્ણિણતિ તે સ્વપર્ચાય છે, પાય ઇદ્રિયો અને મનના સંબધમાં જે આલ્પ પદાર્થો આવે તે (જેયો) પર-પર્ચાય છે, તેનું જ્ઞાન થાય તે મતિજ્ઞાન, તે

વગર કુતજ્ઞાન ન હોય. સર્વજ્ઞ કથીત આત્મધર્મની મધ્યા રૂપે મતિ પરિણમિ તે સમ્યક્ મતિ તે મતિજ્ઞાન. સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ વગરની મતિ બાહ્ય સંજોગો પ્રમાણે તત્ત્વરૂપમાં પરિણમે છે. સમ્યક્ મતિ, ચેતન અને જડને રોષણે માની તેમાં રાક્ષસે ક્યાં વગર તદ્દરૂપે જ્ઞાતા થવાની પ્રેક્ષા કરે છે અને તત્ત્વ રૂપિની સાત મઠ ચિત્તગત્યા ધારણ કરે છે. આત્માના અનેક ધર્મેનિ ચિન્તન ચિન્તન નથી નહ્યે છે.

જ્યેષ્ઠ સમક્ષિતના કારણે રૂપ છે. જ્યેષ્ઠાર ચાસ્તિ નિમ્ન ચાસ્તિના કારણરૂપ છે એટલે જ્યેષ્ઠાને સાધન રૂપે લઈને નિમ્નથી આત્મભાવ કેળવાય છે. ઉચ્ચે આત્મભાવથી પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે.

કેમ દર્શનની નિદા કરી નહિ પણ તેના એકાંતવાદને એક નથી જતાવીને, બીજા નયોની ઉપેક્ષા કરીને એકાંત માન્યતાથી કેટલા અનર્થો ઉપજે છે તે બતાવ્યું, અને ત્યાં અનર્થો છે ત્યાં મોક્ષ અથવા શુદ્ધ આત્મા સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ રૂપે અર્થ નથી એમ સાબિત કર્યું.

આત્માને મતિના ચારે બેઠેથી રોષણ પરિણમવાથી રાક્ષસે મદ થાય છે અને રોષણ ધાગીને વારંવાર જ્ઞાન ધર્મથી અનતી નિર્જન થાય છે. પરજ્ઞાવથી રક્ષિત મઠ ને શુદ્ધ આત્માના પર્વાવરૂપ આત્મધર્મ (જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીય સખ્યાદિ) સોગવતા અનત આત્મરૂપ અમૃતરસની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે જે ગુણોનું મનન, ચરણ, મદા, જ્ઞાન અને અનુભવ કરવામાં આવે છે તે તે ગુણોને પ્રમદ કરવામાં આત્મવીર્ય પરિણમિ છે.

કુરુક્ષેત્રોના સુખ કરતા મદા, કુરુક્ષેત્રોના જગ કરતાં કરોડ, મજા ઉપમ, સ્વરૂપે મેગત્વામાં થાય ત્યારે જ કુરુક્ષેત્રો નાશ થાય. આત્માની દ્રઢ રૂપી પછી છાંડેલા સુખ સાગવતા નથી. આત્મજ્ઞતા જ્ઞાતી પિય પ્રગટે છે. અશુદ્ધ ભાવ ઉપજ્ઞ કરવાના નિમિત્તો આતી મજા ત્યારે તેમાંથી શુદ્ધ ભાવના ઉપજ્ઞ કરવાની રેખ રાખતી આત્મજ્ઞતા હેતુને સવર નિર્જરાના.

હેતુ રૂપે પરિણમવાનો અભ્યાસ કરતાં સંકુત શુદ્ધ ગુણો મેગત્વા માટે શુદ્ધ ઉપયોગ વડે આત્માનું જ્ઞાન ધરતું. આત્માના રૂપ, રૂણ, વર્ણના ચિત્તરૂપી નિરાસનન જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. આત્માના રેક કુનુમાં ઉપા ઉત્તુ અને મજા ચેત્રાને આત્મા તરફ વાળવા.

તત્ત્વ રૂપિની આત્મા અને સખ્યાનું એક થાય છે. અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી આત્મિકગુણ, સમ્યક્ રસન, સંતોષ અને પર્માર્થિયાનાં અન્ને અનુભવાય છે. આર્થિકિયાઓ મનને આત્મા તરફ લાગી થઈ નેકેએ આત્માના પરિણમની શુદ્ધિ કરી નેકેએ અને આત્માના કુનુની શુદ્ધિ થઈ નેકેએ એટલે કે પર્માર્થિયામાં પરમ અર્થનો અનુભવ થવા નેકેએ. સરીર અને દરિયોનો સવર અને નિર્જરા માટે ઉપયોગ કરતા આત્માના ઉપયોગ ન કરે. અને તેના સખન આત્માઓનાં જપન ઉપરને અધ્યાત્મ જ્ઞાન સખર્ષ છે. આત્માના શુદ્ધ અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉપર.

હતાકોના હતાક કાઢી નાખવા જે દ્રવ્યનો વિચાર કરીએ તે દ્રવ્યનું ક્ષયોપશમ જ્ઞાન ઉપજે છે અને અનુભવ થાય છે. નિશ્ચય નયમાં આત્મ વર્તન સત્ત્વ ચત્ત્વ છે

હ્યન્ન્ય અવગ્યાગા હ્ય વિચાર કર્યા માટે સમયે સમયે અનંત મનોદ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે સાગ વિચાર કર્યામા ગુણ મનોદ્રવ્યની સહાય લેવાય છે અને ગુણ લેવાનો ઉત્પાદ થાય છે આત્મદ્રવ્યનો મનોદ્રવ્યની સહાયથી વિચાર વાય તો મર્વ પ્રકાશનો ક્ષયોપશમ પ્રગટ થાય છે. સૂત્રજ્ઞાન અનુસાર આત્મ તત્ત્વને મનથી ગ્રહણ કરીને ઇદ્દા (વિચાર) કરવો પછી નિશ્ચય કરવો અને તે પ્રમાણે ધારી રાખવાથી આત્મ તત્ત્વનો વિશેષ અનુભવ વાય છે આત્મ તત્ત્વનો અનુભવ થાય ત્યારે અપૂર્વ સુખ મળ્યું હોય એવો નિશ્ચય થાય છે અને સમક્રિતની પ્રાપ્તિ થાય છે

સર્વ જોને પોતાના આત્મા સમાન માર્ગને તેઓના ઉપર નિઃક્રમ, ગગદોષ ગહિત વાત્સલ્યભાવ વારણ કરવો, તેઓનો નાશ ન વાય તે માટે અનુકૂળ ભાવપૂર્વક જનતા રાખી તેઓનું ગ્રહણ કરવું, કાંઈ પણ જ્યની લાગણી ન દુઝાય તેવો વિચાર કરવો અને વચન કાઢવું, ભાવથી પચન્તુની ઇચ્છાનો ત્યાગ કરવો, પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયમા સાવધાન રહેવું, આત્મામા ઉપયોગ ગળી, સર્વ ગ્રાહ્ય વસ્તુ પર મમત્વ ફર કરીને, નિસર્ગ અવગ્યા ધાગણ કરી પગમ સમતાગ્સમા લીન થવું એની રીતે ભાવથી પાંચે ત્રણ ઉપજે અને સર્વ દુષ્ણોનો સામનો થઈ રાકે છે અને પોતાના આત્માનું ગ્રહણ વાય છે

ગમે તેવો વિશેષ ઉપનન વાય તો પણ અધ્યાત્મજ્ઞાન ક્રોધને અટકાવી શકે છે, મોહનીય કર્મની સર્વ પ્રતિજ્ઞોને છતી રાકે છે, અદાર પાપગ્યાન ફર કરી શકે છે.

ત્રિમ અને શ્રદ્ધાથી અધ્યાત્મજ્ઞાન સ્થિર થાય છે તેથી આત્માના સર્વ ગુણોનું દર્શન થાય છે અને આતરિક શક્તિ વધે છે તેથી પોતાની શક્તિમા વિશ્વાસ આવે છે હવે માત્ર કાર્ય પાગ પડશે, હું વિંતોને હકાવી રાકીશ અને નિશ્ચયમાથી માત્ર મન પાછું હકાવા દઈશ નહિ આત્મવાદ અને કર્મવાદની ખરી ગ્રહાથી સમ્યગ્ પરિણતિ વાય છે

ઇંદ્રિયોના વિષયનું સુખ ઝેર સમાન છે, તેમા તૃષ્ણાની આગ વધે છે, તેના દુષ્પ્રમાથી મુક્ત થવા આત્મધ્યાન ધરવું આત્માનંદી, આગમા પણ શરીરનું દુષ્પ્રભુલીને, આત્મરસ સમતાની શિતળ શાંતિ અનુભવે છે સર્વ ઉત્તમ અનુભવોનો સાધ્ય આત્મ ભાવ છે આત્માના પરિણામની શુદ્ધિ તે જ અધ્યાત્મ છે મરણ સમયે આત્મ પ્રદેશોમા અને શુદ્ધ ગુણોમાં ઉપયોગ રાખી લીન થઈ જવું. આત્મતત્ત્વનો નયથી વિચાર કરતા ઉપર ઉપરની નય ઉપર ઉપરના ગુણગ્યાનમા લઈ જાય છે અને સંતોષગીથી વિચાર કરતા આત્માના અનેક ગુણપર્યાય જાણવામા આવે છે આત્મામાં રહેલી પરમાત્મ સત્તા પરમાત્મ ના ધ્યાનથી પ્રગટ થાય છે, આત્માના અસખ્ય પ્રદેશોમા રહેલ અનંત સદ્ધિની પ્રતીતિ થાય છે

આત્મતત્ત્વથી, વાત્સલ્યભાવ, દયા, અહિંસા, સમાન ભાવ એ સર્વમાં પરસ્પર સંબંધ છે. પોતાનું સ્વમાન જાળવવાની ઇચ્છા થાય, અકપાક આવે, બી ન હવઈ સાથે તો સમાન-ભાવ ટકે નહિ. સમાન ભાવથી પોતાની છાદ્મી અમૃતમય સાથે છે. આત્મર્ષ (નિજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યથી સત્તામાં સ્થેષા મેળજ્ઞાન, મેળજ્ઞર્ષન, ધ્યાન સમક્ષિત પદ્ધતિ વીર્ય પ્રગટ કરવામાં) મન, વચન અને કાયાનું જળ પરાક્રમ પરિપૂર્ણવત્તુ અને શરીરના ધર્મીમાં નિર્દોષ રહેવું મન, વચન અને કાયાના મોખે મચળ થતા હોય નહિ, તેમોનો ધોષ અટકાવવો, ધોષની અસર બાદમાં પર જતા હોય નહિ, ધોષ થાય કે તરતજ આત્મમહેશોને બોલા.

વિશેષ પ્રાપ્ત થતાં, કર્મના ઉદયથી મન નેત્રી બને છે તેથી દ્રવ્ય ત્યાગની પદ્ધતિ જરૂર છે. આત્મતા વિષયો આવી મળે તો મનને આત્મ દ્રવ્ય-ગુણ પર્વાયમાં બોલાવી ઈન્દ્રિય શાંત થઈ અથ છે સાકુને અને આવકને જે બોલો પોતાના ગુણજ્ઞાન પ્રમાણે ભોગવ્યા વગર થાય તેમ ન હોય તો ઉદાસીન ભાવે હૃષી ક શોક વચન' ભોગ્ય ભોગ્યની મનને શાંત કરવું મુખ્યુ ખુ બાસ્કુ મન છે તેથી મુખ્યુ ખુ નિમિત્તો આવે કે તત્ત જ મનને આત્મ પ્રદેશમાં લેડી હો વાચના ઉપન્ય થાય તો વિચાર કરવો કે આ મોહનિય કર્મનું કામ છે તે માતૃથી જિન્ન છે મારે અને વાચનાને કષ સમય નથી એમ જાણી નિરુદ્ધ જુ આત્મ સ્વચ્છતાથી નિકામિત કર્મનો ધ્યય થાય છે તેથી સાથે જ્ઞાપો પદ્ધતિ ધ્યય થાય છે જ્ઞાનથી વૈરાગ્ય થાય અને વૈરાગ્યથી આત્મજ્ઞાન ચિર થાય છે. સમક્ષિતી છવ, સ સારના સર્વ બાહ્ય ભવોથી અધ્યાત્મ જ્ઞાનના બળથી ન્યાસ રહી રહે છે.

જ્ઞાનદેશનાં કે હૃદયમાં અસખ્યાતા પ્રદેશાનું અને નાશિના આઠ રૂપક પ્રદેશાનું અનુભવ જ્ઞાનથી ભાવ અનુભવી અવધાન કરવું તેમાં મન સ્થિર કરવું ચેતના-સત્તાના આભાસથી આ મ દર્શન કરવું ચેતના સૂ ન અને દર્શનના ઉપયોગથી પ્રગટવત્તુ બાહ્યી શકાય છે.

કેવળા ઉપર નિસ્કાર થાય તો સર્વ પ્રાણીઓની સાથે તેને પદ્ધતિ નિજ આત્મામાં પોતાના સ્વરૂપ અર્થથી આત્માને હોય અને અર્થથી ચેતન્ય એકવચી સમભાવ મેળવે. શુભ કર્મથી વસ્તુઓમાં ઇચ્છાવા ભાવવો અને અશુભ કર્મથી વસ્તુઓમાં અનિષ્ટજ્ઞ ભાવવું તે પદ્ધતિની બેડી છે. બાહ્ય વસ્તુઓનો ઉપયોગ હોય પરંતુ તો નિર્દોષ ભાવે હોય તેનાં શબ્દો કત્ય નહિ તેમજથી મુખ મેળવવાની આશા રાખવી નહિ. માત્ર કે મુખ આત્મામાંથી જ મળે છે. ઈન્દ્રિયો અને સર્વ દારા મુખ લેવાનો વિચાર અને આચાર બંધન અને દુખમાં જ કાલે છે જ્યારે પરવત્તુ સાથે ભાવ મળે તોડી નાખવામાં આવે છે. આત્મા પોતાને વચ સ્થે છે ત્યારે અસૌકિક આત્મભાવ થાય છે. વાચનાને જ્ઞાનથી જસ્ટ કરવી અશુદ્ધ વિચારો આવે કે તત્ત જ પકડી પકડીને જ્ઞાનમાંથી નાશ કરવા તે મુખજ્ઞાનના આધનાથી થાય છે.

વ્યવહાર મોક્ષ માર્ગને ભાવપૂર્વક અનુસરીને અતરમા નિશ્ચય દષ્ટિ વડે સ્વસ્વરૂપમા રમણતા કરવી. આત્મામાં જ આત્મભાવ રાખી, જન્મમરણની ઉપેક્ષા કરીને, વર્તન કરવું, દેખવું, બોલવું વગેરે બાહ્ય ક્રિયા કરવી આત્માને આત્મ દ્રવ્ય રૂપે જ દેખો. આત્મા અને આત્મ ગુણોની ઐક્ય ભાવે આત્મામાં જ રમણતા કરવાયી આત્મામાં સત્ય સ્વતંત્રતા ઝળકે છે.

કોઈ પણ કામ કરતા પહેલાં વિચારવું કે હું આત્મવશ છું, પરવશ નથી, પરભાવ મારો ધર્મ નથી, સ્વભાવ મારો ધર્મ છે.

ચરમ શરીરીને પણ સત્તામાં અતે કોડકોડીની ત્રિયતિના કર્મો હોય છે

પરિસહ ચારિત્રની કસોટી છે તેથી અધ્યાત્મ રસ શુદ્ધ થાય છે. કષાયોને ક્ષાય કરવા તે જ ચારિત્રનું રહસ્ય છે. વ્યવહાર ચારિત્ર સાંસારીક જાળમાંથી મુક્ત કરે છે તેથી ભાવ ચારિત્ર કેળવવા માટે દ્રવ્ય ચારિત્ર ઉત્તમ સાધન છે તકરારોમાં મૌન રહેવું. કોઈ પણ જીવને પોતાથી રાગદ્વેષ ન થાય એવો સતત ઉપયોગ રાખવો કયા અશુભ ધ્યાનમાં પોતાનું મન જાય છે તેને બારીકાઈથી શોધી કાઢવું અને તીવ્ર ઉપયોગ અને દૃઢતાપૂર્વક તત્ત્વ જ્ઞાનપૂર્વક અશુભ વિચારનો નાશ કરવો. વસ્તુને વસ્તુના સ્વભાવ પ્રમાણે રાગદ્વેષ વગર અવલોકવી. વિષયમાં મુખ્યબુદ્ધિ ટળે તો ગગદ્વેષ જાય શુદ્ધ નિશ્ચય નયથી દરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ વિચારવું તેથી તત્ત્વજ્ઞાન ઉપજે છે તત્ત્વજ્ઞાનથી વૈરાગ્ય ઉપજે છે. વૈરાગ્યથી માયા, મમતા, સુખદુઃખ બુદ્ધિ, કામ, તૃષ્ણા, દુર્ગતિ, મત્સર, પાપભાવ વગેરે દૂર થાય છે

સમતા, શુદ્ધ અધ્યવસાય અને અનુભવ જ્ઞાન રસથી આ ભવમાં જમે ગુણકાણે પ્રવેશી, પરોક્ષપણે, આત્માનો મેળાય થાય છે, આત્માનું અનુભવ દર્શન થાય છે આત્માના ગુણો આત્મામાં જ છે અને આત્માની જ સેવાથી તે ગુણો પ્રગટે છે આત્માને આત્મભાવે જાણીને આત્મદશામાં સ્થિરતા કરવી. આત્મા પોતાના ધ્યાનરૂપી કૃપામાંથી આનંદ રસરૂપ જળ કાઢીને પીએ છે બહારના પદાર્થોના આત્મા તરફ જ્ઞાતા તથા દ્રષ્ટા છે પણ બ્યારે આત્મા અતર્ક્યપ્રતિતિથી પોતે પોતાના સમાય છે ત્યારે અખંડ આનંદ અને સંપૂર્ણ સ્થિરતામાં રહે છે સહજ સ્વરૂપેનિવિકલ્પ, દર્શન સ્વરૂપમાં શુદ્ધ ઉપયોગ પરિણમવાથી શાંતિ અને આનંદ અનુભવાય છે અને અનતા કર્મની નિર્જરા થાય છે

જોતું સાબળવું બંધ કરીને, સકલ્પ ર્ધીને, દૃષ્ટાની ત્રિયતિમાં રહેતા સ્વ સંવેદન થાય છે. જ્ઞાન આત્માકારે જ પરિણમી રહે છે, જ્ઞાન અન્ય પદાર્થ (જેય) મય થતું નથી પણ જ્ઞાન્ય ને ક્ષયોપશમથી પ્રગટ થતું જાય છે, જ્ઞાન જ્ઞેયમય થાય તે જ્ઞેય આત્મા પોતે જ છે, ઇદ્રિયોના વિષય શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને આકાશ ભાવમાં જ્ઞાન પરિણમે નો હિસા અને કષાયાદિ શત્રુઓ હાજર થાય છે.

આત્મા આત્માને જાણે તે નિશ્ચય જ્ઞાન, આત્મા આત્માને અનુભવે તે નિશ્ચય દર્શન, આત્મા આત્માથી આત્મામાં પ્રવૃત્તિ કરે તે નિશ્ચય ચારિત્ર સ્વરૂપ સ્થિતતા કસવાનું આત્માસત્તી સ્વરૂપ દર્શન વધારે સ્પષ્ટ થતું જાય છે આત્મામાં તાત્કાલ પરિણમી રહેવાથી તેના ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવળજ્ઞાન છે.

જીવનો એક ઉપયોગ તે એક કર્મ પર્ણ છે શુભાશુભ પરિણામોની સાથે સંબંધ થતાં પુનર્જન્મ તેજ સમયે કર્મરૂપે પરિણમે છે. વિકારો કર્મના છે તે આત્માના નથી. આકર્ષક કર્મ ન કર્મ છે રાગદ્વેષ ભાવકર્મ છે સુખની આસા અને દુઃખનો ભય તે નિર્લેષક આસત્ત છે આસા રાખવાથી સુખ ઉત્પન્ન થતું નથી અને ભય સુખવાથી દુઃખનો નાશ થતો નથી તેથી નિર્લેષક છે તેમ જ સુખદુઃખની સાતવૃત્તિઓ પણ કસવાનું જ છે.

શુદ્ધ ઉપયોગ રાખવાથી અથવા અપરીણમી થઈ રહેવાથી ક્યાંય ઉપજતા નથી ઉપયોગ અને પરિણામ જ્ઞાના પર્ણ છે.

વેશું, બેજગતુ અથવા અનુભવતુ તે રાગદ્વેષાળું જાણી શકું છે. યાની સર્વ પદ્ધતિને જાણે પણ વેશા નથી, યાતા દ્રષ્ટા તરીકે તદ્દત્ત (મજ્જા) રહે છે જાતાની વસ્તુને વેદ છે પણ જાણ નથી.

કર્મવિપાક જેવા સ્વ હાજર કરે છે તે સ્થળે યાની તદ્દત્ત રહી જાય છે તેના તથા સ્વભાવ છે તેનાથી દુઃખ મિત્ર છું શરીર ક્ષત્રિયા અને મનમાં થતા મુખદુઃખાદિ ફેરફારોથી દુઃખ મિત્ર છું આત્માકારે પરિણમી રહેવાથી ક્યાંય રોકાઈ જાય છે પ્રજ્ઞા જગત્માં રેખરે જાણીને તેના જેવો જ પોતાનો શુદ્ધ આત્મા છે એમ પારીને જાણી પોતાના શુદ્ધ આત્માને જેવ રૂપે રાખીને તેનો અનુભવ કર્યો. જ્ઞાનદર્શન સ્વભાવ આનંદમય છે.

કારિણના લિપો (કમ્પ, રૂપ, ગ્રંથ, સ્વ, સ્પર્શ આદિ) સત્તામાંથી કર્મની ઉદીચ્છા કસવામાં નિમિત્તકર થાય છે તથા તે વિષયોમાંથી મન જેથી લાગને આત્માકારે પરિણમાતુ એસે મન નિર્વાકર થાય ત્યારે આત્મા જ્ઞાતા દ્રષ્ટા થઈને રહે છે આત્મભ્યાસથી વિશ્વત દયા (વિશ્વતેષજા) નો અનુભવ થાય છે. રાગદ્વેષો ત્યાગ કરતા આત્મ જ સોની આત્મપદ્ધતિ છે.

આત્મભાવમાં મતિની પરિણતી

મતિ જ્ઞાન તે ક્ષયોપચય ભાવ, કોચામ ભાવ અને ક્યાંક ભાવમાં અજ્ઞાતા પોતાના સ્વભાવિક કુલ હાલ રહીને જતાનું છે. મુજાવ હાલ આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણીને તેની

વર્તમાન સમયગ્ ગુણો દ્વારા મતિથી પરિણતિ દેરવાનું છે તે આત્મદ્રવ્ય, આત્માના ગુણો અને પર્યાય તે અવગ્રહ, ઇહા, અવામ, ધાન્ડ્યા, ધ્યાન અને સમાધિમાં ઉતાવળના છે

અવગ્રહ એટલે ગ્રહણ કરવું, તે સાબળવાથી, વાચવાથી કે શિખેનું હોય તે સ્મૃતિમાથી શબ્દ સજા દ્વારા ગ્રહણ કરવું. જેમકે જ્વાલમા દ્રવ્ય, જ્ઞાન, દર્શન, યાગ્નિ, વીર્ય વગેરે ગુણો, અને દ્રવ્ય ગુણ પર્યાય તે પદ્ય પદ્ધતિનું સ્વરૂપ ત્યાર બાદ તે શબ્દના સંકેત અનુસાર ઇહા (વિચાર)મા ઉતરવું

ઇહા એટલે વિચાર કરવો, જેમકે, આત્મા એટલે જે દ્રવ્ય પોતાના સ્વરૂપમા ગહે તે આત્મા, તે દ્રવ્ય છ પ્રકારના છે તેમા જ્વાલમા તે ચેતનના ઉપયોગથી પોતાના સ્વરૂપમા રહે તે જ્વાલમા દેવ દ્રવ્ય અગ્રહ લેવું ગુણ પર્યાયથી પોતાના સ્વરૂપમા ગહે છે તેમા બાહ્ય નિમિત્ત સમય છે, જ્વાલમા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અસંખ્યાતવાળી સંખ્યાના પ્રેરણા યુક્ત છે, તે પ્રેરણાનુ- સ્વરૂપ દ્રવ્યના પર્યાય ધર્મથી અને ગુણ પર્યાયથી બાણી શકાય છે

ગુણોમા જ્ઞાન, દર્શન, યાગ્નિ, આત્મિક સુખ અને વીર્યની મુખ્યતા છે જ્ઞાન પામ્ય છે, દર્શન શુદ્ધ પદ્ધતિ અને નિરાકાર (સમુચ્ચય) દર્શન સ્વરૂપ એમ બે રીતે છે, યાગ્નિના ક્ષમા આદિ અનેક ગુણ પર્યાય છે, આત્મિક સુખ નિત્ય ગુણ પર્યાય છે, વીર્ય પ્રકૃતિ આત્મિક છે.

તેમાથી એક ગુણ લઇને તેના ઉપર વિચાર કરવો, જેમકે ક્ષમા તે શું છે? તેનો સ્વભાવ શું છે? તેનું પ્રયોજન શું છે? તેની ઉત્પત્તિ ક્યા છે? તેની ઉત્પત્તિની શી જરૂર છે? આત્માની સાથે તેનો શું સંબંધ છે? તે ક્યા છુપાએલો છે? છુપાવાનું કાગળ શું છે? તને કોણ છુપાવે છે? શા માટે છુપાવે છે? તેને કની રીતે બહાર કાઢવો? કની રીતે સમજવો? તેનું આવરણ કેવી રીતે તોડવું? તે ગુણ સ્વભાવિક છે કે તેનું આવરણ સ્વભાવિક છે? તેનો આદેશ કેવો છે? તે શું સુખ આપે છે? તેને કેવી રીતે ભોગવવો? આમ અનેક પ્રશ્નોના જવાબ પોતાની મેળે વિચાર્યા કરવા, જેમકે ક્ષમા આત્મભાવ ગુણ છે, તે નાન સજા સ્વહારજન્ય છે, તેનો સ્વભાવ આત્માના શાંતિ કેળવવાનો છે અને તેનું પ્રયોજન કોઇને નાશ કરવાનું અને દુનિયાના સર્વ જીવો સાથે વેર વિગેધનો નાશ કરી સમદષ્ટિ કેળવવાનું છે

તેની ઉત્પત્તિ આત્મામા છે, ક્રોધના ક્રોધ પણ પર્યાયને નાશ કરવા માટે તેને આત્મામાથી જમાડવાની જરૂર છે, જ્વાલમા સાથે તેનો સમવાય (તદ્વપ) સંબંધ છે, તે આત્મામા અગ્નિ સ્વરૂપે રહેલો છે, જ્ઞાન અને પ્રયત્ન રહિત અશુદ્ધ ભાવોના કારણે તે અનાદિ કાળથી છુપાએલો રહે છે, દોષભાવ તેને છુપાવે છે, પુદ્ગળાસક્તિ માટે તેને છુપાવવામા આવે છે. તેને રાગદ્વેષની મદત કરીને જ્ઞાનથી (શુદ્ધ ઉપયોગ) બહાર કાઢી શકાય છે વેર, વિરોધ, અટસ, કલેશ વગેરે અશુદ્ધ પર્યાયોનો નાશ કરીને સર્વ જીવ સાથે સમાન દ્રષ્ટિ સ્થાપીને આત્માને શાંતિ અને આત્મિક સુખ આપે ત્યારે તેની ઝોળખાણ સમજાય છે

આત્માનું સ્વરૂપ બાણીને જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાપૂર્વક આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમા ગહેવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તેનું આવરણ તુટે છે, ક્ષમા ગુણ સ્વભાવિક છે તેનું આવરણ વિભાવ દશાનું છે,

હમાનો સ્વાદ/અસ્તમ્ય છે તેવું સુખ, સમતા સ્થમ્ય જ્ઞાન સ્વરૂપ છે તે ગુણને ભોજવા માટે અવગ્રહ, છદ્મ અવાસ, ધાત્વ, જ્ઞાન દ્વારા આત્મિક/સુખમાં લીન થવું એવી રીતે ભોજવામાં છે આવા અનેક વિચારો છદ્મથી થાય છે તે શુદ્ધ અમ્બવચ્ચાન કૃપે છે ત્યાજ્યાદ અવાસ (નિમ્બ)માં કિત્તુ'

અવાસ—અનુભવ જ્ઞાનથી ગુણને ભોજવાથી તે ગુણનો નિમ્બ થાય છે.

ધારણા—ગુણના અનુભવથી ને શાંતિ અને આત્મિક સુખનો ગુણ દ્વારા અનુભવ થાય છે તે અનુભવને, જરાજર સ્થિતિમાં ધારી રાખવો કે જેથી બધારે તેની જરૂર પડે ત્યારે તત્ત જ ઉપયોગમાં લાવી સકાય.

ધ્યાન—ગુણની આદ્યભાવે ને સ્વતા કરી છે તેમાં એકાગ્રતા કરવી તે ધ્યાન છે! ઉપયોગની ધારાથીજ ધ્યાન ચાલુ રહી શકે છે ઉપયોગ મુકાઇ નક્ક અને મન ખીંચે નક્ક કે તત્ત જ મનને પકડીને ગુણમાં નોંદી દેવું અને ઉપયોગ ચાલુ રાખવો.

સમાધિ—જે ગુણમાં જ્ઞાનથી ઊડા કિરાય પડી તે ગુણની નામ સજ્ઞા, પ્રોજન વગેરે વ્યવહાર માંધ થાય અને ફક્ત છવાત્યા બ્યારે શક્ય, સમતા-સ્થ અને આદ્યમિક સુખમાં લીન થાય અને ખીંચુ ન્હુ જ્ઞાન મુકાઇ નક્ક અને આદ્યમાના અને સ્વરૂપનો અનુભવ થાય તે આદ્ય પરિવૃત્તિને સમાધિ કહેવામાં આવે છે. સમ્યક્ જ્ઞાનપૂર્વક એકવાર સમાધિ આવી નમ્ય તે તેથી અન્યવચ્ચાનો અને અન્યથી મેળવના સુખનો સાધકાર થાય છે.

આવી રીતે દરેક ગુણનો વિચાર અને અનુભવ કરવો કે જેથી સવર સાથે અનતકર્મની નિર્જન થાય છે અને વારવાર અનુભવ કરવાથી તેજ ભવમાં અજવા આગળના ભવોમાં દ્વાપકભાવ પ્રાપ્ત થાય છે કે જે સદા સ્થિર રહે છે એટલું જ્ઞાન રાખવું કે અવગ્રહ, છદ્મ વગેરેનો જે કમ છે તે જરાજર છે પણ મતિ જ્ઞાનના તે સર્વ પદ્ધતિમાં વારવાર ચમત્કારમળ થાય છે કાલ્યુ કે અવગ્રહ દ્વારા પણ મતિ જ્ઞાનના કર્મમાં સ્થિર રહી શકે નહિ. સમાધિમાં અત્યુદ્ધત-માત્ર સ્થિતિ આવે તેા કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય પણ તેને માટે વચ્ચક્ષા નારાય સપચ્ચ, અર્ધવ જ્ઞાનસ્થ અને અર્ધવ વીનરાય સમમની જરૂર છે જેની પ્રાપ્તિ કર્મક્રમમાં ચાલુ અભ્યાસથી આત્મભાવમાં મતિ પરિવૃત્તિવાથી થાય છે.

ગુણોની તારતમ્યતા

ટેલે જ્ઞાન દોનોની મળ્યા તેલે જ્ઞાન ગુણોની તારતમ્યતા સમજવી માટે દોવેનું સ્વાદ બલ્યુ નેલેલે, દોલે અપવા વિભાવ ધ્યાન કાલ્યુ કર્મનું આવડવું છે, કર્મનો સ્વોદ્ય દોલ કૃપે અજવા વિભાવ દસા કૃપે પ્રગટ થાય છે. કર્મકલ્પ પ્રમાણ—તમા મુવ્વજાનના અવગ્રહ/કાના અર્ધવ સર્વજ્ઞની ઉત્તરી વચ્ચક્ષા ત્વ વિભાવથી, સર્વ છવથી અનતચ્ચા ત્વ વિભાવ વધારે દોલ ત્વરે કર્મકલ્પ તરીકે આવે, તેમાં એક ત્વ વિભાવ એલે દોલ તે

કર્મસ્કંધ તરીકે કામ ન આવે. એટલે સર્વ જીવોથી અનત ગુણી સખ્યાવાળા રસાગોત્ર એક કર્મ પરમાણુ હોય, અનતાનત કર્મ પરમાણુઓની વર્ગીણાનો એક સ્પર્ધક થાય એવા અનત સ્પર્ધકને જીવ સમયે સમયે ગ્રહણ કરે આ કર્મનો વિપાક થાય ત્યારે કર્મફળ (કર્મનો રસ) પ્રગટ થાય તે રસમા જીવની પરિણતિ થાય તેથી દોષ ઉત્પન્ન થાય અથવા વિભાવદશા પ્રગટ થાય.

દોષો જીવના ગુણોને પ્રગટ થવા દે નહિ, દોષને હડાવવા માટે પડિતવીર્યની સહાયથી ચેતના યથાયોગ્ય ગુણને ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષાયક ભાવે પ્રગટ કરે છે જેટલે દરજ્જે ગુણના આવરણને હડાવી શકાય તેટલે દરજ્જે ગુણની તારતમ્યતા કેળવી એમ કહેવાય દોષોની મુખ્યતામા મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ છે, તે પ્રકૃતિઓને હડાવીને ગુણોની તારતમ્યતા કેળવવા માટે બીજા સિવાયના પહેલેથી દસ ગુણસ્થાન છે, પરંતુ વાસ્તવીક (સમ્યક્ પ્રકારે) કેળવણી ૪ થા ગુણસ્થાનથી શરૂ થાય છે અને ક્ષપક શ્રેણીના દસમા ગુણસ્થાને છેલ્લે સમય મોહનીય કર્મજન્ય સર્વ દોષો નાશ પામે છે તેથી તેના પ્રતિપક્ષી ગુણો સપૂર્ણપણાને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ક્ષાપક સમકિત અને યથાખ્યાત ચારિત્ર રૂપે પરિણમે છે ક્ષાપક સમકિત ગુણસ્થાન ૪ થી ૮ સુધીમા આવી શકે છે પણ યથાખ્યાત ચારિત્ર ૧૨ મા ગુણસ્થાનના પેલા સમયથી શરૂ થાય છે પછી અતર્મુહર્તમા કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે

કર્મ રસના અશો જેમ જેમ હડકતા જાય છે તેમ તેમ ગુણાશો (ગુણના અવિભાગી પ્રતિચ્છેદો) નો ઉઘાડ થતો જાય છે જીવના ગુણમા અનત અનત ગુણાશો હોય છે ગુણાશોને લઇને જીવ દ્રવ્યમા નાનાપણુ, મોટાપણુ વગેરે વિભાગ થાય છે તે બાર પ્રકારે થાય છે, ગુણાશોમા છ પ્રકારે હાનિ અને છ પ્રકારે વૃદ્ધિ થાય છે, તે અગુરુલઘુ ગુણના પરિણમનથી થાય છે કર્મ રસ દૂર થવાથી ગુણાશોનો ઉઘાડ વધે છે અને કર્મ રસથી લેપાવાથી ગુણાશોનો ઉઘાડ ઘટે છે ચેતના પડીત વીર્યની સાથે જોડાઇને જે ગુણ ઉત્પન્ન કરવો હોય તે ઉત્પન્ન કરી શકે છે પણ ક્ષાયક ભાવ આવ્યા વગર તે ગુણ કાયમને માટે સ્થિર થતો નથી તેમજ સપૂર્ણપણુ પ્રગટ થઇ શકતો નથી.

ગુણોનું ભેદ અભેદ સ્વરૂપ

ભેદજ્ઞાન—

આત્માના ગુણોની સખ્યા, દોષોના પ્રતિપક્ષી તરીકે, દોષોની સખ્યાની અપેક્ષાએ વ્યવહારથી સમજવા જે વ્યવહારથી ગુણોનો ભેદ ન હોય તો, દોષની ઉત્પત્તિ વખતે, ક્યા ગુણથી તે દોષને હડાવવો તે જાણી શકાય નહિ કોઇ હડાવવા માટે ક્ષમાની જરૂર છે, માન હડાવવા માટે વિનયની જરૂર છે, માયા હડાવવા સરળતાની જરૂર છે, લોભ હડાવવા માટે આત્મસંતોષની જરૂર છે આવી રીતે જે ગુણનું પ્રયોજન હોય તે ગુણને ચેતના અને પડીત વીર્ય પ્રગટ કરે છે અને

અણોના બેઠસૂચક દરેક ગુણને નામ સગા હોય છે એટલે આત્મકલ્પ, આત્મપ્રકૃતિ અને આત્માના ગુણોમાં સગા, સખ્યા અને પ્રયોજનની અપેક્ષાને બિનતા છે.

નિર્વિઠકપ અસેકજ્ઞાન

આત્મપ્રકૃતિમાં જુદા જુદા અણો માટે જુદા જુદા સ્થાનો નથી, સર્વ આત્મપ્રકૃતિ સર્વ અણોની સાથે સમવાય સંબંધથી તદુપ છે આત્માના જ્ઞાનતા અણોના જ્ઞાનતા પર્વાય (એક સમયે એક અણનો એક પર્વાય) પ્રવાહ રૂપે સમયે જમણે આસુ છે છે તે અનેક જાવોના એક ભાવ રૂપે પ્રવટ થાય છે. દરેક અણમાં જોડા કોટરીને અનુભવ કરવામા આવે તેા છેવટે ગુણની નામ સગા ભૂથાય છે અને સમવાયસ અને આત્મિકમુખ અઠથી પ્રવટ થાય છે તે સર્વ અણો માટે એક સ્વરૂપ છે એટલે આત્મિક મુખના અનુભવમાં સર્વ અણોનુ આત્મ ભાવ છે તેમાં અનેક જાવોનુ એક અસ્તિત્વ છે સ્વયં જોડ નથી આવી રીતે આત્મપ્રકૃતિ તથા સર્વ અણો તથાજ અમેક સ્વરૂપે સમગત છે.

જ્ઞાન અર્જિત વૈરાગ્ય

કે દ્રવ્યોના અણ અને પર્વાયોનુ સ્વયં નહીને પર દ્રવ્યના અણ પર્વાયોના મોહ જરૂરીને, સ્વદ્રવ્ય (નિજ આત્મ દ્રવ્ય)ના જ્ઞાન, કર્તવ્ય, ચારિત્ર્ય, (આત્મિક મુખ) વીર્ય એટલાવ પ્રાણોમાં ઉપયોગ તબવો તે જ્ઞાનજન્ય વૈરાગ્ય છે. કાયા, હૃદયો વગેરે જે દ્રવ્ય પ્રાણો છે તેને પરદ્રવ્ય (પુત્રજન)ના પર્વાય નાહીને તેના સ્વદ્ર, રૂપ, ગુણ, સ્વર્ત આકાર વગેરે વિષયોમાં અણની ઉત્પન્ન થાય અને નિજ આત્મ ૫ જનિત આત્મિક મુખમાં રૂપી થાય તે પશુ તેમાં આવી નામ છે જ્ઞાન અર્જિત વૈરાગ્ય માટે આનુયોગ અને તત્વજ્ઞી ખાસ જરૂરનાં છે. હવે ત્વ સમજમાં સમજતા અને પરજાવનો ત્યાગ તે જ્ઞાનજન્ય વૈરાગ્ય તેના સ્વદ્રમાં પૌરુષગીક વસ્તુમાં અણની થાય છે પશુ નિજ સ્વદ્રમાં રૂપી જોવળ્યા વગર પૌરુષગીક વસ્તુમાં અણની જતી નથી અને તે જ્ઞાન પૂર્વક જ થાય છે.

મમત્વનાં દુ ખો

સી મમત્વથી ધર અને ખતી ચિતા થાય છે તે મેળવવા અસુખ વ્યવહાર થાય છે. કીના સ્વદ્ર, રૂપ આકારથી કામ, વગર ઉત્પન્ન થાય છે સ્વર્તન હૃદયનો વિહાર થાય છે. કપતામાં દેખાતી મુદ્દર પશુ પરિણામે જાગર મુર્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે આકુળતા આકુળતા થાય છે. તેના દુ ખ રૂપી રોગ મટાડવા સયોગ કરવામાં આવે છે. એક વખતના સયોગથી જાગ કર્તવ્યી જ્ઞાનત સહાર રખજી પડે છે કારણ કે મન અને સ્વર્તનિદ્રાનો એકાકાર થવાથી ચીકણા કર્તે જાગાય છે ત્વી કી, પુરુષને ગમે અપિત્રી સિદ્ધા છે. તે સિદ્ધા સાથે જાગ સમુદ્ર કેની રીતે તત્ત્વ ૧ કીનુ દીરક પુત્રજોનો સમુદ્ર છે, તેના સ્વદ્ર, રૂપ, સ્વર્ત અને આકારમાં

ઈષ્ટાનિષ્ઠ કલ્પના કરીને મનથી જીવ સુખદુઃખ વેદે છે અને મમત્વથી બધાઈને ફરી ફરીને પુદ્ગળોમાં ઉપજે છે.

આત્મા સ્ત્રી નથી, પુરૂષ નથી, નપુસક નથી પણ તિશ્ચય નયથી અવેદી છે તે સ્વરૂપ મેળવવા માટે સ્ત્રી મમત્વનો ત્યાગ કરવો, દ્રવ્યથી અહ્યયર્થ પાળવું અને ભાવથી આત્મરમણતા રૂપી ભાવ અહ્યયર્થમાં રહેવું.

પુત્ર પુત્રીના મમત્વથી સ્વ તથા પરહિત બુદ્ધિ રહેતી નથી, શત્રુ, ગ્રિતા કલંશ અને અસમાધિ થાય છે. સસાર શ્રમણમાં જીવ સર્વ જીવો સાથે અનેક પ્રકારના સબંધો બાધતો અને છોડતો આવ્યો છે વાસ્તવિક રીતે કોઈ જીવ કોઈ જીવનો પુત્ર નથી કે પુત્રી નથી અરસપરસના કર્મ સંયોગે આવી મળે છે. માટે મુમુક્ષુ જીવે પુત્ર પુત્રી પ્રત્યે નિર્લેપભાવ રાખવો.

ધન મમત્વથી આત્મ સાધના બૂજાય છે. ધન મેળવવામાં વખત અરબાદ થાય છે દુર્ગતિના કૃત્ય થાય છે ધનમોહથી સર્પ અને ઉદરની ગતિ થાય છે

દેહ મમત્વથી ચાત્રિ તપના પુરૂષાર્થ થતો નથી. સર્વ દુઃખનું કારણ શરીર છે. 'પુદ્ગળ સ્વરૂપ અશુચીમય શરીરનો વિષય માટે ભોગવટો અને વળી નરકની ગતિ, આવું કોણ મુમુક્ષુ કબુલ કરે! તે ગત ભવમાં પુણ્ય કર્યું નથી તેથી શરીરનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. હવે શરીરનો ઉપયોગ એવી રીતે કર કે જેથી શરીરના કેદખાનામાંથી છુટી અશરીરી સિદ્ધ સ્વરૂપ મેળવાય

સસારી સમા દુષ્ટ અને ચૌષ્ઠ પરિગ્રહ તે જીવ તથા પુદ્ગળ દ્રવ્યના પયર્થિનું મિશ્રપણ છે તેમાં પુદ્ગળના પયર્થિ તો કર્યા કરવાના છે તે ગેકયા રોકાય તેમ નથી, તેઓ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પયર્થિમાં રહે છે તેમ તું તારા સ્વભાવમાં કેમ રહેતો નથી? વળી મધુખિંદુના દષ્ટાંતે સગાની કેટલીક સ્વાર્થી ભાષા માખીઓના ચટકાડપે નિવડે છે માટે સગા સબંધીના સંયોગ વિયોગમાં હર્ષ કે શોક કરવો નહિ

પહેલી બૂલ તે સસારના દુઃખોને સુખ તરીકે માનવા તે બીજી બૂલ તે ધન અને સગાને સુખના સાધન માનવા તે. ત્રીજી બૂલ તે ઉપરની બે બૂલોને પાંચામે ઇન્દ્રિય વિષયમાં સુખ માનવું તે. આ ત્રણ બૂલનું ફળ સંસાર શ્રમણ છે, સસાર માર્ગથી તો મોક્ષ માર્ગ કેટલો સરળ છે!! મોક્ષ માર્ગમાં તો સંયમનું સુખ રહેલ છે જેને અહિંસા. સંયમ અને તપમાં સુખ ઉપજતું નથી અને જેને ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં સુખ લાગે છે તેને ત્યાંસુધી મોક્ષની આશા રાખવી નહિ.

દ્રવ્યના ત્રિકાલીક પયર્થિ જોતા, નિશ્ચયથી કોઈ વસ્તુ ઈષ્ટ નથી તેમ જ અનિષ્ટ પણ નથી. જઠ પદાર્થ ઉપર કોઈ કેદ કેપ કરવો તે તો અતિ અનભિજ્ઞતા બતાવે છે.

સર્વ જીવોમાં અકુપી ચૈતન્યત્વેન એકત્વ સર્વ વસ્તુઓનાં દ્રવ્યત્વેન એકત્વ સર્વ સંયોગ વિયોગમાં પર્યાયત્વેન એકત્વ સુખ દુઃખમાં તદસ્મિં સાત્તા દૃષ્ટા ધર્મો માધ્યસ્થ ભાવ, સર્વ ધાર્મિક ક્રિયામાં શક્તિ સમતા રસ, સર્વ ઉપસર્ગ પરિસ્થિતિમાં આદ્યભૂતત્વરસ આસ્વાદન અને સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિયોગમાં અપીઠાસન વૃત્તિ-એવા ભાવ જીવોને રાત્રેંયી મક્તા અથવા તેનો અભાવ કરીને સમતારસમાં સ્થિર થઈને આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો.

સમસાવયુક્તા શુદ્ધ મનમાં, શુદ્ધ ભાવના મૂર્તિની સ્થાપના થાય, તેથી શુદ્ધ ધર્મ કરવાની કૃપી થાય, તેમાં મન સ્થિર થાય એટલે ધર્મની સિદ્ધિ થાય.

દુઃખનો કોણ છે?— રાગદ્વેષ, ક્રોધ, મોહ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, અશુભ યોગ, ૧૮ પાપકથાન, ૫ આસવ (પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષય, કથાપદિ પાંચ પ્રમેદ, ૩ અશુભ જોગ, ૧૭ અસવય, ૬નો કથાન-૫૭) આ મના સત્ત્વ છે.

પદ્મા યાનનો ઉપયોગ સમસાકુલી પુષ્ટિમાં કરવો, સસાસ્તાસનાની પુષ્ટિમાં નહિ આત્માના વિષયમાં હંમેશાં નાશન રહેવું.

સુખ દુઃખની સામસ્યીની કથના, અજ્ઞાનજન્ય છે. સમસાનુ બીજા અજ્ઞાન ત્યાગ છે. સ્વસત્ત્વથી સમજ સમજથી વિચાર (તત્ત્વ ચિંતન), વિચારથી હૃદયનો ત્યાગ અને ઉપદેશનુ અનુભવ રૂપી ધર્મ ધર્મથી સમતા, સમતાથી નિઃસમપણું અને નિઃસત્ત્વવાદી મોક્ષ એમ ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્ત થાય છે.

મન ક્યાં બાંધે છે સંસ્કરવિકલ્પ કરે છે તે શુદ્ધ યાન ઉપયોગથી નાશીને ત્યાંથી બેઠીને આત્મામાં જોડવું પુરુષોત્તમ શુભાશુભ રૂપો ધારણ કરે છે તેવા રૂપ, હો મન! તુ શા માટે ધારણ કરે છે ?

શરીર તાર નથી પણ મોહશબ્દને તારા મોઢે બનાવેલું છે જાનું છે તેમાંથી છુટ્યા મોઢે અસાધારણ પુરુષાર્થ કરી, શરીર પાસેથી ધર્મ કાઢ કરાવી દેવું અને ઊઘાડી વખતે તેની ચિંતા ન કરી.

યોગીની મેઢે ઇન્દ્રિય સિવાય તદ્દસ તે મોહવત્ત સુખ મળે, તેઓ ઊઘાડી ચાલ્યા જશે તે દુઃખ આપ્યા જશે અને તેની શોધમાં અતલ સહાર રખાશે મોઢે મનમાં વિષયોને જ ઊઘાડી દે.

મોહના ઉદયથી કામ મેઢની તૃપ્તિનાં આગળ ગમે છે તે આગળ સમયમાં કામનોય સેવી નવા ધર્મ અપવા અને જલ મામાં રૂઝાવું તેના કરતાં મૂળ ધાતુ મેઢને છુટાવી આગ

મોહવાદ જન્ય છે. ઉપશમ રસથી મોહની આગ મોહવાય છે અને નવા કર્મ બંધાતા નથી દવા કરવા કરતા રોગને ન ઉત્પન્ન થવા દેવો તે ઉત્તમ છે સંસારની ખીક લાગતી હોય અને મોક્ષ જવું હોય તો ઇન્દ્રિયોને વશ કરવામાં અસાધારણ મહેનત કરી. મમત્વ તે અમ્બતર ગાડપણ છે, ઇન્દ્રિયોના વિષયનું સેવન ક્ષત્રુ તે અમ્બતર આધળાપણ છે અને કષાય તે પ્રત્યક્ષ દુઃખ રૂપ છે

કષાય વિજ્ય

ક્રોધ વિજ્ય—આક્રોશ વચન કે વધ વગેરે પરિસહ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે વિચારવું કે આ બિચારો પોતાનો સસાર વધારી મારા કર્મનું દેવું પતાવી દે છે તેથી ઉપકારી છે. તેના કર્મજનિત ભવિષ્યના દુઃખ માટે કરૂણા લાવવી અને આત્માના શાંત રસમાં લીન થવું ક્રોધ, કર્તવ્ય શૂન્ય અને ખેલાન બનાવે છે. ગુણોનો નાશ કરી સ્વહિંસા કરે છે માટે ધીરજથી આવેશ અટકાવવો અને ક્ષમાથી ક્રોધનો નાશ કરવો.

ક્રોધને તાવની ઉપમા—આંખ અને મોઢું લાલ થાય, મો સૂકાય, નાડી તથા હૃદયના ધમકારા વધે, અન્નની રૂચી નરહે, ક્રોધથી સતાપ, મૈત્રીનો અત, ઉદ્વેગ, અવદ્યવચન, કલેશ, કીર્તિનો નાશ, પુણ્ય નાશ અને દુર્ગતિ થાય છે

ક્ષમામાં અભયદાન, અહિંસા, અનુકંપા અંતર્ગત છે, ક્ષમા પ્રગટે કે તરત જ ક્રોધ નાસી જાય છે

માન વિજ્ય—અપમાન અને પરાભવ સહન કરવાથી તપ થાય છે પણ અહંકાર દીનતા કે ક્રોધથી દુર્ગતિ થાય છે માનથી ખીજના ગુણો જોઈ શકાતા નથી માટે પ્રમોહભાવ, વિનય અને નમ્રતાથી માનને જીતવો કરેલું સુકૃત્ય અને મેળવેલ ગુણો મદ મત્સરથી નાશ પામે છે ગુણવાન પર મત્સર કરવાથી પ્રમોહભાવ ઉઠી જાય તેથી મૈત્રી ભાવ નાશ પામે એટલે સમકિત જાય. જે વસ્તુનો મદ થાય તે વસ્તુ નયનથી મળશે. ગેર માથે સવાશેર હોય જ પૂર્વકર્મના ઉદયથી વસ્તુ મળે છે, તુ કોણ માન, તારી પાસે કંઈ ચીજ ભારી છે પૌદ્ગળીક વસ્તુ કાયમની નથી, ખાલી હાથે જવાનું છે માટે મદ છોડી દે. ગુણ રહિત હોવા છતાં જે પોતાને ગુણી સમજે, ખોટા ડોળ કરે તે દભ છે પોતાના ગુણો માટે ઉત્કર્ષ થાય, અભિમાન આવે તે મદ છે તેને હાથીની ઉપમા લાગુ થાય છે સ્વ વ્યકિત સ્થાપન (સ્વમાન સ્થાપન) પણ અહંકાર છે માનથી વિનય નાશ પામે તેથી સમકિત ગણુ જાય

માયા વિજ્ય—માયાથી જીવ પોતે પોતાનેજ છેતરે છે માયા નાગણી સમાન છે માયાને ઉડાણમાથી ખેંચવી પડશે અને સરળતાથી નાશ કરી પડશે ક્રોધનો દોષ ન જોવો

પણ પોતાના પૂર્વ કર્મોના ફોપ જોવો તે સમજતા કે ધરણી, નિર્જેષુ મુદિ, ધરણી, નિર્જાલસ ભાવ, નિર્જાલસ્યથી માયા, મમરુતિ, ખેડો દેખાવ, કુમુદિતો નાચ કરે.

લોકા વિજ્ઞ—લોકથી ચિતા આકૃષ્ટતા અને સર્વ દુઃખોની ખરેખરા આવે છે. સ્નેહ વિવેક વગેરે ખુલ્લો નાચ થાય છે. પણ આત્મ સંતોષ પાસે સર્વ દુઃખો અને લોકાના જ્ઞાપિ અલ્પ થાય છે.

જ્ઞાપથી ઉદગાદ, ઉદ્દેગ, ખેડો દેખાવે જ્ઞાપી ચિતા, વૈર, પરિતાપ, સ્નેહનાચ અને કુમુદિ થાય છે. જ્ઞાપ ત્યાગથી આનંદ, મુક્તિ અને મોક્ષ મળે છે. પુણ્યને બદલે પાપ કોથુ કરનાર જ્ઞાપ છે. જ્ઞાપ પ્રમાણે વધારે છે. પ્રમાણથી પુણ્ય સમાપ્ત નાચ છે. કુમુદિ મળે પણ વિષયમા પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ. સિદ્ધાંત જ્ઞાન થી જ્ઞાપી ઉદગાદ થયે જ્ઞાપી જ્ઞાપ થયા થયે ચિતાલ ઉત્પન્ન કરી અને તમા ભાવના થયે અકુર ઉપજવા જોઈએ. જ્ઞાપી જ્ઞાપ અત્તરજ્ઞાપ પડે લેવી જ્ઞાપી મુદિ થાય છે અને આત્મ પરિવૃત્તિ સુધરે છે. તત્ત્વાત્મીની રૂતિ સ્વસ્થ વર્તન મુદ્દ અને મુખમુદા પર શાંત રસ લેવે દોષ છે.

રાગ, દોષ, ખેડ, વિજ્ઞપ, અસ્થિતા, વાચના વગેરે અપરતર કરે. મનમાથી કાઢી નાખીને મનને નિમળ કરી સ્થિર કરવું જોઈએ. જ્ઞાપી વિષયમા નહિ જાય અને તપ કરવા સાવધાન થયે ત્યારે તેને સત્ત્વજ્ઞાન જ્ઞાન, મુદ્દ જ્ઞાપ, ભાવતા, આત્મ નિરીક્ષણમાં જોઈ.

જ્ઞાપ આગ સાગી હોય અને પેદમા પાણી ન હોયે જોઈએ સમતાથી જ્ઞાપ જાગવે તે સમજવું કે જ્ઞાપ ઉચ મેરિનાં આ પે.

પૌરુષીક વસ્તુમાં નહિ ઉપ? ત્યારે અદ્વિત પ્રેરણામાં મનને જોઈ શુ. સત્ત્વમાં અત્તિ થાય તે મુદ્દ આત્મામાં ઉપરોચ્ચ કરાવી જો અને અદ્વિત મુખ મોક્ષવતુ અદ્વિતમાં અત્ત સન્નિષ્ઠાનો વિચાર કરવાથી શોધ નાચ પામે છે. અદ્વિતમાં મુદ્દ પ્રેરણામાં ઉદગાદ ઉત્પાદી ભય નાચ પામે છે.

વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવાની ભાવના

કે જ્ઞાપ જ્ઞાપ જ્ઞાપમાં મર્મ નહિ કરીશ તે જ્ઞાપમાં કષ્ટ થયે નહિ થાય? સંલેખા આવી મન તેમા સમ્મક પ્રમાણે પાક બજાવવે. થાયનો તે વિચાર કરે. જ નહિ, જો નને એજાર રીત આજ્ઞાથી અર્પણમાં અત્ત વાર પ્રિય મોક્ષવતી પામે. ૧ ૧૮ થાયમાં જોઈ જ્ઞાપ જ્ઞાપ કરીશ તે તમા જ્ઞાપ જ્ઞાપ ૧૮ થાય અને ઉત્પન્ન પ્રેરણા વાર આજ્ઞા રાગ કે દોષની નીચા પ્રમાણે અત્તર પડે છે. ૨. જ્ઞાપ મુખના મુખ મુદ્દી તે બદલે, ૧૮ જોઈ થાય કરે છે. ૩. મોક્ષવતીમાં જ્ઞાપ અત્તર મહાજ્ઞા નારે ઉદ્વિત રિત ૧૫ જોઈ થાય કરીને મુખ જ્ઞાપીને, તેમા જોઈ મુખ માર નરમાં જ્ઞાપ થાય મારે તૈયાર થાય છે.

સસારી વિષયના ઉપભોગથી થતી અસાધ્ય વ્યાધિનું નિવારણ કરવા માટે દ્વંદ્વ ચારિત્ર્ય ઉપયોગી છે હજારો જાણેલાં ફસાયા છતાં સત્વરે ત્યાંથી પોતાનું દૃષ્ટિબિંદુ ચુકતો નથી, માટે તારા શુદ્ધ સ્વરૂપને જૂલ નહિ ધર્મ માટે શરીર તથા પશુ શરીર માટે ધર્મને છોડીશ નહિ. તે પરવશપણે અનંત કુખ ભોગવ્યું પણ મોક્ષ માટે સ્વ ઇચ્છાથી થોડું કષ્ટ સહન કરીશ તો કાયમને માટે સર્વ કુખોનો અંત આવશે.

પાપમાં હુશિયારીનું અભિમાન આવ્યું તો નિકાચિત્ત કર્મ બંધ થશે. બાહ્ય સંતામાં મોટાઈ માનવી તે જન્મ છે આરંભથી બનાવેલી બીજની વસ્તુના વખાણ કરવાથી તે સર્વ આરંભના ભાગીદાર થવું પડે છે. નરક નિગોદનું કુખ સાબળી કમકમાટી ઉપજે છે તો તેમાંથી બચવા માટે પાપમાંથી કેમ નિવૃત્ત થતો નથી ? જેને માટે તે પાપ કર્યું તે તને નરક નિગોદમાંથી બચાવશે ? તું પુણ્ય તો ખાઈ જાય છે, પુણ્ય વેચી પાપ જમા કરે છે તો પરભવમા તારા શા હાલ થશે ? સાધુના થોડા કષ્ટથી બીજા છે અને નરક નિગોદમાં જવાના કામા કરે છે, આ કેટલું બધું મૂઠપણ ? વીતરાગના વચન અનુસાર મન, વચન અને કાયાના યોગને વાપરીશ તો જ સર્વ કુખોનો અંત થશે.

જો ગુણ મેળવવા હોય તો પારકાના ગુણની પ્રશંસા કર, શત્રુના ગુણની પ્રશંસામાં પણ આનંદ માનવો, ગુણને ગુણની ખાતર માન આપવું, ગુણ પર શુદ્ધ પ્રેમ રાખવો, ગુણને અનુસરીને વર્તન કરવામાં પણ કીર્તિની ઈચ્છા તો ન જ રાખવી પોતાની સ્તુતિ અને પારકાની નિંદા સહજાય તો ત્યાં ખેંચ કરવો કે અહો ! હું ક્ષાયક ભાવે ગુણવાન ક્યારે થાઉં અને આ ભાઈની વાત સાચી પડે ! પોતાની નિંદા અને પારકાની સ્તુતિ સાબળી આનંદ પામવો ઈર્ષ્યા અને અભિમાનથી બીજના ગુણો ન ઢાકવા. માનતા માનવી તે મિથ્યાત્વ છે ધન ત્યાગમાં દ્રષ્ટિ રાગ કલક છે, દાનમાં કીર્તિની ઈચ્છા કલક છે ચારિત્ર્ય તપમા મત્સર નિંદાન અને પનિંદા કલક છે જ્ઞાનમાં મદ કલક છે ગુપ્ત સુકૃત્યમાં અપૂર્વ શાંતિ છે પોતાનું સુકૃત્ય બીજને ખતાવવાથી તેનું કૃણ નાશ પામે છે.

પ્રભુ ભક્તિ (સાવ નમસ્કાર)માં એકવાર વીર્યોદ્ધાસ થઈ જાય તો પણ ભવની ભાવકે ભાગી જાય. પ્રતિક્રમણમાં વિચારણાથી બચાવ પશ્ચાત્તાપ થાય અથવા પોષધમાં અપૂર્વ ભાવ શુદ્ધિ થઈ સમતા પ્રાપ્ત થાય તો એકો પાર શુદ્ધિની સાથે તિવ્ર ભાવ અને તિવ્ર ઉપયોગ ઉત્તમ કામ કરે છે. શુદ્ધિને રાગદ્વેષમાંથી નિવૃત્તિ નિવ્ર ભાવ તે ચિત્તનો ઉત્સાહ, વીર્યોદ્ધાસ, ઉપયોગ તે સાવધાનતા, તન-મયપણું

ધર્મ ક્રિયામાં આદર, બહુમાન, વિવેક, ઉત્સાહ, ઉપયોગ અને શુદ્ધિની જરૂર છે. વ્યક્તિ ઉપર નહિ પણ ગુણ ઉપર પ્રભેદભાવ અને રૂચી લાવવા.

અર્પૂં અતી દ્રિય વસ્તુના સ્વરૂપમાં તર્ક કરી શકાય પણ તે તર્ક જિન વચનમાંથી એક અંશ પણ વિરૂદ્ધ ન જવો જોઈએ.

દેવ, ગુરુ અને ધર્મમાં સર્વજ્ઞા ઊંડી મમ્મા અને બક્તિમાં અતઃકરણની ઉર્મિઓનો ઉત્સાહ આનંદ અને વિચ પ્રસન્ન હોવું જોઈએ.

વૈરાગ્ય=પુરુષભા સાવોનો ત્યાગ અને આત્મિક ભાવનો આદર

ધાર્મિક ક્રિયામાં સમતા આવે અને આત્મિક સુખ ઉપજે તે જ શ્રેષ્ઠ ધ્યાન. ખાત વચર અભ્યાસ અતરજમાં ન કોરે, અભ્યાસ મમ્મમાં રિચર ધ્યાન તો અનુભવમાં કોરે. ખ્યાનથી ચાગદ્રીય કુટાઈ બાવ છે મમ્મરથ મુદ્ધિથી આગમના અર્થને અનુસરવું. માલ તેમ જ અતરજ દ્વિસાના ત્યાગથી સમતા અને ધ્યાન આવે. મોચોની પોદ્ધતીક પર્થાવમાં પ્રવૃત્તિ ન થાય તે યુતિ છે.

ઝેરી આદિ ૪ સમક્ષિત ભાવનાથી પરમ શાંતિ, સમતા, સ્થિતતા આદ્યમમ્મકૃતિ અને સવ સમ્પાદિ એક પછી એક પ્રાપ્ત થાય છે.

ઝી, પુણ, સ્વ, ખર સપત્તિ એ સર્વમાં એકસરખો સમભાવ છે તો સમતાનું સુખ ધ્યાન આત્મમાં આરિન છે, આદ્યમાંની સમ્પતિ (સુખ પ્રવૃત્તિ) જે ભાવમાં ભવે છે તે ભવમય પત્તિએ છે તેથી તે સક્ષિતને શુદ્ધ આદ્ય સ્વરૂપમાં જ મેળવતી ઝેરી તે સક્ષિત શુદ્ધ આદ્ય સ્વરૂપે પત્તિએ.

પચ્ચખાણ સદ્ધત્વારી-૧ મોક્ષનો દેવ, ૨. વિધિ, ૩. મદ્ધા, આદ્યા, બક્તિ અને સવેશમાં પત્તિએ, ૪ વીરકેસાદ્ય.

જ્ઞાનના ૩ પ્રકાર-૧ હદિપોની અપેક્ષાવાળું વિષય પ્રતિભાસ યાન, ૨. દેવ ઉદ્ધેશના નિવેશવાળું આદ્યપત્તિનિયાળું, ૩. અર્થ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિવાળું તરસવેશ યાન.

અનુભવની અવશ્ય રમત્તુની અવશ્યથી મિનન છે શાખ્યા તરીકે અસ્થિત એવું સમ્મ રમત્તુ અને અસ્થિતના ગુણોનો અનુભવ એ જાને શુદ્ધ શુદ્ધ સમવેશમાં થાય છે. રમત્તુ અને અનુભવનો એક જ રાગ નથી અર્પૂં ચેતના પત્તિમાંથી મુદ્ધિમાં પત્તિર્વન થાય છે. પત્તિમાંથી અનિચેતના થયા છે. યાન નિચપથી આદ્યમાં જ રહે છે અને અનુભવથી આદ્ય મળ્યા પ. નિચપથી ક્ષવ દેવગ યાન, દેવગ ક્ષવન સ્વરૂપ છે, અનુભવથી ૧૨ ઉપવેશમય છે. શિદ્ધ ભવયનમાં પ્રવૃત્તિ વચર શુદ્ધ યાન-રચન-સુખમાં પત્તિએ થાય છે તે શુદ્ધ પાત્તિમાં જાન નિચિય અને મોક્ષ ૧૫ છે તે આદ્ય રમ્પિન શુદ્ધ વચર છે. અનુભવ સમ્મય યાન ક્ષવન આત્મના પચપથી શુદ્ધ પાત્તિમાં જાવેમાં પત્તિએ કરે તે સુવેશમય, ઉપવેશ અને ક્ષાપકાવ અનુભવ કરે છે.

શુદ્ધ આત્માના અનુભવમાં સુખ મળે છે ત્યારે કર્મમાં મિથ્યાભાવ કરવાની શક્તિ રહેતી નથી, કર્મ ઉદય આવે ત્યારે આત્મરમણતા કમ્વાથી કર્મનો ઉદય કર્મ કૃણ પ્રગટ કરી આત્મ પ્રદેશોથી અલગ થાય છે, આત્મા તે કૃણને વેદતો નથી, પોતાને તેનાથી તટસ્થ રીતે ભિન્ન માની પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્ય દ્રવ્યને અનુભવે છે

વીગતરાગ સ્વરૂપે સ્વસંવેદન જ્ઞાનના અનુભવમાં સર્વ ગુણો આવી જાય છે. નવ તત્વોમાંથી નિજ શુદ્ધ આત્મા જ ઉપાદેય છે.

ચેતના જ્યારે મિથ્યાત્વ, રાગ અને દ્વેષમાં પરિણમે ત્યારે અજ્ઞાન ચેતના કહેવાય અને કર્મનું કૃણ સુખ કૃણ વેદે તો કર્મકૃણ અજ્ઞાન ચેતના કહેવાય

આકે કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃતિમાંથી જે ઉદય પામે અને પોતાનો સ્વભાવ અને રસ પ્રગટ કરે તેમાં જીવનો સમ્બધ થાય અને જીવના વિભાવ ભાવ થાય તે શુદ્ધ જીવ સ્વભાવથી ભિન્ન છે તેથી તે મારા નથી

ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છા ગમ્પની નહિ પણ જે ભોગ ભોગવવા પડે તે રોગના ઇલાજ તરીકે ઉદાસીન ભાવે ભોગવી લેવો જેમકે ક્ષુધાના રોગને આહાર રૂપી દવાથી ઉદાસીન ભાવે મટાડવો પડે

શ્રુતજ્ઞાન, નવ પદાર્થમાં શ્રદ્ધા, જીવદયા વગેરે ચારિત્ર તે વ્યવહાર રતનત્રય રૂપ મોક્ષ માર્ગ છે. તેની સાથે આત્માની શુદ્ધ પરિણુતિ તે નિશ્ચય રતનત્રય મોક્ષ માર્ગ છે વ્યવહાર નિમિત્ત કારણ છે અને આત્મા પોતે ઉપાદાન કારણ છે ઉપાદાન કારણ કાર્ય રૂપે પરિણુમે એટલે સિદ્ધ થાય ત્યારે નિમિત્ત કારણ છુટી જાય છે

જીવનો શુદ્ધ વ્યવહાર તે મોક્ષ માર્ગ છે તેમાં કર્મ કૃણ (નો કર્મ) જેમકે મન, વચન, કાયાની વર્ગશુઓનું જે આલબન લેવામાં આવે છે તે વ્યવહાર નયનો વિષય છે અને તેમાં આત્માની જે શુદ્ધ પરિણુતિ થાય છે તે નિશ્ચય નયનો વિષય છે, આ બંને નયો મોક્ષ નગરીમાં પહોંચ્યાડનાર સમમરૂપી રથના પૈડા છે

જીવનો અશુદ્ધ વ્યવહાર તે સસાગ માર્ગ છે તેમાં પુણ્ય અશુદ્ધ વ્યવહારનય કામ કરે છે ત્યાં નિશ્ચય નય નથી. શુદ્ધ (વીતરાગભાવે) સ્વસંવેદન જ્ઞાનનો અનુભવ આપણા અનુભવના એક આકાર (બેદ વિકલ્પ) વાળો હોવાથી સવિકલ્પ ગણાય પણ બહારના વિષયોના વિડલ્પો રહિત હોવાથી નિર્વિકલ્પ કહેવાય, આ બંને અપેક્ષાથી જ્ઞાન સવિકલ્પ તેમ જ નિર્વિકલ્પ છે

મોક્ષમાર્ગમાં વચન અને કાયાનો યોગ દ્રવ્ય રૂપ છે, મનનો વિચાર ભાવરૂપ છે અને આત્માની શુદ્ધ પરિણુતિ નિશ્ચય રૂપ છે તે આત્મભાવ છે

શુભ ઉપોચાર રૂપ ક્રિયાના ૮ ભેદનાં શુદ્ધ આત્મજ્ઞની આપના રાખવી તે ક્રિયાના ૮ ભેદ—

- (૧) પ્રતિકરણ પૂર્વ દોષ નિવારણ
- (૨) પ્રતિકરણ-સમક્ષિત વગેરે ગુણોમાં પ્રેરણા
- (૩) પ્રતિકરણ-દોષાને ન ઉત્પન્ન થવાં કેવાં દોષાને ટાળવા
- (૪) ખાતણ-આ સ્થિતિ કરવા માટે નવકાર મંત્ર વગેરેનું આશ્રયન
- (૫) નિવૃત્તિ-વિવિધ ક્ષાત્ત્રમાંથી હાંધુ
- (૬) નિદા-આક્રમ સાક્ષીએ દોષ જોવા
- (૭) મહા-ગુરુ આજ્ઞા દોષ પ્રકટ કરવા
- (૮) શુદ્ધિ-દોષનું પ્રાપચિત ભેદ

મનથી આક્રમણ શુદ્ધ મન, અનુભવ તે સૌંદર્ય વિજ્ઞાન મેળવવું સાધન છે. જ્યારે ગુણોને પ્રત્યક્ષ કરવાથી જીવ પ્રત્યક્ષ થાય છે. જ્યારે ગુણોને પ્રત્યક્ષ કરવાથી જીવ પ્રત્યક્ષ થાય છે, જ્યારે ગુણોને નિવૃત્તિથી આક્રમણ જ્ઞાન થાય છે. જ્યારે એક દેશથી આત્માને પ્રત્યક્ષ નહીં.

મતિ અને કુતજ્ઞાન, રૂપની વિનિમયથી પર્યાયનત્વ રૂપ બધું કરે છે. પણ તે સર્વ પર્યાયનાં મતિ અને કુતજ્ઞાન છે. જીવ દ્રવ્યમાં એના સ્વરૂપના પર્યાય વિવિધતાથી છે. કર્મમાન પર્યાય જોઈને સ્વરૂપે છે. એટલે જોઈને રૂપની વસ્તુને જોઈને તે તે કર્મમાન પર્યાયવાળા / છે. કર્મમાન પર્યાય દ્રવ્યથી કથમિત્ત જોઈને રૂપે છે.

જીવ, સમગ્રવાચક નામ જતાવે છે. તે નામ જોઈનાં કર્મમાન કાળના પર્યાયનો વિવિધ સમગ્રજ છે. ત્યાર પોત એક સાથે કામ કરતા હોય પણ ઉપોચાર એકમાં હોય તેથી જો પોતમાં એકી સાથે પ્રત્યક્ષ ન થાય કેટલી સમજાવતે આવે મન નથી પણ દ્રવ્ય મનોવર્તણૂક થાયવા માટે આક્રમણ પસંદગી પ્રજન તે મનોવોચાર જોવાય.

કુતજ્ઞાન અને અનુભવના જ્ઞાનને ક્ષતિની જગર નથી કરવું કે તે મતિજ્ઞાનપૂર્વક થાય છે.

સાપક એટલી ક્યારે આવે ?

સકલ, વિકલ, આકલ, સકલ, કામા, વિવિધિય વગેરે સર્વ દોષોનો ત્યાગ કરીને, પ્રત્યક્ષ અને સમગ્રપૂર્વક આક્રમ દ્રવ્ય અને તેના શુદ્ધ ગુણના અનુભવનો અભ્યાસ કરનાં કરનાં જ્યારે શુદ્ધ ઉપયોગમાં સ્થિતતા થાય અને અનુભવોપોજનો નાસ થાય કે નથી કર્મકૃત્યનું.

હુ ખૂબ ભોગવવાનો પૂર્વ અભ્યાસ તુટી જાય અને સસાર પગિણીતો નાશ થાય ત્યારે આત્માના ગુણોની શુદ્ધતાની પરાકાષ્ટા થાય ત્યારે ક્ષપક શ્રેણી આવે

જ્ઞાનાદિ ગુણોની પોતપોતાની પ્રવૃત્તિ તે, તે તે ગુણની શક્તિ છે, દ્રવ્યાર્થોક નયેમા સર્વ ગુણો અભિન્નપણે રહેલા છે ગુણો પગ્ગર વ્યવહારથી ભિન્ન છે નિર્વિકલ્પ દશામા સર્વ ગુણુ પર્યાયોની એકતા છે નિશ્ચયથી દ્રવ્ય પર્યાય અભિન્ન છે વ્યવહારથી પ્રયોજન પ્રમાણે ભેદ છે હવે દ્રવ્યમા પર્યાયની અપેક્ષાએ પદ ગુણુ હાનિવૃદ્ધિ સભવે છે.

સ્વભાવ (અભિન્ન અનુત્થાન ગુણ ૩૫) હવેનો સહચારી છે, પગિણામ પાણીના પગપોટાની જેમ ઉત્થાન ૩૫ છે.

૫૦ દ્રવ્ય સમઘથી સુખદુઃખના પગિણામ થવાનું કારણ, રાગદ્વેષ અવિદ્યામાં પરિણમન છે સ્વસ્વરૂપમાં નિશ્ચય એવા સમદષ્ટિ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન રહે છે તેને સુખદુઃખના પરિણામ નથી શુદ્ધ પરિણામોના પરિણમન ક્રવાથી આત્મા શુદ્ધ પગિણામ રૂપ થઈ જાય છે પગિણામ તે જ પર્યાય અને ચારિત્ર શુદ્ધ ઉપયોગમા આત્મિક સુખ છે સુખદુઃખમા સમભાવ તે શુદ્ધ ઉપયોગ

અર્થ = પદાર્થ = દ્રવ્ય

સ્વભાવ = ગુણુ.

પગિણમન = પર્યાય આત્મા દ્રવ્ય ગુણુ પર્યાય ૩૫ છે

જેય પદાર્થોના આકારો (પર્યાયો)નો ઉત્પાદ વ્યય થાય અને જેયોમા પદગુણુ હાનિવૃદ્ધિ થાય તે પ્રમાણે સાકાર ઉપયોગના પરિણમન (પર્યાય)મા ઉત્પાદ વ્યય થાય અને જ્ઞાનમાં પદગુણુ હાનિવૃદ્ધિ થાય

કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા, સર્વ અગો દ્વારા, પ્રત્યક્ષ આત્મ પ્રદેશોથી સર્વ વિષયોને જાણે છે. જેય જાયઝ સમઘથી જેયના આકારોના, જાયઝ આત્મામા અરૂપી પ્રતિબિંબો થાય છે પણ નિશ્ચયથી સર્વ પદાર્થો પોતપોતાના સ્વભાવમાં અને સ્થાનમાં રહે છે આત્મા જેય પદાર્થોના આકારને સ્વયં ધારણ કરતો નથી એટલે તે આકારોમય થતો નથી જ્ઞાન આત્મામાં જ રહે છે તેથી જેય પદાર્થોમા નિશ્ચયનયથી જતું નથી અરિસામા જે પ્રતિબિંબો પડે તે પ્રતિબિંબપય આરસી વ્યવહારમા દેખાય છે પણ અરિસામા પદાર્થો પેસી જતા નથી કે અરિસો પદાર્થનું સ્વરૂપ ધારણ કરતો નથી વળી જેમ નીલમણીને દૂધમા રાખવાથી બધું દૂધ નીલ બન્યું દેખાય છે તેમ જ્ઞાન જેયોમા પ્રકાશ કરે છે અને જેયો જ્ઞાન રૂપી આરસીમા પ્રતિબિંબિત થાય છે ભૂતકાળના દ્રવ્યોના પર્યાયો અને ભવિષ્યમા થવાવાળા પર્યાયો, કેવળ જ્ઞાનમા વર્તમાન પર્યાયોની જેમ પ્રતિભાસિત થાય છે

આરે આપણે જૂત ભવિષ્યનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે જુત ભવિષ્યના દ્રવ્ય પર્યાયો (વસ્તુઓ) ન હોવા છતાં મનથી દેખાય છે, તેમ જૂત ભવિષ્યના પદો (સેવોના આકારો) કેળા જ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબીત થઈને વર્તમાન પ્રત્યક્ષ થાય છે એવોના નિમિત્તથી જ્ઞાનના આત્મેષ્ઠ થાય છે. બાક પદોને જાણવા પણ તેના અર્થમાં પરિણમ્ય નહિ (તત્ત્વમય નહિ).

અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અને સુખ ફક્ત શુભ આત્મ પરિણતિ રૂપ શક્તિથી ઉત્પન્ન થાય છે. હૃદય આધિન પરોક્ષ જ્ઞાનથી સતેષ ન જોયે હોવાથી જીવ તૃણથી પીડાય છે. તૃણાનુ દુઃખ જુલ્યા મારે હૃદય વિષયમાં રમ્યુ કરે છે. હૃદયો પોતાના વિશ્વને આદે છે. તેથી જીવને દુઃખ થાય છે તે મટાડવા હૃદયનુ સેવન કરે છે તેથી હૃદયો અને તેના સર્વ વિષયો દુઃખમય જ છે. જડ દ્રવ્યો જે નિમિત્ત રૂપ છે તેને અજ્ઞાન કુતીર અને કુચાલિથી સુખરૂપ માનવામાં આવે છે.

પદાર્થોને વશ થવાથી જ તેમાં હૃદય અનિષ્ઠ અને સુખ દુઃખની હલચલ થાય છે તેવાથી તત્ત્વ, નિર્વંપ સ્વેચ્છાથી કેાઈ હલવા જતી નથી.

અધરામાં દેખાતુ હોય તેને દીવાની જેમ ત્વ પાતી નથી તેમ આત્મ સુખરૂપ જ છે તેા હૃદય વિષયની શી જરૂર છે? તૃણા વગર રૂપાદિ વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ કરી નથી શુદ્ધ જીવોત્ત્વથી જીવ સરસિનાદુ અનેા અનુભવ કરતો નથી (વેલ્લો નથી).

એક સમયમાં હજારી પરિણતિ થાય તે વર્ષા છે. આત્માના પ્રકૃતિ સમ્પાત્તિ અપેક્ષાને જુદા પ્રણામ, તેમાં સમયે સમયે સ્થાન બદલી થાય છે તે ઉપાદ-નય અને એક પ્રેક્ષ એકોએ કે વધુ થતો નથી તે ધીવ્વ આત્માના મુલોનુ સમયે સમયે પરિણામ ફર્ક કરે છે તે ઉપાદ નય અને અલ્પ ધ્રુવ છે. પ્રકૃતિ અને શુદ્ધો દ્રવ્યના હોવાથી દ્રવ્ય, ઉપાદ-વ્યય-મીઠવાળુ છે તેથી સ્વ છે. અત્યઃપ્રાત અલ્પી પ્રેક્ષાદમક ચૈતન્ય સ્વરૂપ માફ દ્રવ્ય છે. ચૈતન્ય લક્ષ્યુ મારે શુદ્ધ છે, જ્ઞાન દર્શનના ઉપોત્તરૂપ ચૈતન્ય પરિણતિ મારે વર્ષા છે. આત્મા, જ્ઞાન અને અનુભવ તત્ત્વ છે.

જાનના પ્રકાર—(૧) જગદાત્માને તે દ્રવ્ય કર્મ બંધ (૨) નિમલ બંધ તે રાજકોષાદિ બાવેલ (૩) ઉપવાત્તી બંધ તે એક ક્ષેત્ર અવગ્રહના, આ પ્રમાણે જાણીને રાજકોષે રાજવેલ.

નિમલથી મારે એકજ સ્વભાવ છે તે રાજકભાવ છે. મારા સ્વરૂપમાં નિકાલીક સર્વ દ્રવ્ય પદો. એક જ સમયમાં પ્રત્યક્ષ પ્રતિબિંબો (પ્રતિમા) ની આકૃતિ સમાય છે. જેમ રાજાની અપેક્ષાથી માફ સ્વરૂપ સમસ્ત હોયતુ સ્વરૂપ મ્યુ પણ સ્વભાવિક અતઃ રાજક સંકિતથી મારે એક સ્વરૂપ હુ બોધતો નથી. માફ સ્વરૂપ સામ્યાવ સિદ્ધ ભગવાનનુ જ સ્વરૂપ છે તેથી મારા શુદ્ધ સ્વરૂપને અને પદમાત્માને મારે બાવ નમસ્કાર છે.

અરિહતના આત્મ દ્રવ્ય, શુદ્ધ વર્ષાને જતમાં વિચારીને પારી રાજવ પાતી તે અલ્પ વર્ષાથી પોતાને બંધે (પોતાના આત્મ દ્રવ્ય, શુદ્ધ વર્ષાને તે પ્રમાણે જાણે), જડી પોતાના

સ્વરૂપને અરિહતતા સ્વરૂપ પ્રમાણે અભેદ રૂપે અનુભવવું. કેવળી ભગવાન અતત અનાકુળ પરસ્પરને અનુભવે છે તે અનુભવ ઉપચારથી ધ્યાન કહેવાય છે કાચ્છુકે સંવર નિર્ગંગનો હેતુ છે, ગગદોષથી ઉપયોગ દુષિત થાય છે ત્યારે ક્રિયામા શિથિલતા આવે છે તેથી યતના (ઉપયોગ) રહિત ક્રિયા વાય છે તેથી જ્ઞાનધાત જન્ય અતરંગ સયમ ધાત થાય છે તે સ્વહિસા છે અને જીવના પ્રાણુવાતથી બાહ્યસંયમનો ધાત વાય છે તે પરહિસા છે. ધમ્મજા, અભ્યતર પગિગ્રહ છે તેથી અશુદ્ધ ઉપયોગ થાય છે જેથી સયમધાત વાય છે પરિગ્રહથી મમતા થાય છે અને તે મેળવવામા આરભ થાય છે તેથી અશુદ્ધ ઉપયોગ રૂપ ભાવ પ્રાણુ હિસા થાય તેથી અસયમ થાય શરીરની ક્રિયા પણ નિર્મમત્વ ભાવે કરવી. સ્વસ્વરૂપમાં શુદ્ધવપણું શ્રેષ્ઠ છે.

યોગોને રૂઢવા માટે કેવળી ભગવાનમા અચિન્ત્ય આત્મ વીર્યની શક્તિ પ્રગટ થાય છે. કેવળી ભગવાન નિજ આત્મ અનુભવમાં અત્યંત લીન થઈને ચિદ્વરૂપ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે આત્માના પ્રદેશો ઘનરૂપ થઈ જાય છે.

ચેતનાનો વર્તમાન શુદ્ધ ઉપયોગ રૂપ પર્યાય નિર્વિકલ્પ (અભેદ સ્વરૂપ) છે તે અભેદ જ્ઞાન છે અને આત્માનુ મનથી શ્રદ્ધા, મનન, અનુભવ થાય છે તેમા ઘણી ક્રિયા થાય છે તે બધા પર્યાયો ભિન્ન છે તે ભેદ જ્ઞાન કહેવાય છે

જૈન ધર્મનું અપૂર્વ જ્ઞાન

જીવના જ્ઞાનથી જીવોનું રક્ષણ થાય છે, પોતાના જીવને ઝોળખી તેનું વિકારમય સ્વરૂપ ત્યાગીને શુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવાય છે અજીવના જ્ઞાનથી પૌદ્ગળીક ભાવોથી આત્માનું રક્ષણ કરી શકાય છે અરિહત અને સિદ્ધના જ્ઞાનથી સાધ્ય જાણી શકાય છે, જિન પ્રવચનથી સાધક માટે સાધ્યનું સાધન જાણી શકાય છે જે કારણોથી અજ્ઞાની કર્મ બાધે છે તે જ કારણોથી જ્ઞાની વૈરાગ્યથી કર્મને છોડે છે કરોડો વરસો કે જન્મોતરમા તપ કરી અજ્ઞાની જેટલાં કર્મ અક્રામ નિર્જરાથી છોડે છે તેટલા કર્મ જ્ઞાની એક શ્વાસોશ્વાસમા સક્રામ નિર્જરાથી છોડે છે જ્ઞાનથી વર્તનમા વૃત્તિ વૈરાગ્યને લઈને રક્ષ થઈ જાય છે જ્ઞાનીનો હેતુ કર્મનો નાશ કરવાનો છે ચમત્કારીક વાતોના ચમત્કારથી મન જ્ઞાન-દર્શનમા ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિથી એકાકાર થઈ જાય તો તીર્થંકર પદ બધાઈ જાય છે જ્ઞાનથી ઇન્દ્રિય દમન, તત્ત્વ દર્શન, વિવેક, વૈરાગ્ય, રક્ષવૃત્તિ, શુદ્ધ આચાર અને નિર્જરા સહેલાઈથી થાય છે

જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા

નવ તત્ત્વોનું અપૂર્વજ્ઞાન, આત્માને જીતીને કર્મથી મોક્ષ મેળવવા માટે યથાર્થ જૈન નામ સત્તા, સર્વજ્ઞ વીતરાગ કથિત હોવાથી સંપૂર્ણ અને સત્ય તેથી શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય, નિરારભ હોવાથી સર્વ જીવને અભય સ્વરૂપ, નિષ્પરિગ્રહપણાથી લોભ જન્ય સર્વ દોષોનો નાશ કરનાર, તપ વિધિયુક્ત અને નિદાન રહિત, તત્ત્વમા પરસ્પર વિરોધનો અભાવ, આદ્યાદ્યથી દેખાતા

વિશેષનો સમન્વય અને એકાંત હૃદયમજ્જના અભાવથી સમતા સ્વરૂપ સ્થૂળ અણુથી વસ્તુના પદાર્થ જ્ઞાન, મોક્ષમાર્ગી પાછા આવવાપણુ નથી તેથી ધર્મ સાર્થક છે સદ્ગુણાત્મી અતઃ સુધી સમતા સ્થૂળ આદિના સુખ વસ્તુ ત્યાગ છે અને છેવટે પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી છે એવો ને રીતિ સર્વજ્ઞ થયા તે રીતિ તેણેએ અનુભવપૂર્વક જાણી છે નરોથી વસ્તુના સર્વ અંશો પ્રકટ કરીને વસ્તુના પ્રભાવ સ્વરૂપ જાણવાય છે. માટે આ કેળવી જાગવાનો દહેસો ધર્મ ત્યાગ્યુક્ત, સપૂર્વ શુદ્ધ, સમ્પન્નો નાશ કરનાર, સિદ્ધપદ મેળવવાનો, કર્મથી મુક્ત થવાનો, કર્મનો છેવટે લાવવાનો કર્મતાપ નિવારી સક્રિયતા પામવાનો, સદેહ રહિત તથા સર્વ દુષ્ટોનો નાશ કરવાનો આ એક જ માર્ગ છે

અધ્યાત્મ જ્ઞાન ચાલુ

જ્ઞાન આદ્ય ધર્મ જાણવે છે સમક્ષિત, આદ્ય ધર્મનો નિષ્ક્રમ કરે છે, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનુ આદ્યમાને ઘાત અને લાભ આપે છે તેને આદ્ય પોતે જ સ્વીકારે છે.

આદ્ય આદ્ય ધર્મનો અનુભવ કરે છે આત્માના સ્વરૂપનો આદ્યમાને ભોગ, ઉપભોગ આપે છે અને આદ્ય પોતે જ તે સ્વરૂપને સ્વીકારીને તેના ભોગવે છે.

આદ્ય ધર્મ આદ્ય સ્વરૂપ, આદ્ય ભાવ, આદ્યિક ક્રિયેએ સર્વ પરાસ્વાયક છે.

શુદ્ધ આદ્ય ધર્મ તે કેળ જ્ઞાન, કેળ દર્શન અતઃ આદ્યિક મુખ, સમ્પ્રદાય, શુદ્ધ પારિભાષિકભાવ અને પદ્ધતિધર્મ આદિ અતઃ સક્રિયો છે.

જ્યારજો તે આદ્ય ધર્મ સમજૂ જ્ઞાન, સમજૂ દર્શન, સમજૂ આદ્યિક રૂપે પ્રગટ થાય છે. પદ્ધતિ ધર્મ એ ક્રિયામાં સદ્ગુણી છે આદ્યિક મુખ, સવર, નિર્ગૂણ (તપ) ભાવ આદ્યિક અતઃત થાય છે. પારિભાષિક ભાવ જ્યારજો કેળથી શુદ્ધ થાય છે તે જણ સર્વ ક્રિયામાં સદ્ગુણી છે સમજૂ જ્ઞાન, જ્ઞાન, સામાન્ય નિરાકાર દર્શન સ્વરૂપ અને આદ્યિક સદ્ગુણી છે. આદ્યિક સાથે જ્ઞાન અથવા નિરાકાર દર્શન થાય છે.

પારિભાષિક ભાવથી આદ્ય જ્ઞાનમાં કે જ્ઞાનમાં અને આદ્યિક મુખમાં પરિભાષા કરે છે તેમાં ૭ પ્રકાર થાય છે તે પદ્ધતિ રીતિથી થાય છે તે જ્યારજો થાય અને ક્રિયામાં પારિભાષિક અર્થ ૭ વિષય થાય તે આદ્યિક તે જ્યારજો અને કેળમાં થાય નથા ક્રિયા આદ્યમાં જ છે ત્યાં જ જ્ઞાન થાય છે એવવા છે અને સમાપ્ત સ્થે છે.

આદ્યમાં પાંચ વસ્તુ રીતિ- ૧ જ્ઞાન સ્થ અથવા સમજૂ સ્થ ૨. હૃદયમાન અતઃ આદ્યિક મુખ, ૩ નિર્વિકલ્પ સમાપ્તિ, ૪ જ્ઞાનમાન ૫ અતઃ આદ્ય સત્ત્વ આ પાંચમાં થીન સર્વ જ્ઞાની પરાસ્વાયક સ્વરૂપ અતઃ ભોગવાય છે નિર્વિકલ્પ સમાપ્તિ, જ્ઞાન-વચન-

ચારિત્ર-વીર્યમાં એકાકાર, દ્રવ્યાર્થીક નયમાં રમણતા, અમેદ-સ્વરૂપનો અનુભવ, અનેક ભાવોના એક અન્તિત્વમાં રમણતા, સ્વરૂપ સ્થિરતા, અતરંગ ગુણ અવસ્થામાં એકાકાર, નિશ્ચય મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ, સ્વસમય આચરણ એ સર્વ અપેક્ષાપૂર્વક પર્યાયવાચક છે.

ચરણુ:—તે આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરનાર મૂળ ગુણ રૂપે છે અને કરણ મુળ ગુણને પોષક ઉત્તર ગુણ છે તેમાં જે આત્મભાવ છે તે આત્મ ધર્મ છે

અપૂર્વકરણુ:—ક્ષોભ અને વિઘ્નોને દૂર કરવાની તેમ જ અર્થોને મેદવાની શક્તિ ફક્ત અપૂર્વ કરણમાં છે તેનું નિમિત્ત કારણ ઉપદેશ, શ્રુતજ્ઞાન કે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન હોય અને ઉપાદાન કારણ તથા પ્રવૃત્તિકરણ એટલે કે શુદ્ધ પરિણામની ધારા છે તેની તિવ્રતા અને વિકાસ વધે એટલે અપૂર્વ કરણ પ્રગટ થાય છે, ત્યારે નિમિત્ત કારણ છુટી જાય છે અને ઉપાદાન કારણ કાર્યરૂપે પરિણમે છે તેથી બન્ને કાન્થોનો વ્યય થાય છે અપૂર્વ કારણનો વ્યય થાય અને અનિવૃત્તિ કરણ પ્રગટ થાય તેનો વ્યય થયે સહજ આત્મિક સુખ અર્થથી પ્રગટ થાય છે તિવ્રઅર્થોનો એક વાર ભેદ થયા પછી શ્રદ્ધાની એવી વિશુદ્ધ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે કે પછી મિથ્યાત્વમાં પડવાનું થવા છતાં અને તિવ્ર રાગ દ્વેષના પ્રરિણામો થવા છતાં, અર્થોના રૂપમાં કમોનો બંધ થતો નથી, તેથી ફરી કોઈ વખત અર્થો ભેદ થતો નથી, તેથી અપૂર્વકરણ એવું નામ યથાર્થ છે

આત્માના દ્રવ્ય ગુણો, પર્યાયોનો વિચાર કરતા કરતા જ્યારે અમેદ સ્વરૂપ એક જ પર્યાય, એક જ અર્થ—ભાવમાં લીન થવાય છે ત્યારે સ્થિરતા આવે છે તે સ્થિરતા દૃઢ થાય એટલે મન શાંત થઈ જાય છે, ચચળતા દૂર થાય છે અને નિષ્કપપણ પ્રાપ્ત થાય છે,

મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પારિણામિક ભાવોમાંથી ફક્ત ભવ્યત્વનો જ નાશ થાય છે અને ક્ષાયક સિવાયના ભાવો નાશ પામે છે.

પારિણામિક ભાવ—તે દ્રવ્યનું સ્વાભાવિક પરિણમન છે, તે દ્રવ્યના અન્તિત્વથી જ દ્રવ્યનો એક પરિણામ પોતાની મેળે જ ઉત્પન્ન થયા કરે છે તે સિદ્ધિમાં પણ છે

દ્રવ્યમાં પરિણામ ઉત્પન્ન કરવાની જે શક્તિ છે તેજ એનો ગુણ છે, ગુણજન્ય પરિણામ તે અર્થપર્યાય તેની બિન્ન બિન્ન અવસ્થા તે ભાવ.

પરિણામ જીવ તેમજ અજીવ સંબંધી ભાવોમાં વપરાય છે પણ મેદ પાડવા માટે મુખ્યત્વે પુદ્ગળ દ્રવ્યમાં પરિણામ લાગુ થાય છે જીવોમાં તે યોગ અને ઉપયોગ રૂપ છે સિદ્ધ ભગવાનમાં ફક્ત ઉપયોગ રૂપ છે પુદ્ગળ દ્રવ્યમાં યોગ કે ઉપયોગ નથી પારિણામિક ભાવથી જે ક્ષાયક ભાવમાં વર્તે તે મહાન છે

અહિંસા ભાવ તે શું છે ?—સર્વ જીવોમાં, અર્ણવી ચૈતન્ય એકત્વ, અમેદ સ્વરૂપનું અવલોડન કરવું તેના સમભાવ છે, મમત્વ કે હિંસાના પરિણામ નથી

તીજુતોના પાંદડું ભાવ સ્વરૂપ—આયાદિહુ=આત્માને હાથ ભેટી એક કનથી
 બીજા કાન સુધે ફેરવુ તેમાં નક્કા વિનય ત્રણે યોગેનું એકાકાર અને ગુણો મેળવવા માટે
 સર્વ સમર્પણની ભાવના છે. પયાદિહુ=પ્રક્રિયા તે ગુણોને વસ્તુ માટે થાય છે પૂર્વજની મારે
 ડોરે ભળીને તેમના ગુણોને અપનાવવા વહામિ નમસામિમાં વચન અને કાપયોમનું સહચારી-
 પદ્ય છે. સત્કર્મમાં મદા છે સન્માનમાં ગુણમય થવાનું છે તે ગુણ કયા કલ્યાણ તે
 આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિતતા છે મનજા તે પોષણીક ભાવોનો નાશ છે. કેવ તે શુદ્ધઆત્મ દ્રવ્ય
 છે ચેષ્ટય તે દેવગણાન સ્વરૂપ છે તે ભાવોમાં પ્રતિ કરતી. પરમાત્માની પ્રાપ્તતા પોતાના
 આત્માની જ છે આત્માએ પરમાત્માનો સાક્ષાદ્કાર કર્યો આત્મા અને પરમાત્મા વચનથી જિન
 છે પણ સ્વરૂપથી એકજ છે. તે, કૈતન્ય ગુણ છે તેમાંથી એકતા થાય છે, શુદ્ધ નિઃશયનમની
 હૃદિએ આત્મા અને પરમાત્મા એક જ છે દ્રવ્ય મદામય છે. તેથી મદા કરે તેવોજ તે બની
 જાય છે. આત્મ મોષ તે આત્મ સાક્ષાદ્કાર થવાથી પરમાત્માનો સ્થાનકાર મનાય.

પરિણામ—આત્માની પરિણતિ તે પરિણામ, હવેત્થને તેના અભવસાચતા સ્થાન અસખ્યાન
 છે, પરિણતિ સર્વ છવેમાં છે અનિહત અને સિદ્ધ ભવવાનને ઉપયોગ અને સુખપ્રાપ્તે છે

અભવસાચ—હૃદિએની મદા વચ્ચે કર્મ વર્તણૂની અસરથી નુરા જુદા બહત ખ્યાલો
 ઝંકાર જન્મ એમ જ્ઞાન, અજ્ઞાની જ્ઞાનના જે તરંગો લીં તે, *Instinctive knowledge*
 સદ્જ્ઞાન જ્ઞાન આ બધા અભવસાચ રૂપે છે તે એકદિવ આદિ સર્વ છવેને દેશ છે

વિચાર—(૧) આત્માને જે અભવસાચો થાય છે તે સગી પચેન્દ્રિયને મન દાસ
 જણાય છે અને ત્યાં મનો વર્તણૂને જે આકાર મળે તે વિચાર તરીકે બહત થાય છે. (૨)
 દ્રવ્ય મનોવર્તણૂ વિચારવાળી વસ્તુનો આકાર ધાત્વ કરે છે તે આકાર દારા જ્ઞાન થાય છે.
 મન દારા બાહ્ય જ્ઞાન આકાર પૂર્વક થાય છે (૩) પાંચ હૃદિયો દારા જે જ્ઞાન થાય છે તે મન
 દારા જ્ઞાન છે. આવી રીતે અજ્ઞાની ઉડતા અભવસાચો, એકલા મનથી જુદા બાહ્ય જ્ઞાન અને
 હૃદિકના આશ્રયનથી મન દારા જુદા જ્ઞાન જે વિચાર રૂપે પ્રગટ જ્ઞાન છે તે ત્રણમાં મનો
 વર્તણૂ આકાર ધાત્વ કરે છે અને તે આકાશી જે જ્ઞાન થાય તે વિચાર ક્ષેત્રાય છે

સેરવા—મનના વિચારો આત્મામાં રિશ્ત થાય છે અને ત્યાં રૂપ અને આકાર
 ધારક કરે તે ક્ષેત્રા છે. આત્મા ત્યારે મનોયોગમાં વચન યોગમાં અજ્ઞા કાપયોમમાં પ્રવર્ત
 તે વખતે તેના અભવસાચો જે રૂપ સી (જે પરિણામ પામે) તે ક્ષેત્રા છે એટલે આત્મા
 યોગના સબંધમાં આવે ત્યારે તેના ઉપર જુદા જુદા રંગ દેખાય તે સેરવા યોગ
 રચીત અભવસાચ તે સેરવા છે ક્ષેત્રા આત્માના સ્ફટિકત્વ પર પહોં નાખી નવા
 નવા રૂપો આપે છે, તેના દ્રવ્યો આત્માના સ્ફટિકત્વમાં પ્રવેશ કર્યા નથી, આત્માના રચને
 અજ્ઞાત નથી પણ જહાસી નજરે આત્માને અન્ય રંગે જતાવે છે ક્ષેત્રાના સંયોજથી
 આત્માના > જ્ઞાન અભવસાચ બહત થાય (> પરિણિત થાય) એને તે જતાવે છે જિતે છે,
 ચારા નરસા આકાર ધાત્વ કરે છે. એટલે સેરવા દારા અભવસાચ જણાય છે ક્ષેત્રા

કષાય ને ઉદીપન કરે પણ જાતે કષાય રૂપ નથી, લેશ્યા કર્મના ઉદય પ્રેમાણે અધ્યવસાયને રૂપ આપે છે, છતાં જાતે કર્મનો રસ નથી.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ભાવ લેશ્યા તે સારાં નરસા અધ્યવસાય અને દ્રવ્ય લેશ્યા તે યોગ વર્ગણાનો આત્મા ઉપર પડછાયો અને ભાવ લેશ્યા પ્રમાણે દ્રવ્ય લેશ્યા હોય છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પાપીને જોઈને વિચારવું કે આવા પાપ મેં કર્યા હતા તેથી હજુ સુધી હું મોક્ષ ગયો નથી, માટે પાપીને પાપના કૃણ માટે તેના પર કરૂણા લાવવી અને પોતાને તેવા પાપ કરવાનો વખત ન આવે તે માટે સયમ લાવમા રહેવું

દુષ્ટીને જોઈને તેના પર ભવિકરૂણા લાવવી અને પોતાને આવા દુષ્ટ ન ભોગવવા પડે તે માટે ભાવસયમમા રહેવું

સારા નરસા કૃત્યોનો સરકાર, બીજાના વૃક્ષની જેમ, કાર્મણુ શરીરમા રહે છે, તેને યોગ્ય સયોગો મળતા તે સરકાર ઉદય પામે છે અને પ્રતિકુળ સંસ્કારોથી નાશ થાય છે માટે સયમ તપથી અશુભ સંસ્કારોને નાશ કરવા

પોતાના સંકલ્પ (માની લીધેલ કલ્પીત નિશ્ચય) પ્રમાણે જીવ, સુખદુઃખ પકડી રાખે છે અને ભોગવે છે

સ્વભાવ વિરૂદ્ધ વર્તનથી અનુભવાતી લાગણી એજ દુઃખ છે, એટલે પરસમય (પૌદ્ગળીક રમણતા) એજ દુઃખ છે

ધર્મ કરતા કષ્ટ થાય તો કર્મનું દેવું કીક ખપે છે માટે જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમા રહેવું, રોગ થાય તો શરીરથી ભિન્ન આત્માને તારવીને નિજ સ્વરૂપમા રહેવું

સુખ વસ્તુમા નન્મય થઈને પોતેજ દષ્ટા અને દશ્ય થવું તે નિજ સ્વભાવ નથી, આત્મા તો સર્વ દશ્યોનો તટસ્થ દષ્ટા છે

અર્પિત (કહી શકાય તેવી વસ્તુઓ) થી અનર્પિ (ન કહી શકાય તેવી વસ્તુઓ) અનતગણી છે

દ્રવ્ય મનથી નિર્લેપ થવાથી આત્મા આનંદમય લાગે છે અને દુઃખ ઉપર દ્વેષ થતો નથી.

શત્રુ દુઃખ આપે તો સમજવું કે હવે પછી મારે કર્મ બંધ ન કરવો, નહિતર વળી પાછું આવું દુઃખ ભોગવવું પડશે.

સવર નિર્જગતી આરાધના કરી સ્વ મૈત્રીથી આત્માને જ પોતાનો મિત્ર બનાવવો

સ્વપરને આત્મતત્ત્વથી ઓળખવા તે કલ્પના બાવ છે. શીળના દોષની ઉપેક્ષા કરી માધ્વરૂપ રહેવું.

પરમપરોક્ષિય ઝુલ્મે ડેળત્યા આ તાર સમક્ષિત ભાવનાથી અદ્વિત્યા બાવ ડેળવાય છે.

ત્યાગ કરવા યોગ્ય (દેવ) વસ્તુ અને આપત્તવા યોગ્ય (ઉપદેવ) વસ્તુ યાન વિવેકપૂર્વક ક્રુતદાનથી થાય છે અને દેવનો ત્યાગ અને ઉપદેવનો આદર અને આત્મસ્તુ સન્નત્તથી થાય છે. અદ્વિત દેવ અને ઉપદેવ વસ્તુઓ ડેલ્લીક આપી છે.

દેવ

ઉપદેવ

- ૧ તત્ત્વોમાં ખેટી સમજણ તે નવ તત્ત્વો અને તેના ભાવોમાં સાચી સમજણ અને મક્કા તે મિથ્યાત્વ.
- ૨ દોષવાળાને ભગવાન, પાંચ અસ્થિત અને સિદ્ધ ભગવાન, મક્કાકાધારી નિમ્મય ઝુલ્મે મક્કાકાત સ્થિત ને ઝુલ્મે ડેલ્લીનો પાપેષ ધર્મ તેજ મોઘ માટે ધર્મ છે. પસ્પર વિરોધી તત્ત્વોમાં ધર્મ માનવા તે.
- ૩ નિમ્મય દેવ ઝુલ્મે કે ધર્મનો અભાવ. સિદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવમાં પરિવર્તિ થપ નિમ્મ આત્મા નિમ્મયથી દેવ યોતાના યાનથી યોતે યોતાને મોઘ કરે માટે યાન નિમ્મય ઝુલ્મે આત્મભાવમાં રહેવું તે નિમ્મય ધર્મ.
- ૪ પ્રજ્ઞા રૂપી, પર વસ્તુમાં ભગવાન. તત્ત્વ રૂપી, શુદ્ધ આત્મ ઝુલ્મેમાં જ્ઞાન.
- ૫ શરીરને યોતાનું માનવું. યાન, ઇર્ષન ચારિત્ર (આત્મિક મુખ) વીરને યોતાના માનવા.
- ૬ ઇન્દ્રિયોના વિષય સમ્પદ, આત્માના શુદ્ધ ઝુલ્મેના અનુભવમાં આત્મિક મુખનો અનુભવ. રૂપ, રસ, સ્પર્શ, રસ્યતાના અનુભવમાં મુખ.
- ૭ પરવસ્તુની ઇચ્છામાં નિરામુખ સમતા ત્યનો અનુભવ. આમુખઆમુખવર્ત.
- ૮ સર્વોચ્ચ વિરોધમાં મુખ-કર્મરૂળ અને પ્રજ્ઞા રૂપી સમવાયો અનુસાર યોતાના રૂપમાં રહે છે તેમ જ મારા શુદ્ધ સ્વભાવમાં રહે અને કમિયા મુખરૂપથી તત્ત્વ રહે.

હેય

ઉપાદેય

- ૯ યુદ્ધજ્ઞાનથી અહિરાત્મા આત્માની આભ્યતર આત્મા
- ૧૦ પરિગ્રહ રૂચી ત્યાગમા રૂચી.
- ૧૧ વાસના આત્મગમણતા
- ૧૨ એકાંતવાદ, એક નયમાં હક ર્યાદવાદ, પ્રમાણ (જ્ઞાન પ્રમાણ)
- ૧૩ નવ પરિગ્રહ પોતાના માનવા સર્વ દ્રવ્ય સ્વતંત્ર છે, કોઈ દ્રવ્ય કોઈનું નથી
- ૧૪ ભોગ, ઉપભોગ અને નિજ સ્વરૂપની ભાવનામા લીન સસારી કામમા લીન
- ૧૫ કર્મમા કર્તૃત્વ નિજ સ્વરૂપમા કર્તૃત્વ.
- ૧૬ કર્મ, ભાવ-કર્મ (રાગ દ્વેષાદિ દોષો), કર્મફળ (શરીર વગેરેનો-કર્મ)મા અહમત્વ અને સુખદુઃખની ભુક્ષિ દ્રવ્ય-ભાવ-નો કર્મથી ભિન્ન નિજ શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યના જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, આત્મિક સુખ વગેરે ગુણોમા એકત્વ અને આનંદનો અનુભવ. જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમા રમણતા
- ૧૭ મૃદતા દેવ, ગુરુ, ધર્મ રાત્ર ગુણદોષની પરિક્ષા ન આવડે અહિંસા, સયમ, તપ, શુદ્ધ ઉપયોગ અને ગુણોની શ્રેષ્ઠતાની આકર્ષણથી પરિક્ષામા નિયુક્ત તે અમૃદદષ્ટિ,
- ૧૮ શકા, કષ્ટ, વિતિગિચ્છા પડિત વીર્ય પર શ્રદ્ધા રાખીને, મિથ્યાભાવ અને પૌદ્ગળીક ઇચ્છા રહીત થઈને નિજ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરીને નિશ્ચય થવું
- ૧૯ નિજ સ્વરૂપની અજ્ઞાનતા શ્રુતજ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ જાણીને તેમા મતિજ્ઞાનથી ઉદ્ધારથી પરિણતિ કર્યા કરી જ્યા સુધિ આત્માનો અનુભવ થાય
- ૨૦ કષાય આત્મા મમભાવ ચારિત્રાત્મા
- ૨૧ સસારમા તન્મય, મોક્ષની ઉપેક્ષા સ વેગ, વૈગમ્ય
- ૨૨ ઇન્દ્રિય વિષય વિકારમા નિર્વેદ, ત્યાગભાવ, રક્ષભાવ, નિર્લેપ ભુક્ષિ તન્મયપણું

કેવ	કેવલેય
૨૦ જીવ દેવતાની જે કિ સંકલ્પ જોવા } નિર્લક્ષ્ય	ભાવ-અનુકંપા, અદ્વિ સામાન્ય
૨૪ નાસ્તિક ભાવ	નક્ષત્રો નિજ આત્મ સ્વરૂપ અને આત્મિક મુખનો અનુભવ પૂર્વક નિર્લક્ષ્ય
૨૫ મસ્તક, કુલપર દેવ	પ્રભોદ્ભાવ, કુલપુત્રાચ
૨૬ સ્વામી સામી કામી	સ્વામી સામી ખેડ, પોતાના દેવ માટે પમાતાપ
૨૭ ભોક્ષી દુઃખ	આત્મસંતોષના આનંદ
૨૮ પૌત્રવ્યક્ત સા ભ માટે ધર્મકલ્પી	નિદાન સંહિત આત્મભાવે શુદ્ધ વિદ્યા
૨૯ ખરનિદા	પોતાનો દેવ શોધીને તેની નિદા કરીને તેનો ત્યાગ કરવો ખરુલુપુત્રાચ
૩૦ ક્ષેત્રધારી પ્રવર્તન	સર્વ જ્ઞાન
૩૧ ભોક્ષી	મોક્ષી
૩૨ ભવિષ્ય વિતા	કર્મના ઉદ્ધારના સમવાય અને આત્મઆનંદ
૩૩ સસારી નિવાસ	અખમ્ભ જ્ઞાન
૩૪ અર્ધર્થ આત્મ, પાપ	અદ્વિ સા, સમમ, તત્ત્વરૂપ ઉદ્ધૃત કર્મના પ્રવૃત્તિ
૩૫ પ્રમાદ	આત્મભાવ અને શુદ્ધ ઉપયોગ
૩૬ દ્વિ સા, વ્યક્ત, ચોરી, મેયુન, તૃપ્ત	અદ્વિ સા, વિચારપૂર્વક અને મોક્ષના દેવમુળ સ્ત્રી રૂપ, અર્ધર્થ વ્યક્તર્થ સતોષ
૩૭ ક્રોધ, માન માયા, ભેદ	ક્રમ વિનય, સત્યતા, સતોષ
૩૮ રાગ, દેવ	વૈરાગ્ય, સ્પર્શ, કુલપુત્રાચ, સમભાવ
૩૯ વિકલ્પ	ધર્મકલ્પ

હેય	ઉપાદેય
૪૦ સ સારી નામમાં આનંદ	આત્મ અનુભવમાં સહજ આનંદનો અનુભવ
૪૧ શરીર મમત્વ	ગતત્રયમાં લીન થવું -
૪૨ અજ્ઞાન	મતિશ્રુતજ્ઞાનના એકત્વ વિતર્ક અવિચાર દ્વારા દેવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની ભાવનાપૂર્વક જ્ઞાનની આગધના
૪૩ નિંદ્રા	આત્મ ભગૃતિ
૪૪ મોહ	શુદ્ધ ઉપયોગ
૪૫ કીર્તિની ઇચ્છા	સ્તુતિ નિદામાં સમભાવ
૪૬ પાપમાં નિર્ભય	પાપમાં ભય અને સવર નિર્જરામાં નિર્ભય
૪૭ સ સાર માર્ગમાં મહેનત (કુપુષ્પાર્થ)	મોક્ષમાર્ગમાં પુષ્પાર્થ (પડીતવીર્ય).
૪૮ પાપમાં અતુરાધ, શક્તિ, ધીરજ, દહતા, પ્રીતિ, શરવીર, સદ્ગતતાની ઇચ્છા	ધર્મ ક્રિયામાં અતુરાધ, શક્તિ, ધીરજ, દહતા, પ્રીતિ, શૌર્ય, આત્મભાવ
૪૯ ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષયમાં રાગદ્વેષ ઇષ્ટ અનિષ્ટની કલ્પનાનો અને તેના સુખદુઃખનો અભાવ, સમભાવ	
૫૦ સાસારિક ભાવો	ધર્મની વાતો
૫૧ પુદ્ગલ ચર્યાય દ્રષ્ટિ	આત્મદ્રષ્ટિ
૫૨ મોહથી રૂપો જોવા	દ્રષ્ટિ સચમ, તત્વ દ્રષ્ટિ.
૫૩ રસ સ્વાદનુ લોલુપીપાણ્ય ખાવાની તૃષ્ણા	રસેન્દ્રિય પર સચમ, મોજનમાં નિર્લેપ ભાવ, ઉપવાસમાં આત્મભાવ (જાયકભાવ)
૫૪ અનીતિ	પ્રમાણિકતા
૫૫ લોકસત્તા	આત્મભાવની સત્તા
૫૬ કુટુમ્બ મોહ	સર્વત્ર મૈત્રી ભાવ.
૫૭ રાગદ્વેષ	સમતા, શાન્તરસ, આત્મિક મુખ્ય

૫૮ અસ્યમ	૧૭ પ્રકારે સમમ.
૫૯ કામભોગ	આવ પદ્મવર્ગ આત્મ સમ્યક્તા.
૬ ચાર કુ.અસ્યા	ચાર મુખસ્યાપ્યા.
૧. જલસુત્રો પોતાની માનવી.	૧ આત્મનિહિતે પોતાની માની આત્મસુત્રોનો અનુભવ.
૨. ક્ષેત્ર	સતોષ અભ્યુત્થી સત્મ.
૩ ભોગ વસ્તુ	૩ વિષય સમમ.
૪ રોગમાં સમસ્યા	કુ.અર્થ પૈર્ વિવેક ધમ શુદ્ધ જ્ઞાન.
૬૧ બદલાવ	આત્મવાદ.
૧ શરીર ચિતા	૧ આત્મ ચિતા
૨ ભોગ વસ્તુ	૨ આત્મભાવમાં સમ્યક્તા
૩ વિશ્વસ્તી ભુક્ત	૩ જ્ઞાન, નિર્લેપ આવ, નિસત્રપક્ષ
૬૨ સકલ્ય વિલસ્ય	નિર્લેપ જ્ઞાન.
૬૩ આર્ત શોધ જ્ઞાન	ધર્મજ્ઞાન, શુદ્ધજ્ઞાન.
૬૪ જ્ઞાન ચેતના, ખસે પડે વસ્તુના તટસ્થ થાતા દ્રવ્ય પોતાનું અનુભવ.	૫૨ વસ્તુના તટસ્થ થાતા દ્રવ્ય.
૬૫ કર્મ ચેતના, કર્મ ફળ સમસ્યા.	
ચેતના.	

ચાત રસની પ્રાપ્તિ

૧. ચાત રસની ભાવના ચિત્તચેતનામાં સ્થિત કરવી.
૨. ચાત રસની આત્મચેતનામાંથી ઉત્પત્તિ શોધવી.
૩. તત્વરસ આસ્વાદન, અભ્યુત્થાના અનુભવમાં ચાત રસની પ્રાપ્તિ.
૪. આત્મા અને અભ્યુત્થાની એકત્વ રૂપ પરિવૃત્તિ અનુભવવી.
૫. આત્મજ્ઞાનની પરમ અવસ્થા સમ્યક્ જ્ઞાન કરવું.
૬. અસ્ય જ્ઞાત પ્રકારમાં એકત્વ રૂપ પરિવૃત્તિ.
૭. શુદ્ધ સ્વાધ્યાસની એકત્વ રૂપ પરિવૃત્તિ.

આત્મ દર્શન

- ૧ સ્વરૂપ સત્તા અવલોકન
- ૨ ચેતનાનો આભાસ
- ૩ નિજ સ્વરૂપ દ્રષ્ટિ
- ૪ આત્મ પ્રેરણાનું દર્શન
- ૫ નિગદાર, નિર્વિઝરૂપ, સાદગ્ય દર્શન સ્વરૂપ
- ૬ ચેતનાના અનુભવમા ગુણોનું દર્શન, આભાસ
- ૭ ગુણ પર્યાયનું આત્મદ્રવ્યમા દર્શન

ભાવ ચારિત્ર

અહિં કેટલાક ભાવ ચારિત્રના પર્યાય બતાવ્યા છે તે સર્વ આત્મ રમણતામા લઇ જાય છે અને ધ્યાન અને અશિક્ષિત આત્મિક સુખથી સિદ્ધ થાય છે ઋગ્વેદનું નયની અપેક્ષાએ ત્યારે આત્મા ચારિત્રભાવમાં હોય ત્યારે હિંસાદિ અવિરતિ ભાવમા હોય નહિ ભાવ ચારિત્રની સાથે ધ્યાન હોવાથી મંવર અને નિર્જરાના તત્વો ઉત્પન્ન થાય છે અને આત્માની વિશુદ્ધિ સાથે આત્મિક સુખ ઉપજે છે ભાવ ચારિત્ર અધ્યાત્મ જ્ઞાનના સાગરપે છે તે અહિં કેટલાક પર્યાયદ્વારા મહોપથી બતાવેલ છે —

૧ અતત ઉપયોગની ધારાથી આત્મપ્રેરણામા ચિચરતા કરવી

૨ પોતાના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ તે કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન, સમદષ્ટિ અને અતત આત્મિક સુખમાં પરિણમન કરવું.

૩ સદ્ગુણો જેમકે ક્ષમા, સતોષ વગેરે ૧૦ યતિધર્મ અને જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયમા ભાવથી પ્રવૃત્તિ કરી તેમા તન્મય થવું

૪ મનગુપ્તિ-આત્મરોદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરી ધર્મ-શુકલ ધ્યાન ધરવું, અતવૃત્તિ રાખી મનને આત્માના પ્રેરણા અને ગુણોમય બનાવવું

૫ આત્માના સર્વ ગુણ પર્યાયોનો આત્મા સાથે એકત્વનો અનુભવ કરવો (અભેદ સ્વરૂપનો અનુભવ)

૬ સ્વચતુષ્ટય — સ્વદ્રવ્યને અતત ગુણ પર્યાયયુક્ત પોતાનું આત્મ દ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર તે અસખ્ય પ્રદેશરૂપી ક્ષેત્ર, સ્વકાળ તે જ્ઞાનદર્શનના ઉપયોગયુક્ત કાળ, સ્વભાવ તે ચાર ભાવ પ્રાણ

જ્ઞાન, દર્શન, આત્મિક યુગ્મ (સમતામય, ચાલિ) અને વીર્ય એ ચાર પેલાના અનુભવો અનુભવ કરવો.

૭. આત્મ પ્રદેશમાંથી સમતામયી રાતસ અને આત્મિક યુગ્મ સાધી તેનો અનુભવ કરવો.

૮. પચ્ચરોપિના દરેક કુલ્કમાં વારાફરતી લીન થઈ જવું.

૯. જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય ને શરીરથી સિન્ન તારીને તેનો અનુભવ કરવો.

૧. આત્મ પ્રદેશમાં ઉઘા ઉતરી જ્યાં દરેક કુલ્કમાંય એકવ પામે છે અને આત્મિક યુગ્મનો અનુભવ થાય છે ત્યાં સ્વાત્ ઉપયોગપૂર્વક વન્ય થવું.

૧૧. જ્ઞાનાદિ દરેક કુલ્ક આત્મામયી જ ઉપવન થાય છે આત્માથી જ એકતાય છે અને આત્મામાં ૮ સમાધિ છે એ એવી રીતે દરેક કુલ્કનો અત્માના સાથે એકતાનો અનુભવ કરવો.

૧૨. આસાસ, અગ્રાહ, ધક્કા નિશ્ચય, પાસવા, ખ્યાન અને સમાધિનું આલમન કરી આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, સમતા વગેરે કુલ્કોને ફેળવવા.

૧૩. સત્તામાં સ્લેષ સિદ્ધ સ્વરૂપને અનુભવતા બળથી મેટવું.

૧૪. આત્મ અનુભવમાં અત્યંત લીન થઈને સદૃશ જ્ઞાનકમલ ધેન અને નિસમ મુક્ત અવસ્થાનો અનુભવ કરવો. ખ્યાનમાં આત્મા અનાત યુગ્મનો ગાતા અને એકતા થાય છે તેનો નિશ્ચય કરવો.

૧૫. આત્મ પ્રદેશમાં સ્લેષી સમતાથી લોકતા સર્વ થવો પર, અત્મી ચૈતન્ય એકતાથી એકતાથી સમાન દ્રષ્ટિ કરી, પ્રમુખ દ્રવ્યની ઉપેક્ષા કરીને નજીક કે દોહમાં સર્વ જગ્યાએ થવો જ દોહતા દોષ લેખની સાથે એક સ્વરૂપ પરિવૃત્તિ (રાત સમી પરિવૃત્તિ) કરીને સ્વરૂપ સ્થિતતા કરવી.

૧૬. અભોક્તા આકાશ અને ભોક્તા ૭ દ્રવ્યમાં શુદ્ધ દ્રવ્યત્વથી એકત્વ કરીને સર્વ પદાર્થોમાં નિર્મેય ભાવ ફેળવવો. બધા દ્રવ્યોની સાથે પોતાનું આત્મ કમ્પ છે એમ નજીક નિર્મમ્ભ ભાવ ફેળવવો.

૧૭. પેલાની સત્તામાં સ્લેષ શુદ્ધ સ્વરૂપનો સમ્યક્ પ્રકારે અનુભવ કરીને સ્વ સંવેદન પીતરાય રાત ફેળવવું.

૧૮. સ્વદ, રૂપ, ગંધ, સ્પર્શ, રસ આકારાદિ ૧૪ વસ્તુઓ અને ચેતન (જીવ) એ એ સર્વેને રૂપથી માનીને, તે સર્વેનો તદરૂપ ગાતા દ્રષ્ટા થઈને બૌદ્ધાસિન્ધ વૃત્તિ પાસવું કરી, વ્યવસ્થાથી રાત થઈ સ્થિતતા પાસવું કરવી.

૧૯ ભાવ પ્રાણોમાં નિરતર પરિણતિ કર્યા કરવી.

૨૦ અગાઉ જણાવેલા ભાવો — સમાધિ, આત્મદર્શન, ઔદાસિન્ય વૃત્તિ, સમસ્તીભાવ, ઉન્મત્તીભાવ, અમનસ્કતા, પ્રસન્ન ચિત્ત એમાંના કોઈ એક ભાવમા લીન થવું

૨૧ પોતાના આત્મપ્રદેશોનો નિસર્ગ નિષ્ક્રીયરૂપે અનુભવ કરીને વિશુદ્ધ અધ્યવસાયથી અતરંગ ગુપ્ત અવસ્થામા રહેવું અતર મુખવૃત્તિથી પોતપોતામા સમાધિ રહેવું

૨૨ સહજ સ્વભાવે નિરાકાર નિર્વિકલ્પ દર્શન સ્વરૂપમા શુદ્ધ ઉપયોગથી પરિણમી રહેવું અને પરમ શાંતિ, પરમ આનંદ, પરમ સ્વસ્થતા, સંપૂર્ણ સ્થિરતા અને પગમ અમૃતરસનો અનુભવ કરવો

૨૩ આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવા શાંતરસની ભાવના ચિત્તક્ષેત્રમા સ્થિર કરવી, ગુણોના અનુભવમા શાંતરસ ભોગવવો, સ્વસ્વરૂપના અનુભવ જ્ઞાનમા લીન થવું, આત્મસત્તાનું અવલોકન કરવું, ઇન્દ્રિયોના અને યુક્તગુણોના આલંબન રહીત ઇન્દ્રિયાતિત આત્મિક સુખમાં લીન થવું, સમતાગ્નિમા લીન થવું, આત્મસંતોષમા લીન થવું, નિશ્ચય સમક્ષિતોને અનુભવ કરવો, કર્મકળમા તટસ્થ જ્ઞાતા દષ્ટા થવું, પ્રમેદભાવમા લીન થવું

૨૪ સિદ્ધ ભગવાન સાથે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી એકીકરણ કરીને તેમા લીન થવું.

૨૫ જ્ઞાતા, જ્ઞેય અને જ્ઞાનનું એકત્વ કરી જ્ઞાયકભાવ કેળવવો એટલે પોતાના આત્માના જ્ઞાયકભાવ સિવાય કાંઈ દેખાય નહિ

૨૬ ચેતનાની પરિણતિરૂપ અર્થપર્યાયોનું ચેતના દ્વારા એકત્વ અનુભવવું

૨૭ સમતા અને આત્માની એકગ્નિરૂપ પરિણતિ કરી સમતા કેળવવી

૨૮ શુદ્ધ ચેતના અને આત્મપ્રદેશોની એકરસરૂપ પરિણતિ કરીને નિર્મળ ધ્યાન કેળવવું

૨૯ અનુભવથી પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોને પ્રત્યક્ષ કરી સ્વસ્વરૂપનો અભાસ કેળવવો

૩૦ ઇન્દ્રિયોના વિષય અને બાહ્ય જગતમાથી મનને ખેંચીને આત્મપ્રદેશ અને ગુણમા બેઠી, મનને ગુણમય કરીને નિર્વિકલ્પ બનાવીને શુદ્ધ પરિણતિ આત્મતત્ત્વમા સ્થિર કરવી.

૩૧ અપૂર્વ વિરોધવાસર્થી ધ્યાનમા ઉડા ઉતરવું અને ઉપયોગની ધારાથી ધ્યાન ચાલુ રાખીને સમાધિમા પ્રવેશ કરવો

૩૨ જે ગુણને ઉત્પન્ન કરવો હોય તેની ભાવના ભાવનાથી પડિતવીય તે ગુણને ઉત્પન્ન કરે છે ત્યાંજ તે ગુણ ચેતનાના અનુભવમા ભામે છે તે જોવું

૩૩ મતિજ્ઞાનના ચાર બેદોથી ભાવ્યુત જ્ઞાનમા પ્રવેશીને આત્માના ગુણોનો અનુભવ કરવો

- ૩૪ શુદ્ધ ભાવનો અનુભવ કરી આત્મા અને ચારિત્રી એકતા અનુભવવી
- ૩૫ ત્યાં જ્ઞાનદર્શનના પર્વોત્તમો ઉત્પાદ છે ત્યાં જ આત્મદેશી ઓળખી તેમાં લીન થઈ
- ૩૬ આનંદમય આત્મદેશીમાં ચેતનાનુ વાલસમ અનુભવવું
- ૩૭ આત્મામાં ખોયણે નિરંગલ દેવો સ્થિર રાખવા
- ૩૮ અખાલમજાનથી સર્વ વિરતિનો અનુભવ હશે.
- ૩૯ આત્મદેશીમાં વિશ્રાંતિ લેવી
- ૪ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થઈ નિમગ્ન જ્ઞાન કેળવવું
- ૪૧ શુદ્ધ આત્મદેશીની સત્તાનુ અસોદાન કરી નિમગ્ન દર્શન કેળવવું
- ૪૨ વીતરાગભાવે શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈ નિમગ્ન ચાલિ કેળવવું
- ૪૩ અમેદ સ્વરૂપના અનુભવમાં ઝિલ્લા કેળવીને નિમગ્ન મોક્ષ માર્ગમાં ચલે.
- ૪૪ સાચકભાવ ઉદયના કરીને મોક્ષીને જ્ઞાન અને ચારિત્રના એકત્વનો અનુભવ હશે.
- જ્ઞાનથી ઝૂંઘો નાશવળ અને ચારિત્રી તે ઝૂંઘોમાં લીન થવું
- ૪૫ ચેતનાના ત્રિકાલીક પર્વોત્તમ આત્મામાં એકત્વ કરીને પછી ચેતનાને સ્થિર કરીને આદિમક મુખનો અનુભવ હશે.
- ૪૬ પોતાનુ આત્મદેશી નુકુપમાળમાં પરિણમે છે તે અતરંગ દ્રષ્ટિથી જુઓ.
- ૪૭ દેવ્ય નુકુમાં કમથી પરિણમન કરીને પ્રાપ્ત થવા પર્વોત્તમો દેવો.
- ૪૮ આત્મ જ્ઞાન અનુભવવચ્ચ છે તેનો અતરંગ બાવે નિર્મલ કરે.

૪૯ સદૃશ સ્વભાવે જ્ઞાન જ્ઞાનદર્શન સ્થિતો અનુભવ કરીને અનુભવ જ્ઞાન (આત્મ જ્ઞાન) કેળવે.

૫ સાચકભાવથી નિમગ્નસ્વરૂપમાં લીન થવું અથવા વીતરાગભાવે મોક્ષમોક્ષનુ સ્વરૂપ નાશવળ

કેવળ જ્ઞાન વિચાર

અહિ કેવળજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ નથ નિષ્કેપ આદિ રથ દ્રષ્ટિથી સંકેપમાં બતાવવામાં આવે છે તે સ્વરૂપ સમજીને પોતાની પ્રજ્ઞા પ્રમાણે કેવળજ્ઞાન સત્યથી જ્ઞાન થરી લગાય છે.

સાત નયમાં કેવળજ્ઞાન વિચાર

૧ નિગમ નય—આ નય જીવનું ચતુર્થ લક્ષણ બતાવે છે તેથી કેવળજ્ઞાન એ શુદ્ધ ચેતનાનું સાકાર લક્ષણ છે.

૨ સંગ્રહનયથી—નિરાવરણજ્ઞાનના સર્વ ત્રિકાલીક ઉપયોગ પર્યાયને એક સમુચ્ચય શુદ્ધ કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ કહેવાય છે.

૩ વ્યવહાર નયથી—કેવળજ્ઞાન, લોક અલોકના સર્વ દ્રવ્યોની ત્રિકાલીક પર્યાયોનું પ્રયત્ન વગર એકી સાથે, નિરાલંબી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે.

૪ રૂબુસુત્ર નયમાં—કેવળજ્ઞાન, સર્વજ્ઞેયોમા વર્તમાન સમયવર્તિ સાકાર ઉપયોગ છે.

૫ શબ્દનયથી—કેવળજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળું શુદ્ધ ભાવ પ્રાણ છે.

૬ સમભિરૂઢ નયમાં—કેવળજ્ઞાન તે શુદ્ધ પારિણામિક ભાવથી જ્ઞાનાત્માનું ક્ષાયક ભાવે પરિણમન છે.

૭. એવંભૂત નયમાં—કેવળજ્ઞાન એ શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ છે, અને અગ્નિત અને સિદ્ધમગવાન તે સ્વરૂપમાં લીન રહે છે

અહિં કેવળજ્ઞાનમા જ્યાં એક નય છે ત્યાં સાતે નય છે, એક નય પોતાનો અભિપ્રાય બતાવે છે તેથી અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ ભેદ છે પણ સાતે અભિપ્રાય કેવળજ્ઞાનમા મોજુદ છે તેથી અભેદ પ્રમાણ સ્વરૂપ છે.

ચાર નિરોપામાં કેવળજ્ઞાન વિચાર

જ્યાં અપેક્ષાપૂર્વક એક નય છે ત્યાં બીજી બધા નય છે પણ જ્યાં એક નિરોપ છે ત્યાંબીજી બધા નિરોપ ન પણ હોય. કોઈ નિરોપોનું સ્વરૂપ હોય અને કોઈનું ઉપાદેય હોય તે અત્રે સમજી લેવું.

નામ કેવળજ્ઞાન—કેવળજ્ઞાન એવી નામ સત્તા, આ સત્તા હ્રસ્વરથને અખ્યાસ માટે વ્યવહારથી બહુ ઉપયોગી છે

સ્થાપના કેવળજ્ઞાન—(૧) કેવળજ્ઞાન એવી રીતે લીપીમા સ્થાપના થઈ શકે છે (૨) પણ બીજી કોઈ પૌદ્ગળીક વસ્તુથી કેવળજ્ઞાનની સ્થાપના થઈ શકતી નથી (૩) ભાવનિરોપમા ઉપયોગી એવી કેવળજ્ઞાનની માનસિક રચનાથી મનમા સ્વરૂપ સ્થાપના થઈ શકે છે

દ્રવ્ય નિરોપમા ડેવગણાન—(૧) આત્મથી દ્રવ્ય ડેવગણાન— ડેવગણાન વિષયક શક્તિનો ઉપયોગ રહિત અભ્યાસ ડેવગણાનનું દ્રવ્ય આપ્યા છે તે અહીં લેવાનું નથી. તે તે નેશ્વરની સાથે નિરોપમા નામ છે. (૨) નો આત્મથી દ્રવ્ય ડેવગણાન—તેના ત્રણ ભેદ— (I) શરીર = મુક્તિ પામેલ ડેવની ભગવાનનું શબ્દ, તે આત્મ સાથે આપે પૂર્ણીક નથી. (II) અભ્ય શરીર—અરમ શરીરો હવ, તે આપે શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગના વ્યવહારમાં હોય ત્યારે મુક્તિપાત્રની અપેક્ષાએ પૂર્ણીક છે અને તેથી તે ક્રિયા ઉપાદેય છે. (III) શરીર અતિરિક્ત તેના ત્રણ ભેદો ધૌકિક મોક્ષાર અને મુખાવન સત્ત્વ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ અવ્યય છે એટલે તેને ડેવગણાન સાથે કંઈ સમાપ્ત નથી, (Iv) એમો ભેદ તે અરમ શરીરો હવના શ્રીમ ભવમાં હવ નામ કર્મ ને વાપરે હોય તે સમક્રિયા હવને વ્યવહારથી ઉપાદેય છે (v) ડેવગણાનવિષયક ખુસ્તક.

ભાવનિરોપમા ડેવગણાન—તેના બે ભેદ—૧ આત્મથી ભાવ ડેવગણાન તે આત્માનું ભાવ પ્રાપ્ત છે તેમાં ઉપયોગ ડેવગણાનને હોય છે. તે સાધકને ખેતરે હોય છે અને તેમાં આત્મભાવે પરિવૃત્તિ કરી શકાય છે. (૨) ડેવગણાનવિષયક શક્તિનો ઉપયોગપૂર્વક અભ્યાસ અને અને રમણના આ અર્થમર્યદાને ઉપાદેય છે. ૨ નો આત્મથી ભાવ ડેવગણાન તે (૧) ડેવગણાનનું દ્રવ્ય શુદ્ધ પરમાત્મ દ્રવ્ય તે અતિરિક્ત અને સિદ્ધ ભગવાન છે તે ખેતરે હવે છે (૨) અતિરિક્ત અને સિદ્ધ સ્વરૂપમાં પરિવૃત્તિ કરનાર હવ, તે પેતાના આત્માને ઉપાદેય હવ છે.

આગમ પ્રમાણુ ડેવગણાન—અત્યંત અને સત્તામાં ડેવગણાન હોય છે તે સ્તનનની કિંમત આસક્તિથી પ્રગટ થાય છે તે સદા અત છે ડેવગણાન સપૂર્ણ શુદ્ધ, પ્રચલ્લ મન અને હિન્દુઓના આસક્તિ રહિત સ્વતંત્ર, ત્રિધાવીક વસ્તુ પદ્ધતિનું મુખ્યત્વે (અહીં સાથે) ભક્તિનાર, અપ્રતિપત્તિ, આનંદમય આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે અતિરિક્ત પ્રકારેના ભાવ તથા અત્યંતરેના શક્તિમાં હવેક ભાવ પ્રમાણુ ડેવગણાનનું નવું સ્વરૂપ નામકું.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ ડેવગણાન—અતિરિક્ત અને સિદ્ધ ભગવાનને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુથી ડેવગણાન છે.

અનુમાન પ્રમાણુ ડેવગણાન—મનિ અને મુલ્યાનકથી અસિદ્ધ શાન ઉપરથી સપૂર્ણ જ્ઞાનનું અનુમાન થાય છે ડેવગણાનની માનસિક સ્થિતિ અને અનુભવથી ડેવગણાનનો નિર્ણય કરી શકાય છે.

ઉપમા પ્રમાણુ—ડેવગણાનને તેલ અને કાચની ઉપમા આપી શકાય નહિ એવું ડેવગણાનનું વિસ્તીર્ણ સ્વરૂપ છે પણ સર્વ ત્રિધાવીક એવોનો સમજકર્તા સાક્ષર શાન ઉપરોચ પ્રમાણુ ડેવગણાનને ઉપમા આપી શકાય ડેવગણાનમાં ત્રિધાવીક એવોના સર્વ દ્રવ્ય ગુણ પદ્ધતિ એક જ સમયમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે તે ઉપમા પ્રમાણુ.

દ્રવ્યથી—ત્રિધાવર્તી સર્વ દ્રવ્યોને એક જ સમયમાં ડેવગણાન બાણે છે.

ક્ષેત્રથી—ત્રિકાળવર્તી સર્વ લોકલોક ક્ષેત્રને એક જ સમયમાં કેવળજ્ઞાન બાણે છે

કાળથી—ત્રિકાળવર્તી સર્વ કાળ પર્યાયને અને ખીજા દ્રવ્ય પર્યાયને વર્તમાન એક જ સમયમાં બાણે છે અને એક જીવ આશ્રી કેવળજ્ઞાન સાદિ અનંત છે, અને સમુચ્ચય જીવ આશ્રી અનાદિ અનંત છે.

ભાવથી—ત્રિકાળવર્તી સર્વ જીવ અજીવના સર્વ ભાવોને એકી સાથે એક જ સમયમાં બાણે છે

વ્યવહારથી—કેવળજ્ઞાન ત્રિકાલીક સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવોને દરેક સમયમાં પ્રત્યક્ષ બાણે છે

નિશ્ચયથી—કેવળજ્ઞાની ભગવાન પોતાના જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમાં રહે છે, કેવળજ્ઞાન આત્માનું જ સ્વરૂપ છે

દ્રવ્ય—કેવળજ્ઞાનનો આધાર જીવ દ્રવ્ય છે લગ્યને કેવળજ્ઞાન સત્તામાં છે અને કેવળી ભગવાનને પ્રગટ રૂપે છે.

ભાવ—કેવળજ્ઞાન તે શુદ્ધ આત્માનો શુદ્ધ જ્ઞાનભાવ છે

કેવળદર્શનને કેવળજ્ઞાન માફક સમજવું પણ જ્ઞાનને બદલે દર્શન, મણાકાર ઉપયોગ, દર્શન સ્વરૂપ, દર્શનાત્મા, એવી રીતે સમજવું.

જ્ઞાન (સમુચ્ચય)

જ્ઞાનનું કેટલુંક સ્વરૂપ બાણવા માટે આપણે તેને ૨૫ દષ્ટિથી જોઈએ—૭ નય, ૪ નિક્ષેપ, ૪ પ્રમાણ, ૪ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ. ૨ સામાન્ય, વિશેષ. ૨ વ્યવહાર નિશ્ચય ૨ દ્રવ્ય, ભાવ

નિગમ નયમાં જ્ઞાન—નિગમ નય વસ્તુના અશને વસ્તુ કહે છે, કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરે છે, બાહ્યદષ્ટિ ગણે છે તેથી આ નયમાં—

(૧) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત નિગોદીઆ જીવનું, ઓધ સજાએ સૂખ દુઃખનું વેદન રૂપી અજ્ઞાન તે અક્ષરનો અનંતમો ભાગ જે ઉઘાડો રહે છે તે સૌથી જઘન્ય જ્ઞાન અશે તેને જ્ઞાન મનાય છે સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં અજ્ઞાન પણ આવી જાય છે કારણકે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં ફક્ત સમ્યગ્ અને મિથ્યા એ બે દષ્ટિના કારણે જ ફેર છે

(૨) કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ત્રાગ ક્ષયોપશમિકજ્ઞાન આવગણની વિચિત્રતાના કારણે અશિક્ષ ગણાય

(૩) ક્ષયોપશમ જ્ઞાન ઉપયોગમાં જેયોનો અનુક્રમ અને મર્યાદા, એ અશિક્ષ જ્ઞાન ઉપયોગ ગણાય.

(૪) વાંચ્છું, ધાંભળવું પૂછવું પરિવર્તન કર્તું, ધર્મકથા કરતી, અમુક વિચાર કરતો એ સર્વ જ્ઞાનનું કારણ છે તેમાં કારણો ઉપચાર કરવાથી જ્ઞાન કહેવાય.

(૫) છવોનું પોતાની મેક્ષે બાજી હસનચઘન રૂપી કિયાનું નિમિત્ત એતનાની પ્રેરણા તે જનું જ્ઞાન કહેવાય.

સમગ્ર નવમા જ્ઞાન—આ નવ પંચ જ્ઞાન, જનું અજ્ઞાન અને તેના સર્વ જ્ઞાન ખર્ચાને એક જ્ઞાન સત્તા આપે છે.

બ્યવહાર નવમા જ્ઞાન—(૧) બાજી વ્યવહાર ફક્ત મુત જ્ઞાનથી થાય છે તેથી પર પ્રચ્છ વ્યવહારની અપેક્ષાથી તે મુત જ્ઞાન છે જ્ઞાન માટે વાંચ્છું, ધાંભળવું પૂછવું, પરિવર્તન કરતું, ધર્મકથા કરતી, વિચાર કરતો એન સ્વરૂપાપે જે બ્યવહાર થાય છે તે પણ જ્ઞાન બ્યવહાર છે. સમગ્રપના મેક્ષે અહિં કાપ (કિયા) રૂપે લીધા છે ત્યારે નિગમ નવમાં તે કારણ રૂપે રહે છે.

(૨) મુતજ્ઞાન, મતિજ્ઞાનના અનમદ, ઇક્ષા, અચાર, ધારણ, વચર ફક્ત દ્રવ્યરૂપે છે મતિજ્ઞાન વચર આશય નથી, એટલે મુતજ્ઞાનનું કારણ મતિજ્ઞાન છે તેથી નિગમ નવને સાથે તખીને મતિજ્ઞાન, મુત જ્ઞાનનો બ્યવહાર કરતો.

(૩) સ્વપ્નમય (આત્મપ્રચ્છ) બ્યવહાર, મતિ સાવધન, અચરિ, અન્યર્થવ અને કેવળજ્ઞાનથી થાય છે તે અપેક્ષાએ તેમને બ્યવહાર નવમાં લીધા.

(૪) જે જ્ઞાન (૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન) ધરોપસથિતિ છે કે જેના ઉપયોગ માટે પ્રચ્છ રૂપે અવહાર કરતો પડે છે તે અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાન સિવાય બીજા જ્ઞાન આ નવમાં આવે છે આ અપેક્ષામાં કેવળજ્ઞાન ફક્ત નિગમ નવમાં ૮ રહે છે.

(૫) મોક્ષ માર્ગમાં મતિપૂર્વક મુતજ્ઞાન તે ૧૨ અન (આચારોન થાવન હરિવાક સ્તવ) ઉપયોગી હોવાથી તેની વિસ્તિષ્ઠતા છે.

રજુમુત્ર નવમાં જ્ઞાન—મોક્ષ જનું જ્ઞાનનો વર્તમાન ઉપયોગ આ નવમાં જામ્ય થાય છે આ નવ જ્ઞાન અવિષ્મનુ લક્ષ મેતી નથી કેટલાક મતિજ્ઞાનને મુતજ્ઞાનમાં અનર્જત કરે છે પણ તે મને જ્ઞાન સ્વચારી હોવા છતાં બિન છે.

શબ્દ નવમા જ્ઞાન—જ્ઞાન એ શ પરિચાવાજો છવોનો બાવ પ્રણ છે છવનું છવનું જ્ઞાન અને હર્ષનના ઉપયોગથી રહે છે. જ્ઞાનહર્ષન ઉપયોગમાં પરિવર્તન છવના પરિચાવાજો બાવથી થાય છે. જ્ઞાનના અનતાગ્રુપિયામાં હાનિ રહિ અણ અણ અણ પરિચાવનથી થાય છે જેનું નિમિત્ત ધરોપસથિતિ હાનિ રહિ છે. ધરોપસથિતિ આધાર છવના વીધગ્રુપ ઉપર છે.

ચાર જ્ઞાન મૂક છે તેમાંના ભાવ પ્રકાશવા માટે ભાષા (શબ્દો)મા ઉતારવા પડે છે ભાષા પર્યાયિની શાક્ટતથી ભાષા યોગ્ય શરીર વર્ગણાના પ્રયત્નથી ભાષા વર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી ભાષામા પરિણામીતે છેડવામા આવે છે શબ્દ વાચક છે તે વાચ્ય (ભાવ અર્થ) ને પ્રકાશ કરે છે શબ્દોથી વાક્ય, પદ વગેરે અને છે શ્રુતજ્ઞાનનો બાહ્ય આધાર શબ્દ ઉપર છે તેથી શ્રુતજ્ઞાન શબ્દ નયનો વિષય અને છે શબ્દો ભાષાવર્ગણાના પુદ્ગલોથી અનેલા છે પણ વાચ્ય (અર્થ, ભાવ) ને પ્રકાશે છે તેમા પરિણતિ કરનાર અથવા કગવનાર જીવનુ જ્ઞાન ૩મી પ્રાણ છે

જ્ઞાનના જ્યોતો શ્રુત જ્ઞાનથી પ્રકાશ થાય છે અને જગત્સ્થને શ્રુતજ્ઞાન સમજવા માટે મતિજ્ઞાનની જરૂર છે, તે વગર ભાવ શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતુ નથી ભાવ શ્રુતજ્ઞાનના આધારે જીવના વીર્ય ગુણથી ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષાયકભાવો ઉપજે છે ભાવ શ્રુતજ્ઞાન સમ્યગ્ દર્શનપૂર્વક હોય છે અને તેથી આત્માની શુદ્ધ પરિણતિવાળુ હોય છે તેથી અધ્યાત્મ જ્ઞાન છે

શબ્દ નયમા શબ્દને આધારે ભાવ શ્રુતજ્ઞાનમા પરિણતિ થાય છે તેથી તેનો વિષય ગુણગુથાન ચોથાથી ૧૧મા ગુણગુથાન સુધી જાય છે એટલે તેમા સમ્યગ્ પરિણતિ, ધર્મ ધ્યાન અને શુકલ ધ્યાન થાય છે

સમભિરૂઢ નયમાં જ્ઞાન—અહિ ભાવશ્રુતજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન સન્મુખ થાય છે તે એકત્વ વિતર્ક અવિચાર રૂપે શુકલ ધ્યાનનુ ખીણુ ચરણ છે તેમા આત્માના અભેદ સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ નિર્મળ સમાધિ હોય છે, અહિ સર્વ વાતિ કર્મોનો નાશ થાય છે અહિ આધાર તો શ્રુતજ્ઞાનનો છે પણ શબ્દ નયની પેલીપાટ છે કારણ કે શબ્દ પ્રગટ નથી પણ શબ્દના ભાવમા આત્મભાવે એક પર્યાયમા ઉદ્કૃષ્ટ પરિણતિ છે

એવંભૂત નયમાં જ્ઞાન—તે કેવળજ્ઞાન છે, જ્ઞાનના સર્વ આવરણોનો નાશ થવાથી જ્ઞાનના સર્વ અવિભાગ અશો (પ્રતિચ્છેદો) ખુલા થાય છે તેથી જ્ઞાન સંપૂર્ણ છે ઇદ્રિયો અને મનના આલબ્ધ રહિત હોવાથી નિરાલબ્ધી પ્રત્યક્ષ અને શુદ્ધ છે ઉપયોગ લગાડવામા પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી તેથી અનંત વીર્ય યુક્ત નિશ્ચય જ્ઞાન છે, ક્ષાયકભાવ હોવાથી અપ્રતિપાતિ છે સર્વવાતિ કર્મો નાશ થયેલા હોવાથી અવ્યાપ્તાધ છે અને ત્રિકાલીક સર્વ દ્રવ્ય-સેત્ર-કાળ-ભાવને એકી સમયે જાણે છે

એકલા શ્રુતજ્ઞાન ઉપર ૭ નય ઘટાવીએ તો નિગમ નયમા નિગોદીયા સુક્ષ્મ અપર્યાયિ જીવનો ઉપયોગ આવી જાય અને એવંભૂત નયમા એકત્વ વિતર્ક અવિચાર આવે ત્યારે સમુચ્ચય જ્ઞાનમા કેવળજ્ઞાન એવંભૂત નયમા આવે.

ચાર નિર્લેપમાં જ્ઞાન

૧. નામ જ્ઞાન તે જ્ઞાન એવી નામ સજ્ઞા

૨. સ્થાપન જ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાનની લીપીમા સ્થાપના, યુક્તકાર્કશ શ્રુતજ્ઞાન.

૩. દ્રવ્ય જ્ઞાન—(૧) આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન—ઉપયોગ રહિત મુક્તજ્ઞાનનો અભ્યાસ અથવા ધ્યેયપદ્ધતિ જ્ઞાનપુક્ત છે પણ હાલ જ્ઞાનમાં ઉપયોગ નથી.

(૨) નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન—તેના ગ્રન્થ ભેદ—સકરિર બાહ્ય કરિર અને કરિર અતિ-રિક્ત. ૨ કરિરનો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન—આ કરિરમાં જ્ઞાનપુક્ત થવ હવે, હવે ફક્ત સમ જ છે.

બાહ્ય કરિરનો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન—આ કરિરમાં જે આત્મ દ્રવ્ય તે અવિષ્કર્ષમાં જ્ઞાની થશે.

કરિર અતિરિક્તનો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન—(i) લૌકિક જ્ઞાન=સામાન્ય માનવ જ્ઞાન. (ii) લૌકોત્તર દ્રવ્ય જ્ઞાન=લૌકોત્તર શાસ્ત્ર અભ્યાસ છે પણ સમક્ષિત રહિત છે. (iii) મુખ્યવસ્તુ તે મિષ્ટાદ્રશ્ટિનું અધ્યાન— મત્તિ અધ્યાન, કુલ અધ્યાન, વિભાજ્યાન.

૪. ભાવ જ્ઞાન—(૧) આગમથી ભાવ જ્ઞાન—જ્ઞાનમાં કર્તૃમાન ઉપયોગ.

(૨) નો આગમથી ભાવ જ્ઞાન—જ્ઞાની (જ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળો જ્ઞાત્રમા).

ચાર પ્રમાણમાં જ્ઞાન

૧. આગમ પ્રમાણ જ્ઞાન—તદી સ્વર્ગમાં પાંચ જ્ઞાનનું વર્ણન છે તે આગમ પ્રમાણ છે કેવળજ્ઞાન પોતે આગમ પ્રમાણ છે.

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જ્ઞાન—કેવળજ્ઞાન સ્વ અને પર પેરેલી અપેક્ષાએ સંપૂર્ણ આત્મ પ્રત્યક્ષ છે. મહત્ત્વર્ણવ જ્ઞાન અને અવધિ જ્ઞાન દેશથી આત્મ પ્રત્યક્ષ છે તે પર પેરેલી અપેક્ષાએ સમજાવુ સ્વયંજની અપેક્ષાએ માર ધ્યેયપદ્ધતિ જ્ઞાન અસથી કલ્પિત પ્રત્યક્ષ અજ્ઞાન મતિસ્ત્વ જ્ઞાન સ્વાતુષ્ઠિ આમી દેશથી પ્રત્યક્ષ સમજાવુ મન અને હૃદયોત્પા નિમત્તથી થવુ બાહ્યજ્ઞાન બ્યવહાર પ્રત્યક્ષ અજ્ઞાન નો કે નિમત્તથી પરાય છે.

૩. અનુમાન પ્રમાણ—અદ ઉપરથી અસથી અનુમાન થાય, તેમ અદ જ્ઞાન ઉપરથી સંપૂર્ણ કેવળજ્ઞાનનું અનુમાન થાય છે.

૪. ઉપમા પ્રમાણ—જ્ઞાનને ચક્રની ઉપમા, તેમ ચક્ર પ્રકાશમાન છે જ્યાં સિત્તજ્ઞાની છે તેમ જ્ઞાન અવસ્થાને પ્રકાશ છે તેમ જ્ઞાન આનંદમા છે બીજા સ્વચ્છારીક માપના અનેક ભેદ છે તે અનુમાનદારથી જ્ઞેની ભેદ.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ભાવનું જ્ઞાન

કેવળજ્ઞાન—ત્રિકાલીન સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ને સાકાર ઉપોગથી એક જ સમયમાં અનુક્રમ વગર યુગપદ્ધ પ્રત્યક્ષ જાણે છે. અવધિજ્ઞાનની મર્યાદા નદીસુત્ર પ્રમાણે જાણી લેવી.

મન પર્યવજ્ઞાન—અહીં દ્વિપના સંસી પચ્ચેન્દ્રિય જીવના મનોવર્ગજ્ઞાના પર્યાય ઉપરથી તેમના મનના ભાવ જાણે. મતિશ્રુતજ્ઞાન સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની વાત એક દેશથી પરાક્ષરીતે જાણે.

સામાન્ય જ્ઞાન—તે સાતમા ગુણસ્થાન સુધી અપેક્ષાપૂર્વક ગણાય. વિશેષ જ્ઞાન તે ક્ષપન્નજ્ઞાનનું જ્ઞાન અપેક્ષાપૂર્વક ગણાય. સામાન્ય વિશેષના અનેક દૃષ્ટિથી અનેક ભેદો થાય તે પત્રવણા સૂત્રથી જાણી લેવું.

વ્યવહારથી શ્રુતજ્ઞાનની મુખ્યતા છે.

નિશ્ચયથી—કેવળજ્ઞાન નિશ્ચયજ્ઞાન છે.

દ્રવ્ય—જ્ઞાનનું દ્રવ્ય જીવ છે.

ભાવ—જ્ઞાન, જીવનું ભાવ પ્રાણ છે, ચાગ ભાવ પ્રાણ માહેતું એક છે.

વીર્ય

વીર્ય એ જીવનો ગુણ છે, ભાવ પ્રાણ છે, જીવની સમયવર્તી ક્રિયામાં સહચારી છે, એક સમય પણ જીવ વીર્ય વગર રહી શકે નહિ, નાના મોટા સ્થૂળ કે બારીક કાર્યોમાં જરૂર છે. કોઈ પણ કાર્યની પ્રગતિની અપેક્ષાએ તેના પાંચ ભેદ છે—(૧) ઉત્થાન તે સકલ્પ કે વિચાર રૂપે છે એટલે કોઈ કામ કરવાનો વિચાર થાય, જેમકે મોક્ષમાર્ગમાં મોક્ષની ઇચ્છા થાય. (૨) ક્રમ-કોઈ કામ માટે પગ ઉપાડે મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને તૈયાર થાય. (૩) વીર્ય-કામ હાથમાં લીએ મોક્ષમાર્ગના જ્ઞાન દર્શન, ચાગિત્ર, તપ, વીર્ય કેળવવાના સાધન ગ્રહણ કરે. (૪) બળ-મન, વચન અને કાયાની પૌદ્ગળીક વર્ગજ્ઞાના બળ આવે, ઝકુરણા આવે, પ્રેરણા થાય, પ્રયત્ન થાય. (૫) પુરૂષકાર-પગક્રમ પુરૂષકારથી તે કાર્યમાં તન્મય એકાકર થાય અને પરાક્રમથી તે કાર્ય પાર પાડે.

હવે પ્રગતિના દરેક ભેદોમાં કાર્યની યોગ્યતા પ્રમાણે તાત્કાલિકતા હોય છે તેના અપેક્ષાપૂર્વક અનંત ભેદો થાય છે જે કામમાં જેટલું વીર્ય જોઈએ તે પ્રમાણે તાત્કાલિકતા ગણાય જેમકે કેવળી ભગવાનને અનંત પડીત વીર્ય હોય છે.

વીર્યના સકરણ અને અકરણ એવા બીજા બે ભેદ છે.

સકરણ વીર્ય અતિશય ક્રિયામાં સદાય કરે છે—(૧) મન, વચન અને કાયાની વર્તણૂકમાં નોખાને ચોત પ્રવૃત્તિના પ્રવૃત્તિમાં જે આત્મપ્રેરણા કપન થાય છે તે વીર્યથી થાય છે. (૨) કેવળ સમુદાય આપોઆપ થાય છે. પણ તેમાં કાર્યણ શરીર સાથે આત્મપ્રેરણાનો વિકાસ તથા સક્રિય થાય છે તે સક્રિય છે તે પણ વીર્યથી થાય છે. (૩) અચિત્ત આત્મ વીર્ય પ્રગટ થાય ત્યારે ચોતોનું રૂપન થાય છે. (૪) પંડિત વીર્યથી આત્મ અનુભવમાં અત્યંત લીન થાય ત્યારે આત્મપ્રેરણાનો મન બને છે અને સિદ્ધ વૃત્તિમાં પ્રવેશ થાય છે તે આપોઆપ થાય છે.

અકરણ વીર્ય—અહિ અતિશય ક્રિયા નથી, રથાન પહોંચે નથી પણ નિમગ્નતા ક્રિયા છે વ્યવહારી અક્રિયણ છે. (૧) પાસ્ત્રાનિક બાવથી ચેતના, જ્ઞાન અથવા દ્યોતના ઉપયોગમાં પસ્ત્રિય છે તેમાં વીર્ય સદ્યારી છે. (૨) અગ્ર બધુ ગુણના પસ્ત્રિયથી દેહ ગુણમાં વડ ગુણ દાનિરહિ થાય છે તેમાં પણ વીર્ય સદ્યારી છે. તેથી અગ્ર બધુ ગુણ પસ્ત્રિયન અને પાસ્ત્રાનિક બાવ અલ્પ દ્રવ્યમાં પેલપોતાની ચોત્સા પ્રમાણે છે. અકરણ વીર્ય સર્વ સચારી જીવમાં તેમ જ સિદ્ધમાં છે.

સચાર અને મોક્ષમાર્ગની અપેક્ષાએ વીર્યના બે ભેદ.

૧ બાળ વીર્ય—અહીં સચારી કાર્યોમાં તથા નિમ્નપ્રવૃત્તિ ક્રિયામાં સદાય રૂપ છે.

૨ પંડિત વીર્ય—અહીં મોક્ષમાર્ગના કાર્યમાં સદાય રૂપ છે. સચાર અને મોક્ષમાર્ગ એ બંને માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરનારની અપેક્ષાએ બાળ પંડિત વીર્ય પણ કહેવાય.

મોક્ષમાર્ગ માટે પંડિત વીર્ય ઉપયોગી છે—૧ સમસ્ત જ્ઞાન અને સમસ્ત દ્યોતના ઉપયોગમાં સદાય કરે છે. (૨) જે ગુણની બાવના થાય તે ગુણને ઉપવૃત્તિ કરવામાં ચેતનાને સદાય કરે છે. (૩) એક ગુણમાંથી બીજા ગુણમાં જવાને સદાય કરે છે. (૪) ગુણોની રિષ્ટતા કરવામાં બાવ ચાલિને સદાય કરીને અપ્રમાદ રથા આપે છે. (૫) મોક્ષમાર્ગના મુદ્ધ વ્યવહારમાં મન, વચન અને કાયાના ચોતમાં આત્મપ્રેરણાને કપન (રુદ્ધતા) આપીને ચોત પ્રવૃત્તિથી દ્રવ્ય ચાલિમાં સદાય કરે છે.

(૬) કેવળ સમુદાય, ચોતોનું રૂપન, પ્રેરણાનો મન બાવો અને સિદ્ધ વૃત્તિમન એ એ સર્વમાં વીર્ય સદ્યારી છે.

સાત નયમા પંડિત વીર્ય

૧ નિગમ નયમા—મોક્ષની જાળમાં સદાય અસથી મોક્ષ માર્ગનું આચરણ તે ગુરુધ્યાન ચોત અને પાંચમું મદામાં પુરુષાર્થ એ પણ અસથી માનસિક આચરણ કહેવાય. સમક્ષિતા ૬૭ મોક્ષના આચરણમાં પણ કેટલેક અસથી વીર્યની જગર છે. મોક્ષમાર્ગમાં ૬૬ ગુણધ્યાનનું મદ આચરણ પણ નિગમ નયમાં અપેક્ષાપૂર્વક મુકાય.

૨ સંગ્રહ નય—મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિ માટે પડિત વીર્યના બધા પયથિને એક પડિત વીર્ય તરીકે ઓળખી શકાય

૩. વ્યવહાર નયમા મોક્ષમાર્ગમાં વચન અને કાય યોગથી થતી બધી પ્રવૃત્તિ તેમજ ભૂત અને ભવિષ્યની માનસિક પ્રવૃત્તિ આવે. છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનવાળાને વ્યવહાર નયમા ગણી શકાય.

૪. રૂઝુસુત્ર નયમાં મોક્ષમાર્ગમાં મનથી થતી વર્તમાન પ્રવૃત્તિ આવે.

રૂઝુસુત્ર નયમા વર્તમાન માનસિક ઉપયોગ આવે તેથી તે વ્યવહારમા ઉપયોગ રાખે તેમ જ ધર્મ ધ્યાનમા ગુણુસ્થાન ૭ રૂપે કામ કરે આ બધામા પડિત વીર્ય સહાયારી છે.

૫. શબ્દ નયમા વર્તમાન ધર્મ ધ્યાન અને શુકલ ધ્યાનમા પડિત વીર્ય સહાય કરે છે, ગુણુસ્થાન ૮ થી ૧૧

૬. સમભિરૂઢ નયમા ગુ ૧૨મા (એકત્વ વિતર્ક અવિચારમા) પડિત વીર્ય હોય છે.

૭. એવંભૂત નયમા પડિત વીર્ય ગુ. ૧૩ અને ૧૪નો પુરુષાર્થરૂપ ગણાય, ૧૪મા ગુણુસ્થાનને અત સમયે પડિત વીર્યનું કામ પુરૂ થાય છે સિદ્ધ ભગવાનમા પડિત વીર્ય નથી પણ અકરણ વીર્ય છે

ચાર નિક્ષેપામાં પડિત વીર્ય

૧ નામ નિક્ષેપમા “ પડિત વીર્ય ” એવી નામ સત્તા તે ફક્ત કવચીત્ ભાવ નિક્ષેપમા જવા પહેલા આલેખન રૂપે કામ લાગે પણ ત્યા ભાવ નિક્ષેપ નથી

૨ સ્થાપના નિક્ષેપમા “ પડિત વીર્ય ” એવી લીખીમા સ્થાપના તે શ્રુતજ્ઞાન વાચની વખતે પુસ્તકમા તે દેખાય

૩ દ્રવ્ય નિક્ષેપમા પડિત વીર્યનો અભાવ છે— દ્રવ્ય નિક્ષેપના બે ભેદ—(૧) આગમથી દ્રવ્ય પડિત વીર્ય—અહિ પડિત વીર્યનો ઉપયોગ નથી પણ શુન્ય ઉપયોગે અભ્યાસમા પ્રવૃત્તિ થવાથી બાળ વીર્ય કહેવાય (૨) તે આગમથી દ્રવ્ય પડિત વીર્ય તેના ત્રણ ભેદ—(૧) સ શરીર પડિત વીર્ય—પડિત વીર્યના ઉપયોગમા કાળ કરી જનારનું શય (૨) ભવ્ય શરીર પડિત વીર્ય—ભવિષ્યમા તે જ ભવમા પડિત વીર્ય પ્રગટ થશે એવો જીવ (૩) શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય પડિત વીર્ય—તેના ત્રણ ભેદ—(i) લૌકિક—અહિ સસારીક જામમા બાળવીર્ય છે (ii) લોકોત્તર—અહિ સમન્નિત વગર મોક્ષ માર્ગની કેટલીક ક્રિયા થાય છે ત્યા બાળવીર્ય છે (iii) કુપ્રાવચન—અહિ મોક્ષમાર્ગથી વિપરીત પ્રજ્ઞણવાળી ધર્મને નામે ક્રિયા થાય છે ત્યા બાળવીર્ય છે વાસ્તવિક રીતે આ ત્રણે નિક્ષેપા—નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, તેમા પડિત વીર્ય ગણાય નહિ

૪ ભાવ નિર્લેપમાં પંડિત વીર તેના બે ભેદ—(૧) આગમથી ૨ નો આગમથી.

૧ આગમથી ભાવ પંડિત વીર—તે સમક્રિત, સર્વ વિરતિપણુ અપ્રમાદ-પણુ અકપાય આવસ્થા અને અધોગીયણુ કેળવવામાં ઉત્સાહ, કર્મ, વીર્ય બળ, પુરુષાદાર, પરાક્રમ રૂપે પરિણમી છે.

૨ નો આગમથી ભાવ પંડિત વીર તે પંડિત વીર્યશુદ્ધ આત્મા છે.

આર પ્રમાણુ

૧ આગમ પ્રમાણુ તે સમ્બદ્ધ પરાક્રમ, તે સ્વપ્ન (જ્ઞાન, દર્શન આદિ)ની આરાધના વાળુ પંડિત વીર, આરિમાં તપ અતતત ર્થો છે.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ પંડિત વીર—(૧) એક ગુણુ પર્ણમાંથી બીજામાં જતા અને આત્મદેહમાં કે ગુણુમાં નોડમાં કે ગુણુમાં રિજતા કરતાં અતર્ક્ય વૃત્તિમાં જે શુદ્ધતા અથવા વિષેષક્રિયા થાય છે સ્વપ્રત્યક્ષ છે. (૨) મહાત્મિક દેવમાં કેવળા જન્મવાનની ક્રિયા અતત પંડિત વીર્યશુદ્ધ છે આચાર ઉપાધ્યાય અને સાધુનો સમક્રિત સ્થિત આત્મશક્તિ બ્યવહાર તે પંડિત વીર્યશુદ્ધ છે.

અનુમાન પ્રમાણુ—ગુણુમાં પ્રવૃત્તિ તે તે ગુણુની સક્તિ છે તેમાં પ્રવૃત્તિ વીર્ય વગર કેવી રીતે થાય ? ગુણુનું પ્રમેા જ તપાસતાં વીર્યને તાત્કાલી સકાય છે. ગુણુનું કોઈ જ્ઞાન કરવાથી વીર્ય ગુણુનું અનુમાન થાય છે ઉપમા પ્રમાણુ—મોટા માત્રમાં પ્રવૃત્તિ, સ્થિત અને સ્થિતતાને પંડિત વીર્યની ઉપમા આપી સકાય. નેત્રે જ્ઞાને ઉત્તરોચમાં સ્થિત, ગુણુમાં સ્થિતતા તેટલે જ્ઞાને પંડિત વીર્યની તાત્કાલિક સમજવી.

દ્રવ્યથી પંડિત વીર્ય આત્મ દ્રવ્યને દેખામાંથી નિહત અને ગુણુમાં પ્રવૃત્તિ અને સ્થિતતા કરવામાં સહાયકારી છે.

દેહથી આત્મ પ્રદેશ રૂપી દેવમાં રહે છે.

કાળથી ઉપરોક્તની વતનામાં સહાયકારી છે.

ભાવથી આત્મભાવમાં સ્થિત કરવામાં સહાયકારી છે.

કથા—વીર્યનું દ્રવ્ય દ્રવ્ય છે પણ અદ્રવ્ય નથી.

ભાવ—વીર્ય આત્માનું ભાવ પ્રાણુ છે, તેમાં પંડિતવીર્ય મોક્ષમાર્ગના પુણ્ય રૂપે છે.

સામાન્ય પંડિત વીર્ય યુ ૮ થી ૭ અને ઉપશમ મેટ્ટી વિશેષ પંડિત વીર્ય તે કપકમ્પી સમથી યુ ૮ થી ૧૨ અને આગળના ગુણુશાનનું વીર્ય અધ્યાત્મ.

વ્યવહારથી—પડિત વીર્ય અશુભ યોગમાથી નિવૃત્ત કર છે અને ગુણોની પ્રવૃત્તિમા યોગોને જોડે છે તે પુરુષાર્થ

નિશ્ચયથી—પડિત વીર્ય યોગોની સ્થિરતા (મન, વચન, કાય ગુણ) કરીને શુદ્ધ સ્વરૂપની ત્રિગતામા સહાય કરનાર પુરુષાર્થ છે

ઇન્દ્રિયાતીત આત્મિક સુખ

પચીસ દષ્ટિ દ્વારા આત્મિકસુખનુ અવલોકન—૭ નય, ૪ નિરોપ, ૮ પ્રમાણ ૪ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, ૨ વ્યવહાર, નિશ્ચય, ૨ સામાન્ય, વિશેષ, ૨ દ્રવ્ય, ભાવ.

નિગમ નય—અહિ આત્મિક સુખનો અનુભવ અશથી થાય છે સુખનુ ઉપાદાન કારણ આત્મપ્રદેશો જ છે તેમાથી જ સુખ ઉપજે છે, બહારથી સુખ આવતુ નથી જ્યારે શાતાવેદનીય કર્મનો ઉદય હોય ત્યારે આત્મિક સુખનો સર્વથા ધાત થતો નથી, અશરૂપે આત્મિક સુખ પ્રગટ થાય છે બાહ્ય સંજોગો કે નિમિત્તો મળી આવે તે નિમિત્ત રૂપે હોય પણ તે સંજોગો કે નિમિત્તોમાથી સુખ ઉત્પન્ન થઈને પોતામા પ્રવેશ કરતુ નથી પણ આત્મામાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એવી માન્યતા તે સુ-નિગમનય છે બાહ્ય નિમિત્તો સુખ આપે છે એવી માન્યતા તે દુર્નય છે અશાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી જે દુઃખ થાય છે તે આત્મિક સુખનો અત્યંત વિકાર છે જેથી સુખની પરિણતિ દુઃખ રૂપે જ થાય છે

અશાતાવેદનીય કર્મોદયથી આત્મિક સુખનો વાત થાય છે જેમ પાણીનુ બરફ રૂપે પરિણમન થાય ત્યારે પાણીનુ સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ જાય તેમ આત્મિક સુખ અત્યંત વિકાર પામી દુઃખ રૂપે પરિણમે છે પણ તે વખતે મનને ઇન્દ્રિયોમાથી અને શરીરમાથી ખેંચી લઈને આત્મામા પગેવવામા આવે અને તેમા એકાકાર કરવામા આવે તો અશાતાવેદનીય કર્મના રસમાથી તદસ્થ થવાય અને આત્મામાથી અશથી આત્મિક સુખ જે પ્રગટ થાય છે તે ભોગવાય છે

સત્રણ નય—અહિ સુખના સર્વ પર્યાયો (તારતમ્યતા અને ભેદો)ને એક સામાન્ય શબ્દ સુખરૂપે ગણવામા આવે છે

વ્યવહાર નય—અહિ ફક્ત શુદ્ધ વ્યવહાર તે મોક્ષમાર્ગની જ વાત છે, માટે આત્મિક-સુખના અનુભવનો વ્યવહાર કરવો હોય તો ધર્મ બ્યાન અને શુકલ બ્યાન દ્વારા અથવા સામાયિક આદિ િયા દ્વારા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યમા ગમણતા કરીને સમતા ઉત્પન્ન કરવી કે જે આત્મિક સુખની સહચારી છે

રશ્મિસુત્ર નય—આ નયમા ફક્ત વર્તમાન સુખનો અનુભવ આવે છે, તેથી જે વખતે આત્મિક સુખ ભોગવવુ હોય તે વખતે વ્યવહાર અને શબ્દ નય પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી

શબ્દ નય—સુખ તે આત્માનુ ભાવ પ્રાપ્ત છે આત્માના જ્ઞાનદ ગુણનો તે પર્યાય છે અને આત્માના બીજા કશું ભાવ પ્રાપ્ત (માન, ઈર્ષ્ય, વીર્ષ)ની સાથે છે ભાવ ચારિત્રી પરિવૃત્તિથી આત્મિકસુખનો અનુભવ થાય છે તે અપેક્ષાએ ભાવ ચારિત્ર અને આત્મિક સુખને એકજ અણુવાર્મા આવે છે. મોક્ષ અવસ્થામાં ચારિત્ર નથી પણ અનંત આત્મિક સુખ છે ત્યારે છવ્વતા ચાર ભાવ પ્રાપ્ત છે સસારી દશામાં ભાવ ચારિત્રથી આત્મિક સુખ ઉપજે છે અને સિદ્ધ દશામાં સ્વયમેવ આત્મિક સુખ પ્રગટે છે તેથી સસારી દશામાં ભવ ચારિત્રને સુખ તરીકે કાલ્પના કાર્પના ઉપચાર કરીને અણુવાર્મા આનુ

સુખસિદ્ધ નય—અહિ માન, ઈર્ષ્ય, ચારિત્ર, તપ, વીર્ષનો એકાકાર થાય છે અને અનંદ ગુણનો અનુભવ થાય છે અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે.

એવંભૂત નય—આત્મા પોતે જ જ્ઞાનરૂપ, સદ્ગુણ જ્ઞાનદ સ્વરૂપ છે જ્ઞાનદ તે આત્માનુ જ સ્વરૂપ છે સુખ વ જ્ઞાનદનો પર્યાય છે તેમાં આત્મા લીન છે છે મેઈ પણ નક્કન પ્રજ્ઞન વગર આત્મા જ્ઞાનદ સુખમાં લીન છે.

નામ નિર્ણય—જ્ઞાનદ “સુખ” એવી નામ સદા, તેના વગર જ્ઞાનજ્ઞાનનો અવધાર કઈ રહે નહિ.

સ્થાપના નિર્ણય—૧ જ્ઞાનદ, સુખ એમ લીધીઆ સ્થાપના કાલના કાલે લોચ્ય વગર છૂટકો નથી એટલે લીધીની જરૂર છે ૨. શાંત સ્થાની ભાવના ચિત્તચેતના સ્થાપન કરવી કે જેથી આત્મિક સુખ પ્રગટ થાય. અહિ ભાવ નિર્ણયનો વિષય છે પણ સ્થાપના સ્વદ માટે અહિ ઘામસ કરે છે.

રૂપ નિર્ણય—૧ આગમથી, ૨નો આગમથી ૧ આગમથી રૂપ સુખ—જ્ઞાનદ વિવેકશક્તિનો આત્માસ તેા થાય છે પણ ઉપયોગ રહિત સુખ વિષે થાય છે તેથી ખરા જ્ઞાનદનો અનુભવ થતો નથી માન અને ક્રિયામાં આત્મભાવે મનની પરિવૃત્તિ ન થાય કે જેથી ભાવ ચારિત્રના અરો પ્રગટ ન થાય એટલે આત્મિક સુખનો ખરો અનુભવ થતો નથી.

૨ નો આગમથી રૂપ સુખ તેના કશું ભેદ (૧) તા સરીત્તે લખાપિ રૂપ સુખ પર્યાયમાં કાળ કરી જનાર (પતિ મલ્લે મનાર)નું સુખ (૨) ભવ સરીત્ત—અવિષ્કારો પડિત મલ્લે મલ્લે એવો રૂપ, અજવા ચરમ સરીતી રૂપ (૩) સરીત અતિરિક્તનો આગમથી રૂપ સુખ તેના કશું ભેદ—

(i) લીધિક— સ્વદ, રૂપ, ચેદ, સ્થ, પદ્ અને આકાર અહિ હંદિયોના વિષયોના નિનિવર્તી ઉપજત જુ સુખ, તે સુખની ઉપતિ તેા આત્મામાંથી છે એમ તેા અગ્રિ માન્યમાં આવે છે પણ નિમિત્તો લીધિક છે. (ii) લોભાવસ—અહિ પર્યાય નામે હંદિયોના વિષયોની સાથે સમય થાય છે પણ સુખને હંદિય વિષયજન્ય માન્યમાં આવતુ નથી. (iii) કુપ્રવચન—

અહિં લૌકિક ઝાગ્લો, કે લોકોત્તર ઝાગ્લો કે મિથ્યાત્વના કારણે ઇન્દ્રિયોના વિષયો સાથે સંબંધ થાય છે અને જે સુખ ઉપજે છે તેને ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ માનવામા આવે છે આત્મામાથી સુખ ઉપજે છે એમ માનવામા આવતું નથી તે મિથ્યાત્વ અથવા કુપ્રાવચન સમજવું.

ભાવ નિક્ષેપ તેના બે ભેદ આગમથી અને નો આગમથી.

૧ આગમથી ભાવ સુખ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી, આત્માનો અનુભવ કરીને અથવા શુદ્ધ જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન-દર્શન-સમતામા પરિણમીને, મોહીની કર્મનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ કે ક્ષય કરીને સમતા રસમય આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો તે અહિં અશાતા-વેદનીય કર્મના ઉદ્યથી તટસ્થ થવાથી તે કર્મના રસમા છૂવ તન્મય થતો નથી તેથી તે કર્મ પ્રેરણા ભોગવાઇ જાય છે પણ દુઃખ આપી શકતા નથી.

૨ નો આગમથી ભાવ સુખ—તે આત્મિક સુખ ભોગવનાર આત્મા પોતે જ છે અસથી તે પગકાષ્ટા સુધી આત્મરમણતા કરીને જે આત્મિક સુખનો અનુભવ કરનાર આત્મા છે તે નો આગમથી ભાવ સુખરૂપ છે.

નિક્ષેપાના નામસદા અને લીપી શ્રુતજ્ઞાનના જાણપણા માટે અને ભાવ નિક્ષેપો આત્મભાવે આદરવા યોગ્ય છે દ્રવ્ય નિક્ષેપ મોક્ષમાર્ગમા એટલે કે શુદ્ધ વ્યવહારમા નથી.

આગમ પ્રમાણુ આત્મિક સુખ—(૧) શાતા અશાતાવેદનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી ક્ષાયક ભાવે આનંદ ગુણ પ્રગટ થાય છે અને સુખ તે આનંદ ગુણનો નિત્ય પર્યાય છે તે સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ ભગવાનમા છે (૨) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી આત્મ ધ્યાન ધરીને સ્વરૂપ સ્થિતતા કરવાથી સમતા રસ ઉપજે છે ત્યારે વેદનીય કર્મને છૂવ તટસ્થા શાતા દ્રષ્ટા તરીકે ભોગવી નાખે છે અને અસથી આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ આત્મિક સુખ—શાતા રસની ભાવના ચિત્ત ક્ષેત્રમા સ્થિર કરવી, શુદ્ધ આત્મગુણમા તન્મય થવું, આત્મ સતોષમા લીન થવું, અમેદ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ આમ કરવાથી આત્મિક સુખનો અનુભવ એ (આત્મ) પ્રત્યક્ષ થાય છે.

અનુમાન પ્રમાણુ—અશાતાવેદનીય કર્મનો ઉદ્ય હોય ત્યારે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ગમતા નથી પણ તે વખતે જ્ઞાનાનંદ આત્મ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધર્યું હોય તો આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તે ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે કે ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખરૂપ નથી પણ આત્મા જ સુખરૂપ છે.

ઉપમા પ્રમાણુ—સમતાના પ્રમાણમાં આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેથી આત્મિક સુખને સમતાની ઉપમા લાગુ પડે છે સમતા તે મોક્ષના સુખની વાનકી છે.

દ્રવ્યથી સુખ—તે નિજ આત્મ દ્રવ્યથી સુખ લેપને છે બીજાના છત્ર કે અંશવ પોતાનું સુખ કલ્પન કરી શકતા નથી.

દ્વેષથી સુખ—આત્મિક સુખની કિપતિ નિજ આત્મ પ્રેરણાથી થી શેરમાં જ થાય છે અને ત્યાં જ સમાપ્ત છે.

કાળથી સુખ—શુદ્ધ કૌમોલ કાળમાં સદૃશ સુખ પ્રગટે છે.

ભાવથી સુખ—આત્મ પ્રેરણા અને આત્મના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થવાથી ભાવ સુખ લેપને છે.

બેવહારથી સુખ—આત્મ પર્યાપનો અનુભવ કરીને આત્મિક સુખ ભોક્તૃ બની વેદનીય કર્મના ફળની ઉપેક્ષા થાય છે અને આત્મ પ્રેરણામાંથી સુખ લેપન કરી ભોજવાય છે.

નિશ્ચયથી સુખ—વેદનીય કર્મના ધૃષ્ઠ થવાથી લેપને છે તે સુખ સદા ભગવાનમાં ધ્યાનક ભાવે નિત્ય છે. ૧૩ મે ૧૪ મે કુલસ્થાને વેદનીય કર્મ છે પણ કેવળી ભગવાન સ્પર્શ દિશથી સ્પર્શ કુલ નક્કી નથી, જ્યાં બેવહાર કેવળતાન પ્રવેશ છે અને કેવળતાન સુખધન છે તેથી સાધાર કેવળી ભગવાનમાં પણ નિશ્ચય સુખ તે અપેક્ષાથી જવાય.

સામાન્ય આત્મિક સુખ તે આત્મભાવમાં પરિવૃત્તિ કરતાંને થાય છે વિશેષ આત્મિક સુખ ધૃષ્ઠકર્મોમાં અને આજ્ઞા થાય છે.

દ્રવ્ય—સુખનું દ્રવ્ય આત્મા (છત્ર) જ છે.

ભાવ—સુખ તે આત્મના ભાવ (પર્યાપ) છે.

વ્યવહાર અને નિશ્ચય

ક્રિયા અને જ્ઞાન

નોંધ

આજે કલ્યાણ “એકાંતવાદીઓ” અથવા “નિશ્ચયવાદીઓ” સામાયિક પ્રતિક્રિયા કરી પાર્થિક ક્રિયાઓને નકારી કહે છે અને જ્ઞાન તથા ક્રિયામાં સામાજિક કર્તવ્ય લેપન કરે છે તેના સાત્ત્વીય રસિ સંયોગ જવાન અર્થ આપેલ છે તે દરેક વાંચકે ખાસ ધ્યાનથી વાંચી લેવામાં આપવાની જગ્યા છે.

મોક્ષમાર્ગ સંબંધી વ્યવહાર અને નિશ્ચય અને ક્રિયા અને જ્ઞાન એ જાગૃતતા બાજુ ગેરસમજ દેખાણી છે તેમથી એકાત્મતા ઉત્પન્ન થાય છે અને છેવટે મિથ્યાત્વમાં ફસાઇ જવું પડે છે

આ ગેરસમજનું કારણ એક જાણુ શિથિલતા છે જે પ્રમાણમાં દોરી જાય છે, અને છેવટે મન, વિષય ક્રયાય, નિદ્રા અથવા નિદ્રા અને વિકલ્પમાં સંયોગો અનુસાર પરિણમે છે આવી રીતે આશ્રિત બ્રહ્મ થઇ પોતાની શિથિલતા છુપાવવા અને મિયાની તગડી ઉચી ગણવા માટે ઉત્સુક પ્રદેશના (સૂત્રના ખોટા અર્થ) કરી અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વમાં પેસે છે તેથી સંસારચક્ષુ કસુ પડે છે

ખીજી જાણુ અજ્ઞાનતા છે, તેનું કારણ કા તો જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો ઉદય હોય કે જેથી વાસ્તવિક અર્થજ્ઞાનનો લાભ ન થાય. અહિં સરળતા તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક જામ ચાલુ રહે તો ગાઢ જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મ છેવટે ખપી જાય અને માર્ગ પ્રુલ્લો થતો જાય. પણ જો હૃદયપૂર્વક જ્ઞાનથી દૂર ગમે અને વેરા જેવું નાકું પકડી ખેસે તો અભિગ્રહિત મિથ્યાત્વમાં પેસીને ભવબ્રમણ કસુ પડે જાને પક્ષની ઢાળી જાણુ દુર ડરવા માટે વ્યવહાર અને નિશ્ચયનું તથા ક્રિયા અને જ્ઞાનનું અવગણન સમજવું જોઈએ

સામાન્ય રીતે વ્યવહારને ક્રિયાનું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે, અને નિશ્ચયને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે, પણ ક્રિયા શુદ્ધ વ્યવહારની તેમજ નિશ્ચયની હોઈ શકે અને શુદ્ધ વ્યવહાર નિશ્ચય સાધવા માટે ‘કડે માણે કડે’ અપેક્ષા પણ નિશ્ચયની સહચારી હોય જ

મોક્ષ સંબંધી વ્યવહાર તે શુદ્ધ વ્યવહાર કહેવાય છે તેની શરૂઆત ચોથા ગુણસ્થાનથી શરૂ થાય છે અને અપેક્ષાપૂર્વક ૧૨મા ગુણસ્થાનના અત સમય, અથવા ૧૩ મા ગુણસ્થાનના અત સમયે અથવા ૧૪ મા ગુણસ્થાનના એમ ત્રણ સ્થાને અપેક્ષાપૂર્વક શુદ્ધ વ્યવહારનો અત આવે છે

ચોથે ગુણસ્થાને સમકિતના ૬૭ બોલનું પાલન રૂપી વ્યવહાર અથવા ક્રિયા છે, તે ઉપરાંત પાંચમા ગુણસ્થાનમાં દેશવિરતિ રૂપી વ્યવહાર અને ક્રિયા છે, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં સર્વ વિરતિની ક્રિયા છે, સાતમે ગુણસ્થાને ધર્મધ્યાન રૂપી ક્રિયા છે અહિં બાહ્યક્રિયા બંધ થાય છે, પણ માનસિક ક્રિયા ચાલુ છે માનસિક ક્રિયામાં પૌદ્ગળીક દ્રવ્ય મનોવર્ગણાનું આલબન હોવાથી તે ક્રિયા વ્યવહારમાં આવે છે અને ભાવ મનથી જેટલી આત્મશુદ્ધિ થાય તેટલો નિશ્ચય માર્ગ સમજવો

ચોથાથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધીમાં સમકિતના બોલનું યથાયોગ્ય વિવેકપૂર્વક આચરણ તથા વિરતિની ક્રિયાની સાથે જેટલી આત્મ શુદ્ધિ થાય, તે પણ ‘કડમાણે કડે’ની અપેક્ષાએ નિશ્ચયમાં આત્મભાવે લઈ શકીએ

આપમે ઝુલ્ફચાનેથી બારમા ઝુલ્ફચાન સુધી ધર્મધ્યાન શુદ્ધધ્યાનમાં પણ મનોવર્તણાનું આલેખન છે તે વ્યવહારિક ક્રિયા થઈ અને ધર્મધર્મોથી નિષ્કર્ષમાં થઈ જ્યાર છે.

૧૩ મા ઝુલ્ફચાને બાવ મનની ક્રિયા નાંખે થઈ પણ ધર્મિકાકી ક્રિયા છે તે વ્યવહારીક છે અને કેવળ જ્ઞાન, કેવળ કર્મનું, સમર્થાદિ, ધ્યાનક્રમણ અને અનંત પદ્ધતિની તે નિષ્કર્ષથી શુદ્ધ આત્મા સ્વરૂપ છે.

૧૪ મે ઝુલ્ફચાને ધર્મિકાવદ્ધિ ક્રિયા પણ નાંખે થાય છે, અદ્ધિ અસોગીપણું અને અસોગીપણું છે તેથી કોઈ નવા કર્મના નાંખે નથી; પણ જે ચાર અસાધી કર્મો સવામાં છે તેનાથી છુટા થવા રૂપ અત્યંત આત્મ અનુભવરૂપ નિષ્કર્ષ ક્રિયા કરવાની છે. અહીં નિષ્કર્ષ અને ક્રિયા એ બંને નિષ્કર્ષ આત્મતત્ત્વના છે આત્મપ્રકૃતિનો ધન બનાવે તે પણ એક નિષ્કર્ષ પ્રકારની અપેક્ષાપૂર્વક ક્રિયા થઈ તે અપેક્ષાએ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું એકત્વ થયું.

આત્મપ્રકૃતિનું ધન બનવું તે પ્રકૃતિની ક્રિયા અને આત્મપ્રકૃતિનું કેવળજ્ઞાન વગરે ધ્યાનક્રમણ તે નિષ્કર્ષ આત્મ સ્વરૂપ છે. ૧૪ મા ઝુલ્ફચાનના અત સમયે સર્વ કર્મથી છુટા એટલે સર્વ વ્યવહાર નાંખે થાય જે સમયે સર્વ કર્મથી છુટા થાય તેજ સમયે સિદ્ધિએમાં બીજાજ ફલપ્રકાર થાય. પછી કોઈ પણ જાતની મોક્ષ માર્ગની વ્યવહારિક કે નિષ્કર્ષ ક્રિયા કરવાની નથી.

આ રીતે જેનાં વ્યવહાર અને નિષ્કર્ષ એ બંને વસ્તુ જ્ય સંસારમા છે ત્યાં સુધી છે મોક્ષમાં જાય એટલે બધા વ્યવહારમાંથી છુટા (મુક્ત) થાય.

બીજી રીતે જેનાં ક્રિયાના એ એક— દ્રવ્ય ક્રિયા તે વચન, કાચા અને ઉદ્ધિષ્ટિના સદ્ગુણથી થાય અને સાવક્રિયા તે મનના અવસરના (વિચાર, ભાવ, શુદ્ધ અધિક્ષાચ)ની થાય.

ભાવ ક્રિયાથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે તે નિષ્કર્ષ સ્વરૂપની સમજની અને મનોવર્તણાનું અલેખન તે વ્યવહાર ક્રિયા થઈ જે ફક્ત વચન, કાચા અને ઉદ્ધિષ્ટિના સદ્ગુણવાળી દ્રવ્ય ક્રિયા છે તેમાં નિષ્કર્ષથી આત્મ શુદ્ધિ નથી, પણ પુનઃ તત્ત્વ વધે છે અને પુનઃતે સમજ પામને હસેએ છે અને દ્રવ્યથી વિરિતિમાં આસ થાય તે કરવાનું કોણ નથી એટલે પાપ તત્ત્વ થી છે, તે અપેક્ષાએ પુનઃ તત્ત્વ વધે છે અને કષ્ટ પડે તે અપેક્ષાએ અકામ નિર્ભય એટલે આ જ્યને આજ્ઞા વિકાસ પામવાને તક મળે છે.

વળી અમુક પ્રાણુસ દ્રવ્ય ક્રિયા જ કરે, ફળિનું જ કામ કરે છે તેને બીજાકુસ થાય નથી એમ હાથથી કહી સકાય જ નહિ. તે કામ કામ જામવાનું છે. જેને જે અધિકાર નથી તે કામનાં લેવાથી કામને હાસ થવા ત્યાં જે હાસ થાય તેના હાસ જ્યના સંસાર અનુભવ થાય.

દવે શુભે, મોષે ઝુલ્ફચાને સમજિ તે સવર અને આત્મ ભાવ તે નિષ્કર્ષ. તેના ૧૭ મોક્ષના સેવનમાં કોઈ મોક્ષના ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તે ઉત્કૃષ્ટ શુભ પુનઃ તત્ત્વ (તીર્થીકર પા)ની

પ્રાપ્તિ થાય. એવા ગુણસ્થાનવાળો ધર્મધ્યાનમાં ચિત્ત રાખે તો સવર અને નિર્જરા બનને થાય પાપમાં ગુણસ્થાનમાં દેશવિરતિ તેટલો સંવર, ધ્યાન તેટલી સકામ નિર્જરા. ફક્ત ગુણસ્થાનમાં સર્વવિરતિ તે સવર ધ્યાન તે સકામ નિર્જરાનો હેતુ, ગુણસ્થાન ૪, ૫, ૬, એ ત્રણ ગુણસ્થાનવાળા અમુર્ત મુખી ધ્યાન ધરી શકે છે અને ૭ મા ગુણસ્થાનને સ્પર્શતો પાછા પોતાના ગુણસ્થાનમાં આવી જાય છે.

આ ઉપરથી સમગ્રને કે વ્યવહાર અને નિશ્ચય, જ્ઞાન અને ક્રિયા અપેક્ષાપૂર્વક ૪ થી ૧૪ મા ગુણ સ્થાન સુધી છે ત્યાં સુધી ધરિયાવહિ ક્રિયા છે ત્યાં સુધી તો ક્રિયા ગણાય જ કેવળી ભગવાનનો આલવાનો, ઉપદેશ દેવાનો અને અનુત્તર વિમાનના દેવતાને જવાબ દેવા કેપે દ્રવ્યમનોવર્ગીણને અક્ષરકેપે ગોઠવવા વગેરેનો આ બધો વ્યવહાર છે અને તેમાં ધરિયાવહિ લાગે છે.

હવે આપણે શ્રાવકનું એક કામ જોઈએ—પ્રતિક્રમણ અહીં મન, વચન, કાયાના યોગનું પ્રવર્તન થાય છે તે અપહાર અને શુદ્ધ ભાવથી સકામ નિર્જરાથી શુદ્ધિ થાય તેટલું નિશ્ચય.

હવે સાધુનું એક કામ તપાસીએ—ધરિયા સમિતિ અહીં આખથી જોવું અને જીવના દ્રવ્ય-પ્રાણ બચાવવા તે દ્રવ્ય ક્રિયા. મનથી સમભાવ લાવવો તે ભાવ ક્રિયા સમભાવથી સવર થાય તથા જીવ બચાવવામાં કષ્ટ પડે અને સમભાવ રહે તેથી સકામ નિર્જરા થાય સવર અને નિર્જરા નિશ્ચય તત્ત્વના વચના છે.

આ પ્રમાણે સાધુ અને શ્રાવકની દરેક ક્રિયામાં દ્રવ્ય વ્યવહાર, મનોભાવ તથ નિશ્ચયાત્મક સંવર અને નિર્જરા રહેલ છે.

પણ જોએ નિશ્ચયવાદનું બિરુદ ધગવી મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણના વ્યવહારનો નિષેધ કરે છે. અને મનમાનતો નવો વ્યવહાર ઉત્પન્ન કરે છે તેઓ નિશ્ચયવાદના દોષ સજીને ક્રિયા તો કરે છે પણ જૂઠી ક્રિયા કરે છે, છતાં પોતાને નિશ્ચયવાદી માને છે તેઓને ખોટા ઉપદેશ અને ખોટી ક્રિયાનો અશુભ આશ્રય થાય છે, તેનાથી જે સસાર વધે છે તે તો તેને ભોગવવો જ પડે.

હવે તેને નિશ્ચય તત્ત્વનો એક અશથી પણ અર્શ થાય કે ન થાય, તે તો કેવળી ભગવાન જાણે, પણ સામાન્ય ઉપદેશ તો એવો છે કે જે શુદ્ધ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે તે તો નિશ્ચય તત્ત્વમાં પ્રવેશી શકતો જ નથી અને પહેલાં પ્રવેશ કર્યો હોય તો તે ગમડી પડે છે. તો તેના ડરતા શુદ્ધ ક્રિયામાં આગસ, ડટાળો કે કષ્ટ લાગતા હોય તો શુદ્ધ ક્રિયામાં પ્રમોદભાવ રાખીને એવા ગુણસ્થાને રહે તો પણ આગળ વધવાનો છે.

શુદ્ધ વ્યવહાર એટલે સર્વજ્ઞ વીતરાગે બતાવેલ મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણ પાળવાની ક્રિયા, આવશ્યક ક્રિયા અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગની પકિતરીયથી આરાધના કે જેમાં દ્રવ્યથી વર્તન, ભાવથી શુદ્ધ ઉપયોગ અને તેનાથી જે સવર અને નિર્જરા થતી જાય છે તે.

આત્મભાવની અથવા નિમિષ તત્ત્વની સમજની એટલે કે શુદ્ધ બ્વહાર ન ઉત્પન્ન નિમિષ તત્ત્વ તે સિદ્ધ સ્વરૂપમાં પહોંચાડે છે

એટલું જ નહીં કે દરેક પ્રકારના બ્વહાર પાળવા ન પડે એવું નથી. જે છપ્પ જે વસ્તુને વધારે મોજા હોય તેમાં વધારે પરાક્રમ હોય. કાચ કે ચાંચી અને નિર્મલતા તથા તપ વગેરે ક્રિયાના અનેક બેદો છે તેમાં કોઈ પણ એક બેદ ઉપર રૂઝ સાવરી કે તેનો નિમિષ કરવો તે તો વિરાધના છે.

બ્વહાર કે નિમિષ એ બે માર્ગમંથી એક અથવા માત્ર પણ કોઈ માર્ગની વિરાધના કરનાર તો વિરાધક ન થાય છે. તેમાં પણ જે માણસ વીતરારે બતાવેલ શુદ્ધ બ્વહારમાં જે હોય તેની નિંદા કરે તેવું તો જુદું આજ્ઞા હજી બોજવું પડે છે. જ્યારે દોષિત માણસની પણ નિંદા કરવાનો આદેશ નથી ત્યારે શુદ્ધ બ્વહારમાં સ્થેનાસ્તી તો નિંદા થાય ન કેમ ?

બ્વહાર અને નિમિષ દ્વિવક જલ્પ ૧૪ અત્યુર્હતી સ્થે છે તે આ પ્રમાણે—
નિમિષાત્વ હેવાના અને સમર્પિત મેળવવા માટે જુદું કરવુંતો એક અત્યુર્ ૨. ઉપરમ સમર્પિત ૩. ધરોપરમ સમર્પિત ૪. અનતાનુમંથી ક્ષણવિસર્જન. ૫. હર્ષન મેહનો ધન. ૬. અમનવ હસા. ૭. યુ. ૬ તથા ૭માં આવના પર્તિર્જન ૮. યુ. સાતમાં અવગ્રાપ્તિકત્ત્વ વિશુદ્ધિ ૯. યુ. ૮માં ધનક તેમજી. ૧. યુ. ૯. ક્ષણમેણી. ૧૧. યુ. ૧. ધનક. ૧૨. યુ. ૧૨. ધનક. ૧૩. યુ. ૧૩. ૧૪. અરોગી કેવળી આ મોઢ મોઢ, દરેકનું એક એક અત્યુર્હતી સમજવું બ્વહાર અને નિમિષ એ, ઉત્પન્ન દરો ઉત્તું કોડ પૂર્વ સ્થે છે તે એક કાવ આવી.

સમર્પિતથી જટ ન થાય અને વચમાં ચોથા મુજુરધાનવાથા કેવલર થાય, કે તેમાં કેવલ મોજા મોજા મુજુરધાનનો બ્વહાર ચાલુ રહે તો ધરોપરમ સમર્પિતની અપેક્ષાએ ઉત્પન્ન સ્થિતિ ૬૬ સાગર અને ઉત્પન્ન કાવ ૧૫ થાય. પણ જે વચમાં સમર્પિતથી પડે તો શુદ્ધ બ્વહાર તેમ જ નિમિષ આત્મભાવનો મોખ થાય અને ઉત્પન્ન નિમિષાત્વની સ્થિતિમાં રહે તો ૧૪ અત્યુર્હતી મોજા અર્જપુરુષણ પરાર્જન કાળ મુખી સમર્પિત ન પામે, પણ જડી જરૂર બ્વહાર અને નિમિષનું એ, મેળવી ૧૪ અત્યુર્હતીમાં સિદ્ધ થાય.

હવે નિમિષ તત્ત્વની સમજ—સપૂર્ણ શુદ્ધ નિમિષ છપ્પત્ત્વ તે સિદ્ધ સ્વરૂપ છે પણ કેવળજ્ઞાન નિમિષ તત્ત્વનું હેવાથી અસ્થિત પણ નિમિષ તત્ત્વમાં મજુર. બાકીના ૪ થી ૧૨ મુજુરધાનવાથા કમાણે ૬૭ ની અપેક્ષાએ વધતી જતી શુદ્ધિની અપેક્ષાએ નિમિષ તત્ત્વમાં મજુર. નિમિષ તત્ત્વનો વિકાસ ક્રમમાં નથ અને પડીચાઇ થાય તો નિમિષ તત્ત્વમાંથી જટ થાય પણ ૬ ૧ ૧૨ ધનક મુજુરધાનવાથા ૬૧ પડ્યા નથી અને ૧૩ મા મુજુરધાનવાથા નિમિષ તત્ત્વમાં આવી મથા મજુર.

હવે જ્ઞાન અને ક્રિયા તરફ જોઈએ—જ્ઞાન આત્માનુ સ્વરૂપ છે. ક્રિયા બે રીતે થાય—૧ સકરણુ વીર્ય ૨ અકરણુ વીર્ય સકરણુ વીર્યમાં મન, વચન કે કાયાનો યોગ પ્રવર્તે છે. અકરણુ વીર્ય બે રીતે કામ કરે છે— મન, વચન, કાયાના યોગ વગર ૧૪ મે ગુણસ્થાને આત્મ પ્રદેશોનો ધન બનવો તે અને સિદ્ધક્ષેત્રમાં જઈ સ્થિર થવું આ બંને આપોઆપ થાય છે પણ આત્મ-પ્રદેશોની અવગાહનામાં ફરક પડે છે

બીજી રીતે શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ અને અકરણુ વીર્યથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એ બે ઉપયોગમાં આપોઆપ સમયાતઃ પરિણતિ થાય છે મોક્ષમાર્ગે જ્યાં યોગનું પ્રવર્તન છે તે શુદ્ધ વ્યવહારમાં જાય છે

હવે જ્ઞાન આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ હોવા છતાં ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન કર્મપુદ્ગલોના આવરણ-વાળું છે તેમાં મન પર્યવજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન દેશથી પ્રત્યક્ષ છે એટલે આત્માનુ સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી અને મતિશ્રુતજ્ઞાનમાં હૃદયો અને મનનુ અવલબન લેવાથી તે બે જ્ઞાન પરોક્ષ છે તેથી આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી, પણ વધતી જતી શુદ્ધિની અપેક્ષાએ સમુચ્ચય જ્ઞાનને નિશ્ચય તત્ત્વમાં લીધું તેનું કારણ ‘કડમાંણે કડે’ મતિશ્રુત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં ધાન્દ્યો ફક્ત પોસ્ટલ એજન્સી જેવી છે તેથી તે દ્રવ્યક્રિયા કરે છે, મન ભાવક્રિયા કરે છે અને અનુભવ નિશ્ચય તત્ત્વનું કામ કરે છે

છદ્મસ્થ જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરે છે ત્યારે દ્રવ્યમનોવર્ગણા દ્રવ્યની ક્રિયા કરે છે ભાવમન ઉપયોગનુ (જ્ઞાનનુ) કામ કરે છે અને નિશ્ચય તત્ત્વ તરફ લઇ જાય છે

હવે જ્ઞાન ક્રિયાનુ એકત્વ— જ્ઞાનમાં ઉપયોગ લગાવવો તે પડિતવીર્યની ક્રિયા છે અને આત્માના ઉપયોગ પર્યાય રૂપ ચારિત્ર છે અને જ્ઞાનથી આત્માનો અનુભવ કરવો તે અનુભવ-જ્ઞાન છે. એવી રીતે જ્ઞાન અને ક્રિયાનુ એકત્વ થયું અહીં મનોવર્ગણા સહચારી હોવાથી વ્યવહાર પણ ઉમેળે છે

આ ઉપરથી સમજાય છે કે વ્યવહાર અને નિશ્ચયમાર્ગે સહચારી છે અને ક્રિયા તે બંને માર્ગની સાથે બેદ અબેદ સ્વરૂપ રાખે છે કારણ કે અપેક્ષાપૂર્વક ક્રિયા, જીવથી તેમ જ અજીવ પુદ્ગલથી થાય છે વ્યવહાર, પુદ્ગલના સહચારીપણામાં અને તેમાંથી છૂટવા માટે ઉત્પન્ન થાય છે

વનુત્ત્વરૂપ સમજ્યા વગર, બેદ અબેદ સ્વરૂપ સમજ્યા વગર જે ફાફા મારવામાં આવે છે તેથી કોઈ સરાર તરી શકતું નથી, કે કોઈને તારી શકતું નથી, પણ એટલું ખરું કે જેટલું સારું કર્યું તેનું ફળ સારું અને જેટલું ખરાબ કર્યું તેનું ફળ ખરાબ પુણ્ય કર્મ કષાયથી પાપતત્ત્વમાં ફરી જાય અને પાપતત્ત્વ ધર્મજ્ઞાનથી નિષ્ફળ મળી જાય. જ્ઞાનથી શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણ્યું હોય તો ઉપયોગ આવ્યે તેનું કામ કરશે. સમજ્યા વગર તો મારામારીમાં પડવું જ નહિ શુદ્ધ વ્યવહારને નિષેધવો નહિ નિશ્ચય તો નિષેધાય જ નહિ

જ્ઞાન અને ક્રિયામાં સામાન્ય સર્પવંશ

સામાન્ય જીવમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા સહચારી જ રહે છે. મોક્ષમાર્ગમાં એથી અલગતાથી ૧૪ માં અલગતાથી સુધી ક્રિયા સાથે જ છે. અલગતાથી દેશર દેવા છતાં એક અથવા બીજા રૂપમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા સહચારી છે એથી અલગતાથી સમજાવતા ૬૭ બોધના આચરણમાં પણ કેટલીક પ્રકારની ક્રિયા આવે છે. જો કે પાંચમા કે છપસા અલગતાથી મોક્ષ ક્રિયા ત્યાં ન હોય.

પાંચમા અલગતાથી પ્રવેશી અતર્જિત ક્રિયા હોય છે તે સર્વ ક્રિયા જ્ઞાન સહચારી જ છે. જ્ઞાન વચ્ચેની ક્રિયા તે મોક્ષનો દેવ તો નથી. છતાં પણ કષ્ટ નિવૃત્તિ રૂપે જ્ઞાન તો હોય જ અર્થ ને ફક્ત નિવૃત્તિ રૂપે જ્ઞાન જ્યાં ત્યાં સમજાવતા અભાવ સમજાવતા એટલે તે ક્રિયા દ્રવ્ય ક્રિયા થઈ અને અલગતાથી દ્રવ્ય અલગતાથી રૂપે અલગતાથી, પરી રીતે તે અલગતાથી પહેલું છે. આવી રીતે જ્યાં અલગતાથી પણ દ્રવ્ય ક્રિયા હોય શકે. જ્ઞાન ક્રિયા નિવૃત્તિ રૂપે હોય અથવા સમજાવતા (આત્મજ્ઞાનપૂર્વક) હોય અને ક્રિયા પ્રયોગન પ્રમાણે હોય શકે.

સાતમે અલગતાથી જ્ઞાન અને ક્રિયા સમજાવતા જ હોય. સત્ત્વ માર્ગમાં પણ અજ્ઞાન રૂપે જ્ઞાન અને કુચારિત રૂપે ક્રિયા સહચારી હોય જ અર્થ અજ્ઞાન અને કુચારિત કે દ્રવ્યચારિત ફક્ત સમજાવતા અભાવના કારણે સમજાવતા.

આવી રીતે જ્ઞાન ક્રિયા સહચારી હોવા છતાં કેટલીક જ્ઞાનની વિશેષતા કરે છે અને ક્રિયાને પર્વ માને છે તે એકંત ક્રિયાવાદી છે અને જ્ઞાનની વિશેષતા કરવાથી અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનતાને કાઢી બિંધાવતા કહેવાય. કારણકે મોક્ષનીય કર્મની સાત પ્રકારનો ઉપસર કે કારણપદ્ધતિ કે કારણ જ્ઞાનપૂર્વક જ થાય છે.

બીજા કેટલાક ક્રિયાની વિશેષતા કરે છે અને જ્ઞાનની જ ઉપયોગિતા માને છે તેઓ એકંત જ્ઞાનવાદી છે અને ક્રિયા કરતા હોવા છતાં ક્રિયાનો નિરસ કરે છે તેની શોધ અલગતાથી અને આદ્ય ક્રિયાની જવાબી બિંધાવતા પ્રાપ્ત થાય છે તેથી અજ્ઞાનતા પ્રાપ્ત કરે છે.

સત્ત્વમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે એવું હરમાન છે અને જ્ઞાન અને ક્રિયાવાદીને સમજાવતા હતા છે તેવું કારણ એ છે કે ખસ જ્ઞાનની ચારિત તપ રૂપે જ્ઞાન માન્ય રાખે છે અને ક્રિયાને કાઢી રૂપમાં તેની આરાધના કરે છે અને ક્રિયાવાદી સમજાવતા અને જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત તપરૂપે ક્રિયા કરે છે.

જ્ઞાન અને ક્રિયામાં સામાન્ય સર્પવંશ અસપ્તક એવી રીતથી થાય છે જ્ઞાનને દબી કહેવો નહિ આપણે જોઈએ કે જ્ઞાન કેવી રીતે મળે છે ૧ પાંચમી, સાતમી, ન સમ નવ તે અને તે રીતે જુદીને કે સમજાવતા કરીને વારંવાર જ્ઞાન નિરીક્ષણ કરવાથી, પર્વકમાં કરવાથી, ચિત્તન કરવાથી સમજાવતા, જ્ઞાન થાય છે.

બેદો સજ્જાય રૂપી અભ્યતર તપના બેદોમાં પડે છે અને ચિતન, ધ્યાન (અભ્યતર તપ)ના બેદમાં આવે છે ત્યારે આ અભ્યતર તપ શુ ક્રિયા નથી ?

જો આ ક્રિયાની અવગણના કરી તો ૭-૮ કર્મના આસ્રવ બધની સાથે મુખ્યતાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ પડે છે અને કિલ્લિથી ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને શુષ્ક ક્રિયાવાદીને તેનો ગુણાકાર થાય છે કારણ કે જ્ઞાનીને દબી અને ખોટો કહેવાથી જ્ઞાનને દબ અને અસત્ય આડકતરી રીતે કહ્યું તેથી તેને વિરાધના થઇ એટલું જ નહિ પણ દબનો અર્થ પણ તેને જાણ્યો નહિ

જે એકાંત રીતે ક્રિયાને નિષેધતો હોય અથવા અજ્ઞાની હોવા છતાં પોતાને જ્ઞાની કહે તે દબ છે, જે કોઈ શુણ્ણ રહિત હોય તે તે શુણ્ણ પોતામાં છે એમ જે ખીજને બતાવે તે દબ કહેવાય એટલે ક્રિયાવાદ ઉપરાંત જ્ઞાનીને અજ્ઞાની બનાવ્યો હવે જો તે જ્ઞાની પોતાને જ્ઞાની તરીકે પણ જાહેર ન કરતો હોય તો “ એકાંત ક્રિયાવાદ ” દબ અસત્ય વગેરે દોષોનો ગુણાકાર થયો કહેવાનું એટલું કે જ્ઞાનની સાથે ક્રિયાનો સર્વથા અઝાવ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે

હવે જ્ઞાન સમક્તિરહિત ફક્ત જાણપણારુપે હોય તો પણ તે મેળવવામાં જે સજ્જાય અને ધ્યાનનો ઉત્પાદ થાય છે તેથી અકામ નિર્જરા અને પુણ્યબધ થાય છે અને સમક્તિસહિત હોય તો સકામ નિર્જરા (મોક્ષનો હેતુ) મુખ્યતામાં છે

ક્રિયાના વિકલ્પ ઘણા પડે છે ૧. સસાર-બ્રમણની ક્રિયા તે આસ્રવરૂપે જ છે

૨ ઉપયોગશૂન્ય ક્રિયામાં અકામ નિર્જરા વધે છે કે આસ્રવ વધે છે તે કેવળી જ જાણે, કારણ કે શુદ્ધ કે શુભ ભાવમાં મન ન હોય તે ઉપયોગશૂન્ય ક્રિયા થઇ પણ તે મન કંઈ શૂન્ય રહેવાનું નથી; તેને ધર્મધ્યાનમાં ન જોડો તો આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનમાં જશે,

૩. સમક્તિરહિતની દ્રવ્યક્રિયાતે અકામ નિર્જરાના અને પુણ્ય બધના હેતુરૂપે થાય પણ મોક્ષમાર્ગમાં તે નથી, પરંતુ આગળ ઉપર તે ક્રિયાના ફળરૂપે સારા સબેગો પ્રાપ્ત થાય તો સમક્તિ પમાય અને પછી સમક્તિપૂર્વક ક્રિયા થાય

૪. જ્ઞાન અને સમક્તિ સહિત ક્રિયા તો મોક્ષના હેતુશ્રુત છે

હવે ‘એકાંત જ્ઞાનવાદી’ ક્રિયાનો કેવી રીતે નિષેધ કરે છે તે જોઈએ. તે કહે છે કે —

સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધવ્રત માટે ક્રિયા તથા ચારિત્ર વગેરે નકામાં છે તે કરવાથી દુર્ગતિ થાય છે

આ બાબતનો ખુલાસો એ છે કે, વીતરાગભાષિન ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે તે ખરો જ્ઞાની નથી કારણ કે તેણે ક્રિયાનો માર્ગ જાણ્યો નથી તેથી તે આગધક નથી પણ વિગધક છે

શદ્દશ્વ એમ છે કે સવર અને નિર્ગુણના હેતુભૂત બે કિયાઓ છે તે એક તરફથી આસ્રવના નિમિત્તોનું બારણું બંધ કરે છે અને બીજી બાજુ આત્મભાવ (આત્માના શુદ્ધ ગુણો) કેળવવાનો રસ્તો સાફ કરી આપે છે. આટલે આવી કિયાને તિથેષ કહેવો એનો અર્થ એ જ કે શ્રદ્ધાનો ધારી માગી બંધ કરવો તેથી વિરાધના અને કિલ્લીવી વાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

જો કેઈ કિયાનું ઋણ ન ભર્યું હોય અને કિયા કરે તો તેને મોક્ષનો હેતુ સહેલો નથી તે બરાબર છે પણ તે કિયાના પુરુષના ફળના પ્રાપ્તિ તેને સારા સરોવરો મળવાનો સભવ છે તેનો લાભ લઈને જ્ઞાન, દયા ન અને ચરિત્રની સમજણ પડે અને તેની આરાધના કરી શકે.

કુડરીકે સાણ થયા પછી હજાર વર્ષના સયમ ઉપર પાણી ફેલી દીધું તે વખત ગુફા છે પણ અદ્ધિ જ્ઞાન કે કિયાનો હોય નથી. કુડરીકે જ્ઞાન અને કિયાથી જે નિર્ગુણ સ્ત્રી અને પુરુષ બાંધ્યું તે આસ્રવ અને નબંધી આત્માને ફરીથી ફરંધો ભરી દીધા અને અશુભ ભાવથી પુરુષ ફેલાઈ પાપ છાંત્યું એટલે જીમી નરો ગયો અને તેનો કષ્ટ પત્તો નથી એટલે તે અજ્ઞાન અને કુચારિત્રથી પડવાઈ ગયો, પણ જો પડવાઈ ન થાય તો તે આરાજ વધે જ.

એક પૂર્વના જ્ઞાની પણ શુદ્ધ ભાવોનો ત્યાગ કરી અશુભ ભાવોમાં ઉગ્ર કરી બાંધે તો તેમની પણ કુડરીકે જેવી દયા થાય, પણ ઉત્કૃષ્ટ અર્થ પુરુષ પદવર્તનની અજ્ઞતાથી મોક્ષ ભય જ જો કોઈ જ્ઞાની શદ્દશ્વનો લાભ લઈને આત્મભાવ જ કેળવે તો તેના હાથનો છે કેટલું માર્ગમાં તે લાઝુ પાડી સકાય નહિ એટલે કિયાનો ; તિથેષ જો શકે જ નહિ. વળી આત્મભાવ કેળવવો તે જ્ઞાન પૂર્વક કિયાજ છે.

વીતરાજન-પ્રકાશાત કિયાને છાદીને પાતાની બતાવવી કિયા ઉત્પન્ન કરીને પાતે તેમાં ફસાઈ અને બીજને તેમાં સમાવે તો તે પાતાના કોષોનો શુભાકાર થાય. જીવનો સ્વભાવ છે કે કષ્ટક ને કષ્ટક કિયા કરે છે તેથી ખરી કિયા એટલે તો ખોટી કિયામાં એકાદ પાતે કિયા કરે જતા અકિયાવારી થાય. ખરી કિયાને બાંધે ખોટી કિયા કરે, આવી રીતે કોષોનો શુભાકાર થયો તેથી જનત સસાર. ભ્રમવ શરૂ પડે.

એમ અને કે જ્ઞાનવાદી અજ્ઞા કિયાવાદી પેત્રપેતાના કોષો જ કરીને શુદ્ધ ભાવમાં નેમણ તો સસારનો પાર પામી ભય, પણ ન સુધરે ત્યાં સુધી તો રખડપટ્ટી ખરી જ.

જ્ઞાની સંસ્કૃત્ય સ્વસ્થ અને જ્ઞાનથી થાય છે અને તેમાં જ્ઞાન ઉપયોગ હોય છે અને તેનું ફળ એટલે મોક્ષ છે. વીતરાજનાં કિયાના દરેક ભેદમાંથી આત્મભાવ રૂપી અનુભવ જ્ઞાન કેળવી શકાય છે, એટલે ખર્ચખાન અને શુદ્ધિખાનમાં જ્ઞાન અને કિયાનું એકાદ થાય છે. એટલે જ્ઞાન હાથ અજ્ઞા કિયા હાથ જો આત્મભાવ (આત્માના શુદ્ધ ગુણો) કેળવી ન શકે તો પછી તે જ્ઞાનને કે કિયા શુદ્ધ રૂપે ન / કહેવાય અને તે મોક્ષનો હેતુ નથી.

પણ એટલું છે કે એકાંત સસારના આશ્રવમા પડી રહેવા કરતાં દ્રવ્યજ્ઞાન અને દ્રવ્યક્રિયાવી નરક. નિગોદને બદલે મનુષ્ય કે દેવતા બવ મળે અને આગળ ઉપર વધવાનો પણ વખત મળે, પણ અરસપરસ એક બીજાની અશાંતના કરવાથી અરસપરસ વિરોધના અને જુદો વિવાદ ઉત્પન્ન થાય છે તેના ફળ બહુ માફા હોય છે માટે શુ હેય છે અને શુ ઉપાદેય છે તે વિવેકપૂર્વક સમજી લેવું જોઈએ

ક્રિયામા ગુણસ્થાનો ૧ થી ૧૪ છે પહેલા ત્રણમા 'અજ્ઞાનક્રિયા કે શુષ્ટ ક્રિયા કે ઉપયોગ ગહિત ક્રિયા હોય, બાકીના ગુણસ્થાનમા સમકિત સહિત જ્ઞાન-ક્રિયા છે જે કે ૪થા ગુણસ્થાનમા ત્રીજો નવી અને ૧૪મા ગુણસ્થાનમા કોઈ યોગજન્ય ક્રિયા નથી જ્ઞાનમા ગુણસ્થાનો ૪ થી ૧૪ અને સિદ્ધ ભગવાન છે

કાયાથી અને વચનથી જે કામ થાય છે તે દ્રવ્યરૂપે છે અને મનમા જે થાય છે તે ઉપયોગપૂર્વક થાય છે તે સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક હોય કે ફક્ત ખ્યાલ રૂપે હોય

ખરૂ જ્ઞાન અને ખરી ક્રિયા એક અથવા બીજી રીતે સહચારી હોય પણ મુખ્યતાની

અપેક્ષાએ કોઈ જ્ઞાનની આગધના કરે, કોઈ ચારિત્રની આરાધના કરે, કોઈ જ્ઞાન અને ચારિત્રની થોડી થોડી આગધના કરે, કોઈ તે બનેની ઉત્કૃષ્ટ આગધના કરે

જ્ઞાનનું અણર્ણુ અભિમાન (જ્ઞાનમદ) છે અને ક્રિયાનું અણર્ણુ નિંદા. ધર્મા અને શલ્ય છે. આ અણર્ણુ કોતરતાં કોતરતાં સમૂળમા મૂળ વસ્તુઓનો નાશ કરે છે એટલે અણર્ણુ યાય કે તરત જ તેની દવા કરવી દવા ભાવનાથી થાય છે તે માટે ૪ સમકિત ભાવના (મૈત્રી, પ્રેમ, કરુણા, માધ્યસ્થ) અને અનિત્યાદિ ૧૨ ધર્મ ભાવના દવા રૂપે છે તેમાંથી જે લાગુ થાય તેનો તે જ વખતે પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે ઉપયોગ કરવો જોઈએ

જેને જ્ઞાન કે ક્રિયા દ્વારા પેટ ભરવું છે, આદર સત્કાર પામવાની ભાવના છે, આલોક પગલોડના સુખની ઈચ્છા પૂરી કરવી છે, સઘની કમીડીના સભાસદ થવું છે, બંધા સાધુ કે ત્રાવકમા આગળ પડતા કહેવગવવું છે, તેમણે મોક્ષના સુખની આશા રાખવી નહિ

ધ્યાન રાખવું કે જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા, પરપરાએ મોક્ષના સુખના કારણ રૂપે છે તો છેજ, પણ પ્રત્યક્ષ એટલે તેમનો ઉપયોગ કરતી વેળાએ પણ સુખરૂપ ને ચાતરસ અથવા સમતારસ છે તે આત્મિક રસ છે તે પૌંડ્રણીક ઇન્દ્રિયોના વિષય રૂપે નથી પણ ખરા આત્મિક સ્વરૂપે છે તે રસ જેને ઉત્પન્ન થાય તેણે પોતાની જ્ઞાન કે ક્રિયાનું સાર્થકપણ સમજવું

એ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું રહસ્ય સમજાય તો જૈન સમાજમાં થતાં સંઘર્ષો, કલેશ, આપખુદી, મતભેદો અને સંપ્રદાયવાદ આપોઆપ ઓછા થઈ જાય અને વીતરાગની, ખરી આજ્ઞા, ઋણુતામાં ઉપયોગ રહે તો તે સર્વ દોષો અદ્રશ્ય થઈ

બાલ્ય ક્ષેત્રે પાતાની ઝેળે વ્યક્તિગત કે સમુદ્ધ (સપ્રકાશ ૧૫ માની લીધેલા) કાર્મ અને તેમજ હક્કમદ કે લેખી વીતરાગની આજ્ઞાનુ ભાન રહેતુ નથી તે જ સર્વ કોષાની મુળ ઉત્પત્તિનું કારણ છે

માટે હે સત્ય જ્ઞેતા ! ચેતિ અને વીતરાગની આજ્ઞા, મુદ્ધ ઉપરોચ અને સ્વજ્ઞાનાં સાધન થાઓ અને યથાસક્તિ ક્રિયા કરો, પણ જ્ઞાન અને કર્મન તે આચળ જ સંપેદા ઉદ્ધેયોએ જુલ્યાનતા ઉપયોગમા રહિને જ ઉપદેશ આપવો તેમના ઉપર જનુ જવાબદારી છે તેમજ કા તે એકદમ (મોક્ષમાર્ગમાં) આચળ વધે છે અથવા વિરોધનાથી સૌની પાછળ પડી જાય છે તે જણ્યુ નહિ.

અવહાર

અવહાર ક્ષેત્રે પ્રવૃત્તિ, આપાર, ક્રિયા, કર્મન, કામકાજ તેના બે ભેદ છે—મુદ્ધ વ્યવહાર તે મોક્ષ માર્ગની અને અમુદ્ધ વ્યવહાર તે સંસાર મારગની. અમુદ્ધ વ્યવહારના બે ભેદ તે મુદ્ધ અને અમુદ્ધ વ્યવહાર.

પહેલાં કમ્પ ગુણસ્થાન મુખી ફક્ત અમુદ્ધ વ્યવહાર છે તેના ઉપર ચાર નમ ઉતરે છે—

૧. નિયમ નમ—જહીં નિશ્ચલિત મુભાશુભ કારણોને કાર્મ માનવામાં આવે છે અને નાજ રેખાવ ઉપર વધારે ખાન આજ્ઞામાં આવે છે.

૨. સમદ્ધ નમ— મુભાશુભ કર્મના સમય, નાંધ.

૩. વ્યવહાર નમ—મુભાશુભ કાર્મ કરવામાં આવે છે અને કાર્મનુ ફળ અનુભવાય છે.

૪. કલુષસ્થ નમ— મુભાશુભ કર્મ ફળમાં મુખ્યદુષ્કર્મ વેળા થાય છે.

ચોથાથી ૧૪મા ગુણસ્થાન મુખી અને સિદ્ધિસ્થામાં પહેલેલા મુખીના વ્યવહાર મુદ્ધ છે કારણ કે તેનાં નિયમ તત્ત્વની સમજાન થાઓ છેવટે સંપૂર્ણ નિયમ તત્ત્વ સિદ્ધ સ્થાય મુખી પહેલાય છે. મુદ્ધ વ્યવહાર ઉપર કમ્પ નમ ઉભાસ્થામાં આવે છે.

શબ્દ નમ તેના ગુણસ્થાન ૪ થી ૭.

સમકિશ્ક નમ તેના ગુણસ્થાન ૮ થી ૧૪

એક જુલ નમ તેના ૧૪મા ગુણસ્થાનનો અતિલ સમય અને સિદ્ધિસ્થામાં પહેલુ

શબ્દ નમ ગુણસ્થાન ૪ થી ૭ તેના ઉપર પાંચ નમ ઉભાસ્થામાં આવે છે—૧ નિયમ નમ—પ્રાક્ષની હામિદ અને મોક્ષની હામ નથી તે એક જાણી પણ મુદ્ધ વ્યવહારમાં નથી. મોક્ષ ક્ષેત્રે સર્વ કર્મ અને નાજોથી મુક્તિ અને પાતી જન્મ મરણ બધ થાય તે જ મોક્ષ.

૨. સમદ્ધ નમ—પાતાની આપસપામાં સિદ્ધ ભગવાન સમાન આપમ પ્રેરેલા

છે એવી દ્રઢતા અને તે પ્રગટ કરવા માટે ગુણ સંગ્રહ થાય છે

૩ વ્યવહાર નય—સસારી વ્યવહારથી નિવૃત્તિ અને જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્યના આચારમાં પ્રવૃત્તિ અને આત્માના ગુણો કેળવવા તે

૪ ઋગ્વેદ નય—સંવેગ અને નિર્વેદ ભાવ.

૫ શબ્દ નય—પરભાવોનો ત્યાગ અને સ્વભાવોનો અનુભવ.

સમભિરૂઢ નય—ગુણસ્થાન ૮ થી ૧૩, તેના ઉપર છ નય ઉતારવામાં આવે છે—

૧ નિગમ નય—સમભાવ, શાંતિ, સમતા.

૨ સંગ્રહ નય—શુદ્ધ આત્મસત્તાનું સ્થિર ધ્યાન

૩ વ્યવહારનય—નિજ આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા (શુદ્ધધ્યાન)

૪ ઋગ્વેદ નય—શુદ્ધ ઉપયોગ

૫ શબ્દ નય—ક્ષાયક ભાવ.

૬ સમભિરૂઢ નય—સમાધિ ગુ. ૧૨, સયોગી કેવળી ગુ. ૧૩ અયોગી કેવળી ગુ. ૧૪ અપેક્ષા—નિશ્ચયથી કડમાણે કહે

એવબ્રૂત નયમાં—૧૪મા ગુણસ્થાનનો અતિમ સમય તે મોક્ષ અને સિદ્ધક્ષેત્રમાં ગમન અને સ્થિરતા અહીં સુધી શુદ્ધ વ્યવહાર થયો, પછી વ્યવહાર બંધ થાય છે કારણ કે અક્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય છે

સિદ્ધ ભગવાન સર્વથા શુદ્ધ નિશ્ચય નયમાં છે પણ તેમને અકરણ વીર્ય અને પારિમાણિક ભાવ છે તેથી સાત નય દ્વારા આવી રીતે અવલોકન થઈ શકે—

૧ નિગમ નય—શુદ્ધ આત્મા (પરમાત્મા) શુદ્ધ ચેતના

૨ સંગ્રહ નય—નિરાવરણ નિર્મળ) અસંખ્યાત પ્રદેશ, કર્મ અંગ્રહણ

૩ વ્યવહાર નય—અલોકના આકાશ અને લોકના છ દ્રવ્યના ત્રિકાળિક ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રોવ્યના જ્ઞાતા દ્રષ્ટા.

ઋગ્વેદ નય—શુદ્ધ પારિમાણિક ભાવનો સ્વાભાવિક ઉપયોગ, તે જ્ઞાન અથવા દર્શનમાં પરિણતિ

૫. શબ્દ નય—ક્ષાયક સમક્ષિત અને ક્ષાયક ભાવ

૬ સમભિરૂઢ નય—કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્ષાયક સમક્ષિત, અનંત અવ્યા-બાધ, આત્મિક સુખ, અક્ષય સ્થિતિ, અગુરૂલઘુપણું, અરૂપીપણું અને અક્રિયપણું.

૭ એવબ્રૂત નય—નિજ સ્વરૂપમાં દીનતા.

પહેલા વ્યવહાર અને નિશ્ચયની જિનનતા કરી, અને અહીં શુદ્ધ વ્યવહારમાં નિશ્ચયને શરૂઆતથી છેવટ સુધીમાં અંતર્ગત ર્યું. ગુણસ્થાન ૧૨ સુધી, નિશ્ચય તત્ત્વ

પામવા માટે શુદ્ધ વ્યવહારમાં ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ થતી જાય છે. ત્યારબાદ નિમગ્ન ક્રિયા આપોઆપ થાય છે. તેમાં પ્રયત્ન નથી. તેથી સર્વથા નિરુગ્ન છે પણ સચોટીપણુ. હોય ત્યાંથી મોગ પ્રવર્તીત્વા નેહથી જ શુદ્ધ વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિ છે.

શુદ્ધિમાન ૪ ૫ અને ૬ સુધીમાં જેટલું કામ ચોક્ષ માગેનું છે તેટલું શુદ્ધ વ્યવહાર સમગ્રજી આકીર્ણ અશુદ્ધ વ્યવહાર સમગ્રજી પણ તે અશુદ્ધ વ્યવહાર મદ થયો જાય છે. શુદ્ધિમાન ૭માં શુદ્ધ વ્યવહાર છે પણ સરેરાસી શુદ્ધ વ્યવહાર મદ અનુભવ. ક્યારે મિલ્કીમાં શુદ્ધ વ્યવહાર વર્ષમાન પરિણામમાં હોય છે.

આ ઉપરથી સમજાશે કે નિમગ્નની પ્રાપ્તિનો વ્યવહાર શુદ્ધ છે શુદ્ધતાનું કાલ્પ શુદ્ધોપની મહત્તા અને સુધકૃતિ છે અને સુધકૃતિને લાભે બિનાપ્રાપ્તિ પ્રમાણે ક્રિયા થાય છે. આ ઉપરથી વ્યવહાર અને નિમગ્નનો એકત્વવાદ અને જ્ઞાન ક્રિયાનો એકત્વવાદ ઊભી જાય છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ થાય છે.

સમજાવદર્શન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનની સાથે કોઈ અલોપ સ્વરૂપ
ધરાવતા સત્ય ૨૧ ૨૫ ત્રિવિધી અવલોકન

સત્ય

સત્ય કદાં સત્ ઉપરથી નીકળ્યો છે સત્ એટલે અણ-કાળમાં જે અસ્તિત્વમાં છે તે અણે કાળમાં નિત્ય છે તે દ્રવ્ય છે.

દ્રવ્યો મૂળ ૭ છે તમાં પર્યોરિતકાય અપર્યોરિતકાય આકાશસ્થિતકાય એક એક દ્રવ્ય છે. દ્રવ્ય અને પુરુષના દ્રવ્યો જનત જનત છે અને કાળ અનેક પ્રકારે વર્તે છે તે દ્રવ્યો એક જ અવસ્થામાં રહી શકતા નથી પણ જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં રહે છે. તે અવસ્થા દ્રવ્યના પર્યાય રૂપે છે. અવસ્થા બદલાય છે ત્યારે નહીં અવસ્થાનો ઉત્પાદ થાય છે તે જ વખતે જુદી અવસ્થાનો નાશ (વ્યય) થાય છે.

વળી દરેક દ્રવ્યમાં પોતપોતાના સ્વાભાવિક ગુણો હોય છે તે ગુણોની અવસ્થા પણ બદલાય છે કે એટલે અવસ્થા (પર્યાય) દ્રવ્યના ગુણોના વર્તે છે એટલે દ્રવ્યો પોતપોતાના ગુણ પરિણામ જે રીતે રહે છે તેને જાનવી જાતવા મળેલી જાનવા, વચનથી પ્રકાશમાં મુકવા અને કાચાથી નિજ દ્રવ્યની શુદ્ધતા પ્રત્યે વર્તેન કરવું તે સત્ય છે પરંતુ જાતવા પ્રકાશના સત્યમાં જાનવી તર છે ત્યારે જુનિયામાં જાનવી વધારે છે તેમના આધારસ્થ અને કષ્ટક પ્રવૃત્તિ માટે જે સત્ય વ્યવહાર યોગ્યસિદ્ધ છે તે પણ આધારિક સત્ય છે.

સત્ય વિશેષ સ્વરૂપ સમજાવદર્શન માટે સત્યને જુદી જુદી દૃષ્ટિએ તપાસવું જોઈએ. તેમાં પ્રથમ સાત નમ્બે સત્ય સ્વરૂપ જાણાય છે.

નિમગ્ન નવનું સત્ય - નિમગ્ન તપ જાણનાર અને કોઈ સત્ય ઉપર આધાર રાખે છે અને વ્યવહાર તપ મુદ્દી જોયે છે જાતવા સંમિતિની સત્ય આધારના ૧૦ કોઈ વ્યય

વ્યવહાર બાંધના કેટલા મેદો નિગમ નયના સત્યમા દાખલ થાય છે. જેમકે છે યુષ્ઠ પશુ નાટકમા સ્ત્રીનો પાઠ લીધો છે તેથી સ્ત્રી કહેવાય. સાધુના વેષમા દુરાચારીને લોક સાધુ કહે લોકડા બળે છે પણ ચુલો બળે છે એમ કહેવાય. હસમા નિશ્ચયની પાચે રગ છે પણ ઘોળો છે એમ કહેવાય.

સંગ્રહ નય — સામાન્ય સત્તા બતાવે છે તે વ્યવહાર નયનુ સત્ય અથવા સર્વ પ્રકારના સત્યોને એક સામાન્ય શબ્દ 'સત્ય'મા મૂકે છે.

વ્યવહાર નયમાં સત્ય — અહિ સત્ય મન અને વચનયોગ, વ્યવહાર મન તથા વચનયોગ અને તેને મળતુ વર્તન આવે છે એટલે મન, વચન અને કાયાથી અસત્ય વિચારનુ નહિ, બોલુ નહિ અને કાયાથી અસત્ય ચેષ્ટા કરતી નહિ, અહિ ત્રણ યોગની સાથે ત્રણ કરણ લાગુ પાડીને નવ-ક્રોટિના પ્રત્યાખ્યાન સાધુ લે છે એટલે મન વચન અને કાયાથી અસત્ય કરવુ નહિ ડગવવુ નહિ, અને કરતા પ્રત્યે બહુ જાણવુ નહિ તેમા ભૂતકાળના દોષો માટે પ્રાયશ્ચિત નિવૃત્તિ, વર્તમાન અને ભવિષ્યમા અસત્ય કરવું નહિ વગેરે મેદો લાગુ પાડવા સાધુ નિશ્ચય સત્યના ધ્યેયપૂર્વક વ્યવહાર નયનુ સત્ય આચરે છે

ઋણસૂત્ર નયમાં સત્ય—આ નય સત્યમા વર્તમાન ઉપયોગ બતાવે છે ભુત અને ભવિષ્યની વાત કરતી નથી. વળી સાધાગણ્યરીતે વ્યવહાર નયમા જાય છે અને મોક્ષ માર્ગમા શબ્દ નયમા જાય છે

શબ્દ નયનું સત્ય—આ લેખમા પ્રથમ સત્યથી શરૂઆત કરીને જે વ્યાખ્યા કરી તે વ્યાખ્યા પ્રમાણે શબ્દ નયની પ્રરૂપણા થાય છે અને સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ અને મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશમાન થાય છે

સમસિદ્ધ નયનું સત્ય—અહિ સંપૂર્ણ સત્ય પામવાની તૈયારી છે તે ક્ષપક ઈચ્છી છે

એવ ભુત નયનુ સત્ય—તે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન તે સંપૂર્ણ સત્ય છે

હવે ચાર નિક્ષેપામા 'સત્ય' મૂકાય છે

નામ સત્ય—'સત્ય' એવી નામ સત્તા વગર કોઈ વ્યવહાર થાય નહિ, અહિ નામ નિક્ષેપના ખીજ મેદોની જરૂર નથી.

સ્થાપના સત્ય—'સત્ય' એવી લિપિ (અક્ષર)મા સ્થાપનાની પણ સૂત્ર જ્ઞાન માટે જરૂર છે. અહીં સ્થાપનાના ખીજ મેદોની જરૂર નથી.

દ્રવ્ય સત્ય—તેના બે મેદો—

(૧) આગમથી દ્રવ્ય સત્ય-તે ઉત્પોત વગર સત્ય વિષયક સામ્યોતો અભ્યાસ અથવા તે અભ્યાસ કર્યો છે પણ ઉત્પોતમાં નથી.

(૨) નો આગમથી દ્રવ્ય સત્ય તેના ત્રણ બેઠા—

(૧) સ-શરીર દ્રવ્ય સત્ય=સત્ય ભાવમાં સ્થિતિ જેવું કાળ કર્યો છે તેનું સત્ય.

(૨) ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય સત્ય=અવિષ્ણતા સત્યનો આરામક બનાર હવ.

(૩) શરીર અતિરિક્ત દ્રવ્ય સત્ય-તેના ૩ બેઠા—

(i) શૈલિકનો આગમથી દ્રવ્ય સત્ય=સૌંદર્ય વ્યવહારમાં જેની જાણ સત્ય જણાય છે અને વર્તન વ્યવહારથી પ્રામાણિક જણાય છે.

(ii) શૈલિકાર નોઆગમથી દ્રવ્ય સત્ય—સત્ય તત્ત્વના સ્વરૂપ વગર અથવા સમ્યક્ જ્ઞાન વગર શૈલિકાર પદ્યમાં જેનું વચન અને વર્તન વ્યવહારથી સત્ય જણાય છે.

(iii) કુપ્રાવચન સત્ય—કુપ્રાવચન, કુર્મનિમા સ્થાન ન્યાસપ્રાપ્તિ, કુપ્રા અને કુર્મનની માન્યતાવાળું એટલે માત્ર વિશિષ્ટ પણ તાત્ત્વિક રીતે એકદુનવચન ભાવામાં મુદાએલ સ્થાને એટલે સંપૂર્ણ સત્યમંથી જે પ્રકાશિત થાય છે, તેમથી વિદ્યક વચન અને વર્તન છે જ્યાં તેને સત્ય માનવામાં આવે છે આ ત્યાજ કરવા યોગ્ય છે.

ભાવ સત્ય—તેના બે બેઠા—૧ આગમથી ભાવ સત્ય—મુદક સત્ય તત્ત્વોનો ઉત્પોત-પૂર્વક અભ્યાસ. ૨ નોઆગમથી ભાવ સત્ય—સત્ય આચારવિચારના જેવા ભાવ છે તેવા હવ.

હવે સત્યના ચાર પ્રમાણ બાપે છે.

આગમ પ્રમાણ સત્ય—આ = આત્મ + ગમ = પ્રત્યક્ષ એટલે જેને ત્રિશબ્દિક સર્વ દ્રવ્ય-દેવ-કાળ-ભાવ સત્ય રૂપે આત્મ પ્રત્યક્ષ છે એવા સંપૂર્ણ સત્ય જાણનાર કેવળજ્ઞાન અને કેવળી ભક્તવાનના પ્રત્યક્ષો જેમાં છે તેવા સામ્યોતો જે સત્ય પ્રત્યક્ષ છે તે આગમ પ્રમાણ સત્ય છે. ૩ દ્રવ્ય અને નવ વર્તન આગમ પ્રમાણ સત્ય છે.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સત્ય—તેના બે બેઠા—

૧ આત્મ પ્રત્યક્ષ તેના બે બેઠા—(૧) સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષ સત્ય તે કેવળજ્ઞાન (૨) દેવ પ્રત્યક્ષ—સત્ય અનુધ્યાન અને મન-વર્ણવાન.

૨ હૃદય અને મન પ્રત્યક્ષ તેના બે ભેદ.—(૧) મોક્ષમાર્ગનું સત્ય. (૨) વ્યવહાર સત્ય આટલા ભેદોથી મત્ય પ્રત્યક્ષ રીતે સાબિત કરી શકાય છે

અનુમાન પ્રમાણ સત્ય—કોઈ ચિન્હ જોઈને વસ્તુને સત્ય માનવી જેમ કે યત્રની મદદ વગર પોતાની મેજે મનનાગમય કરે તે જીવ હોવો જોઈએ સ્વપ્રત્યક્ષ આભાસથી પોતાના જીવનો નિશ્ચય કરવો. ત્યાં પરંપર તત્ત્વોમા વિરોધ નથી અને વિરોધાભાસ હોય તેનો સમન્વય થાય છે. અને અપવાદ વગર સર્વ જીવોને કલ્યાણકારી છે તે સત્ય ધર્મ છે

ઉપમા પ્રમાણ સત્ય—સાગર અને પડ્યને કોઈએ માપ્યું નથી પણ સાગરોપમકાળ અને પડ્યોપમકાળ સત્ય છે કાળનું ક સર્વ સત્યની પ્રત્યક્ષ છે

વ્યવહાર સત્ય—વ્યવહારના માર્ગોનુસારીપણાની રીતે જે સત્ય ગણાતું હોય તે વ્યવહાર સત્ય છે ત્યાં મોક્ષમાર્ગનું લક્ષ હોય કે ન હોય પણ વ્યવહાર સત્ય અનીતિનો નિષેધ કરે છે

નિશ્ચય સત્ય—મોક્ષમાર્ગમા સત્ય વચન (ભાષા સર્મિત) અને સત્ય વર્તન. વ્યવહારિક મત્ય વચન પણ મોક્ષમાર્ગમાં અમત્ય છે જ્ઞાનદર્શન—ચારિત્રમા ગમણતા તે નિશ્ચય સત્ય છે

સામાન્ય સત્ય—તે લોક વ્યવહારનું સત્ય છે.

વિશેષ સત્ય—તે મોક્ષમાર્ગનું મત્ય છે

દ્રવ્યથી સત્ય—(૧) ઉપયોગ વગરનું સત્ય (૨) શુદ્ધ ધ્યેય વગરનું સત્ય. (૩) બહારથી સત્ય, અદર્શી અસત્ય.

(૪) સત્ય દ્રવ્ય—સત્ય દ્રવ્યો જ પ્રકારના છે

ક્ષેત્રથી સત્ય—(૧) લોક અલોક ક્ષેત્ર સત્ય છે (૨) એક દેશમા એક વસ્તુનું અમુક નામ હોય, બીજા દેશમા તે નામનો વિપરીત અર્થ થતો હોય પણ પોત પોતાના ક્ષેત્રને હિસાબે તે સત્ય ગણાય.

કાળથી સત્ય—(૧) કાળથી દ્રવ્યો પર્યાયાતર પામે છે, જે કાળે જે પર્યાય હોય તે કાળે તે પર્યાયથી તે દ્રવ્ય સંબોધત થાય. (થ) અમુક વખતે અમુક રીવાજ સાચો ગણાય કાળાંતરે તે જ રીવાજ ખોટો ગણાય.

ભાવથી સત્ય—માસતુસ મુનિના શબ્દો બરાબર ન હતા પણ ભાવથી સત્ય હતા તેથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

દ્રવ્ય—સત્યનું દ્રવ્ય જીવ છે પણ અજીવ તેનો પ્રેરક નથી.

જાવસત્ય—આત્માની સત્ય પ્રતિષ્ઠિતિ તે સત્ય છે.

સત્યનો સ્યાદવાદ—

૧ સ્યાદ અસ્તિ ચ જોવ સત્ય—જ ૨ કી. અને ૩. ૬ કોડ જીવ સંપૂર્ણ સત્યને પ્રાપ્ત છે. જનત અને ત સિદ્ધ બાજવાન અકર્મક સંપૂર્ણ શુદ્ધ સત્ય સ્વરૂપ છે. ૪ થી ૧૨ અવસ્થાન મુખી સત્યની તાત્પર્યતા છે. બાહ્યતા જીવો કવચિત્ત આવધારિક સમગ્ર દોષ

૨ સ્યાદ નાસ્તિ ચ જોવ સત્ય—મિથ્યાત્વ અસત્ય / છે

૩. સ્યાદ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ જોવ સત્ય—કેટલાક લોક બ્રહ્માત્મી સત્ય દોષ પણ નિમ્નથી અસત્ય દોષ, કેટલાક લોક મધ્ય આથી સત્ય દોષ પણ વર્તન—આથી સત્ય ન હોય

૪ સ્યાદ અવકાત્ય ચ જોવ સત્ય—સત્ય વર્તન એકી સાથે પણ મધ્ય સત્ય નથી પરંપર વિશેષમાં અસત્ય અવકાત વસ્તુમાં હોય સાચુ અને કાલુ બહુ એનો નિર્ણય જાતી સિવાય કોઈ કરી શકે નહિ.

૫. સ્યાદ અસ્તિ ચ અવકાત્ય ચ જોવ સત્ય—બાજથી સાચુ છે પણ અસત્યથી સાચુ છે કે નહિ તેનો નિર્ણય જાતી સિવાય કોઈ શકે નહિ. શાખો પ્રસન્નમદ શાખો

૬ સ્યાદ નાસ્તિ ચ અવકાત્ય ચ જોવ સત્ય—(૧) બાજથી ખેડુ છે પણ નિમ્નથી સાચુ કે ખોટું તે જાતી સિવાય નિર્ણય કોઈ શકે નહિ. શાખો અન્ય જિને સિદ્ધ.

૭. સ્યાદ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકાત્ય ચ જોવ સત્ય—બ્રહ્માત્મી સાચુ છે, નિમ્નથી ખોટું છે કારણકે બ્રહ્માત્મનક છે તેનો જ્ઞાત વિદ્યાસ મરી કે નહિ તે જીવની સિવાય કોઈ જાણે નહિ.

ઈતિ અધ્યાત્મ જ્ઞાન સમાપ્ત

